

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ



МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 54



Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Збірник включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. (додаток 3).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 7 від 01.03.2022 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв**, Засл. діяч мистецтв України.

Головні редактори серії: доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики **М.В. Мамич**.

Редакційна колегія серії «Філологія»:

С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов, Міжнародний гуманітарний університет; **А.А. Кісельова**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія»; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства, Міжнародний гуманітарний університет; **Ю.О. Томчаковська**, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.В. Шевченко-Бітенська**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 1, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.К. Гадамський**, доктор філологічних наук, доктор габлітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2022

© Міжнародний гуманітарний університет, 2022

МОВОЗНАВСТВО

*Abramicheva O. M.,**PhD, Associate Professor,**Department of Foreign Languages, Faculty of Economics,
Taras Shevchenko National University of Kyiv**Petrovsky M. V.,**PhD, Associate Professor,**Head of the Department of Foreign Languages, Faculty of Economics,
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

VERBAL IMPLEMENTATION OF THE PRECEDENT SITUATION OF COVID-19 PANDEMIC IN THE POLITICAL DISCOURSE

Summary. The article focuses on the means of verbalization of the precedent situation of the Covid-19 pandemic in contemporary political discourse. Any references to the precedent phenomenon of the Covid-19 pandemic, including both the direct implementations constituted by the so-called pandemic vocabulary directly nominating realia of the Covid-19 period, direct citation, etc. and the indirect references made through indirect citation, semantic modifications of precedent statements, as well as allusions, metaphors, etc. are regarded as intertextual elements realizing certain pragmatic functions in the present-day political communication. Mainstream British political discourse of the pandemic period serves as the material for the research covered in the article. The objectives pursued in the article are to analyze the means of verbal implementation of the precedent situation of Covid-19 pandemic in the current political discourse; to examine the Covid-related verbal facts as an effective mechanism for building the political intertext; to explore the functions of the Covid-19-related verbal facts in political communication. Methodological framework of the research includes political discourse analysis, theory of intertextuality, and precedent phenomena study. In the course of the study, methods of semantic, contextual, and intertextual analysis were used to identify the functional status of the Covid-19-related verbal facts as intertextual elements. The Covid-19-related verbal facts are being actively incorporated in the current political discourse to highlight all important precedent phenomena characteristic of the pandemic period. Initiated by politicians and political media, they are actualized in speech as units of encoded meaning familiar to and, hence, comprehensible by a vast number of recipients sharing a common corpus of references in the current social-political environment. The means of verbalization of the Covid-19 precedent situation in the language of political communication vary greatly, all of them contributing to the formation of political intertext of the pandemic period and satisfying a number of the key objectives of political communication.

Key words: political discourse, precedent phenomenon, verbalization of precedent situation, intertext, intertextual element, Covid-19 pandemic.

Introduction. The role of the precedent situation of Covid-19 pandemic has remained dominant on the modern media scene for two years so far. Covid-relating statistics concerning new cases of those diagnosed and hospitalized with, vaccinated for, or deceased due to Coronavirus, are being updated every day both on the local and global scale. Covid-relating neologisms, along

with the short-lived informal coinages represented by a variety of stylistically neutral and jocular blends, acronyms and clippings, have entered our everyday lexicon, invaded all types of discourse and become an effective tool for shaping public opinion. Covid-relating metaphors and other rhetorical means reflect the dynamics of the pandemic and create the infodemic reality we live in. This trend is blatantly obvious in the political discourse where current political events are often addressed and analyzed through direct or indirect reference to the Covid factor. Covid-relating precedent phenomena in the current mainstream and oppositional political narratives allow for a more precise interpretation and thorough assessment of an event, and by attaching new connotations to the well-known facts bring about changes in the perception of the current political situations by the mass recipient. Thus, Covid-relating verbal facts as multifunctional precedent units regularly reproduced in the current political discourse in a variety of newly generated meanings and updated contexts, form the object of the study, the results thereof will be presented in this article. The objectives of the study are as follows: 1) analyze the means of verbal implementation of the precedent situation of Covid-19 pandemic in the current political discourse; 2) examine the Covid-related verbal facts as an effective mechanism for building the political intertext; 3) explore the functions of the Covid-19-related verbal facts in political communication.

Research prerequisites. Thanks to intertextuality, defined by J. Kristeva as “textual interaction that occurs within a certain text” [1, p. 46], the amount of information contained in the text, i. e., its informativity, expands, new intra- and intertext links are established, a special, often complex, and multilevel intertext is formed.

The fact that the texts of the previous culture and the texts of the contemporary culture interact was recognized by the well-known French semiotician and literary critic R. Barthes as far back as in the middle of the XX century. “Fragments of cultural codes, formulas, rhythmic structures, fragments of social idioms, etc. are all absorbed by the text and mixed in it since there is always a language before and around the text [2, p. 99]. Barthes asserted that a necessary condition for the formation of meaning is the interaction of the text with the semiotics of culture. He considered intertext as “a blur of anonymous formulas, unconscious or automatic quotations without quotation marks”, and thought intertextuality to be an invariable feature of any text, since “the text exists only due to intertextual relations.” [3, p. 427].

Intertextual links in the text continuum can be organized in different ways. Along with the intertextuality proper, realized mainly through quotation or allusion, there are other, more complex forms of text interaction. These include, in particular, metatextuality – the relationship of a text with its pretexts (precedent texts), when one text becomes a commentary on another text, as well as hypertextuality, where the connection between a pretext and hypertext (subsequent text) is established through imitation, parody, adaptation, etc. [4, p. 54–55].

According to the broad interpretation, the formal criterion that determines the intertext is any reference to a precedent phenomenon. It should be noted that precedent phenomena incorporate precedent texts, utterances, names, and situations that present minimal cultural signs that perform a specialized pragmatic function and serve as indigenous culture bearers. Besides, according to the definition by D. B. Gudkov, they form units of speech that are familiar to the vast majority of the community, stored in its collective memory and regularly actualized in speech [5]. A precedent situation can be defined as a significant event that happened in the life of an ethnic group or civilization, its sign being a precedent name or a precedent statement [6].

There is hardly any doubt that Covid-19 pandemic has already become an unprecedented event in its scope and effect and brought about drastic changes to the perception of the world by all of us. For many, it has become a new *terminus a quo*, a new measure of value, a new factor shaping their lives, a new metaphor. Familiar to everyone, it is being encoded in contemporary culture and language to remain there for long. Political discourse, both primary (produced by politicians) and secondary (reproduced by political journalists and media), is being much affected by the Covid-19 pandemic situation which becomes a new intertextual link in political communication worldwide.

Valuable for our study, proposition which reflects the dynamics of political intertext is Michael Riffaterre's thesis that intertext evolves with time, and the corpus of references common for a certain generation of recipients changes as long as their worldview does [4, p. 57]. It explains, in particular, the dependence of political intertext on the current political environment, formed by a combination of such factors as the current political party in power, the efficiency of the current government, government policies, the current legal framework, various interest groups, political events, people running politics, etc., along with the social, economic and other factors determining the current political agenda.

Results and discussion. The Covid-19 pandemic has undeniably become one of the most essential agenda-forming factors over the course of the last two years. Emerging at first as horrible breaking news, this non-political precedent phenomenon was gradually taking on some other tasks on the world media scene. It should be mentioned here that when it comes to the political context, language and everything it generates and employs, are dictated by the fundamental pragmatic tasks and functions of political communication, such as instrument (struggle for power), regulatory (influencing), magical (based on the mythologized perception and the use of manipulative techniques), ritual (in some types of political discourse), and creative (by which, according to L. M. Terentii, the desired response of the public to a political situation or select political figures is created, whereby an imaginary world built with the help of the language can completely replace the existing reality) [7, p. 29]. The verbal implementations

of the precedent situation of the Covid-19 pandemic seem to have been increasingly politicized and involved in playing politics in today's infomedia.

Studying functional perspectives of contemporary journalism, A. O. Khudolii highlighted its communicative-pragmatic value, which is not so much about informing as social-psychological influencing the mass audience by suggestion, persuasion, and emotional involvement [8, p. 4]. This assertion seems equally applicable to the political media discourse study. The pragmatic function of political communication is implemented through various semantic, syntactic, and textual mechanisms, including, *inter alia*, intertextual links.

Thus, in our synchronic study, we will consider some of the most recent intertextual implementations of the precedent situation of the Covid-19 pandemic in political discourse and offer some interpretations of the Covid-19-related contexts exerting certain manipulative influence.

Quite often pandemic words become subjects to occasional semantic modification when it is dictated and, hence, justified by the intentions and objectives of a journalist, e. g., in voicing criticism or achieving the comic effect. Thus, a popular Australian columnist for *The Sydney Morning Herald*, Peter FitzSimons sounds rather insolent in his article "I've got a plan to get all the anti-jabbers to get their shots": "*You have believed all the jibber-jabber and so refused the jab. But you still want to get in the tightly-closed environment of an aeroplane or long-haul bus and put your fellow jibber-jabber-anti-jabber at risk? Well, sorry, but no. Your all-areas pass is now restricted. ... No jab, no cab to the airport...*" (The Sydney Morning Herald: May 23, 2021 [9]). Stylistically reinforced by reduplication of similar in sound form *jibber-jabber*, the author's nonce word *jibber-jabber-anti-jabber* is more than just a jocular characteristic of those who ignore the new public order. It seems a lucky coincidence that semantics of *jibber-jabber* also plays into the journalist's hands, as the word denotes "the incoherent and unintelligible rapid speech, often in slang, used in the UK as a disparaging name for other languages such as French, Spanish or American; nonsense or foolishness" [10]. Peter FitzSimons's play on words involves not only aforementioned linguistic associations but also a certain visual linking to the protagonists of a Canadian children's television series about twin brothers, Jibber and Jabber, who like to imagine things [11]. Thus, due to a bunch of associative links (allusions) simultaneously realized in the journalistic coinage, the cartoonish image of those vaccine sceptics is created, and the evaluative potential of the pandemic word as an intertextual element is extended.

We might assume that Covid-19 realia have become a new measure of value that is applied to both common people and those in power, in the latter case non-conformity to the accepted ethics can bring about journalists' mockery and lead to a politician's discredit. According to the *Guardian* analyst Catherine Bennett, "*even before academics identified a connection between anti-mask attitudes and the 'dark triad' of personality traits (narcissism, Machiavellianism and psychopathy), research confirmed the depth of the divide between those who do and those who do not conform with pandemic restrictions*" (The Guardian: Dec. 3, 2021 [12]). Her observations become necessary prerequisites to the suggested further, antithetical image of the British prime minister who watched *Macbeth* "with his face uncovered": "*A masked audience watching Macbeth recently noticed that the prime minister, squished into*

a crowded little theatre, preferred to follow the on-stage psychopathy with his face uncovered. In doing so, he perhaps revealed more about himself than idiot contrariness" (The Guardian: Dec. 5, 2021 [12]). At a time when face covering is regulated and required by law, at least in most indoor public places, and in the country where the issue has been so much politicized, the very fact of a top politician's disregard for the law is enough to fuel the public anger. If this fact is highly seasoned with various intertextual elements, the effect produced is many times stronger. The quoted psychological theory, together with the precedent literary name of Shakespeare's famous tragedy, allow for immediate interpretation of both allusions and serve as a powerful reinforcement for the journalist's outrage. As the oppositional journalist, Catherine Bennett seems to have succeeded in her attempt to debase the political image of the prime minister by creating a mainly anti-social image of a politician who can no longer lead by example.

The idea of a pandemic as a political instrument is not new in political communication. It explains why this precedent situation has easily become an inherent part of the political narrative of all political actors. It proves to be effective in exercising control over public opinions, needs and wants. The Guardian analyst Andy Beckett notices that "A pandemic is a political event. It exposes who is vulnerable and who can afford to escape, who is prioritized for treatment and who is neglected. The politics of a pandemic are both large-scale and intensely personal" (The Guardian: Oct. 22, 2021 [12]). Acceptance of this idea makes categorization easy and inescapable, provides a new point of reference in value paradigm, contributes to the dissemination of such idioms as 'immunologically naïve populations', 'Little Britain mentality', pre-Covid normality, a deadly social experiment, illusion of protection, Covid Christmas, 'Freedom Christmas', Christmas partygate, Covid doom loop, Covid déjà vu, scientific populism, etc. which suggest the idea of an updated R & R matrix on a re-drawn by the pandemic, map of the world.

It happens quite often that a political message does not contain a direct reference to the precedent situation of the pandemic and its intertextual links are implemented through allusion. Such is the case with the Christmas party, the much-employed in the British political milieu allusion to the Christmas 'partygate' with Boris Johnson and Number 10 Office: "His [B. Johnson's] judgment is so poor and it's a clear pattern here, with at least three things – Dominic Cummings, Owen Paterson and now the Christmas party – which creates a narrative rather than a sense these are one-off events" (The Guardian: Dec. 12, 2021 [12]). In her analysis for The Guardian, Isabel Hardman mentions the Christmas party, yet another example of the unprecedented episode in the British Prime Minister and Downing Street's action in a pandemic environment. The traditional idea of a merry Christmas party has become sullied by the dishonorable conduct of Downing Street officials joking about a staff party during the peak of lockdown in December 2020. Thus, in the current political discourse, a fine centuries-old festive tradition related to the most known Biblical precedent phenomenon of Nativity of Jesus has become associated with scandalous Christmas video revealing Number 10's disrespect and disgrace, while the phrase itself has acquired the negative evaluative connotation when used in the political context.

Another example of the verbal implementation of a precedent situation is 'cheese and wine' Westminster bubble, or its variants 'Westminster Conservative bubble' and 'cheese and wine' parties.

These refer to Boris Johnson and staff garden parties held in May 2020, during the first pandemic lockdown. As soon as the photograph of the event went public, it brought about much fury on the part of the opposition who described it as 'a slap in the face of the British public' (The Guardian: Dec. 19, 2021 [12]). Jessika Murrey, the Guardian analyst, in her coverage of the North Shropshire byelection win by Lib-Dem, quotes the new MP for North Shropshire Helen Morgan, who said: "The electorate has moved on and it seems to me that they recognize that voting for a Liberal Democrat who's very rooted in community politics, who is focused on listening, is a massive contrast to this Westminster Conservative bubble where they go to cheese and wine parties after work" (The Guardian: Dec. 27, 2021 [12]).

Due to the newly acquired associations, the word party has turned into a popular allusion much used by political journalists for both voicing their harsh criticism of B. Johnson's behaviour and Covid-handling policies and expressing emotion. The columnist for the Guardian, Marina Hyde, headlined her opinion article on The Conservatives, of December 17, 2021, as: "No party could be worth the hangover Boris Johnson is now suffering" (The Guardian: Dec. 17, 2021 [12]). The headline sounds somewhat preachy; its critical content seems to be served to the embittered audience under proverbial dressing. Having received a well-executed metaphoric prolongation in the new context, the intertextual element gains some expressive value allowing for the realization of the emotive function.

Sometimes, politicians' statements and promises about improving the pandemic-handling measures, especially those most unlikely and infeasible, initiate screaming headlines and develop into journalistic clichés. For example, Boris Johnson's promise to get every eligible UK adult boosted by the end of December 2021, to fight Omicron (made on December 12, 2021). In a televised address to the nation, B. Johnson declared Omicron 'emergency' and spoke of the national mission of 'getting everyone boosted now, before the New Year' (BBC: Dec. 12, 2021 [13]), which, according to NHS experts, would mean vaccinating around 1 million people a day. Johnson's words caused much chaos and confusion among the British population as it was obvious that Johnson and NHS officials made conflicting promises over booster rollout, Johnson's being far from realistic.

Johnson's words heard by millions in Britain, have been frequently retold and commented upon by media, and the tone of their commentary is far from optimistic. Now known in media sources as 'Johnson's vaccination promise' or, paraphrased by journalists, 'a million-jabs-a-day promise', the phrase has become a cliché suggesting something false and unrealizable. Johnson himself was for the umpteenth time referred to as 'overpromising and underdelivering' prime minister, characteristic that has become a catchphrase. A British political columnist Simon Jenkins says that "if no one listens to Johnson over Omicron, that's his fault" (The Guardian: Dec. 13, 2021 [12]), and further continues: "It is easy to accuse Johnson's vaccination promise of coming too late, and its implausible but impressive-sounding million-jabs-a-day target as merely a flashy distraction from his woes. It is also easy to point out that his messy private life and inability to treasure truth make a mockery of his Sunday-night lecture to the nation on moral duty" [ibid].

Another political columnist, Marina Hyde's commentary sounds insulting if reasonable: "I don't know about you, – she argues, – but

I'm getting a bit tired of having my vital public health messages delivered by someone who looks as if he's just been forcibly dragged away from a knee-trembler in the stationery cupboard at one of Downing Street's famous Christmas parties. What a shock that a guy who spent last week insisting there had been no party in Downing Street will now only say he personally didn't break any rules. It'll be the same with this million-jabs-a-day promise." (The Guardian: Dec. 14, 2021 [12]). Thus, we can see that precedent phrases 'Downing Street Christmas party', 'a million-jabs-a-day promise' come about in different contexts, adding much to both text informativity and text pragmatics. Their frequent occurrence in political contexts proves their effectiveness as intertextual elements: their reference to the precedent situation familiar to the audience, firstly, makes their meaning transparent and easily decoded by this audience, and secondly, ensures the right perception of the encoded message due to the established associations.

The pandemic precedent has already revealed numerous cases of the authorities' infeasibility to effectively control the situation and brought about the idea of 'devaluation' of the government's promises. Larry Elliott, in his political analysis for *the Guardian*, questions the reliability of the British government and undermines the idea of allegedly maximum protection guaranteed by it. He alludes to the *maximum protection* pledge of December 12, 2021, made by B. Johnson, according to which "the good news is that our [British] scientists are confident that with a third dose – a booster dose – we can bring our level of protection back up" (reported by Sky News [14]): "Once everybody has had the third jab, so the Downing Street mantra goes, this country will have maximum protection and the pandemic and economic recovery will be ensured" (The Guardian: Dec. 16, 2021 [12]). Thus, suggesting a new cliché of *maximum protection mantra*, the journalist compares the current political situation with another historic precedent of a hundred years ago: "Set against this [pandemic] reality, the idea that fully jabbing the whole of the UK provides permanent protection is the modern-day equivalent of the Maginot Line, the system of supposedly impregnable defences constructed by the French in the 1920s but which were easily circumvented by the Germans in the spring of 1940" (The Guardian: Dec. 16, 2021 [12]). In terms of intertextual links, this context provides both an example of how a new intertextual element (*maximum / permanent protection*) is actualized in political discourse, and an illustration of how the existing intertextual element (*the Maginot Line*) is employed to add to the meaning of the new one.

Similar intertextual interaction can be observed in Tim Adams' commentary on the British government's incompetency during the pandemic period, though the mechanisms of intertextual implementation, in this case, are quite different: "That old adage of Marx insists that historical events occur first as tragedy, then as farce. The government's handling of the pandemic in the UK long ago undermined that progression: tragedy and farce have, since the very beginning of the crisis, always been a double act" (The Guardian: Dec. 18, 2021 [12]). The journalist rephrases one of the most quoted aphoristic statements attributed to K. H. Marx, a German philosopher and political theorist. Suggesting the caricature image of the British government's fruitless attempts to handle the pandemic failing tragically each time either because they are too late or inefficient, Tim Adams' commentary implies that both the rhetoric and the action of the PM and his cabinet can no longer be taken seriously as they are exactly the same as one

year ago – 'destructive' and 'showing no sign of changing'. Among the highlighted invariable attributes of the one year ago and present-day political agenda and headlines, Tim Adams, as well as many other journalists, mention the well-worn 'new variant' phrase (originally referred to the new SARS infection, then to the new Alpha, Beta, Gamma, Delta, and, doubtfully that final, Omicron variant). Having lost its communicative novelty in the global media scene, it seems to gain its effectiveness as a rhetorical means used to arouse public fear and anxiety over the effects of the next virus mutation detected, thus serving the manipulative function in the current social and political discourse.

Some phrases initially precedent within the context of the Covid-19 pandemic, have quickly earned the cliché character in the current political communication. Such are the phrases 'go Swedish', 'Swedish experiment' suggesting 'the Swedish model of dealing with Covid' characterized by the 'herd immunity approach', 'China model' and 'Zero-Covid policy' implying China's strategy of mass mobilization and a zero-tolerance policy, 'stay-at-home' policy, 'stay-at-home' order, *cancel Christmas*, etc. As intertextual elements, these idioms no longer require any explanation of their content; due to their high recurrence rate in the world media within the pandemic period, they are ready-made verbal units capable of enforcing the nomination function. On seeing the headline that reads: "A wounded PM and ailing economy force England 'go Swedish' on Covid" (The Guardian: Jan. 2, 2022 [12]), one can easily foretell the content of the article that will be exposed to its readers. It is also worth noting that within one context the same intertextual element can implement different functions. Thus, further analyzing the prime minister's Covid strategy during the pandemic period, *the Guardian* columnist Larry Elliott says that "The prime minister's flirtation with the 'Swedish experiment' was brief, and at the end of March 2020 a draconian lockdown was imposed" [ibid]. Incorporated in the original metaphor, 'Swedish experiment' implements stylistic rather than informative function; its clear pandemic-related denotation allows the reader to fully enjoy the author's sophisticated metaphor and antithesis.

We might also assume that it is the intertextual elements of this type (those implementing nomination functions), that are likely to enrich the inventory of political neologisms associated with the pandemic environment. One of such political coinages, as well as effective intertextual elements, is the term 'infodemic' (a blend of 'information' and 'epidemic') coined in 2003, according to Merriam-Webster dictionary [14], and having renewed its usage in the time of Covid-19. Originally denoting 'a rapid and far-reaching spread of both accurate and inaccurate information about something, such as a disease', within the context of the coronavirus pandemic it is applied to 'a situation in which a lot of false information is being spread in a way that is harmful' [16]. Produced by social media and stimulated by the tech giants just 'to keep their revenues flowing', *infodemic*, like any other computational propaganda, is much blamed by political media for its detrimental effect on vaccination campaigns throughout the world: "Fearmongering has played a part, with some of those responsible profiting politically or financially. Social media has produced an 'infodemic', allowing unfounded claims to spread internationally in hours or days..." (The Guardian: Nov. 22, 2020 [12]). Thus, the pandemic-related terms *infodemic* or *disinformation pandemic* are verbal instruments that link the pandemic precedent situation to the global issues of today's information ecosystem (along with recent elections-

related coinages, such as *participatory disinformation*, *top-down propaganda*, etc.).

When the pandemic issue is incorporated in the political discourse (other than utterly informative, such as a news item on Covid spread) to form its structure, it contributes directly to the communicative function of influencing the audience. Any of the addresses recently delivered by the British prime minister to his nation in which he announced the launch of the Omicron emergency booster campaign or spoke of ‘the national mission to get everyone boosted’ to slow the new variant spread, can illustrate the way the text-forming function of the pandemic-related intertextual elements is implemented.

On December 24, 2021, B. Johnson took full advantage of his yearly Christmas address to the nation, which is supposed to be a ritual and hence, fit into the usual mould of the type, to encourage the UK population to get vaccinated. Entirely focused on vaccination, Johnson’s Christmas address 2021 diverges from the conventionalized Christmas message content. Set against the Queen’s Christmas message of 2021, or even PM’s own of the pre-pandemic 2019, the difference becomes obvious. In her Christmas address, the Queen referred to Covid only once, saying that “While Covid again means we can’t celebrate quite as we may have wished, we can still enjoy the many happy traditions, be it the singing of carols as long as the tune is well-known, decorating the tree, giving and receiving presents, or watching a favorite film where we already know the ending...” (The Guardian: Dec. 24, 2021 [12]). While the Queen encouraged the nation to see the joy in simple things in her yearly Christmas speech, Boris Johnson urged the UK public to get their booster vaccine, in his: “*There is still a wonderful thing you can give your family and the whole country, and that is to get that jab, whether it is your first or second, or your booster*” (BBC: Dec. 24, 2021 [13]). Johnson even yielded a sustained metaphor, saying that “*if the pile of crumpled wrapping paper is bigger this year it is precisely because across the country, in the run-up to Christmas, we have been giving each other an invisible and invaluable present [Covid vaccine]*” [ibid]. Having lost his credibility as a politician, much due to the aforementioned partygate incidents, Johnson remains an eloquent orator who relies on pathos in his speech and turns to the well-known biblical quotation from the Gospel of Matthew 12:29–31, to persuade the nation to get vaccinated: “*Getting jabbed not just for themselves, for ourselves, but for friends and family and everyone we meet. <...> And that, after all, is the teaching of Jesus Christ, whose birth is at the heart of this enormous festival – that we should love our neighbours as we love ourselves*” [ibid]. The prime minister’s desperate appeal to the nation for getting their jabs, made on Christmas Eve, seems calculated for effect yet is compliant with Johnson’s political narrative and justified by his political agenda. Such philanthropic and altruistic rhetoric might be explained by his urgent desire to save face and his reputation which has been tainted by his ‘contempt for the rest of us [British people]’ (as the *Guardian* analyst John Harris has put it) and lack of compassion, exposed so many times earlier. Thus, the pandemic recurrent theme reinforced by the biblical intertextual inclusions serves to shape an overwhelmingly positive image of the leader genuinely concerned about his people. It should be noted that in many political contexts the implementation of the text-forming function by the pandemic-related intertextual elements presupposes the realization of the conative function as well. The latter finds its effective expression in evocative

and imperative utterances, hence, is widely used in different kinds of official and ceremonial addresses to the public.

It’s noteworthy that Johnson’s ‘festive’ slogan ‘to get jabbed on Christmas’ received a huge media response and was echoed with ‘jingle jabs’ reminiscence in hundreds of headlines of news agencies worldwide: “*Covid boosters available on Christmas Day in NHS ‘jingle jab’ campaign*” (The Guardian: Dec. 24, 2021 [12]), “*Thousands line up for ‘jingle jabs’ on Christmas*” (Central Illinois News: Dec. 25, 2021 [17]), “*Santa hats at the ready as ‘jingle jabs’ go on at Christmas vaccination centres*” (The Guardian: Dec. 26, 2021 [12]), “*12,000 ‘jingle jabs’ delivered on Christmas Day*” (National Scotland: Dec. 27, 2021 [18]), “*Jingle jabs, cancelled flights: How COVID-19 has impacted Christmas around the world*” (Global News: Dec. 25, 2021 [19]). This simple example shows how fast the intertextual links are made within the contemporary information ecosystem as well as how varied the mechanisms of establishing these links can be. With no precedent context of Johnson’s Christmas message such semantic modification involving play on words could hardly take place and even if it did, its application would not be that wide.

Another impressive example of the intertext implementation can be fully comprehended only within the framework of the UK current political narrative, dominated by the British prime minister’s recent statements. It is found in the *Guardian* opinion cartoon by Ben Jennings, published on December 28, 2021. It’s entitled ‘*Boosterism*’ and contains bitter mockery of Boris Johnson and his *idée fixe* of ‘*getting everyone boosted now*’. The cartoon features Boris Johnson and the National Health Service’s official’s dialogue revealing the likely political underpinning of Johnson’s month-long booster urge:

B. J.: “*Are the boosters working?*”

NHS official: “*Well, the latest data suggest, that hospital administration ...*”

B. J.: “*No – I meant am I popular again?*” (The Guardian: Dec. 28, 2021 [12]).

The cartoonist’s allusion to a record number of the prime minister’s recent speeches on the importance of vaccination is quite obvious. The dialogue, or rather the absence of it, between B. Johnson and NHS officials, is the reminiscences of their miscommunication and, hence, conflicting promises. The target of this political cartoon is Johnson’s overpromising tactics as a means of retaining his grip on power by regaining his popularity with voters. The ‘*Omicron emergency booster*’ campaign much accelerated by Johnson as well as the much-hyped slogan of ‘*national mission of getting everyone boosted now*’ (from Prime Minister’s address to the nation on booster jabs, of December 12, 2021, available at GOV.UK [20]) are referred to by Jennings as an instance of Johnson’s *boosterism*, this time materialized in the literal sense by way of a play on words, due to its direct link to Johnson’s precedent slogan. To discern the effect achieved by this accidental play on words, one should be reminded that the word ‘boosterism’ is not new in political language; it denotes ‘the practice of actively promoting (‘boosting’) a city, region, etc. and its local businesses’ [21].

In the UK political discourse, the word ‘*boosterism*’ has already become closely associated with Boris Johnson’s political methods. Already known for his ‘*anti-business boosterism*’ (Financial Times: Oct. 8, 2021 [22]), associated with Johnson’s ‘failure of delivery’ slogan in the context of supply chain turmoil in post-Brexit and Covid-affected Britain, this time Johnson produced a new

slogan that generated new intertextual links and inferences. His 'vaccination boosterism' has become a new target for journalists as soon as the Covid booster theme emerged in the PM's narrative. 'The Independent' editorial of November 30, 2021, headlined "Now is the time for Boris Johnson's famous boosterism", explains the way Johnson's boosterism works: "The prime minister needs to get people out of their armchairs, out into the cold, and into the Covid walk-in clinics" (Independent: Nov. 30, 2021 [23]). The authors' irony concerning Johnson's 'mindless optimism and baseless boosterism' [ibid] seems to be, in literary terms, dramatic, at least if to look retrospectively at the prime minister's chaotic and unpredictable actions to handle the pandemic in the UK. As can be seen from the above, migrating from one political context to another, the intertextual element accumulates and retains new meanings which are likely to be inferred in a context to come.

Conclusions. The nature and structure of the intertext of the political discourse should be studied in terms of the global social-political environment, which vastly determines the current political agenda, as well as political strategies which impose the mechanisms of influencing the mass audience. As an extraordinary precedent situation that made the global population share a common experience, the Covid-19 pandemic provided new realia, challenges, and values that elicited similar associations from the representatives of different linguistic cultures. At the same time, it is often the national political context that dictates the bias in which the precedent phenomena are likely to be verbalized.

Certain political, cultural, and linguistic backgrounds affect the possibilities of verbal implementation of the precedent situation, particularly in cases that involve various types of semantic modifications of the precedent text (play on words, metaphors, etc.).

The Covid-19 pandemic intertext manifests itself in the political discourse in various forms: the direct and indirect citation of the precedent text, allusions, reminiscences, deliberate semantic modifications of the pretext, metatextual interaction of verbal precedent unit with the convergent text (political cartoon, parody, etc.).

In the current political context, the pandemic-related intertextual elements are used to 1) declare seminal and urgent decisions, officially inform about the current situation; 2) characterize and assess political decisions or situations; 3) form the image of political figures (discredit opponents, justify political actors, regain credibility, etc.); 4) shape and manipulate public opinion; 5) make public speech more emotional, expressing empathy; 6) identify and name new policies, standards, regulatory actions; and 7) form political narrative.

The pandemic-related intertext implementations, as well as their proper perception and decoding by an addressee, in political communication rely on the common knowledge of the precedent texts generated by politicians or political media.

References:

1. Кристева Ю. Семиотика: исследования по семанализу. М.: Академический Проект, 2013. 285 с.
2. Кулагина И. В. Интертекст как способ воздействия в рекламе. *Альманах теоретических и прикладных исследований рекламы*. Тамбов, 2011. № 1. С. 98–104. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/intertekst-kak-sposobvozdeystviya-v-reklame> (дата звернення: 10.08.2021).
3. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика: пер с фр. URL: <https://www.klex.ru/b7m> (дата звернення: 15.10.2021).

4. Пьеро-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности. М.: ЛКИ, 2008. 240 с.
5. Гудков Д. Б., Багаева Д. В., Захаренко И. В., Красных В. В. Некоторые особенности функционирования прецедентных высказываний. *Вестник Московского университета*. Москва, 1997. № 4. С. 106–118.
6. Захаренко И. В., Красных В. В., Гудков Д. Б., Багаева Д. В. Прецедентное высказывание и прецедентное имя как символы прецедентных феноменов. *Язык, сознание, коммуникация*. Москва, 1997. № 1. С. 82–103. URL: http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_01_08zacharenko_et.pdf (дата звернення: 05.09.2021).
7. Терехова Е. В. Рекуррентные конструкции в английском политическом дискурсе как лингвистический инструмент мониторинга изменений общественного сознания. *Политическая лингвистика*. Екатеринбург, 2010. № 3. С. 50–56. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rekurrentnye-konstruktsii-v-angliyskompoliticheskomydiskurse-kak-lingvisticheskiy-instrument-monitoringa-izmeneniyoobschestvennogo> (дата звернення: 15.10.2021).
8. Худолій А. О. Динаміка функціональних змін у мові американської публіцистики кінця XX – початку XXI ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2004. 20 с.
9. The Sydney Morning Herald. URL: <https://www.smh.com.au> (дата звернення: 25.12.2021).
10. Urban Dictionary. URL: <http://www.urbandictionary.com> (дата звернення: 30.12.2021).
11. Wikipedia. URL: <https://www.en.wikipedia.org> (дата звернення: 30.12.2021).
12. The Guardian. URL: <http://www.theguardian.com> (дата звернення: 05.01.2022).
13. BBC. URL: <https://www.bbc.com> (дата звернення: 03.01.2022).
14. Sky News. URL: <https://www.news.sky.com> (дата звернення: 20.12.2021).
15. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com> (дата звернення: 15.12.2021).
16. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org> (дата звернення: 15.12.2021).
17. Central Illinois News. URL: <https://www.centralillinoisproud.com> (дата звернення: 30.12.2021).
18. The National (Scotland). URL: <https://www.thenational.scot> (дата звернення: 30.12.2021).
19. Global News. URL: <https://www.globalnews.ca> (дата звернення: 30.12.2021).
20. GOV.UK. URL: <https://www.gov.uk> (дата звернення: 05.01.2022).
21. Collins Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com> (дата звернення: 05.01.2022).
22. Financial Times. URL: <https://www.ft.com> (дата звернення: 10.12.2021).
23. Independent. URL: <https://www.independent.co.uk> (дата звернення: 20.12.2021).

Абрамичева О., Петровський М. Вербалізація прецедентної ситуації пандемії COVID-19 у політичному дискурсі

Анотація. Статтю присвячено дослідженню засобів вербалізації прецедентної ситуації пандемії Covid-19 у сучасному політичному дискурсі. Серед інтертекстуальних елементів, що реалізують певну прагматичну функцію в сучасній політичній комунікації, розглядаються різноманітні випадки вербалізації прецедентного феномена пандемії Covid-19, у тому числі, так звана *пандемічна лексика*, яка номінує реалії періоду пандемії, пряме й непряме цитування, а також семантичні модифікації прецедентних висловлювань, алюзії, метафори тощо. Матеріалом даного синхронічного дослідження є мейнстримний британський політичний дискурс періоду панде-

мії. Завдання дослідження ставилося проаналізувати засоби вербалізації прецедентної ситуації пандемії Covid-19 в актуальному політичному дискурсі; розглянути пов'язані з пандемією мовні одиниці як ефективний механізм, що формує політичний інтертекст; вивчити функції цих мовних одиниць в політичній комунікації. Методологічною базою дослідження стали роботи з аналізу політичного дискурсу, теорії прецедентності й інтертекстуальності. Під час виявлення функціонально-прагматичного статусу інтертекстуальних елементів, що вербалізують реалії пандемії, застосовувалися методи семантичного, контекстуального й інтертекстуального аналізу. Одиниці, що вербалізують реалії пандемії, активно інтегруються в сучасний політичний дискурс, віддзеркалюючи

характерні ознаки періоду пандемії та утворюючи складний, часто багаторівневий інтертекст. Виникаючи в мовленні політиків і засобів масової інформації, що висвітлюють політичні події, вони актуалізують смисли, знайомі й зрозумілі масовій аудиторії, яка володіє загальним корпусом референцій в умовах певної соціально-політичної ситуації. Засоби, що вербалізують прецедентну ситуацію пандемії Covid-19 у політичному дискурсі, є доволі різноманітними; сприяючи формуванню політичного інтертексту періоду пандемії, вони одночасно використовуються задля досягнення основних прагматичних цілей політичної комунікації.

Ключові слова: політичний дискурс, прецедентний феномен, вербалізація прецедентної ситуації, інтертекст, інтертекстуальний елемент, пандемія Covid-19.

*Алексенко С. Ф.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики**Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

ОНОМАСТИЧНА І СЕНСОРНА ЛЕКСИКА ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ПОРТРЕТА ПЕРСОНАЖА В РОМАНІ ДЖОАН ХАРРІС “ШОКОЛАД”

Анотація. Статтю присвячено з'ясуванню та опису ролі ономастичної та сенсорної лексики у формуванні художнього портрета головного персонажа роману Джоан Харріс “Шоколад”. Обґрунтовано актуальність проведення розвідки з огляду на універсальність концептуально-змістової категорії персонажа у художньому творі. На основі аналізу наукових підходів до вивчення структури та змісту художнього портрета, а також засобів його формування художній портрет розглядається як опис зовнішності та внутрішнього стану персонажа твору, який розкривається у його діях та взаємовідносинах з іншими персонажами, а також у комунікативній поведінці, способі мислення, характері. Потенціал ономастичної лексики створювати художній портрет вбачаємо у процесах апелювання та трансонімізації, а також в таких основних та другорядних функціях власних імен: ідентифікуючій, соціальній, експресивній, естетичній. Визначено, що до системи засобів номінації головної героїні роману Віанн Роше входять власні назви – ім'я героїні та низка псевдонімів, апелювати – іншомовні запозичення з французької мови, іменники на позначення національної та територіальної приналежності та сімейного статусу. Описано вмотивованість та функціональність ономастичної лексики як засобу творення художнього автопортрету головної героїні та перспектив її сприйняття іншими персонажами. Сенсорна лексика розглядається як така, що в межах мовної картини світу індивіда систематизує та категоризує його чуттєвий досвід за допомогою колоронімів, глютонімів, ольфакторної лексики. Сенсорна лексика у досліджуваному романі формує політематичність психологічного портрета головної героїні, а саме: лексичні одиниці на позначення червоного кольору та його похідних створюють яскравість, карнавальність та небезпечність образу героїні; глютонічні одиниці на позначення різних видів та форм шоколаду, тістечок, солодощів підсилюють карнавальний мотив свободи та непокори як домінанту характеру героїні.

Ключові слова: художній портрет, ономастична лексика, трансонімізація, сенсорна лексика, колороніми, глютоніми.

Постановка проблеми. Сучасна дискурсивна парадигма лінгвістичного знання, яка у фокус дослідницької уваги ставить нерозривний зв'язок мовних утворень з мисленнєвою та комунікативною діяльністю людини [1], розглядає художній текст як дискурсивний феномен, адже перший актуалізується у поєднанні з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психологічними чинниками. Головною конститутивною ознакою художнього дискурсу є емоційно-вольовий та емоційний вплив на адресата-читача, тобто його прагма-

тична сутність. Вплив на читача здійснюється через систему образів, особливо образів персонажів, що пояснюється антропоцентричністю художнього твору. Образна структура твору висвітлюється комплексом засобів різних мовних рівнів. Дослідження мовних, зокрема лексичних, засобів реалізації категорії персонажа є актуальним завданням лінгвістичної та літературознавчої науки, адже ця категорія є універсальною концептуально-змістовою категорією художнього твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема художнього портрета персонажа неодноразово ставала об'єктом численних наукових розвідок, проте досі не отримала більш-менш вичерпної та узгодженої відповіді ані щодо структури та змісту, ані щодо механізмів та засобів його формування. Портретом як жанром художнього дискурсу, його типологією і функціями, а також словесно-художніми способами його створення цікавилися такі вітчизняні та закордонні дослідники, як Н. Бохун, Є. Горшенєва, Т. Насалевич, О. Малєтіна, Н. Родіонова, С. Селєзньова, І. Страхов, В. Шаховський, В. Whipper. Учені концентрують здебільшого свою увагу на: структурно-композиційній класифікації словесно-художнього портрета, лінгвістичних особливостях його актуалізації, типах портретних характеристик, формах функціонування в художньому портреті в макротексті, когнітивних моделях опису зовнішності персонажів тощо. Активні дослідницькі пошуки сприяли появі низки тлумачень поняття “портрет героя літературного твору”, його типів та класифікацій портретного опису.

Так, науковці, погоджуючись із визначенням портрета у літературному творі як із “зображенням зовнішності людини – обличчя, постаті, одягу та взуття, манери триматися, жестів” [2, с. 165], посередництвом чого письменник дає читачеві зорове уявлення про персонажа, зазначають, що за допомогою зображення зовнішніх характеристик людини автор намагається окреслити внутрішній світ особистості, її психологію, мотивацію, характер, вчинки, стосунки з іншими персонажами тощо [3, с. 27; 4, с. 195; 5, с. 562; 6, с. 5]. В межах даної статті, ґрунтуючись на здійсненому огляді наукових підходів, трактуємо художній портрет як опис зовнішності та внутрішнього стану персонажа твору, який розкривається у його діях та взаємовідносинах з іншими персонажами, а також у комунікативній поведінці, способі мислення, характері.

Художній портрет персонажа у літературному творі є структурною частиною композиційно-мовленнєвої форми “опис”. Дослідження мовних засобів формування портрету у художньому творі засвідчують, що вони складаються із здебільшого лексико-семантичних складників. О. В. Гусєва виокремлює

такі елементи лексико-семантичної структури словесного портрета: лексико-семантична група на позначення рис обличчя, частин тіла; лексико-семантична група, яка описує жести, міміку, рухи персонажа; лексико-семантична група, яка визначає вік героя; лексико-семантична група, яка описує одяг та його атрибути [7, с. 26]. Для надання персонажів конкретності, певної візійності широко використовується ономастична та сенсорна (колеристична, ольфакторна, глутонічна) лексика, що дає змогу читачеві сприймати персонажа як реальну особу.

Метою статті є виявлення особливостей створення художнього портрета головного персонажу роману Джоан Харріс “Шоколад” за допомогою ономастичної та сенсорної лексики.

Виклад основного матеріалу. Ономастична лексика, дистинктивними ознаками якої є: 1) приналежність імен індивідуальному об’єкту, а не класу об’єктів, 2) чіткість, визначеність, відмежованість об’єкту, що характеризується за допомогою власного імені, 3) відсутність зв’язку між власним ім’ям та поняттям, 4) відсутність на рівні мови чіткої та однозначної конотації [8, с. 324], формує власний ономастичний простір, в межах якого часто відбувається транспозиція мовних форм – використання однієї мовної форми у функції іншої. В ономастиці транспозиція онімічної та загальної лексики виражається у процесах онімізації (перехід апелятивної лексики в онімічну), апелятивації (перехід онімічної лексики в апелятивну / загальну) і трансонімізації (міжвидовий та внутрішньовидовий перехід онімів) [9]. Визначаючи крім основних функцій власного імені (номінативної, ідентифікуючої, диференціюючої) такі другорядні, як соціальна, емоційна, експресивна, естетична, дейктична (індикативна) [8, с. 25–30], розглянемо використання ономастичної лексики при створенні художнього портрета головної героїні роману Дж. Харріс “Шоколад” Віанн Роше.

Аналізований роман (1999 р.) є одним із найперших та найкращих творів Дж. Харріс, належить до жанру містичної мелодрами і є взірцем сучасної британської літератури. У романі розгортається історія молодої матері-одиначки Віанн Роше, яка на початку посту приїздить до французького містечка Ласкне-су-Тан з метою відкрити в ньому магазин солодощів “Небесний мигдаль”. Зав’язка сюжету твору полягає у протесті місцевого священика Франсіса Рено проти відкриття магазину, який вважає недопустимим порушувати канони церкви – під час посту як періоду самозречення та самообмеження для християн зваблювати прихожан магією шоколаду, що й робить Віанн. Роман, написаний у формі щоденника героїні та її доньки, який чергується з листами антагоніста Віанн, кюре Рейно, до свого батька, з самого початку інтимізує оповідь, підкреслюючи індивідуальність сприйняття світу персонажами.

Перша зустріч з героїнею у творі включає нейтральну її номінацію “the woman”, що дозволяє більше зосередити увагу читача не на самій особі, а на деталях її образу. Змальовуючи героїню, авторка передає її “чужість” для місцевих жителів, їх недовіру до неї. Ідентифікація персонажа для самого читача проходить наче через сприйняття недовірливих жителів Ласкне-су-Тан, а тому ім’я героїні дізнаємося з документів про оренду житла: “On the lease document I am Vianne Rocher...” [11].

Слід зазначити, що така недовіра навіть до імені новопривбулої небезпідставна. Згодом, розповідаючи сама про себе, Віанн зауважить, що вона дійсно багато разів змінювала імена: “Our names changed as we moved, drifting from one regional

variant to another: Yanne, Jeanne, Johanne, Giovanna, Anne, Anouchka” [11].

Важливу роль відіграє національність героїні, а тому номінативні засоби створення її портрету у творі включають національно марковані лексеми та номінації національностей. Так, французьке походження Віанн та її доньки постійно підкреслюється звертаннями, які використовують на її адресу інші герої твору. Хоча текст твору написаний англійською мовою, у ньому функціонують іншомовні вкраплення, наприклад, Анук, донька Віанн, звертається до матері, вживаючи номінацію “maman”. Інші персонажі звертаються до героїні як “madame”, хоча вона сама, прагнучи подружитися із жителями та увійти до них у довіру, прагне щоб до неї зверталися лише по імені: “– Really, *Madame*, I – Call me *Vianne*. And I insist” [11]. Небажання героїні чути звертання “madame” пов’язане і з тим, що вона насправді не має статусу заміжньої жінки, до якої й має використовуватися це звертання за правилами французького мовленнєвого етикету. Головна героїня – жінка незаміжня і згодом автор привертає увагу читача до цього факту у такій сцені розмови Віанн та кюре Франсіса Рено:

“– I shouldn’t think so. *Lansquenet folk are simple folk, Madame Rocher,*” he told me. “*Devout folk.*” He stressed the word gently, politely.

“– It’s *Mademoiselle Rocher*” [11].

Використання звертань “madame” та “mademoiselle” не лише надають інформацію про сімейний статус Віанн Роше, але й характеризують як її саму, так і її соціальні відносини із кюре та її соціальний статус у місті. Ласкне-су-Тан – містечко, яке, як хотів би думати Франсіс Рено, відрізняється релігійністю та традиційністю поглядів його жителів, тому статус молодої жінки, яка має дитину, однак при цьому залишається незаміжньою, аж ніяк не вписується у загальноприйняті рамки провінційності: він суперечить традиційним поглядам місцевих на сім’ю, викликає пересуди та осуд, а тому представлення Віанн самої себе як “*Mademoiselle Rocher*” є свого роду викликом. Для більш повного осягнення ситуації ідентифікації соціального статусу Віанн, яке й лягло в основу її положення у місті та відношення до неї окремих його жителів, зазначимо, що кюре Рено – ключова фігура міста Ласкне-су-Тан, знайшов за доцільне вважати Віанн удовою, пояснюючи собі відсутність месьє Роше: “*We have a new parishioner. A Vianne Rocher, a widow, I take it, with a young child*” [11], і хоча номінація “a widow” є помилковою по відношенню до головної героїні, вона характеризує ставлення кюре до Віанн, його прагнення сформуванню позитивне враження про неї, а згодом його презирство, коли він дізнається правду. Характерною є номінація “a new parishioner”, застосована кюре, яка також виражає його первинне прагнення ставитися до Віанн як до всіх інших прихожан, на що вказують неозначений артикль та іменник “parishioner”.

Окрім прагнення ідентифікувати сімейний статус Віанн, жителі міста цікавляться її походженням. Зокрема, розглянемо роздуми кюре з цього приводу: “*Paris, I expect, or maybe even across the border. Her accent is pure, almost too pure for a Frenchwoman, with the clipped vowels of the North, though her eyes suggest Italian or Portuguese descent, and her skin...*” [11]. Наявність низки іменників на позначення національності та територіальної приналежності вказує на невпевненість кюре у своїх висновках і водночас характеризує саму героїню, ство-

рює її яскравий, строкатий образ, у якому змішалися риси різних національностей: “*French*”, “*Italian*”, “*Portuguese*”. Неможливо точно ідентифікувати і її походження як французьки – чи то вона парижанка (“*Paris*”), чи жила за його, Парижа, межами (“*maybe even across the border*”), чи то приїхала з півночі країни (“*the North*”) зважаючи на характерний акцент. Важливим є й неодноразове згадування циган, з якими сама Біан порівнює себе та свою матір у прагненні до зміни місць, кочового способу життя: “*the gypsy wanderlust which took us all over Europe and further*” [11].

Однією із ключових номінацій героїні у творі слугує лексема “*witch*”, в якій втілений багатогранний смисл: це саме той іменник, що виражає сприйняття оточуючими людьми Біанн та схожих на неї жінок. Сама Біанн вважає таку номінацію неправильною, однак визнає, що саме в цьому слові міститься розуміння її долі, призначення іншими людьми: “*Witch, witch. It’s the wrong word, but I knew what she meant*” [11].

Формування художнього портрету героїні як жінки з магичними здібностями здійснюється за рахунок сенсорної лексики. Біанн використовує особливу “домашню магію”, якою прагне принести радість та задоволення оточуючим її людям – у цьому полягає її захоплення кондитерством. За рахунок сенсорики героїня здатна впливати на людей, зачаровуючи їх не тільки смаком та ароматом гарячого шоколаду, але й власними чарами, успадкованими від своєї матері, індіанської чаклунки.

Сенсорика – це безпосереднє відображення предметів і явищ об’єктивної дійсності органами чуття [10, с. 470], натомість, “мовна сенсорика” передбачає наявність смислової складової чуттєвого сприйняття в мовних одиницях. У зв’язку з розмаїттям каналів перцепції – слухової, зорової, нюху, дотику – чуттєвий досвід, що систематизує, категоризує та в межах мовної картини світу вибудовує картину індивідуально-авторську / персонажну, є надзвичайно складним психофізіологічним явищем. Психологічний портрет головної героїні роману є політематичним, оскільки він не обмежується лише одним напрямком сенсорної семантичної деталізації – до нього входять і колір, і запах, і смак, оперуючи якими та зображуючи які авторка роману творить шлейф найтонших ароматів та відтінків, що окутують тасмичу чаклунку Біанн, створюючи її яскравий і неповторний образ, який не має аналогів у інших творах. Індивідуальність сприйняття світу персонажем Біанн передається через сенсорну матрицю – температурну (“*warm*”, “*hot*”), тактильну (“*greasy*”), ольфакторну (“*hot greasy scents of frying pancakes and sausages and powdery-sweet waffles*”), візуальну / колоративну (“*a special lustre*”) і смакову / глютонічну (“*powdery-sweet*”).

Звернімо увагу на колірний портрет героїні. Найперша зустріч з Біанн у творі розкриває одну з провідних рис її портрету – яскравість, строкатість: “*The woman, her long hair tucked into the collar of her orange coat, a long silk scarf fluttering at her throat...*” [11]. Манера яскраво одягатися виражається передусім у тяжінні до червоного кольору та його відтінків. У поданому уривку жінка одягнута в помаранчеве пальто (“*orange coat*”), яке у момент прибуття Біанн до міста зливається із оточуючим її карнавалом – її рідною стихією. Більш детальний колірний опис образу Біанн надається у творі з вуст кюре Рено: “*She wears a long, flared, flame-coloured skirt and a tight black sweater. This colouring looks dangerous, like a snake or a stinging insect, a warning to enemies*” [11]. Яскраві фарби, присутні

в образі Біан, передаються у цьому описі через опосередковану характеристику “*flame-coloured*” – попри те, що цей прикметник не є прямою назвою червоного кольору, він образно передає це значення, підсилюючи естетичний потенціал червоного кольору як одного із колірних символів твору. Характерно, що червоний колір видається священику небезпечним, він вбачає ворога у яскравій жінці, яка не вписується у сірі будні його рідного містечка, приковує увагу його прихожан, “спокушуючи” їх обіцянкою барвистого карнавалу замість сірості повсякденного життя, яке вже давно приїлося містянам. Той факт, що червоний колір, водночас, вважається у багатьох культурах світу кольором життя, життєвої сили, процвітання та добробуту, розкриває основи протистояння Біанн та Рено, завжди одягненого у строгий чорний одяг священика.

Сенсорна лексика на позначення кольору тісно переплітається з номінаціями смаків у творі. У творі наявна велика кількість описів всіляких кондитерських виробів, у яких використана безліч сенсорних глютонічних лексичних засобів. За однією з психологічних методик, риси людини, її характер, звички можна визначити за формою, кольором та смаком шоколаду, який вона любить шоколад (методика психотерапевта Мюррея Ленгхема) – шоколад виступає як мірило людської натури. Таку саму функцію цей глютонім відіграє в аналізованому романі. У творі згадуються і улюблені цукерки Біан, майже такі ж, як і ті, що до вподоби її доньці – це “*mendiants*” (у пер. з франц. “жебраки”) – “*...biscuit-sized disks of dark, milk or white chocolate upon which have scattered lemon-rind, almonds and plump Malaga raisins. (...) Bitter-smooth on the tongue with the taste of the secret tropics*” [11]. Лексеми сенсорного сприйняття, вжиті у цьому описі (“*biscuit-sized*”, “*dark*”, “*milk*”, “*white*”, “*bitter-smooth*”) – це прикметники на позначення форми, кольору, матеріалу, тактильного відчуття. Численні глютоніми, вжиті у романі – “*chocolate / the pralines / Venus’s nipples / chocolate truffles / mediants / candied fruits / chocolate seashells / candied rose-petals / sugared violets / nougatines / toffee / chocolate curls / chocolate raisins / meringues / guimauve / chocolate almonds / white chocolate mice / chocolate gems / Aladdin’s cave of sweetcliché / chocolate animals / marzipan fruits / marrons glaces / caramel / liqueur chocolates / champagne truffles / caramelized apples / chocolat viennois / chocolate-cream meringues / champagne and strawberry sorbet / florentines*” – доповнюють образ Біанн відтінками смаку, які починають тісно асоціюватися із героїнею. Саме у цих смаках та ароматах криється талант Біанн, її чари, які вона використовує на своїх відвідувачах. Допомогаючи містянам у виборі цукерок та інших солодощів, Біанн відводить їх від посту, обмежень та правил, що змушують людей жити не на повну силу, а лише тілити, боячись кюре чи людського осуду. Сенсорна лексика в пов’язаних з Біанн описах її кондитерських витворів характеризує героїню як сповнену життя і любові до нього та прагнення вдихнути це життя і любов у всіх, хто її оточує. Той букет відчуттів, які авторка включає до описів дійсності у сприйнятті Біанн, розкриває внутрішній світ героїні, особливості її світогляду, ідейне наповнення її філософії життя.

Висновки. Ономастична та сенсорна лексика формує базову характеристику головного персонажа роману Джоан Харріс “Шоколад” Біанн Роше. До засобів номінації головної героїні входять власні назви – ім’я героїні (та низка її колишніх імен), звертання (іншомовні запозичення з французької мови),

іменники на позначення національної і територіальної приналежності та сімейного статусу. Вказані номінативні засоби не тільки формують художній портрет персонажа, а й передають особливості сприйняття героїні іншими персонажами. Сенсорна лексика переважно представлена іменниками та прикметниками на позначення кольору, смаку, форми, тактильних відчуттів. Саме через сенсорне представлення світу Віанна розкривається й головна ідея роману – справжнє, наповнене відчуттями життя, у тому, щоб любити себе та оточуючий світ. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у лінгвокультурологічному аналізі словесно-художнього портрету системи персонажів літературного твору.

Література:

1. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : кол. монографія / за ред. І. С. Шевченко. Харків, 2005. 356 с.
2. Лесин В. М. Літературознавчі терміни. К. : Радянська школа, 1985. 251 с.
3. Насалевич Т. В. Портретные описания в различных типах текста (роман, драма, сказка) : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Одесса, 2003. 198 с.
4. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підручник для гуманітаріїв. К. : Правда Ярославичів, 1997. 448 с.
5. Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І., Теремко В. ІФ. Літературознавчий словник-довідник. К. : Академія. 2007. 752 с.
6. Мальцева О. А. Лингвостилистические особенности словесного художественного портрета в современном английском романе (на материале произведений Джона Фаулза) : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Л., 1986. 16 с.
7. Гусева Э. В. Лингвостилистические особенности мужского и женского портретов в художественном произведении. *Финно-угорский мир*. 2016. № 1. С. 26–29.
8. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. М. : Наука, 1973. 352 с.
9. Васильева О. А. Ономастическая лексика как предмет изучения исследователей-лингвистов. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2015. № 1 (10). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/onomasticheskaya-leksika-kak-predmet-izucheniya-issledovateley-lingvistov> (дата обращения: 12.02.2022).
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К. : Перун, 2003. 775 с.
11. Harris J. *Chocolat*. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=80090> (дата звернення: 1.02.2022).

Aleksenko S. Onomastic and Sensory Lexis as a Means of a Personage's Literary Portrait Creation in Joanne Harris's Novel "Chocolat"

Summary. The article focuses on the pinpointing and description of the role of onomastic and sensory lexis in the creation of a protagonist's literary portrait in Joanne Harris's novel "Chocolat". The topicality of the study in question has been substantiated relying on the universality of the conceptual content of the category of a personage in a literary work. Based on the analysis of current scientific approaches to the structure and content of a literary portrait as well as the means of its formation, a literary portrait is deemed as not only the description of appearance and inner state of a personage (being unveiled through his/her actions and interaction with other characters) but also as his/her communicative behavior, mentality, character traits. The potential of onomastic lexis to outline a literary portrait dwells in the processes of appellativization and transonymization along with major and minor functions of proper names: identifying, social, expressive, aesthetic. The system of nomination means of the novel's protagonist Vianne Rocher has been determined: here belong proper names (the protagonist's names and a variety of pseudonyms) and appellatives – French loanwords, nouns denoting national and regional affiliation and marital status. It has been set out motivation and functionality of onomastic lexis as a means of creation of a literary self-portrait of the protagonist alongside other characters' perspectives of her perception. Sensory lexis is viewed as a vocabulary bulk which, within an individual's linguistic picture of the world, systematizes and categorizes their sensory experience owing to colouronyms, gluttonyms, olfactory words. Sensory lexis of the novel in question forms polythematicity of the protagonist's psychological portrait, namely: lexical units denoting red colour and its derivatives make for lustre, pageantry and shades of danger in the heroine's image; gluttonic units denoting various kinds and forms of chocolate, pastry, sweets enhance a carnival motif of freedom and defiance as a dominant of the protagonist's character.

Key words: literary portrait, onomastic lexis, transonymization, sensory lexis, colouronyms, gluttonyms.

*Альбота С. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету "Львівська політехніка"*

ВПЛИВ COVID-19 НА ЦИФРОВЕ СПІЛКУВАННЯ: ЛІНГВОСЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті увагу зосереджено на дослідженні поняття пандемії. Щоб лінгвістично відобразити стан сьогоденної ситуації, пов'язаний з COVID-19, висвітлено процес впливу пандемії на онлайн-комунікацію. Матеріалом дослідження обрано соціальну мережу Інтернет-спілкування Reddit. У статті виділено дописи, які налічують найбільшу та найменшу кількість коментарів, у яких згадано явище COVID-19. Розглянуто лише ті дописи, які стосуються комунікаційного процесу під впливом пандемії. Проведено семантичний аналіз дописів, зорієнтованих на висвітлення пандемії. Передбачено наступну послідовність кроків у здійсненні лінгвосемантичного аналізу: 1) інтерпретація дописів кожного користувача, 2) формування лінгвосемантичних груп на основі інтерпретації коментарів до дописів, 3) програмне "підтвердження" результатів інтерпретації за допомогою програмного застосування "Лінгвістичне представлення мовної інформації", 4) порівняння результатів інтерпретації після кожної семантичної групи. У межах лінгвосемантичних груп зазначено використання лінгвістичних маркерів, які вказують на імпліцитне чи експліцитне представлення мовного матеріалу у коментарях соціальної мережі Reddit. Усі ці етапи дослідження втілено в остаточний дослідницький продукт – процес впливу пандемії на дописи в онлайн-спільнотах соціальної мережі Reddit, досліджений за допомогою лінгвосемантичного аналізу. Враховано стратегії, характеристики та типи цифрової комунікації. Дослідження особливостей цифрового спілкування пов'язано з вивченням поведінкових процесів людини у сфері когнітивної лінгвістики, а також психолінгвістики з урахуванням як позитивного, так і негативного впливу COVID-19 на комунікацію у соціальних мережах. Враховано лінгвістичну та когнітивну модель зменшення станів тривоги, роздратованості, злості, депресії та страху у період пандемії. Досліджено основні лінгвістичні "правила" мережевого етикету в межах електронної платформи Reddit.

Ключові слова: COVID-19, цифрова комунікація, соціальна мережа Reddit, лінгвосемантичний аналіз, імпліцитність, експліцитність, порівняння, лінгвосемантичні групи, коментар, допис, інтерпретація.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві потреба обмінюватися інформацією в усьому світі все більше розвивається через швидке залучення соціальних мереж. Соціальна комунікація особливо стрімко розвивається в умовах пандемії та соціальної дистанції. У спробах зупинити поширення інфекції, соціальна дистанція може спричинити психолінгвістичні ефекти, пов'язані зі змінами настрою, гнівом, стресом тощо. Слід враховувати обсяг соціальної підтримки, опосередкованої соціальними мережами [1]. Останні сприяють приналежності та підвищують самооцінку, а також зменшують рівень самотності та почуття драгітливості, тривоги, гніву, нудьги та депресії.

Активним користувачам соціальних мереж потрібно дотримуватися "правил" цифрового спілкування, щоб уникати непорозумінь. Варто також зазначити, що сучасні соціальні мережі можуть відігравати роль як соціального зв'язку, так і соціального відокремлення. З одного боку, спілкування в Інтернеті може призвести до зниження емпатії, з іншого – посилити індивідуалізм. Усі ці соціальні особливості залежать як від внутрішніх, так і від зовнішніх факторів, спричинених пандемією. Пристосовуючись до процесу онлайн-обговорення, зважаючи на коментарі користувачів до дописів у формі висловлювань, враховується текстова семантика. Часте використання цифрових технологій під час пандемії спонукає до вироблення у користувачів соціальної підтримки. Останнє може пом'якшити вплив соціальної ізоляції та дистанції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час пандемії в усьому світі задіяно різноманітні форми та засоби вірусних спалахів. За цей період активізувалось використання всесвітньої павутини та онлайн-платформ у порівнянні з періодом, який був на початку пандемії. Помітне надмірне використання Інтернету відзначається психолінгвістичним впливом на онлайн-спілкування. Соціальні мережі можуть нести як позитивний, так і негативний вплив, спонукаючи користувачів до поширення інформації та пошуку односторонніх, а також подання поточної інформації щодо поширення вірусу. Зменшення рівня поінформованості є результатом позитивного тону висловлювань у дискусіях в Інтернеті, на які впливають фактори, викликані ситуацією, пов'язаною з пандемією [2]. З точки зору COVID-19, розвивається інший лінгвістичний і психологічний стереотип. Страх від ризику заразитися і, тим більше, летального результату розглядається як занепокоєння ситуацією, пов'язаною з коронавірусом [3]. Страх і гнів поєднані ймовірним ступенем загрози, характерної для людини. Така загроза є небезпекою, яку можна швидко усунути, незважаючи на те, чи поняття загрози набуває семантичної небезпеки, чи воно семантично передає відчуття соціальної підтримки.

Перевантаження інформацією може призвести до порушення когнітивних процесів. Така небезпека досліджена у статтях, що стосуються когнітивних лінгвістичних розвідок, порівнянь між психолінгвістичними поведінковими стереотипами під час спілкування в умовах пандемії [4]. Саме вивчення особливостей цифрового спілкування в умовах поширення COVID-19 та лінгвосемантичне дослідження впливу пандемії на онлайн-дискусії у соцмережі Reddit окреслює **актуальність** цієї статті.

Низка досліджень щодо особливостей соціально-медійної комунікації [5; 6; 7] дозволила виокремити модель лінгвістич-

них когнітивних процесів, яка спрямована на розрізнення окремих психічних процесів і дозволяє інтерпретувати їхню лінгвістичну природу. Згідно з моделлю прозорого сприйняття (МПС), користувачі соцмереж схильні до побоювань щодо вільного висловлення, різких відповідей інших користувачів тощо. Існує припущення щодо страху як перед соціальним спілкуванням в мережах, так і побоювання бути ображеним, які, в майбутньому, призведуть до уникнення цифрового спілкування. Позиція соціального дискомфорту (як психічного, так і фізичного) може бути інтерпретована лінгвістично та когнітивно, щоб забезпечити розуміння прозорості сприйняття процесу спілкування у соціальних мережах [8]. Отже, незалежно від того, наскільки адаптивною та емпатичною є особиста зовнішня та внутрішня природа, соціальна підтримка не є достатнім фактором гарантії безпечного цифрового спілкування. Піддаючись соціальному негативу, користувачі не можуть продуктивно обговорювати теми, пов'язані з впливом пандемії на комунікативні навички, що призведе до нерозкритих тем для обговорення або нескінченного безграмотного комунікативного акту.

Інша модель зменшення станів тривоги, пов'язана з наслідками колективного самозбереження [9], може бути охарактеризована завданнями, які постають сьогодні під час використання соціальних мереж:

1. Лінгвістична та психологічна підтримка з урахуванням почуття самоповаги.

2. Лінгвістична та когнітивна підтримка, пов'язана з поширенням інформації, а також підтримкою через когнітивні стереотипи.

Існує припущення, що соціальні мережі можна розглядати як заміну гнучких соціальних механізмів і стереотипів, регульованими як мовними, так і когнітивними процесами, а також ментальними емоційними складовими в рамках сьогоденної пандемії у всьому світі [5].

Невід'ємною частиною всіх інструментів соціальної спільноти залишається цифрова комунікація з її особливими "правилами". Такі соціальні мережі, як Reddit, YouTube, Instagram, Facebook, Twitter, WhatsApp, набули надзвичайного поширення із урахуванням користувачів, які обмінюються інформацією; сфери та підгрунтя для обміну даними; аудиторії цільової інформації, засобів поширення інформації серед різноманітних користувачів, які прагнуть її сприйняти та накопичити для подальшого обміну. Серед іншого, є необхідність провести лінгвoseмантичний аналіз онлайн-дописів, включаючи користувачів, які надають, розповсюджують та отримують інформацію для обговорення у спільноті. Метою цієї статті є представити процес впливу пандемії на цифрову онлайн-комунікацію на основі соціальної мережі Reddit шляхом лінгвoseмантичного аналізу онлайн-дописів у коментарях, виділяючи лінгвoseмантичні групи, орієнтовані на тематику пандемії, починаючи аналіз від дописів з найбільшою кількістю коментарів до найменшої.

Ефективність цифрової комунікації оцінюється шляхом застосування мережевого етикету [10] та тону висловлювання під час обговорення окремих дописів із певним рівнем "моральності" висловлювання. Вважаючи себе недовірливими, проблемними, неввічливими, користувачі цифрових технологій змушені стикатися з проблемою безграмотності у соцмережі Reddit. Користувачам не вистачає більшості невербальних моделей спілкування, що призводить онлайн-спілкування

до простого текстового фрагмента позбавленого емоційного тону. Натомість, наступні стратегії вважають домінуючими під час проведення онлайн-дискусій у коментарях до дописів: слід брати до уваги відповідні періоди часу, щоб відповісти, наприклад, обгрунтовано, без використання грубих засобів спілкування; не варто бути дуже багатослівним, не заціклюватися на особистих упередженнях щодо того, що насправді мається на увазі під конкретним твердженням. Рекомендується задавати більше запитань для уточнення висловлювання користувача, щоб уникнути непорозумінь [11]; варто уникати тверджень з великої літери, які можуть здаватися двозначними; саркастичні висловлювання, які супроводжуються риторичними запитаннями або еліптичними формами, також можуть вважатися грубими, оскільки більшість користувачів використовує їх у приватній розмові; важливо звернути увагу на кількість висловлювань у коментарях та їх виразний тон, оскільки довгі дописи можуть отримати невідповідну інтерпретацію за допомогою лінгвoseмантичного аналізу; є багато дописів, які ігнорують, або ті, які залишилися без коментарів через брак інформації, розкриття всіх тем, заборонені твердження, нерелевантну інформаційну підтримку тощо. Загалом, ключовим фактором принципу цифрового спілкування є, однак, збереження чіткого тону та делікатного висловлювання, позитивного або негативного, без грубих виразів і маніпулятивних дописів.

Виклад матеріалу. У лінгвістичній галузі дослідження з точки зору онлайн-комунікації, будучи під впливом пандемії, спостерігається розуміння того, що соціальні мережі охоплюють соціальні цифрові дискусії, і шляхом лінгвoseмантичного аналізу здійснюється інтерпретація ступеня впливу пандемії на соціальні групи. Останні можуть бути піддані вразливим психічним станам, таким як тривога, психічна травма, психологічні ризики або психічні загрози. Стверджуємо, що пандемія – це, насамперед, ментальне поняття, яке слід аналізувати шляхом текстового семантичного аналізу. Соціальну мережу Reddit (<https://www.reddit.com/>) обрано джерелом дослідження, яке є найпопулярнішою платформою для обміну думками та обміну останніми новинами на різноманітні актуальні теми. Проблема пандемії була обрана для того, щоб показати вплив на онлайн-комунікацію в дописах Reddit. Найбільш коментований допис про пандемію під назвою "Що вас найбільше здивувало у пандемії?" налічує 16,7 тис. коментарів. Наступним кроком є ґрунтовне виділення текстових фрагментів про пандемію або навіть цілих тверджень у коментарях до дописів про пандемію з використанням лінгвістичних маркерів для визначення виразних тонів експліцитних та імпліцитних "настроїв" позитиву чи негативу, або деяких інших когнітивних механізмів. Кожна така виділена лінгвoseмантична група супроводжується інтерпретаціями щодо впливу пандемії на онлайн спілкування, що в подальшому сприятиме висновку щодо представлення такого впливу на загальний стан цифрової комунікації в соціальних мережах Reddit.

Застосовуємо текстовий лінгвoseмантичний аналіз коментованих дописів з виділенням лінгвoseмантичних груп:

1. Позитивний тон: *productivity.. increased twice* (експліцитність позитивного впливу пандемії); *vivid and bright review* (експліцитність особистісного задоволення); *job pays for my everything* (експліцитність особистісного задоволення); *gaining a new life way* (експліцитність позитивного впливу пандемії). Лінгвістичні експліцитні маркери дозволяють

інтерпретувати лінгвосемантичну групу позитивного тону як спробу знайти надію на добро серед неприємних і гальмівних процесів пандемії.

2. Негативний тон: *not enough workers* (експліцитність загострення наслідків після пандемії); *came second in lots of everything* (імпліцитність жалю); *finally, I got fired* (експліцитність втрати); *any of you suffers from angst* (експліцитність когнітивного механізму самозахисту); *seems like going backwards* (експліцитність когнітивного механізму повернення у вихідну точку); *lots of disaster, depression and tears* (експліцитність of когнітивного механізму депресивного стану). Переважає експліцитний лінгвістичний маркер лінгвосемантичної групи з негативним тоном спрямований на визначення загрозливих особистісних станів користувачів, переважно їх внутрішнього психологічного світу, оскільки кожен був так чи інакше обмежений. Експліцитність лише посилює розкриття пережитого обсягу стресу.

3. Висловлювання із залученням когнітивних процесів: *couldn't stand my loss* (експліцитність стресового тону зі стереотипом турботи); *exhausting working environment* (експліцитність самозаперечення і вигорання); *distant working area is of benefit* (експліцитність позитивного тону особистісного задоволення, імпліцитність перебування під впливом пандемії); *strange calm and piece around* (імпліцитність механізму адаптації); *what noise pollution really is* (експліцитність турботи про екологію); *depression and stressful conditions may affect* (експліцитність стресового тону, що включає тривогу, страх). Лінгвосемантична група, що позначає когнітивний механізм, що виникає під час пандемічної онлайн-комунікації, втілює реалізацію стресових факторів для спілкування в Інтернеті. Люди діляться своїми переживаннями та спогадами про пережиті біди.

У виділених 170 текстових фрагментах, представлених у вигляді коментарів до дописів у соціальній мережі Reddit, переважають експліцитні лінгвістичні маркери ідентифікації емоційно-негативного тону висловлювання. Це обґрунтовується тим, що спілкування у дискусійній рубриці Reddit – пандемія – є, очевидно, гострим питанням, і всі коментовані твердження стосуються цієї емоційної ситуації.

Для підтвердження результатів лінгвосемантичного аналізу використовуємо програмне забезпечення “Лінгвістичне представлення мовної інформації” (<https://www.liwc.app/>). Воно забезпечує лінгвістичну обробку обраного матеріалу на основі лінгвістичних збігів для порівняння текстових фрагментів соціальних медіа із середніми показниками, що стосуються мови соціальних медіа.

Наступним кроком лінгвістичного аналізу у статті є виконання тієї ж процедури, що згадувалася вище, але цього разу інтерпретація зміниться відповідно до найменш коментованого пандемічного допису Reddit під назвою “Добре чи погано, чого навчила вас пандемія?” (1,2 тис. коментарів). Після глибокого лінгвосемантичного аналізу виділено ті самі лінгвосемантичні групи з пояснювальними коментарями щодо COVID-19 у дописах Reddit.

Процес текстового та семантичного аналізу коментованих дописів охоплює семантичні групи:

1. Позитивний тон: *staying home is a blessing* (експліцитність переваг пандемії, когнітивний механізм адаптації); *pretty equal case* (експліцитність когнітивного процесу, узгодження з іншими користувачами); *actually, it could be like that if you*

weren't so bored under current condition (експліцитність надії на добро, когнітивний механізм зменшення рівня тривоги). Виділені експліцитні лінгвістичні маркери не повністю відображають точний семантичний позитивний тон висловлювань під впливом пандемії. У цих та інших прикладах, не згаданих тут, немає позитивних “настроїв” щодо поточної ситуації. Це може бути підтверджено тим, що під час занепокоєння в умовах пандемії немає позитиву, тому спостерігається лише суміш когнітивних процесів.

2. Негативний тон: *the spread of disease will lock us down again and again* (експліцитність загострення вірусної інфекції); *no need to work like before – it's distant* (експліцитність загострення після наслідків вірусної інфекції); *we're stuck without fresh air* (експліцитність наслідків вірусного загострення). У негативно вираженій лінгвосемантичній групі, представленій виділеними лінгвістичними маркерами, домінують гострі наслідки, викликані пандемією та її занепокоєнням. Негативний тон втілений в страх, тривогу та стресовий настрій користувачів.

3. Висловлювання із залученням когнітивних процесів: *sweet home is always best* (експліцитність затишної атмосфери, імпліцитність механізму адаптації за певних обставин); *split hasn't happened itself but it was felt like disclosure and isolation* (експліцитність загострення вірусної інфекції); *no power to be grouped as one team to oppose that viral outbreak* (експліцитність відчайдушного тону, страху, тривоги); *I will never be the same with my usual lifestyle* (експліцитність негативного тону і загострених наслідків вірусу); *mentally I am capable of perceiving such a state but emotionally I am desperate* (експліцитність відсутності механізму адаптації і відмова від примирення). Когнітивні механізми представляють лінгвосемантичну групу, окреслену експліцитними лінгвістичними маркерами, виділеними для позначення негативного тону висловлювань, схожих до попередньої лінгвосемантичної групи негативного тону. Спостерігається той самий емоційний тон: переважають страх, тривога, стрес і відчайдушний настрій. Однак, увага більше зосереджена на мисленневих процесах, оскільки кожен користувач сприймає та усвідомлює пандемічний стан без відповідної психологічної підтримки.

Найменш коментовані дописи соцмережі Reddit також налічують 170 текстових фрагментів із висловлюваннями. У переліку наведено ті самі лінгвосемантичні групи, що виділено у попередніх найбільш коментованих твердженнях. Навіть наведений у прикладах матеріал ілюструє схожі настрої та бажання користувачів, таким чином створюючи домінування висловлювань негативного тону над позитивними. Когнітивні процеси яскраво демонструють стресову ситуацію, пов'язану з пандемією. Для підтвердження результатів лінгвосемантичного аналізу тексту, проведеного вручну, використовуємо той самий програмний інструмент LIWC-22.

Зіставивши та порівнявши результати лінгвосемантичного аналізу в інтерпретаційний та статистичний спосіб, представлено процес впливу пандемії на спілкування в онлайн-мережах Reddit. Стверджуємо, що концепція пандемії була ретельно проаналізована через дописи онлайн-комунікації Reddit із застосуванням текстового лінгвосемантичного аналізу та розкриття як засіб фізичних страждань, соціальних обмежень, кар'єрних змін та обструктивних вірусних наслідків залежно від соціальних уподобань користувача. Цифрова комунікація зазнала

впливу пандемії, і розглянуто лінгвoseмантичні групи з виділеними експліцитними та імпліцитними маркерами. У більшості випадків онлайн-комунікативні засоби виявляються стресовими, емоційно більш негативно забарвленими.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що вплив комп'ютеризованих лінгвістичних засобів на когнітивні процеси проаналізовано з лінгвістичної точки зору, тобто завжди важливо виявити, хто продукує інформацію, як її поширює, хто отримує і ділиться нею, та, головне, як правильно та надійно використовувати дані. Розглянуто соціальне цифрове спілкування через різноманітні соціальні медіа. Досліджено різні теоретичні засади соціальної підтримки та основні формулювання цифрової комунікації.

Поняття пандемії та її вплив на цифрову комунікацію виявлено шляхом проведення текстового лінгвoseмантичного аналізу дописів у коментарях соцмережі Reddit. Найбільшу і найменшу кількість коментарів Reddit виділено вручну та підтверджено за допомогою програмного застосування. Досліджено, що виділені лінгвoseмантичні групи в обох дописах Reddit були однаковими за формою, зовні, але різними за змістом, всередині. Це доведено шляхом використання лінгвістичних експліцитних та імпліцитних маркерів, виділених для позначення конкретної лінгвoseмантичної інтерпретації тверджень користувачів Reddit, що зазнали впливу пандемії. Встановлено когнітивні механізми, які супроводжуються такими психічними станами, як страх, тривога та стрес. Стереотипи соціальної підтримки визначено та інтерпретовано відповідно до виділених та проаналізованих лінгвoseмантичних груп дописів у цифровому спілкуванні Reddit під впливом пандемії. Проведено порівняння та зіставлення лінгвoseмантичних груп дописів соцмережі Reddit.

У перспективі вбачаємо створення лінгвістичної моделі з урахуванням комплексного представлення лінгвістичних процесів онлайн-спілкування в умовах пандемії та воєнного стану.

Література:

1. Малеева Н. С. Залежність від соціальних мереж як соціально-психологічний феномен. Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія. Том 20 (37) № 3. Ч. 3. 2015. С. 62–70.
2. Гайдабрус А. В. Зв'язок психічного здоров'я під час пандемії COVID-19 та використання соціальних мереж. Психіатрія, неврологія та медична психологія. № 17. 2021. С. 14–21.
3. Бабелюк О. А., Дідух Л. І. Способи творення неологізмів на позначення явищ Covid-19 в англomовному епідеміологічному дискурсі. Львівський філологічний часопис. № 7. 2020. С. 5–12.
4. Albota S. (2021). Linguistically manipulative, disputable, semantic nature of the community Reddit feed post. In Proceedings of the 5th International conference on computational linguistics and intelligent systems, COLINS 2021 (2870, pp. 769–783).
5. Скалацька О. В. Подія комунікація: особливості використання соціальних мереж. Вчені записки тну імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Том 32 (71) № 1. Ч. 3. 2021. С. 289–293.
6. Альбота С. М. Лінгвoseмантичні особливості комунікативної моделі онлайн-спілкування у період вакцинації населення. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Філологія". Вип. 11 (79). 2021. С. 21–24.
7. Кіріленко О. Г., Рижкова В. В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в процесі підготовки магістрів-філологів:

- інтелектуальний аспект духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті. Розділ II. Особистісні та соціальні детермінанти духовно-інтелектуального виховання і навчання в системі неперервної освіти. С. 238–243.
8. Швелідзе Л. Д. Кооперативні комунікативні стратегії взаємодії в соціальних мережах (на матеріалі дописів українських та американських користувачів). Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70), № 4. Ч. 3. 2020. С. 117–121.
 9. Ільницька Л. Л. Глибинні і поверхневі структури НЛП комунікації. Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць / за ред. кол. О. І. Чердиченко, А. Д. Белова, Г. Г. Крючков та ін. Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філології; 2003. Вип. 9. С. 115–120.
 10. Канюкова І. Цифровий етикет комунікативної культури XXI століття. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. № 1. 2021. С. 26–30.
 11. Алексєнко Ю. О. Соціальні медіа як основа інформаційно-мережевого суспільства. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Теорія та історія соціальних комунікацій. Том 32 (71) № 2. Ч. 2. 2021. С. 204–208.

Albota S. The influence of COVID-19 on digital communication: the linguosemantic aspect

Summary. The paper focuses on the study of the concept of pandemic. To linguistically reflect the current state of COVID-19, the pandemic's impact on online communication is highlighted. The material of the study was chosen by the social network Internet communication Reddit. The article highlights the posts with the largest and smallest number of comments, which mention the phenomenon of COVID-19. Only those posts related to the communication process under the influence of the pandemic have been considered. A semantic analysis of posts focused on pandemic coverage has been conducted. The following sequence of steps in linguosemantic analysis is provided: 1) interpretation of each user's posts, 2) formation of linguosemantic groups based on interpretation of comments to posts, 3) software "confirmation" of interpretation results using software application "Linguistic Representation of Linguistic Information", 4) comparison of results of interpretation after each semantic group. Within linguosemantic groups, the use of linguistic markers has been stated, which indicate the implicit or explicit representation of language material in the comments of the social network Reddit. All these stages of the research have been embodied in the final research product – the process of pandemic impact on posts in the online communities of the social network Reddit, studied through linguosemantic analysis. Strategies, characteristics and types of digital communication have been taken into account. The study of the features of digital communication has been related to the study of human behavioral processes in the field of cognitive linguistics, as well as psycholinguistics, taking into account both the positive and negative impact of COVID-19 on communication on social networks. The linguistic and cognitive model of reducing anxiety, irritability, anger, depression and fear during a pandemic has been regarded. The basic linguistic "rules" of network etiquette within the Reddit electronic platform have been studied.

Key words: COVID-19, digital communication, Reddit social network, online communication, linguosemantic analysis, implicitness, explicitness, comparison, linguosemantic groups, commentary, post, interpretation.

Бабич М. Є.,*старший викладач кафедри іноземних мов
Національного транспортного університету***Слива Т. В.,***кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янських мов**Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*

ЧЛЕНИ АСОЦІАТИВНО-СЕМАНТИЧНИХ ГРУП У СКЛАДІ ІНШИХ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ПАРАДИГМ

Анотація. Статтю присвячено аналізу семантичних відношень між членами асоціативно-семантичних груп у межах асоціативно-семантичної структури із вихідним словом *зима*. Асоціативно-семантична група являє собою сукупність лексем, що позначають поняття, об'єднані причинно-наслідковим зв'язком, і водночас мають у семантичній структурі однакові семи, які перебувають в особливих відношеннях: гіперсема вихідного слова в семантичній структурі асоціатив є гіпосемою, а родові семи асоціатив для вихідного слова є видовими.

Семантичний зв'язок лексем зумовлює наявність асоціативного зв'язку між ними. Оскільки парадигматичні зв'язки лексем ґрунтуються на асоціаціях, висловлюється припущення, що рефлексми в межах однієї асоціативно-семантичної групи можуть бути пов'язані різними семантичними кореляціями (синонімічними, антонімічними, гіпонімічними, меронімічними та ін.).

Ще однією підставою для виникнення асоціацій є можливість зустрічі стимулу та асоціації в межах одного контексту, тож наявність асоціативно-семантичного зв'язку між лексемами підтверджується прикладами з художніх творів українських авторів.

Під час дослідження виявлено, що члени асоціативно-семантичної структури з кауземою *зима* вступають у синонімічні (*завірюха, хуртовина, метелиця, віхола, заметіль, хуга, сніговій*), антонімічні (*безсніжжя – багатосніжжя*), гіперо-гіпонімічні (*сани – санчата, снігокат, тринджоли, розвальні, волокуша, крилатки; ковзани – снігурки; лижі – снігоступи*), меронімічні (*зима – грудень, січень, лютий; крига – крижинка; сніг – сніжинка*) відношення. Вони також можуть утворювати тематичні групи (*теплиця, оранжерея; шуба, пальто, кожух; чоботи, валянки*).

Результати дослідження підтверджують тезу про те, що будь-яка система має протилежні властивості перервності і безперервності. Дискретність лексичної системи мови проявляється в існуванні різноманітних парадигм, континуальність – у їхньому “взаємопроникненні”.

У перспективі планується дослідження опозицій, утворених членами асоціативно-семантичних структур, вершинами яких є назви інших пір року, формування типології таких парадигм.

Ключові слова: асоціативно-семантична група, асоціативно-семантична структура, каузема, рефлексма, семантична кореляція.

Постановка проблеми. Питання щодо можливості систематизації лексики на власне лінгвістичних підставах протя-

гом тривалого часу було дискусійним. Специфіка цього рівня мови (кількісний склад, відкритий характер, обумовленість екстралінгвістичними факторами тощо) ставила під сумнів можливість такої систематизації. Проте аналіз мовного матеріалу свідчив про те, що лексика – це також певна система, проте, на відміну від фонетичної або граматичної систем, більш замкнених, мало проникних, є більш численною, складною, рухомою. Незважаючи на те, що організація лексики обумовлена зв'язками між предметами і явищами дійсності, відображення цих зв'язків регулюється власне лінгвістичними факторами [1, с. 184].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із перших на необхідності вивчення законів і правил об'єднання значень цілих груп слів наголошував О. О. Потебня, ідею системності лексики розвивали М. М. Покровський, Л. В. Щерба, О. І. Смирницький, В. В. Виноградов, який, зокрема, зазначав, що мові “властива своєрідна система утворення і зв'язку понять, їх групування, їх розшарування та їх об'єднання в “пучки”, в комплексну єдність” [2, с. 17], а також У. Вейнрейх, Дж. Катц, М. В. Нікітін, З. Д. Попова, Й. А. Стернін та ін.

Наразі семантичні угруповання слів, певною мірою близьких за змістом, описані в теоретичних працях вітчизняних і зарубіжних дослідників (З. Є. Александрова, Ю. Д. Апресян, А. Т. Бевзенко, А. О. Брагіна, В. С. Ващенко, Є. І. Гороть, Г. В. Горох, С. О. Добричев, А. П. Євгенєва, Ю. М. Караулов, В. В. Левицький, Л. В. Малаховський, Є. М. Міллер, Л. О. Новіков, Л. М. Полюга, Ж. П. Соколовська, О. О. Тараненко, Л. В. Терещенко, А. А. Уфимцева, М. М. Фашенко, Ф. П. Філін, Д. М. Шмельов, V. Y. Collins, S. Ullmann, E. Wierzbicka та ін.), а також в лексикографічних виданнях (тезауруси, ідеографічні словники, словники синонімів, антонімів, омонімів тощо).

Як відомо, до будь-якої парадигми лексеми входять за наявності спільних семантичних ознак, протиставляючись одна одній за допомогою диференційних елементів значення. Традиційно виділяють синонімічну, антонімічну, тематичну, гіперо-гіпонімічну парадигми, лексико-семантичну групу слів (ЛСГ). Ми вважаємо за доцільне доповнити цей перелік меронімічною парадигмою, а також асоціативно-семантичною групою (омоніми ми не розглядаємо, оскільки вони утворюють формально-семантичну парадигму).

Мероніми (партитиви) – слова, пов'язані за принципом “частина – ціле” – потрапили до поля зору лінгвістів порівняно недавно. Низка дослідників (О. В. Горбунова, З. І. Комарова,

М. А. Кронгауз, Е. В. Кузнецова, І. І. Мещанинов, М. В. Нікітін, В. З. Панфілов, З. Д. Попова, Н. С. Рижук, Н. О. Сєдова, Г. В. Сітар, Й. А. Стернін, Ч. Пірс, Р. Чафін та ін.) розглядають партитивні зв'язки як один з основних типів парадигматичних відношень у лексиці. Зокрема, М. В. Нікітін зазначає, що “головним фактором смислового упорядкування словника є гіпер-гіпонімічні (родо-видові, категоріально-специфікаційні) й партитивні семантичні зв'язки. Їхня дія поширюється на весь словник, завдяки їм словник постає як цілісна ієрархічна структура” [3, с. 404].

Найбільш “молодою” серед згаданих парадигм є асоціативно-семантична група (АСГ), яка являє собою сукупність лексем, що позначають поняття, об'єднані причинно-наслідковим зв'язком, і водночас мають у семантичній структурі однакові семи, які перебувають в особливих відношеннях. Якщо члени “традиційних” парадигм корелюють переважно на рівні гіперсем, члени АСГ співвідносяться за посередництва гіпер- і гіпосем: гіперсема вихідного слова (кауземи) в семантичній структурі асоціатив (рефлексем) репрезентує диференційну ознаку, тобто є гіпосемою, і навпаки, родові семи рефлексем у складі кауземи є семами видовими.

Будь-яка з рефлексем має такий самий зв'язок (асоціативно-семантичний) з іншими словами, відносно яких, залишаючись рефлексемою “вихідною” кауземи, вона сама є кауземою. Таким чином формується асоціативно-семантична група другого рівня (АСГ_{II}), рефлексими другого рівня є кауземами для АСГ третього рівня (АСГ_{III}) і т. д. Разом члени АСГ усіх рівнів, семантично пов'язані з “вихідною” кауземою (безпосередньо або опосередковано), утворюють асоціативно-семантичну структуру (АСС) [5].

Слід зазначити, що в “Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів” за ред. С. Я. Єрмоленко *парадигматика* визначається як “один із аспектів системного вивчення мови, який ґрунтується на виявленні і протиставленні парадигматичних, або асоціативних, і синтагматичних, або лінійних, відношень між одиницями мови” [6, с. 120]. За М. П. Кочерганом, “парадигматичні відношення – відношення вибору, асоціації, що ґрунтуються на подібності й відмінності позначувальних і позначуваних одиниць мови” [7]. В енциклопедичному словнику “Мовознавство” термін *парадигма* визначений як “будь-який клас лінгвістичних одиниць, які протиставлені одна одній і водночас об'єднані на підставі наявності в них спільної ознаки або викликають однакові асоціації...” [8, с. 366].

У “Словнику лінгвістичних термінів” О. С. Ахманової вокабула *парадигматика* наводиться із синонімом “асоціативний план”. А згідно з теорією Ф. де Соссюра опис механізму мови можливий через відношення, які зводяться або до синтагматичних, або до тих, які він називав асоціативними (пізніше Л. Єльмслев запропонував назву “парадигматичні”): “Поza процесом мовлення слова, що мають між собою щось спільне, асоціюються в пам'яті так, що з них утворюються групи, всередині яких виявляються досить різноманітні відношення” [9, с. 120].

Д. М. Шмельов пише про лінійні (синтагматичні) й асоціативні (парадигматичні) відношення двопланових одиниць (якими є одиниці лексики – слова, що мають матеріальну “форму” й смисловий “зміст”) [1, с. 191]. Іншими словами, парадигматичні відношення – це відношення, побудовані на певних асоціаціях.

Формування мети статті. Ф. де Соссюр зазначав, що “асоціація може зближувати слова, пов'язані між собою лише за смыслом” [9, с. 133]. Тож, зважаючи на те, що між членами лексико-семантичних парадигм існує асоціативний зв'язок, маємо на меті з'ясувати, які саме семантичні відношення встановлюються між членами АСГ. Як приклад розглянуто АСС з вихідним словом *зима*.

Ще однією з підстав для виникнення асоціації є можливість зустрічі стимулу й асоціації в одному контексті (“...текст є благодатним матеріалом... для формування й розвитку асоціативної структури значення слова” [10, с. 96]), тобто підтвердження наявності асоціативно-семантичного зв'язку маємо шукати в текстах (ми звертались до художніх творів українських письменників, а також в окремих випадках до інтернет-ресурсів).

Виклад основного матеріалу дослідження. АСС із кауземою *зима* об'єднує АСГ трьох рівнів. У тлумачних словниках *зима* визначається як “Найхолодніша пора року між осінню і весною” [11, III, с. 566]. Відповідно, до АСГ_I входять рефлексими *літо* (назва іншого основного сезону поряд із зимою), *осінь* і *весна* (назви проміжних пір року). Семантичний зв'язок кауземи з рефлексемами здійснюється в межах темпоральних ознак ‘відрізок часу’ (*Здається, зима хоче засліпити красу зеленої весни, жовтогарячого літа й золотої осені.* (І. Цюпа), *Се не було літо, се була зима, люта, як вогонь.* (О. Кобилянська)), ‘послідовність у часі’ (*Минула осінь. Зима в нас того року стала зразу, рівна, сніжна* (М. Коцюбинський), *Осінь зникла і нема, Це до нас прийшла зима* (В. Ворскло); *Була та невизначена пора року, коли зима відступила, а весна ще не прийшла.* (П. Загребельний)). Усі згадані рефлексими разом з кауземою утворюють ЛСГ “пори року”. Ба більше, їх пов'язують антонімічні відношення (*зима – літо, осінь – весна*).

Рефлексемами слова *зима* також є назви зимових місяців (*грудень, січень, лютий*), у семантичній структурі яких ознака ‘відрізок часу’ представлений семами ‘частина року’ і ‘частина сезону’, що підтверджується передусім шляхом контекстуального аналізу (*Грудень рік кінчає, зиму починає* (Нар. тв.); *Ліс під інеєм дрима. По землі іде зима. Входить, тишина і велична, В крижану господу січня* (Т. Коломієць); *Хоче Лютий, щоб на світі панувала вік зима* (Н. Забіла)). Однак у тлумачних словниках в назвах місяців експлікується лише сема ‘частина року’: *грудень* – “Назва дванадцятого місяця календарного року” [11, II, с. 179], *січень* – “Назва першого місяця календарного року” [11, IX, с. 235], *лютий* – “Другий календарний місяць року” [11, IV, с. 573]. Наявність імплікованої семи ‘частина сезону’ свідчить про меронімічну кореляцію кауземи й рефлексем: *грудень, січень та лютий* є копартонімами хололіма *зима* (*хололім* позначення цілого, *партонім* – його частини [3, с. 88]).

Квалітативно-темпоральні ознаки характеризують період часу, позначений лексемою *зима*. Підставою для поділу року на сезони є передусім метеорологічні умови (температура повітря, види опадів тощо), що відбилось у мові: в семантичній структурі членів ЛСГ “пори року” виділяється загальна ознака ‘метеорологічні показники’, яка репрезентується більш конкретними ознаками ‘температурний режим’, ‘вид опадів’, ‘тривалість світлового дня’.

Семантична ознака ‘температурний режим’ у структурі слова *зима* представлена семами ‘холод’, ‘мороз’, ‘стужа’ тощо. Відповідно, на першому рівні АСС наявні лексеми, що репрезентують ці семи: *холод, мороз, холоднеча, студінь, стужа*:

А цієї **зими** пересунули до печі, бо з вікна **холодом** несло; ліжко тут і zostавили, хоч власник покинув його (В. Барка), **Зима**. Земля, скована **морозом**, покрилася білим снігом (П. Мирний). **Зима**. **Холоднеча**. Засніжений ліс (М. Стельмах); ... де ж таки вибиратися в таку далечинь під **зиму**, в **холод та студінь**, з малою дитиною!.. (М. Коцюбинський) Згадані лексеми утворюють синонімічний ряд, протиставляючись домінанті **холод** за градуальною ознакою 'найвищий ступінь вияву квалітативної ознаки' (*студінь* – "розм. Сильний холод, мороз" [11, IX, с. 800]; *стужа* – "розм. Сильний холод, мороз" [11, IX, с. 801]). У контексті ця ознака актуалізується зазвичай за допомогою синтагматичних партнерів рефлексем із значенням інтенсивності: *В люту зимову стужу об'їхала [княгиня Ольга] на санях всю землю аж за Верхній Волок, доходила до в'ятської землі, устояла руську землю* (С. Склярєнко). Проте значення 'найвищий ступінь вияву ознаки' може бути реалізоване і в прикметникові *зимовий*, у цьому випадку він набуває не темпорального (той, що відбувається протягом зими), а квалітативного значення (притаманний зимі): *Славко не промовив не те що кривого – жодного слова, і Даруся слухняно йшла за ним, не чуючи зимової холоднечі*. (М. Матіос). За цією самою ознакою слово *зима*, що позначає найхолодніший період, протиставляється іншим членам ЛСГ "пори року", ба більше, ця ознака експлікована в словниковій дефініції.

Синонімічні кореляції в межах аналізованої АСГ також пов'язують назви негоди зі снігом (*завірюха, хуртовина, метелиця, віхола, заметіль, хуга, сніговий* тощо): *Осінь зникла і нема, Це до нас прийшла зима. Так багато білих хвиль, Бо була тут заметіль*. (В. Ворскло); *Або зимою... застукують тріскучі морози, зніметься завірюха, хуртовина... ані одітися, ані обуться!.., Зимою, правда, коли віхола ударить, то сумно самій* (П. Мирний), *Мовчки вигрівалися собі на сонечку, терпляче зносили дошкульні осінні хльости, набурмосено стрічали холодні зав'юги довгих зим* (П. Загребельний); холодної погоди (*холод, холоди, мороз*): *Постішає зима, постішає, Підганяє мороз, холоди...* (А. Качан); маси снігу (або криги), що вкриває предмети (*наморозь, наморозь, іній* – "Тонкий шар кристалів льоду, що утворюється осіданням водяної пари з повітря на охолоджені предмети; наморозь, наморозь" [11 IV, с. 29], *стужа* – // Схожий на іній шар снігу, що утворюється на поверхні чого-небудь; наморозь [11, IX, с. 801]). Ці рефлексми утворюють АСПП, будучи асоціативно-семантично пов'язані з лексемами *сніг* і *холод*, розташованими на першому рівні АСС.

На другому рівні структури також представлені синонімічні рефлексми. Передусім це лексеми, асоціативно-семантично зв'язані з позначеннями низької температури повітря: *оранжерей* й *теплиця* називають приміщення, призначені для вирощування в холодну пору року або для зимівлі рослин (*Кращий спосіб зберегти рослини в зимовий сезон – побудувати на ділянці оранжерею* (IP)); синоніми зустрічаються й серед рефлексем кауземи *сніг*: *заструга, замет* – назви кучугур з снігу (*Зимонько, де ти? Намети замети...* (Г. Бойко)); *первозимки, первозим'я* – "розм. Перші зимові дні, початок зими" [11, VI, с. 120].

Синонічними є лексеми *лід* та *крига*, а також їхні рефлексми на позначення отворів у крижаному покриві водних поверхонь – *ополонка, пролизень, промивина, опар*, які представлені на третьому рівні АСС (*ополонка* – "Отвір, прорубаний у кризі замерзлої водойми" [11, V, с. 721]; *пролизень* – "розм. Промите

течією місце в льоду (звичайно на річці)" [11, VII, с. 216]): *Крига* була крихка, набучавіла водою, вся в *пролизнях* і в *дірках* (Із журналу).

Асоціати слова *зима* (безпосередні й опосередковані) також об'єднуються в тематичні групи. Це назви одягу (*шуба, пальто, кожанка*), взуття (*чоботи, валянки*) й головних уборів (*шапка, вушанка, малахай*) – рефлексми назв низької температури повітря з імплікованим значенням 'захист від холоду'. Слово *сніг* є каузеомою для слів на позначення засобів для пересування по снігу (*сани – санчата, снігокат, гринджоли, розвальні, волокуша, крилатки, аеросани*): *Зимонько, де ти? Намети замети. Ми тебе стрічатимем з лижами й санчатами, з ковзанами на льоду...* (Г. Бойко), технічних засобів для прибирання снігу (*снігонавтажувач, снігоочисник, снігоприбирач, снігорозорювач*), сільськогосподарських та інших робіт, пов'язаних зі снігом (*снігозатримання, снігозбирання, снігоприбирання, снігоочищення*) тощо.

Українською рідко серед асоціативів слова *зима* зустрічаються антоніми й гіпоніми. Зокрема, кореляція антонімії пов'язує рефлексми *безсніжжя* (відсутність або невелика кількість снігу взимку) і *багатосніжжя* (велика кількість снігу взимку): *В кінці зими, під час багатосніжжя, куниця надає перевагу ховатись для відпочинку в засипаних снігом повалених деревах* (IP); *Цьогорічна зима побила всі рекорди безсніжжя та нестабільної погоди* (IP). Гіпонімія характерна для слів *сніг* і *крупа* (*крупа*) (сніг у вигляді дрібних кулястих зернят): *А перед... у саму Петрівку крупа падала, а витак зима*. (Г. Хоткевич); *шапка* і *вушанка, малахай* (різновиди зимових шапок); *лижі* і *снігоступи* ("лижі для пересування по глибокому снігу" [12, с. 1156]); *Зима* – *сувора, але чарівна пора року, особливо в північних країнах... прогулятися на снігоступах* або *взяти участь у змаганнях з фрістайлу* (IP); *ковзани* і *снігурки* ("ковзани з широкими полозками й сильно загнutoю передньою частиною" [12, с. 1156]); *сани* і *снігокат, гринджоли, волокуша, аеросани* тощо.

Квалітативно-предметні рефлексми вступають також у меронімічні відношення (*крига* – *крижинка* ("шматок криги" [12, с. 464]), *крижинка*; *сніг* – *сніжинка* ("кристал снігу у вигляді зірочки" [12, с. 1156]), *сніжина* (велика сніжинка)).

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Все зазначене підтверджує тезу про те, що "будь-яка система <...> має протилежні властивості перервності й неперервності. Атрибут перервності (дискретності) відображає "складеність" системи з елементів, що вирізняються в ній, в атрибуті неперервності (континуальності) знаходить вираз цілісність системи як єдиного об'єкта, який виділяється переважно на функціональних підставах з певного середовища, з яким система взаємодіє. Обидва атрибути обов'язково пов'язані і визначенням об'єкта як системи" [13, с. 22]. Дискретність лексичної системи мови виявляється в існуванні різних типів парадигм, континуальність – у їхньому "взаємопроникненні".

У сучасній лінгвістиці склалась певна традиція розглядати семантичні відношення (синонімію, антонімію, гіпонімію, меронімію тощо) крізь призму асоціацій. Ба більше, асоціативно-семантичний зв'язок лексем є основою для утворення особливої парадигми – асоціативно-семантичної групи.

¹ Тут і далі аббревіатура IP позначає "інтернет ресурс" і використовується, якщо приклад узятий із соціальних мереж.

Проведене дослідження підтвердило припущення про те, що, оскільки між членами різних лексико-семантичних парадигм існує асоціативний зв'язок, рефлексми в межах однієї асоціативно-семантичної групи можуть бути пов'язані різними семантичними кореляціями. Ці кореляції об'єднують рефлексми не лише одна з одною в межах однієї денотативної зони (відношення синонімії, антонімії, гіпонімії), а й з кауземою (антонімія, меронімія).

У подальшому планується дослідження опозицій, утворених членами асоціативно-семантичних структур, кауземами яких є назви інших пір року, а також формування типології таких парадигм.

Література:

1. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики. М. : Наука, 1973. 280 с.
2. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография. М., 1977. 536 с.
3. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики. С.-Пб. : Научный центр проблем диалога, 1996. 760 с.
4. Слива Т. В. Ассоциативно-семантическая группа: к вопросу о дефиниции парадигмы. *Вестник Самарского университета. История, педагогика, филология.* № 3.2. 2016. С. 101–107.
5. Слива Т. В. Ассоциативно-семантическая группа как форма парадигматической организации лексики (на материале названий сезонов в русском языке). К. : Изд-во НПУ имени М. П. Драгоманова, 2011. 272 с.
6. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. К. : Либідь, 2001. 224 с.
7. Кочерган М. П. Короткий термінологічний словник. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=15233> (дата звернення: 26.03.2022).
8. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / В. Н. Ярцева и др. М. : Большая Российская энциклопедия, 2000. 688 с.
9. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. М., 1998. 324 с.
10. Рогожникова Т. М. Ассоциативная структура значения слова и процесс понимания текста. Психолінгвістическіе проблемы семантики. Калининский гос. ун-т, Тверь. 1990. С. 96–100.
11. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
13. Павлов В. М. Полевой подход и континуальность языковой системы. *Общее языкознание и теория грамматики: Материалы чтений, посвященных 90-летию со дня рождения Соломона Давидовича Кацнельсона.* С.-Пб : Наука, 1998. С. 22–27.

Babych M., Slyva T. Members of associative-semantic groups in the other lexical-semantic paradigms

Summary. The paper is devoted to the analysis of semantic relations between members of associative-semantic groups within the associative-semantic structure with the original word *зима*. An associative-semantic group is a set of lexemes that denote concepts united by causation, and at the same time have the same semes in the semantic structure. These semes are in the special relationship, namely the hyperseme of the headword in the semantic structure of associates is a hyposeme, and the generic semes of associates for the headword are specific semes.

The semantic connection of lexemes results in an associative connection between them. As the paradigmatic connections of lexemes are based on associations, it is suggested that reflexemes within the same associative-semantic group can be connected by various semantic correlations (synonymous, antonymic, hyponymic, meronymic, etc.).

Another reason for the emergence of associations is the possibility of using a stimulus and an association within the same context. Based on this, an associative-semantic connection between lexemes is confirmed by examples taken from the works by Ukrainian authors.

The study found that members of the associative-semantic structure with causeme *зима* could enter synonymous (*завірюха, хуртовина, метелиця, віхола, заметіль, хуга, сніговій*), antonymic (*безсніжжя – багатосніжжя*); hypero-hyponymic (*сани – санки, санчата, снігокат, тринджоли, розвальні; ковзани – снігурки; лижі – снігоступи*), meronymic (*зима – грудень, січень, лютий; сніг – сніжинка; крига – крижинка*) relations. They can also form thematic groups (*теплиця, оранжерея; шуба, пальто, кожух; чоботи, валянки*).

The study confirms the thesis that any system has opposite properties of discontinuity and continuity. The discreteness of the lexical system of the language is manifested in various kinds of paradigms, whilst the continuity is reflected in their “interpenetration”.

In the future, it is planned to study the oppositions that members of associative-semantic structures form, the tops of which are the names of other seasons, the formation of a typology of such paradigms.

Key words: associative-semantic group, associative-semantic structure, cauzeme, reflexeme, semantic correlation.

Бойчук М. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри права
ВМУРОЛ "Україна"

Бойчук В. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
ЗВО "Університет Короля Данила"

СТАБІЛЬНІСТЬ І ДИНАМІЧНІСТЬ – ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ МОВНОЇ СИСТЕМИ

Анотація. У статті простежено специфіку динаміки лексику на сучасному етапі; визначено функціональність мовної системи як основу її існування, що забезпечується стабільністю і динамічністю. Зазначено, що еволюція мовної системи, зумовлена екстра- та інтралінгвальними змінами, продукує інноваційні одиниці з перспективою їх унормування та кодифікації. Проаналізовано категорії стабільності та динамічності як детермінанти розвитку мовної системи у працях видатних українських і зарубіжних лінгвістів. Звернено увагу на дискурсивне поле модерного інтернет-простору як дієве джерело мовленнєвих інновацій, що значною мірою формує і окреслює виміри і динаміку сучасного лексику української мови. Стверджено, що соціально зумовлені комунікативні процеси, де відбувається формування й визначення норми, правила, мовного чуття, смаку і навіть мовленнєвої моди, є тією мовленнєвою стихією (або діяльністю *духу* у термінології В. Гумбольдта), потрапивши до якої, мовець опиняється перед потребою, вітальною необхідністю не тільки залучати до своєї комунікативної практики узвичаєний та апробований мовний матеріал, але й створювати на його основі новий, оптимальніший для конкретної комунікативно-прагматичної ситуації. Показано, що динамічність, або мінливість, протиставляючись стабільності, гарантує однакове розуміння сказаного (написаного) як адресантом комунікації, так і адресатом у синхронії та діахронії. Цей аспект надзвичайно значущий у процесах акумуляції і міжпоколінної трансляції знань про світ, закріплених у мовній картині. Доведено, що мова, реагуючи оперативним чином на комунікативні потреби суспільства, зазнає впливу неологізації та архаїзації словникового складу, хоча, незважаючи на всі радикальні зміни, які зачіпають мову загалом і її лексико-семантичну підсистему зокрема, ядерна частина комплексу лексичних норм усе ж демонструє стабільність.

Ключові слова: стабільність, динамічність, детермінанта, мовна система, мовні зміни.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Кожна природна мова перебуває в постійному розвитку, а еволюція мовної системи – ланцюг перманентних змін, що зумовлені інтра- та екстралінгвальними чинниками, породженими внутрісистемними мутаціями (модифікаціями) мовних регуляторностей та, з іншого боку, соціально значущими обставинами, подіями, явищами в суспільстві.

Зміни можуть стосуватися різноманітних структурних компонентів мови, її планів, різних рівнів й одиниць. Законірно, що з розвитком мови на зміну новим одиницям, які поступово стають звичними, потім нормативними та кодифікованими, приходять новіші, з часом витісняючи попередні з ужитку. Звідси, опис і дослідницька увага до неологізації лексичного складу мови є важливими не тільки для теорії, а й методології сучасного українського мовознавства. Масив інновацій потрапляє сьогодні в мовну систему з інтернет-простору, який демонструє надзвичайну динаміку та лінгвістичну функціональність. З огляду на сказане, традиційна мовознавча проблематика аналізу категорій стабільності і динамічності як детермінанти природного розвитку мови не втрачає актуальності і перспективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблематику ґрунтовного опрацювання новацій у мові вже висвітлено в працях українських учених (С. Єрмоленко, Є. Карпіловська, Н. Клименко, К. Ленець, Л. Лисиченко, А. Москаленко, В. Русанівський, Н. Сологуб, О. Стишов, Л. Струганець, О. Тараненко та ін.). Окрім того, прикладні аспекти методології аналізу інновацій, а також їх лексикографічний опис різноаспектно подано в дослідженнях С. Лук'яненка, Д. Мазурик, А. Нелюби, М. Романюк, О. Калякіної, А. Калетнік, Т. Коць, Н. Стратулат та ін. А тому можна стверджувати, що особливості й специфіка мовних змін, функціонування мовних одиниць, пристосування і акомодация мовної системи до реальної та віртуальної дійсності стало об'єктом наукових лінгвістичних студій в українському мовознавстві, хоча й водночас не можемо відкидати потребу розглянути *специфіку динаміки лексику* на сучасному етапі, акцентуючи особливу увагу на процесах неологізації як потужного каналу збільшення словникового складу мови, зокрема української.

Саме на цьому аспекті сфокусовано мету нашої розвідки – *простежити* специфіку динаміки лексику, визначивши, що стимулятором для мовного розвитку є насамперед постійна зміна мовних смаків та оцінок, які не завжди демонструють тотожність із традиційним, усталеним, узально прийнятим і закріпленим, а тому предметом пропонованого дослідження є факти зміни індексу продуктивності й активності номінативних зразків.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Будь-які завтрашні зміни в мові є результатом сьогоднішнього її функціонування. Наочно діє філософський закон заперечення, адже поява кожного нового мовного явища (одиниці) виступає перетворенням і одночасним руйнування чогось попереднього. Щоб бути засобом успішної комунікації, мова в теперішньому своєму стані сприймається як витвір амбівалентної сили – руйнівної і водночас творчої. Тому студіювання мовних змін передбачає вивчення функцій мовних одиниць, що змінюються як цілеспрямована система засобів вираження з метою спілкування [1, 16].

Перманентно еволюціонуючи, мова переходить на нові щаблі своєї досконалості. У цьому постійному історичному процесі відбувається пристосування мовної системи до трансформації умов життя суспільства, його ідеалів, приписів, смаків [2, 16–17]. Стимулятором і мотиватором для розвитку мови виступає насамперед постійна зміна лінгвальних смаків, уподобань слововживання та оцінок, які не завжди демонструють тотожність із традиційним, усталеним, узусально прийнятим і закріпленим. Цей факт обов'язково детермінує появу в межах системи певних лакун, що, за логікою і діалектикою розвитку, повинні бути чимось заповнені. Соціально зумовлені комунікативні процеси, де відбувається формування й визначення норми, правила, мовного чуття, смаку і навіть мовленнєвої моди, з огляду на сказане стають власне тією мовленнєвою стихією (або діяльністю *духу* у термінології В. Гумбольдта), потрапивши до якої, мовець опиняється перед потребою, вітальною необхідністю не тільки залучати до своєї комунікативної практики готовий, узвичаєний та апробований мовний матеріал, але й “створювати на його основі новий, що характеризується більшою оптимальністю для участі в конкретній комунікативно-прагматичній ситуації” [3, 3–4].

Природна мінливість мовної системи (динамічність) протиставляється іншій її сутнісній ознаці – стабільності, що гарантує однакове розуміння сказаного (написаного) як адресантом комунікації, так і адресатом у синхронії та діяхронії. Останній аспект важливий стосовно акумуляції і міжпоколінної трансляції знань про світ, відображених у мовній картині. А тому оперативно реагуючи на комунікативні потреби суспільства, мова зазнає впливу неологізації та архаїзації свого словникового складу. На цю амбівалентність характеру мовної системи вказував ще В. Гумбольдт, який констатував наявність у неї, з одного боку, такої сутнісної характеристики, як “постійність”, і одночасно перманентної “змінності”, з іншого. Ця ситуація визначається тим фактом, що мова – це “не продукт діяльності (*ergon*), а діяльність (*energia*)” [4, 48].

Відкритість мови, яку Е. Косеріу слушно вважає не системою речей, а системою технічних засобів, моделей і способів створення речей, дозволяє, з одного боку, проникнення до неї нових елементів (інновацій), а з іншого, – гарантує її стійкість, стабільність, адже поява в лінгвосистемі певної інновації не “збурує” решти її компонентів [5]. Крім того, така поява виступає як вияв системності, тобто як чергова її реалізація, нове “спрацювання” системи.

Динамічність характеру існування мовної системи багато в чому забезпечується її постійним оперативним реагуванням на комунікативні потреби соціуму, що виявляє себе через виконання мовою номінативної функції. Слушно про

це говорить В. Матезіус: “Найменування виступає чимось постійним, хоч би для певної епохи, а дійсність весь час змінюється” [6, 63].

У мовознавстві виділяють такі три основні причини мовних змін: а) “прагматичні” (у них втілено прагнення мовного колективу до зручності використання мови (полегшення вимови, слухання й мислення); б) екстралінгвальні (зміни, що стосуються позамовних чинників); в) інтралінгвальні (детерміновані потребами самої мовної системи). Виділення наведеної групи основних причин мовних змін засвідчує той факт, що суперечність, наявна між мовними засобами (лінгвосистемою), які використовуються мовцями на нинішньому етапі розвитку мови, і перманентним (мотивованим динамікою життя) зростанням номінативних і комунікативних потреб мовного колективу є головною рушійною силою розвитку мови [1, 16].

Постійна номінативна “діяльність” мови природно спричиняє поповнення її лексику. Детермінується згадана динамічність перманентними змінами й різноманітними трансформаціями, якими позначена об'єктивна дійсність, де відбувається життєдіяльність індивіда й соціуму – творців і носіїв кожної природної мови. Така ситуація неодмінно й завжди приводить до появи нових об'єктів для називання. Мова, зазначає Л. Струганець, є динамічною системою. Здатність розвиватися для неї – це природний спосіб соціального існування. Лінгвосистема змінюється, реагуючи на всі ті зрушення, що відбуваються у суспільстві та мовній свідомості. Стосовно лексики еволюційні процеси виступають особливо інтенсивними [7, 3].

Таким чином, найбільш чутливо реагує на будь-які зміни лексико-семантичний рівень, оскільки його конститутивними одиницями є слова – мовні одиниці виразної номінативної природи. Особливість лексику мови полягає в тому, що він порівняно з фонетичною чи граматичною її системою безпосередньо звернений до дійсності. Така ситуація детермінує відому оперативну “чутливість” лексичної системи до постійних змін у навколишньому світі. Постійна еволюція мови “тісно пов'язана з історією і культурою народу. Кожне нове покоління вносить щось нове не лише в суспільний устрій, у філософське й естетичне осмислення дійсності, але й у способи вираження цього осмислення засобами мови. І передусім такими засобами виявляються нові слова, нові значення слів, нові оцінки того значення, яке міститься у відомих словах” [2, 15].

Цей перманентний процес влучно характеризує А. Мартіне. Вчений відштовхується від уявлення про залежність мовної еволюції від потреб колективу, який користується цією мовою. Для дослідника аксіоматичним є положення про характер розвитку мовної системи, який безпосередньо пов'язаний з інтелектуальним, соціальним та економічним поступом відповідного соціуму. Особливо виразно це помітно, коли спостерігати за розвитком лексики: “Поява нових продуктів споживання зумовлює появу нових найменувань; розподіл праці, що постійно прогресує, приводить до появи нових термінів, які відповідають новим професіям і новим знаряддям виробництва. Назви ж об'єктів і знарядь виробництва, що стали непотрібними чи застаріли, забуваються” [8].

Отже, на різних етапах розвитку мови поповнення її словникового складу визначається певними екстралінгвальними факторами, а екстралінгвальна детермінованість лексико-семантичного рівня має найвищий ступінь. Здатність до постійного розвитку – сутнісна ознака мовної системи, одна з підвалин її

органічного існування в соціумі для виконання покладених на неї функцій – забезпечення комунікативних потреб носіїв.

Говорячи про високий рівень динамічності лексико-семантичної підсистеми мови, варто зважати на слушну думку Л. Струганець, яка констатує найшвидше її реагування на трансформаційні процеси, що відбуваються в суспільно-політичному, економічному та духовному житті носіїв мови. Однак цей постулат, як вважає дослідниця, не має абсолютного характеру щодо всього лексикону. Доведеними вважаються факти наявності у різних лексичних норм неоднакових показників стабільності й динамічності. Так, темпоральна лексика української літературної мови оновлюється мало, зате швидких змін зазнає лексика побутова. Кожний синхронний зріз літературної мови характеризується кількісними і якісними відмінностями, наявними у межах тематичної групи побутової лексики порівняно з її попереднім станом [7, 21]. Тут проглядається екзистенціальна специфіка існування колективного носія української мови.

Поява в українській літературній мові інноваційних явищ не спричиняє руйнування системи. Такі явища засвідчують факти зміни індексу продуктивності й активності номінативних зразків, що перебувають у безпосередньому зв'язку з процесами модифікації умов, за яких відбувається суспільна комунікація, із новими поняттями, із поглядами та уподобаннями мовців. Незважаючи на всі радикальні зміни, які зачіпають мову загалом і її лексико-семантичну підсистему зокрема, ядерна частина комплексу лексичних норм усе ж демонструє стабільність. Усупереч постійному розвитку та вдосконаленню мова, будучи засобом комунікації між різними поколіннями своїх носіїв, загалом не одержує якісно нові форми і зміст, залишаючись “непорушною”. Оскільки з'являється нових слів завжди більше, ніж зникає старих, кожна наступна генерація мовців може розуміти мову своїх попередників [7, 27].

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у науковому напрямі. Отже, перебування мови у стані одночасної стабільності і змінності перетворює її на живий організм, який функціонує відповідно до закономірностей існування таких організмів. Він неухильно рухається до вищих щаблів свого розвитку, оскільки постійно перебуває в дії, у пошуці потрібних або досконаліших форм для своєї перманентної реалізації. Виявлення і ґрунтовний аналіз тенденцій інноваційного розвитку сучасного українського лексикону є перспективними і продуктивними студіями, оскільки уможливує висвітлення духовної потенції української мови та її безмежні природні властивості стосовно ментально опосередкованої адаптації до реалій сучасного змінного світу.

Література:

1. Мариненко П. І. Лексичні новотвори в сучасній іспанській мові: структурний та семантичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. К., 2006. 277 с.
2. Бічай Ю. В. Модні слова в сучасній російській мові (на матеріалі тлумачних словників і мовленнєвої практики мас-медіа кінця ХХ – початку ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. Дніпропетровськ, 2003. 21 с.

3. Колоїз Ж. В. Оказіональна деривація: теоретичний та функціонально-прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Ж. В. Колоїз. К., 2007. 40 с.
4. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человеческого рода. *Хрестоматія по общему языкознанию* / сост.: Л. П. Иванова. К. : Освіта України, 2008. С. 41–52.
5. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история (Проблема языкового изменения). URL: http://www.classes.ru/grammar/150.new-in-linguistics-3/source/worddocuments/_1.htm
6. Матезиус В. Избранные труды по языкознанию; [пер. с чешск., англ.] / [заключ. ст. Д. В. Сичинавы]. М. : Едиториал УРСС, 2003. 232 с. (Лингвистическое наследие XX века).
7. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: 10.02.01. К., 2002. 32 с.
8. Мартине А. Основы общей лингвистики [Електронний ресурс]. URL: http://www.classes.ru/grammar/150.new-in-linguistics-3/source/worddocuments/_1.htm

Boichuk M., Boichuk V. Stability and dynamicity as determinants of language system development

Summary. The article deals with the specifics of the dynamics of the lexicon at the present stage, along with the functionality of the language system being determined as the basis of its existence and ensured by stability and dynamism. It is noted that the evolution of the language system due to extra- and intralingual changes, produces innovative units with the prospect of their normalization and codification. Categories of stability and dynamism as determinants of language system development are being analyzed in the works of prominent Ukrainian and foreign linguists. Special attention is paid to the discursive field of the modern Internet space as an effective source of speech innovations, which largely shapes and outlines the dimensions and dynamics of the modern lexicon of the Ukrainian language. It is being stated that socially conditioned communicative processes, where the formation and definition of norms, rules, language senses, tastes and even speech fashion take place, being the speech element (or activity of the spirit in Humboldt's terminology), to which the speaker finds himself in need, vital necessity not only to involved in their communicative practice the usual and tested language material, but also to create on its basis a new unit, more optimal for a particular communicative-pragmatic situation. It is highlighted that dynamism, or variability, as opposed to stability, guarantees the same understanding of what is said (written) as to the addressee of communication and at the same to the addresser in synchrony and diachrony. This aspect is extremely important in the processes of accumulation and intergenerational transmission of knowledge about the world, enshrined in the language picture. It has been proved that language, responding promptly to the communicative needs of society, is being influenced by neologization and archaization of vocabulary, although despite all the radical changes affecting language in general and its lexical-semantic subsystem in particular, the nuclear part of the lexical set still shows stability.

Key words: stability, dynamism, determinant, language system, language changes.

Веремчук Е. О.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики

Запорізького національного університету

orcid.org/0000-0003-2926-2090

СТРУКТУРНИЙ ВИМІР АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВОЕТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ DIGNITY

Анотація. Стаття присвячена висвітленню структурного виміру англійської лінгвоетичної категорії DIGNITY. Обґрунтовуються теоретико-методологічні засади виокремлення категоріальних модусів та надається їх характеристика. Встановлено, що структурний вимір передбачає висвітлення особливостей внутрішньої організації когнітивного змісту досліджуваної категорії, який актуалізується у її логічному вимірі. Зазначається, що когнітивний зміст категорії має два аспекти: класифікаційний та характеризаційний. Класифікаційний аспект є основоположним та являє собою певну категоріальну решітку, яка складається із вузлів та логічних відношень, які їх об'єднують. Вузлами такої решітки виступають категоріальні домени, які за своєю природою є гіперонімами аналізованої категорії. Характеризаційний аспект репрезентує семантичне наповнення категоріальної решітки певними еталонними когнітивними ознаками, які у своїй сукупності складають семантичний прототип. Співпадіння об'єкту категоризації із семантичним прототипом уможлиблює його входження в категорію, в той час як ступінь такого співпадіння визначає його місце у ній відносно ядра чи периферії. Проведений аналіз довів, що аналізована категорія структурована чотирма ідеалізованими когнітивними моделями: ІКМ₁ – “calm and reserved manner despite situation”, ІКМ₂ – “respect and honour”, ІКМ₃ – “high rank”, ІКМ₄ – “self-respect and pride”. Для кожної зі встановлених моделей визначається її класифікаційний та характеризаційний аспекти. Виокремлюється центральна ідеалізована когнітивна модель. Проведений аналіз засвідчує, що центральною ІКМ є ІКМ₂, яка покладена в основу категоріальної решітки DIGNITY, семантичне розширення якої обумовлює існування інших моделей. Доведено, що семантичне розширення когнітивної моделі відбувається за принципом метафоричного перенесення або принципами схематизації чи специфікації.

Ключові слова: домен, ідеалізована когнітивна модель, категоризація, категоріальна решітка, семантичний прототип.

Постановка проблеми. Концепт є комплексним ментальним утворенням, яке має власну структуру організації. Згідно з когнітивним постулатом, висунутим Дж. Лакоффом [1, с. 40], структури та схеми людського мислення відображені у мові, а тому дослідження мовних структур є ключем до розуміння структур когнітивних. Одним із способів аналізу та висвітлення концептуальної структури є визначення концептуальних модусів або вимірів [2], які безперечно є відображеними у мовній системі М. В. Нікітін, зокрема, виділяє три основні модуси: логічний, ідентифікаційний та структурний [3]. Логічний

модус є максимально об'єктивним, оскільки відображає найбільш суттєві когнітивні риси, відкидаючи оцінний та індивідуально-детермінований компоненти. Ідентифікаційний модус виражає сутність ментальної категорії, ідентифікуючи її взаємозв'язки з іншими конститuentами концептосфери через крос-доменні перенесення та через асоціативні зв'язки між лексико-семантичними варіантами її вербалізаторів. Структурний модус висвітлює внутрішню організацію категоріального когнітивного змісту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Провідні положення теорії категоризації дійсності викладені у таких фундаментальних працях [4; 5; 6; 7; 8; 9]. Існує ряд досліджень, які присвячені аналізу окремих категорій, зокрема категорія кольору [10], доказів [11], простору [12]. тощо. Аналізована у поданій праці категорія DIGNITY, також потрапляла у фокус дослідження [13], в якому висвітлені особливості вербалізації однойменного концепту. Однак, не зважаючи на це, структурний модус англійської категорії DIGNITY до сих пір не є висвітленим, що й зумовило дослідницький акцент поданої наукової розвідки.

Постановка завдання. Виходячи із вищезазначеного, **актуальність** запропонованої праці зумовлена необхідністю висвітлення категоріальної структури DIGNITY, як однієї із ключових лінгвоетичних категорій. **Метою** дослідження є встановлення класифікаційного та характеризаційного аспектів структурного модусу DIGNITY. У відповідності з метою дослідження необхідно виконати наступні завдання: 1) висвітлити категоріальні домени, які формують класифікаційну решітку DIGNITY; 2) визначити семантичний прототип аналізованої категорії; 3) схарактеризувати структуру внутрішньої організації досліджуваної категорії. **Матеріалом** дослідження є лексикографічна репрезентація лексеми *dignity* у десяти провідних тлумачних словниках англійської мови та контекстуальні фрагменти із корпусів англійської мови (BNC [14], COCA [15], Iweb [16]), отримані методом суцільної вибірки, згенерованої за запитами *dignity is + N*; *dignity + verb*; *N + dignity*, загальною кількістю 304 одиниці. Реалізація дослідницької мети передбачала застосування наступних **методів**: лексикографічний аналіз, контекстуальна інтерпретація, семантико-когнітивний аналіз, структурний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Структурний вимір передбачає висвітлення особливостей внутрішньої організації когнітивного змісту досліджуваної категорії, який актуалізується у її логічному вимірі. Когнітивний зміст категорії має два аспекти: класифікаційний та характеризаційний. Класифікаційний аспект є основоположним для будь-якої категорії

та представлений певною категоріальною решіткою (categorical grid), яка складається із вузлів та логічних відношень, які їх об'єднують. Вузлами такої решітки виступають категоріальні домени, які за своєю природою є гіперонімами аналізованої категорії. Характеризаційний аспект представлений семантичними наповненнями категоріальної решітки певними еталонними когнітивними ознаками, які у своїй сукупності складають семантичний прототип. Семантичний прототип виступає системою відліку для категоризаційних операцій. Співпадіння об'єкту категоризації із семантичним прототипом уможливило його входження в категорію, в той час як ступінь такого співпадіння визначає його місце відносно ядра чи периферії.

Тому, мета дослідження структурного модусу категорії полягає у висвітленні внутрішньої організації її семантичного прототипу та визначенні статусу кожного із вузлів категоріальної решітки. Відповідно до поглядів Дж. Лакоффа в основу будь-якої категорії покладено певні шаблони – ідеалізовані когнітивні моделі (ІКМ), які виступають способом організації знань про об'єкт чи явище навколишньої дійсності [1]. Тому, для реалізації поданого наукового задуму в першу чергу вбачається за необхідне окреслити ідеалізовані когнітивні моделі, котрі структурують категорію DIGNITY.

Аналіз лексикографічної репрезентації лексеми *dignity*, здійснений на основі десяти лексикографічних джерел, дозволив виділити п'ять основних лексико-семантичних варіантів: 1) *calm, reserved behavior, manner or appearance*; 2) *respect and honour given to people for their worthiness or merit*; 3) *the quality or state of being calm and esteemed, respected or honoured*; 4) *a high rank, office or position*; 5) *self-respect and sense of being important, proud of one's own achievements*. Результати аналізу подані у таблиці 1. Слід зазначити, що не усі ЛСВ є репрезентованими в усіх словниках, тому в таблиці кожна дефініція має порядковий номер, який відповідає номеру ЛСВ, яке воно актуалізує (зазначений в дужках). Таблиця має наступні умовні позначення: **жирним шрифтом** виділені семи, які актуалізують класифікаційний аспект ідентифікаційного модусу, **жирний курсив** використовується для позначення характеристичного аспекту.

ЛСВ лексеми *dignity* вказують на те, що аналізована однойменна категорія є комплексною когнітивною одиницею, онтологія якої передбачає існування чотирьох ідеалізованих когнітивних моделей (ІКМ): ІКМ₁ – “calm and reserved manner despite situation” вербалізується ЛСВ (1); ІКМ₂ – “respect and honour” – ЛСВ (2), ЛСВ (3); ІКМ₃ – “high rank” – ЛСВ (4); ІКМ₄ – “self-respect and pride” – ЛСВ (5). Розглянемо структуру кожної із ІКМ окремо.

Аналіз ЛСВ, які актуалізують ІКМ₁ – “calm and reserved manner”, а також даних із лексичної бази Wordnet дозволив виділити наступні категоріальні домени, які формують категорійну решітку аналізованої ІКМ: MANNER (21%), MOVEMENT (10,5%), BEHAVIOUR (42,1%), SPEECH (10,5%), APPEARANCE (15,9%). Частотність їх актуалізації (зазначена

у дужках) обраховувалася за формулою: $\frac{D}{N} \times 100 \%$, де D – кількість актуалізацій окремого домену; N – загальна кількість актуалізацій усіх доменів.

Аналіз 304 текстових фрагментів із цільовим сполученням *with dignity*, яке, як довів контекстуальний аналіз ІКМ₁, дозволив встановити наступну частотність актуалізації кате-

горіальних доменів: MANNER (56 %), MOVEMENT (16 %), BEHAVIOUR (12 %), SPEECH (12 %) APPEARANCE (4 %). Аналізовані контексти побудовані за принципом акціонального фрейму в рамках когнітивно-синтаксичної пропозиції “схема дії”, ключовим компонентом якої є цільова лексема *dignity*, що супроводжується сирконстантом *with*.

Таблиця 1

Лексикографічна репрезентація лексико-семантичних варіантів лексеми *dignity*

Dictionary	Definition
Longman Dictionary	(1) the ability to behave in a <i>calm controlled</i> way even in a difficult situation (2) the fact of being <i>respected</i> or deserving respect (3) a <i>calm and serious quality</i> (4) – (5) –
Macmillian Dictionary	(1) the impressive behaviour of someone who controls their emotions in a difficult situation (2) <i>respect</i> that other people have for you or that you have for yourself (3) a <i>calm and important quality</i> that a place or organization has that people <i>respect</i> (4) – (5) –
Cambridge Dictionary	(1) <i>calm, serious, and controlled behaviour</i> that makes people respect you (2), (5) the importance and value that a person has, that makes other people <i>respect</i> them or makes them respect themselves (3) – (4) –
Collins Dictionary	(1) If someone behaves or moves with dignity, they are <i>calm, controlled, and admirable</i> . (2) other people's <i>respect</i> for you. (3) If you talk about the dignity of people or their lives or activities, you mean that they are <i>valuable and worthy of respect</i> . (4) – (5) Your dignity is the sense that you have of your own <i>importance and value</i>
Your-dictionary	(1) – (2) The <i>respect and honor</i> associated with an important position. (3) The quality of being <i>worthy of esteem, respect or honor; worthiness</i> . (4) high position and rank (5) Proper <i>pride and self-respect</i> .
Merriam-Webster Dictionary	(1) formal reserve or seriousness of <i>manner, appearance, or language</i> (2), (3) the quality or state of being worthy, honored, or esteemed (4) high rank, office, or position
Oxford Learner's Dictionary	(1) a <i>calm and serious manner</i> that deserves respect (2) the fact of being given <i>honour and respect</i> by people (3) – (4) – (5) a sense of your own <i>importance and value</i>
Dictionary.com	(1), (5) bearing, conduct, or speech indicative of <i>self-respect</i> or appreciation of the <i>formality or gravity</i> of an occasion or situation. (2) a sign or token of respect : (3) <i>nobility or elevation of character; worthiness</i> (4) elevated rank, office, station, etc.
Oxford American Dictionary	(1) a <i>calm and serious manner</i> that deserves respect (2) the fact of being given <i>honor and respect</i> by people (3) – (4) – (5) a sense of your own <i>importance and value</i>
American Heritage Dictionary	(1) Stateliness and formality in <i>manner and appearance</i> (2) Inherent <i>nobility, worth and respect</i> associated with it. (3) The quality or state of being <i>worthy of esteem or respect</i> . (4) A high office or rank (1), (5) Poise and self-respect .

Узагальнені квантитативні дані, отримані шляхом визначення середнього арифметичного показника, дозволяють встановити ступінь закарбованості (entrenchment) кожного категоріального домену у категоріальній решітці. Для визначення цього показника ми спираємося на думку Р. Лангакера, стосовно того, що ступінь закріпленості когнітивної одиниці у свідомості, а, отже, і автоматизованість її активації, залежить від її частотності актуалізації у мовленнєвих контекстах: “кожне використання структури має позитивний вплив на ступінь її закріпленості у свідомості, у той час як тривалий період невикористання спричинює протилежний ефект: одиниці мають різний ступінь закарбованості, який залежить від частоти їх вживання” [17]. Отже, обраховані статистичні дані дозволили отримати наступні частотні показники: MANNER (38,5 %), BEHAVIOUR (27,05 %), MOVEMENT (13,25 %), SPEECH (11,25 %) APPEARANCE (9,95 %).

Семантичний прототип ІКМ₁ представлений доменною матрицею, котра включає в себе наступні концепти: CALMNESS (26,2 %), SERIOUSNESS (19 %), CONTROLL (19 %), FORMALITY (14,2 %), BEING IMPRESSIVE (3,6 %), ADMIRATION (3,6 %), BEING RESERVED (3,6 %), GRAVITY (3,6 %), STATELINESS (3,6 %), CONFIDENCE (3,6 %)

Категоріальними доменами ІКМ₂ “respect and honour”, виявленими на основі аналізу ЛСВ (2), ЛСВ (3) та бази даних Wordnet виступають: FACT (22 %), QUALITY (49,7 %), STATE (14,3 %), SIGN (14 %).

Концептуальна матриця семантичного прототипу ІКМ₂ включає такі концепти: RESPECT (37,5 %), WORTH (25,1 %), HONOUR (15,6 %), ESTEEM (9,3 %), NOBILITY (6,3 %), EVALUATION (3,1 %), IMPORTANCE (3,1 %).

ІКМ₃ – “high rank” має такі категоріальні домени: POSITION та SOCIAL STANDING, які є семантично пов’язаними, а, отже, важко встановити частотність актуалізації кожного із них окремо. Показники контекстуальної актуалізації вербалізаторів вищезазначених доменів (*rank, office, station, echelon, position* – для POSITION та *status, standing, face* для STATUS) не є репрезентативними відносно актуалізації відповідних доменів, через те, що в більшості проаналізованих контекстів вони вживаються взаємозаміно.

Семантичний прототип включає в себе домени HIGH (90 %), та OBJECT OF DESIRE (10 %).

Категоризаційні домени ІКМ₄ – “self-respect and pride” представлені наступними одиницями: FEELING (66 %), STATE (17 %), CHARACTER FEATURE (17 %).

Семантичний прототип ІКМ₄ включає в себе наступні концепти: SELF-RESPECT (22,2 %) (*self-respect, self-regard*), SELF-WORTH (27,8 %) (*self-worth, self-esteem, value*), EGOISM (27,8 %) (*egoism, self-importance*), PRIDE (21,2 %) (*pride, conceit, vanity*). Окремо слід наголосити на аксіологічній неоднозначності ІКМ₄, яка полягає у ступені та мірі прояву ознак, які формують когнітивний семантичний прототип моделі. Так, зокрема, аналіз контекстів із корпусів (BNC [14], COCA [15], Iweb [16]) дозволяє наголосити, що помірний прояв диференційних рис ІКМ₄ категоризується відносно доменів SELF-RESPECT, SELF-WORTH та оцінюється позитивно, тоді як перебільшений прояв цих рис класифікується відносно домену EGOISM і має негативну оцінку. Такий висновок можна проілюструвати цитатою Дж. Максвела:

There are two kinds of pride, both good and bad. ‘Good pride’ represents our dignity and self-respect. ‘Bad pride’ is the deadly sin of superiority that reeks of conceit and arrogance. (John C. Maxwell)

Домен PRIDE є біполярним і має як позитивне так і негативне конотаційне забарвлення:

Both are still committed to meaning, both want to promote pride and dignity, give us clear vision, a sense of sanity, encourage people to take control of their lives. (позитивна конотація)

Given another chance, she wouldn’t have let her stupid pride or injured dignity become a barrier between them. (негативна конотація)

У рамках аналізованої категорії іноді спостерігається протиставлення ІКМ₄ відносно ІКМ₂ за оцінним принципом:

Our vanity is the constant enemy of our dignity.

Як засвідчують результати аналізу, центральною ІКМ у структурі DIGNITY є ІКМ₂ “respect and honour”, оскільки ця модель формується концептами, переосмислення яких конституює інші ІКМ. Схематично це зображено на рисунку 1, де ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ виділені категоріальні домени, кожної ІКМ.

Так, зокрема, ІКМ₁ є семантичною схематизацією вихідного категоріального прототипу ІКМ₂, шляхом розширення базисної категоріальної рамки: вихідний класифікатор “тип характеру” вмотивував появу похідного класифікатора “тип поведінки / манери”, шляхом динамічного перенесення, коли риса характеру (властивість чи стан) була перенесена на манеру поведінки, тобто реалізацію вихідної риси в діяльнісному аспекті, оскільки виходячи із базового життєвого досвіду, людська поведінка вмотивується якостями її натури. ІКМ₃ є також результатом розширення ІКМ₂, але не в контексті фрейму “людська поведінка”, (як у ІКМ₁), а в складі фрейму “соціальна ієрархія”. Перенесення класифікатора “якість” (“тип характеру”) із “домашнього” фрейму “риса характеру людини” вмотивувало появу класифікаційної риси “тип соціального статусу”, тобто його “якість” та формування категоріального домену “соціальний статус”. Отже, відбулося семантичне розширення категорії: тип моральних якостей виявився асоціативно, а отже, й семантично спорідненими із типом людської “якості” у соціальній ієрархії, тобто її статусом у суспільстві.

Категоріальна решітка ІКМ₄ була сформована зміною вектору семантичного переосмислення із зовнішніх об’єктів (соціальний статус, поведінка у міжособистісних відносинах) на суб’єкт (тобто на саму людину, точніше її саморефлексію, самооцінку). Таким чином, “об’єктивна” людська якість була переосмислена як “суб’єктивна риса”, що сприяло формуванню класифікатора “тип самооцінки”

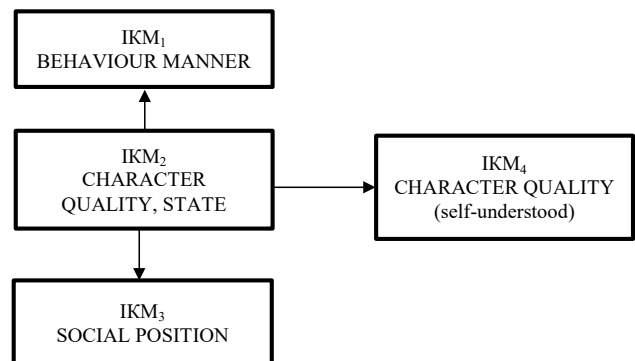


Рис. 1. Категоріальна решітка DIGNITY

Висновки. Описана вище модель категоріальної структури DIGNITY виступає категоріальною решіткою, у вузлах якої знаходяться відповідні концепти (наприклад, STATE, CHARACTER QUALITY, BEHAVIOUR), які є категоріальними доменами, що своїми когнітивними класифікаційними ознаками (класифікаторами) угруповують семантичний прототип (набір певних когнітивних диференційних ознак) аналізованої категорії. Семантичний прототип складає смислове наповнення категоріальної структури, яке є “зразковим” та виступає так званим шаблоном чи системою відліку під час класифікацій подій та явищ навколишньої дійсності. Чим більшу подібність має об’єкт категоризації із прототипом, тим більш яскравим представником категорії він виступає. Таким чином, прототип ІКМ категорії виступає найбільш типовим концептом, категоризованим відповідно до її категоріальних доменів. Проведений аналіз засвідчує, що центральною ІКМ є ІКМ₂, яка покладена в основу категоріальної решітки DIGNITY. Перспективою подальшого дослідження може бути висвітлення метафоричного модусу категорії DIGNITY.

Література:

- Lakoff G. The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image schemas? *Cognitive Linguistics*. Berlin, 1990. P. 39–74.
- Tatsenko N. (2020). Empathy as a self-organized cognitive model: a linguistic synergetic perspective. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*. Тmava, 2020. V. 5 (1). 390–423.
- Никитин М. В. Курс лингвистической семантики. Санкт-Петербург : Науч. центр проблем диалога, 1996. 760 с.
- Geeraerts D. Prospects and problems of prototype theory. *Linguistics*. Berlin, 1989. P. 587–612.
- Mervis C. B., Rosch E. Categorization of natural objects. *Annual Review of Psychology*. Washington, 1981. P. 89–115.
- Palmer G., Woodman C. Ontological classifiers as polycentric categories, as seen in Shona class 3 nouns / ed. by M. Puetz, M. Verspoor. *Explorations in linguistic relativity*. Amsterdam : John Benjamins, 1999. P. 225–249.
- Rosch, Eleanor. 1973. Natural categories. *Cognitive Psychology* 4: 328–50.
- Taylor J. R. Linguistic categorization: Prototypes in linguistic theory. Oxford : Clarendon Press, 1989. 328 p.
- Matsumoto Y. Japanese numeral classifiers: A study of semantic categories and lexical organization. *Linguistics*. Berlin, 1993. P. 667–713.
- MacLaury R. E. 1992. From brightness to hue: An explanatory model of color category evolution. *Current Anthropology*. Washington, 1992. P. 137–186.
- Floyd R. The structure of evidential categories in Wanka Quechua. Texas : Summer Institute of Linguistics, 1999. 206 p.
- Dirven R. Dividing up physical and mental space into conceptual categories by means of English prepositions / ed. By C. Zelinsky-Wibbelt. *The semantics of prepositions: From mental processing to natural language processing*. Berlin : Mouton de Gruyter, 1993. P. 73–97.
- Чабан В. М. Вербалізація концепту dignity в англійській мові. *Вісник Львівського університету. Філологічні науки*. Львів, 2019. Вип. 70. С. 262–271.
- British National Corpus (from Oxford University Press). URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/>
- The Corpus of Contemporary American English (COCA). URL: <https://www.english-corpora.org/coca/>
- The iWeb Corpus. URL: <https://www.english-corpora.org/iWeb/>
- Langacker R. W. 1987. Foundations of cognitive grammar. Theoretical prerequisites. Stanford : Stanford University Press, 1987. V. 1. 528 p.

Veremchuk E. Structural dimension of the English-language ethical category DIGNITY

Summary. The article is devoted to the coverage of the structural dimension of the English-language ethical category DIGNITY. Theoretical and methodological principles of delineation of categorical modi are substantiated and their characteristics are given. It is established that the structural dimension involves highlighting the features of the internal organization of the cognitive content of the studied category, which is relevant in its logical dimension. It is noted that the cognitive content of the category has two aspects: classification and characterization ones. The classification aspect is fundamental and represents a certain categorical grid, which consists of nodes and logical relations that unite them. Nodes of such a grid are categorical domains, which by their nature are hyperonyms of the analyzed category. The characterization aspect represents the semantic filling of the categorical grid with certain referential cognitive features, which together make up the semantic prototype. The coincidence of an object of categorization with a semantic prototype allows it to fit into the category, while the degree of such coincidence determines its place in relation to the core or periphery. The analysis proved that the analyzed category is structured by four idealized cognitive models: ICM₁ – “calm and reserved manner despite the situation”, ICM₂ – “respect and honor”, ICM – “high rank”, ICM₄ – “self-respect and pride”. For each of the established models their classification and characterization aspects are determined. Ultimately the paper highlights the most central ICM, which is ICM₂, which is the basis of the categorical grid of DIGNITY. The semantic expansion of this ICM determines the existence of other models. It is proved that the semantic expansion of the cognitive model occurs on the principle of metaphorical transfer or on the principles of schematization or specification.

Key words: categorization, categorical grid, domain, idealized cognitive model, semantic prototype.

*Holovnia A. V.,
PhD (in Philology), Associate Professor
at the English Philology and Translation Department
National Aviation University*

*Kovalenko S. S.,
Student
National Aviation University*

LINGUOSTYLISTIC MEANS OF THE PRAGMATIC INFLUENCE ON THE AUDIENCE (BASED ON THE SPEECH BY PRESIDENT OF UKRAINE VOLODYMYR ZELENSKYI IN THE KNESSET)

Summary. The article has been devoted to the analysis of the speech of the President of Ukraine Volodymyr Zelensky to the Knesset of Israel, urged by the military aggression of the Russian Federation in Ukraine, which began on February 24, 2022. From a linguistic point of view, this speech is a clear example of political discourse, as it contains a significant number of different language tools that reinforce and complement each other. The article analyzes the linguistic and stylistic means used in the speech to create a pragmatic influence in order to convey information and convince the audience of the ideas laid down by the speaker in the speech. The article identifies the main linguistic and stylistic language tools and analyzes the mechanisms by which the appropriate impact on the audience is performed. Among the main linguistic and stylistic means used in the speech, the most common are a large number of lexical units to denote actions related to military aggression, the current state of Ukrainians and the proximity of Ukrainian and Jewish peoples, as well as lexical units with opposite meanings describing the people before and after the war. In addition, the author used a number of syntactic tools that create the effect of tension and anxiety: short sentences, parcelling, aposiopesis, gradation, parallel constructions, various types of repetition, rhetorical questions and quasi-rhetorical questions. One of the most effective linguistic means is allusion, through which the speaker brings the audience back to the most painful moments of history, thus evoking emotions and memories. Unlike most well-known political speeches, metaphor and metonymy are not common in this one. Given the wide publicity and reaction of society to this speech, we believe that the author of the speech coped with the task set and, using a whole arsenal of linguistic and stylistic means, successfully performed the intended pragmatic function.

Key words: speech, political speech, linguostylistic means and devices, pragmatic influence.

Target setting. Public speeches play a crucial role in the decision of the audience in favour of a politician. The latter, realizing this, do their best to force people make a choice in their favour, i. e. use the whole arsenal of language tools to convince the audience of their rightness, to finally get their support. In this article, we set the **aim** to consider the language means of persuasion, the linguistic tools of persuasiveness, and the level of their pragmatic influence in the speech by the President of Ukraine Volodymyr Zelensky in the Knesset 20 March 2022.

Research analysis. Most speeches today are prepared by specially trained people – speechwriters who analyse the audience, the activities of the target groups and take into account the wishes of the latter. In the United States, the twenty-ninth President, Warren Harding, was the first president to initiate the tradition of writing speeches by speechwriters. However, all speeches, both prepared by experts and written personally by politicians, contain the lion's share of elements of persuasion, which should be considered in more detail.

The body. It is established that the strategy of persuasiveness has a hierarchical structure of five levels: the strategy of persuasiveness, which is divided into two equal vectors – positive self-presentation and negative presentation of others based on four tactics – attraction and confidence creating, activation of emotions, argumentation, activation of the addressee to actions [1, p. 18]. The speeches of presidents and public speakers can be described as emotional, unifying, appealing.

Usually, the delivery of speeches should solve two tasks: to clearly state the position of the speaker and the main points of the future activities, as well as to gain the necessary support of people. In addition, speeches are not always prepared in the same extralinguistic conditions, so the goals and strategic features of speeches, and hence the language content, are different.

Speechwriters and the speakers themselves have a rich arsenal of language tools aimed at convincing the audience. The most common are stylistic figures. Since public speeches belong to the journalistic rather than the official business style, a certain amount of such means is still allowed when writing the text of speeches. The most frequent devices are metaphor, metonymy, epithet, hyperbole, opposition. As for the metaphor, its generalization and imagery make it a convenient method of communication. In addition, the British linguist Charles Black interprets metaphor as a linguistic reflection that arises as a result of a certain “shift” in the use of a word or expression, transferred from one context to another. This phenomenon has linguistic, pragmatic and cognitive characteristics [2, p. 121–145]. Also, metaphor performs informational and pragmatic functions, influencing the attitude of the audience to the issue under discussion, causing appropriate psychological and behavioural reactions on the part of the target audience. Modern linguistics notes the special role of metaphor in political discourse, because in the political sphere metaphor is

often used to form a worldview, which is why it is one of the means of attracting the attention of listeners and a tool of emotional influence on them. In political communication, metaphor contributes to the impact on the conscious and subconscious components of the psyche of the citizen [3, p. 145].

In the view of Russian aggression towards Ukraine that started 24 February 2022 the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy had to address his speeches to the key governmental bodies of different countries around the world in search of support and aid from them to protect his country from Russian military invasion. The speech delivered to the Knesset was passionately accepted while being slightly criticized for its touching some sensitive aspects of the country history.

One of the key pragmatic issues of the Presidents' speech is to find the way to the hearts of the Jewish nation, both officials and just the citizens. For this the speaker uses a great number of the vocabulary units from the same semantic field of closeness:

The Ukrainian and Jewish communities have always been and, I am sure, will be very intertwined, very close. They will always live side by side. And they will feel both joy and pain together [4].

In the speech there are many examples when the President appeals to the common sense and pride of the Jews stating that they – the country that really has the power to help – can make their right choice and help Ukraine fight against the enemy:

Everyone knows you're doing great. You know how to defend your state interests, the interests of your people. And you can definitely help us protect our lives, the lives of Ukrainians, the lives of Ukrainian Jews [4].

To make the role of the listeners even more precious, the speaker uses the repetition of the pronoun "you".

Moreover, in order to prove his being right, the President asks a number of rhetoric questions:

What is it? Indifference? Premeditation? Or mediation without choosing a party? [4].

What will be left of all such places in Ukraine after this terrible war? [4].

It is interesting to observe that in some cases the speaker uses rhetoric questions without question marks, making them questions and statements at the same time, so called quasi-questions:

One can keep asking why we can't get weapons from you. Or why Israel has not imposed strong sanctions against Russia. Why it doesn't put pressure on Russian business [4].

Apart from rhetoric questions the President uses ordinary questions giving the answer to them immediately leaving no room for speculation:

But can you explain why we still turn to the whole world, to many countries for help? We ask you for help... Even for basic visas... [4].

Aposiopesis in the sentences demonstrates the despair of the speaker seeking the protection.

Actually, the President even highlights that to give the answer to these questions is the matter of every person who has a common sense:

I will leave you a choice of answer to this question [4].

But it is up to you, dear brothers and sisters, to choose the answer. And you will have to live with this answer, people of Israel [4].

The importance and urgency of the issues is conveyed through the numerous uses of various kinds of repetition. The President repeats certain lexemes to highlight the value of them:

Many, many Ukrainians as well [4].

We are in different countries and in completely different conditions [4].

One of the most effective types of repetition is catch repetition. It helps to move on with the same thought making it more and more impactful:

I don't need to convince you how intertwined our stories are. Stories of Ukrainians and Jews [4].

In some cases, the second constituent of the catch repetition is strengthened with the help of the attribute:

About the beginning of this invasion. Russia's invasion of Ukraine [4].

The combination of a few stylistic devices within a certain lexical fragment makes the utterance extremely persuasive:

And both times – as a tragedy. A tragedy for Ukrainians, for Jews, for Europe, for the world [4].

In the quoted example we can observe a good combination of the catch repetition and gradation.

In general, gradation is one of the most favoured by the speaker and pragmatically powerful stylistic means:

Everyone in Israel knows that your missile defense is the best. It is powerful. Everyone knows that your weapon is strong [4].

Another means of showing the regular state of things and the nightmare of military aggression Ukraine suffers from is the use of contrast. In the following example the contrast used describes the desire of Ukrainian people to live:

We intend to remain alive. Our neighbors want to see us dead [4].

The following example illustrates in what way the life of Ukrainian people has been split:

In the past, and now, in this terrible time [4].

The example above demonstrates the impossibility of the compromise between the common sense and devil's wish:

And mediation can be between states, not between good and evil [4].

A set phrase, the origin of which dates back to the 19th century, containing the lexemes of contrast meaning just emphasizes the closeness of the two peoples:

And they will feel both joy and pain together [4].

In the President's speech, a war portrait of a common Ukrainian is vividly depicted with the help of vocabulary units expressing the idea that Ukrainians are now the nation of homeless people, forced to be scattered all over the world in search of the place where they can be sheltered:

The invasion, which has claimed thousands of lives, has left millions homeless. Made them exiles [4].

Our people are now scattered around the world [4].

The only thing Ukrainians are seeking is peace:

They are looking for security. They are looking for a way to stay in peace [4].

All the time the President's speech is aimed at recalling the worst pages of Jewish history comparing it to the present situation in Ukraine, thus making the Jews sympathize with the Ukrainians:

As you once searched [4].

That is why I have the right to this parallel and to this comparison [4].

The combination of repetition and contrast even strengthen the desired effect:

Our history and your history [4].

The speaker provides the parallel between the events of the WW2 and current war in Ukraine putting the equal sign between the Nazi party, the Kremlin and Moscow:

When the Nazi party raided Europe and wanted to destroy everything [4].

Listen to what the Kremlin says. Just listen! [4].

But listen to what is sounding now in Moscow [4].

Following this logic, the President compares the tragedy of Jewish people and Ukrainian people meaning genocide of both nations – the Jews were exterminated by the Nazi and Ukrainian people by Russia:

They called it “the final solution to the Jewish issue” [4].

Hear how these words are said again: “Final solution”. But already in relation, so to speak, to us, to the “Ukrainian issue” [4].

Even the date of the 24th of February is viewed from the point of “Nazi-like aggression”. The President provides the parallel information on this date however different years:

On February 24, 1920, the National Socialist Workers’ Party of Germany (NSDAP) was founded [4].

102 years later, on February 24, a criminal order was issued to launch a full-scale Russian invasion of Ukraine [4].

As it is known, the time of the military invasion is also quite symbolic as it coincides with the beginning of the WW2 as it was one of the most tragic periods in the history of the humankind which led to a great number of people’s lives losses:

A party that took millions of lives. Destroyed entire countries. Tried to kill nations [4].

Making the parallel between the two mentioned events, Volodymyr Zelenskyy equals the Nazi and Russian regimes.

Meaning the whole Russian federation, the President uses metonymy “Moscow” thus showing the point of view of the whole country is not taken into consideration, just the officials located in the capital of the country:

This Russian invasion of Ukraine is not just a military operation, as Moscow claims [4].

The sentences in the whole speech are quite short:

It sounded openly. This is a tragedy. Once again, it was said at a meeting in Moscow. It is available on official websites [4].

They sound very worried and deliver the speaker’s thought absolutely precisely.

The use of parcellation is extremely important as it really makes the sentences sharp and “painful”:

A party that took millions of lives. Destroyed entire countries. Tried to kill nations [4].

Everything that Russian troops are now destroying. Deliberately. In front of the whole world [4].

Such sentences are really powerful in terms of conveying the pragmatic aim and precise message. To increase the effect, the repetition of the possessive pronoun “our” is used which helps to show the Ukrainian nation does not claim the right for foreign issues, the people are protecting their own mother land:

Destroying our children, our families. Our state. Our cities. Our communities. Our culture [4].

Ukrainian President’s speech has got a wide acclaim because of its pragmatic power and straightforwardness. As far as some painful moments from Israel history were touched upon, there were even people who criticised it for being too hard and painful in relation to the national memory. The research is not aimed

at investigating this side of the speech but at the linguostylistic devices that caused it, with allusion being the key one.

First of all, the President quotes the words of the ex-Prime Minister of Israel, one of the key politicians in the world. Doing this, the speaker intentionally highlights her connection with Ukraine as she was born in Kyiv:

That is why I want to remind you of the words of a great woman from Kyiv, whom you know very well. The words of Golda Meir [4].

In the following example the place where the Jewish people living in Kyiv were shot by the Nazi; Holocaust – one of the most tragic periods in the history of the Jewish nation – was also touched upon in the speech:

You saw Russian missiles hit Kyiv, Babyn Yar. You know what kind of land it is. More than 100,000 Holocaust victims are buried there. There are ancient Kyiv cemeteries. There is a Jewish cemetery. Russian missiles hit there [4].

Another holy place and person that have attitude to the Jews and culture were also mentioned in the speech as in the course of Russian aggression they could also be hit as the town Uman where the mentioned above things are located was also struck by the missiles:

On the first day of this war, Russian projectiles hit our city of Uman. A city visited by tens of thousands of Israelis every year. For a pilgrimage to the tomb of Nachman of Breslov [4].

It is evident that touching such sensitive topics is absolutely intentional which is proved by the words of the President himself:

I am sure that every word of my address echoes with pain in your hearts. Because you feel what I’m talking about [4].

Speaking about the choice Jewish people have to make, the President even calls to the sense of gratitude that the Jews have to feel taking into consideration the events dated back to the time when Ukrainian saved the Jews from the Nazi while being endangered because of doing it:

Ukrainians have made their choice. 80 years ago. They rescued Jews [4].

Moreover, the President refers to the notion of *Righteous Among the Nations* used by Israel to describe those non-Jewish people who saved the Jews from extermination during Holocaust:

That is why the Righteous Among the Nations are among us [4].

The list of the evidences for Ukraine to be supported by Israel is really impressive, and here the President does not address just to the Knesset, but the people of Israel stating that now it is time to pay the debts and support Ukraine in their term:

People of Israel, now you have such a choice [4].

For this the imperative sentence-addressing is even used:

People of Israel! [4]

In general, the speech is full of the vocabulary expressing the idea of war, aggression and destruction:

About the beginning of this invasion [4].

102 years later, on February 24, a criminal order was issued to launch a full-scale Russian invasion of Ukraine [4].

But the threat is the same: for both us and you – the total destruction of the people, state, culture [4].

This Russian invasion of Ukraine is not just a military operation, as Moscow claims. This is a large-scale and treacherous war aimed at destroying our people. And everything that makes Ukrainians Ukrainians [4].

Unlike a good tradition of using a considerable number of different types of metaphors in the political speeches, the one

of the President Zelensky does not really contain a lot, however it directly sends the message to the audience – those who are indifferent are the participants of a crime:

And I will note only one thing – indifference kills [4].

Conclusions. As it is widely stated by a number of political scientists and experts, the speech of Volodymyr Zelensky can definitely become a turning point in the relations between Ukraine and The State of Israel. Taking into consideration the reaction of the people in the Knesset, the pragmatic aim set by Ukrainian President was completely reached having proved that Ukraine is united in its desire to live freely, independently and for the sake of its own dreams, and not other people's sick fantasies and populist ideas. His speech was both emotive and emotional, thus the whole range of linguo-stylistic means and devices applied served this aim successfully.

References:

1. Голоднов А. В. Лингвопрагматические особенности персуазивной коммуникации (на примере современной немецкоязычной рекламы) : автореф. дис. на соискание степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки". СПб, 2003. 23 с.
2. Charteris-Black, Jonathan. *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. Basingstoke; New York : Palgrave Macmillan. 2004. С. 263.
3. Лосева І. В. Мовностилістичні ознаки політичних промов. *Нова філологія*. 2012. № 50. С. 64–66.
4. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelensky in the Knesset [Електронний ресурс]. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-kneseti-73701> (дата звернення: 27.03.2022).

Головня А., Коваленко С. Лінгвостилістичні засоби прагматичного впливу на аудиторію (на матеріалі промови Президента України Володимира Зеленського у Кнесеті)

Анотація. Статтю присвячено аналізу промови Президента України Володимира Зеленського до Кнесету

Ізраїлю, спричинену військовою агресією Російської Федерації в Україні, яка почалася 24 лютого 2022 року. З лінгвістичної точки зору ця промова є яскравим прикладом політичного дискурсу, оскільки містить значну кількість різного роду мовних засобів, які підсилюють та доповнюють один одного. У статті проводиться аналіз використаних у промові лінгвостилістичних засобів створення прагматичного впливу з метою донесення інформації та переконання слухачької аудиторії у закладених спікером у промові ідеях. У статті було встановлено основні лінгвостилістичні мовні засоби та проаналізовано механізми, за допомогою яких здійснюється відповідний вплив на аудиторію. Серед основних лінгвостилістичних засобів, використаних у промові, найбільш вживаними є значна кількість лексичних одиниць на позначення дій, пов'язаних з військовою агресією, нинішнім станом українців та близькістю українського та єврейського народів, а також лексичні одиниці з протилежним значенням, що вказують на життя українського народу до війни та після її початку. Крім того, автор промови використав цілу низку синтаксичних засобів, які створюють ефект напруги та тривоги: короткі речення, парцеляція, апосіопеза, градація, паралельні конструкції, різного роду повтори, риторичні питання та квазі-риторичні питання. Одним із найбільш дієвих лінгвістичних засобів є алюзія, за допомогою якої спікер переносить аудиторію до найбільш чітких моментів історії, тим самим викликаючи емоції та спогади. На відміну від більшості відомих політичних промов, метафора та метонімія не є частими. Враховуючи широкий розголос та реакцію суспільства на цю промову, вважаємо, що автор промови впорався з поставленим перед ним завданням та, використовуючи цілий арсенал лінгвостилістичних засобів, успішно виконав задуману прагматичну функцію.

Ключові слова: промова, політична промова, лінгвостилістичні засоби, прагматичний вплив.

Гомон А. М.,
orcid.org/0000-0002-7280-9402
 кандидат філологічних наук, доцент,
 кафедра української мови
 Національного технічного університету
 “Харківський політехнічний інститут”

Заверющенко М. П.,
orcid.org/0000-0003-2364-7299
 старший викладач, кафедра української мови
 Національного технічного університету
 “Харківський політехнічний інститут”

Писарська Н. В.,
orcid.org/0000-0001-6911-7600
 кандидат історичних наук, доцент,
 кафедра української мови
 Національного технічного університету
 “Харківський політехнічний інститут”

СПЕЦИФІКА ВЖИВАННЯ НАУКОВИХ ТЕРМІНІВ У СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ

Анотація. Стаття присвячена загальному огляду проблематики розвитку сучасної української терміносистеми. Окрім питання поширення англіцизмів, у роботі наголошено на затермінологізованості (перенасиченості) наукового простору спеціалізованою лексикою. Зазначено, що розвиток культури творення наукових робіт має зводитися до розумного співвідношення загальномовної, загальнонаукової та спеціальної термінологічної лексики. Наголошено на загальній тенденції розширення ореолу застосування наукових термінів, включаючи сучасну художню літературу. Виокремлено та проілюстровано причинно-наслідковий зв'язок використання термінології в українській прозі. У першу чергу, йдеться про випадки відсутності іншого відповідника на позначення предметів, явищ, процесів; індивідуалізацію і типізацію мови героїв твору (в т. ч. для визначення його професійної приналежності); а також випадки виконання певної стилістичної функції (переносне значення, фразеологічна одиниця чи зрощення).

На прикладі зразків поезії, продемонстровано як іменники-професіоналізми використовуються для створення ланцюга асоціативних вражень. Детально вивчено малу прозу Івана Франка на предмет наявності у ній юридично-адміністративних та виробничих термінів. У резолютивній частині підсумували, що механізм художньо-образного вживання у прозі слова та терміну не має принципової різниці, але якщо у науковому стилі термінологічна лексика є основним елементом і виконує лише номінативну функцію, то в художній мові термін реалізує одразу номінативно-описову та художньо-образну функції з метою відтворення виробничого колориту, трудової діяльності персонажів, створення мовної характеристики героїв. В якості перспективи подальших наукових розвідок запропоновано більш детально розкрити питання особливостей застосування наукової термінології у публіцистичних текстах.

Ключові слова: термінологія, художня проза, виробнича лексика, професіоналізм, художні тропи, асоціативні зв'язки.

Актуальність теми. Збільшення кількості лексичних одиниць на позначення предметів, об'єктів, явищ, процесів, технологій є цілком закономірним процесом в епоху стрімкого наукового розвитку. З точки зору лінгвістики, вони мають цілком природне призначення, характеризуються відсутністю емоційного та експресивного забарвлення, не підлягають метафоризації. Незважаючи на це, наукова термінологія володіє високим ступенем інтеграційної здатності, а її функціонування у художньому мовленні є закономірним процесом, що відображає динамізм еволюції термінологічних систем. Залучення в роман, повість, оповідання, епопею, автобіографічний твір професіоналізмів і лексем із технічних, економічних, політичних та інших галузей реалізує прагматичну функцію: вираження характеристик героя, трансляція його вподобань, занять, додає нових смислових відтінків, відображає функціональні й асоціативні нашарування.

Зазначене питання вже було предметом наукових пошуків у роботах Гордуна С. М., який досліджував терміносистему екомаркетингу, описавши її етапи та шлях формування; також запропонував тематичну класифікацію (8 груп) англомовних термінів; надав дефініцію та більш широко розкрив концепт “публіцистичний текст екомаркетингу” [1];

Петренко О. В. свою дисертацію присвятив термінології робототехніки. За результатами опрацювання й аналізу текстів автором встановлено, що найбільш продуктивним способом поповнення даного термінологічного сегменту слід вважати утворення шляхом метафоризації [2].

Джерельною базою практичної частини роботи являються твори Баш Я. [3], Гончара О. [4], роман “І будуть люди” Дімарова І. [5], “Доктор Серафікус” Домонтовича В. [6], “Педагогічна поема” Макаренка А. [7] та інші вітчизняні прозові надбання.

Разом з тим, метою нашого дослідження є аналіз загальних тенденцій функціонування термінологічної лексики у вітчизняній художній прозі.

Виклад основного матеріалу. Українська наукова термінологія розвивається пропорційно із науково-технічним прогресом, задовольняючи фактично всі потреби суспільства у даному сегменті. Безперечно, становлення і розвиток мас низку індивідуальних особливостей і проблематик, без яких не може відбуватися жодне еволюційне технічне й лінгвістичне удосконалення. До переліку включаємо перенасиченість англіцизмами і росіянізмами, невисокий рівень термінологічної культури у носіїв професіоналізмів (інших наукових термінів), потребу у більш широкому застосуванні питомих українських словотвірних моделей. Окрім зазначеного, притаманна затермінологізованість (перенасиченість) наукового простору спеціалізованою лексикою (як нейтральною, так і установленими термінами). Також, слід зауважити, що збільшення кількості “розумної” лексики у побутовому спілкуванні стає неофіційним комунікаційним трендом, формує образ оповідача як особи-інтелектуала, підвищує його авторитет з-поміж реципієнтів. Що стосується авторських художніх і публіцистичних текстів, то застосування більш уживаніших слів, з позиції практиків, робить кінцевий текст банальним, певною мірою заангажованим, позбавляючи його певної стилістичної родзинки. В свою чергу, ми вважаємо дану тезу хибною, адже застосування термінологічних одиниць чи сполучень має формуватись на запит, обмовлений змістом тексту, тобто в якості передумови до застосування слід вважати об’єктивну, а не суб’єктивну потребу. Як наслідок, ознайомлюючись із роботами прозаїків, журналістів, науковців, можна стати свідком вживання таких конструкцій як *іманентно зумовлена конструктивність, парадигма ранжування, амбівалентний архетип, есхатологічна уява, конвенціональні імплікатури* тощо. Незалежно від жанрової приналежності тексту, в якому зустрічаються такі зразки, безпідставне термінування звичних явищ, предметів, об’єктів не несе в собі нового смислового навантаження, а лише штучно ускладнює авторську думку.

Із наукового середовища у художній літературний простір часто мігрують такі поняття, як *фактор, множина, функція, архетип, модель, елемент, структура*, які у власному термінологічному контексті мають чітке значення, але в силу високого ступеню узагальненості – виконують певний ритуал, складаючи враження про чітку обізнаність, методичність й обґрунтованість викладеної інформації. До цього списку ми відносимо також фрази: *іманентний процес, системний аналіз, когнітивна парадигма, статусний підхід, дискурсивні практики, структурно-системне явище* і т. і. Разом з тим наголошуємо, що принципова різниця у застосуванні термінологічних конструкцій у науково-дослідницькому полі відрізняється від художнього дискурсу саме тим, що у першому випадку автор чітко віддає собі розуміння відносно семантичного навантаження лексеми, беручи за основу не узагальнений, а глибинний зміст поняття (імплементація у текст таких термінів відбувається на професійному рівні).

Практика і аналіз наукових праць, присвяченим дійсно складним технологічним, фізіологічним, хіміко-біологічним процесами показує, що їх автори позбавлені мотивів штучно ускладнювати підбір лексики, тому інформація подається максимально доступною мовою. Головна задача науковців –

доступною мовою донести сутність складних процесів, об’єктів чи явищ, пробудивши у читача інтерес до вивчення конкретної тематики і суміжних до неї проблемних питань. Відповідно, розвиток культури творення наукових робіт має зводитися до розумного співвідношення загальномовної, загальнонаукової та спеціальної термінологічної лексики.

Що стосується художнього дискурсу, в якому застосування наукових термінів – це далеко непоодинокі випадки, то тут виділяємо три основні тенденції:

– через відсутність іншого відповідника на позначення предметів, явищ, процесів: *“Бо саме нові конвертори запускають, декого довелося туди перевести, а там, біля тієї сталеплавильної груші, звісно, що складніше: там проби не візьмеш, в горловину печі не заглянеш, додавай у плавку руду або лом на свій смак, як підкаже тобі твоя сталеварська інтуїція... Не кожен це зуміє”* (О. Гончар);

– індивідуалізація і типізація мови героїв твору (в т. ч. для визначення його професійної приналежності): *“А стократ би тебе гідравило й кіловатило за таку мову!”* (Я. Баи); *“У нього було щось од гомункулуса, колби, лябораторії, од легенди про Фавста, од плякківських теорій, од химер, ілюзій, схем і формул”* (В. Домонтович);

– виконання певної стилістичної функції (переносне значення, фразеологічна одиниця чи зрощення): *“Життя – це і є ланцюгова реакція, бо від роду до роду, від покоління до покоління більшає на землі добра і справедливості”* (В. Яворівський) [8].

Слід врахувати, що зазначені приклади відображають раціональне застосування професійно-термінологічних висловів у художній літературі. Терміни у складі різних порівняльних конструкцій піддаються семантичним перетворенням: у деяких випадках це може бути ускладнення прямого номінативного значення навколо уявлень і асоціацій, в інших випадках – звуження або майже повна нейтралізація прямого номінативного значення [9, с. 59].

Виробничо-професійна лексика зустрічається у комічних творах. Вона набирає стилістично-маркованого забарвлення, передає іронічний відтінок, особливо це стосується художніх творів II пол. XX ст. Політична термінологія суттєво превалує у оповідання “Імпічмент”: *“Шостий “В” готувався до президентських виробів... Реальних претендентів було двос... Він прекрасно розумів, що самую лише ерудіцією завоювати симпатії електорату [...] йому навряд чи вдасться... Поразка на президентських виборах в демократичному суспільстві – нормальне явище”* (В. Нестайко).

Не зважаючи на зовнішню хаотичність, іменники-професіоналізми часто використовуються для створення ланцюга асоціативних вражень, що самостійно викликають в реципієнта певну емоцію, тобто не потребують доповнення епітетами, метаформи, персоніфікаціями:

*Аналіз, синтез, колби і реторти,
алегро, скерцо, модерато, форте, –
немає таємниць під зодіаком:*

вона покрита особливим лаком (Л. Костенко).

Не зважаючи на це, “оздоблення” твору шляхом доповнення тропами наявних термінів досить важливо, адже тим самим продовжується процес залучення в художній текст традиційних мовних метафор, алегорій, іроній, гіпербол, антитез. Вони виступають в якості методів формування цілісних образів, завдяки не

зовсім типовим поєднанням, в силу чого “оновлюють” свій естетичний сенс. У художніх текстах знаходять відображення такі художні метафори, які розвивають переносне значення на основі термінологічного, наприклад: *інерція, агонія, кристалізація*.

Перед початком проведення дослідження, ми сформувавши припущення відносно насиченості науковими термінами текстів урбаністичної прози (письменники ХХ ст.). За результатами аналізу робіт В. Підмогильного, П. Загребельного, А. Дімарова, С. Процюка встановлено, що автори вдавалися до використання загальноновживаних слів, а більш глибокий зміст передавався за рахунок іронії, сатири, алегорії: “... все позаду засипається геологічними шарами, обертається в незрозумілі поклади під гнітючим діянням часу, і божевільний той, хто прагне надихнути спогад новим існуванням! Бо розкладається минуле, як труп...” (В. Підмогильний “Місто”) [10]; рідше, в якості термінології, вживалась теологічна лексика, експресивний контекст якої посилювався за рахунок використання фразем: “Гинула надія на те, що син колись висвятиться, посяде його *парафію*...”, “...Світличного витурили із *семінарії з вовчим білетом*”. Український інтелектуальний роман залишається близьким до критичного, ідея твору переважає над його стилем, а регулювання методики допустимих меж використання наукових термінів у художній прозі тривалий час перебувало в прямій залежності і від цензури. Відповідно, в романах цього періоду ми частіше зустрінемо лексеми із державно-управлінської діяльності, які відображали дух соцреалізму [11].

Так, до прикладу, А. Макаренко у “Педагогічній поемі” схильний одразу надавати дефініції поняттям, задля їх однакового розуміння читачами: “Ага! Реформаторіум. Ну, то цього в нас ще немає (*реформаторіуми – установи для перевиховання неповнолітніх правопорушників у деяких кап країнах; дитячі в'язниці*)”. Слід наголосити, що у художньому творі, де комунікативна функція мови ускладнюється образотворчою, спеціальні пояснення термінів вкрай небажані, оскільки сприяють руйнуванню художньої тканини. Разом з тим, із урахуванням специфіки твору Макаренка, в якому міститься певні меседжі, інструкції до дій, адресовані педагогам, які працюють із проблемними та некерованими неповнолітніми, – тлумачення вживаних понять носить в собі цілком обґрунтовану потребу.

Особливо багатою на юридично-адміністративну лексику виявилася творчість Івана Франка. У численній кількості малих творів (оповідань) віднаходимо наступні терміни: *екзikuція* (судове стягнення боргу, виконання встановленого вироку), *сертифікат* (письмове свідоцтво), *секвестр* (заборона/обмеження права користування майном), *люстратор* (ревізор), *ад'юнкт* (помічник відповідальної особи), *індемнізація* (відшкодування завданих збитків), *абдукція* (судово-медичний розтин), *цесія* (відмова від майна) [12, С. 39]. З-поміж лексичного багатства Франка наявні терміни на позначення виробничих процесів (*ріпник, парові пили, линва, ботюк, муляр, нотар, ліцитатор*). Що характерно, творчість письменника розвивалась у переломний для літературного мовлення Галичини момент, де традиції вживання книжних, слов'яно-руських елементів значно модифікувались; чимало штучно створених неологізмів і авторських словесних позначень приживались у комунікаційному обиході, низка інших – не витримували випробування часом.

Важливо наголосити на ще одній тенденції: якщо на сучасну українську термінологічну систему значний вплив здійснюють

англіцизми, то в 1890–1990х рр. професіоналізми і термінологічна лексика формувалась шляхом запозичень від німецької та латинської мов через польське посередництво. Таким чином, до вжитку та художнього мовлення ввійшли іменники *бюргер* (громадянин), *посесія* (оренда), *пременерата* (передплата), *ржонца* (управитель), *офіціаліст* (економ). Питання творення, розвитку та вживання термінологіки є невід'ємним з позиції філософування письменника. Для Франка як науковця та популяризатора українського літературного мистецтва, принципово важливо, щоб термін був зручним та придатним для функціонування, а у читача він не викликав особливих труднощів із усвідомленням змістового призначення поняття. В контексті останньої ремарки, неостанню роль відіграє сугестія, тобто здатність встановлення асоціативних зв'язків між поняттями із бекграунду особи та новоствореними поняттями певної науки [12]. Разом з цим, власнеукраїнська та інтернаціональна термінологія має перебувати в діалектичній єдності, розвиватися пропорційно, задля повноцінного задоволення запиту на позначення наукових процесів, явищ, об'єктів.

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. У сучасному термінознавстві відбуваються досить специфічні процеси: наукова лексика стрімко розповсюджується за межі мовлення, яким оперують вчені, в тому числі у відповідних дослідницьких роботах. Зазначене дає змогу стверджувати, що в Україні як і всьому світі відбувається термінологізація мовлення. Спостерігається амбівалентна тенденція: з одного боку – значна кількість найменувань, що початково функціонувала як термінологічна, отримала широкий комунікаційний вжиток; з іншого – низка термінів, залежно від сфери їх використання, продовжують функціонувати або як терміни, або в якості загальної лексики. За рахунок цього, відбувається двоякий процес:

по-перше, різке збільшення доступних лише вузькопрофільним спеціалістам відповідних термінів, кількість яких у кожній розвиненій мові невпинно збільшується, в декілька разів перевищуючи загальноприйнятну лексику;

по-друге, інтенсивне проникнення спеціальної термінології в загальнолітературне мовлення.

Механізм художньо-образного вживання у прозі лексеми та терміну не має принципової різниці. Але якщо у науковому стилі термінологічна лексика є основним елементом і виконує лише номінативну функцію, то в художній мові термін реалізує одразу номінативно-описову та художньо-образну функції з метою відтворення виробничого колориту, трудової діяльності персонажів, створення мовної характеристики героїв. При цьому, в останньому випадку вона втрачає характерні ознаки, властиві спеціальній лексиці, і набуває всіх ознак, притаманні загальноновживаним словам. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні особливостей застосування наукової термінології у публіцистичних текстах.

Література:

1. Гордун С. М. Терміносистема екомаркетингу: структурно-семантичні та функціональні параметри (на матеріалі англomовної публіцистики) : дис. ... к. ф. н. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Запоріжжя, 2020. 295 с.
2. Петренко О. В. Структурно-семантичні особливості німецькомовних термінів у галузі робототехніки: дис. ... к. ф. н. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2019. 310 с.
3. Баш Я. В. Гарячі почуття: твори. Київ : Рад. школа, 1984. 320 с.

4. Гончар О. Твори: в 7 томах. Київ, 1987. Том 7, 191 с.
5. Дімаров А. І будуть люди. К. : 2021. 755 с.
6. Домонтович В. Доктор Серафікус. Вибрані твори; вступ. сл., упорядкув. В. П. Агеєвої. К. : Книга, 2008. С. 21–114.
7. Макаренко А. С. “Педагогическая поэма”. сост., вступ. ст., примеч., пояснения. С. Невская. М. : ИТРК, 2003. 736 с.
8. Яворівський В. Твори у п'яти томах. Том 4: Повісті. Новели. К. : “Фенікс”, 2008. 200 с.
9. Костенко Л. В. Вибране. К. : Дніпро, 1989. 559 с.
10. Підмогильний В. “Місто”. К., 1993. 178 с.
11. Кохно Т. Н., Хорошковська Т. П. Літературне читання: підруч. для 5 кл. закладів загальної середньої освіти з навч. польською мовою. К. : КОНВІ ПРИНТ, 2019. 160 с.
12. Поповський А. Мовно-художня творчість та мовознавча (терміноло-гічна) діяльність Івана Франка. Проблеми гуманітарних наук. Серія: Філологія. 2016. Вип. 38. С. 38–48.

Homon A., Zaveriushchenko M., Pysarska N. Specificity of the use of scientific terms in modern artistic prose

Summary. The article is devoted to a general overview of the development of modern Ukrainian terminology. In addition to the issue of the spread of English, the paper emphasizes the terminological (oversaturation) of the scientific space with specialized vocabulary. It is noted that the development of the culture of creation of scientific works should be reduced to a reasonable ratio of general, general scientific and special terminological vocabulary.

Emphasis is placed on the general trend of expanding the halo of the use of scientific terms, including modern fiction. The cause-and-effect relationship of the use of terminology in Ukrainian prose is singled out and illustrated. First of all, we are talking about cases of lack of another equivalent to denote objects, phenomena, processes; individualization and typification of the language of the heroes of the work (including to determine his professional affiliation); as well as cases of performing a certain stylistic function (figurative meaning, phraseological unit or splicing).

On the example of examples of poetry, it is demonstrated how nouns-professionalisms are used to create a chain of associative impressions. Ivan Franko's short prose is analyzed in detail for the presence of legal-administrative and production terms in it. In the operative part we summed up that the mechanism of artistic and figurative use of words and terms in prose is not fundamentally different, but if in scientific style terminological vocabulary is the main element and performs only a nominative function, in artistic language the term immediately implements nominative-descriptive and artistic. figurative function in order to reproduce the production color, the work of the characters, the creation of linguistic characteristics of the characters. As a prospect for further scientific research, it is proposed to reveal in more detail the peculiarities of the use of scientific terminology in journalistic texts.

Key words: terminology, fiction, production vocabulary, professionalism, artistic paths, associative connections.

*Давиденко А. О.,
викладач кафедри іноземної філології
Національного авіаційного університету*

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА PANDEMIC В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ

Анотація. Роботу присвячено дослідженню особливостей реалізації концептуальної метафори PANDEMIC в сучасному англomовному медіа-дискурсі. Встановлено, що феномен метафори знаходиться у фокусі досліджень науковців протягом багатьох століть. В процесі розвитку когнітивної лінгвістики, поглибилися також і дослідження метафори, що було також зумовлене змінами парадигми мислення людей. Метою статті є аналіз специфіки реалізації концептуальної метафори PANDEMIC в сучасному англomовному медіа-дискурсі. Завданням статті є розгляд сутності концептуальної метафори, аналіз засобів реалізації концептуальної метафори PANDEMIC в сучасному англomовному медіа-дискурсі. Вибір теми обумовлено її актуальністю, з огляду на реалії соціального життя. Для аналізу, було обрано статті відомого англomовного видання BBC-News. Встановлено, що концептуальна метафора знаходиться у фокусі досліджень різних галузей лінгвістики – лінгвофілософії, лінгвокультурології, дискурсивної лінгвістики. Аналіз показав, що в когнітивній лінгвістиці концептуальна метафора визначається як розуміння одного концептуального поля в термінах іншого концептуального поля і розглядається як основна ментальна операція, як спосіб пізнання, структурування світу. Сучасна лінгвістика відводить метафорі провідну роль в процесі концептуалізації, коли відбувається взаємодія початкової сфери джерела і сфери-цілі, і, таким чином, накопичені знання переходять в нову понятійну область.

В результаті аналізу встановлено, що концептуальна метафора реалізується засобами таких фреймів, як фрейм “війна” центру-мішені “COVID-19”, яка включає в себе такі слоти: PANDEMIC – війна; PANDEMIC – інформаційна війна; PANDEMIC – лінія фронту; PANDEMIC – спустошення; PANDEMIC – битва; PANDEMIC – колективна боротьба; PANDEMIC – загартованість в боях; PANDEMIC – необхідність бути жорстким – або бійцем; PANDEMIC – невидимий противник; PANDEMIC – невидимий ворог, всередині людей; PANDEMIC – нападник; PANDEMIC – найгірша атака; PANDEMIC – подія, сильніше, ніж японське бомбардування Перл-Харбора під час Другої світової війни або теракти 11 вересня; PANDEMIC – вбивця; PANDEMIC – ворог Америки.

Ключові слова: метафора, концептуальна метафора, фрейм, слот, PANDEMIC.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Феномен метафори знаходиться у фокусі досліджень науковців протягом багатьох століть. Метафора, як троп, розглядалась ще Аристотелем в його дослідженнях. В процесі розвитку когнітивної лінгвістики, поглибилися також і дослідження метафори, що було також зумовлене змінами парадигми мислення людей. В умовах сучасності, метафори реалі-

зуються в різноманітних видах дискурсів та є предметом багатьох наукових розвідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Дослідження особливостей реалізації концептуальних метафор здійснювали такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як Х. Т. Павлюк, О. В. Ваховська, О. П. Воробйова, Z. Köveşes та інші.

Мета статті – проаналізувати специфіку реалізації концептуальної метафори PANDEMIC в сучасному англomовному медіа-дискурсі.

Виклад основного матеріалу. За час свого розвитку теорія метафори змінила декілька парадигм і сьогодні являє собою сукупність дуже різноманітних і різноманітних концепцій, які самі по собі можуть розглядатися як об'єкт вивчення. В рамках сучасної – антропоцентричної наукової парадигми, метафора, яка отримує статус “ключа” до свідомості, до розумової діяльності суб'єкта [1, с. 439–444], стає, безумовно, пріоритетним об'єктом, у тому числі і в різних галузях лінгвістики – лінгвофілософії, лінгвокультурології, дискурсивної лінгвістики.

В когнітивній лінгвістиці концептуальна метафора визначається як “розуміння одного концептуального поля в термінах іншого концептуального поля” і розглядається як основна ментальна операція, як спосіб пізнання, структурування світу. М. Ноулс і Р. Мун визначають концептуальну метафору як частину образної мови, до якої входять порівняння, і їх не можна сприймати в буквальному сенсі [2, с. 7]. Відзначають також, що “концептуальні метафори не співвідносяться з окремими предметами дійсності, а концептуалізують цільний смисловий простір, тоді як вербалізація результатів процесу концептуальної метафоризації здійснюється вже на рівні окремих випадків метафори – мовних і авторських” [3, с. 156].

Когнітивна лінгвістика тісно пов'язана з категоризацією і концептуалізацією. Процеси когнітивної лінгвістики частіше за все визначаються за допомогою базової одиниці – концепту. Концептуалізація та категоризація є різними поняттями, проте вони взаємопов'язані. Концептуалізація – це один із основних процесів пізнавальної діяльності людини, який чітко осмислює зовнішню інформацію, і формує концептуальні структури, системи і концепти [4, с. 93]. Сучасна лінгвістика відводить метафорі провідну роль в процесі концептуалізації, коли відбувається взаємодія початкової сфери джерела і пізнаваної сфери (сфери-цілі), і, таким чином, накопичені знання переходять в нову понятійну область.

У мові процеси концептуалізації і категоризації відбуваються схожим чином: смислові перетворення, в яких можна виділити ціннісний, образний і понятійний компоненти, стають концептами; концепту привласнюються категорії, в подальшому, концепти за тими чи іншими схожими категоріальними ознаками, можуть об'єднуватися в концептуальні метафори [5, с. 184].

Наше дослідження буде сфокусовано на аналізі особливостей реалізації концептуальної метафори PANDEMIC в сучасному англomовному медіа-дискурсі. Вибір теми обумовлено її актуальністю, з огляду на реалії соціального життя. Для аналізу, було обрано статті відомого англomовного видання BBC-News. В результаті аналізу встановлено, що концептуальна метафора реалізується засобами таких фреймів, як:

– PANDEMIC – війна:

1. *If we are “at war” with coronavirus, where do journalists find the frontline? Or are more distanced, factual pieces better at keeping people informed?* [6].

Як демонструє приклад, в текстах ЗМІ, Covid-19 метафорично йменують війною, з огляду на те, що наразі, світові сили задіяні у боротьбі з ним.

Фрейм PANDEMIC – війна включає в себе такі слоти, як:

– PANDEMIC – інформаційна війна:

2. *Also in the programme, as Joe Biden becomes US President, what does that mean for free speech, combative news stations and the tech platforms?* [6].

Як зазначено у прикладі, Covid-19 – різновид інформаційної війни. ЗМІ зазначають, що в сучасних умовах, присутня велика кількість дезінформації, яка надає населенню невірний напрямок мислення. Отже, журналісти беруть на себе відповідальність боротись на інформаційному фронті.

– PANDEMIC – лінія фронту:

3. *This film gives an unprecedented and intimate insight into three months of life on the Covid frontline with A&E doctor Francesca Mangiardi* [6].

З огляду на те, що Covid-19 метафорично визначається, як війна, логічно зробити висновок про те, що як будь-яка війна, він має передову лінію. Отже, до слотів фрейму “війна” було віднесено слот “Covid frontline”.

– PANDEMIC – спустошення:

4. *Now Mumbai was being ravaged by the virus again, and the brothers were on the edge* [6].

Covid-19 метафорично називають спустошенням. Так, в прикладі статті, Індійське місто Мумбаї було спустошене в період локдауну, як в період війни. Отже, лексему віднесено до слотів фрейму “війна”.

– PANDEMIC – битва:

В наведених нижче прикладах, Covid-19 метафорично називається боєм, битвою, з огляду на те, що лікарі, уряд, кожна людина витрачає сили на боротьбу із захворюванням:

5. *Why the R Number Is Important to Fight Coronavirus* [6].

– PANDEMIC – колективна боротьба:

6. *The idea of the prime minister catching and getting over coronavirus could extend the feeling of a collective struggle* [6].

Covid-19 – колективна боротьба, так як хворобу можна подолати лише спільними зусиллями. Саме тому, словосполучення *a collective struggle* було віднесено до фрейму “війна”.

– PANDEMIC – battle (битва):

7. *And, if someone succumbs to it, does this mean they have lost their “battle”?* [6].

Кожна війна характеризується наявністю битв. Тому, сучасні ЗМІ називають спроби позбутися Covid-19 як “battle”, що було віднесено до фрейму “війна”.

– PANDEMIC – загартованість в боях:

8. *This could be interpreted as “battle-hardening” oneself for the tribulations ahead, but that is not the same as “fighting” the disease once it is contracted* [6].

Приклад демонструє застосування метафоричного словосполучення *battle-hardening*, яке характеризує боротьбу з Covid-19. Словосполучення обґрунтовано віднесено до фрейму “війна”.

– PANDEMIC – військова мова:

9. *In his address to the nation on 23 March, setting out further restrictions, Mr Johnson himself used distinctly military language, saying that “in this fight we can be in no doubt that each and every one of us is directly enlisted* [6].

Військова мова притаманна для ведення війни, військової науки. Медична наука має власну термінологію, яка у “війні з коронавірусом” визначається ЗМІ як “військова мова”. Отже, словосполучення було віднесено до фрейму “PANDEMIC”.

– PANDEMIC – спустошення:

10. *But as Italy lifts its strict lockdown, Francesca worries that it may be too soon – and that a devastating second wave could occur* [6].

Як і будь-які військові дії, наслідки Covid-19 характеризуються спустошенням. Тому, лексему *devastating* було віднесено до фрейму “війна”.

– PANDEMIC – необхідність бути жорстким – або бійцем:

11. *Being tough – or a fighter – is often said to be an asset when someone has a serious illness, such as coronavirus, but is this sort of language helpful or misleading?* [6].

У боротьбі з Covid-19 необхідно бути справжнім борцем, про що зазначають сучасні ЗМІ. Отже, цю лексичну одиницю було віднесено до фрейму “війна”.

– PANDEMIC – невидимий противник:

12. *It’s not possible for a patient to “fight” a virus, as if it is a visible, human adversary, it’s argued – that’s the job of technology and medics* [6].

В прикладі, Covid-19 метафорично номінований як nonvisible adversary, тому лексичну одиницю було віднесено до фрейму “війна”.

– Пандемія – невидимий ворог всередині людей:

13. *With coronavirus, unlike military conflict, the enemy is invisible and inside people* [6].

Сучасні журналісти та політики називають Covid-19 як “nonvisible enemy, inside people”, що дозволяє віднести словосполучення до фрейму “війна”.

– PANDEMIC – нападник:

14. *Some may fight or battle bravely and still not “win”, but we need to see this as being more about the power of the attacker – the virus – than the fragility of the defender.”* [6].

Covid-19, як невидимий ворог, атакує людей, тому, сучасні ЗМІ застосовують таку метафору для визначення хвороби, як *the attacker*.

– PANDEMIC – найгірша атака:

15. *US President Donald Trump has described the coronavirus pandemic as the “worst attack” ever on the United States, pointing the finger at China* [6].

– COVID-19 – подія, сильніше, ніж японське бомбардування Перл-Харбора під час Другої світової війни або теракти 11 вересня:

16. *Mr Trump said the outbreak had hit the US harder than the Japanese bombing of Pearl Harbor in World War Two, or the 9/11 attacks two decades ago* [6].

– PANDEMIC – вбивця:

17. *Since emerging in the Chinese city of Wuhan in December, the coronavirus is confirmed to have infected 1.2 million Americans, killing more than 73,000* [6].

Колишній президент Америки Дональд Трамп, порівнюючи наслідки коронавірусу з наслідками Перл Харбору або атаки терористами будівель-близнюків, зазначає, що Ковід – найгірша з усіх можливих атак. Словосполучення було віднесено до фрейму “війна”.

– PANDEMIC – Ворог Америки:

18. *Asked later by a reporter if he saw the pandemic as an actual act of war, Mr Trump indicated the outbreak was America's foe, rather than China* [6].

Американці метафорично йменують коронавірус американським ворогом – *America's foe*, що також дозволяє віднести слот до фрейму “війна”.

Висновки й результати досліджень. Таким чином, фрейм “війна” центру-мішені “COVID-19” включає в себе такі слоти: PANDEMIC – війна; PANDEMIC – інформаційна війна; PANDEMIC – лінія фронту; PANDEMIC – спустошення; PANDEMIC – битва; PANDEMIC – колективна боротьба; PANDEMIC – загартованість в боях; PANDEMIC – необхідність бути жорстким – або бійцем; PANDEMIC – невидимий противник; PANDEMIC – невидимий ворог, всередині людей; PANDEMIC – нападник; PANDEMIC – найгірша атака; PANDEMIC – подія, сильніше, ніж японське бомбардування Перл-Харбора під час Другої світової війни або теракти 11 вересня; PANDEMIC – вбивця; PANDEMIC – ворог Америки.

Література:

1. Чурилина Л. Н. Современная православная метафорика как объект лексикографирования. *Проблемы истории, филологии, культуры*. Москва – Магнітогорск – Новосибірськ, 2011. Вып. 3 (33). С. 439–444.
2. Knowles M., Moon R. *Introducing Metaphor*. L. : 2006. 192 p.
3. Johnson M. *Embodied Meaning and Cognitive Science*. Language Beyond Postmodernism. Ed. by D. Levin, Evanston ILL. : Northwestern University Press, 1997. P. 48–175.
4. Steen G. J. From three dimensions to five steps: The value of deliberate metaphor. *Metaphorik.De*, 2011 (21). P. 83–110.
5. Лященко О. А. Прагматичний потенціал метафори в газетному тексті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2014. С. 148–150.
6. BBC-News. URL: <https://www.bbc.com/news>

Davydenko A. Conceptual metaphor pandemic in the modern English media discourse

Summary. The paper deals with to the study of the features of implementing the conceptual metaphor PANDEMIC in modern English media discourse. It was found that the phenomenon of metaphor has been in the focus of research by scientists for many centuries. In the process of developing cognitive linguistics, the study of metaphor also deepened, which was also due to changes in the paradigm of people's thinking. The purpose of the article is to analyze the specifics of the implementation of the conceptual metaphor PANDEMIC in modern English media discourse. The purpose of the article is to consider the essence of the conceptual metaphor, analyze the means of implementing the conceptual metaphor PANDEMIC in modern English media discourse. The choice of a topic is determined by its relevance, taking into account the realities of social life. For analysis, the text of the well-known English media resource BBC-News were selected. It is established that the conceptual metaphor is the focus of research in various branches of linguistics, as well as linguophilosophy, linguoculturology, discursive linguistics. The analysis has shown that in cognitive linguistics, a conceptual metaphor is defined as understanding one conceptual field in terms of another conceptual field. It is considered as a basic mental operation, as a way of cognition, structuring the world. Modern linguistics assigns metaphor a leading role in the process of conceptualization, when the initial sphere of the source and the sphere of the goal interact, and, thus, the accumulated knowledge passes into a new conceptual area.

As a result of the analysis, it is established that the conceptual metaphor is implemented by means of such frames as the frame “war” of the target center “COVID-19”, which includes the following slots: PANDEMIC – war; PANDEMIC – information war; PANDEMIC – front line; PANDEMIC – devastation; PANDEMIC – battle; PANDEMIC – collective struggle; PANDEMIC – hardening in battles; PANDEMIC – the need to be tough – or a fighter; PANDEMIC – Invisible Enemy; pandemic – invisible enemy, inside people; pandemic – attacker; pandemic – worst attack; PANDEMIC – an event stronger than the Japanese bombing of Pearl Harbor during World War II or the September 11 attacks; PANDEMIC – a killer; PANDEMIC – an enemy of America.

Key words: metaphor, conceptual metaphor, frame, slot, PANDEMIC.

*Дейчаківська О. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПРЕДИКАТИВНІ ПРИКМЕТНИКИ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ПОХВАЛИ

Анотація. У статті розглянуто особливості вираження мовленнєвого акту похвали за допомогою предикативних прикметників – компонентів структури V_{cop}+Adj. Проаналізовано існуючі класифікації, відповідно до яких похвала може трактуватися як бехабітив, як ритуальний мовленнєвий акт, як один із актів схвалення – поряд із компліментом та лестощами – та як експресивний мовленнєвий акт. Визначено ряд диференційних ознак похвали, які відмежовують її від інших актів схвалення, а саме: обов'язковий експліцитний характер похвали, високий рівень компетентності адресанта та безпосередній адресний характер цього мовленнєвого акту. З'ясовано, що найчастіше стимулом для похвали є моральні та інтелектуальні характеристики співрозмовника, вміння та вчинки адресата або ж відсутньої при розмові людини, а також зовнішність та поведінка відсутньої людини. Підкреслено, що, на відміну від інших позитивно-оцінювальних актів, адресат і об'єкт похвали не завжди збігаються. Похвала здебільшого висловлюється людиною вищою за статусом. У випадку висловлення похвали комунікантом рівним за статусом, адресат зазвичай також схвально висловлюється у відповідь, що призводить до стирання межі між похвалою та компліментом. У випадку самопохвали мовець позитивно оцінює сам себе. При цьому похвала трактується як оцінювальний рефлексив. При цьому людині необов'язково називати себе. Часто адресант називає успішні справи, перелічує високопоставлених осіб з якими доводилося зустрічатися. Виокремлено і четвертий тип похвали, коли вона може бути спрямована на присутнього в інтерактивному просторі адресата, котрий, однак не є учасником інтеракції. В таких випадках йдеться про похвалу на адресу цілого міста, нації чи жителів певного краю.

Щодо предикативних прикметників, які вживаються для вираження похвали, то привертає увагу те, що на відміну від високочастотних, певною мірою універсальних прикметників “kind”, “nice”, “young”, які вживаються для вираження компліменту, у випадку похвали натрапляємо на багатоскладові прикметники з негерманськими конститuentами. Такі прикметники підвищують вартість похвали, свідчать про особливу увагу з боку мовця та унікальність досягнень адресата.

Коли мова йде про похвалу в складі діалогу, то відповідь на похвалу може бути різною: можливою є схвальне сприйняття похвали, її мінімізація або ж цілковите відхилення.

Похвала має поліінтенційний характер. Поряд із бажанням підбадьорити адресата і зберегти його “обличчя”, інтенцією похвали може бути бажання захистити об'єкт похвали від можливих негативних висловлювань співрозмовника у випадку, коли він не збігається із адресатом.

На синтаксичному рівні для підсилення експресивності похвали поряд із предикативними прикметниками

вживаються інтенсифікатори: прислівники та частки. За позицією в дискурсі мовленнєвий акт характеризується як ініціальний, оскільки відкриває комунікацію і стимулює продовження дискурсу.

Ключові слова: мовленнєвий акт, експресив, похвала, диференційні ознаки, адресант, адресат.

Постановка проблеми. Похвалу визначаємо як експресивний мовленнєвий акт позитивної оцінки, суть якої полягає в особливому схваленні співрозмовника щодо його вчинків та здобутків, які зазвичай виходять за рамки загально усталених. При цьому метою похвали є одержання виключно позитивної реакції з боку адресата. У випадку похвали оцінюють заслуги, досягнення та зусилля, докладені адресатом у минулому, тобто похвала є близькою до очікуваного результату.

Прагматична суть похвали проявляється в усвідомленні адресатом своєї ваги у суспільстві, вагомості своїх здобутків [1, с. 183].

Визначення досліджуваного МА як позитивно-оцінювального вже само по собі включає аналіз функціонування предикативних прикметників оцінки як мовних засобів вираження похвали поряд з іменниками та дієсловами.

Аналіз останніх досліджень. Існуючі типології оцінювальних мовленнєвих актів (В. Цилліг [2]; К. Адамчик [3]) розміщують похвалу у верхній частині шкали оцінювальних актів, у порівнянні з іншими мовленнєвими актами оцінки, що можуть зустрічатися у щоденних ритуалах [4, с. 97].

Відповідно ж до інших класифікацій, варто згадати таксономію Джона Остіна [5], який відносив похвалу до бехабітивів – мовленнєвих “актів суспільної поведінки, що виражають реакцію на вчинки людини”, тоді як Ю. Апресян [6] та Н. Формановська [7] розглядають похвалу як один із мовних актів схвалення. На відміну від таких мовленнєвих актів схвалення як комплімент та лестощі, похвала, на думку Б. Фрейзера, реалізується, насамперед, із метою висловлення позитивної оцінки, що дозволяє віднести її до оцінювальних мовленнєвих актів [8, с. 190]. Втім, аналіз похвали в рамках експресивів – відповідно до класифікації Дж. Серля – видається цілком виправданим, оскільки експресиви виражають почуття і стосунки між людьми [9].

Мета статті – вивчення прагматичних особливостей предикативних прикметників як компонентів структури V_{cop}+Adj. Аналізована структура найчастіше функціонує для вираження експресивів. Зазвичай це мовленнєві акти вибачення, вдячності, висловлення компліменту, похвали, схвалення. Висока частотність саме цих мовленнєвих актів засвідчує, що нині в центрі уваги перебувають ті мовленнєві дії, які слугують повідомлен-

ням про психологічний стан мовця, його вміння висловлювати свої почуття і в такий спосіб впливати на емоційний стан адресата. Окрім дієслів, які виражають ці мовленнєві акти, до засобів вираження належать і предикативні прикметники, прагматичним особливостям яких не приділялося належної уваги.

Виклад основного матеріалу. Не зважаючи на те, що зарубіжні вчені не виділяють похвалу як окремих мовленнєвих актів, трактуючи будь-яке схвальне висловлювання як комплімент, все ж можна вказати на ряд ознак, характерних для власне похвали. На думку Н. Трофімової до визначальних рис похвали належать: а) експліцитність; б) обов'язкова кваліфікативна компетентність адресанта; в) індивідуальний статус похвали [1, с. 183–185].

Експліцитність похвали виключає її симуляцію. Ступінь схвалення може бути різним, однак похвала завжди є щирою. У випадку похвали не може йтися про невпевненість з боку адресанта. Все ж варто зазначити, що залежно від конкретної ситуації, можна спостерігати багато модифікацій похвали, тобто похвала може виражати як найвищий ступінь захоплення, так і бути поблажливою, а навіть й іронічною. Саме таку похвалу – сповнену іронії й демонструє нищенаведений приклад:

– *I know you were wonderfully tactful about it. You almost persuaded me that I was doing you a service when you paid my debts* [10, с. 145].

Однак при цьому адресант відкрито, не приховано висловлює своє захоплення, а також і гірку іронію, тобто похвала є однозначно експліцитною.

Для того, щоб похвалити, адресант повинен володіти високим ступенем компетентності. Саме його авторитет дозволяє дати відповідну оцінку, виділити співрозмовника з-поміж багатьох інших. На думку деяких дослідників саме в цьому водночас полягає і певна “підступність” похвали, оскільки в таких випадках може мати місце маніпулювання адресатом і його певне узалежнення від одержаної похвали та її автора, тоді як адресант не бере на себе жодних “зобов'язань” [11, с. 155].

– *You've already proved you're telepathic* [12, с. 192].

Розмова поліцейського, який веде розслідування, з дівчиною, в ході якої її відповіді випереджають його запитання, дають йому право назвати її телепатом. І хоча це могло бути сказано частково як жарг, проте, як свідчать подальші події, продовжуючи розмову, дівчина наче підтверджує дану їй характеристику і, частково за власним бажанням, а частково за наполяганням співрозмовника, моделює подальший гіпотетичний розвиток подій, певною мірою спонукувана і похвалою, висловленою на її адресу.

Похвала завжди має конкретну адресатну спрямованість. Лише в такому випадку може відбутися диференціація між потенційною кількістю адресатів і конкретною особистістю. Саме конкретна спрямованість похвали, її індивідуальний характер створюють атмосферу інтимності між адресантом і адресатом. Слухач відчуває себе виділеним із натовпу і піднесеним над ним авторитетною похвалою.

– *You've been always divine* [10, с. 166].

Коли мова йде про відмежування похвали від інших позитивних оцінювальних актів, то слід зазначити, що будь-яка схвальна оцінка в жодному випадку не може сприйматися як експліцитна похвала. У випадку мовленнєвого акту похвали на перший план виходять непересічні успіхи і незаперечний

статус адресата. Водночас саме завдяки авторитету мовця слухач є виділеним з-поміж цілого ряду інших людей, що, своєю чергою, засвідчує необхідність існування певного “масштабу” адресанта, який дозволяє йому вдаватися до похвали.

Через те, що у випадку похвали оцінюються минулі вчинки адресата, важливим є момент каузальності, тобто причина, привід, те що слугує підставою для похвали.

Такими каузаторами можуть бути:

а) індивідуальні якості людини в поєднанні з уміннями та вчинками;

– *My wife knows a few of your piano pieces by heart.*

“...” *She must be good.*

“...” *She was brilliant. Goldsmith's, then the Guildhall. A fabulous career ahead of her* [13, с. 13–14].

Розмову з відомим композитором міністр закордонних справ починає словами про свою дружину, яка знає напам'ять кілька фортепіанних творів співрозмовника. Саме тому, що схвальні слова слугують підставою для початку розмови – раніше комуніканти не були особисто знайомими – позитивна оцінка з боку високопосадовця на першому етапі розмови трактується як комплімент на адресу композитора. Співрозмовник не відхиляє слова, сказані адресантом і у відповідь висловлює комплімент дружині міністра, виражений прикметником *good*.

Після цього міністр переходить до похвали на адресу своєї дружини. Він повідомляє присутнім, що вона навчалася в Гілголдській школі музики та театру, а пізніше – Голдсмітському коледжі, основними напрямками якого є суспільні та гуманітарні науки. Перелічуючи заклади, де навчалася дружина, її чоловік таким чином підкреслює, що вона має ґрунтовну музичну освіту. Цей короткий екскурс міністр закінчує словами про те, що дружина була блискучою студенткою і її, скоріш за все, чекала дуже успішна кар'єра. Похвала в даному прикладі виражена прикметниками *brilliant* та *fabulous*. Останній вжито у функції означення, проте при розгортанні словосполучення у речення : *a fabulous career ahead of her* > *There was a fabulous career ahead of her* прикметник виступав би означенням до іменника у функції предикатива. При цьому відсутність прикметника змінювала би суть висловлювання. *There was a fabulous career ahead of her*. * *There was a career ahead of her*.

б) бажання адресата належно виконувати свою роботу, постійно вдосконалювати своє вміння;

– *I'm very glad to be able to practice my English with you, although it is not as good as it was, I'm afraid.*

– *Your English is excellent, I said. Where did you learn it, if you don't mind my asking?* [14, с. 639].

Людина, яка вивчала англійську мову в країні, де нею розмовляють, зараз не має можливості часто послуговуватись нею, а тому рада кожному відвідувачеві, який володіє цією мовою, оскільки це одна з можливостей не втратити одержані знання.

в) високі моральні якості адресата;

– *He looked very-well bred, which indeed he was, and he had exquisite manners* [10, с. 68].

г) уміння і кмітливість співрозмовника;

– *All I am saying is – you're smart. And grownups like you.*

– “What?” I said doubtfully.

– “Sure”, said Andy in his wan, irritating voice. “You remember names, do the eye-contact stuff, shake hands when you're supposed to. At school they all tie themselves in knots for you” [15, с. 162].

Похвала здебільшого спрямована від людини вищої за статусом чи старшої за віком до молодшої чи нижчої за статусом.

Власник антикварного магазину, до якого вперше заходить підліток, впізнає хлопчика за газетними публікаціями, в яких йшлося про те, що він не побоявся захистити свого товариша від старших за віком хлопців, які допікали їм у школі. Проте хлопчина аж ніяк не розцінює свою поведінку як щось незвичайне. Скоріш за все – навпаки. На його думку те, що він зробив, цілком відповідало тій ситуації, у якій він опинився. У відповідь на це його співрозмовник лише сміється і пробує переконати хлопчину, що він не повинен бути таким сором'язливим.

– *Such modesty! You shouldn't be embarrassed* [15, с. 138].

Таким чином адресант висловлює свій емоційний стан, який полягає у визнанні дій об'єкта похвали позитивними.

Похвала може траплятися і між людьми рівними за статусом. Проте в таких випадках у відповідь на слова адресанта, слухач одразу ж схвально відгукується про свого співрозмовника. Оскільки похвала на рівних не має надто сильно вираженого емоційного характеру і за нею слідує, зазвичай, трохи слабша за своєю інтенсивністю похвала з боку адресата, то в таких випадках межа між компліментом і похвалою певною мірою стирається.

Так, після гри в сквош, яка загалом була успішною, проте не позбавлено певних суперечливих моментів, з боку одного з гравців звучить похвала на адресу партнера:

– *You were bloody good. I'm sorry about the dispute.*

Його партнер, який водночас є і його колегою по роботі, відразу ж відгукується:

– *... It could've been anyone's game. One of our best* [16, с. 118].

В літературі ми часто натрапляємо і на приклади самопохвали. Є. Вольф називає похвалу оцінювальним рефлексивом [17]. Мовець позитивно оцінює сам себе. При цьому зовсім не обов'язково себе називати. Часто людина називає успішні справи, перелічує високопоставлених осіб, з якими доводилося зустрічатися.

Звертаючись до міністра зовнішніх справ, його запитують, чи він все ще є прихильником смертної кари, як він це декларував раніше.

– *I was wondering whether you are still in favor of hanging.*

– *Most people are aware of my own position on that. Meanwhile I'm happy to accept the view of Parliament and the collective responsibility of the cabinet* [13, с. 15].

Унікаючи прямої відповіді, яка могла би одержати негативну реакцію слухачів, міністр натомість підкреслює, що він підтримує як позицію парламенту, так і, безперечно, бере на себе ту відповідальність, яка лягає на плечі всього уряду.

Самопохвала може стосуватися й важливості справи чи події до якої причетний мовець, адресант.

– *And you will honor us with a lecture tomorrow? That is splendid* [14, с. 416].

Деякі дослідники виокремлюють і четвертий тип похвали, коли вона спрямована на присутнього в інтерактивному просторі адресата, котрий, однак не є учасником інтеракції. В такому випадку похвала може бути висловлена на адресу цілого міста, нації чи жителів певного краю [18, с. 55].

– *Tell me about Rome.*

– *Gorgeous. "... Eternal city. Lots of art. Churches every which way* [19, с. 130].

Похвала як і комплімент є **поліінтенційною**. Поряд із бажанням заспокоїти і підбадьорити адресата, зберегти його "обличчя", інтенцією похвали може бути бажання захистити об'єкт похвали – у випадку, коли він не збігається з адресатом, від можливих негативних висловлювань із боку співрозмовника. Так, дружина лицаря, який закохався у принцесу іншого королівства, намагається пояснити його вчинки тим, що всі, в тому числі і її чоловік, вважали, що вона померла.

– *My dear, said the lady. He's been quite inconsolable.... He thinks you're dead, he's been mad with grief... He was so unhappy* [12, с. 154].

Дружина стверджує, що її чоловік є невтішним, він збожеволів з горя. Для характеристики об'єкта похвали вживаються прикметники **inconsolable, mad with grief, unhappy**.

У випадку, коли похвала спрямована на третю особу, а не на співрозмовника, адресант намагається зробити приємне співрозмовнику. Мовець намагається викликати позитивну емоційну реакцію слухача. У таких випадках зазвичай йдеться про близьку адресатові людину.

– *It's remarkable how good he is at anything he tries. He can grow flowers, repair clocks like a jeweler, add tremendous sums in his head. Even if it's something as simple as bandaging a cut finger he manages to do a better job of it* [19, с. 240].

Професор, який вечеряє зі своїм студентом, висловлює похвалу на адресу його одногрупника. Власне той факт, що особа, яка хоча й не є присутньою при розмові, є добре знайома співрозмовникам, слугує підставою для розлогої похвали з боку викладача.

Коли мова йде про мовленнєвий акт похвали у складі діалогу то, як зазначає Н. Трофімова [1, с. 198–200], відповідь на похвалу може бути різною:

а) адресат може сприйняти похвалу на свою адресу як щось належне:

– *You're just as smart as I thought you were. I knew you'd figure it out, sooner or later, that's what I've told the others all along* [19, с. 163];

б) можливою є мінімізація значення похвали:

– *You're absolutely right about Garmony. "... I mean, you're absolutely right about not giving him too much space".*

– *"..." It's all right, Frank. I'd rather hear opposing views at conference. That's the whole point of it* [13, с. 39].

У відповідь на схвальні слова свого молодшого колеги про те, що газета не повинна надавати надто "багато місця" міністру зовнішніх справ, думка про якого в суспільстві не є однозначною, головний редактор спокійно запевнює співробітника, що все гаразд і він очікує цих слів не в приватній розмові, а на конференції.

в) натрапляємо і на цілковите неприйняття похвали. Однією з причин може бути неприйняття мовця як авторитетної людини.

– *"What a pleasure to meet you". "... "And you will honor us with a lecture tomorrow? That is splendid", he said. Then he paused for a second. But my English is not so good. Would you prefer we speak in French? German?*

– *"Your English is far better than my French or German, I'm sure", I responded promptly* [14, с. 416–417].

Один з професорів університету в Центральній Європі вітає свого американського колегу, якого запрошено на конференцію, зазначаючи при цьому, що вже те, що американський

професор виголосить промову є знаменною подією. Однак при цьому відразу ж пропонує йому перейти на розмову французькою чи німецькою мовами, пояснюючи це тим, що погано володіє англійською. Проте його американський колега, який ледве чи в достатній мірі володіє мовами, запропонованими для розмови, відразу ж відкидає удавану скромність свого співрозмовника, професора Гези, запевнюючи його, що англійська мова, якою він розмовляє є набагато кращою від потенційних знань американців німецької чи французької мов. При цьому слова про значення свого виступу він залишає без уваги.

Вдаване нерозуміння похвали спостерігаємо і в наступному епізоді.

– *My dear it was grand. You were simply wonderful. Gosh, what a performance.*

– *Did you like it? Avice was good, wasn't she?*

– *No, rotten.*

– *My dear, what do you mean? I thought she was charming.*

– *You simply wiped the floor with her. She didn't even look pretty in the second act. – Avice's career!* [10, с. 200].

Джулія, талановита й досвідчена актриса, здатна імпровізувати та вносити у гру своє трактування ролі, дала науку молодій колезі, котра могла похвалитися лише привабливою зовнішністю. Недосвідчена акторка була покарана настільки, що під загрозою опинилася її кар'єра. Після вистави стало зрозуміло, що дуже сумнівною залишалася її можливість і далі грати на сцені, оскільки навряд чи хтось погодився б підписати з нею контракт.

Саме тому актриса, на чию долю випав успіх, не поспішає приймати похвалу від чоловіка, в якого колись була закохана. Вона прекрасно розуміє, що це похвала її акторській майстерності, щодо якої ані вона, ані хто б то не був, ніколи не мали сумніву. Крім того, вона дуже добре пам'ятає, що саме на молодість своєї юної партнерки цей чоловік у свій час проміняв її. Ось чому, похвалу на свою адресу Джулія удавано сприймає як похвалу на адресу суперниці.

Похвала, як оцінювальний акт може бути градуйована. Оскільки наше дослідження присвячене вивченню предикативних прикметників, то вже сам ступінь їх інтенсивності виражає рівень позитивної оцінки, який є набагато сильнішим, ніж у випадку компліменту, де найчастотнішими є прикметники *nice, kind, young*. У випадку похвали ми натрапляємо на прикметники *allusive, erudite, excellent, brilliant, perfect, telepathic, tactful, gorgeous, grand, inconsolable, wonderful*. Емоційна насиченість прикметників говорить про аж ніяк не нейтральне ставлення до адресата і засвідчує, що йдеться не про комплімент, а про похвалу на адресу слухача.

Варто зазначити, що на підтвердження інтенсивності як невід'ємного компонента похвали поряд зі словами *so, very*, а також прислівниками *always, never, ever*, на які натрапляємо і у випадку компліменту, дослідники подають і перелік прислівників, які виступають інтенсифікаторами прикметників у функції предикатива саме коли йдеться про похвалу.

До прислівників інтенсифікаторів предикативних прикметників МА похвали К. Пархоменко і М. Шевченко відносять прислівники *absolutely, extremely, frightfully, heartbreakingly, highly, pretty, perfectly, quite, totally* [18].

Як окрему групу ці ж дослідники виділяють слова *amazingly, beautifully, discreetly, perfectly, nicely, incredibly, exactly well, wonderfully*, трактуючи їх не як інтенсифікатори, а як оцінювальні слова.

Висновки. Аналіз похвали, виражений моделлю Vop + Adj, засвідчує її належність до класу експресивів – мовленнєвих актів спрямованих на зміну психологічного стану адресата. Об'єктами похвали є моральні та інтелектуальні якості, вміння та вчинки співрозмовника або відсутньої у процесі розмови людини, а також зовнішність чи манери відсутньої людини. Те, що присутність у комунікативному просторі того, на кого напрямлена похвала є не обов'язковим, на відміну від інших мовленнєвих актів схвалення, розглядається як одна із диференційних ознак похвали.

До найчастотніших прикметників, які є мовним вираженням похвали належать прикметники *smart, happy, splendid, wonderful, excellent, gorgeous*.

Аналіз стилістичних засобів у складі яких є предикативні прикметники, зокрема метафори, як мовного вираження похвали, може слугувати предметом подальших досліджень.

Література:

1. Трофимова Н. А. Экспрессивные речевые акты. Семантический, прагматический, грамматический анализ : монография. Санкт-Петербург : Изд-во ВВМ, 2008. 376 с.
2. Zillig W. Bewerten. Sprechakttypen der bewertenden Rede. Tübingen : Niemeyer, 1982. 317 s.
3. Adamzik K. Sprachliches Handeln und sozialer Kontakt. Zur Integration der Kategorie "Beziehungsaspekt in eine sprechakttheoretische Beschreibung des Deutschen". Tübingen, 1984. 365 s.
4. Goffman E. Das Individuum im öffentlichen Austausch. Frankfurt a.M. : Suhrkamp, 1974. 512 s.
5. Austin J. L. How to do things with Words. Oxford : OUP, 1973. 329 p.
6. Апресян Ю. Интегральное описание языка и система лексикографии. М. : Школа "Языки русской культуры", 1995. Т. 2. 768 с.
7. Формановская Н. Речевой этикет и культура общения. М. : ИКАР, 1988. 230 с.
8. Fraser B. Hedged Performatives. *Syntax semantics*. Vol. 3. Speech Acts. Ed. by P. Cole and J. L. Morgan, 1975. P. 187–210.
9. Searle J. Expression and meaning. Cambridge : CUP, 1979. 187 p.
10. Maughan S. Theatre. Moscow : Vyssaja Skola, 1985. 223 p.
11. Paris R. Stachel und Speer. Machtstudien. Frankfurt a. M. : Suhrkamp Verlag, 1998. 225 s.
12. Fowles J. The Ebony Tower. Eliduc. The Enigma. Moscow : Progress Publishers, 1980. 246 p.
13. McEwan I. Amsterdam. London : Vintage Books, 1999. 179 p.
14. Kostova E. The Historian. Little Brown and Hachette Book Group, 2005. 909 p.
15. Tartt D. The Goldfinch. NY : Back Bay Books / Little, Brown and Company, 2013. 771 p.
16. McEwan I. Saturday. New York : Anchor Books, 2005. 289 p.
17. Вольф Е. Функциональная семантика оценки. М. : USSR, 2006 (1985). 228 с.
18. Пархоменко К., Шевченко М. Функционально-семантический анализ похвалы как мовленнєвого акту на матеріалі творів С. Кінселли, Т. Парсона та Дж. Тролоп. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Вип. 3. С. 52–59.
19. Tartt D. The Secret Story. New York : Vintage Books. 1992, 359 p.

Deychakivska O. Predicative Adjectives as a Means of Expressing Praise

Summary. The article deals with the predicative adjectives within the structure Vcop + Adj as a means of expressing speech act of praise. The existing classifications according to which praise is classified as a behavior, a ritual speech act, as one of the acts of approval, along with the compliment and flattery, as well as as an expressive speech act have

been analyzed. The number of differentiating features of praise that enable to make difference between the speech act of praise and other acts of approval have been proved, namely: exclusively explicit character of praise, high level of competence of the addresser and individual character of praise. Praise is most often expressed to admit moral and intellectual characteristics of the addressee, their skills and behavior, also to encourage the addressee and the third person that is absent during the conversation. The emphasis has been put on the fact that unlike of other speech acts of approval in case of praise the addressee and the object of praise do not always coincide. Praise as a rule comes from the person with a higher status. If the status of the communicants is equal, addressee usually also expresses the approval which can eliminate the borderline between the speech acts of compliment and praise. In case of self-praise the addressers express appraisal concerning themselves. Such examples are defined as evaluative reflexive acts, when the speakers not necessarily give their names. Instead of that the successful business dealings with the participation of the addresser are mentioned, names of officials and other public figures with whom the addresser has met are enumerated. There has also been singled out the fourth type of praise when this speech act is aimed at the addressee who is present in the interactive speech extension yet absent in the exact interactive speech

situation. In such cases praise is may be aimed at the whole city, nation or people of a certain part of the world.

Predicative adjectives used to express praise do not belong to highly frequentative words like “nice”, “kind”, “young” characteristic of compliments. They are many syllable words with non- Germanic constituents. Adjectives of that kind enhance the value of praise, serve as a proof of the special attention on the side of the speaker and the unique character of the addressee’s achievements.

Praise expressed in the dialogue may be considered as the one that is deserved but its value can be also minimized by the listener. There may be cases when the addressee refuses to accept the praise if it is expressed by the person whose status is lower.

Praise is of a polyintentional character. It is used not only to save the positive “face” of the addressee but to protect the third person, from the possible negative appraisal.

On the syntactic level to enhance the expressiveness of praise predicative adjectives are used with different intensifiers: particles and adverbs. As to its position in the discourse, speech act of praise is characterized as the initiative one, as it starts the communication and provides a stimulus for the further development of the discourse.

Key words: speech act, expressive, praise, differentiating features, addresser, addressee.

*Демченко І. В.,**кандидат педагогічних наук,**старший викладач кафедри іноземних мов**Льотної академії Національного авіаційного університету*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОФЕСІЙНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В АВІАЦІЙНІЙ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті зазначено, професійна комунікація не може зводитися тільки до опанування фразеології радіообміну, використання технічних термінів та абревіатур, її основою повинні бути професійно-мовленнєві вміння стандартного загальноомовленнєвого характеру, які є важливим складником професійної надійності авіафахівців; але знання загальної англійської мови є основним критерієм для успішної кар'єри та важливою конкурентною перевагою в процесі професійної діяльності в авіаційній галузі, оскільки, англійська мова – міжнародний еквівалент комунікації в сучасному світі через те, що економічне, політичне, наукове життя суспільства здійснюється англійською мовою.

Відповідно до статистичних досліджень Міжнародної організації цивільної авіації у 2010–2020 рр. зафіксовано низку порушень, спричинених з вини людського чинника, що зумовлено фрагментарними знаннями щодо управління повітряним рухом, недосконалим володінням англійською мовою, відсутністю взаєморозуміння між пілотами та авіадиспетчерами, порушенням міжкультурної взаємодії в екіпажах та браком критичного мислення. Професійна комунікація англійською мовою є одним зі складників безпеки польотів, а оволодіння нею – обов'язковим у підготовці фахівців авіаційної галузі до майбутньої професійної діяльності. Специфіка комунікації в авіаційній галузі зумовлює дотримання певних вимог до побудови висловлювань і використання мовних засобів: змістовність, стислість, ясність, унеможливлення різнотлумачень. Від того, наскільки ефективно авіафахівці володіють технікою професійної комунікації, певною мірою залежить безпека польоту, а також – життя пасажирів. Авіаційне середовище має міжкультурний характер, непорозуміння може виникнути не тільки у ситуації, коли взаємодіють один з одним, але й тоді, коли люди взаємодіють з представниками інших культур. Аналіз досвіду свідчить про те, що, здебільшого, проблеми під час спілкування з представниками різних культур можуть виникнути через нерозуміння причин поведінки один одного, коли особистість у даній ситуації очікує на певну поведінку, а не дочекавшись на неї, робить помилкові висновки щодо культури, з представником якої вона спілкується.

Ключові слова: авіафахівці, авіаційна галузь, міжкультурна комунікація, радіообмін, рівні ICAO, професійна комунікація.

Постановка проблеми. Безпека польотів, ефективність та збереження авіаційного середовища залежить від компетентних, добре підготовлених до професійної взаємодії в міжнародному середовищі фахівців авіаційної галузі. Особливості менталітету та темпераменту осіб різних національних груп визначається способом життя, мораллю, культурою,

мисленням, національними традиціями, які негативно впливають на активність у професійній комунікації, що проявляється в невпевненості у власному комунікативному потенціалі. Авіаційні події, спричинені помилками в процесі ведення радіообміну англійською мовою, відбуваються через брак належного рівня володіння професійною комунікацією. Навчитись обирати правильну стратегію поведінки в стандартних та нестандартних ситуаціях, ухвалювати правильне рішення, брати на себе відповідальність за безпеку пасажирів – пріоритетне завдання льотних закладів вищої освіти у підготовці фахівців авіаційної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до досліджень з оптимального вибору мови авіації, здійснених Аерокосмічною лінгвістичною організацією (Aerospace Linguistic Foundation), англійську мову визначено найбільш оптимальною для ведення радіообміну між екіпажем та диспетчером. Відповідно до статистичних досліджень Міжнародної організації цивільної авіації (International Civil Aviation Organization – ICAO) у 2010–2020 рр. зафіксовано низку порушень, спричинених з вини людського чинника, що зумовлено фрагментарними знаннями щодо управління повітряним рухом, недосконалим володінням англійською мовою, відсутністю взаєморозуміння між пілотами та авіадиспетчерами, порушенням міжкультурної взаємодії в екіпажах та браком критичного мислення.

Актуальність зазначеної проблеми задекларовано у законодавчих та нормативно-правових документах: наказі Міністерства транспорту України “Про затвердження правил ведення радіотелефонного зв'язку та фразеології радіообміну у повітряному просторі України” (2004); Циркулярі ICAO № 302-An/175 “Кроскультурні фактори та безпека польотів” (2004); Документі ICAO № 4444 “Організація повітряного руху” (2007); Циркулярі ICAO № 318-An/180 “Критерії мовного тестування для глобального узгодження” (2009); Циркулярі ICAO № 323-An/185 “Рекомендації з програм навчання авіаційної англійської мови” (2009); Документі ICAO № 9835 An/453 “Керівництво з упровадження вимог ICAO щодо володіння мовою” (2010); Документі ICAO № 9859 An/474 “Керівництво з управління безпекою польотів” (2013); “Стратегії розвитку авіаційної системи України на 2015–2025 рр.” (2014) тощо.

Метою статті є визначення суті професійної комунікації та виявлення проблем, які виникають при міжкультурному спілкуванні авіафахівців.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до оновлених вимог ICAO, що набули чинності 01 березня 2008 р., важливою вимогою до пілотів та диспетчерів цивільної авіації є високий рівень володіння англійською мовою. Комунікативні вміння

пілотів та диспетчерів оцінюються за критеріями володіння англійською мовою, до яких належать: вільність говоріння, взаємодія, словниковий запас, граматичні конструкції, вимова, розуміння. Комунікативні вміння пілотів та диспетчерів оцінюються за шкалою ICAO, яка передбачає шість рівнів засвоєння англійської мови: експертний (6-й рівень); високий (5-й рівень); робочий (4-й операційний рівень); рівень, нижчий за середній (3-й рівень); початковий рівень (2-й рівень) та рівень, нижчий за початковий (1-й рівень). Кожен рівень засвоєння англійської мови оцінюється за шістьма згаданими вище критеріями. Визначений шкалою ICAO 4-й операційний рівень володіння англійською мовою стає мінімально допустимим для виконання й обслуговування міжнародних польотів.

Незважаючи на впровадження нових технологій радіообміну, 33 % авіаційних подій та катастроф трапляються через те, що авіафахівці мають недостатній рівень володіння англійською мовою [1]. Рівень професійної комунікації авіафахівців є одним із основних факторів професійної майстерності, що значно впливає на людський фактор в авіації. Професійна комунікація охоплює всю авіаційну галузь і в багатьох випадках впливає на професійність авіафахівців.

Проблема засвоєння пілотами та диспетчерами неангломовних країн “вільної авіаційної англійської мови” на належному рівні є досить гострою, причому це стосується не лише України. ICAO посилює відповідальність експлуатантів повітряних суден за рівень знань і вмінь персоналу. Серйозність таких змін потребує реформи системи професійної підготовки авіафахівців в аспекті вивчення загальної, а також професійно орієнтованої англійської мови та фразеології радіообміну [2, с. 13]. Ми розглядаємо комунікацію, зумовлену професійно-виробничими ситуаціями, яка є основним складником професійної діяльності авіаційних фахівців, оскільки відбувається велика кількість непередбачуваних ситуацій під час польоту. Саме тому вважаємо, що комунікація англійською мовою важлива для безпеки польотів.

У науковому обігу послуговуються чималою кількістю визначень поняття “комунікація” як загальнонаукового та різних галузевих спрямувань, кожне з яких “охоплює певний бік явища, даючи більш глибоке осягнення комунікації” [3, с. 98]. “Словник іншомовних слів” фіксує таке тлумачення терміна “комунікація” (від лат. *communicatio* – єдність, передача, з’єднання, повідомлення, пов’язаного з дієсловом лат. *communico* – роблю спільним, повідомляю, з’єдную, похідним від лат. *communis* – спільний) – це процес обміну інформацією (ідеями, фактами, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами, спілкування за допомогою вербальних та невербальних засобів із метою передавання та одержання інформації [4].

Комунікація є важливим елементом спілкування для обміну професійною інформацією. Тому, виходячи з моделей комунікації, будемо говорити про професійну комунікацію авіафахівців, яка відбувається на трьох рівнях: міжособистісному, груповому та масовому. За визначенням В. О. Семиченко, учасниками комунікації (спілкування) можуть бути конкретні люди чи групи людей. “Спілкування прийнято називати міжособистісним, якщо в ньому беруть участь люди, не об’єднані в момент взаємодії якими-небудь структурними зв’язками; ... до одних ситуацій взаємодії учасники спілкування можуть долучатись особистісно, до інших – лише якоюсь гранню своєї

інтегральної індивідуальності чи як носія певної соціальної ролі. У першому випадку спілкування називають особистісно орієнтованим, ... в іншому випадку – діловим” [5, с. 10]. Водночас міжособистісна комунікація є важливим аспектом професійної комунікації.

На міжособистісному рівні професійна комунікація відбувається між членами екіпажу (у кабіні літака), пілотом та диспетчером, бортпровідником та пілотом, в інших професійних ситуаціях. Групова комунікація пов’язана із спілкуванням у групі людей: льотний екіпаж, менеджери авіакомпаній, бортпровідники, пасажирів та ін. Масова комунікація відбувається за участі великої кількості людей, наприклад, диспетчер розмовляє відразу з великою кількістю літаків у повітрі / на землі.

У межах дослідження професійну комунікацію характеризуємо наступними чинниками:

- формалізм термінології радіообміну – уживання в мовленні стереотипних формул (використання стандартної фразеології);
- лаконічність повідомлень; компактне використання різних речень за метою висловлення: розповідних, питальних, спонукальних;
- неможливість використання допоміжних, невербальних засобів (міміки, жестів тощо), що спричинене віддаленістю від землі та відсутністю зорового контакту зі співрозмовником;
- спонтанність та ситуативність, які пов’язані з ймовірністю виникнення нестандартних та особливих умов льотної діяльності; неможливо заздалегідь спланувати повітряну ситуацію та спрогнозувати мовну поведінку комунікантів;
- наявність аббревіатур, скорочень, цифр, букв, кодів, що потребує концентрації мисленнєвих зусиль і проведення деяких мовленнєво-мисленнєвих операцій та розрахунків, що створює додаткове психологічне навантаження;
- обмежений запас професійної лексики та використання спрощених граматичних форм, що звужує можливість використання синонімів, допоміжних слів, довгих фраз, складнопідрядних речень; відсутність інтонаційного забарвлення;
- наявність комунікативних бар’єрів (фонетичних (фонетичні відхилення у вимові звуків); технічних (штучні шуми та перешкоди); психологічних (страх за життя пасажирів може вплинути на розуміння вказівок у нестандартних та особливих умовах польоту, спричинити заїкання); смисловий (різне тлумачення повідомлення на міжкультурному рівні, яке може бути спричинене різним походженням комунікантів, для яких англійська мова не є рідною).

Для подальшого розуміння сутності професійної комунікації у контексті дослідження доречним є виокремлення її компонентів: адресант, адресат, повідомлення, канал комунікації, інформаційний шум, фільтри, зворотній зв’язок, контекст і ситуація [6, с. 51–53]. Вважаємо за потрібне витлумачити кожний окремий компонент згідно з авіаційним контекстом комунікації. *Адресант* – особа, яка повідомляє слухача інформації про щось у певній формі, мовець; у розумінні ведення повітряного діалогу ним є диспетчер. *Адресат* – приймач інформації, який інтерпретує сказане, базуючись на власних когнітивних даних, та залежно від обставин (наприклад, стандартні та нестандартні, особливі умови польоту); адресатом стає пілот. *Повідомлення* – закодована інформація, яка передається через канал зв’язку у вигляді слів або знаків. Якщо гово-

рити про радіообмін – це вказівки диспетчера, відповіді пілота, ведення діалогу між пілотами у кабіні екіпажу. *Канал інформації* – це з'єднувальна ланка, “міст”, який поєднує адресанта та адресата (реципієнта) інформації. Повідомлення надходять від диспетчера до пілота через радіозв'язковий пристрій або у кодованому вигляді через дисплей, тобто можна говорити про знакову кодовану систему комунікації. *Інформаційний шум* – часткове, неправильне або вибіркоче сприйняття інформації, семантичні перешкоди, перевантаження інформацією. У процесі переговорів часом трапляються звукові перешкоди та фоновий шум у радіопристрої, що може негативно вплинути на якість почутої інформації. Це, своєю чергою, може вплинути на безпеку польоту та спричинити нестандартну ситуацію. *Перевантаження інформацією* є також однією з причин непорозуміння у процесі переговорів. Занадто довгі та складні повідомлення, відсутність пауз та монотонність мовлення можуть призвести до нестабільної ситуації. Тому пілотам та диспетчерам рекомендовано говорити короткими, зрозумілими фразами, робити паузи, наголоси на ключових словах, цифрах та буквах. *Фільтри* – це соціальні, психологічні або фізичні обмеження, які можуть проявитися з боку адресанта (неправильно дібрана інформація для отримувача) або адресата (несприйняття меседжу в силу особистих фізичних показників, недовіра до мовця тощо). Фільтри можуть бути внутрішніми (психологічними: недовіра, непевненість) та зовнішніми (заборона, цензура, стандарти). У такому випадку слід звернути увагу на стандартність радіоповідомлень та типовість фраз у процесі радіозв'язку. Вони мають бути стандартними та однозначними для розуміння. *Зворотній зв'язок* – це реакція на повідомлення, яка допомагає досягти згоди, результату діяльності, переконання. Він встановлюється між пілотом та диспетчером одразу після того, як пілот сів у кабіну екіпажу. Від того, наскільки порозуміються ці два учасники повітряного діалогу, залежить життя пасажирів та безпека польоту. *Контекст та ситуація* – це конкретні місце та час здійснення комунікації, можливість бачити приймача інформації, кількість учасників комунікації. Ситуації у повітрі можуть бути різними, вони непередбачувані. Але безсумнівним є один факт, який якісно може вплинути на ситуацію – неможливість бачити один одного.

На підставі теоретичного аналізу поняття “комунікація” можна зробити висновок про те, що дослідники по-різному розглядають “комунікацію”: фахівці технічної галузі визначають її як комплекс систем, які забезпечують зв'язок за допомогою технічних засобів; психологи акцентують увагу на взаємодії людей, яка полягає в обміні інформацією та у встановленні взаєморозуміння; у педагогічній науці – це процес сприйняття та передачі інформації в умовах міжособистісного та групового спілкування. Науковцями також визначено основні функції комунікації: інформаційно-комунікативну, перцептивну, інтерактивну й емоційно-комунікативну, які виявляються в єдності та доповнюють одна одну.

У контексті дослідження науковий інтерес становить професійна комунікація фахівців авіаційної галузі як особистісно-професійна взаємодія представників різних країн, націй і культур, які забезпечують її функціонування, тому вартісною авторської уваги є “міжкультурна комунікація”.

Міжкультурна комунікація – єдність протилежностей, що проявляється особливо гостро в одвічному конфлікті “свого” і “чужого”, який глибоко пронизує національно-етнічну сві-

домість та ментальність народів. В. М. Манакін вважає, що мова – віртуальний третій світ між людиною та дійсністю, що здатна впливати на перцептивні процеси особистості не менше ніж реальні факти життя [7].

Існує ряд факторів, які можуть сприяти підвищенню ступеня відповідності або невідповідності в умовах міжкультурної взаємодії в авіації. Серед них можна виокремити наступні [8]:

- культурна дистанція (деякі країни можуть бути географічно віддалені одна від одної, проте їх представники можуть говорити однією мовою, мати однакову релігію та політичну систему, в той час, як близько розміщені країни, можуть бути культурно віддалені одна від одної. Наприклад, Австралія та США культурно ближчі одна до одної, ніж США та Мексика. Чим більша культурна дистанція між країнами, тим більша невизначеність відносно культурної взаємодії. Саме тому працівнику нормативного органу Китаю важче зрозуміти звіт про авіаційну пригоду в Австралії, ніж жителю Канади);

- схожість та відмінності в ресурсах кожної культури (цей фактор пов'язаний з наявністю однакових ресурсів в експлуатаційних умовах. Наприклад, останні досягнення в галузі безпеки польотів, які з'явилися завдяки новим технологіям, можуть збентежити пілота, який працює в країнах з поганим економічним розвитком, якщо чинна влада не в змозі забезпечити підтримку такої технології);

- досвід певних представників певної культури, що вступають у взаємодію (цей фактор пов'язаний із можливістю швидкої адаптації. Наприклад, пілот, який виконує рейс у невідомому аеропорті іноземної країни, більш гостро переживає, ніж той пілот, що регулярно виконує рейси в цьому аеропорті. Також пілоти, які виконують міжнародні рейси, екіпажі яких складаються з представників різних культур, повинні бути добре обізнані у культурних відмінностях та проявляти в цьому відношенні підвищену пильність).

Мова напряму пов'язана з питанням культури та є головним джерелом проблем в умовах міжкультурної взаємодії авіафахівців. Зокрема, недовіра, непорозуміння, помилки в комунікації, стрес та відсутність згуртованості часто підривають потенціал екіпажу. Додамо, що крім культурних факторів, які впливають на міжособистісні зв'язки, впливає також акцент, словниковий запас, які можуть значно ускладнити навіть дуже просту взаємодію. Наприклад, розглянемо авіаційну катастрофу, яка сталася на острові Тенеріфе 27 березня 1977 року. Трагедія сталася на землі в умовах багатьох факторів: погодні умови, завантаженість аеропорту, людський фактор, але через те, що диспетчер вишки УПР говорив із сильним іспанським акцентом, екіпаж KLM та екіпаж Pan Am перепитували та уточнювали команди диспетчера декілька разів. Не було погодженості в переговорах, пілоти KLM та Pan Am втручалися в розмову та перебивали один одного. Факти засвідчили неправильні рішення екіпажу KLM, що було зумовлено помилковою інтерпретацією команд диспетчера.

Англійська мова стала універсальною в авіаційній галузі, але не рідною для більшості людей у світі. Незважаючи на високий ступінь володіння англійською мовою тими, для кого вона не є рідною мовою; мовні непорозуміння неминучі, особливо в незвичайних, стресових та неоднозначних ситуаціях. Дуже часто це спричинює багато труднощів, зумовлених необхідністю інтерпретації.

Висновки. Авіаційне середовище має міжкультурний характер, оскільки пілоти літають у повітряному просторі іно-

земних держав, виконують міжнародні пасажирські та вантажні перевезення. Навіть працюючи у своїй країні, диспетчери УПР, інженери з технічного обслуговування ПС та наземний персонал застосовують термінологію, яка використовується в інших частинах світу. В авіації види культурної взаємодії різноманітні. Непорозуміння може виникнути не тільки у ситуації, коли взаємодіють один з одним, але й тоді, коли люди взаємодіють з представниками інших культур. Аналіз досвіду свідчить про те, що, здебільшого, проблеми під час спілкування з представниками різних культур можуть виникнути через нерозуміння причин поведінки один одного, коли особистість у даній ситуації очікує на певну поведінку, а не дочекавшись на неї, робить помилкові висновки щодо культури, з представником якої вона спілкується. Саме тому необхідно доносити до фахівців авіаційної галузі, уявлення про стереотипи поведінки, властиві представникам різних культур.

Література:

1. Асріян В. Л. Формування спеціальних умінь у пілотів міжнародних авіаліній на основі між предметних зв'язків технічних дисциплін : автореф. дис. ... пед. наук: спец. 13.00.04 / Укр. інж.-пед. акад. Харків, 2007. 16 с.
2. Москаленко О. І. Формування мотивації до професійного спілкування у майбутніх пілотів міжнародних авіаліній у процесі вивчення фахових дисциплін : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Держ. Льотна акад. Кіровоград, 2011. 246 с.
3. Різун В. В. Теорія масової комунікації : підручник. Київ : Про-світа, 2008. 260 с.
4. Словарь иностранных слов. 15-е изд., испр. Москва : Рус. яз., 1988. 608 с.
5. Семиченко В. А. Психология общения. Київ : Магістр-S, 1998. 152 с.
6. Москаленко О. І., Демченко І. В. Професійна комунікація авіаційних фахівців як об'єкт комплексного психолого-педагогічного дослідження. *Науковий Вісник Льотної академії*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький : КЛ А НАУ, 2017. Вип. 1. С. 432–437.
7. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : ВЦ "Академія", 2012. 298 с.
8. Кросскультурные факторы и безопасность полетов: сборник материалов Человеческий фактор (Циркуляр ИКАО). Монреаль, 2004. Вип. 16. 52 с.

Demchenko I. Interconnection of professional and intercultural communication in the aviation industry

Summary. It was indicated that professional communication cannot be reduced only by mastering the phraseology of radio exchange, use of technical terms and abbreviations, it should be based on professional speech skills of standard general speech nature, which are an important component of professional reliability of aviation specialists; but knowledge of general English is the main criterion for a successful career and an important competitive advantage in the process of professional activity in the aviation industry, because English is the international equivalent of communication in the modern world due to the economic, political, scientific life of society.

According to the statistical studies of the International Civil Aviation Organization in 2010–2020, a number of aviation incidents and accidents is caused by human factors, due to fragmentary knowledge of air traffic control, poor command of English, lack of understanding between pilots and air traffic controllers, absence of intercultural interaction and lack of critical thinking. Professional communication in English is one of the components of flight safety, and mastering it is mandatory in training aviation professionals for future professional activities. The specifics of communication in the aviation industry requires compliance with certain requirements of the construction of statements and the use of language: content, brevity, clarity, the impossibility of misinterpretation. Flight safety, as well as the lives of passengers, depend on some extent on the effectiveness of aviation specialists in the technique of professional communication. The aviation environment is intercultural by its nature, misunderstandings can arise not only in situations where they interact with each other, but also when people interact with people from other cultures. Analysis of experience shows that, for the most part of problems in communication with people from different cultures may arise due to misunderstanding the reasons for each other behavior, when a person is in particular situation expects a certain behavior, and do not waiting for it, makes erroneous conclusions about of representative culture with whom he communicates.

Key words: aviation specialists, aviation industry, intercultural communication, radio exchange, ICAO levels, professional communication.

Казимір І. С.,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри англійської мови

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

<https://orcid.org/0000-0002-0230-4281>

КАТЕГОРІЯ КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ СИНОНІМІЇ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТАФОРИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ГАЗЕТНИХ СТАТЕЙ)

Анотація. Категорія контекстуальної синонімії вважається натеper одним із комплексних питань лінгвістики, яке потребує остаточного вирішення, незважаючи на зусилля у напрямку теоретичного і практичного осмислення під час вивчення індивідуально-авторських оказіоналізмів на матеріалі художнього дискурсу. Синонімічність вербальних одиниць – особливо складне явище, розуміння сутності якого набагато складніше, ніж виокремлення критеріїв синонімічності. Завдяки зміні парадигми відбувається новий перегляд проблем синонімії, здійснюються спроби пояснити синоніми через дію екстралінгвальних факторів. Запропонована стаття покликана розв'язати проблему категорії контекстуальної синонімії в руслі теорії концептуально-метафоричної інтеграції. У статті досліджуються семантичні та лінгвокогнітивні характеристики контекстуальних синонімів на матеріалі медичних та політичних статей сучасної британської періодики. Обгрунтовано доцільність вивчення контекстуальних синонімів в світлі теорії концептуальної інтеграції шляхом виявлення концептуально-метафоричних структур. Матеріалом послугувало 100 британських статей періодичних видань “THE GUARDIAN”, “THE MIRROR”, “THE TELEGRAPH”. У результаті дослідження лінгвокогнітивних характеристик концептуально-метафоричних ситуативних синонімічних одиниць прослідковано тенденцію до зближення контекстуально-синонімічної концептуалізації через протилежні значення. Виокремлено та проаналізовано 3 метафорично-мережевих схеми медичної тематики (*A POST-LOCKDOWN IS A SUMMER OF LOVE; POST LOCKDOWN IS A RESTRICTED SOCIETY; POST LOCKDOWN IS A CAREFUL SOCIETY*) та 3 метафорично-мережевих схеми військово-політичної тематики (*STRUGGLE IS VOTING, FREEDOM IS TRAGEDY, WAR IS SURVIVAL*). Розглянуто механізми формування нового значення, де знаходяться конкретні ментальні схеми та моделі у процесі вторинної номінації. Встановлено, що КС є засобом концептуальної деривації у вигляді формування нового емерджентного значення. Аналізуються такі ключові поняття як метафора, концептуально-метафорична інтеграція та механізм взаємодії ментальних просторів при створенні метафори. Встановлено, що такі мовленнєві одиниці як контекстуальні синоніми сприяють розвитку конотативному компоненту значення, утворюючи нові емергентні смисли.

Ключові слова: контекстуальна синонімія, метафора, концептуальна метафора, концептуальна інтеграція, ментальний простір.

Постановка проблеми. Проблема контекстуальної синонімії є предметом численних досліджень у розвитку семан-

тики слів при семантичній деривації. Однак, натеper відсутні ґрунтовні дослідження категорії контекстуальної синонімії на матеріалі медичної та політичної сфери у світлі теорії концептуальної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Контекстуальні синоніми (далі КС) вивчаються у стилістичному та когнітивному аспектах, присвячених вивченню ідіостилю письменників [1; 2]. З опертям на когнітивно-дискурсивну парадигму пропонується дослідження когнітивних механізмів КС на матеріалі сучасних газетно-публіцистичних періодичних видань на медичну та політичну тематику. Об'єктом дослідження є контекстуальні синоніми в сучасному британському газетному дискурсі. Предметом дослідження є лінгвокогнітивні та семантичні характеристики контекстуальних синонімів на матеріалі британської періодики медичної та політичної сфери. **Постановка завдання.** Мета роботи – дослідити концептуально-метафоричні конструкції на матеріалі категорії контекстуальної синонімії. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: обгрунтувати доцільність вивчення контекстуальних синонімів в світлі теорії концептуальної інтеграції; виявити концептуально-метафоричні структури на матеріалі категорії контекстуальної синонімії із залученням теорії інтеграції на матеріалі якісно-масових періодичних видань; проаналізувати лінгвокогнітивні характеристики концептуально-метафоричних структур.

Вивчення контекстуальних синонімів з опорою на когнітивну семантику уможливорює не лише аналіз внутрішньо-структурних частиномовних зв'язків, а й розгляд певних механізмів формування нового значення, де знаходяться конкретні ментальні схеми та моделі у процесі вторинної номінації. КС є засобом концептуальної деривації у вигляді формування нового емерджентного значення. У нашій розвідці пропонуємо розглядати категорію контекстуальної синонімії з особливим механізмом мислення, як-от концептуальна метафора, концептуальна інтеграція. У сучасній лінгвістиці когнітивна метафора традиційно асоціюється із теорією концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона [3]. Розглядаючи у нашому дослідженні когнітивні характеристики метафори на матеріалі медичного та політичного дискурсу, звертаємось до концептуальної теорії метафори, яка була розроблена американськими мовознавцями Дж. Лакоффом та М. Джонсоном. У світлі цієї теорії, знаки, які переносяться до іншої сфери, називаються джерелом (*source domain*). Сфера, яка запозичує знаки із джерела є мішенню (*target domain*) [4, с. 329]. Дж. Чартеріс-Блек

вважає, що метафора є інструментом для мовного використання, позаяк будь-яке слово може бути метафорою, якщо цьому сприяє контекст [5, с. 14]. Концептуальна метафора формується у мисленні людини завдяки здатності співставляти аналогії між предметами та явищами [6]. При створенні метафори значущу роль приймає на себе контекст, тому як концептуальна метафора є контекстуальним синонімом до існуючих уже слів або синонімом до первинних одиниць.

Для отримання детальної інформації щодо когнітивних механізмів категорії контекстуальної синонімії послуговуємося чотириплоскостовою схемою концептуальної інтеграції. Таким чином, отримаємо картину процесу творення контекстуальних синонімів на матеріалі газетних статей медичного та політичного спрямування. Як відомо, з середини 90-х рр. XX століття спостерігається продовження теорії концептуальної метафори у руслі теорії концептуальної інтеграції (*conceptual integration*) або змішування (*conceptual blending*) [7]. Теорія інтеграції бере свій початок у концепції (*bisociation*), "The Act of Creation" [8]. Концептуальна інтеграція – це загальна когнітивна операція, яка слугує конструюванню значення, і, яка характеризується динамічністю, гнучкістю та активністю у момент мовлення [9, с. 285]. Одиницею теорії концептуальної інтеграції є ментальний простір (*mental space*). Згідно цієї теорії, вчені виокремлюють 4 основні ментальні простори: 2 вхідні простори (*Input Space 1*, *Input Space 2*), до складу яких входять сценарії; родовий простір (*Generic Space*), що поєднує у собі два вхідних простори та простір бленду (*Blended space*) [10]. Родовий простір містить абстрактні елементи (сценарії), а простір бленду змішує сценарії, які містяться у двох вхідних просторах, утворюючи нову, самостійну, концептуальну структуру та висвітлюючи емерджентні або ситуативні концептуалізації. При утворенні простору бленду вчені виокремлюють: композицію, завершення і розвиток. Важливим є те, що простори бленди не можуть бути передбачені [11, с. 13]. У результаті з'єднання сценаріїв двох вхідних просторів виникає новий простір, який містить певні елементи з першого чи другого простору, набуваючи нового значення у результаті непоєднаних елементів [11, с. 5]. Квадрат у просторі бленду пояснює емергентну структуру, нову концептуалізацію, у якому поєднуються елементи із двох вхідних просторів, які з'єднані із невідповідних сценаріїв та вибіркової проекції.

Основними розмежувальними характеристиками КС, якими ми послуговувалися у дослідженні є продовження концепції Вілюмана та його послідовників натепер [1; 2], а саме: референтна ідентичність, семантична подібність, єдність прагматичного критерію та наявність функційно-стилістичних маркерів. Суттєвою заувагою є те, що критерієм вибірки слугували не лише семантичний, але й структурний аспекти. На матеріалі медичної тематики нами було виокремлено такі сфери концептуально-метафоричних контекстуальних синонімів: *A POST-LOCKDOWN IS A SUMMER OF LOVE*; *POST LOCKDOWN IS A RESTRICTED SOCIETY*; *POST LOCKDOWN IS A CAREFUL SOCIETY*. Метафора *POST LOCKDOWN IS A RESTRICTED SOCIETY* концептуалізує період пост локдауну, який спричинив багато занепокоєння, негативних наслідків супутніх хвороб, боязнь інфікування, стан відчуження та обережності. Концептуальна метафора актуалізується шляхом поєднання контекстуальних синонімів *to live with Covid*, *post-lockdown world*, *good hygiene*, *remote working*, *mask wearing*, *better ventilation*,

not going to work or mixing with people when we have symptoms, *cycling rather than taking public transport*, *avoiding needless flights*, *social distancing*, *restricted society*, *careful society*. Наведено приклади із цитати:

"I don't think we'll live in a restricted society. We'll move into a more careful society, a more cautious society and one where we understand the science and the process and we have learned from the traumas of the pandemic," she said".

"What we want is to do the things that least disrupt our lives and minimise the risk of infection without having to go into these awful lockdowns," she said. Good hygiene, remote working, mask wearing, better ventilation, not going to work or mixing with people when we have symptoms, cycling rather than taking public transport, avoiding needless flights – all of these and more will play a part in the post-lockdown world, she said".

(THE GUARDIAN, 17/06/2021)

Зобразимо цю концептуальну метафору, яка увійшла до переліку контекстуальних синонімів з допомогою теорії концептуальної інтеграції.

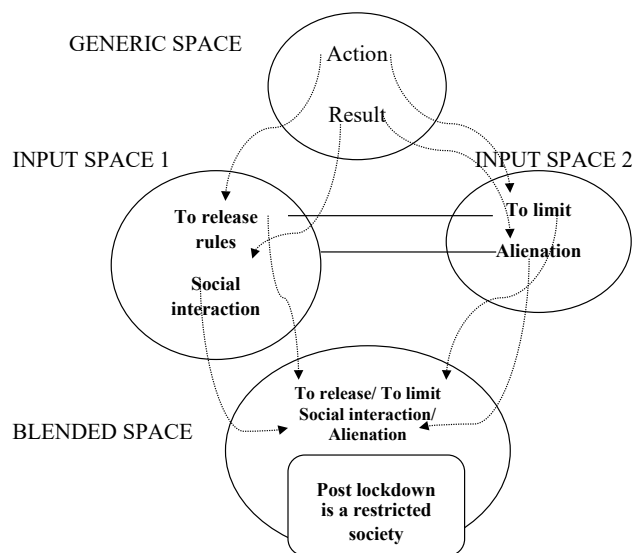


Рис. 1. Концептуальна мережа:
POST LOCKDOWN IS A RESTRICTED SOCIETY

У вхідному просторі 1 розвивається сценарій полегшення карантинних умов, які пов'язані з пост локдауном, а у вхідному просторі 2 розгортаються дії та наслідки локдауну, а саме обмеження громадян у чомусь та процес відчуження чи відсторонення як результат локдауну. Простір бленду, який об'єднує два простори отримує нову емергентну структуру, яка складається із контекстуально-синонімічних одиниць. Нова структура позначає посткарантинне суспільство як таке, яке перебуває під враженням цілої низки негативних подій. Людська свідомість, знаходячись у критичному стані, так чи інакше перебуває у стані відсторонення. З'являється почуття страху, змінюються права та свободи того чи того громадянина. Події, пов'язані із COVID-19 остаточно трансформували буденність кожного. Утім, знаходимо біполярну метафору *POST LOCKDOWN IS A CAREFUL SOCIETY*, яка дещо спростовує попередній концептуально-інтегративний простір.

Так, приклади із цитат: *Sarah Morris, from Glasgow, told the Guardian she used to go on lots of dates, but was now "more cautious and picky"*. "This pandemic has made me realise I don't

have to be in a relationship to be happy,” she says. “I’m happier being around my friends, rather than trying to get to know a stranger I met on an app.”

Another reader, Helen, from Guildford in Surrey, says the pandemic had made her appreciate being self-sufficient. “The awkward small talk, the need to present an acceptable entry-level version of yourself to a stranger, the expectation to change your body or routine for another person’s needs? None of it appeals to me any more.”

THE GUARDIAN (22/05/2021)

Концептуальна метафора містить контекстуальні синоніми *to be cautious and picky, to be with friends, the need to present an acceptable entry-level version of yourself to a stranger, to change body*, які концептуалізують поняття свідомої обережності у контактах з невідомими особами, відчуття домашності, яке проявляється у бажанні якомога більше часу проводити із близькими, та стан “справжності”, який суперечить стану жінки чи чоловіка на першому побаченні, не воліючи при цьому що-небудь змінювати у своєму житті для кого-небудь. Унаочимо запропоновану метафору з допомогою теорії концептуальної інтеграції:

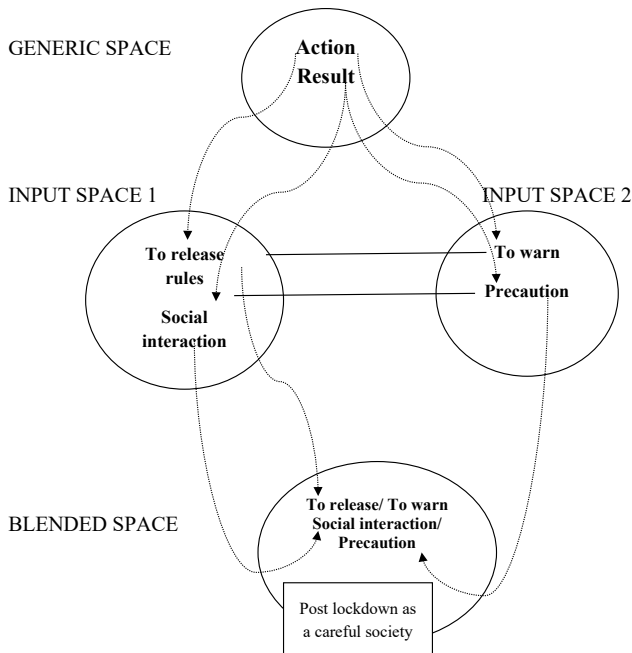


Рис. 2. Концептуальна мережа: POST LOCKDOWN IS A CAREFUL SOCIETY

У зображеній концептуальній мережі поєднуються два вхідних простори де розгортаються сценарій “вільних” умов життя та сценарій *обачності та застережності*. Нова концептуально-емергентна структура транслює метафору, яка концептуалізує з однієї сторони “*чемне*” суспільство, яке дотримується усіх вимог для запобігання коронавірусної інфекції. Отримана ситуативна структура вказує на те, що британське суспільство готове швидко асимілюватися та адаптуватися до нових умов, Процес адаптації суспільством характеризується позитивним наслідком посткарантинного періоду.

У зв’язку з останніми подіями в Україні та в світі зокрема, для нас є актуальним вивчати лінгвокогнітивні характеристики контекстуальних синонімів на матеріалі політичного дискурсу у світлі теорії концептуальної інте-

грації та концептуальної метафори. Зазначимо, що матеріал концептуальної метафори у світлі теорії концептуальної інтеграції пронизаний чималою кількістю випадків категорії контекстуальної синонімії на тему війни в Україні. Одним із таких прикладів є концептуальна метафора STRUGGLE IS VOTING. Метафора концептуалізує та порівнює процес боротьби українців проти агресора з виборчими діями британців щодо їх виходу зі складу Європейського Союзу. Ситуативна метафора Бориса Джонсона зазнала гучної критики з боку британських політиків, утім, розглянемо цю концептуальну структуру, яка складається із контекстуальних синонімів: *Boris Johnson has sparked outrage from Tories and Europe after comparing Ukraine’s fight against war crimes to Brits voting for Brexit. The Prime Minister said the “instinct of the people of this country, like the people of Ukraine, to choose freedom” in a bizarre speech to the Tory conference in Blackpool. “Comparing the Ukrainian people’s fight against Putin’s tyranny to the British people voting for Brexit damages the standard of statecraft we were beginning to exhibit.”*

“When the British people voted for Brexit in such large, large numbers, I don’t believe it was because they were remotely hostile to foreigners. It’s because they wanted to be free to do things differently and for this country to be able to run itself.”

[MIRROR 20/03/22].

Концептуальна структура представлена контекстуальними синонімами у вигляді різномірних словосполучень (*Ukraine’s fight, Brits voting for Brexit, to choose freedom, the Tory conference in Blackpool, Ukrainian people’s fight against Putin’s tyranny*). Проілюструємо концептуальну метафору:

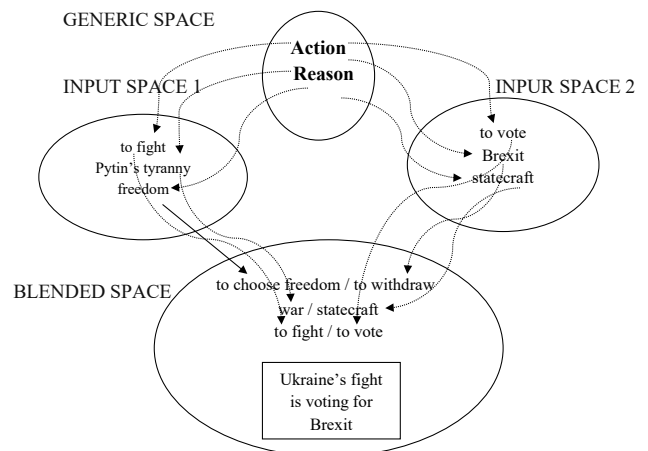


Рис. 3. Концептуальна мережа STRUGGLE IS VOTING

Вхідний простір 1 розкриває сценарій боротьби українського народу проти російської агресії, а сценарій 2 транслює виборчий процес британського народу щодо його членства в ЄС. Голосування британців “за вихід” означало на той час заощадження коштів, посилення самоідентифікації нації та ін. Спостерігається неспівставність в цілях, адже ціллю для українців буде свобода, а британців – участь у міжнародних організаціях. Емергентний зміст концептуальної метафори має ситуативно-суб’єктивний зміст, який визначений певним контекстом.

FREEDOM IS TRAGEDY. Концептуальна метафора розкриває ситуацію краху та невдачі, у якій опиняється політичний діяч, Володимир Путін:

"It is the invincible strength of this country," Mr Johnson said, "that we believe by and large and within the law that people should be able to do whatever they want providing they don't do harm to anyone else – and that's called freedom." He added: "That's Putin's tragedy. There's a sense in which his disastrous error in Ukraine is itself an argument for democracy and freedom. "He was frightened of Ukraine because in Ukraine they have a free press and in Ukraine they have free elections." [MIRROR 20.03.22]. Контекстуальні синоніми, які складають концептуальну метафору (*Putin's tragedy, disastrous error, democracy, freedom, a free press, free elections*) містять 2 простори непеєднаних елементів (*tragedy, disastrous, error+free press, free election, democracy*). До простору бленду проєктуються два вхідних простори в одне ціле, утворюючи метафору, свобода преси та демократія порівнюється з трагедією політика-агресора. WAR IS SURVIVAL. Наведена метафора викриває, з одного боку, риси самозбереження та несподіваності прем'єр-міністра Бориса Джонсона щодо ситуації в Україні, створюючи фактичну загрозу для російського уряду, а з іншого боку, опосередковано змальовує політичну стратегію президента України Володимира Зеленського. Концептуальна метафора складається із контекстуальних синонімів, які складають новий емергентний смисл: *self-preservation, war, survival, to bit the feeding hand, secretly-slothful, a spineless-dilettante*. Наведемо приклади контекстуальної синонімії на матеріалі періодики "MIRROR":

In a Western world that was reliably inactive, Johnson was the most publicly-vocal, yet secretly-slothful in terms of stopping Putin. But now the pet politician has turned, and bit the hand that fed him caviar at oligarch parties.

As Zelensky has proved, a war is not politics. It is survival. And someone who can say the right things at the right time, and in the right way, can do more damage than a whole battalion of tanks. Putin may have considered Johnson a spineless dilettante with all the personal fibre of a wet jelly in a high wind, but he failed to note the one quality the man who is now Prime Minister has always reliably displayed: self-preservation.

[MIRROR 25/03/2022]

У вхідному просторі 1 розгортається сценарій військових дій, а сценарій 2 передає смисл поняття виживання як процес самозбереження. Новий зміст досліджуваної нами метафори можна співставити із політичною метафорою Карла фон Клаузевіца: WAR AS POLITICS, де політику наближають до війни та бізнесу [12].

Висновки. Контекстуальні синоніми як засоби вторинної номінації яскраво активізують конотативний компонент значення і сприяють утворенню нових емергентних смислів. В результаті непеєднаних смислів виникають такі контроверсивні концептуальні структури: *період постлокдауну* – це період у якому криються не тільки любов, домашній затишок, спокій, гармонія, але й застереження, обачність, відповідальність за себе та ближніх. Політичні статті якісно-масової періодики пронизані військово-політичною ситуацією, де тема війни яскраво виражається новими метафорами. Явище контекстуальної синонімії актуалізує появу нових значень, де війна це – прояв інстинкту за самозбереження, свобода – трагедія, а процес боротьби за свободу від загарбника чомусь асоціюється з вибором людини до "фіктивного" благополуччя. До перспективних напрямків дослідження відносно вивчення метафори та метонімії, яка є проявом категорії контекстуальної

синонімії у світлі теорії концептуальної інтеграції на матеріалі статей економічного спрямування.

Література:

1. Семак Л. Семантико-стилістичний аспект контекстуальної синоніміки сучасної української жіночої прози. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28, т. 3. С. 77–82.
2. Суддя А. М. Функціонування контекстуальних синонімів-прикметників у німецькомовному художньому дискурсі : когнітивний та прагматистичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2014. 20 с.
3. Lakoff G. The Neural Theory of Metaphor. The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought / ed J. Gibbs, W. Raymond. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. P. 17–38. DOI: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511816802.003>
4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
5. Charteris-Black J. Politicians and Rhetorics: Persuasive Power of Metaphor. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2005. 239 p.
6. Гнаповська Л. В. Дука М. В. Концептуальна метафора як когнітивний механізм формування номінацій "коханья". URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/56402/6/Hnapovska_target_domain.pdf (Дата звернення: 10.08.2021).
7. Fauconnier G., Turner M. Conceptual Integration Networks. *Cognitive science*. 1998. Vol. 22(2). P. 1–72. URL: <http://www.cogsci.ucsd.edu/~faucon/BEIJING/CIN.pdf> (Last accessed: 10.08.2021).
8. Koestler A. The Act of Creation. New York : Macmillan, 1964. 751 p.
9. Fauconnier G., Turner M. Conceptual Integration in Counterfactuals in *Discourse and Cognition* / ed. Jean-Pierre Koenig. Stanford : Center for the Study of Language and Information, 1998. P. 285–296.
10. Будаєв Э. В. Когнитивная метафора в ракурсе теории концептуальной интеграции. *Культура и текст. Лингвистика*. 2016. № 4 (27). URL: https://journal-altspu.ru/wp-content/uploads/2017/01/4_2016budaev.pdf (Дата звернення: 10.08.2021).
11. Fauconnier G., Turner M. Conceptual Integration Networks. *Cognitive science*. 1998. Vol. 22 (2). P. 1–72. URL: <http://www.cogsci.ucsd.edu/~faucon/BEIJING/CIN.pdf> (Last accessed: 10.08.2021).

Kazymir I. The category of contextual synonymy in the light of conceptual and metaphorical integration

Summary. The category of contextual synonymy is now considered to be one of the complex issues of linguistics, requiring a definitive solution, despite the efforts in the field of theoretical and practical reflection while studying individual and author's narratives on the matter of artistic discourse. Synonymy of verbal units is a particularly complex phenomenon, the understanding of the essence of which is much more complicated than the specification of the criteria of synonymy. Due to the change of paradigm there is a new look at the problems of synonymy. There is an attempt to explain synonymy under extralinguistic factors. The given article is aimed at solving the problem of the category of contextual synonymy in the context of the theory of conceptual and metaphorical integration. It has been examined the semantic and linguistic-intuitive characteristics of contextual synonyms on the material of medical and political articles of current British periodicals. The paper substantiates the feasibility of studying contextual synonyms in the light of the theory of conceptual integration by identifying conceptual and metaphorical structures. The material of the research was a selection of 100 British articles of periodicals "THE GUARDIAN", "THE MIRROR", "THE TELEGRAPH". As a result of the study of linguocognitive characteristics of conceptual and metaphorical situational synonymic units, the tendency to convergence of contextual

and synonymic conceptualization through opposite meanings have been traced. Three conceptually-metaphoric space of contextual synonymy through medical topics (A POST-LOCKDOWN IS A SUMMER OF LOVE; POST LOCKDOWN IS A RESTRICTED SOCIETY; POST LOCKDOWN IS A CAREFUL SOCIETY) and conceptually-metaphoric space of contextual synonymy through military and political themes (STRUGGLE IS VOTING, FREEDOM IS TRAGEDY, WAR IS SURVIVAL) have been analyzed. The article examines the mechanisms of new meaning formation,

where specific mental schemes and models are located in the process of secondary nomination. Such key concepts as metaphor, conceptual and metaphorical integration, and the mechanism of interaction of mental spaces during the creation of metaphor have been analyzed. It has been established that contextual synonyms might contribute to the development of the connotative component of meaning, creating new meaningful concepts.

Key words: contextual synonymy, metaphor, conceptual metaphor, conceptual integration, mental space.

*Комарницька О. І.,**orcid.org/0000-0001-9156-4482**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземних мов**Національної академії**Державної прикордонної служби України**імені Богдана Хмельницького**Карпушина М. Г.,**orcid.org/0000-0002-9480-0070**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземних мов**Національної академії**Державної прикордонної служби України**імені Богдана Хмельницького*

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ І ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ ПРО ВІЙНУ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛАХ ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛ)

Анотація. Статтю присвячено аналізу лексичних, стилістичних й граматичних особливостей англомовного медіа-дискурсу про війну росії проти України на матеріалах всесвітньо відомих інтернет-ресурсів. В умовах відкритого військового протистояння росії, нашій державі вкрай необхідно вживати рішучих заходів щодо захисту свого інформаційного суверенітету, зокрема й досліджувати іншомовний публіцистичний інтернет-простір для активного протистояння державі-агресору в інформаційному вимірі. Матеріалом дослідження слугують статті англомовних новин інтернет-видань: “The Daily Telegraph”, “The Guardian”, “Evening Standard”, “Reuters”, “The Independent”, “BBC news”, “The Times”, “The Washington Post”, “The Wall Street Journal”, “Sky News” та інші. Характерними особливостями медійних нарративів з розглянутої тематики на рівні мови є стійкі лінгвостилістичні й граматичні ознаки. До лексичних характеристик англомовних публіцистичних текстів входять ідіоми, фразеологічні одиниці, військові і суспільно-політичні терміни, історизми, неологізми, скорочення, топоніми, антропоніми, числівники, прецедентні вислови. Стилїстика публіцистичних текстів характеризується використанням метафор, метонімії, епітетів, алюзій, зевгми, антитези, кульмінації, порівняння, гіперболи, евфемізмів, великою кількістю таких прийомів стилістичного синтаксису: апозіопезис, асиндетон, полісиндетон, інверсія, еліптичні конструкції, відокремлення, редуплікація і анафора та ін. Заголовки новинних публікацій з досліджуваної тематики в розглянутих інтернет-джерелах також мають свої лексико-стилістичні й граматичні особливості. Розглянуті газетні заголовки на визначену тематику містять загальноновживану атрибутику граматичних правил і конструкцій для формулювання заголовків новинних статей. Стилїстичне забарвлення англомовних публіцистичних заголовків про війну в Україні є досить яскравим і представлене стилістичними прийомами і мовними засобами на фонетичному, графічному, морфологічному, лексичному й семантичному рівнях.

Ключові слова: медіа-дискурс, нарратив, публіцистичний текст, лексика, стилїстика, синтаксис.

Постановка проблеми. У контексті складної у всіх відношеннях ситуації, у якій опинилась Україна, із початком повномасштабного вторгнення росії на територію України, особливої актуальності набуває пошук нових ефективних рішень та практичних заходів на всіх рівнях: національному, регіональному, а також глобальному. У площині лінгвістичного дослідження це потребує відходу від усталених стереотипних підходів щодо оцінки ролі та значення лексико-стилістичних і граматичних особливостей англомовних публіцистичних текстів, та актуалізує наукові дослідження з проблематики війни росії проти України, що мають неабияке значення на перспективу. Водночас необхідним вбачається створення в Україні науково-практичної платформи для широкого обговорення актуальних проблем і шляхів забезпечення інформаційної безпеки в Україні та розроблення пропозицій для інформаційної протидії в умовах жорсткої російської агресії проти України, що активізувалась із початком повномасштабного вторгнення. У контексті сучасного інтернет медійного дискурсу російська федерація активно застосовує “інформаційну зброю”, намагається впливати на внутрішньополітичну ситуацію у інших країнах, сприяє розпаленню у них конфліктів. У таких умовах відкритого військового протистояння, нашій державі вкрай необхідно вживати рішучих заходів щодо захисту свого інформаційного суверенітету, зокрема й досліджувати іншомовний публіцистичний інтернет-простір для активного протистояння росії в інформаційному вимірі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на те, що останніми десятиліттями інтернет-простір перетворився на основне джерело новин, випереджаючи традиційні ЗМІ у швидкості реагування на події, оперативності викладу, мультимедійності, інтерактивності, зручності використання, вивчення лінгвістичних закономірностей функціонування новин в інтернет-виданнях набуло неабиякої популярності. Дослідженням медіа-дискурсу займається значна кількість науковців: В. Здо-

ровага, С. Караман, В. Різун, А. Мамалига, Н. Непийвода, Л. Васильєв, В. Лизанчук, І. Крупський, С. Герінг, Дж. Гербер, Дж. Гол, У. Еко, Р. Крейг та інші науковці. Проблемами вивчення лінгво-стилістичного, лексико-граматичного аналізу, термінологічної основи публіцистичного стилю англomовного дискурсу присвячені наукові розвідки Н. Глінки, О. Єськіна, Д. Станко, Х. Лесько, Ю. Омельчука, С. Шурми, Н. Бернінга, М. Флудерлінка, Л. Мотти та ін. Однак, розкриття теми війни росії проти України в інформаційних та новинних текстах інтернет-видань – абсолютно нове явище в комунікативному просторі, яке вимагає ретельного аналізу й дослідження.

Метою статті є аналіз текстів англomовних новин про війну росії проти України в електронних засобах масової інформації для виявлення їх лексико-стилістичних і граматичних особливостей. Матеріалом дослідження слугують статті англomовних новин інтернет-видань: “The Daily Telegraph”, “The Guardian” “Evening Standard”, “Reuters”, “The Independent”, “BBC news”, “The Times”, “The Washington Post”, “The Wall Street Journal”, “Sky News” та інші. У якості методів дослідження використовувалися загальнонаукові методи аналізу й синтезу інформації, методи лінгвістичного опису, метод лексикографічного опрацювання зібраного матеріалу, метод узагальнення, логіко-семантичний аналіз, метод суцільної вибірки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Англomовні тексти інтернет-видань на тему війни в Україні відносяться до публіцистичного стилю, притаманними рисами якого є точність, послідовність, логічність викладення провідних тез подекуди з яскравим емоційним забарвленням. Хоча вокабуляр публіцистичного стилю складається здебільшого з нейтральної, загальнозживаної лексики, медіа дискурс відрізняється тематичним розмаїттям і лексико-стилістичним багатством, використанням спеціальної термінології та емоційно забарвленої лексики, найбільш частотних лексичних одиниць, фразеологізмів, ідіом, сталих виразів, неологізмів, метафоричних та метонімічних конструкцій. Особливістю публіцистичного стилю подекуди є також вживання слів повсякденної розмовної мови: жаргонізмів та сленгу.

Кількісно-якісний лексичний аналіз англomовних публіцистичних текстів про війну росії проти України розкрив такі особливості:

застосування військової термінології: *no-fly zone, invade, defend, tanks, armored vehicles, aircraft, defenders, blockade, seize the town, deploy stun grenades, siege, fire overhead, troops, capture, release, shelling, attack, repel, battle, missile strike, arms, ammunition, launch an assault, drone, territorial defence groups, armed forces, front line, aerial reconnaissance, field operation, devastation, bombardment, battlefield, rockets, explosion, wound, besiege, barrage, withdraw, redeploy, intense fighting, mortar, heavy artillery, rifle, airstrikes, ceasefire, Javelin antitank missiles, etc.*;

вживання великої кількості суспільно-політичних термінів: *suicide policy, manifestation, occupiers, condemn, barbarism, separatist, human rights, anti-war protests, negotiator, volunteer, impose sanctions, regime change, accuse, war crimes, pledge, budget, peace talks, refugee, crisis, immense concern, political agenda, ministry of defence, mass scale, replenish, abandon, flee, intensify, mutual trust, peace deal, swap, prisoners of war, humanitarian crisis, judge, critical infrastructure, refugee exodus, defensive support, etc.*;

історизмів: *Holocaust memorial, Nazis, Soviet Union, World War II, Pearl Harbour, Cold War, Hitler, etc.*;

більш високий, у порівнянні із іншими стилями, відсоток числівників: *31 days, thousands of people, 15 000 Jews, seven enemy attacks, eight tanks, dozens were injured, 50 Ukrainian soldiers, 50 % of the city has been destroyed, 47th Panzer Division, 1,189 civilian deaths, 28,300 applications, 2,700 visas, 77 incidents, 190,000 troops, 3,825 wounded, etc.*;

топонімів: *Ukraine, Europe, USA, Russia, Brussels, Istanbul, Washington, China, Israel, Mariupol, Kharkiv, Chornobyl, Donetsk and Luhansk regions of the Donbas, Zhytomyr, Kyiv, Volnovakha, Lviv, Chernihiv, Kremlin, Izium, Irpin, Bucha, Vorzel, Crimea, Mykolaiv, Sumy, Odesa, Hostomel, Chornobaivka, etc.*;

антропонімів: *Volodymyr Zelenskyi, Joe Biden, Boris Johnson, Vladimir Putin, Ramzan Kadyrov, Sergei Lavrov, Dmytro Kuleba, Antony Blinken, Olaf Scholz, Ian Stoltenberg, Josep Borell, etc.*;

назв установ і організацій: *Red Cross, United Nations, NATO, OSCE, UN Security Council, UNICEF, NASDAQ, International Rescue Committee, Global Giving (Ukraine Crisis Relief Fund), META, etc.*

Отже, невід’ємною лексичною рисою вокабуляру публіцистичних текстів про війну в Україні є використання топонімів, антропонімів, числівників, назв організацій та установ, що підкреслює точність і фактологічну спрямованість викладеного матеріалу. Окрім того, досліджувана тема вимагає широкого використання військової й суспільно-політичної термінології, яка наразі поповнюється великою кількістю неологізмів.

Щодо стилістичної характеристики семасіологічної складової англomовного публіцистичного дискурсу про війну росії проти України, варто відзначити, що вживана лексика яскраво забарвлена великою кількістю стилістичних прийомів і мовних засобів на рівні семантики, серед яких найбільш вживаними є:

метонімія: *White House said, UK announces, The UK’s Foreign Office said, Labour said, etc.*;

аллюзія: *“We have no Stalingrads on our calendar”* [1];

епітет: *outrageous war, massively misjudge, bloodied front-line town, violent battles, brutal clashes, sheer resilience*;

метафора:

Joe Biden called Vladimir Putin “a butcher” [2].

Boris Johnson has been told he is “pretty much toast” if handed a Partygate fine, as the prime minister endures a grilling from senior MPs on the Commons liaison committee [2].

Now, they are trying to put on what we call ‘a nice face with bad cards.’ [3];

зевгма: *Russian soldiers “short of weapons and morale”* [4];

антитеза:

When they say that this ‘operation’ is against the armed forces of Ukraine, and we say that they purposefully are destroying civilians, they are purposefully dropping bombs on civilians in broad daylight at low heights, they are bombing us with 120mm mines and you know this is not a precise weapons, it’s just bombing the entire city [4].

Are democracies going to prevail and the values we share, or autocracies going to prevail? [1];

кульмінація: *The more you see it, the more hate you feel and the more you want to kill them* [3].

Окрім зазначених стилістичних прийомів і мовних засобів у розглянутих публіцистичних текстах також широко використовуються явища синонімії, порівняння, іронія, гра слів, гіпербола, літота, оксиморон, персоніфікація, парадокс тощо.

Синтаксичні стилістичні прийоми яскраво характеризують проаналізовані англійські публіцистичні тексти на тему війни в Україні, найбільш характерними з яких є:

апозіопезис:

It's [Putin's] military. It's his war. He chose it... [4].

No one can say any part of the world [is safe] from radioactive contamination which will come if nuclear weapons are used... [4];

асиндетон: *We should care about the issues that concern the whole world – health, education, gender equality* [5];

полісиндетон: *We shall fight in the woods, in the fields, on the beaches, in the cities and villages, in the streets, we shall fight in the hills* [6];

повторення: *Have you ever met liars in your life? What stands behind their lies? They are just liars. They lie all the time!* [Sergei] Lavrov [the Russian foreign minister] lies that this is just an 'operation', Russian military lies [6];

редуплікація, як різновид повторення:

"I believe that today we share a lot of things in common.

Common values, ideas, problems," [5]

"We ask for a response," he pleaded. "For the response to terror [6];

анафора: *Not to leave even the name of that nation. Not to have even any opportunity for this nation to live freely* [4].

Синтаксис проаналізованих англійських статей характеризується розмаїттям усіх структурних типів речень (simple, complex, compound and mixed) із розгалуженою системою основ, пов'язаних усіма типами синтаксичних зв'язків.

Аналізуючи особливості публіцистичних текстів всесвітньо відомих новинних інтернет-ресурсів, варто зупинитись на лексико-стилістичних й граматичних характеристиках заголовків, оскільки вони формують окремий лінгвістично значимий жанр, який виконує декілька функцій, зокрема, привертання уваги читача, надання інформації та оцінку змісту статті. Для забезпечення таких функцій заголовки повинні бути відповідно сенсаційними, експресивними й інформативними.

Оскільки заголовки, з лінгвістичної точки зору, як правило, являють собою повноцінні висловлювання, то їх можна класифікувати за морфологічними і синтаксичними ознаками. Синтаксис проаналізованих заголовків є простим, односкладовим або еліптичним, речення можуть бути розповідними, заперечними, питальними або кличними. Синтаксично, заголовки здебільшого виступають простими розповідними та питальними реченнями:

Day 31 of the invasion [4].

Is Russia admitting invasion not going to plan? [6].

Хоча подекуди зустрічаються і складні речення:

Russia-Ukraine war latest: 'powerful blows' dealt to Russian forces, says Zelenskiy, as Moscow hints at new stage of war [guar].

Проаналізовані газетні заголовки на визначену тематику містять загальноживану атрибутику граматичних правил і конструкцій для формулювання заголовків новинних статей. Для англійських газетних заголовків властиве вживання простих часових форм. Заголовки в Present Simple повідомляють про те, що дія тільки що відбулася:

Ukrainians kill Russian general who said war would take hours [7].

Здебільшого газетні заголовки не містять допоміжних дієслів, наприклад:

Ukraine war: WHO says attacks on health facilities rising daily [6],

Antytila: the Ukrainian rock band swapping riffs for rifles [7].

Майбутній час передано інфінітивними конструкціями:

Biden to meet refugees in Warsaw [3],

Joe Biden to address 'stakes of this moment' in Ukraine speech from Warsaw [4].

Лексичною особливістю розглянутих заголовків публіцистичних текстів є часте використання ідіом і сталих виразів:

Putin's bombs and missiles rain down, but he will never destroy Ukraine's culture [4].

Ukraine war: NATO will respond in kind if Vladimir Putin uses chemical weapons, Joe Biden says [5].

Окрім того, лексичний ряд заголовків багатий на використання аббревіатур, графічних та лексичних скорочень. У заголовках англійської преси часто використовуються власні назви та імена і числівники, які записуються цифрами: *UK sanctions 65 more individuals and entities – as it happened* [4].

Стилістичне забарвлення англійських публіцистичних заголовків про війну в Україні є досить яскравим і представлене стилістичними прийомами і мовними засобами на фонетичному, графічному, морфологічному, лексичному й семантичному рівнях. Серед найбільш вживаних стилістичних прийомів у проаналізованих заголовках варто відзначити такі: алітерація (*Every single building is either burnt or broken* [5]), метафора (*Ukraine war: No way out for 150,000 people trapped in city of 'hell' Chernihiv – as Russian forces bomb last bridge standing* [5]), еліпсис (*Inside besieged Mariupol, left in ruins after Russian bombardment* [8]), асиндетон (*Russia targets east Ukraine, says first phase over* [6], *Russian forces take Chernobyl workers' town; fighting in centre of Mariupol* [8]) та ін.

Для вираження експресивно-емоційного колориту заголовка досить часто використовується синтаксичний прийом апозіопезис, що позначає незакінченість або перерваність висловлення: *Ukraine war: Ros Atkins on... Putin's false 'Nazi' claims* [6].

Найпродуктивнішим прийомом експресивного синтаксису є застосування двокрапки, що дозволяє зробити посилання на автора або вказати джерело інформації, наприклад: *Good news bulletin: Man donates house to refugees, orphans arrive in UK – positive stories from this week* [9]. Також двокрапка в заголовках може бути використана для того, щоб вказати спочатку загальну тему статті, а вже потім конкретну обговорювану проблему: *Russia-Ukraine war latest: 'powerful blows' dealt to Russian forces, says Zelenskiy, as Moscow hints at new stage of war* [4].

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що характерними особливостями медійних наративів з розглянутої тематики на рівні мови є стійкі лінгвістичні ознаки. До лексичних показників англійських публіцистичних текстів входять ідіоми, фразеологічні одиниці, військові і суспільно-політичні терміни, історизми, неологізми, скорочення, топоніми, антропоніми, числівники, прецедентні вислови. Стилістика публіцистичних текстів характеризується широким використанням на рівні семантики й синтаксису експресивних прийомів, зокрема: метафор, метонімії, епітетів, алюзій, зевгми, антитези, кульмінації, синонімічних пар, порівняння, гіперболи, евфемізмів та ін. Стилістичний синтаксис розглянутого дискурсу представлений великою

кількістю таких прийомів, як апозіопезис, асиндетон, полісиндетон, інверсія, еліптичні конструкції, відокремлення, повторення, зокрема такі його різновиди, як редуплікація і анафора та ін., які сприяють приверненню уваги читача до події, формуванню оцінки, інтерпретації події, переконанню у достовірності викладеної інформації, викликають у реципієнта інформації відповідні почуття та емоції. Граматичними синтаксичними особливостями проаналізованих публіцистичних нарративів є наявність різного типу питальних, окличних і спонукальних речень, складних речень з повторюваними або навпаки пропущеними сполучниками і прийменниками, зворотній порядок слів тощо. Заголовки новинних публікацій з досліджуваної тематики в розглянутих інтернет-джерелах також мають свої лексико-стилістичні й граматичні особливості. Так, синтаксис проаналізованих заголовків є простим, односкладовим або еліптичним, речення можуть бути розповідними, заперечними, питальними або кличними. Розглянуті газетні заголовки на визначену тематику містять загальноживану атрибутику граматичних правил і конструкцій для формування заголовків новинних статей. Для англійських газетних заголовків властиве вживання простих часових форм, відсутність допоміжних дієслів. Лексичною особливістю розглянутих заголовків публіцистичних текстів є часте використання ідіом, сталих виразів, аббревіатур, графічних та лексичних скорочень, власних назв, числівників. Стилістичне забарвлення англійських публіцистичних заголовків про війну в Україні є досить яскравим і представлене стилістичними прийомами і мовними засобами на фонетичному, графічному, морфологічному, лексичному й семантичному рівнях. Перспективним напрямом подальшого дослідження є здійснення поглибленого статистичного аналізу використання лінгвостилістичних прийомів і конструкцій в англійському медіа-дискурсі інтернет-ресурсів про війну Росії проти України.

Література:

1. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/>
2. Independent. <https://www.independent.co.uk/>
3. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/>
4. The Guardian. <https://www.theguardian.com/international>
5. Sky News. <https://news.sky.com/>
6. BBC News. <https://www.bbc.com/>
7. The Times. <https://www.thetimes.co.uk/>
8. Reuters. <https://www.reuters.com/>

9. Evening Standard. <https://www.standard.co.uk/>
10. Crystal D. Language and the Internet. 2-d edition. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 318 p.
11. Herring S. C. (2004). Current trends in computer-mediated communication. *New Media & Society*, 6 (1), 26–36.
12. Montgomery M. An Introduction to Language and Society. London : OUP, 1992. 350 c.

Komarnytska O., Karpushyna M. Lexical-stylistic and grammatical features of English publicistic texts about Russia's war against Ukraine (based on material from Internet resources)

Summary. The article is devoted to the analysis of lexical, stylistic and grammatical features of the English-language media discourse about the war between Russia and Ukraine on the materials of world-famous Internet sources. In the context of Russia's open military confrontation, our country urgently needs to take decisive measures to protect its information sovereignty, including research of the foreign language journalistic Internet space to actively oppose the aggressor in the information dimension. The study is based on articles in English-language online news websites: The Daily Telegraph, The Guardian, Evening Standard, Reuters, The Independent, BBC News, The Times, The Washington Post, The Wall Street Journal, Sky News and others. Characteristic features of media narratives on the subject at the language level are stable linguistic-stylistic and grammatical features. The lexical characteristics of English-language journalistic texts include idioms, phraseological units, military and socio-political terms, historicisms, neologisms, abbreviations, toponyms, anthroponyms, numerals, and precedent expressions. Stylistics of journalistic texts is characterized by the use of metaphors, metonymy, epithets, allusions, zeugma, antitheses, climax, simile, hyperbole, euphemisms, a large number of such devices of stylistic syntax: aposiopesis, asyndeton, polysyndeton, etc. The headlines of news publications on the research topic in the considered Internet sources also have their lexical, stylistic and grammatical features. The considered newspaper headlines contain commonly used attributes of grammatical rules and constructions for formulating the headlines of news articles. The stylistic coloring of the English-language journalistic headlines about the war in Ukraine is quite vivid and is represented by stylistic devices and linguistic means on the phonetic, graphic, morphological, lexical and semantic levels.

Key words: media discourse, narrative, journalistic text, vocabulary, stylistics, syntax.

Махачашвілі Р. К.,*доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри романської філології
та порівняльно-типологічного мовознавства
Київського університету імені Бориса Грінченка
orcid.org/0000-0002-4806-6434***Семеніст І. В.,***доктор філологічних наук,
завідувач кафедри східних мов та перекладу
Київського університету імені Бориса Грінченка
orcid.org/0000-0002-0847-8856*

ІЛЛОКУТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ (НА МАТЕРІАЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА АЗІЙСЬКИХ ВАРІАНТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Анотація. Актуальність роботи зумовлена значною щільністю інноваційної вербалізації поняттєво-змістової сфери глобалізованої лінгвокультури у царині цифрового буття та комунікативною релевантністю цієї поняттєво-змістової сфери для глобальної спільноти. Застосований лінгвофеноменологічний підхід до вивчення об'єкта дослідження сприяє вирішенню наукової проблеми цілісного моделювання процесів та результатів оновлення моделей та механізмів високодинамічної системи комунікації у галузі отримання нових знань у цифровому середовищі в цілому, її окремих форматів на початку XXI століття та в умовах карантинної цифровізації зокрема. **Об'єктом** дослідження виступає інноваційна комунікація в глобальному цифровому середовищі. **Предмет** аналізу – іллокутивне профілювання та пресупозиційні механізми інноваційної освітньої комунікації в цифровому середовищі. Матеріалом дослідження слугують практики інноваційної комунікації у галузі освітньої діяльності – інновації європейських та азійських варіантів англійської мови глобального спілкування, що співвідносяться з різносубстратними сферами, об'єктами та феноменами отримання нових знань у цифровому середовищі.

Наукова новизна роботи впливає з висновків та узагальнень та полягає в тому, що в ній, у межах запропонованого напрямку, вперше визначено та параметризовано *інноваційну освітню комунікацію* у глобальному цифровому середовищі як консолідований на макро- та мікрорівні об'єкт аналізу, що кваліфікується специфічними феноменологічними та динамічними ознаками, властивостями та інструментами реалізації. Зокрема, у роботі вперше: визначено інтегративні теоретико-методологічні засади дослідження комунікації у галузі отримання нових знань; параметризовано інноваційну освітню комунікацію в умовах глобальних карантинних обмежень; запропоновано методологічну рамку моделювання інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань у цифровому середовищі в онтологічній, мовній та когнітивній площинах; ідентифіковано макроструктуру інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань як сукупний загальний лінгвокомунікативних та інструменталь-

них новотворів у системній змістовій єдності їх референтної співвіднесеності із субстантними (онтологічними, епістемічними, антропологічними, технологічними) вимірами та елементами глобального цифрового середовища та цифрового дискурсу, вичерпна, надщільна інноваційна маніфестованість яких визначає феноменологічну своєрідність досліджуваної лінгвокомунікативної сфери; визначено та інвентаризовано типологію лінгвокогнітивних сценаріїв інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань у цифровому середовищі.

Ключові слова: інноваційна освітня комунікація, цифрове середовище, тезаурус цифрової комунікації, моделювання, мови глобального спілкування.

Постановка проблеми. Актуальність роботи зумовлена: по-перше, значною щільністю інноваційної англійськомовної вербалізації поняттєво-змістової сфери глобалізованої лінгвокультури у царині цифрового середовища; по-друге, комунікативною релевантністю цієї поняттєво-змістової сфери для глобальної спільноти; по-третє, орієнтацією роботи на дослідження інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань у світлі визначення лінгвістичної наукової проблематики філогенезу, соціогенезу та техногенезу глобалізованих мовних спільнот, що зумовлює ідентифікацію цієї комунікативної сфери як інтегративної побудови, що визначається внутрішньою єдністю її компонентів на макро- та мікрорівнях і у площині знакового субстрату (формальних та змістових елементів, локутивних та пресупозиційних структур) синтезу ознаки буттєвої, когнітивної, технологічної та антропологічної субстанції. Застосований лінгвофеноменологічний підхід до вивчення об'єкта дослідження сприяє вирішенню наукової проблеми цілісного моделювання процесів та результатів оновлення моделей та механізмів високодинамічної системи інноваційної англійськомовної комунікації у галузі отримання нових знань у цифровому середовищі в цілому, та її окремих форматів на початку XXI століття та в умовах карантинної цифровізації 2020–2021 рр. зокрема.

На новітньому етапі розвитку людства мова (як суспільний феномен) здебільшого являє собою індикатор тих технологічних змін, що відбуваються в суспільстві. Особливим чином це стосується сучасної англійської, яка на зламі тисячоліть набула функції своєрідної “метамови” цифрового середовища для різних культур [1; 2; 3]. Це, безперечно, сприяє процесам “глобалізації” та всесвітньої інтеграції [4; 5; 6; 7; 8; 9], що, в свою чергу, призводить до зміцнення позиції англійської мови як мови інтернаціональної комунікації [10; 11] та становить основи процесів англійської гібридизації європейських та східних мов глобального спілкування у цифровому середовищі.

Саме тому в останні роки в значній мірі зросли темпи збагачення словникового складу англійської мови, та, як наслідок – інших мов міжнародного спілкування у цифровому просторі (іспанська, французька, німецька, китайська тощо). Як ніколи актуального змісту набуло поняття “неологізму” в якості рушійної сили прогресу мови [12; 13]. Слід зазначити також, що особливо бурхливого розвитку в умовах всесвітніх карантинних обмежень 2020–2021 років набуває та сфера лінгво-комунікативних новоутворень мов глобального міжнародного спілкування, яка безпосередньо співвідноситься з науково-технічним прогресом та застосуванням цифрових технологій у сфері освіти.

Проблема теоретико-методологічного обґрунтування *наскрізних* принципів, напрямків, механізмів та результатів якісної динаміки макро- й мікроструктур словникового складу в царині цифрового середовища як консолідованого лінгвального об’єкта ще чекає на всебічне вивчення. Аналіз цього питання потребує залучення феноменологічного ракурсу [14; 15; 16; 17; 18] дослідження комплексних мовних об’єктів з огляду на магістральне завдання феноменологічної епістемології – пізнання повної системи фактів свідомості (термін Мераба Мамардашвілі – [19]), що конституують дійсність. У межах окресленого методологічного виміру “*феноменологічність*” мовної одиниці визначається як її *кодифікативна спроможність до фіксації результатів пізнавального досвіду та вияву в ній субстантних характеристик пізнаваних об’єктів та явищ*. Запропонована у нашому доробку лінгвістична адаптація феноменологічного підходу до теоретико-методологічного осмислення динаміки словникового складу сучасних мов глобального спілкування в комп’ютерному бутті спирається на поняття *глобальної логосфери*, синтетично усвідомленої як 1) множинність мовних одиниць, які є умовно вичерпними феноменологічними реалізаціями абстрактних та емпіричних елементів різних сфер буття [20; 21]; 2) зона інтеграції мисленево-мовленнєвих континуумів (лінгво)культур [22].

Робоча гіпотеза дослідження полягає у тому, що: 1) феноменологічна природа інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань у цифровому середовищі передбачає нерозривне, обопільне поєднання її лінгвального та субстантного (онтологічного, епістемічного та антропологічного) аспектів у вертикальній площині взаємовиявлення категорій сутність: явище; 2) інноваційна природа англійськомовної комунікації у галузі отримання нових знань у глобальному цифровому середовищі визначається феноменологічною консолідованістю субстантних (онтологічних, пресупозиційних) характеристик макроструктури комунікації у статичній та наскрізній взаємодії формально-змістових конститuentів і технологічних (цифрових) інструментів її мікроструктури у динаміці.

Об’єктом дослідження виступає інноваційна комунікація в глобальному цифровому середовищі. **Предмет** аналізу – іллокутивне профілювання та пресупозиційні механізми інноваційної освітньої комунікації в цифровому середовищі. **Метою** статті є визначення та огляд основоположних іллокутивного та пресупозиційного моделювання інноваційної освітньої комунікації в глобальному цифровому середовищі.

Виклад основних матеріалів та результатів. Глобальна пандемія та наступні карантинні заходи та обмеження поставили низку проблем для структури та процедури комунікації у галузі отримання нових знань на інституційному (формальному) та позаномклатурному (неформальному) рівні. Інноваційна комунікація в галузі отримання нових знань у цифровому середовищі, зокрема, складається з унормованих сценаріїв, які передбачають різні комунікативні етапи та види мовно-комунікативної діяльності (усні та письмові завдання, усні та письмові іспити, підготовка й захист поточних та фінальних проєктів, внутрішнє та зовнішнє рецензування тощо).

Глобальна пандемія COVID-19 являє собою своєрідний сценарій чорного лебедя для різних сфер суспільного комунікативного буття. Теорія чорного лебедя – це метафора, яка описує подію, яка стала несподіваною, має великий вплив на суспільство і часто недоречно раціоналізується після цього з користю заднім числом (Н. Талеб). В сфері глобалізованої англійськомовної комунікації у галузі отримання нових знань, за нашими оцінками, результатом розвитку пандемії COVID-19 стали такі *елементи інноваційного моделювання освітньої комунікації*: а) адаптація та реновація існуючих комунікативних сценаріїв в до цифрових, віддалених та змішаних форматів; б) підвищення обсягів та змісту пресупозиції усіх суб’єктів комунікації у галузі отримання нових знань у цифровому середовищі та цифрову грамотність як складову пресупозиції цифрової комунікації.

Методологічна передумова розробки дослідження включала виявлення та принципів синтетичної цифрової комунікативної компетентції, похідної від навичок ХХІ століття для суб’єктів інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань (згідно з різними структурами компетентції ІКТ) та прогнозовані вимоги до цифрової грамотності як складової пресупозиційного фонду інноваційної комунікації та інноваційної іллокуції/локуції/перлокуції в цифровому середовищі: 1) рамка UNESCO (компетенція UNESCO в галузі ІКТ) наголошує, що недостатньо володіти ІКТ-компетенцією та мати можливість ретранслювати її у комунікативному процесі отримання нових знань. Адресант комунікації має вміти допомагати адресатам стати свідомими груповими суб’єктами інноваційної комунікації, вирішувати проблеми, бути креативними за допомогою використання цифрових технологій; 2) було проведено опрацювання вибірки профілю пресупозиції (обсягу знань з ІКТ та цифрового середовища) для інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань у сфері вільних мистецтв (цифрова гуманітаристика) відповідно до рамки Європейської Комісії з електронної комунікативної грамотності. *Профіль інноваційного англійськомовного комуніканта* у галузі освіти у цифровому середовищі включає такі іллокутивні компоненти (комунікативні завдання): Досягати заздалегідь визначених стандартів та перлокутивних цілей технічної/ділової комунікації в цифровому середовищі; Надавати в процесі комунікації додаткові обсяги пресупозиції (знання та навички), необ-

хідні для того, щоб адресати могли ефективно виконувати комунікативні завдання та завдання з обробки мовних даних на робочому місці/в процесі навчання; Визначити та впровадити стратегію цифрової грамотності та цифрової комунікації для вирішення потреб та прогалин організаційних навиків; Структурувати, організувати, планувати оцінювання якості отримання нових знань в контексті інноваційної комунікації за допомогою процесу зворотного зв'язку як комунікативної тактики і комунікативної технології у цифровому середовищі; Адаптує комунікативні стратегії отримання нових знань з урахуванням мінливого попиту інноваційної індустрії 4.0; Організовує визначення когнітивних потреб в інноваційній комунікації; Творчо діє для аналізу прогалин у пресупозиції; розробляє конкретні вимоги та визначає потенційні джерела забезпечення інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань. Володіє спеціальними знаннями про ринок освітніх послуг та встановлює механізм зворотного зв'язку для оцінки доданої вартості альтернативних форм комунікації у галузі отримання нових знань; Моніторить потреби комунікативного розвитку індивідуальних та групових суб'єктів інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань; 3) єдина рамка відповідності між ключовою комунікативною компетенцією та різними аспектами ІКТ компетенції в інноваційній цифровій комунікації, розроблена для цілей цього дослідження (табл. 1).

Таблиця 1

Відповідність між комунікативною компетенцією та різними аспектами компетенції у вільних мистецтвах/цифровій гуманітаристиці

Компоненти комунікативної компетенції	Відповідність компонентів компетенції ІКТ у цифровому середовищі
Мовна компетенція	Участь у групових інформаційно-комунікативних та технологічних ініціативах регіонального та національного рівнів
Соціолінгвальна компетенція	Створення курсів/завдань електронного навчання
Дискурсивна компетенція	Системне використання інформаційно-комунікативних технологій
Стратегічна компетенція	Презентація громаді результатів власної дослідницької діяльності за допомогою використання інформаційно-комунікативних технологій

Наше дослідження, серед інших параметрів, визначає комунікативні перешкоди в обсягах пресупозиції (для синтезованих жорстких, технічних та м'яких навичок суб'єктів комунікації, які всі учасники інноваційних комунікацій у галузі отримання нових знань розвивали за допомогою різних інноваційних освітніх сценаріїв у цифровій сфері).

Для всіх інструментів ІКТ, що використовувались у процесі цифрової комунікації у галузі отримання нових знань, визначено такі відповідні ключові види мовно-комунікативної діяльності (на основі масиву проаналізованих конкретних англійськомовних комунікативних практик): Комунікація (синхронна); Комунікація (асинхронна); Співпраця; Обмін інформацією/даними; Підсумкова оцінка; Формувальна оцінка; Експертна оцінка; Презентація; Оцінка якості мовлення; Мозковий штурм. Обмін інформацією та презентація є провідними видами мовно-комунікативної діяльності для таких типів інструментів, як e-mail, Google Suite, Microsoft Office ToolKit. Синхронне та асинхронне спілкування та співпраця як види

мовно-комунікативної діяльності розподіляються пропорційно між службами електронної пошти, LMS (learning management system) та videoconferencing.

Інструментами, які фасилітують оцінку як ключовий вид інноваційної мовно-комунікативної діяльності у галузі отримання нових знань, є Google Forms та LMS (learning management system). Формувальна оцінка як тип мовно-комунікативної діяльності не домінує в оцінці інструментів ІКТ, що використовуються у процесі інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань.

Елементарний рівень цифрової грамотності оцінюється як домінуючий компонент пресупозиції та локуції для таких інструментів, як електронна пошта, Google диск, відеоконференції, інтерфейси трансформації усного мовлення у текст та платформи соціальних медіа.

Для різних інструментів ІКТ для процесу цифрової комунікації у галузі отримання нових знань в були визначені наступні *компоненти комунікативної пресупозиції* (компетентності комунікативної природи), які найбільш широко впроваджуються та практикуються в інноваційній комунікації у галузі отримання нових знань, виявлені у різних відповідних рамках навичок XXI століття: Комунікація; Співпраця; Робота в команді; Цифрова грамотність; Емоційний інтелект; Міждисциплінарні знання; Критичне мислення; Лідерство; Гнучкість та адаптивність; Прийняття рішень; Навчання та інновації.

Комунікація та співпраця відносяться до типу пресупозії, яка найчастіше активується при використанні таких інструментів інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань, як електронна пошта, послуги Google, послуги відеоконференцій та платформи соціальних медіа.

Спільна робота в команді займає друге місце серед провідних компонентів пресупозиції, які активуються за допомогою використання хмарної технології Google Disk, LMS (learning management system) та videoconferencing.

Гнучкість та адаптивність як компоненти пресупозиції (навички навчання та інновації) активуються у використанні таких засобів ІКТ, як LMS (learning management system), automated testing systems (в автономному режимі, в Інтернеті та на хмарі), AndroidApps та Microsoft Office ToolKit.

Творчість як комунікативна інтерактивна тактика займає 3-є місце у використанні сервісів Google і 1-е місце у використанні інструментів Microsoft Office.

Профілювання та подальше моделювання складних інноваційних форматів комунікації в галузі отримання нових знань в цифровому середовищі, визначали зміст та структуру польового опитування, проведеного серед суб'єктів інноваційної комунікації та основі глобалізованих (європейських та азійських) варіантів англійської мови для оцінки особистого досвіду параметрів та цифрових моделей отримання нових знань в цифровому середовищі: 1) складність; 2) суб'єктивна ефективність; 3) ефективність інформації та локутивного компонента комунікації; 4) ефективність результатів отримання нових знань (перлокутивного компонента комунікації).

Якісне метаоцінювання інноваційних форматів комунікації в галузі отримання нових знань в цифровому середовищі було проведено шляхом ретроспективної оцінки особистого досвіду респондентів у період з березня 2020 року по січень 2021 року з метою виявлення та відбору бажаних функцій та елементів інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань серед

наступних: Можливість комунікації в одному локусі; Можливість налаштування цифрового простору отримання нових знань (комунікативної ситуації); Адаптація та гнучкість робочого графіка; Заощадження часу; Паралельне виконання кількох комунікативних завдань та видів комунікативної діяльності; Можливість технологічно урізноманітнити комунікативну діяльність, зміст та формати комунікації; Можливість адаптувати структуру та зміст отримання нових знань до умов цифрового простору; Можливість активувати та вдосконалювати різні типи компонентів пресупозиції (м'які навички); Можливість покращити цифрову грамотність; Можливість самостійно інтерпретувати локуцію в цифровому просторі; Відсутність потреби в постійній міжособистісній синхронній комунікації.

Кількісна оцінка продемонструвала, що суб'єкти інноваційної комунікації в період карантинних обмежень оцінили ступінь переваги комунікативних особливостей та елементів електронного навчання та гібридного навчання у метанавчанні та визначили такі високорейтингові компоненти: можливість брати участь в освітній комунікації з дому (75,3 % респондентів); Паралельне виконання кількох завдань та видів комунікативної діяльності (51,2 %); Адаптивність та гнучкість часових рамок комунікації (48,8 %); Можливість самостійно інтерпретувати локуцію в цифровому просторі (43,4 %).

Наступні іллокутивні елементи інноваційної комунікації в галузі отримання нових знань в цифровому середовищі були визначені та відібрані респондентами, складаючи модель метадизайну інноваційної цифрової комунікації: Проведення лекцій; Практична комунікація; Розробка навчальних матеріалів та матеріалів для оцінювання; Виконання завдань (томи, формат, спосіб викладу); Організація групової комунікації; Організація самостійної комунікації; Організація творчої комунікації; Організація науково-дослідної комунікації; Поточна консультативна комунікація; Дорадча консультативна комунікація; Неформальна комунікація поза в цифровому середовищі отримання нових знань; Оцінювальна комунікація (формувальна, підсумкова, кваліфікаційна).

Кожен елемент іллокутивного проектування інноваційної комунікації в галузі отримання нових знань піддавався ранжуванню усіма групами респондентів за 5-бальною шкалою Лайкерта з точки зору його ефективності для електронного навчання та гібридного забезпечення якості навчання.

Респонденти визначили такі елементи метадизайну та менеджменту інноваційної комунікації в галузі отримання нових знань як найвищі за рейтингом (5-потенційно найбільш сприятливі для якості електронного навчання та гібридного навчання в індивідуальному досвіді): Проведення лекцій (51,5 % респондентів); Організація групової комунікації (40,4 %); Оцінювальна комунікація (37,7 %); Організація самостійної Оцінювальна комунікація (27,1 %); Поточна консультативна комунікація (24,3 %).

Стандартне відхилення діапазону елементів іллокутивного проектування інноваційної комунікації в галузі отримання нових знань з найбільшою оцінкою становить 9,7.

Респонденти найвище (5 за шкалою Лайкерта) оцінили такі елементи іллокутивного планування та стратегічного управління інноваційною комунікацією в галузі отримання нових знань, як емпірично найбільш ефективно адаптовані для цифрового середовища: Проведення лекцій (52 % респондентів); Організація самостійної комунікації (41,4 % респондентів);

Оцінювальна комунікація – усі форми (34 % респондентів); Практична комунікація (33 % респондентів).

Стандартне відхилення діапазону елементів іллокутивного проектування інноваційної комунікації в галузі отримання нових знань, адаптованих до цифрового середовища з найбільшою оцінкою становить 8,3.

Мета-оцінка обов'язкових компонентів комунікативної пресупозиції (програмних компетенцій) у процесі цифрової комунікації у галузі отримання нових знань зайняла наступне місце у параметризації локутивного компонента інноваційної комунікації та її застосуванні м'яких навичок комунікації: Цифрова грамотність – 48 % (респондентів); Саморозвиток – 42,6 %; Самоорганізація – 39,5 %; Володіння письмовою англійською мовою глобального спілкування – 36,6 %; Тайм-менеджмент – 32,8 %; Критичне мислення – 30,3 %.

Стандартне відхилення діапазону елементів комунікативної пресупозиції інноваційної комунікації в галузі отримання нових знань в цифровому середовищі з найбільшою оцінкою становить 6,5.

Висновки. В роботі визначено та параметризовано *інноваційну комунікацію* в галузі отримання нових знань у глобальному цифровому середовищі як консолідований на макрота мікрорівні об'єкт аналізу, що кваліфікується специфічними феноменологічними та динамічними ознаками, властивостями та інструментами реалізації. Зокрема, у роботі вперше: визначено інтегративні теоретико-методологічні засади дослідження комунікації у галузі отримання нових знань; параметризовано інноваційну комунікацію в умовах глобальних карантинних обмежень; запропоновано методологічну рамку моделювання інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань у цифровому середовищі в онтологічній, мовній та когнітивній площинах; ідентифіковано макроструктуру інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань як сукупний загальний лінгвокомунікативних та інструментальних новотворів у системній змістовій єдності їх референтної співвіднесеності із субстантивними (онтологічними, епістемічними, антропологічними, технологічними) вимірами та елементами глобального цифрового середовища та цифрового дискурсу, вичерпна, надцілісна інноваційна маніфестованість яких визначає феноменологічну своєрідність досліджуваної лінгвокомунікативної сфери; визначено та інвентаризовано типологію лінгвокогнітивних сценаріїв інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань у цифровому середовищі; здійснено лінгвопрагматичне профілювання інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань у глобальному цифровому середовищі; параметризовано статичні та динамічні якісні характеристики різномірних та різносубстратних елементів структури плану змісту одиниць інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань у цифровому середовищі; запроваджено методику та інструменти емпіричної вимірності ефективності інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань у цифровому середовищі; реалізовано експериментальну верифікацію ефективності інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань у глобальному цифровому середовищі в період надзвичайних карантинних обмежень; ідентифіковано принципи універсальності міждисциплінарного моделювання комунікації у галузі отримання нових знань у цифровому середовищі; визначено антропоцентричні засади інновативності комунікації у галузі отримання нових знань у глобальному цифровому середовищі;

систематизовано інструментальні механізми реалізації інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань у цифровому середовищі.

Обґрунтування поняття інноваційної мовної комунікації в глобальному цифровому середовищі як консолідованого, макро- та мікроінтегрованого лінгвокогнітивного об'єкта, зокрема, окреслення субстантивних, денотативних, сигніфікативних меж зазначеного поняття, формування моделей, з'ясування джерел, механізмів та інструментів динаміки її побудови й успішної ефективної реалізації, визначення та параметризація одиниці мікроструктури інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань становлять суттєвий внесок у розбудову теоретичних платформ *теорії комунікації, комунікативної лінгвістики та неології сучасної англійської мови глобального спілкування*.

Одержані результати визначення знакової природи інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань, ідентифікований принцип надщільної маніфестації цього лінгвокомунікативного сегменту глобального цифрового середовища в умовах надзвичайних карантинних обмежень мають суттєву значущість для подальшої теоретичної розбудови *лінгвокогнітивістики*, уточнення ідентифікаційних механізмів та індексаційного інвентарю мовної категоризації та мапування дійсності шляхом її феноменологізації інноваційними мовними засобами. Здобутки роботи, що стосуються моделювання конфігурації та з'ясування засад динамічної взаємодії змістових та інструментальних елементів інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань у цифровому середовищі є внеском у сучасний стан розробки теорій *семантики, ономастології та словотвору*.

Перспективи. Перспективи дослідження полягають у розширенні дослідження щодо оцінки параметрів розвитку цифрової грамотності як пресупозиційної складової інноваційної комунікації для окремих груп мов, для різних типів засобів електронного навчання, що використовуються для засвоєння та застосування мов глобальної комунікації, а також для діагностики міждисциплінарних тенденцій оцифрування пізнавальних комунікативних форматів в країнах Азії, Північної та Південної Америки та країнах Європи.

Література:

- Davis E. *Techgnosis: Myth, Magic and Mysticism in the Age of Information*. NY : New York Publishers, Inc., 2001. 377 p.
- Hausser R. *Foundations of Computational Linguistics*. Springer : Verlag Berlin Heidelberg, 1999. 534 p.
- Makhachashvili R., Semenist I. *ICT Thesaurus Modelling Recommendations (based on innovations of European and Oriental languages)*. *Studia Filologicae*, 7, 2020. P. 117–128.
- Nyce J. M. *From Memex to Hypertext*. NY: Kahn Publications, 1994. 472 p.
- Bell D. *Social Framework of the Information Society*. Oxford : Oxford U. Press, 1987. 315 p.
- Dobson H., Kürschne B. *An Introduction to Responsible Technology*. Retrieved from: <https://tech2impact.com/an-introduction-to-responsible-technology/>, 2021.
- Johnson F. Shall I Compare Thee to a Swarm of Insects? Searching for the Essence of the World Wide Web. *The New York Times*. 2003. Pp. 10–12.
- Monnin A. *Humanity and Digital Characters in Virtual Worlds: Crossing the Fictional Boundaries. Posthumanity: Merger and Embodiment*. Oxford, UK : Inter-Disciplinary Press, 2010, pp. 126–131.

- Камша В. П., Камша Л. С., Камша Ю. В. Про кібернетику другого етапу НТР. *Складні системи і процеси*. 2010. 1 (17). С. 25–41.
- Кутырев В. А. *Культура и технология: борьба миров*. М., Прогресс-Традиция, 2001. 336 с.
- Makhachashvili R., Semenist I. *Digital Distance and Blended Learning Quality Assessment in Oriental and European Languages University Programs: Regions of Ukraine Survey Study. Proceedings of 9th International Conference on Information and Education Technology*. ICJET 2021, 2021. Pp. 149–156.
- Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття : англо-український словник. *Вінниця : Нова Книга*. 2008. 360 с.
- Makhachashvili, Rusudan and Semenist, Ivan. *Phenomenological principles of global innovative logosphere of computer being construction (based on European and oriental languages)*. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2021. № 32 (71) (1). Pp. 195–202.
- Zahavi D. *Husserl's Phenomenology*. Palo Alto : Stanford University Press, 2003. 312 p.
- Бабушкин В. У. *Феноменологическая философия науки – критический анализ*. М. : Наука, 1985. 246 с.
- Гуссерль Э. *Картезианские размышления*. СПб. : Наука, 2001. 516 с.
- Ингарден Р. *Введение в феноменологию Эдмунда Гуссерля*. М. : Дом интеллектуальной книги, 1999. 267 с.
- Шпет Г. *Явление и смысл (Феноменология как основная наука и ее проблемы)*. М. : Наука, 2001. 219 с.
- Мамардашвили М. К., Пятигорский А. М. *Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символике и языке*. М. : Школа, 1997. 216 с.
- Барт Р. *Избранные работы: Семиотика: Поэтика*. М. : Прогресс, 1989. 616 с.
- Лосев А. Ф. *Вещь и имя. Бытие. Имя. Космос*. М. : Мысль, 1993. С. 805–872.
- Бахтин М. М. *Эстетика словесного творчества*. М. : Искусство, 1979. 424 с.

Makhachashvili R., Semenist I. Illocutive modelling of innovative educational communication in the digital environment (based on European and Asian Englishes)

Summary. The topicality of the study is due to: firstly, the significant density of innovative verbalization of the conceptual and semantic sphere of globalized linguistic culture in the digital realm; secondly, the communicative relevance of this conceptual and semantic sphere for the global epistemic and educational community; thirdly, the focus of research on innovative communication in the field of obtaining new knowledge in the light of determining the linguistic scientific issues of phylogeny, sociogenesis and technogenesis of language communities, which determines the identification of this communicative sphere as an integrative structure determined by the internal unity of its micro- and macro-structures, which in the plane of the sign substrate (formal and semantic elements and structures) synthesizes the features of existential, cognitive, anthropological and technological substance.

Applied linguophenomenological approach to the study of the object of inquiry contributes to solving the scientific problem of holistic modeling of processes and results of updating models and mechanisms of highly dynamic communication system in the field of acquiring new knowledge in the digital environment as a whole and its individual formats at the beginning of the ХХІ century in particular. The object of research is innovative communication in the global digital environment. The subject of analysis – illocutive modelling

of communication in the field of education in the digital environment. The material of the research is the practices of innovative educational communication – innovations of European English and Asian English in global communication, related to different substrates, objects and phenomena of acquiring new knowledge in the digital environment, procured from digital social networking and educational platforms, respondent surveys, lexicographic sources of modern languages, four automated digital lexicographic registers of language innovations for the 2018–2021 period.

The scientific novelty of the inquiry is derived from the conclusions and generalizations and is that it identified and parameterized innovative communication in the field of acquiring new knowledge in the global digital environment as

a consolidated macro- and micro-level object of analysis, which is qualified by specific phenomenological and dynamic features, properties and tools of implementation. In particular, for the first time in the study: the integrative theoretical and methodological bases of research of communication in the field of acquisition of new knowledge are defined; the innovative communication in the digital realm is parametrized in the conditions of global quarantine restrictions; the methodological framework of modeling of innovative communication in the field of obtaining new knowledge in the digital environment in the ontological, linguistic and cognitive planes is introduced.

Key words: innovative educational communication, digital realm, presupposition of digital communication, modeling, globalized languages.

*Мельничук Н. О.,**кандидат філологічних наук,**асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ АД'ЕКТИВНИХ ЕМОСЕМІЗМІВ ПОЗИТИВНОЇ СЕМАНТИКИ

Анотація. Дослідження присвячено вивченню особливостей лінгвальних презентацій позитивних емоційних станів за допомогою прикметників в англійськомовній картині світу. Метою роботи є дослідження семантичних особливостей англійських ад'єктивних емосемізмів позитивної семантики. За допомогою методів дефініційного та компонентного аналізу у роботі схарактеризовано основні групи прикметників позитивної оцінки в сучасній англійській мові та здійснено зіставний аналіз відповідно до їхнього семантичного наповнення.

Сучасна лінгвістична наука характеризується поживаним інтересом до вивчення мови як соціокультурного феномену, а тому в центрі уваги багатьох лінгвістичних досліджень є людина та її роль в організації й використанні мови як засобу спілкування. Оцінні елементи навколишньої дійсності, осмислені мовною свідомістю на основі життєвого та творчого досвіду людини, відтворені в картині світу, є наслідком діяльності цілого ряду поколінь, для яких мова є засобом передавання досвіду світосприйняття. Мова як соціальне явище пронизана суб'єктивністю, носій мови дедалі частіше виступає об'єктом у мовознавчих пошуках, а тому без урахування людських емоцій неможливо досягнути та відтворити мову, провести детальний аналіз мовної системи.

Дослідження різних галузей мовознавства засвідчує те, що жодна з них нині не може існувати без вивчення емотивних аспектів мовних, мовленнєвих і текстових одиниць, адже емоційний складник людської особистості відіграє неабияку роль у сучасній лінгвістичній парадигмі. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у ньому проблеми емотивної семантики тісно перетинаються з емотивним аспектом людського чинника в мові, адже вивчення емотивної лексики – це важлива умова гуманізації мовознавства, яка знаходить втілення в антропоцентризмі як принципі дослідження. Таким чином, опис семантичних особливостей ад'єктивних емосемізмів дає змогу адекватно розглянути картину світу людських емоцій і допомагає краще зрозуміти, як вона відображена в мові.

Ключові слова: емоція, емотивність, семантична структура, конотація, експресивність, оцінка, мовна картина світу.

Постановка проблеми. Системний підхід до вивчення лексики англійської мови викликає необхідність виявлення закономірностей функціонування її окремих компонентів. У сучасних дослідженнях із лексичної семантики застосування системного підходу при вивченні певних явищ надає особливої цінності результатам конкретних наукових розвідок у лінгвістиці. Власне врахування системності мови дозволяє проводити вивчення кожного семантичного об'єднання слів як невід'ємної частини загальної системи мови, що допускає

можливість моделювання семантичних відношень у лексичній. У свою чергу, контрастивне дослідження елементів мови сприяє виявленню таких властивостей лексичної семантики, які відображають специфіку світобачення лінгвосоціумів. Особливий інтерес у зв'язку з цим викликає дослідження прикметників, оскільки вони поєднують семантичний і прагматичний компоненти змісту (предметно-логічний і емоційно-оцінний), а тому у виборі емотивного прикметника уже відображено суб'єктивне ставлення мовця до предмета.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам функціонування емотивних прикметників присвячені наукові концепції, випрацьовані в межах емотиології В. І. Шаховським [1] та лексичної семантики В. В. Левицьким [2]. Використовуючи методи певного напрямку, лінгвісти розглядають засоби вираження емоцій у системі мови [3, с. 61–65], аналізують емотиви на матеріалі конкретних дискурсів [4, с. 72–88], досліджують проблеми реалізації категорії емотивності в синтаксичних структурах [1, с. 102–123], розглядають мовне втілення конкретних емоційних станів у лінгвістиці [5, с. 43–47], визначають роль емоцій у мовленнєвій взаємодії [6, с. 55–58]. Проте і досі не розв'язано залишається низка проблем, серед яких детальнішої розвідки потребує семантичний аспект вивчення мовного втілення емоцій.

Мета статті. Мета цього дослідження полягає в установленні семантичних особливостей емотивних ад'єктивних одиниць позитивної семантики в сучасній англійській мові за допомогою виокремлення груп прикметників, що виражають позитивні емоційні стани на основі їхніх лексичних значень. Актуальність дослідження зумовлюється антропоцентричним напрямом вивчення ад'єктивних емосемізмів і загальним спрямуванням сучасних лінгвістичних студій на вивчення змістового аспекту мови та необхідністю внутрішньомовного аналізу. Запропонований підхід розкриває важливі семантичні зв'язки між елементами похідної емотивної лексики, адже зміна парадигм окремих мовних одиниць уможливує розгляд деяких лексичних та семантичних явищ у новому світлі.

Виклад основного матеріалу. Лексико-семантичне поле емотивних прикметників у сучасній англійській мові має складну структуру та передбачає безперервність зв'язків об'єктів множини, утворюючи в його межах основні лексико-семантичні групи, об'єднані на основі певних емотивних сем. Однією з домінуючих емоцій людини є радість (англ. “joy”), адже, маючи основні характеристики емоції (мовне втілення, пізнаваність, універсальність), вона є, на думку Г. В. Лейбніца [7], справжнім “почуттям довершеності”. Мотиваційна природа радості, на думку психологів, є неоднозначною, адже, маючи необов'язковий характер прояву, “радість з більшою

ймовірністю може проявитися на фоні більш значимих для суб'єкта подій не гедоністичного характеру... радість – це те, що відчувається після якої-небудь творчої чи соціально значущої дії” [8, с. 98].

Оскільки носії мови розглядають радість як позитивний емоційний стан, її мовне втілення завжди передбачає здійснення бажання, досягнення мети чи задоволення потреби, тобто є життєво необхідним для людини досвідом, що дозволяє їй насолоджуватися світом і загострює його сприйняття. Радість, як і кожна інша фундаментальна емоція, має свої унікальні характеристики, а тому для адекватного дослідження мовних способів її вираження у мові необхідно розглянути семантичні особливості її репрезентації у структурі ЛСП англійських емотивних прикметників.

У межах ЛСП ад'єктивних емосемізмів англійської мови ЛСГ прикметників із емосемою “Joy” репрезентована за допомогою таких ад'єктивів як *beatific* (showing great joy and peace (OALD)), *exalted* (filled with a great feeling of joy (LDCE)), *enraptured* (filled with great pleasure or joy), *joyous* (full of joy; very happy (CALD)), *triumphant* (showing great satisfaction or joy about a victory or success (OALD)), *fulfilled* (feeling happy because you are getting everything that you want from life (LDCE)), тощо.

Домінантною, ядерною семою ЛСГ прикметників на позначення емоції радості в англійській мові виступає однойменна емосема *joy* (сама вона найчастіше використовується у семантиці ад'єктивів цієї ЛСГ). Відповідно основним словом-ідентифікатором, що представлятиме досліджувану групу у структурі ЛСП емотивних прикметників, було обрано ад'єктив *joyful* (радісний), адже він відповідає спільному семантичному компоненту цієї групи. Цей прикметник є центральним елементом групи, а тому необхідно розглянути його семантичну структуру з метою встановлення його загального значення: 1) very happy; causing people to be happy (OALD); 2) something that is joyful causes happiness and pleasure; someone who is joyful is extremely happy (CCADE); 3) very happy, or likely to make people very happy (LDCE); 4) very happy (CALD); 5) very happy, expressing great happiness, causing happy feelings (MED).

Таким чином, за допомогою дефініцій з різних словників можемо встановити загальне значення: causing, expressing or showing happiness and pleasure. Це визначення відображає особливості центрального елемента групи: *радісний* пов'язаний із відчуттям щастя та задоволенням. У досліджуваній групі елементи об'єднуються за семантичним принципом навколо центральної одиниці як безпосереднього компоненту їхньої семантики, який з рештою пов'язаний опосередковано – через свої синоніми, а тому вони є більш віддаленими від смислового центру групи.

Досліджувана ЛСГ є досить чисельною, адже налічує 805 ад'єктивних емотивних лексем, які номінують емоцію радості в англійській мові та вирізняється складністю семантичних зв'язків, оскільки в її межах можна виокремити сім основних підгруп, які об'єднуються на основі наступних домінантних ад'єктивів: *cheerful* (веселий, бадьорий), *contented* (задоволений), *enthraling* (який зачаровує, захоплює), *optimistic* (оптимістичний), *proud* (гордий, пихатий), *relieved* (що відчуває полегшення), *zestful* (захоплений).

У свою чергу, виокремлені підгрупи поділяються на відповідні синонімічні ряди, члени яких є віддаленішими від центра групи, проте демонструють повну лексичну співвідне-

сеність з ним: *cheerful*: amusing (забавний, потішний), blissful (щасливий, блаженний), delightful (приємний, чудовий), ecstatic (захоплений, екстатичний), elated (радісний, піднесений), euphoric (піднесений), gay (веселий), glad (радісний, бадьорий), gleeful (веселий, радісний), happy (щасливий), jolly (радісний, веселий), jovial (веселий), jubilant (радісний); *contented*: pleasing (що приносить насолоду, приємний), enjoyable (приємний; який приносить задоволення), satisfying (який приносить задоволення, приємний); *enthraling*: garturous (захоплений, у захваті); *optimistic*: eager (який палко прагне, який жадає), hopeful (який сподівається, надіється); *proud*: triumphal (тріумфальний); *zestful*: enthusiastic (захоплений; палкий, сповнений ентузіазму), excited (збуджений, схвилюваний), exhilarating (який бадьорить, збуджує), exhilarated (веселий, жвавий, бадьорий), thrilling (який хвилює, захоплює), zealous (завзятий, сповнений ентузіазмом).

Таким чином, ЛСГ прикметників із емосемою “Joy” відображає основні системні зв'язки англійських ад'єктивних емотивів та характеризується видовою лексико-семантичною спільністю її членів, семантика яких слугує безпосереднім вираженням емотивного стану радості, реалізує його у межах англійськомовної картини світу.

Любов як одна з базових емотивних категорій є фундаментальною для людської природи, адже саме завдяки їй у мові фіксуються та виражаються гендерні особливості, що стали об'єктом досліджень багатьох лінгвістів сьогодення. Саме любов є основою для таких емоційних станів як ревності, ненависть, інтерес, радість, страждання, задоволення, а тому ця емоція є дуже складним та об'ємним поняттям, охоплює всі ці процеси і виражає широкий спектр стосунків між людьми. Л. Е. Кузнєцова створює семантичну модель поняття “любові” на основі аналізу уявлень про нього у психологічних дослідженнях. У моделі виділені наступні ознаки: інтегральна ознака “цінність”; ознака “позитивність”; центральне положення предмета любові у системі цінностей суб'єкта; невмотивованість вибору об'єкта любові, його мимовільність; індивідуальність об'єкта любові [9, с. 202]. Любов як глибоке, ірраціональне почуття, яке переживає суб'єкт та спрямоване на інший суб'єкт чи об'єкт, є надзвичайно складним та багатограним. Саме тому вся неповторність цього психологічного феномену повинна рівноцінно відобразитися мовою, яка потребує великої кількості засобів для вираження любовних почуттів.

Лексико-семантична група ад'єктивних емосемізмів із загальною емотивною семою “Love” складає невід'ємну частину ЛСП емотивних прикметників в англійській мові та налічує 147 одиниць. До цього лексико-семантичного утворення належать такі ад'єктиви як *adoring* (showing very strong love for someone (CALD)), *besotted* (completely in love with someone and always thinking of them (CALD)), *endearing* (making someone love or like you (LDCE)), *goosey* (showing your love for someone in a way that other people think is silly (LDCE)) та інші.

Понятійним центром цієї групи є емосема “Love”, адже саме вона виступає як домінантна, ядерна сема. Відповідно основним словом-ідентифікатором, що представлятиме досліджувану групу у структурі ЛСП емотивних прикметників, було обрано ад'єктив *loving* (люблячий), який відповідає спільному семантичному компоненту групи. Цей прикметник є центральним елементом групи та характеризується відтінками семантики: 1) showing a lot of love towards someone (CALD); 2) feeling

or showing love and affection for sb/sth (OALD); 3) someone who is loving feels or shows love to other people; loving actions are done with great enjoyment and care (CCADE); 4) feeling or showing love (MED); 5) behaving in a way that shows you love someone; done with a lot of care and attention (LDCE).

За допомогою аналізу цих словникових дефініцій можемо встановити загальне значення, що притаманне ЛСГ емотивних прикметників зі спільною емотивною семою “Love”: feeling or showing love or affection for someone or something (той, що відчуває чи показує любов або прихильність до когось чи чогось). Присутні в імені групи інтегральні семи “позитивність” та “антропонімічність” вказують на належність цього почуття до основних емотивних категорій, безпосередньо пов’язаних із внутрішнім світом людини, адже любов відіграє важливу роль у її житті та при взаємодії з реальною дійсністю, результатом якої є позитивне сприйняття індивідом явища.

У структурі ЛСГ прикметників із емосемою “Love”, як і у решті груп, що належать до досліджуваного поля, елементи об’єднані за семантичним принципом навколо центрального слова, відображаючи основні системні зв’язки емотивів у межах групи. Ця група характеризується видовою лексико-семантичною спільністю своїх елементів, які поділяються на три основні підгрупи, що утворюються на основі доміантних ад’єктивів *affectionate* (люблячий, ніжний, лагідний), *longing* (який жадає, прагне), *lustful* (пристрасний, хтивий). Вони позначають різні форми прояву любові у вигляді ознаки чи якості. Ці лексико-семантичні підгрупи, у свою чергу, поділяються на кількісно менші утворення – синонімічні ряди (за виключенням підгрупи на основі доміантного ад’єктивного емосемізму *longing*, у якій синонімічні ряди відсутні), у семантиці яких інтегральна сема передається опосередковано або через семантику інших членів групи: *affectionate*: admiring (що відчуває захоплення), adoring (що обожнює), attractive (що приваблює, притягальний), caring (турботливий), compassionate (співчутливий, жалісливий), fond (люблячий), liking (що відчуває симпатію, прихильний), sentimental (сентиментальний, чутливий), tender (люблячий, ласкавий, турботливий); *lustful*: desirous (який бажає, жадає, прагне), infatuated (захоплений, зацікавлений пристрасно), passionate (пристрасний, закоханий).

Таким чином, лексико-семантична структура ЛСГ ад’єктивних емосемізмів із емосемою “Love” є відносно неоднорідним утворенням, адже її центр є абстрактним емотивним поняттям, яке передбачає не тільки вплив на суб’єкта, результатом якого є виникнення у нього певних відчуттів чи переживань, але й бажання самого суб’єкта висловити свої емоції за допомогою певних вчинків. Оскільки ця група є частиною ЛСП емотивних прикметників, вона об’єднує ад’єктивні емосемізми зі значенням *love* та охоплює все розмаїття почуттів симпатії до предметів і явищ об’єктивної дійсності.

На думку більшості психологів, здивування є реакцією на різку зміну стимулу, яким може бути несподівана та раптова подія. Особливістю цієї емоції є нетривалість її протікання, адже оскільки здивування є реакцією на щось несподіване, при якій підкреслюється неможливість зосередитися чи звернути увагу на що-небудь інше, вона є скороминучою. Цікавим є той факт, що, відчуваючи здивування, людина відразу не може визначити, в яку сторону спрямована ситуація, а тому здивування спочатку має нейтральний характер. Цей чуттєво-нейтральний характер може надалі зберігатися і поступово

згаснути, якщо зміна ситуації не зачіпає інтересів людини. В іншому випадку здивування набуває певного забарвлення, тобто перетворюється на приємне здивування чи неприємне здивування [10, с. 25].

На думку К. Ізарда, у ситуації здивування люди, як правило, відчувають приблизно таке ж задоволення, як і у ситуації, що викликала сильний інтерес. Тобто переживання, що супроводжує емоцію здивування, має позитивний характер, а наслідком цього приємного здивування, у більшості випадків, є інтерес. Попри те, що емоція здивування є досить короткочасною, вона має важливу функцію підготовки людини до взаємодії з новою, раптовою подією та її наслідками, а також до нової діяльності, відмінної від попередньої [8, с. 193–195]. Семантичною основою здивування є порушення передбачуваного прогнозу події, що відбувається, а тому дослідження мовної об’єктивації цієї емоції “з погляду встановлення особливостей казуальної атрибуції, яка складає основний зміст соціальної оцінки етноса” [11, с. 16], є перспективним.

В англійській мові ЛСГ прикметників із емосемою “Surprise” характеризується об’єднанням лексичних одиниць, що виражають семантику сильного враження суб’єкта від незвичайності або несподіваності явища, що має на нього вплив. Ця група є кількісно найменшою у межах ЛСП емотивних прикметників та складається з 54 ад’єктивних емосемізмів зі значенням здивування, таких як *nonplussed* (surprised, confused and not certain how to react (CALD)), *agape* (with the mouth open, especially showing surprise or shock (CALD)), *prodigious* (very large or powerful and causing surprise or admiration (OALD)), *goggle-eyed* (with your eyes wide open and looking directly at something, especially in surprise or shock (LDCE)), *thunderstruck* (very surprised (CALD)), *dumbfounded* (unable to speak because of surprise (OALD)), *amazed* (extremely surprised (CALD)), *astounding* (very surprising; difficult to believe (OALD)), *staggering* (so great, shocking or surprising that it is difficult to believe (OALD)), *astounded* (very surprised or shocked (OALD)) та інших.

Основним семантичним центром групи є емосема “Surprise”, яка є загальною та доміантною для всього утворення. Відповідним словом-ідентифікатором, що представлятиме досліджувану групу у структурі ЛСП емотивних прикметників, виступає ад’єктив *surprising* (який дивує), що є відображенням спільного семантичного компонента групи – здивування. Цей ад’єктив – центральний елемент групи та характеризується такою семантикою: 1) unusual and unexpected (LDCE); 2) causing surprise (OALD); 3) something that is surprising is unexpected or unusual and makes you feel surprised (CCADE); 4) unusual, or unexpected (MED); 5) unexpected, causing surprise (CALD).

За допомогою визначень ад’єктива, взятих з різних словників, можемо встановити його загальне значення: causing surprise, unusual and unexpected. Ця семантика відображає особливості центрального елемента групи: такий, що викликає здивування, тобто несподіваний та незвичайний.

За семантичним принципом наближення до нього за своїми значеннями навколо центрального слова об’єднуються елементи групи. І оскільки досліджувана ЛСГ є найменшою у структурі ЛСП емотивних прикметників англійської мови, вона поділяється лише на дві невеликі підгрупи, які не передбачають синонімічних рядів. Основою для виокремлення цих підгруп є такі доміантні ад’єктиви як *amazing* (дивний, разую

чий) та *astonishing* (дивовижний, вражаючий). В англійськомовній картині світу ці ад'єктивні емосемізми відображають різні за інтенсивністю форми переживання емоції здивування.

Емоція здивування є невід'ємним компонентом духовної культури кожного народу, адже вона володіє унікальністю та специфікою вербалізації, основою якої є суб'єктивність трактування навколишньої дійсності індивідом: “коли наша душа розпочинає виконувати будь-яку дію або уявляти який-небудь об'єкт, до якого вона не звикла, то помічається певна невідповідність душевних здібностей, життєві духи з деякою складністю рухаються у новому для них напрямі. І оскільки ця складність збуджує життєві духи, то вона є джерелом подиву, здивування і усіх тих емоцій, які викликає новизна” [12, с. 174].

Отже, ЛСГ прикметників із емосемою “Surprise” представляє собою системно організовану лексичну парадигму, в якій семантичний простір характеризується внутрішньою впорядкованістю, тобто існуванням лексико-семантичних зв'язків між її членами на основі наявності у них спільної риси – семантики здивування.

Висновки та перспективи подальших пошуків. Лексико-семантичні групи емотивних прикметників позитивної семантики в англійськомовній картині світу утворюють складну структуру, яка складається з лексичних одиниць, що є безпосередніми вербальними виразниками емоцій людини, а тому передбачає безперервність зв'язків об'єктів множини поряд з можливістю опису ад'єктивних емосемізмів в сукупності без поділу цієї лексики на лексику вираження та лексику опису емоцій. Природа прикметника передбачає можливість його дослідження з погляду суб'єкта, який при виборі ад'єктива обирає одну ознаку з багатьох, особливо це стосується емотивних прикметників, що мають самостійне емотивне значення, виражаючи при цьому емоції, почуття та оцінку мовцем навколишньої дійсності, а тому становлять значний дослідницький інтерес. Перспективи подальших досліджень цього питання полягають у вивченні лінгвостилістичних особливостей англійських ад'єктивних емосемізмів і глибинному аналізі їхньої семантичної структури.

Література:

- Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. М. : ЛКИ, 2012. 208 с.
- Левицкий В. В. Семасиология. Винница : Нова книга, 2006. 508 с.
- Wierzbicka A. Semantics, Culture, and Cognition. *Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. Oxford University Press, 1992. 478 p.
- Noth W. Symmetries and Asymmetries between Positive and Negative Emotion words. *Proceedings of the Conference of the German Association of University Professors of English*. Tübingen : Max Niemeyer, 1992. Vol. XIII. Pp. 72–88.
- Pavlenko A. Emotions and Multilingualism. *Studies in Emotion and Social Interaction*. Cambridge University Press, 2005. 304 p.
- Power M. J. *Cognition and Emotion : From Order to Disorder*. Hove and New York : Psychology Press, 2012. 439 p.
- Лейбниц Г. В. Труды по философии науки. М. : “Либроком”, 2013. 178 с.
- Изард К. Э. Психология эмоций. СПб. : Питер, 2007. 464 с.
- Кузнецова Л. Э. Любовь. Антология концептов. Волгоград : Парадигма, 2006. С. 199–216.
- Лук А. Н. Эмоции и чувства. *Знание : Народный университет. Педагогический факультет*. М., 1972. 80 с.
- Стефаненко Т. Г. Этнопсихология : учеб. для вузов. М. : Аспект Пресс, 2014. 368 с.
- Юм Д. Трактат о человеческой природе : в 2-х т. М. : Канон, 1995. Т. 2. С. 174–176.

Melnychuk N. The peculiarities of the functioning of English emotive adjectives with positive semantics

Summary. The research is devoted to the study of the peculiarities of linguistic presentations of positive emotional states with the help of adjectives in the English-language picture of the world. The aim of the work is to study the semantic features of English adjectival emosemisms of positive semantics. Using the methods of definitional and component analysis, the main groups of adjectives of positive assessment in modern English are characterized and a comparative analysis is performed according to their semantic content. Modern linguistics is characterized by a lively interest in the study of language as a socio-cultural phenomenon, and therefore the focus of many linguistic studies is man and his role in the organization and use of language as a means of communication. Valuable elements of the surrounding reality, understood by linguistic consciousness on the basis of human life and creative experience, reproduced in the picture of the world, are the result of a number of generations for whom language is a means of transmitting worldview. Language as a social phenomenon is permeated with subjectivity, the native speaker is increasingly the object of linguistic research, and therefore without human emotions it is impossible to comprehend and reproduce language, to conduct a detailed analysis of the language system. The study of various branches of linguistics shows that none of them can exist today without studying the emotional aspects of language, speech and text units, because the emotional component of the human personality plays a significant role in the modern linguistic paradigm. The scientific novelty of the study is that the problems of emotional semantics closely intersect with the emotional aspect of the human factor in language, because the study of emotional vocabulary is an important condition for the humanization of linguistics, embodied in anthropocentrism as a principle of research. Thus, we can conclude that the description of the semantic features of adjectival emosemisms allows us to adequately consider the picture of the world of human emotions and helps to better understand how it is reflected in language.

Key words: emotion, emotiveness, semantic structure, connotation, expressiveness, evaluation, linguistic picture of the world.

*Микитюк О. Р.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Національного університету “Львівська політехніка”*

“ВИХОВАННЯ ХАРАКТЕРІВ І НИЩЕННЯ БЕЗХАРАКТЕРНОСТІ” КРІЗЬ КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ДОНЦОВИХ ТВОРІВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню максими *характер* у мовно-політичному лексиконі Д. Донцова. На основі когнітивного аналізу доведено, що максима *характер* є важливим елементом ідіостилу мислителя, а значеннєве навантаження поданої максими сприяє формуванню державницького мислення. Матеріалом дослідження є публіцистика Д. Донцова. У роботі запропоновано визначення поняття “максима”, що має мовно-політичне та екзистенційне спрямування і дає власне авторську оцінку ситуації. У процесі аналізу встановлено, що найважливіший чин для народу – це сильний характер, а твердинею для морально непохитної особистості є гасло “Виховання характерів і нищення безхарактерності”. Доведено, що плекання характерів повинно мати за основу героїчні твори з українського минулого. На основі праць Д. Донцова простежено когнітивно-прагматичний елемент мислення, коли автор не лише передає знання, а й відтворює позицію борця. У статті показано, що максима *характер* є продовженням максими *воля*, оскільки для формування характеру важливо не зійти з обраної дороги та обстоювати любов до своїх національних цінностей. Як можна спостерегти, публіцистика мислителя переконує в необхідності вольового чинника характеру. Однозначно, що Д. Донцов часто позитивну людину отожднює з характером, а відсутність характеру він номінує лексемою “збиранина”. Прикметне поєднання лексем *ідея*, *мужва*, *характер* є основою для розуміння мовно-політичного світогляду. Отож цілісність та сила характеру – це комплекс інтелектуальних, моральних, емоційних рис, які формують сильну особистість. Важливо, що на основі максими *характер* показано вади українського народу, наприклад, догоджання вищим за статусом, що призводить до безхарактерності. Когнітивний аналіз дозволив проілюструвати державотвірні ідеали Д. Донцова та його чітку позицію у виборі правди та вихованні характерів.

Ключові слова: максима *характер*, когнітивний аналіз, мовно-політичний світогляд, Д. Донцов.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Когнітивний напрям дослідження дозволяє показати мовно-мисленнєву практику певного автора з проєкцією на національну свідомість.

Інтелектуально-вольова постать Д. Донцова є предметом вивчення численних гуманітарних студій, зокрема, активно опрацьовують його твори історики, літературознавці, філософи, політологи. Показовою для формування українськоцентричної оптики є характеристика мовної компетенції Д. Донцова. Отож аспект лінгвоперсоналогії крізь призму когнітивістики дозволяє проаналізувати максиму *характер* як мовно-політичний

знак, який є стрижневим у вихованні національної особистості (це є науковою новизною роботи). Вивчення максими *характер* у когнітології відтворює не лише вроджені властивості людини, а й ті суспільно-політичні чинники, що є істотними для утвердження національного характеру та державницького мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з поданої теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Мовно-політичний світогляд Д. Донцова потребує розгляду в царині прагматики, семасіології, лінгвістики тексту, термінології тощо. Пропоноване когнітологічне дослідження має виразно антропоцентричний характер, відтак дозволяє пізнати та відтворити мовленнєво-психічну характеристику людини, її світоглядіві переконання та суспільно-політичне мислення.

Базовим підґрунтям для розвідки є набутки О. Селіванової, які дають розуміння когнітивно-ономасіологічного аналізу на основі концептного аналізу [1, с. 409–421; 2]. Ціннісні складові аналізованої лінгводисципліни розкрито через когнітивний та комунікативно-прагматичний аспекти оцінки [3; 4]. Важливими для роботи є праці І. Голубовської, яка, розглядаючи етнолінгвістику, торкається концептів як інтелектуально-оцінних компонентів мови [5, с. 93–126, 147–153] та здобутки М. Скаб, оскільки авторка концепти сакральної сфери вмотивовує через когнітивний аналіз [6].

Когнітологія як наука невіддільно пов'язана з лінгвоперсоналогією [7; 8; 9; 10; 11], що показує особистість як синтез ментальних, духових та розумових цінностей. Дотичними для дослідження є праці з лінгвокомунікації, яка розгортає систему розуміння мовної дійсності через базові компоненти [12] тощо.

Формування мети статті. Мета роботи: показати, як максима *характер* формує політично актуальний лексикон Д. Донцова, що є результатом когнітивного чинника мовної свідомості. Відповідно до поставленої мети завданням є охарактеризувати максиму *характер* як важливий елемент ідіостилу Д. Донцова, подати значеннєве навантаження максими *характер* у публіцистиці мислителя, показати мовно-політичний світогляд Д. Донцова на тлі суспільно важливих історичних подій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інтелектуалізм, політична мобільність та гострота висловлювання Д. Донцова є результатом когнітивної діяльності, у якій переплітаються та схрещуються численні соціальні, політичні, культурні, психологічні, філософські та інші чинники. На переконання І. Долі, “вивчення знань, що використовуються в процесі мовного спілкування, розглядається як один з провідних напрямків когнітивної науки” [3, с. 95]. Вагомість когнітивного аналізу визначають передусім концепти, які первісно співвід-

носилися з українськими ментальними символами, зафіксованими в народній творчості (*душа, доля, любов, калина, хата* та численні інші). Оскільки кожен з авторів інтерпретує світ по-своєму, привносить у нього свої ідеї, то поняття концепту щоразу зазнає змін. На сучасному етапі наповнення концепту значно розширилося, і тепер до таких мовних символів зараховують концепт *політика* [13], концепт *ув'язнення* [14]. Цікаво, що у сучасній лінгвоперсонології маємо концепт *Петербург*, концепт *Даль* для розуміння ментального сенсу цих понять у щоденникові Т. Шевченка, що пов'язано «із низкою відповідних асоціацій, що виникають в авторській свідомості в процесі сприйняття довкілля» [8, с. 288].

У роботі на базі когнітивного аналізу пропонуємо змінити вертикаль вивчення когнітивних напрямних, тобто замість терміна «концепт» запропонувати термін «максима». Отож «максима» – це мовленнєвий знак, що має мовно-політичне та екзистенційне спрямування і дає власне авторську (не колективну як концепт) оцінку ситуації. Прикметним у цьому визначенні є акцент на ідейній спрямованості, що змінює розуміння суспільно-політичної ситуації.

Максими Д. Донцова вкрай промовисті, позаяк це *характер, мужність, мудрість, благородство, сила* – себто чесноти, які є стрижнем існування нації. Семантично доповнена як позитивними, так і негативними характеристиками є максима *характер*.

У системі сьогоденної освіти (коли історія України, українська мова, політологія стали необов'язковими предметами у вишах) цінним є досвід мислителя, який позиціонує найважливіший для народу чин – це виховання характеру. Д. Донцов доводить, що українці завжди дбали про те, як дати молоді знання з різних предметів, натомість твердиною для існування держави має бути морально непохитна особистість з чільним гаслом: «Виховання характерів і нищення безхарактерності» [15, т. 4, с. 62]. Прикметно, що кристалізування характерів (за публіцистом) повинно базуватися на творах з героїчного національного минулого. Для прикладу він неодноразово наголошує, що твори Р. Кіплінга виховали британця, бо були сповнені шляхетності, героїзму, патріотизму, гумору та об'єднані ідеєю любові до батьківщини. Відтак формування характеру має бути тривалим процесом, оскільки державницькі прагнення та навички боротьби з ворогом повинні стати стабільними, а не випадковими діями в певній ситуації. Варто наголосити, що показовою щодо потреби сильного характеру є українська народна творчість, яка донесла до нас правило: «Якщо твої плани розраховані на рік – сій просо, якщо на десятиліття – сади дерева, якщо ж твої плани розраховані на віки – виховуй людей» [16, с. 8].

Націєцентричне спрямування творів Д. Донцова творить приголомшливо вартісна метафора «сталити *характери*». Лексема *сталити* в розумінні великого публіциста – це повірити в свою справу, мислити великими категоріями, скріпити дух, зробити його (дух) відпорним до чужих ідей, бо «сорок мільйонів не є великою нацією, коли вони стоять на колінах» [15, т. 6, с. 128]. *Стояти на колінах* – це у виразненні для тих, хто вміє поступатися власними принципами, натомість мислитель завжди пропонує заглиблюватися в ідеї та дії козацького та гетьманського минулого, яке формувало сильні особистості. Оцінний компонент у працях Д. Донцова відтворено через маркери *вогонь, зброя* що є символами української етнокультури

[17, с. 104–106, 239–240] та демонструють позицію борця. Варто нагадати про мілітарні напрямні маркеру *характер* у наших класиків, наприклад, «Слово, моя ти єдина зброя» (Леся Українка), «Вогонь запеклих не пече» (Т. Шевченко), «Не дай пропасти на чужині, В неволі вольним козакам!» (Т. Шевченко), «Лиш боротись – значить жить» (І. Франко), тобто українські письменники завжди наголошували на твердості характеру, бо формувати характер – це ставати на боротьбу проти зла та неправди. Про міцність характеру твердить і українське прислів'я «боятися нещастя – щастя не бачити».

Особливе значення має вживання максими *характер* як лексичної одиниці, що відтворює видатну цілісну особистість. У цьому випадку всі семантичні характеристики лексеми *характер* (сукупність властивостей людини, індивідуальність, позитивна чи негативна характеристика) набувають вершинних ознак. Максима *характер* лінійно продовжує максиму *воля*, бо Д. Донцов впевнений, що важливим для характеру є «формування чинника волі», здатність «не дати зіпхнути себе з раз обраної дороги», вміння «реагувати нехитно і моментально» на подразнення ззовні, плекання активної любові до свого» [15, т. 3, с. 235].

Як можна спостерегти, твори Д. Донцова переконують у необхідності виробляти характер. Однозначно, що поєднання лексем *ідея, мужва, характери* формує ударну хвилю для увиразнення мовно-політичного світогляду. Зокрема, лексема *мужва* має або зневажливе значення, або переносне. Відтак протиставлення *мужви* та *характерів* є базовим для розуміння руху вперед. Отже, мовна компетенція Д. Донцова дозволяє ототожнити людину з характером. Відтак автор констатує, що на Заході починається «доба героїзму, віри й *характерів*» [15, т. 6, с. 30], а відсутність характеру він номінує лексемою «збиранина». За словами мислителя, «треба не «ідеї», а *характерів*. Треба не лише «мужви», а й штабу, без якого найліпша «мужва» стає збираниною» [15, т. 3, с. 278]. Також маємо максиму *характер* у поєднанні з лексемою *прикмета*, бо Д. Донцов говорить про «*прикмети характеру*» [15, т. 9, с. 269], які важливо бачити та формувати. Як особливість, істотна ознака, безперечна присутність, вияв чогось [18, т. 7, с. 640] лексема *прикмета* додає конотативного забарвлення до публіцистики та впливає на читача (пор: фразеологізм *мати (бути) на прикметі*). Отож цілісність та сила характеру – це комплекс інтелектуальних, моральних, емоційних рис, які формують духову й духовну особистість.

Поряд з позитивними лексемами-увиразнювачами максими *характер*, маємо і лексеми, що показують руйнівну дію характеру, що відтворює аналізована максима. Отож когнітивний ряд *нищення характеру* репрезентують похідні *ламати характер, розбецуються характери, нидіють характери, відсувати характери, замість характерів* [15, т. 3; 15, т. 4; 15, т. 5; 15, т. 6; 15, т. 7], що створюють семантичне навантаження тексту. Оцінні компоненти, себто осуд, несхвалення чи, навпаки, підтримка у творах мислителя скеровують читача до виховання характеру і руйнування безхарактерності.

Д. Донцов не замовчує вад українського характеру, він їх, без перебільшення, випікає своєю політичною есеїстикою. У публіцистиці мислителя зневажено такі риси характеру, як догоджання вищим за статусом та принцип масовості, що відтворюють такі тези: «*відсувають характери*, лишают наймитів кліки» [15, т. 7, с. 329], «*замість характеру*, не раз безхарак-

терність є “мило виджена” [15, т. 4, с. 61]. Прикметно, що через бінарну опозицію (*мир – війна*) та позитивно марковані слова *відвага, слава* наші прислів'я та приказки донесли нам кризь віки не жаль і тугу за чимось втраченим, не слабкість характеру, а героїчний чин: “Хочеш миру – готуйся до війни”, “Хто сміливо ворога б'є, про того слава не вмере”, “На воротах слава не висить”, “Відвага мед п'є”.

Когнітивна характеристика дозволяє відтворити картину світу та власний ідіостиль Д. Донцова. Наприклад, через смислове наповнення творів мислителя можна усвідомити суть імперії СРСР, яка мала за мету знесилити українців, обезвладнити провідну верству та морально поневолити народ. У висліді лексична одиниця *ламати характер* показана через таке бачення ситуації: “В атмосфері торгів і переторгів у залі, де продаються старі речі, *ламалися характери*, дрібніли плани і заміри, карлючилися гордість, зникав страх перед нами у ворога; топилося завзяття в дріб'язковій надії, яка зростала разом зі зростом погорди до нас червоного Великого Інквізитор” [15, т. 6, с. 126] (червоний інквізитор – це постать Леніна).

Прийняття до обставин у Д. Донцова викликає огиду. Мислитель пояснює наслідки морального пониження, бо, коли “*розбежуються характери*, виявлюється думка, ціла ментальність нації спихається на нижчий щабель” [15, т. 6, с. 127]. Конотативно насаженою є максима *характер*, підсилена лексемою *нидити* (себто вести бездіяльне, позбавлене мети, смислу, духовних інтересів життя; животіти) [18, т. 5, с. 409] та власною назвою *Ефіял*, що символізує зрадництво. “Наша улегливість обставинам, страх боронити власне середо, нездатність дихати повітрям конфлікту, наша відроза до “рішучих формул” і боягузливості думки потягає за собою страшні наслідки. Вона забезпечує тріумф Ефіялів, а на цілу добу кидає понуре світло занепаду й анемії. В сій атмосфері гинуть найліпші пориви, нидіють характери, в м'якотілій і розпливчастій масі збайдужливих і зневірених вмирає думка” [15, т. 3, с. 288].

Твори Д. Донцова дають вагоме розуміння максими *характер* кризь оптику когнітивного аналізу. Моральний та вольових чинник характеру формуватиме людину-державника, натомість безхарактерність – це руйнівна вада, суть якої роздвоєність, невміння вибрати щось єдино правильне, залежність від зовнішніх обставин, відсутність цілі, позбавлення стійкості – тобто складові, що ніколи не дозволять сформувати державницьку позицію. Вагомим чинником є сила характеру, яка виявляється в умінні йти до мети, мати чітку позицію, непохитні переконання, “не заражатися” (Д. Донцов) невдачею. Отже, максима *характер* у творах Д. Донцова – це відтворення державотвірної функції мови.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Когнівістика як базова складова мовомислення показує ідеї Д. Донцова, які формують державницькі напрями української політики. Великий публіцист максимом *характер* не лише увиразнює лексикографічну характеристику цієї лексичної одиниці, а наповнює її конотативно промовистими ознаками, висловлює або чітко позитивну характеристику (*потрібно характерів*) або відверто негативну (*нидять характери*).

Кризь призму максими *характер*, яка дає політичну оцінку ситуації, доведено, що найважливішим у становленні сильної особистості є гасло “Виховання характерів і нищення безхарактерности”. Відтак гартування характеру, яке варто поширювати

на молодь, стає базою доля форми поведінки, тому максима *характер* отримує своє семантичне наповнення через передачу знань іншим поколінням.

На основі матеріалу, наявного в творах Д. Донцова, можна реконструювати сутність характеру особи, яка є визначальною для української ментальності. Ідея мислителя виробляти характери стосується засадничо важливих дій, наприклад, не зійти з обраного шляху, вміти любити національні цінності.

Більшість позитивних оцінок сутності характеру в Д. Донцова показано через антропоцентричні складові, оскільки сила характеру, його позитивні риси та інтелектуальні напрямні слугують базою для побудови держави. Натомість негативні риси характеру людини зазвичай породжують безхарактерність, яка є вадомою.

Когнітивно-прагматичний аспект дослідження максими *характер* відтворює мовомислення автора, показує позицію борця, ілюструє моральну спрямованість твору, дає емоційну оцінку ситуації, увиразнює чин українського героїчного минулого, інформує та впливає на читача. Формування національного характеру неможливе без полум'яної публіцистики Д. Донцова.

Перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку полягають у творенні мовного портрету Д. Донцова на базі ментального розуміння максим *сила, віра, мужність, мудрість, благодество*.

Література:

1. Селіванова О. О. Концептуальне моделювання і когнітивно-ономасіологічний аналіз *Вісник Черкаського університету*. Серія: Філологічні науки. 2017. № 2. С. 3–12.
2. Селіванова Е. А. Когнітивна ономасіологія : монографія. Київ : Фітосоціоцентр, 2000. 248 с.
3. Доля І. Когнітивний та комунікативно-прагматичний аспекти формування оцінки. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського Серія: Філологія (мовознавство)*. Випуск 20. Вінниця, 2014. С. 94–98.
4. Шевченко І. С., Сусов І. П., Безуглая Л. Р. Абрис когнітивного вектора прагмалінгвістики. *Вісник Харківського нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*. № 811. Харків, 2008. С. 3–7.
5. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія, 2-е вид., випр. і доп. Київ : Логос, 2004. 284 с.
6. Скаб М. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : монографія. Чернівці : Рута, 2008. 560 с.
7. Загнітко А. П. Теорія лінгвоперсонології : монографія. Вінниця : Нілан-Лтд, 2017. 136 с.
8. Космеда Т. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу : монографія. Дрогобич : Коло, 2012. 372 с.
9. Микитюк О. Мовно-політичний світогляд Лесі Українки (за творами Дмитра Донцова). *Лінгвостилістичні студії: наук. журн. / редкол. : Ю. В. Громик (голов. ред.) та ін. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки*, 2021. Вип. 14. С. 89–99. DOI: <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2021-14-89-99>
10. Микитюк О. Українське провансальство в Дмитра Донцова (лінгвістичний аспект). *Наукові записки*. Вип. 175. Серія: Філологічні науки. Кропивницький : КОД, 2019. С. 461–467.
11. Фаріон І. Мовний портрет І. Пулюя (за листами мислителя) : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 216 с.
12. Супрун Л. Контент-аналітична репрезентація концептуальних детермінантів “Літературно-Наукового Вісника” (1898–1933 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту*

- пресознавства* / Науково-дослідний інститут пресознавства. Львів, 2015. Вип. 5 (23). С. 415–421.
13. Яремко Я. Концепт *політика* в українському лінгвокультурному просторі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Мовознавство*. 2012. Вип. 2 (21), 2011 – 1 (22), 2012. С. 26–47.
 14. Васейко Ю. Семантичне наповнення концепту “ув’язнення” в поезіях Євгена Сверстюка. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. 2016. № 1. С. 8–12.
 15. Донцов Д. Вибрані твори: в 10 т. / Упоряд., передм., комент. О. Баган. Т. 1–10. Дрогобич: Відродження, 2011–2016.
 16. Знайшов – не скач, загубив – не плач: Українські прислів’я, приказки, усталені вирази та порівняння, загадки, скоромовки, шедрівки / Упоряд. К. Л. Яницька. 2-е вид., допов. Київ: Довіра, 2007. 318 с.
 17. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
 18. Словник української мови: в 11 т. / редкол. І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 1–11.

Mykytyuk O. “Education of characters and the destruction of characterlessness” through the cognitive aspect of Dontsov’s works

Summary. The article is devoted to the study of the maxim *character* in the linguistic and political lexicon of D. Dontsov. Based on the cognitive analysis it is proved that the maxim *character* is an important element of the idiosyncrasy of the thinker, and the meaning of the given maxim contributes to the formation of the state thinking. The material of the research

are D. Dontsov’s publicistic works. The paper approaches the definition of the concept “maxim”, which has a linguistic, political and existential direction and gives the author’s own assessment of the situation. In the process of analysis it was established that the most important act for the people is a strong character, and the stronghold for a morally steadfast personality is the slogan “Education of characters and the destruction of characterlessness”. It is proved that the nurturing of characters should be based on heroic works from the Ukrainian past. Based on the works of D. Dontsov, a cognitive-pragmatic element of thinking is traced, when the author not only transmits knowledge, but also reproduces the position of the fighter. The paper shows that the maxim *character* is a continuation of the maxim *will*, because for the formation of character it is important not to deviate from the chosen path and to defend the love to the national values. As can be observed, the thinker’s publicistic works convince of the need for a volitional factor of character. It is clear that D. Dontsov often identifies a positive person with character, and he nominates the lack of character with the token “rabble”. A noticeable combination of the tokens *idea*, *courage*, *character* is the basis for the formation of linguistic and political worldview. Thus, the integrity and strength of character is a set of intellectual, moral, emotional traits that form a strong personality. It is important that on the basis of the maxim character the shortcomings of the Ukrainian people, for example, pleasing to the highest status, are shown, which lead to the lack of character. Cognitive analysis illustrated the state-building ideals of D. Dontsov and his clear position in the choice of truth and character education.

Key words: maxim *character*, cognitive analysis, linguistic and political worldview, D. Dontsov.

*Пантілеєнко К. С.,**викладач кафедри філології**Дніпровського державного аграрно-економічного університету*

ПРЕЗЕНТАЦІЯ РІЗНОВИДІВ ЖИТТЯ У “ЩОДЕННИКУ СТРАЧЕНОЇ” МАРІЇ МАТІОС

Анотація. У статті розкриваються особливості сучасного роману М. Матіос до яких слід віднести вічні духовні цінності – універсальні, тобто такі, що в усі часи й у всіх народів займали і займають дуже велике значення. Авторка майстерно розкриває перевтілення гострошпильового та “повсякденного” життя жінки, яке набуває особливого значення в сучасних літературах. До таких цінностей належать життя, любов, дружба, краса, істина, родина тощо. Стаття наголошує, що саме на цих цінностях і ґрунтується вся творчість відомої романістки Марії Матіос. Найбільш важливими для неї та її героїв постають такі реалії і навколо яких і обертаються всі інші. До найвищих духовних цінностей, безперечно, належить сама людина та її життя. Як відомо, цінність та якість людського “життя” здавна становлює один з найбільш важливих принципів самого існування. Приклади щодо цього можна відшукати в міфах, літературі та філософії багатьох етносів. Людська цивілізація не зможе продовжити своє існування, якщо не буде усвідомлювати цінності життя. Метою статті – розкрити, на прикладі фрагментів “життя” героїні Матіос, як відбувається поглиблення теоретичних відомостей про концепт вираження духовних цінностей загалом, а також, як об’єктом дослідження стають особливості мовного вираження основних духовних цінностей світу головної героїні Марії Матіос. Одним з базових завдань статті є опис різних фрагментів з урахуванням культурно зумовлених та індивідуальних рис світобачення роману “Щоденник страченої” Марії Матіос, серед яких основними варто вважати концепти вираження життя через життя жінки – чекання коханого, життя – кохання, спільне життя, життя-самотності, життя – роздягання. На численних прикладах продемонстровано основні вектори художнього переосмислення типових для літературної репрезентації жіночих образів. Суть поняття “повсякденного” життя виходить однією з категорій постмодернізму, теоретично обґрунтованої у працях М. де Серто, Е. Гофмана, П. Був’є та ін., що полягає у вивченні життя не в самих проявах, що фіксуються у літературних поняттях, а в тому вигляді, як воно проявляється в побуті, частково у свідомому, а більшою мірою навіть у несвідомому вигляді.

Ключові слова: роман, життя, репрезентація, цінність, жінка, чоловік.

Одним із важливих аспектів вивчення національного письменства крізь призму сучасної теорії літератури – художня репрезентація жінки як суб’єкта культуротворення й переосмислення складних понять та комплексу культурних уявлень. Отже, **мета цієї статті** – окреслити найбільш показові тенденції творення жіночих образів в українській великій прозі початку ХХІ ст. Теорії постмодернізму отримали відклик у сучасній українській прозі кінця ХХ – початку ХХІ століть [1], [2]. Привертає увагу, перш за все, переоцінка усталених цінностей, пошук

нових тем, форм зображення, змішування жанрів та репрезентування долі героїв [3], [4]. У даному дослідженні спрямовано увагу на з’ясування питань вираження закономірностей позначення, вираження та опису фрагментів життя та щастя в романі, а саме, жіночого. Таким чином, дослідження особливостей презентації є актуальним через те, що воно відповідає сучасній тенденції розвитку лінгвістики і прози – переходу від спеціалізації лінгвістичного знання до його інтеграції [5, с. 110].

Актуальність проблеми. Фрагменти вираження презентації, взагалі, будь-якого автора художнього тексту визначаються його індивідуальними уявленнями й інтенціями щодо сприйняття світу. Під час осмислення та розмірковування над реаліями навколишнього середовища виникають асоціації, певні ментальні уявлення, що згодом формують смисли. Картина “життя” є розуміння людиною дійсності крізь призму відображення самої свідомості. Отже, роботу мисленнєвого апарату індивід виражає за допомогою мови. Думки або асоціації, які виражаються в мовленні й формують мовну репрезентацію. Оскільки у свідомості людини виникають поняття щодо тих чи інших подій, що узагальнюються у свідомості та згодом набувають рис. Трансформуючи досвід у певні явища, людина вибудовує свій особистий простір, який утворює концептуальну картину особистого – “багатомірне явище, у якому, – як підкреслює Л. А. Лисиченко, – як у кристалічній сітці відбиваються і елементи світового універсуму, і зв’язки між цими елементами” [6, с. 13], [7, с. 117].

До яскравих представниць сучасної української прози і належить Марія Матіос, яка сучасно репрезентує проблему долі людини, зосереджує увагу на душевних та психологічних зіткненнях, змальовує вчинки та стосунки з найближчим оточенням. Народжена 19 грудня 1959 року на Буковині, Марія Матіос, справжня гуцулка. Вона щира прихильниця своєї родини, рідного слова і домашньої кухні. Одна з найпопулярніших українських письменниць. Відомі романи “Солодка Даруся” та “Нація” витримали понад 6 видань. Вона Лауреат Шевченківської премії. Прозова творчість авторки дуже багата в жанровому плані: роман-памфлет, бульварний роман, повість, книга кулінарних рецептів, сага у новелах.

Аналіз попередніх досліджень. Як відомо, сьогодні існує багато літературних студій українського письменства у роботах В. Агеевої, Н. Зборовської, Р. Мовчан, О. Забужко, С. Павличко, Г. Улюри та ін. здійснено чимало цінних узагальнень щодо провідних явищ художньої репрезентації героїнь в сучасній літературі та у класичних творах (Агеева 2008, Гундорова, 2013, Забужко, 2009, Павличко, 2002). Аналіз специфіки репрезентації “життя”, що відноситься і розкривається у духовних внутрішніх цінностях. Вічні духовні цінності є універсальними, тобто такими, що в усі часи й у всіх народів мали велике значення. До

таких цінностей належать життя, любов, дружба, краса, істина, родина тощо. Саме на цих цінностях і ґрунтується вся творчість Марії Матіос. Найбільш важливими для неї та її героїв постають такі реалії, як любов, життя та родина. Довкола цих цінностей обертаються всі інші [6]. До найвищих духовних цінностей, безперечно, належить сама людина та її життя [4, с. 197], [8]. Цінність людського життя здавна становила один з найбільш важливих принципів існування. Приклади щодо цього можна відшукати в міфах, літературі та філософії багатьох етносів. Людська цивілізація не зможе продовжити своє існування, якщо не буде усвідомлювати цінності життя.

Виклад основного матеріалу. Репрезентація “життя” в романі розкривається через загальне уявлення героїні про навколишній світ, мисленнєвими утвореннями, що виражаються низкою сталих вражень. У яких виражаються так звані індивідуальні сприйняття дійсності, які репродуковані досвідом особистості, її проєкцією власного життя на з’ясування реалій світу через життя жінки – чекання коханого, життя – кохання, спільне життя, життя-самотності, життя – роздязання.

Матіос наголошує, що у чоловіка світосприйняття “життя” через “жорсткий і холодний погляд”, а у жінки це “оманлива ідилія”, в якій “якийсь цілком випадковий чоловік і, як правило, цілком випадково прибирає обличчя уявленого тобою царевича – і далі тимчасово, а чи і впродовж життя, мордує тебе з усією силою тобою ж придуманої чи змайстрованої пристрасті”. Також чітко сформований, ще з дитинства, стереотипний образ для всього життя чоловіка – батька – “з моїм молодим і красивим татом! Я б хотіла й собі такого чоловіка! І щоб він спав так само красиво й незалежно...”, “цей ненависний і любий одночасно чоловік” [9, с. 33]. Репрезентація проходить кризь спогад-хворобу: “чоловік, що спить по діагоналі ліжка й одною рукою тримає мою грудь. А на годиннику – завжди третя ранку”, або “від нього пахло Фаренгейтом – запахом усіх безсердечних і корисливих людей”.

Життя головної героїні представляється гострошпилевим, так вона приходиться до висновку, що “страждання невечерпні, поки в людині жевріє життя”, “життя і страждання – приховані синоніми, врослі одне в одне, як сіамські близнюки”, “моє життя гірше, аніж ось цих бомжів”.

Аналізуючи роман, слід звернути увагу, на ознаки, що для жінки “корона і крона життя – чекання смерті”, так головна героїня вважає, що “щоденник життя розумна людина могла би помістити в п’ятеро, десятеро слів: народилася, любила, страждала, народжувала, втрачала, мучила, вмерла”. “Клінічний випадок, – каже моя подруга, господарка привітної дачі. Ти не вписуєшся в класичну другу статтю, уже відверто сміється з мене, – ти не жінка, ти – стаття якась третя”. Я ж думаю, що для мене ще не придумали статі”.

Аналізуючи фрагменти презентації самого “життя”, слід звернути увагу на сучасне світосприйняття чоловіків про жінок, а саме сусіда по кабінету головної героїні “На мої припущення щодо ролі жінки в процесі початку війни мовляв, начиталася про Єлену Прекрасну, ось і мучить тебе всяка ахінея. Наш час – нецікавий для починання воєн через жінку. Мовляв, перевелася справжня жіноча порода, здатна збурияти в чоловікові Везувій, магма з якого розлилася б на іншому кінці планети; натомість модифікувалася порода жінок-“дворняг”. А “дворняжка” не може перевестися. Вона може хіба що одіамантистися, не розу-

міючи, що це їй все одно не допоможе. Жіночі запити здрибніли, і сьогодні ніхто не просить свого коханого зачерпнути шоломом води із Євфрату чи з Амазонки; а отже, – умерли благородні почуття, задля яких чоловік міг зробитися як некерованим у своїй агресії, так і непередбачуваним у своєму милосерді задля якоїсь одної-єдиної жінки”.

Матіос вдало крім свого бачення презентує і долі своїх побічних “улюблена письменниця” героїні, яка вважає, що “що жіночу свідомість, свідомість, а не жінку як фізичну особу, репресувати майже неможливо. На відміну від свідомості чоловічої. За її письменницькою логікою жіноча свідомість малоприсадатна саме для тоталітарних репресій, або присадатна менше через те, що жінка завжди більш відповідальна за життя, ніж чоловік. Жінці важче позбутися власного життя, через те, що жінка майже завжди залишається оберегом іншого життя. Того, котре вона дала”. Але, якщо жінка не народжує її свідомість і життя піддаються “тоталітаристами й репресантами, в основному, виступають чоловіки”.

Слід відокремити, що Матіос у своєму романі “Щоденник страченої” аналізує не тільки письменниць, які розглядають “так немодно і так затято розробляє тему репресованої жіночої свідомості”, але й книжку М. М. “При відкритих очах” основна думка якої “Жіноче життя триває в придуманій нею темряві, там вона шукає своє правдиве зображення в дзеркалі якогось одного – вибраного нею – чоловіка” так Матіос приходиться до висновку, що “М. М. не знати цього – не знати жіночої психології. Або самій не бути жінкою”.

Мовну репрезентацію переродження життя можна побачити в **листі-молитві** жінки-християнки, коли вона сподівається дитини “всі бідні Евині дочки”, “щоб дитина, подібно до святого немовляти Іоанна, поклонялася Божественному Господові Спасителю”, а також щоб прожити щасливе життя Лариса “вперше в свідомому житті побрела до храму”, бо “всім на світі керує Бог? А раз керує – значить, лякає. Як лякає – значить, він терорист?” (Бен Ладен).

Аналізуючи роман “Щоденник страченої” можна зустріти “забобони”, які впливають на формування “стандартів багаторазового користування на всі випадки життя”, “можлива гармонія, між людьми, хоча й нетривала”, “міф, що біг продовжує життя”, і висновок з усього “шалене кохання грошей не додає і щастя не примножує”. Презентація життя виражається через термін в’язничного утримання, строк збирання врожаю, термін кохання, і все це відношення жінки до чоловіка.

Одна з глав репрезентує елементи оточення “Щоденника страченої” так і починається “Правдива історія людини – історія її приватного життя”, а саме “натуральність” у “часі приспаному Візувіями”. Лариса повертається з відрядження і описує у щоденнику життя у жіночому монастирі: жіноча природа у зеленому світі життя, в монашок живе обличчя та жваві очі в казарменому ритмі існування. Можна прослідкувати порівняння **життя жінки – чекання коханого**, бо воно “нестерпне”, “ночі минають химерно”, **життя – кохання** – це радість, сумнівна радість, безсумнівна – суцільна радість, радість кохання. Головна героїня Матіос порівнює своє життя з колежанкою Ларисою К., яка є “взірцем жіночого опису” та “проповідниця моралі” у неї чоловік – цяпочка, дітки – ідеальні, щастя – стабільне, але це тільки одна сторона, так їй легше жити з тим, що насправді у чоловіка є інша сім’я, донька на голці, а сама Лариса “вдарилася у блуд”.

Життя в романі Матіос репрезентується і з погляду жінки, в якій багато **художніх образів**, і з погляду чоловіка, **“спільне життя”** одне з складних питань, начебто спільне, а погляд неспільний, Лариса дивується, як молоді люди можуть жити “так правильно, з півслова розуміючи одне одного”, вона уявляла сімейне життя “бурхливішим, не таким регламентованим і прісним”. Розписаний план сімейного життя не врятовує пару від розлучення, бо в ньому “не пахло прихованою енергією кохання”, то був “графік сімейного життя, а не мистецтво”, “дутий замовниками рейтинг: сьогодні є, а завтра – шкереберть”, так відображено руйнівну дію шлюбу й побуту на взаємовідносини чоловіка й жінки. С. Д. – Ларисин рятівник і спокусник “виявився дуже вразливим і добрим”, тому що боїться **життя-самотності**. З ним вона була щаслива, бо “ніхто ні за ким не вмирав, це було легко й приємно”, вона не почувалася “зłodийкою”, “двоє випадкових подорожніх”.

Життя жінки – роздягання усі чоловіки такі – вони роздягають жінку очима швидше, ніж вона встигне привітатися. “Цікаво, чи є спосіб уникнути подібних роздягань, коли ти жінка і до того ж – не кікімора?”, “Чоловіки – вони мастаки інтриги не менші, ніж хвалені, завжди інтуїтивні жінки. Чоловік був такий ніжний, що, ледь доторкнувшись до нього, я зрозуміла свою погибель. Він пестив мене так, ніби ворожив. Тепер я рискаю, мов тигриця”. У мене виявився новий залицяльник, не-вимагальник, тільки давальник по імені Л. Д. Грошовитий дядько пенсійного віку, якому потрібна молода жінка. “Для приємного проведення надміру зайвого часу”. Все решту він дасть, так мені й сказав. Першою після нетривалих оглядин має бути сьогоднішня вечеря в ресторані на воді. Але сформований стереотип коханого чоловіка, як носій духовних цінностей підказує “та краще хай мене згвалтують, ніж я маю зараз вечеряти з примусу душі, тримаючи подумки запрограмовану обов’язковість *отісля*”. В останній частині “Спілозі” головний герой, по словам Лариси, “ромео пенсійного віку з егоїзму. Колись він хотів стати власником моїх думок. А йому дозволялося мати тільки тіло”.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, теоретичні основи постмодерну значно вплинули на художню репрезентацію життя героїні Марії Матіос. Трансформація сучасної української прози надала незрушимої поштовх до низки присутніх особливостей, які дають тенденції до розвитку українського життя героїнь початка ХХІ ст. Ми приходимо до висновку, що ключові величини життя, такі як “людина” і “соціум”, відображені у доволі звичному поєднанні “людина і соціум”, де під соціумом розуміються усі майстерно описані особливості: етичного характеру, психологічного та побутового. Власне, роман Марії Матіос презентує образ історії життя, що може водночас відбуватися з людиною на яву або прожитий.

Література:

1. Агеева В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. Київ : Факт, 2008. 359 с.

2. Гундорова Т. Транзитна культура: Симптоми постколоніальної травми. Київ : Грані-Т, 2013. 548 с.
3. Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі, або Знадоба до української гендерної міфології. *Забужко О. Хроніки від Фортінбраса*. Київ : Факт, 2009. С. 152–191.
4. Павличко С. Фемінізм. Київ : Основи, 2002. 322 с.
5. Прищеп О. П. Особливості вербалізації концепту УКРАЇНА в мовомисленні сучасної української молоді. *Науковий вісник НУБіП України*. 2018. Вип. 292. С. 109–116.
6. Лисиченко Л. А. Багатозначність у лексико-семантичній системі: структурний, семантичний, когнітивний аспекти. Харків. Основа, 2008. 272 с.
7. Семак Л. А. Контекстна синоніміка як лексична підсистема (на матеріалі сучасної жіночої прози). *Науковий огляд*. 2017. № 3 (35). С. 117–127.
8. Пантілеєнко Е. Влияние идеографических характеристик лексики на восприятие. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. Вип. 32. Т. 1. С. 69–71.
9. Матіос М. Щоденник страченої. Львів : ЛА Піраміда, 2011. 200 с.

Pantileienko K. The presentation of “Life” differences in the novel “The Diary of the Executed” by Maria Matios

Summary. The article deals with the features of modern Ukrainian novel by M. Matios, which includes the eternal spiritual values. The universals which have always been of the great importance for all the people. Such values include life, love, friendship, beauty, truth, family, and so on. The author emphasizes that all the works of the famous novelist Maria Matios are based on these values. The most important for her and her heroes such as realities and around which all others are revolved. Undoubtedly, the highest spiritual values include person and life. Moreover, the value and quality of human life has long been one of the most important principles of existence itself. Some examples of these can be found in the myths, literature and philosophy of many ethnic groups. Human civilization will not be able to continue its existence if it does not realize the values of life. The scientific novelty of the research results is to reveal, on the example of the concept of “life” of the heroine Matios, how the deepening of theoretical information about the concept of spiritual values in general, as well as how the object of study is the linguistic expression by Maria Matios. One of the basic tasks of the article is to describe various fragments taking into account culturally determined and individual features of the worldview of the novel “The Diary of the Executed” by Maria Matios, among which the main concepts are to express life, life – undressing. Numerous examples demonstrate the main vectors of artistic rethinking of female images typical of literary representation. The essence of the concept of “everyday” life is one of the categories of postmodernism, theoretically substantiated in the works of M. de Certo, E. Hoffman, P. Bouvier, etc., which consists in the study of life but not in the manifestations themselves, which are fixed in literary concepts, and in the form manifests itself in everyday life, partly in the conscious, and to a greater extent even in the unconscious. The author skillfully reveals the “everyday” life of a woman, which acquires special significance in the modern literature.

Key words: novel, life, representation, value, woman, man.

УДК 811.111'367:17.022.1:821.111(73)
DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.54.18>

*Пасічник Н. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії і практики перекладу
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

*Закордонець Н. І.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

*Плавуцька О. П.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і практики перекладу
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ЦИФРОВИЙ ДИСКУРС ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ АНГЛОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ФІЛОЛОГІЧНИЙ ТА МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ

Анотація. Статтю присвячено вивченню цифрового дискурсу як напрям розвитку англомовної художньої літератури. Проаналізовано філологічний та методичний аспекти. Відзначено, що виникнення і стрімкий розвиток інформаційних технологій та Інтернету призвели до змін у мовному середовищі. Інтернет став не тільки джерелом інформації, але й домінуючим засобом комунікації, тісно пов'язаним з усіма сферами життя людей. Електронна революція спричинила мовну революцію, яка, у свою чергу сформувала нову мережеву, електронну мову. Таким чином, статус цифрового дискурсу, як окремого типу дискурсу та нової форми комунікації, підтверджується його специфічними рисами, зумовленими середовищем його функціонування і домінуючою роллю Інтернету в житті сучасного суспільства. Сьогодні безперечним стає факт, що на популярну художню літературу активний вплив має саме Інтернет. Доведено, що поєднання двох понять – дискурс та Інтернет – підводить до очевидного висновку про те, що Інтернет-дискурс, або ж цифровий дискурс – це особливий вид комунікації, що здійснюється за допомогою Інтернету, який є каналом зв'язку та обміну інформацією між учасниками спілкування. Проаналізовано можливість використання цифрової художньої літератури у навчальному процесі, а саме під час вивчення особливостей художнього перекладу та англійських філологічних дисциплін в цілому. Відзначено, що використання текстів цифрового дискурсу сприяє розвитку міжкультурної комунікації. Цифрова комунікація має опосередкований характер, тому що здійснюється за допомогою технічних засобів. У самому терміні “цифровий дискурс” вже закладений стосунок дискурсу до Інтернету і до комп'ютера. Інакше кажучи, цей вид спілкування включає трьох учасників: користувача, комп'ютер та Інтернет. Зараз Інтернет зберігає колосальні обсяги інформації лінгвістичного характеру, в тому числі і літературних текстів різних жанрів, створених як професійними авторами, так і аматорами. У більшій

частині творів сучасної популярної художньої літератури Інтернет є фоном оповідання, необхідним для більш чіткої передачі атмосфери і соціальних умов, в яких живуть і працюють герої твору.

Ключові слова: цифровий дискурс, художня література, методика викладання англійської мови, методика викладання перекладу, Інтернет-комунікація.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна лінгвістика вивчає комунікацію в Інтернеті і особливості мовного спілкування в комп'ютерній мережі. Інноваційна область дослідження зумовлює появу нового терміна – цифровий дискурс, який, однак, поки не має однозначного трактування.

Для розуміння терміна цифровий дискурс необхідно звернутися до двох ключових понять, з яких він складається – дискурс та цифрові технології. Поняття дискурс не є новим в науці, однак привертає увагу різних дослідників, завдяки чому в сучасній науковій парадигмі виникають його нові інтерпретації. Термін дискурс, як відомо, застосовується в різних наукових сферах, що в тій чи іншій мірі мають антропологічну спрямованість (філософія, соціологія, психологія, лінгвістика). Вважається, що саме популярність терміна сприяє тому, що донині немає єдиної дефініції, яка у повному обсязі відображала б специфіку поняття в різних дискурсивних дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У лінгвістиці більшість дослідників під дискурсом розуміють “текст, занурений у ситуацію спілкування” [1], [2]. Серед безлічі дефініцій терміна можна виділити кілька найбільш широко відомих і найбільш часто цитованих.

На думку Дж. П. Джі (James Paul Gee) дискурс – це результат інтеграції мови, дій, взаємодій, способів мислення, віри, оцінки, необхідних для реалізації певного виду соціально впізнаної ідентичності [3, с. 21].

На нашу думку, В. В. Красних сформулювала найбільш чітке і містке визначення дискурсу, яке відображає сучасне розуміння терміна в лінгвістиці: “Дискурс є невербалізованою мовно-мисленнєвою діяльністю, що розуміється як сукупність процесу та результату і містить як власне лінгвістичний, так і екстралінгвістичний плани” [4, с. 200].

У різних дослідженнях дискурс представлений в опозиціях дискурс – мова, дискурс – текст, дискурс – діалог, дискурс – стиль. Дискурс традиційно порівнюють з мовою, знаходячи в понятті дискурсу її риси. Однак, мова, на відміну від дискурсу, абстрактніша. Більш того, дискурс відрізняється від мови присутністю соціокультурного контексту.

У сучасній лінгвістичній літературі досі активно вивчається опозиція: текст – дискурс. Хоча усілякий дискурс – це, за великим рахунком, текст, проте не всякий текст є дискурсом. Принципова відмінність дискурсу від тексту полягає в його динамічності та інтерактивному характері. Таким чином, дискурс – це одночасно і процес мовної діяльності (комунікація, контекст) і її результат (текст).

Т. І. Биріна, аналізуючи і порівнюючи поняття діалог і дискурс, приходять до висновку, що дискурс в соціальному контексті – це “мова або текст, що вміщується в ситуацію діалогу” [1, с. 170]. Якщо ж дискурс розуміється в індивідуально-особистісному плані, то він полярний щодо діалогу, оскільки призводить до протиставлення “я” іншим учасникам комунікації.

Якщо підсумувати, дискурс – це особлива самостійна мовна форма, що не тотожна мові, тексту, стилю, діалогу, проте включає в себе окремі їх риси. Перейдемо до поняття Інтернету. За визначенням О. В. Соколова “Інтернет – це глобальна соціально-комунікаційна комп’ютерна мережа, призначена для задоволення особистісних і комунікаційних соціальних потреб за рахунок використання телекомунікаційних технологій” [6, с. 108]. Іншими словами, Інтернет – комунікативний майданчик, в рамках якого відбувається “невербалізована мовно-мисленнєва діяльність”.

Однак, виділення цифрового дискурсу як окремого типу дискурсу визнається не всіма дослідниками. Так, В. В. Красних говорить про існування “національного дискурсу”, але вважає некоректним виокремлення в його рамках різних типів дискурсу. Вчений зазначає, що це не окремі типи (види) дискурсу, а лише деякі його “модифікації”, певним чином “адаповані” відповідно до тієї сфери, в якій він функціонує” [4, с. 202].

Слід зазначити, що термін “цифровий дискурс” не є загальноприйнятим. Так, в англійській лінгвістичній літературі зустрічаються такі його аналоги як: computer-mediated communication, Netspeak, chatspeak, web discourse, electronic communication і ін.

Таким чином, немає однаковості в цьому питанні в лінгвістиці. Різні дослідники пропонують і обґрунтовують свої варіанти терміна, включаючи: комп’ютерний дискурс, віртуальний дискурс, мережевий дискурс, мережевий дискурс, електронний дискурс, онлайн дискурс, електронна комунікація.

Є. Г. Грибовод вважає, що, попри різноманіття термінів, “в цілому це тотожні поняття, які представляють собою кому-

нікативні дії, пов’язані з обміном інформацією і спілкуванням між людьми за допомогою комп’ютера та різних засобів зв’язку” [2, с. 118].

Ще одна визначальна властивість цифрового дискурсу – це необхідна взаємодія користувачів Інтернету в процесі комунікації. Отже цифровий дискурс – це мовна ситуація (текст), занурена в ситуацію спілкування в межах простору всесвітньої павутини. Цифровий дискурс – це багатогранний вид спілкування, який в залежності від різних факторів (ситуації, учасників, користувачів, цілей спілкування, тощо) може включати в себе субдискурси: побутовий, діловий, науковий, рекламний тощо.

Формування мети статті. Метою статті є вивчення цифрового дискурсу як напрям розвитку англійської художньої літератури, а також аналіз філологічного та методичного аспектів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Статус цифрового дискурсу, як окремого типу дискурсу та нової форми комунікації, підтверджується його специфічними рисами, зумовленими середовищем його функціонування і домінуючою роллю Інтернету в житті сучасного суспільства.

Сьогодні безперечним стає факт, що на популярну художню літературу активний вплив має саме Інтернет.

Останнім часом комунікативний простір Інтернету став середовищем, де виникають нові жанри. За допомогою системи жанрів певним чином упорядковується наше спілкування і вироблений людиною текст в будь-якій формі (усній, письмовій, електронній).

Цікавий аналіз теорії мовних жанрів в додатку до Інтернету міститься в роботі Л. Ю. Іванова [6]. У своїй класифікації Л. Ю. Іванов пропонує виділяти наступні жанри:

1. Загальноінформаційні жанри або жанри новин. ЗМІ в Інтернеті поділяються на ті, що мають традиційні “паперові” аналоги і на власне мережеві ЗМІ, які в паперовому вигляді не існують взагалі.

2. Науково-освітній та спеціальний інформаційні жанри (електронні наукові та навчальні видання, інтерактивні навчальні курси, віртуальні факультети та університети і т. д.).

3. Художньо-літературні жанри присутні в Інтернеті у всій різноманітності. Поповнення відбувається, в основному, за рахунок традиційних літературних творів, які були опубліковані на папері, а потім перенесені в Мережу, але існує і ряд письменників, які пишуть лише в Інтернеті.

4. Розважальні жанри Інтернету. Серед них – жанри, об’єднані гумористичною або еротичною спрямованістю.

5. Жанри, які сформовані з неспеціального, непрофесійного спілкування. Це, перш за все, всілякі дискусійні групи, чати або IRC в MUD. До таких жанрів належать також гостьові книги, листи електронної пошти, обрані поштові розсилки, соціальні сайти тощо.

6. Ділові та комерційні жанри (професійні і непрофесійні комерційні дошки оголошень, аналітичні огляди ринків і галузей, інформаційні листи, інформація на сайтах великих компаній (корпоративних мереж), що має не тільки рекламний, але й технічний і пізнавальний характер, банери).

Л. Ю. Іванов пропонує розділити жанри на споконвічно мережеві, тобто породжені самим використанням мови в мережі (чати і дискусійні групи), і запозичені Інтернетом з інших сфер спілкування (анотації науково-технічних статей або передовиці електронних ЗМІ).

Найбільш характерні особливості мови Інтернету та Інтернет-дискурсу дослідники виділяють якраз на базі споконвічних мережних жанрів. Саме в них найбільш повно реалізуються мовні новотвори. На базі їх вивчення простіше виявляють можливі напрямки впливу мови Інтернету на загальнолітературну мову. У запозичених жанрах мережі Інтернет визначити відмінності важче. Окремі запозичені жанри можуть майже не відрізнятися один від одного у віртуальному і “паперовому” варіанті. Особливості таких жанрів часто визначаються, в першу чергу, не стільки фактом їх існування в Інтернеті, скільки функціональним різновидом властивої їм мови, або сферою спілкування, з якої вони перейшли в Інтернет. Деякі із запозичених жанрів тяжіють до розмовної мови, сленгу або жаргону, інші мають ознаки спеціальних мов, треті належать до мови художньої літератури. Всередині жанрів складаються нові жанри і підмови. Так в Інтернеті зародився новий жанр художньої літератури – фанфікшн, який поки не вийшов за рамки Інтернету. Зараз Інтернет зберігає колосальні обсяги інформації лінгвістичного характеру, в тому числі і літературних текстів різних жанрів, створених як професійними авторами, так і аматорами.

Автори вдаються до використання жанрів цифрового дискурсу для написання своїх романів, оскільки це сприяє популярності їхніх творів. Ми схильні вважати, що майбутнє популярної художньої літератури саме за такими творами. Так само відбувається і зі способом розташування тексту на сторінці, стилем, в якому він написаний, словниковим репертуаром. Отже ми можемо зробити висновок про те, що Інтернет-жанри в майбутньому можуть трансформувати деякі “паперові” жанри популярної художньої літератури.

Значно збільшується кількість творів популярної художньої літератури, в яких Інтернет є фоном розповіді чи основною сюжетною лінією. Їх можна використовувати у процесі вивчення англійської мови, зокрема таких тем, як “Міжкультурна онлайн-комунікація”, “особливості художнього перекладу”, “Академічне письмо”, “Основна іноземна мова”. Розглянемо та проаналізуємо деякі з них.

Так американський письменник Дуглас Коупленд у своєму романі «“Раби “Майкрософта”» (“Microserfs”) в деталях і фарбах описав життя професійних програмістів. У романі автор дуже професійно з точки зору психолога показав життя мешканців Силіконової Долини, психологічні особливості їх спілкування з навколишнім світом і всередині своєї групи. Автор використовував професійний жаргон та сленг програмістів і хакерів для більш достовірного опису способу життя героїв, передачі їх способу мислення, манери говорити і будувати діалог з оточенням: chip designer, hippie geeks, scan somebody for “hireability”, misfile names and faces of people, a Marburg virus [7], e-mailоголік, істоловати себе в будинку, тіло як апаратний засіб, технокурчатко, біти (для іменування інформації, яка міститься в людському мозку) [8]. Це, мабуть, єдиний популярний приклад роману, де життя програмістів, хакерів є основною сюжетною лінією. Вважаємо, що уривки з даного роману можна використовувати під час вивчення фахової термінології, а також на семінарах з курсу “Особливості художнього перекладу”, що допоможе студентам порівняти онлайн-термінологію та Інтернет-жаргон англійської та української мов.

У більшій частині творів сучасної популярної художньої літератури Інтернет є фоном оповідання, необхідним для більш

чіткої передачі атмосфери і соціальних умов, в яких живуть і працюють герої твору. Тут доречно було б згадати роман Дена Брауна “Цифрова фортеця” (“Digital Fortress”), в якому автор описує життя та роботу криптографів. Описуючи умови роботи головних героїв, Ден Браун використовує лексичні одиниці, що належать семантичному полю “комп’ютер” і “Інтернет”:

- 1) techno-guru,
- 2) wily hacker, technie,
- 3) stamp-size processor,
- 4) codes,
- 5) public key,
- 6) encryption,
- 7) massive ROM,
- 8) computer monitor,
- 9) folder,
- 10) floppy disks,
- 11) tape backups [9].

Як бачимо, даний твір також доцільно використовувати на семінарах з основної іноземної мови, оскільки він допоможе студентам не тільки поповнити свій активний вокабуляр, а й сприятиме розвитку міжкультурної комунікації в мережі Інтернет, а саме допоможе зробити їхнє мовлення більш сучасним та зрозумілим для Інтернет-користувачів з англійськомовного Інтернету.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. У висновку ми б хотіли відзначити, що вперше такий технічний винахід як Інтернет у короткий проміжок часу перетворився у важливе соціальне і лінгвістичне явище, яке тепер вже має досить сильний вплив на культуру, мову і психологію та міжкультурну комунікацію сучасного суспільства. Тим самим Інтернет як об’єкт художньої літератури та застосування цих художніх творів у викладанні англійської мови заслуговує більш детального та ретельного вивчення.

Література:

1. Бирина Т. И. Диалог vs дискурс. Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: Социальные науки. 2008. № 3. С. 162–170.
2. Грибовод Е. Г. Дискурс. Дискурс-Пи. 2013. Т. 10. № 3. С. 118–119.
3. Gee J. P. An introduction to discourse analysis. Theory and practice. Routledge, 2005. 209 p.
4. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология : курс лекций. М. : ИТДГК “Гнозис”, 2002. 284 с.
5. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учебное пособие. СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. 461 с.
6. Иванов Л. Ю. Язык интернета: заметки лингвиста. Словарь и культура русской речи. М., 2000.
7. Коупленд Д. Рабы “Майкрософта”. Пер. с англ. Н. Федуро. М. : ООО “Издательство АСТ”: ЗАО НПШ “Ермак”, 2004. 430 с.
8. Coupland D. Microserfs. – HarperCollins, 1995. 384 p.
9. Brown D. Digital Fortress. Corgi Adult, 2004. 512 p.

Pasichnyk N., Zakordonets N., Plavutska O. Multicultural digital discourse as a direction of the development of English fiction: philological and methodological aspects

Summary. The article is devoted to the study of digital discourse as a direction of development of English fiction. Philological and methodological aspects are analyzed. It is noted that the emergence and rapid development of information

technology and the Internet have led to changes in the language environment. The Internet has become not only a source of information, but also the dominant means of communication, closely connected with all spheres of human life. The electronic revolution caused a language revolution, which in turn formed a new network, electronic language. Thus, the status of digital discourse as a separate type of discourse and a new form of communication is confirmed by its specific features due to the environment in which it operates and the dominant role of the Internet in modern society. Today, it is undeniable that popular fiction is actively influenced by the Internet. carried out through the Internet, which is a channel of communication and exchange of information between participants. The possibility of using digital fiction in the educational process is analyzed, namely during the study of the peculiarities of literary translation and English philological disciplines

in general. It is noted that the use of digital discourse texts promotes the development of intercultural communication. Digital communication is indirect because it is carried out by technical means. In the very term “digital discourse” is already the relationship of discourse to the Internet and the computer. In other words, this type of communication involves three participants: the user, the computer and the Internet. Today, the Internet stores vast amounts of information of a linguistic nature, including literary texts of various genres, created by both professional authors and amateurs. In most works of modern popular fiction, the Internet is the background of the story, necessary for a clearer transfer of the atmosphere and social conditions in which the heroes of the work live and work.

Key words: digital discourse, fiction, methods of teaching English, methods of teaching translation, Internet communication.

*Приблуда Л. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри гуманітарних дисциплін**Національного університету харчових технологій*

МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ УВИРАЗНЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ ДІЙСНОСТІ В РОМАНАХ ЛЮКО ДАШВАР “ІНІЦІАЦІЯ” ТА “#ГАЛЯБЕЗГОЛОВИ”

Анотація. Наукову працю присвячено дослідженню лексико-семантичних параметрів метафори як різновиду вторинної номінації в художніх творах “Ініціація” та “#ГАЛЯБЕЗГОЛОВИ” Люко Дашвар. Метафора є потужним засобом вторинної номінації, яку Люко Дашвар активно використовує для увиразнення мовотворчості своїх художніх творів, надання їм неповторного колориту. З’ясовано, що залежно від ознаки, на якій ґрунтується метафоричне перенесення, продуктивними типами є такі: назва тварини → людина, подібна до цієї тварини за порівнюваними інтелектуальними здібностями, характером, особливостями поведінки; частина тіла тварини → частина тіла людини; житло тварини → житло людини; назва птаха → людина, схожа на нього за особливостями поведінки, внутрішніми якостями; рослина → людина; назви неживої природи → людина; назви різних предметів → людина.

Доведено, що метафоричні найменування, використовувани авторкою, виконують не лише номінативну функцію. Через наявну семантичну двоплановість вони збуджують мисленнєву діяльність читача. Метафори кожної групи мають як позитивне емоційно-оцінне забарвлення, так і негативне.

Зауважено, що особливе місце в художніх текстах романів посідає дієслівна метафора. Вона виникає внаслідок порушення семантичного зв’язку між предметом і його дією. Письмениця активно використовує дієслівні метафоричні номінації із семантикою звуку, у яких зреалізовано різноманітні емоційні стани художніх персонажів: гнів, радість, тривога, роздратування, розчарування, збудження, хвилювання тощо. Відзначено, що авторка послуговується дієслівними метафорами, у яких на художнього персонажа перенесено різні природні процеси.

В аналізованих художніх творах Люко Дашвар використовує метафору як засіб вторинної номінації, що має потужний стилістичний потенціал, адже вона виразно виявляється в різних мовних стилях і особливо в художній мові. Саме з метафоризацією часто пов’язане багатство художнього мовлення.

Ключові слова: вторинна номінація, метафора, зооморфізм, орнітонім, вегетонім, флоронім.

Постановка проблеми. Художній дискурс початку XXI ст. активно поповнюється новими творами, що зумовлює збільшення кількості вторинних найменувань. Одним із найяскравіших засобів вторинної номінації є метафора, яка є потужним засобом увиразнення художньої дійсності твору. Вона дає змогу виявити характерні ознаки ідіостилу письменника, відтворити авторське світобачення зображуваних подій та харак-

терів героїв. Метафора як різновид вторинної номінації стає все більш уживаною, адже експресивізує зміст художнього тексту, привертає увагу до зображуваного через колоритні художні образи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метафору як засіб вторинної номінації в різних аспектах досліджували вітчизняні й зарубіжні мовознавці, з-поміж яких: Н. Арутюнова, М. Блек, В. Вовк, Г. Воробйова, А. Гаврилюк, В. Гак, М. Ковальчук, Л. Кравець, Л. Марчук, Г. Панчук, Т. Сакулєнко, Т. Сакулєнко, Л. Скалозуб, О. Тараненко, В. Теля, Л. Тиха, О. Хорошун та ін. Так, ґрунтовно вивчено функціонування метафори в поезії (Т. Єщенко, Л. Кравець, О. Лященко, Л. Пустовіт, Н. Слобода, І. Толочин та ін.), періодиці та публіцистиці (Д. Вовчок, З. Резанова, М. Антонівська та ін.), суспільно-політичному та бізнес дискурсі (Х. Дацишин, Г. Воробйова, Т. Терещенко та ін.) тощо. У художньому дискурсі дослідження лексико-семантичних особливостей метафори зреалізовано в наукових працях О. Акастолової, О. Балабан, Н. Варич, І. Дегтярєвої, Л. Дмитришин, Р. Дубровського, М. Жилиної та ін. Проте ці студії не вичерпують усіх можливостей дослідження всього потенціалу використаних у художніх творах метафор, які стають дедалі вживанішими у зв’язку з прагненням сучасних прозаїків зробити свій мовосвіт більш експресивним, колоритним, що дає змогу привернути увагу читачької аудиторії, стати ближчим до неї.

Метою статті є дослідження лексико-семантичних особливостей метафоричних номінацій у художніх творах Люко Дашвар “Ініціація” та “#ГАЛЯБЕЗГОЛОВИ”, з’ясування лексико-семантичних параметрів метафори, ужитої авторкою в означених художніх творах, визначення її місця в системі мовних засобів стилізації мовотворчості письменниці.

Виклад основного матеріалу. Явище номінації – складне й багатопланове. Воно містить цілий комплекс проблем різного роду: суб’єктивне в мові, вплив соціального середовища та історичної думки на процес виникнення нових найменувань, проблеми співвідношення знака та позначуваного, проблема вибору мовних засобів вираження того чи того поняття та співвідношення різноманітних способів називання тощо [1, с. 76].

Т. Грошко наголошує на тому, що вторинна лексична номінація є результатом природного розвитку мови, зумовленим пізнавальною і комунікативною потребою людини в її соціально-історичній практиці. Виникнення нових соціальних зв’язків, на думку дослідниці, приводить до трансформації сконцентрованої в словесному знакові інформації [2, с. 1]. Вторинна номінація ґрунтується на асоціативності людського мислення.

Важливою умовою появи, функціонування вторинної номінації є полісемія, яка виникає внаслідок того, що до семантичної структури лексеми приєднуються елементи інших семантичних полів, у результаті чого вона розширюється [1, с. 77]. П. Гриценко підкреслює, що підставою для цього є усвідомлювана мовцями спільність або суміжність елементів лексичної системи [3, с. 45]. О. Ахманова розглядає вторинну номінацію як значення, яке слово набуває в результаті свідомого вживання цього слова в мові для позначення предмета, який не є його природним або звичайним референтом [4, с. 163].

Одним із найбільш продуктивних з-поміж видів семантичної деривації є метафоричне перенесення. Структурна лінгвістика експлікує метафору як образний засіб, що виконує функцію зв'язування значення слів. Когнітивна лінгвістика інтерпретує метафору як певну ментальну операцію, що поєднує дві понятійні сфери, надаючи мовцю можливість використовувати потенції структурування сфери “джерела” під час концептуалізації сфери “мети” [5, с. 9]. Метафоризація інтенсифікується в тих прошарках лексики, що є найбільш важливими та актуальними в конкретний період [1, с. 77].

Метафора є потужним засобом вторинної номінації, яку Люко Дашвар активно використовує для увиразнення мовосвіту своїх художніх творів. М. Пентилук підкреслює: “Письменники у своїй мовній практиці ставляться з особливою увагою до явищ метафоризації як до художнього прийому. Вони широко використовують метафоризування, намагаються на цьому ґрунті досягти певного художнього ефекту” [6]. Метафора дає змогу створити яскраві, свіжі, колоритні образи, адже в її основі лежить співвіднесення емоційно-логічного перехрещення двох понять, що створює певну базу для семантичного переходу одного поняття в інше з якісно новим змістом [7, с. 234].

Залежно від ознаки, покладеної в основу метафоричного перенесення, у зазначених романах виокремлюємо декілька найпродуктивніших типів цього засобу вторинної номінації.

1. *Назва тварини* → *людина, подібна до цієї тварини за порівнюваними інтелектуальними здібностями, характером, особливостями поведінки*, напр.: *корова, коза, кабан, горила, шкапа, баран, козел* тощо. Пор.: *Через цю корову на нас повісили борг майже у мільйон!* [8, с. 52] – ідеться про жінку, до якої виявляють зневажливе ставлення. *Гримають дверцята авто. Розлючений чоловік шарпає мене. – Здурила, коза?!* [9, с. 153]; – метафора називає дівчину, поведінка якої викликає роздратування. – *Значить, сказав Галі, що в неї ВІЛу немає? – Звичайно! – лягнув на автоматі, завівся. – Що би тебе ще турбувало?! Краще повернемося до наших баранів!* [8, с. 272] – ідеться про нерозумних чоловіків. *Двоє дужих кабанів ухопили красунчика, а той геть нічого не розумів, горланів, як різаний* [8, с. 355]; *Мене цілу ніч допитував полковник Жадкін! Чоловік твоєї хазяйки з “Белли”! Завалив разом ці своїми горилами* [8, с. 297] – зооніми *кабани, горили* поймають сильних та кремезних чоловіків. *Консуматенко сидів поряд, із прикрістю роздивлявся покусану долоню. – Навіть шкіру не прокусила стара шкапа, – буркнув* [8, с. 72] – метафора називає жінку поважного віку. *Бачив у Карасівці таких сусідських дітлахів, немитих, нечесаних, бігали селом як ті цуценята* [9, с. 182] – ідеться про дітей, яких не доглядають батьки. Використані авторкою зооморфні метафори виконують не лише номінативну функцію. Через семантичну двоплановість вони

активно збуджують мисленнєву діяльність та увагу читача, який виокремлює найбільш характерні риси, притаманні тому чи тому художньому персонажу.

2. *Частина тіла тварини* → *частини тіла людини*, напр.: *морда, паща* тощо. Метафоричні номінації цієї групи мають негативні конотації. Пор.: *Льоню, а що з мордою? Виграв конкурс “Найміцніші яйця”?* [8, с. 320] – ідеться про обличчя. – *Шефе, ми тільки-но від копів! – Пащу захопнув! – крикнув Гашинський* [8, с. 232] – метафора *паща* називає великий, некрасивий рот художнього персонажа.

3. *Житло тварини* → *житло людини*, напр.: *барліг, нора, шпаківня, кубло* тощо. Пор.: *Копи Perezирнулися, ледь приховуючи роздратування. – У вас точно все гаразд? – перепитав той, що тільки-но обслідував барліг* [8, с. 233]; *Про цю та дівчина думала, коли відкривала свій салон у цій норі?* [9, с. 340]; *У скляній шпаківні офісу “Кресала” до мене підсідає пані Півник* [9, с. 324]; *Раніше треба було руки мої цілувати! Тоді, може, я б і розповіла про кубельце на вулиці Ентузіастів* [8, с. 20].

4. *Назва птаха* → *людина, схожа на нього за особливостями поведінки, внутрішніми якостями*, напр.: *курка, голубка, півень* тощо. Пор.: *Тьому нудило від курок, які називали хлопців зайцями, ведмежатками, борсукми, хом’яками та іншими чотирилатими* [8, с. 126] – орнітонім *курка* уособлює закріпленій у суспільній уяві образ дурної жінки. *Знала би ти, скільки разів я чула подібні палкі промови. У подібних контрах, з подібних шкряяних крісел від подібних пухатих півнів* [9, с. 144] – ідеться про чиновників, які через обіймані високі посади, виявляють зверхність, зарозумілість та зневажливо ставиться до інших. Метафори цієї групи також уживаються і з позитивним емоційно-оцінним забарвленням, пор.: *Навіть в очі не глянув, навіть не спитав: як ти тут жила без мене, голубко?* [9, с. 174] – ідеться про вияв теплих почуттів, кохання до художньої героїні.

5. *Рослина* → *людина*. Ця група називає соціальні, зовнішні характеристики персонажів, частини тіла, напр.: *перець, диня, ягідка, квітка* тощо. Пор.: *Крутий перець тут у нас об’явився: усе він знає, хто що може, а хто давно забув!* [8, с. 209] – вегетонім *крутий перець* називає матеріально забезпеченого, самовпевненого чоловіка. – *Дякуй, що ти – мій син, – відповів Чорнобай. – Інший би отримав у диню за такі слова!* [9, с. 324] – ідеться про голову. Фітоніми уживаються для позначення привабливих, вродливих художніх героїнь, які мають відмінну фізичну форму. Пор.: *Я – Ромараза! Прекрасна південна квітка! У мене власна воля, свої примхи* [9, с. 158]. Або: – *Леді, краса не має перерв на обід і сон, – товкла персоналу хазяйка “Белли” Юлія Володимирівна Жадкіна, 45-річна красна ягідка без ознак старіння, радості і сексу* [8, с. 17].

6. Метафори, які містять назви земноводних та моллюсків, напр.: *жаба, спрут, риба* тощо. Пор.: – *Юлька у нас – жаба, – злилася. – Сама купається у грошах, стерво, а нам ніколи і копійчини за понаднормову роботу не підкине* [8, с. 17]; *Гашинського мочити сенсу немає, бо в наших спрутів голів немає* [8, с. 190]; – *Е ні, рибко, – відказав. – Ми з тобою вдвох жити зібратися, тому і вирішувати все маємо разом* [9, с. 225].

7. Назви неживої природи → *людина*, напр.: *сонце, зірка* тощо. Пор.: – *Юлю, квартира – подарунок! Не за те, що в нас*

буде! За те, що вже було, **сонце** [8, с. 285]; Ви і досі не затвердили презентаційний бюджет, Андрію Івановичу! Не розглянули пропозиції щодо запрошених **зірок** [8, с. 211].

8. Артефактна метафора, що містить назви різних предметів, напр.: *корито, лялька, щит, меч* тощо. Пор.: *Якому такому дурному він своє **корито** хоче впарити? Який йолоп узагалі на нього подивиться?! Краще б написав на лобовому склі марку своєї чортпхайки* [8, с. 69]; *Оця **лялька** тільки-но дала відкоша її синочку, а хіба є у світі крацій за Анчиного Сашка?* [8, с. 224]; *Командир бойового крила “Кресала” наша стіна, наш **щит і меч**, наше все* [9, с. 313].

Важливе місце в художніх текстах авторки займає дієслівна метафора, що виникає внаслідок порушення семантичного зв'язку між предметом і його дією, бо дія, яка логічно притаманна предмету одного семантичного поля, приписується предмету іншого семантичного поля [10]. Так, М. Пентиліук переконана, що в словесній структурі метафори дієслову належить особлива роль. Воно створює динаміку, надає всім переносним ознакам рухливості. За своєю природою дієслово здатне викликати таку експресивність слів у метафорі, яка найбільш уразливо діє на емоції [6].

Люко Дашвар активно використовує дієслівні метафори із семантикою звуку, напр.: *гавкати, шипіти, кукурікати, нявкати, кудахкати, мекати, клекотіти, торохтіти, вихлюпувати, вибухнути* тощо. Пор.: – *Ромка теж один! Собак я не рахую! – **відавкуюся*** [9, с. 336]; – *А Юлька, кажуть, **шипіла**... – **відповіла** Женька* [8, с. 336]; – *Розумію, – обережно підтримую розмову, намагаюся прикинути, як довго протримається “Кресала”: **бездарно розкраде гроші спонсорів і помре чи встигне хоч раз **кукурікнути***** [9, с. 145]; – *Пережудо! – **нявкнуло**. – А чого такий добрий? Із Тасею врешті переспав? Чи й досі ні?* [9, с. 208]; *Не обертаюся на вигук, **мекаю**, намагаюся вигнати зі своєї реальності все, що пов'язане з прекрасним* [8, с. 349]; *Пані Півник бачить мене, натхненно **кудахає**, полишає співрозмовників* [9, с. 311]; *Під час посиденьок із Юрком віддавав перевагу горілиці перед пивом. **Торохтів**: менти в тебе, менти, і ніхто не знає, де тиє!* [8, с. 70]; – *Леся – моя близька подруга. Раз вона рекомендувала вас, значить, ви того варті, – **клекоче** урочисто* [9, с. 146]; – *Ми знайшли ульотне місце! – **вихлюпує брат*** [9, с. 336]; – *Ти ж не жлоб'яра? – **питала** насторожено, та все ж відступала на крок, аби встигнути втекти, якщо **мужчина раптом вибухне**, ухопить її за волосся – та по щоках!* [9, с. 184]. Метафоричні найменування цієї лексико-семантичної групи вживаються на позначення різноманітних емоційних станів художніх персонажів: гніву, радості, смутку, тривоги, роздратування, розчарування, збудження, хвилювання, здивування. Привертає увагу дієслівна метафора *літати*, що називає стан піднесення, окрилення, пор.: *Тимур – **геній**. Справді! Зараз затіяв дивовижний перформанс. Каже: “Маю через це пройти, це надихає!” І дійсно ожив. **Літає*** [9, с. 155].

Увиразнюють художню картину світу й дієслівні метафори, що характеризують фізичних та емоційний стан художніх персонажів, а також ті, у яких відбувається перенесення на людину різних природних процесів, напр.: *закам'яніти, розтікати, горіти, тьмяніти* тощо. Пор.: *Галя **закам'яніла**. Дивилася на Тьому зацьковано і водночас гнівно, ображено, хапала ротом повітря, аби видихнути, та не могла* [8, с. 299]; ***Розтікаюся**, як калюжа: Діна в один бік, молодий **мужчина** – в інший* [9, с. 73]; – *Я надто напружено працював останнім*

*часом. З таким жорстким розжаренням – як та лампочка. **Горів** як скажений. Тепер хочу трохи відпочити* [8, 91]; *Знай-дїть когось, хто набере його на комп'ютері. Розумієте? – Ні, – **дідусь тьмяніє*** [9, с. 39].

Властивість метафоризуватися є важливою якістю слова. Це явище, на думку дослідниці, дуже виразно виявляється в різних мовних стилях і особливо в художній мові. Саме з метафоризацією часто пов'язане багатство слова, гнучкість, краса [6].

Висновки. Отже, метафоричні найменування є яскравим засобом вторинної номінації, які Люко Дашвар використовує в романах “Ініціація” та “#ГАЛЯБЕЗГОЛОВИ” для увиразнення мовосвіту цих творів, надання їм неповторного колориту. Джерелами творення метафори є переосмислені назви різних тварин, рослин, птахів, предметів тощо. Дієслівні метафори відображають різні емоційні стани художніх персонажів. Вони виконують не лише номінативну функцію, а й мають оцінне навантаження.

Література:

1. Кузнєцова І. В., Скірта А. А. Метафора як засіб утворення англійських юридичних термінів під час вторинної номінації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2019. № 40. Том 2. С. 76–80.
2. Грошко Т. В. Про природу вторинної номінації в структурі спеціального дискурсу. Publishing house Education and Science s.r.o. URL: http://www.rusnauka.com/17_SSN_2007/Philologia/22471.doc.htm (дата звернення: 25.03.2022).
3. Гриценко П. Ю. Моделирование системы диалектной лексики. К.: Наукова думка, 1984. 227 с.
4. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М.: КомКнига, 2007. 576 с.
5. Ягафарова Н. Г. Основные ономазиологические понятия. Вестн. Челябин. гос. ун-та, 2010. Вып. 43. С. 172–177.
6. Пентиліук М. Дієслівні метафори в поезії М. Чернявського. URL: <https://prosvita-ks.co.ua/visnik-tavriyskoyi-fundaciyi-vipusk-5/mariya-pentilyuk-diieslivni-metaphori-v-poeziyah-mchernyavskogo> (дата звернення: 20.03.2022).
7. Стретович Т. П. Класифікаційне розмаїття метафор. Науковий часопис НДП ім. М. П. Драгоманова. Сер. 9. Сучасні тенденції розвитку мов. 2018. Вип. 16. С. 232–239.
8. Дашвар Люко. #Галєбезголови: роман. Харків: Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2020. 400 с.
9. Дашвар Люко. Ініціація: роман. Харків: Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2018. 416 с.
10. Панчук Г. Метафора та її граматичне вираження у збірці О. Пальовської “Долина Храмів”. Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. пр. Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Посвіт, 2015. С. 200–205.

Prybluda L. Metaphor as a means of expression of artistic reality in luko dashvar's novels “Initiation” and “#Galefishers”

Summary. The scientific work is devoted to the study of lexical and semantic parameters of metaphor as a kind of secondary nomination in the works of art “Initiation” and “#GALYABEZHOLOVY” Luko Dashvar. Metaphor is a powerful means of secondary nomination, which Luko Dashvar actively uses to express the linguistic creativity of his works of art, giving them a unique color. It was found that, depending on the feature on which the metaphorical transfer is based, the productive types are as follows: the name of the animal → a human similar to this animal in terms of comparable intellectual

abilities, character, behavior; animal body part → human body part; animal housing → human housing; the name of the bird → a human similar to him in behavior, inner qualities; plant → human; names of inanimate nature → human; names of different objects → human.

It is proved that the metaphorical names used by the author perform not only a nominative function. Due to the existing semantic duality, they excite the mental activity of the reader. Metaphors of each group have both positive emotional and evaluative color, and negative.

It is noted that a special place in the literary texts of novels is occupied by verb metaphor. It is caused by a violation of the semantic connection between the object and its action.

The writer actively uses verbal metaphorical nominations with semantics of sound, in which various emotional states of artistic characters are realized: anger, joy, anxiety, irritation, disappointment, excitement, excitement, etc. It is noted that the author uses verbal metaphors in which various natural processes are transferred to the artistic character.

In the analyzed works of art, Luko Dashvar uses metaphor as a means of secondary nomination, which has a strong stylistic potential, because it is clearly manifested in different language styles and especially in artistic language. Metaphorization is often associated with the richness of the artistic speech.

Key words: secondary nomination, metaphor, zoomorphism, ornithonym, vegetonym, floronym.

Пятковська Т. А.,

аспірантка кафедри германської та слов'янської філології
ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет"

ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті зроблено огляд сучасного стану лінгвоконцептології. Окреслено передумови формування науки. Наголошено на особливостях науки, які полягають в переосмисленні структури та семантики мовних одиниць. Завдання лінгвоконцептології полягає в розширенні уявлень про семантику мовного знака. Проаналізовано погляди науковців на особливості розвитку науки у вітчизняному мовознавстві. Розглянуто дискусійні питання щодо наукової релевантності концепту. Зауважено розбіжності з лексичною семантикою, з якою уподібнюють лінгвоконцептологію. Названо відгалуження лінгвоконцептології. Визначено здобутки та проблеми, перспективи розвитку лінгвоконцептології. Потреба у формуванні власної метамови задля опису досліджуваних явищ залишається актуальною для науки. Здобутками науки можна вважати визначення концепту, формулювання типології концептів та моделювання їх структури. У статті наведено приклад формування словника термінопонять. Ризики для лінгвоконцептології полягають в можливості зникнення цього напрямку через нагромадження описових робіт та відсутність аналітичних, які б спрямовували розвиток у правильне русло. Наголошено на невпорядкованості результатів досліджень з лінгвоконцептології. За відсутності у лінгвоконцептології власних методик диференціації концептів, на думку науковців, доцільним є звернення до методик, виділених іншими науками, зокрема філософією, психологією і застосування онемасіологічного підходу. Проблема вербалізації концептів та неможливість досягнення повного озвніщення стимулює науковий пошук у методологічній царині. В статті наголошено на необхідності пошуку "точок росту" лінгвоконцептології. Інтенсивний шлях розвитку науки з дослідженням концептів у динаміці та взаємозв'язку у межах концептосистем є найбільш вірогідним шляхом для успішного розвитку лінгвоконцептології.

Ключові слова: концепт, лінгвоконцептологія, мета-опис, диференціація, дискурс, концептуалізація.

Постановка проблеми. Панівними науковими парадигмами ХХІ століття визначають прагматичну та когнітивну. Відбувся відхід від структуралізму – мову почали розглядати як засіб впливу та концептуалізації дійсності. Когнітивні настанови сучасної лінгвістики сприяли утвердженню антропоцентризму та етноцентризму як дослідницьких принципів. Ці зміни стали сприятливим середовищем для розвитку наук когнітивного циклу. Так звана "концептуальна революція" стала каталізатором для виникнення нових мовознавчих наук та їх подальшої диференціації на більш вузькоспеціальні. На межі лінгвокультурології та лінгвокогнітології з'явилася лінгвоконцептологія. Передумови її формування були ще у працях В. Фон Гумбольдта, О. Потєбні, Л. Вайсгербера, Е. Сепіра та Б. Уорфа. Лінгвоконцептологія прагне переосмислити погляди на структуру і семантику мовних одиниць, вийти за межі суто системно-мовного дослідження. Процес концептуа-

лізації досліджується через призму людського світобачення, де мова виступає засобом комунікації, акумуляції досвіду, знань, відбитком культури.

З огляду на сучасний стан лінгвоконцептології, необхідне упорядкування результатів досліджень, їх аналіз, вироблення єдиної метамови для опису мовних явищ. У статті проаналізовано дослідження А. Приходька, А. Мартинюка, О. Воробйової, В. Іващенко, С. Потапенка.

Мета статті: розглянути сучасні проблеми розвитку лінгвоконцептології. Завдання статті: проаналізувати здобутки і прорахунки лінгвоконцептології на сучасному етапі розвитку, розглянути питання вироблення метамови лінгвоконцептології.

Виклад основного матеріалу. Лінгвоконцептологія як дисципліна виокремилась у складі когнітивної лінгвістики наприкінці 90-х рр. ХХ ст. На даний час залишається молодю лінгвістичною наукою, яка все ще перебуває у стадії формування. Основною метою лінгвоконцептології став опис концептів і мовних засобів їхньої репрезентації. На думку А. Приходька, лінгвоконцептологія прагне переосмислити структуру та семантику мовних одиниць у вимірах етно-, соціо- та субкультурних категорій. Методологічною основою науки є її співвідношення з тріадою "форма – зміст – функція", яке відбувається лише у притаманній лінгвоконцептології спосіб. Досліджуючи форму концепту лінгвоконцептологія послуговується інструментами лінгвосеміотики, зміст – лінгвокультурології та лінгвокогнітології, функцію – лінгвопрагматики та лінгводискурсології.

Головним поняттям лінгвоконцептології є концептуалізація – один із процесів пізнання, що ґрунтується на осмисленні інформації та утворенні на її основі концептів. В результаті творяться концепти, які своєю чергою поєднуються в системи концептів.

Активне використання лінгвоконцептологією методологічного інструментарію лексичної семантики подекуди призводить до отождоження цих дисциплін, проте лінгвоконцептологія має більш широкий спектр дослідження та численніші міждисциплінарні зв'язки: використовує методологію інших наук, розглядає мовну семантику у різних дискурсах, застосовує фреймове моделювання когнітивних конструктів. Лінгвоконцептологія прагне розширити уявлення про семантику концептів, досліджуючи їх не лише в системно-мовному ракурсі, а й з точки зору їх функціональності – в дискурсі.

До відгалужень концептології, на думку О. Воробйової, належать: *лінгвоконцептологія*, у тому числі зіставна й історична або діахронічна; *концептологія тексту і дискурсу*; *концептологія культури*, включаючи *лінгвокультурну концептологію*; *художню концептологію* й *ідіоконцептологію* як її складова; *інтерсеміотична*, або *мультимодальна концептологія* (напр., концептологія фільму, реклами, балету тощо), а також концеп-

тологічні студії в межах мультимодальної стилістики, що спи-рається на визнання наявності в художньому тексті своєрідної вбудованої мультимодальності; *невербальна концептологія* (жестів, музики, танцю, архітектури і под.), зокрема в аспекті паралінгвального втілення концептів; *концептологія емоцій і емоційних станів*, включаючи змінені стани свідомості, яку умовно можна назвати лінгвопсихоконцептологією; *нейроконцептологія* у контексті когнітивної нейронауки; *психолінгвоконцептологія* як галузь психолінгвістики; *концептологія як розділ педагогічної (лінгводидактичної) когнітології*.

На сьогодні в лінгвокультурології, на думку Н. Барвіної постали такі основні напрями: 1) *фразеологічний* (розглядають культурні потенції фразеологічно-паремійного фонду мови); 2) *концептологічний* (інтерпретують концепти як культурні константи на тлі дискурсів різних типів – буденного, художнього, політичного, наукового тощо); 3) *лексикографічний* (з'ясовують питання, як національно-культурну своєрідність мов відтворено словниками різних типів).

Тобто лінгвоконцептологія все ж залишається для науковців відгалуженням більш широкої концептології, яка включає в себе і неverbальні дослідження. Оскільки лінгвокультурологія одна з наук, з яких утворилась лінгвоконцептологія, концептологічний напрям ще належить до кола її досліджень.

О. Селівнова вважає завданнями лінгвоконцептології такі: 1) дослідження процесів концептуалізації світу та внутрішнього рефлексивного досвіду; 2) аналіз залежності концептуалізації від різноманітних чинників: етносвідомості, соціуму, культури та субкультури певної групи, індивідуальної свідомості; 3) опис концептуалізації у філогенезі й онтогенезі; 4) визначення параметрів концептосистеми і їх зв'язку з концептуальною й мовною картинами світу; 5) диференціація концептуальних сфер (доменів) у концептосистемі й етносвідомості; 6) опис констант культури як системи культурних концептів народу; 7) обґрунтування поняття концепту, його співвідношення з поняттям; 8) з'ясування структури концепту; 9) визначення ролі мовної репрезентації при встановленні його складу; 10) вироблення методики концептуального аналізу; 11) створення типології концептів; 12) характеристика текстових і художніх концептів і творах і творчості митців слова [1, с. 403].

Виконання поставлених завдань уможливить доступ до глибинних смислів концептів. Дослідження процесів концептуалізації з лінгвокогнітивної та лінгвокультурологічної точок зору, розгляд їх в динаміці сприятимуть виходу на новий рівень досліджень в лінгвоконцептології. Питання розмежування концепту та поняття, визначення структури концепту, типології концептів, вироблення універсальної методики концептуального аналізу попри їх достатню розробленість на даному етапі розвитку науки, можуть надалі набувати унормованості. Багато з цих завдань можна вважати виконаними, також здобутком концептологічних студій є визначення концепту, способів його вербалізації. Це спільний здобуток багатьох вчених, проте значною мірою О. Кубрякової й Ю. Степанова. Іншим вагомим здобутком лінгвоконцептології є побудова типологій концептів, розроблені алгоритми моделювання концептів.

Підсумовуючи ті проблеми, які наразі стоять перед концептологією, за О. Воробйовою, варто звернути увагу на такі основні позиції: 1) розкриття енергійного потенціалу концептів, у тому числі художніх і естетичних, у їх мінливій дина-

міці; 2) уточнення механізмів і способів організації концептів, у тому числі фоно- і граматичних концептів, у когнітивній структурі; 3) вироблення принципів побудови етно-, соціо-, ідіо- і подібних концептуальних мереж і конфігурацій, тобто прив'язка концептів до середовища їх реалізації; 4) розробку методик інтерсеміотичної реконструкції концептів у межах загальної методології концептуального аналізу. За О. Потапенком, головними проблемами сучасної лінгвоконцептології як науки є: розмежування концепту і поняття; зв'язок концепту і значення; обсяг концепту, його типологія, структура, методи та процедури опису та ін.

Однією з актуальних проблем лінгвоконцептології є доказ наукової доцільності концепту. Розмитість визначення концепту, неможливість повної вербалізації, позиціонування як одиниці не лише мови, а й свідомості породжують дискусії у наукових колах. Так, Ю. Сорокін вважає його “квазіметодологічною категорією”, а В. Левицький – “фантомною категорією”, що, будучи створеною фантазією дослідника, позбавлена більш-менш чітко окреслених меж і не піддається об'єктивним вимірам. Приблизно також ж рішуче виступають проти концептів І. Левонгіна та З. Харитончик. Дані дискусії відкривають слабкі місця теорії концепту – непізнаність. Протилежність думок в наукових колах сприятиме дослідженням феномену концепту.

С. Потапенко наголошує на тому, що розвиток когнітивної лінгвістики довгий час обмежувався лише дослідженням концептів з опорою на мовну семантику. Основними питаннями, які потребують вирішення, на думку вченого залишаються дифініція концепту, способи диференціації окремих концептів, роль концептів в когнітивно-дискурсивних практиках.

“Так, захоплення аналізом окремих концептів за чітко визначеним лекалом призводить до домінування в концептологічних студіях інвентаризаційного підходу, за якого втрачається бачення системотвірних зв'язків, важливих не лише для розкриття механізмів концептної взаємодії, а й для осягнення динаміки концептуальної картини світу в цілому та на її окремих ділянках” – вважає О. Воробйова [2, с. 53].

О. Воробйова дійшла висновку про те, що надзвичайний інтерес до терміну “концепт” і велика кількість однотипних досліджень з системно-мовного ракурсу можуть зіграти не на користь лінгвоконцептології, дискредитувати її як науку. Дослідниця вбачає найефективніший вихід із ситуації – інтенсивно-екстенсивний шлях розвитку, де на перший план вийдуть міждисциплінарні дослідження зорієнтовані на вивчення концептів у динаміці, в усій багатоманітності їх зв'язків у межах концептуальних систем. Натомість накопичення даних про конкретні концепти (зіставні та діахронічні дослідження в дусі структуралізму) продовжуватиметься, проте відійде на другий план.

Іншою проблемою є тяглість консервативних підходів до вивчення концепту – семасіологічний – виділення концептів на основі досліджуваного мовного матеріалу; ономасіологічного – дослідження засобів вербалізації раніше виділених концептів. Яким же може бути вихід для лінгвістичних досліджень у царині концептології? Все ж таки ономасіологічний підхід є виходом, при відсутності у лінгвоконцептології власних методик диференціації концептів. Ономасіологічний підхід передбачає вбачати критерієм відбору концепти, що вже виділені філософією, психологією, соціологією, політологією.

Потапенко також пропонує використовувати категоризаційний підхід, який враховує рівні абстракції та концептуалізації різних об'єктів.

На думку С. Потапенка, “у лінгвоконцептології системно-мовного зразка, яка використовує концепти як засоби відмежування мовного матеріалу, відсутні якісь критерії їх розрізнення. Адже ні для кого не секрет, що при виділенні концептів дисертанти опираються на власну інтуїцію” [3, с. 117].

Для опису будь-якого лінгвістичного об'єкта необхідна своя терміносистема, наразі для лінгвоконцептології вона ще не сформована. На думку В. Іващенко, “сьогодні фактично відсутня єдина метамова для опису концептів vs концептосфер як об'єктів лінгвістичних досліджень. Саме пошук проміжної структури / мови стає актуальним для всіх концептуальних досліджень”

У лінгвоконцептології, як молодій дисципліні, відсутній власний упорядкований словник термінопонять. Дана наука послуговується термінами когнітивної лінгвістики. Актуальним для лінгвоконцептології залишається пошук метапонять, за допомогою яких можна б було описувати досліджувані лінгвістичні об'єкти, зокрема концепти.

Для В. Іващенко лінгвістичний метаопис це – «“вдтворення” засобами [мета]мови лінгвістики або, точніше, мови металінгвістики структурної організації лінгвістичного об'єкта в систематизованих певним чином та структурованих у певній залежності металінгвістичних поняттях як одиницях найвищого рівня узагальнення / надрівня. Таке моделювання є одним із етапів пізнання або вивчення будь-якого лінгвістичного явища чи об'єкта» [4, с. 98]. Це, з одного боку, вже відомі в лінгвоконцептологічних працях терміни, з другого, – введені автором монографії новотвори: I) на позначення власне системи, зокрема такими поняттями як *концептуальна система / концептуальна парадигма / концептуарія / концептосфера, [функціональна] топологія, типологія*; II) на позначення елементів системи: I) структурних одиниць: *концепт / концептуальна структура / топологічний тип концепту; концептуальне поле / концептуальна сфера / концептуалізована сфера / концептосфера (предметної галузі) / домен, кластер, субсфера / субдомен*; Вчена застосовує для метаопису внутрішньоструктурної організації *концепту* такі “лінгвоніми”: на рівні ментальних структур: *моторний образ [руху], [образ-]сенсibiliя, емоційний образ, образ-картинка / геіштальт, [образ-] символ, [образ-] ейдос / поняття / ідея, образ-міф / міфема, релігійний міф, першообраз / [образ-]архетип, [образ-]прототип, [образ-] стереотип, [образ-]фрейм, [образ-]скрипт і т. ін.*; на рівні ціннісно-сміслових структур: *когнітема, [лого]епітема, гносема, емотема, конатема, ідіологема, соціологема, етнологема, лінгвокультурема, топологема, екологема, ідеологема, міфологема* тощо.

Висновки. Лінгвоконцептологія на даному етапі розвитку ще не набула самостійності й унормованості. Першочерговими завданнями заклишаються формування власної метамови, методології диференціації концептів та відстоювання наукової релевантності концепту. Дослідження лише семантики концептів не є достатньо ефективними та значущими для розвитку лінгвоконцептології. Проте дослідження концептів в динаміці та взаємозв'язку з іншими концептами в рамках концептосистем зможуть відкрити нові перспективи.

Література:

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.
2. Воробйова О. П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. Вісник КНЛУ. Серія “Філологія”. 2011. № 2. С. 53–64.
3. Лінгвоконцептологія: перспективні напрями : монографія / авт. кол.: А. Э. Левицкий, С. И. Потапенко, О. П. Воробьева и др.; под. ред. А. Э. Левицкого, С. И. Потапенко, И. В. Недайновой. – Луганск : Изд-во ГУ “ЛНУ имени Тараса Шевченко”, 2013. 624 с.
4. Іващенко В. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : монографія. К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.
5. Манакін В. Когнітивна лінгвістика та доцільність для сучасного мовознавства. Наукові записки. Сер.: Філологічні науки (мовознавство). 2011. Вип. 95 (1). С. 3–6.
6. Мартинюк А. П. Перспективи дискурсивного напрямку дослідження концептів. Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. 2009. № 837. С. 14–18.
7. Потапенко О. І. Лінгвоконцептологія : монографія: вид. 2-ге. К. : Освіта України, 2011. 336 с.
8. Приходько А. Когнітивно-дискурсивні параметри (лінгво) концепту. Наукові записки. Сер.: Філологічні науки. 2020. Вип. 187. С. 421–427.
9. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск : Белая Е. А., 2013. 307 с.

Piatkovska T. Linguoconceptology in early XXI century

Summary. The article reviews the current state of linguoconceptology. Prerequisites for the formation of science are outlined. Emphasis is placed on the peculiarities of science, the essence of which is rethinking the structure and semantics of language units. The task of linguoconceptology is to expand ideas about the semantics of the language sign. The views of scientists on the peculiarities of the development of science in domestic linguistics are analyzed. Discussion issues regarding the scientific relevance of the concept are considered. Differences with lexical semantics, which are similar to linguoconceptology, have been noticed. The branch of linguoconceptology is named. The achievements and problems, prospects of development of linguoconceptology are determined. The need to form one's own metalanguage in order to describe the studied phenomena remains relevant for science. The achievements of science can be considered the definition of the concept, the formulation of the typology of concepts and modeling their structure. The article gives an example of forming a dictionary of terms. Risks for linguoconceptology are the possibility of the disappearance of this area due to the accumulation of descriptive works and the lack of analytical ones that would guide development in the right direction. Emphasis is placed on the disorder of the results of research on linguoconceptology. In the absence of linguistic conceptology and its own methods of differentiation of concepts, according to scientists, it is advisable to turn to methods identified by other sciences, including philosophy, psychology and the application of onomasiological approach. The problem of verbalization of concepts and the impossibility of achieving full externalization stimulates scientific research in the methodological field. The article emphasizes the need to find “growth points” of linguoconceptology. Intensive path of development of science with the study of concepts in the dynamics and interrelationships within the conceptual systems is the most likely way for the successful development of linguoconceptology.

Key words: concepts, linguoconceptology, metalanguage, differentiation, discourse, conceptualization.

Рубана Є. С.,

*аспірант кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

АНТОНІМНІ ВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ АРХІТЕКТУРИ ТА БУДІВНИЦТВА

Анотація. Лінгвістичну розвідку присвячено комплексному аналізу антонімних парадигматичних відношень, репрезентованих у рамках термінологічної системи німецької фахової мови архітектури та будівництва. Незважаючи на численні монографічні описи явища антонімії, антонімні зв'язки НФМАБ та специфіка їх функціонування як всередині терміносистеми, так і у процесі міжмовної фахової комунікації не знайшли теоретичного обґрунтування у сучасному термінознавстві, що і зумовлює актуальність нашої статті.

У статті запропоноване власне визначення *антонімних відношень терміносистеми НФМАБ*, яке базується на розумінні цих парадигматичних відношень як зв'язків між поняттями запропонованої галузевої терміносистеми, що є виражальним засобом семантичної протилежності гіпонімів, конкретизуючи та уточнюючи родові поняття, а також транслюючи протилежні семи у галузі архітектури та будівництва. Загалом з 6108 термінів та терміносполук НФМАБ було виокремлено 129 антонімних пар та тріад, що об'єднані 212 антонімними відношеннями.

У роботі ми не тільки виокремили групи антонімних термінологічних пар та тріад німецької фахової мови у сфері архітектури та будівництва, а й охарактеризували особливості антонімних зв'язків у досліджуваній терміносистемі, встановили генетичні джерела антонімних запозичень у термінології НФМАБ, висвітлили необхідність аналізу антонімних відношень з позицій інших системних відношень терміносистеми, зокрема, синонімічних та гіперо-гіпонімічних зв'язків, класифікували терміни-антоніми НФМАБ з урахуванням критеріїв за планом вираження, семантикою та контекстом. Виконання поставлених цілей передбачало використання базових методик структурного методу (семантичного, компонентного, дефініційного та етимологічного аналізів).

Представлені у роботі результати стануть у нагоді у ході реконструкції наявних парадигматичних зв'язків терміносистеми у галузі архітектури та будівництва, генетичного аналізу та аналізу функційного аспекту термінологічних одиниць НФМАБ і визначення коефіцієнта частоти вживання таксономічних груп у тезаурусі НФМАБ.

Ключові слова: термін-антонім, антонімна пара, антонімні парадигматичні відношення, фахова мова, терміносистема у галузі архітектури та будівництва.

Постановка проблеми. Потреба інтеграції процесів глобалізації та інтернаціоналізації в усі галузі людських знань диктується сучасними викликами суспільства. Архітектура та будівництво, як одне з найдавніших надбань людської історії, теж є невід'ємною складовою цього процесу і виступає об'єктом численних трансдисциплінарних досліджень.

Комплексне дослідження парадигматичних відношень у терміносистемі німецької фахової мови архітектури та будів-

ництва (далі – НФМАБ) передбачає аналіз лінгвістичного явища, що притаманне для будь-якої загальнонаціональної мови та виступає досить поширеним лінгвістичним феноменом, згідно з останніми студіями, у ряді субмов, а саме – антонімії. Окреслення специфіки функціонування парадигматичних зв'язків, фокус яких спрямовано на пошук диференційних семантичних ознак між вербалізованими поняттями досліджуваної сфери знань, сприятиме експлікації не тільки процесів, етапів культуротехнічних циклів (планування, проектування, зведення, оздоблення, реставрації, демонтажу будівель і т. д.), явищ і реалій у галузі архітектури та будівництва, а й допоможе у реконструкції архітектоніки системних зв'язків запропонованої термінологічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням антонімії з перспектив термінології займався не один десяток вчених. Серед них: Ш. Балі, Б. Михайлишин, С. Кійко, І. Волкова, З. Куделько, Т. Панько, Л. Симоненко, Г. Наконечна, Н. Нікуліна, Н. Школьна, М. Вереш, О. Боднар, В. Сазонова та ін. Проте позиції мовознавців щодо статусу цієї мовної універсалії в термінознавстві різняться. Одні вчені вважають антонімічними термінами – лексичні одиниці, що позначають одне і те ж явище з діаметрально протилежних векторів [1, с. 84]. Інші ж пропонують детермінувати антоніми з урахуванням семантичних, синтаксичних характеристик та характеристик за лексичною сполучуваністю [2, с. 163–164]. Наприклад, З. Куделько стверджує, що антонімами можна вважати терміни, диференційною особливістю яких виступає узагальнена семантична ознака, що характеризує одне і те ж явище, окреслюючи крайні позиції певної лексико-семантичної парадигми [3, с. 106–108].

На думку С. Дерби, явище антонімії слід розглядати, насамперед, як лінгвофілософську проблему, адже антонімія, з одного боку, є засобом трансляції об'єктивної дійсності, з іншого боку, опозитивність такої сутності, маючи словесне вираження, стає об'єктом опису численних лінгвістичних розвідок. Цю лінгвістичну дилему не можна розглядати з перспективи філософії мови, адже саме мовознавча складова пропонує чіткі критерії встановлення і вивчення антонімічних зв'язків, які не суперечитимуть ні філософським законам, ні законам логіки [4, с. 12–14].

Незважаючи на численні дискусії щодо питань природи антонімії, критеріїв виокремлення антонімічних одиниць, ступеня кореляції антонімічних зв'язків з іншими типами парадигматичних відношень у терміносистемах фахових мов, беззаперечним залишається той факт, що антонімія поряд з синонімією [5], полісемією, омонімією, гіперо- та гіпонімією є невід'ємним показником становлення та розвитку терміносистеми фахової мови. Антонімія у термінології часто фіксує полярні точки терміносистеми, виступає своєрідним катализа-

тором поглибленого усвідомлення понятійного інструментарію фахової мови [6, с. 209]. Це лінгвістичне явище залишається одним з ключових системних елементів терміносфери запропонованої галузі знань, тому нерідко антонімічні зв'язки більше репрезентовані на прикладі саме відношень протиставлення між термінологічними одиницями фахової мови, ніж лексемами загальнонаціонального словникового складу [7, с. 7].

Метою нашої статті є вивчення особливостей термінів-антонімів терміносистеми НФМАБ, їх класифікація, а також аналіз ступеня кореляції антонімічних відношень з іншими парадигматичними відношеннями терміносистеми у галузі архітектури та будівництва. Досягнення поставленої мети уможливується завдяки виконанню наступних завдань: окреслити проблематику сучасних мовознавчих студій щодо антонімії фахових мов; встановити і охарактеризувати антонімічні пари з урахуванням різних критеріїв (структурно-семантичного, морфологічного та частотного потенціалу); пояснити особливості антонімічних відношень з перспективи полісемічних, синонімічних та гіперо-гіпонімічних відношень. Актуальність цієї лінгвістичної розвідки зумовлена необхідністю дослідження етапів становлення і континуального розвитку терміносистеми НФМАБ; потребою реконструкції відношень всередині запропонованої термінологічної системи; характером екстра- та інтралінгвістичних факторів, що впливають на формування таких зв'язків для термінології НФМАБ. Результати дослідження сприятимуть усесторонньому усвідомленню ключових понять НФМАБ, розробці класифікаційних сіток для парадигматичних відношень інших німецьких фахових мов та зміні вектору у традиційних моделях студій системних відношень терміносфер.

Виклад основного матеріалу. Антонімія – це один з константних постулатів номінації понять з полярними значеннями. Ця мовна універсальність вирізняється вищим ступенем організації та систематизації, адже до термінологічної системи з загальноновживаної лексики досить часто запозичуються слова, які, експлікуючи спеціальні поняття у певній галузі знань, набувають певних термінологічних ознак (дефінітивності, точності, відтворюваності і т. д.) і стають елементом усталеної термінологічної системи. У ході запозичення вербального знака спорадично відбувається й запозичення антипода.

Вивчаючи явище антонімії у термінології фахових мов, вчені найчастіше послуговуються таким термінологічним інструментарієм на позначення цього феномену, як-от: *антонімія, антонімічні відношення, антонімічні пари* (рідше – *антонімічні ряди*), *антонімічні пари, терміни-антоніми*. У цьому дослідженні використовуємо *терміни-антоніми, антонімічні відношення (зв'язки), антонімічні терміносполуки (терміни-композиції та юстапозиції)*.

Термін *антонімічні відношення терміносистеми НФМАБ* інтерпретуємо як відношення між поняттями НФМАБ, які є засобом вираження семантичної протилежності гіпонімів, що конкретизують і деталізують гіперонімічне поняття і репрезентують протилежні семи у сфері архітектури та будівництва. Наприклад, проаналізувавши гіперонім *das Dach* (дах, покрівля) знаходимо такі гіпоніми: *abgewalmtes* ~, *ausgebautes* ~, *einhängiges* ~, *flaches* ~, *französisches* ~, *geschweiftes* ~, *holländisches* ~, *überhängendes* ~, *überstehendes* ~, *zweihängiges* ~ і т. д. Серед зазначених гіпонімів антонімічні зв'язки утворюють терміносполуки *einhängiges Dach* (односхилий дах) – *zweihängiges Dach* (двосхилий дах). Запропоновані термінологічні одиниці є контрарними антонімами, адже

утворені за допомогою якісних прикметників, які мають ступені порівняння. Цей приклад демонструє нам багатогранність і взаємозв'язок парадигматичних відношень у терміносистемі НФМАБ, адже ці термінологічні сполуки утворюють одразу декілька типів системних зв'язків: гіперо-гіпонімічні, антонімічні та синонімічні. Останній тип відношень реалізується через лексеми *abgewalmtes Dach* та *das Satteldach*, які є синонімами до першого компоненту антонімічної пари (*einhängiges Dach*) і вживаються також на позначення односхилого даху.

Як бачимо з прикладу, антонімічні зв'язки можуть виникати лише у разі наявності антонімічної пари. Типовими моделями антонімічних термінологічних пар є: антонімічний однослівний термін – антонімічний однослівний термін, антонімічна терміносполука – антонімічна терміносполука, антонімічний однослівний термін-компонент чи юстапозиція – антонімічна терміносполука. У результаті аналізу словникових статей НФМАБ з розробленого нами словника [8], а також словників німецької мови Duden [9] та DWDS [10], досить часто ми могли бачити приклади так званих антонімічних триад. Наприклад, *die Länge* (довжина) – *die Breite* (ширина) – *die Höhe* (висота) належить до антонімічних триад, адже у ході аналізу за складниками та дефініційного аналізу простежується наявність диференційної семи, що є причиною для протиставлення названих термінів. Іншим прикладом такої триади є: *die Aggregatzustände der Stoffe* (агрегатні стани речовин): *fest* (твердий) – *flüssig* (рідкий) – *gasförmig* (газоподібний).

У терміносистемі німецької фахової мови у галузі архітектури та будівництва антонімічні відношення значно рідше представлені у порівнянні з синонімічними та полісемічними. Нами встановлено лише 129 антонімічних пар, що об'єднані 212 антонімічними зв'язками. Загальне число термінів-антонімів у терміносистемі складає 4,2 % від загальної кількості термінів та терміносполук НФМАБ (загалом – 6108 термінологічних одиниць).

Важливим питанням наукових диспутів залишається проблема відсутності уніфікованого підходу до категоризації, класифікації та систематизації антонімічних пар. Ми пропонуємо класифікувати антоніми НФМАБ: 1) за планом вираження; 2) за поняттєво-семантичним потенціалом; 3) за ступенем залежності від контексту. Саме класифікація за такими характеристиками допоможе акумулювати інформацію про роль і місце антонімічних відношень у терміносистемі НФМАБ.

За планом вираження поділяємо терміни-антоніми НФМАБ на однослівні терміни та термінологічні сполуки. Більшість антонімічних пар є однослівними (80 антонімічних пар), антонімічних терміносполук налічується 49 рядів. Однослівні антонімічні пари диференціюємо за кількістю кореневих морфем на пари похідних та складених слів (компонентів та юстапозицій). Антонімічними однослівними парами похідних слів є, наприклад, *brandfest* – *brennbar*, *manuell* – *maschinell*, *waagerecht* – *senkrecht*, *der Bau* – *der Abbau* тощо, а парами складених слів: *der Altbau* – *der Neubau*, *das Außengewinde* – *das Innengewinde*, *die Fugendurchlässigkeit* – *die Fugendichtheit*, *Einstufenprozess* – *Zweistufenprozess*.

Антонімічні однослівні терміни або монолексеми в терміносистемі НФМАБ можуть бути різнокореневими або однокореневими. До різнокореневих монолексем відносимо такі терміни: *die Decke* – *der Boden*, *vertikal* – *horizontal*, *die Leistung* – *der Verlust*. Однокореневими є: *abbauen* – *bauen*, *die Außenwand* – *die Innenwand*, *der Nachteil* – *der Vorteil*, *das Istmaß* – *das Istmaß* тощо. Деякі лінгвісти у межах однокореневих антонімів виді-

ляють ще й антоніми з препозитивним складником, яскравим прикладом, яких є антонімічна пара з такими префіксоїдами грецького походження: *die Mikrostruktur – die Makrostruktur*. Методика етимологічного аналізу цієї антонімічної пари показує, що префіксоїди запозичено з грецької (*Mikro-* (гр. *mikrós*), *Makro-* (гр. *makrós*)), а корінь з латинської (лат. *structura = Zusammenfügung, Ordnung; Bau*). Крім того, лексеми цієї антонімічної пари є інтернаціоналізми (нім. *die Mikrostruktur, die Makrostruktur*; англ. *microstructure, macrostructure*; фр. *microstructure, macrostructure*; рум. *microstructură, macrostructură*; укр. *мікроструктура, макроструктура*; рос. *микроструктура, макроструктура*).

Враховуючи морфологічні характеристики, а саме частини-номовну приналежність, терміни-антоніми НФМАБ утворюють антонімічні пари з лексичними одиницями однієї і тієї ж лексико-граматичної категорії, тобто зберігається характерна для загальноживаної мови тенденція. Іменниковими антонімами є, наприклад, *der Strom – der Überstrom, die Außenwand – die Innenwand, der Brandgefahr – die Brandsicherheit*, прикметниковими: *brandfest – brennbar, rauh – glatt, wasserdurchlässig – wasserdicht*, дієслівними: *aufziehen – zuziehen, auftragen – auflösen, bauen – abbauen*. Встановлено, що серед засобів вираження антонімічних зв'язків монолексем НФМАБ превалюють префікси: *ab-, auf-, aus-, an-, ein-, un-*, а також суфікси: *bar-, los-, keit-, heit-*.

Слід зазначити, що іменникові та прикметникові терміни-антоніми в термінології НФМАБ досить часто не є самостійними у вербалізації спеціальних понять певної галузі, тому такі лексичні одиниці розглядаються в складі антонімічних термінологічних сполучень (загалом терміносистема НФМАБ налічує 49 антонімічних аналітичних термінів). За кількістю складників серед антонімічних терміносполук виділяємо двокомпонентні (77,6 % всіх терміносполук): *anorganische Säure – organische Säure, stationäres Gerüst – fahrbares Gerüst, homogenes System – heterogenes System, der einfache Innenausbau – der komplexe Innenausbau, diffusionshemmende Schicht – diffusionsoffene Schicht* тощо й полікомпонентні антонімічні терміносполучення (22,4 %): *gebrannte keramische Steine – ungebrannte keramische Steine, aktive Mineralstoffzusätze künstlichen Ursprungs – aktive Mineralstoffzusätze natürlichen Ursprungs, einlagig beplanktes Einfachständerwerk – zweilagig beplanktes Einfachständerwerk*.

У антонімічних аналітичних термінах НФМАБ знаходимо відмінності також за характером кореневих морфем опозитивних компонентів. Протилежність терміносполук НФМАБ може виражатися також через різні корені або основи і тоді мова йде про різнокореневі (лексичні) компоненти (*das Zusatzmittel zur Beschleunigung des Erhärtens von Spritzbeton – der abbindeverzögernde Zuschlagstoff*), або ж спільнокореневі, характерною ознакою яких є додавання антонімічних префіксів за умови незмінності кореня чи основи (*die extraharte Faserplatte – die harte Faserplatte, der Gipsabbau (Übertage) – der Gipsabbau (Untertage), der Nonius-Hänger-Oberteil – der Nonius-Hänger-Unterteil*).

Можливе розрізнення антонімічних терміносполучень ще й за якісними, кількісними та просторовими ознаками прикметника. До антонімічних терміносполук з якісним прикметником належатимуть, наприклад, *schwer entflammbarer Stoff – leicht entflammbarer Stoff*, атонімічними терміносполученнями кількісного значення будуть, наприклад, *zweihängiges Dach – eingängiges Dach*, а прикладом третього типу антонімів є: *vertikale Ablenkung – horizontale Ablenkung*.

У межах нашої вибірки було також виявлено антонімічні відношення між термінами-абревіатурами НФМАБ: *EG* або *Erdg.* (*das Erdgeschoss*) – *OG* чи *Og.* (*das Obergeschoss*), *NS* (*die Niederspannung*) – *HS* (*die Hochspannung*).

За семантичним потенціалом або за понятійно-семантичними характеристиками лінгвісти пропонують виділяти наступні класи антонімів: контрарні, контрадикторні, комплементарні та векторні. На основі використання методики семантичного аналізу розподіляємо терміни-антоніми за названими категоріями.

Контрарними або градуальними антонімами називають антонімічну пару, складові якої можна співвіднести за шкалою градуальності, тобто між опозиціями наявна мінімум одна проміжна лексична одиниця. Ступінчастий характер семантичних компонентів термінів є основним критерієм таких антонімічних відношень. Градуальний тип антонімів реалізується через використання якісних прикметників, для яких притаманна здатність утворювати ступені порівняння: *harte Holzfaserplattentyparten – mittelharte Holzfaserplattentyparten – weiche Holzfaserplattentyparten, nasse Raumfeuchtigkeitsverhältnisse – normale Raumfeuchtigkeitsverhältnisse – trockene Raumfeuchtigkeitsverhältnisse* тощо.

Контрадикторні антоніми визначаються як терміни з чіткою полярністю відношень за відсутності проміжних елементів. Цей вид термінів-антонімів часто співвідноситься з спільнокореновими антонімічними термінами відповідно до класифікації за планом вираження, адже такі антоніми утворюються за допомогою заперечного префікса, який позначає негативність чи відсутність певної властивості: *unbegrenzt – begrenzt, organisch – anorganisch, das regelmäßige Vieleck – das unregelmäßige Vieleck*. Квазіконтрадикторними антонімами є *instruktiv – konstruktiv, struktiv*. Обидва терміни вживаються у процесі фахової комунікації між архітекторами та зодчими, проте перший термін вживається у значенні “інструктивний, повчальний”, два інші – “конструктивний, пов’язаний з конструюванням”. Крім того, ці терміни було запозичено з різних мов (лат. *Construere = konstruieren*; фр. *instructif*).

Комплементарні антоніми – два опозитивні терміни, які є доповнювальними видовими поняттями і належать до спільного родового поняття. Між комплементарними антонімами відсутні проміжні ланки чи ступінчасті опозиції: *die Außenwand – die Innenwand, die Nennbreite – die Nenndicke, die Nennlänge*.

Векторними антонімами (контрастивами) називають терміни на позначення протилежно спрямованих чи взаємозворотніх процесів, явищ, дій, власностей, ознак. Цей тип антонімів передбачає дослідження тотожних ознак чи дій з різних перспектив: *der Auftraggeber – der Auftragnehmer, die Wasserbeständigkeit – die Wasserdurchlässigkeit, kontinuierlich – provisorisch*.

За ступенем залежності від контексту прийнято розмежовувати контекстуальні та мовні антоніми. Контекстуальні антоніми можна детермінувати лише в контексті. На відміну від контекстуальних антонімів для мовних антонімічних одиниць не обов’язкова наявність контексту, вони можуть існувати ізольовано. У словнику НФМАБ ми зафіксували приклад таких мовних антонімів, які існують у межах однієї лексеми (*der Frost-Tau-Wechsel*). Це лінгвістичне явище ще називають енантіосемією. Основною ознакою енантіосемії у наведеному прикладі є протиставлення значень протилежних компонентів *Frost* та *Tau* у межах одного терміна.

Генетичними джерелами термінів-антонімів НФМАБ є крім німецької ще й латинська, грецька, французька

та семітські мови. Так, найчастіше у нашій вибірці були представлені запозичення з класичних латинської та грецької мов. До них належать, наприклад, *konkav – konvex* (лат. *concavus = gewölbt*; *convexus = nach oben oder unten gewölbt*), *manuell – maschinell* (обидва терміни було запозичено за посередництва французької мови з латинської: фр. *manuel < лат. manualis*, фр. *machinal < лат. machinalis*). У вибірці знаходимо численні приклади гібридних термінів-антонімів (питомо-запозичених термінів-антонімів), у яких один чи два структурні елементи є запозиченими, інші – автохтонними. Наприклад, *anorganische Fasern – organische Fasern* (лат. *organicus < гр. organikós = als Werkzeug dienend; wirksam*; *aus griechisch an- = nicht, un- und organisch*), *der grobporige Gipsbeton – der Gipsbeton mit dichter Struktur* (нім. *gips < лат. gypsum < гр. gýpsos*, запозичено з семітських мов; фр. *béton < лат. bitumen*), *asbestfreie Zementbauplatten – die Asbestzementbauplatten* (лат. *asbestos < гр. ásbestos (lithos) = Asbest(stein), eigentlich = unzerstörbar(er Stein)*; свн. *ziment(e) < фр. ciment < spätlateinisch cimentum < лат. caementum = Bruchstein*). Очевидно, що більшість запозичених термінів-антонімів НФМАБ за генетичним джерелом належать до латинської мови, але потрапили до німецької фахової мови лише за посередництва французької мови.

Висновки. На прикладі студій антонімних відношень у терміносистемі НФМАБ знаходимо підтвердження гіпотези про те, що явище антонімії займає чільне місце не лише у системі парадигматичних відношень загальнонаціональних мов, а й фахових мов. Терміни-антоніми НФМАБ репрезентують контрастні характеристики процесів, предметів, дій у запропонованій сфері знань. У результаті вибірки на основі базових словників німецької мови ми виявили 129 антонімичних пар НФМАБ. Антонімні пари НФМАБ ми пропонуємо класифікувати за планом вираження, за кількістю та характером кореневих морфем, за морфологічними властивостями (приналежністю до певної частини мови), за кількістю складників, а також за семантичним потенціалом. Наше дослідження показало потребу вивчення компонентів антонімних пар та антонімних відношень з урахуванням всіх парадигматичних відношень, представлених у термінологічній системі НФМАБ. Отже, на основі отриманих результатів робимо висновок, що для термінології НФМАБ притаманний системний характер архітектоніки семантичних зв'язків між термінами та терміносполуками. Перспективним вважаємо вивчення антонімних пар, компоненти яких перебувають у синонімічних відношеннях з іншими термінами представленої терміносистеми, з перспективи частотних показників та зіставлення їх частотного потенціалу у межах терміносистеми.

Література:

1. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка. М. : Наука. 1968. 272 с.
2. Кійко С. В. Німецько-українська міжмовна омонімія : [монографія]. Чернівці : Видавничий дім "Родовід", 2014. 434 с.
3. Куделько З. Б. Антонімія в терміносистемі ринкових взаємин. *Проблеми української термінології*. Збірник наукових праць. 2004. С. 106–108.
4. Дерба С. М. Антонімичні відношення в українській лінгвістичній термінології. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія: Філологічна. 2013. Вип. 36. С. 14–15.

5. Рубана Є. С. Синонімічні відношення у терміносистемі німецької фахової мови архітектури та будівництва. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. № 7 (43). Vol. 2, 2021. P. 55–60. URL: <http://kelmczasopisma.com/viewpdf/7539>
6. Краснопольська Н. Л. Антонімія в українській термінології менеджменту. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки*. 2013. Кн. 1. С. 206–209.
7. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов. *Исследования по русской терминологии*. М. : Наука, 1971. С. 7–68.
8. Кійко С. В., Пинтюк Є. С. Німецько-український словник термінів архітектури та будівництва. Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2020. 144 с.
9. DWDS. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. URL: <https://www.dwds.de/wb/>
10. Duden: das große Fremdwörterbuch Herkunft und Bedeutung der Fremdwörter / hrsg. v. Wiss. Rat d. Dudenred; bearb. v. U. Kraif u.a. 4. Aufl. Mannheim; Leipzig [u.a.] : Duden, 2007. 1548 S.

Rubana Ye. Antonymic relations of the terminological system of the German professional language of architecture and construction

Summary. This linguistic research is devoted to a comprehensive analysis of antonymous paradigmatic relations represented within the terminological system of the German professional language of architecture and construction. Despite numerous monographic descriptions of the phenomenon of antonymy, antonymous relationships of the GLSPAC and the specifics of their functions both within the terminological and in the process of international professional communication have not found theoretical justification in modern terminological science, what determines the relevance of our article.

The article proposes our own definition of antonymous relations of the GLSPAC terminology, which is based on understanding these paradigmatic relations as connections between the concepts of the proposed branch terminology, which is an expressive means of semantic opposition of hyponyms, specifying and clarifying hypernyms, as well as representing the opposite senses in the field of architecture and construction. 129 antonym pairs and triads were singled out from total 6,108 terms and term compounds of the GLSPAC. They are united by 212 antonymous relations.

In this paper we not only singled out groups of antonymous terminological pairs and triads of German professional language in the field of architecture and construction, but also described the features of antonymous connections in the studied terminology, identified genetic sources of antonymous borrowings in the GLSPAC terminology, highlighted the need to analyze antonyms from the standpoint of other systemic relations of the terminological system, classified antonyms of the GLSPAC, taking into account the criteria for the plan of expression, semantics and context. Achieving the goals involved the use of basic methods of structural method (semantic, component, definition and etymological analysis).

The results presented in this paper will be useful in reconstructing the existing paradigmatic relationships of the terminological system in the field of architecture and construction, genetic analysis and analysis of the functional aspect of the GLSPAC terminological units and determining the frequency of the use of some taxonomic groups in the GLSPAC thesaurus.

Key words: term-antonym, antonymous pair, antonymous paradigmatic relations, professional language, terminology system in the field of architecture and construction.

Сікорська О. О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри суспільних наук
Одеського національного медичного університету

Шаніна О. С.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри суспільних наук,
Одеського національного медичного університету

КОНФЛІКТНА МЕДИЧНА КОМУНІКАЦІЯ

Анотація. Стаття присвячується аналізу мовленнєвої поведінки учасників медичної комунікації у конфліктних ситуаціях, а також розглядаються причини виникнення конфліктних ситуацій у професійній діяльності медика. Встановлено, що конфліктна медична комунікація виступає у вигляді мовленнєвої взаємодії комунікантів, у результаті якої учасники відчують негативні емоції завдяки вербальному впливу один на одного, у зв'язку з тим, що іллокутивна домінанта мовної взаємодії характеризується наявністю зіткнення вербально виражених цілей. Конфлікт є складною системою інтеракцій реципієнтів, що дає можливість характеризувати конфліктну медичну комунікацію з точки зору її фазових складових.

Метою нашого дослідження є опис мовленнєвої поведінки учасників медичного дискурсу у конфліктних ситуаціях спілкування. Це можуть бути конфліктні ситуації спричинені незадоволенням вимог і очікувань учасників, а також несправедливим, на їхню думку, розподілом яких-небудь обов'язків, переваг і спрямованих на досягнення конкретних результатів, часто пов'язаних з розбіжністю очікувань пацієнта з реальністю. Приводом може бути невідповідне уявлення про належну поведінку медичного персоналу (брутальність, нечемність), проведення процедур (нерегулярність, непунктуальність, недбалість), санітарно-гігієнічні умови перебування в стаціонарі (бруд, шум, запах), неправильна діагностика або неправильне призначення терапії, а також конфлікти, які мають на меті відкрите вираження негативних емоцій, що нагромадилися, образ ворожості, коли гостра конфліктна взаємодія стає не засобом досягнення конкретного результату, а самоціллю і нерідко зумовлені упередженим ставленням пацієнта до медичної служби в цілому або до окремого лікаря зокрема, а також емоційне спілкування.

Емоції представляють собою частину захворювань пацієнта, тому ідентифікація різних переживань та адекватне реагування на них лікарем має важливий терапевтичний характер у медичному дискурсі.

Ідентифікацію емоцій ми здійснили на основі декількох видів інформації – невербальної, паравербальної (просодичної) та вербальної.

Ключові слова: медична комунікація, конфлікт, дискурс, медичний дискурс, комунікативний акт, конфліктне спілкування.

Сучасні дослідження в галузі прагмалінгвістики відображають зростання інтересу вчених до мовленнєвої взаємодії комунікантів у ситуаціях, що характеризуються недотри-

манням максим принципу комунікативного співробітництва, а саме у конфліктних ситуаціях спілкування. Проблема порушення принципу комунікативного співробітництва торкається навіть тих ситуацій спілкування, які орієнтуються на комунікативну згоду. Це стосується конфліктних ситуацій, в яких цілком втрачено комунікативну мету досягнення консенсусу. У таких випадках мовленнєва поведінка комунікантів відзначається застосуванням особливого, конфліктного дискурсу, стратегія якого зорієнтована на конфронтацію. Втім, кожен комунікативну модель можна описати з точки зору наявності чи відсутності в ній конфлікту – саме такий аспект цікавить науку конфліктологію, завданням якої є дослідити механізми виникнення комунікативних конфліктів, їхні причини і способи запобігання та вирішення, і врешті – спробувати віднайти найефективніші засоби досягнення толерантності в міжособистісних і суспільних стосунках.

Якщо психологічні, соціологічні важелі врегулювання конфліктів обговорювали досить плідно (А. Ішмуратов, К. Павлова, Дж. Скотт, В. Шейнов, R. Fisher, W. Uri, M. Godowski та ін.), то мовознавці зацікавилися проблемами конфліктної вербальної поведінки лише віднедавна. Зокрема, у їхньому полі зору перебували апарат стратегій і тактик суб'єктів у конфліктному дискурсі (Т. Артеменко, В. Рудякова, О. Фадєєва, Л. Шкатова), гендерні особливості мовленнєвої взаємодії у конфлікті (Н. Мартисюк, К. Піщікова), особливості прояву вербальної агресії (І. Бублик, В. Жельвіс, R. Aman). Меншу увагу приділено типам мовленнєвих жанрів, які функціонують у межах конфронтативного дискурсу і визначають його природу.

Отже, зусилля сучасних дослідників конфліктного спілкування спрямовані на створення лінгвістичної моделі конфліктної мовленнєвої взаємодії, що, в свою чергу, потребує системного аналізу конфліктного дискурсу та його різновидів.

Метою нашого дослідження є опис мовленнєвої поведінки учасників медичного дискурсу у конфліктних ситуаціях спілкування.

У спілкуванні між лікарем і пацієнтом центральну роль відіграє не лише слово, а й невербальна мова. Яке важливе значення іноді має лише мовчання лікаря!

Обмін мовними діями учасників спілкування має свою назву в комунікативній лінгвістиці – комунікативний акт [1, с. 152].

Якщо говорити про конфліктну комунікацію, як про типовий різновид класичної комунікативної взаємодії, очевидним

стане структурна ідентичність класичного комунікативного акту і конфліктної інтеракції. Вважаємо, що конфліктною комунікацією виступає мовленнєва взаємодія комунікантів, у результаті якої учасники відчують негативні емоції завдяки вербальному впливу один на одного, у зв'язку з тим, що ілюктивна доміанта мовної взаємодії характеризується наявністю зіткнення вербально виражених цілей. Конфлікт є складною системою інтеракцій реципієнтів, що дає можливість характеризувати конфліктну комунікацію з точки зору її фазових складових.

Враховуючи той факт, що конфлікти є невід'ємною частиною професійної діяльності і необхідною умовою для її розвитку [2, с. 15], медична комунікація не є винятком, особливо враховуючи її потенційну конфліктність.

Отже, у спілкуванні “лікар-пацієнт” є дві проблеми: чинник часу та різні “мовні світи”. За допомогою зорового контакту лікар може заспокоїти пацієнта. Простий ескіз пояснює більше, ніж детальні вербальні пояснення для розуміння пацієнта. У багатьох країнах студенти-медики вивчають в університеті форми спілкування з пацієнтами. Виникає питання, чи студенти вміють пояснювати власні знання, здобуті на професійній лекції, немедикам? Чи здатні вони передати суть медичної термінології загальнозрозумілою мовою? Ці питання, на жаль, часто залишаються без відповіді. Однак реальність свідчить про необхідність вдосконалення комунікативної складової роботи лікаря.

Чому, як і на якому рівні виникають труднощі взаєморозуміння у розмові між лікарем і пацієнтом? Перш ніж відповісти на це питання, треба розуміти, що йдеться про різні ситуації. Перший візит до лікаря побудований по-іншому, ніж, наприклад, підготовка лікарем пацієнта до операції. Для того, щоб нівелювати перешкоди до максимального взаєморозуміння між лікарем і пацієнтом, потрібно використовувати спеціальний підхід залежно від конкретного випадку.

Що варто сказати пацієнтові в тій чи іншій ситуації? Як йому це сказати? “Що” і “як” стосується також і мовного висловлення з боку пацієнта. Тут теж існують певні ситуативні й інтерактивні правила. З іншого боку, багато пацієнтів відчувають, що вони не можуть правильно пояснити лікарю свій стан. Найчастіші причини цього: нездатність підібрати відповідні вирази; так зване комунікативне домінування, тобто надмірна балаканина, пацієнт висловлює більше інформації, ніж потрібно [3, с. 16].

Треба виділити окремі випадки, коли найчастіше виникають конфлікти між лікарем і пацієнтом:

- поширений конфлікт між професійною та побутовою мовою: пацієнт просто не розуміє, що каже або пише лікар. Наприклад, “Обстеження з приводу підозри на *Vitium cordis*”; “Спондильоз”; “Стан після *Zoster oticus*”. У таких випадках медична лексика не впливає на пацієнта заспокоїливо, а навпаки ще більше його заплутує і часто призводить до хибних інтерпретацій слів лікаря;

- пацієнт неправильно розуміє інформацію. Здебільшого через плутанину термінів: *гіпотензія* – це щось інше, як *гіпертонія*;

- пацієнт вважає, що все, що говорить лікар – це лише спроби заспокоїти та приховати правду щодо його стану. Такі пацієнти схильні інтерпретувати слова лікаря більш у негативному світлі, ніж є насправді;

- пацієнт вважає, що лікар йому щось недоговорює. Це відбувається, якщо лікар не пояснює пацієнтові його стан після огляду;

- пацієнт або його сім'я не отримують інформацію про стан хворого аж доки ситуація не є критичною.

Ми намагаємось систематизувати спілкування між лікарем і пацієнтом та труднощі, які виникають у цьому випадку, опираючись здебільшого на емпіричні обстеження. Тут можна звернутись до психосоціальних категорій надмірної стимуляції та недостатньої стимуляції, тобто: якщо пацієнт отримує занадто мало словесної інформації, то нам доводиться мати справу з недостатньою стимуляцією або якщо потік інформації від лікаря надто інтенсивний (занадто багато іноземних слів), тоді спостерігаємо надмірну стимуляцію.

Особливо ускладненим є конфліктне спілкування лікарів з родичами хворих, які страждають від термінальних захворювань. У таких випадках діагностичні заяви викликають емоції високої інтенсивності, повністю порушуючи хід комунікації та надаючи їй іраціонального характеру. Єдиним виходом з таких ситуацій є апеляція лікаря до власної інституційної влади за допомогою докору і навіть погрози на адресу осіб, які порушують канони інституційної поведінки.

Різниця у рівні інформованості пацієнта та родича часом може бути підставою для виникнення непорозумінь, конфліктів у спілкуванні в родині та з медичними працівниками, та ізоляції хворого [4, с. 89].

Найчастіше подібна ситуація виникає у випадках, коли прогноз хвороби пацієнта є поганим. “Негативні новини” у членів родини запускають переживання ряду психологічних реакцій, які можуть реалізуватися у надмірній турботі, гіперопіці, чи навпаки дистанціюванні від пацієнта, перешіптування членів сім'ї та припинення розмов про захворювання, коли хворий заходить до кімнати, відведенням погляду, мовчанням, спробами задовольнити найменші побажання пацієнта. Така зміна поведінки родичів у пацієнта, який не має реальної інформації щодо свого стану, часто викликає нерозуміння, настороженість, відчуття обману зі сторони рідних та медичних працівників. Пацієнт інтуїтивно відчуваючи негативні зміни у своєму стані, ставленні до себе оточення, і неможливість проговорити свій стан та потреби залишається на самоті зі своїми переживаннями і проблеми, що є підґрунтям в тому числі і для розвитку психічних розладів.

Подібна комунікативна проблема може виникати як наслідок:

- Відсутності достатніх компетенцій лікаря щодо повідомлення “негативних новин” обумовлених: малим стажем медичної практики та відсутністю досвіду роботи з тяжким контингентом пацієнтів; особистою позицією лікаря “негативні новини забирають у хворого надію, приводять до депресії, суїцидальних думок, тому краще незнання, ніж гірка правда”; байдужістю до ситуації та стану пацієнта.

- Складності психологічного чи психосоціального статусу пацієнта: психічні розлади, що можуть загостритися чи повернутися на фоні додаткового стресу; суїцидальні висловлювання чи спроби в анамнезі; тиск родини на лікаря та адміністрацію закладу.

Конфліктні ситуації, які трапляються в професійній діяльності, можуть бути результатом недостатнього володіння вміннями та навичками спілкування і розуміння, відсутністю

співчуття до пацієнта, невмінням уважно слухати, станом здоров'я пацієнта. Грубість і роздратованість пацієнтів, викликані станом здоров'я, лікарі можуть сприйняти на власний рахунок і відповідно зреагувати. Таким чином виникають конфлікти, що призводять до формування психологічних проблем (стресів, дратівливості, невротів, депресії), взаємна напруга і невдоволеність. Усе це дуже впливає на професійну діяльність і нервово-психологічний стан як лікаря, так і пацієнта [5, с. 103–104].

Варто зазначити, що у комунікативних ситуаціях, ускладнених емоціями високої інтенсивності (осуд+обурення), лікар вимушений демонструвати комунікативну владу шляхом демонстрації корпоративної солідарності, посилання на професійні знання та ексклюзивне право приймати рішення. Метою таких заяв є підтримка авторитета лікаря повернення дискурсу в інституційне русло: *Я гадаю, що на той момент це було єдине правильне рішення.*

Вираження направлених емоцій високої інтенсивності може створювати серйозні перешкоди у розвитку комунікації. У наведеному нижче висловлюванні докору осуд супроводжується емоцією обурення, надаючи дестабілізуючий вплив на лікаря, пацієнта і ситуацію в цілому. Це призводить до таких явищ, як незакінчені речення, паузи, оклична просодія. Репліки лікаря провокують негативну реакцію пацієнта, зниження його комплаєнтності.

Наприклад,

Пацієнт: Так, пишіть – нормально все. Не потрібно мені зараз проходити нічого!

Лікар: Ну, в такому випадку Ви візьміть, самі собі напишіть, якщо вважаєте себе...

Пацієнт: Що?

Лікар: Ну, сам...Навіщо було взагалі приїздити! Самі б написали – у мене все добре... в довідці!

Пацієнт: НЕ ПОТРІБНО мені більше ніяких обстежень!

Або:

Лікар: Так, бачу-бачу, аналізи у Вас в нормі, тож можете бути спокійні.

Пацієнт: Як у нормі? А гній?

Лікар: Ви на себе наговорюєте. У Вас нічого немає.

Пацієнт: Ви нічого не розумієте! Звідки ж тоді гній?

Лікар: А Ви приходьте до мене з цим гнійним вмістом.

Пацієнт: Смішно. Як же я можу прийти до Вас саме в цей момент?

Лікар: Я Вам вкотре повторюю у Вас все в порядку.

Пацієнт: Я все зрозумів, у мене точно якась невиліковна хвороба, то Ви не хочете казати. Ой, ну Вас, все одно помирати...

Серед деяких емоцій в усній медичній комунікації поширені такі емоційні прояви, як пригніченість, відчай, які виконують компенсаторну функцію. Зазначені емоційні прояви, з одного боку, ірраціоналізують усний медичний дискурс, викликаючи такі явища, як порушення його когерентності, погіршення якості мовлення хворих, ігнорування правил інституційної поведінки, що призводить в деяких випадках до комунікативних збоїв. З іншого боку, їх вираження слугує цінним джерелом інформації для лікаря, що є важливим сигналом особливостей адаптації пацієнта до захворювання і до нових обставин життя.

Для розглянутих емоцій характерний загальний прототипний пропозиційний компонент – наявність трагічних, або вкрай небажаних обставин, подій, не підвладних контролю пацієнта,

які перешкоджають нормальному перебігу його життя. Такі емоції часто супроводжують серйозні, або термінальні захворювання. На рівні просодії пригнічений стан маркує повільний темп висловлювання висловлювань, використання пауз як пошукового характеру (гезитації), так і пауз, що свідчать про небажання пацієнта продовжувати обговорення емоціогенної теми. Мовленнєві відрізки продукуються тихим і зазвичай глухим голосом, без помітного інтонаційного виділення рематичної інформації. Висловлювання пацієнтів в пригніченому стані часто включають односкладні або короткі відповіді, позбавлені когерентності. Зазначені особливості призводять до того, що для дискурсу таких пацієнтів характерна малоінформативність.

Отже, прояв емоцій лікарями обмежений нормами їхньої інституційної поведінки. Вербальні негативні емоції містять некатегоричні, або імпліцитно виражені емотивні оцінки. Метою емоцій роздратування, обурення, осуду, несхвалення є перш за все вираження особистого відношення з метою надання психоемоційної дії на пацієнта. Експлікація лікарем емоцій високої інтенсивності надає дестабілізуючий вплив на ситуацію, викликаючи серйозні комунікативні перешкоди і навіть конфліктні ситуації.

У будь-якому випадку ключовою є інтерпретація самим пацієнтом комунікативного процесу.

У підсумку, варто особливо наголосити, що передусім потрібне відповідне навчання студентів в університетах, а саме впровадження у навчальний процес елективних курсів з комунікативної лінгвістики, комунікативної компетентності, конфліктології та деонтології, що б допомогло майбутнім лікарям залежно від конкретної ситуації якомога краще інтерпретувати медичну термінологію загальнозрозумілою мовою. Університети які впроваджують такі курси в навчання медичних студентів, залучаючи відомих лікарів з довголітнім досвідом, стануть в майбутньому прогресивними навчальними закладами, що забезпечить високий рівень підготовки майбутніх лікарів.

Література:

1. Шаніна О. С. Медичний дискурс: комунікативно-прагматичний і сугестивний аспекти : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2015. 265 с.
2. Гришина Н. В. Психологія конфлікту. СПб., 2003. 463 с.
3. Heer, Friedirch. Europäische Geistesgeschichte, Stuttgart (W. Kohlhammer Verlag) 1953. 1953.
4. Асимов М. А., Мадалиева С. Х., Ерназарова С. Т., Алибаева Р. Н. Коммуникативная компетентность медицинской сестры в конфликтной ситуации. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2014. № 11. С. 87–89.
5. Філоненко М. М. Психологія спілкування. *Навчальний посібник*. Київ, 2008. 224 с.

Sikorska O., Shanina O. Conflict Medical Communication

Summary. The article is devoted to the analysis of speech behavior of participants of medical communication in conflict situations, and also the reasons of occurrence of conflict situations in professional activity of the doctor are considered. Conflicting medical communication has been found to be a verbal interaction of communicators, as a result of which participants experience negative emotions due to verbal influence on each other, due to the fact that the illocutionary dominant of verbal interaction is characterized by a clash of verbally expressed goals. Conflict is a complex system of recipient interactions, which makes it

possible to characterize conflicting medical communication in terms of its phase components.

The aim of our study is to describe the speech behavior of participants in medical discourse in conflict situations of communication. These can be conflict situations caused by dissatisfaction with the requirements and expectations of participants, as well as unfair, in their opinion, the distribution of any responsibilities, preferences and results-oriented, often related to the discrepancy of patient expectations with reality. The reason may be inappropriate perception of the proper behavior of medical staff (brutality, rudeness), procedures (irregularity, non-punctuality, negligence), sanitary and hygienic conditions in the hospital (dirt, noise, odor), incorrect diagnosis or incorrect appointment of therapy, as

well as Conflicts aimed at open expression of accumulated negative emotions, the image of hostility, when acute conflict interaction becomes not a means to an end, but an end in itself and often due to the patient's bias towards the medical service in general or the individual doctor in particular, and emotional communication.

Emotions are part of the patient's illness, so the identification of different experiences and adequate response to them by the doctor has an important therapeutic character in medical discourse.

We identified emotions on the basis of several types of information – nonverbal, paraverbal (prosodic) and verbal.

Key words: medical communication, conflict, discourse, medical discourse, communicative act, conflict communication.

Советна А. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри прикладної лінгвістики та перекладу
Черкаського державного технологічного університету

РОЗВИТОК ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У МЕДІАТЕКСТАХ ГЛЯНЦЕВИХ ЖУРНАЛІВ

Анотація. Визначено номенклатурні засоби мови, які беруть участь у реалізації гендерних характеристик у назвах англійських медіатекстів. Проаналізовано англомовні глянцеви журнали “Cosmopolitan”, “Maxim”. Визначено гендерні проблеми в контексті сучасних лінгвістичних досліджень, окреслено поняття гендерного стереотипу та деякі мовні засоби, що пояснюють гендерні аспекти спілкування. Представлено аналіз проявів гендерної специфіки в назвах медіатекстів з урахуванням особливостей актуалізації гендерних характеристик у чоловічій та жіночій періодиці, описано вплив гендерних стереотипів на сприйняття медіатекстів. Проаналізувавши 130 заголовків у жіночих та чоловічих журналах, було виявлено, що майже кожна стаття містить елементи відвертої та неявної реклами, що створює певний образ жінки чи чоловіка, до якого прагне кожен читач. У статті йдеться про гендерний прояв у сучасному англійському дискурсі. Узагальнення досліджень свідчить про існування гендерної дихотомії у мовленнєвій поведінці в плані просодичних (наприклад, жінки частіше вдаються до вираження своїх емоцій інтонацією, в той час як чоловіки вважають за краще використовувати лексичні засоби), морфологічних (наприклад, жінки використовують більшу кількість суфіксів зі значенням зменшувальності, пестливості у порівнянні з чоловіками), лексичних (наприклад, жіноче мовлення, у порівнянні з чоловічим, відрізняє більш висока концентрація емоційно оцінних слів і конструкцій; у чоловічій мові частіше присутня стилістично нейтральна оцінна лексика) і синтаксичних рис (наприклад, чоловіки дотримуються одноманітності синтаксичних конструкцій, частіше вживають складносурядні пропозиції; жінкам більш властиве використання емпатичних конструкцій, окликів, пропозицій, що виражають більшу емоційність). Оскільки гендерні характеристики найбільш виразно проявляються саме на лексичному рівні, наведено категорії такої лексики. Є Аналізуються концепти “маскулінність” і “фемінність”, які є основним змістом гендерних стереотипів і підтверджуються різною поведінкою, різним розподілом соціальних ролей і статусів та підтримуються психологічними потребами людини поводитися у соціально схвальній манері і відчувати себе цілісно и несуперечливо.

Ключові слова: медіатекст, гендер, заголовки, глянцеви журнали.

Дедалі частіше об'єктом лінгвістичних досліджень стає медіа-дискурс [1, с. 68]. Розгляду його особливостей присвячені роботи О. Слободенюк і О. Федосєєвої, окремі аспекти репрезентації гендерних відносин в різних типах медіа-дискурсу представлено в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: О. Зінов'євої, Н. Магнес, М. Шаманської,

Е. Ейде, С. Серк'єра, Р. Кабесіньяс, С. Магальєнс, Л. Шривімон, П. Зілі, Д. Сьюсіло.

В якості матеріалу дослідження було обрано заголовки медіатекстів глянцеви журналів, оскільки дискурс глянцеви журналів, що об'єднує багаточисельні видання з широкою тематикою (молодіжні проблеми, кар'єра, спосіб життя тощо) є гендерно орієнтованим типом дискурсу, який характеризується іміджево-рекламним та інформаційно-розважальним характером.

Вивчення гендерних відносин в контексті медіадискурсу дозволяє висвітлити загальносвітові тенденції в уявленнях про фемінність і маскулінність, а також визначити їх мовну специфіку. Звідси, актуальність нашого дослідження зумовлена, з одного боку, недостатньою вивченістю питань актуалізації гендерних аспектів у медіадискурсі, а з іншого – надзвичайним потенціалом категорії гендеру як засобу відображення соціальних стереотипів.

Виходячи з того, що величезний обсяг інформації змушує індивіда вдаватися до жорсткого відбору при читанні, роль заголовків дедалі посилюється. Як зауважує з цього приводу французька дослідниця І. Матьє, заголовок – це найважливіша частина будь-якої статті, оскільки це перше, з чим читачі знайомляться не лише безпосередньо при читанні, а й при перегляді новинної стрічки або через пошукову систему [2].

Метою нашої роботи є визначення гендерних проявів у медійному дискурсі, тобто встановлення певних маркерів на позначення гендеру у аналізованих медіатекстах. Під терміном гендерна маркованість ми розуміємо комплекс ознак, які дозволяють ідентифікувати мовну одиницю як таку, що належить до тієї чи іншої статі. На думку М. Томської, гендерними маркерами є засоби, які беруть участь у конструюванні гендеру в тексті [3, с. 92].

Розглянемо детальніше прояви гендерних маркерів у медіатекстах глянцеви журналів, причому особливу увагу ми будемо приділяти мовним засобам репрезентації гендеру. Матеріалом дослідження слугували англомовні глянцеви журнали, а саме “Cosmopolitan”, “Maxim”.

ЗМІ як одна з культурно-соціальних практик суспільства активно формують сучасну мовну картину світу. Мова ЗМІ і текст як фактурна реалізація цієї мови стали об'єктом уваги нової академічної дисципліни – медіалінгвістики [4, с. 73].

Т. Г. Добросклонська приймає за дискретну одиницю медіа-дискурсу медіатекст, який дозволяє впорядкувати і структурувати рух медіапотоку в умовах інформаційного суспільства [5, с. 181–187]. На відміну від вербального тексту, утвореного послідовністю вербальних одиниць, медіатекст як об'єднання одиниць вербального і медійного рівнів є базовим компонентом

мас-медійного дискурсу, який реалізується у конкретних медіатекстах. Змістове наповнення терміну “медіа” (від лат. *media*, *medium* – “засіб, спосіб, посередник”) дозволяє іменувати медіатекстом будь-який носій, вид і жанр інформації.

Відзначаючи тісний зв'язок мови і гендеру в житті суспільства, А. Григорян вважає, що гендер нерідко є невід'ємною частиною мовного знака, певним чином відбиваючись у ньому [6, с. 17–18]. На думку вченого, вивчення взаємодії мови і гендеру в певній мірі стало синонімічним вивченню дискурсу і гендеру.

Одним з аспектів вивчення гендеру є конструювання соціальної статі в текстах ЗМІ. Предметом численних досліджень в рамках гендерної лінгвістики є як інформаційно-політичний, так і рекламно-розважальний медіадискурс. Саме до останнього виду відносять глянцеви журнали. Метою цих видань є формування у читачів певного стилю життя і прагнення до успіху в різних аспектах діяльності в сучасних умовах, причому акцент робиться на красі і гендерних відносинах.

У підґрунті “журнального знання”, вважають науковці, лежить теорія соціальних порівнянь Л. Фестінгера, яка обґрунтовує потребу людей порівнювати себе з іншими представниками референтної групи. У річищі соціальної психології вирізняють висхідне соціальне порівняння (коли еталон у чомусь перевершує наслідувача) і нисхідне соціальне порівняння (коли людина зіставляє свої проблеми зі свідомо гіршими і відчуває себе у виграшному становищі). Відповідно до сформульованої Л. Альтюссером концепції, журнали не лише пропонують читачеві об'єкти для порівняння, але і звертаються до нього як до виконавця будь-якої ролі (успішного чоловіка, красивої жінки і т. п.), актуалізуючи в читачеві відповідну ідентичність і змушуючи його поводитись відповідно. Як зазначає О. Зінов'єва, навіть ті читачі, які критикують ідеї глянцеви журналів і не вважають їх достовірним джерелом інформації, відчувають їх опосередкований вплив, мимоволі співвідносячи свої судження і вчинки із запропонованими стандартами [3, с. 80-81].

Медіатексти цих видань є складними утвореннями, оскільки вони створюються на перетині різного типу дискурсу (соціального, рекламного, дискурсу приватного життя і т. п.). Гендерно орієнтовані глянцеви видання досконало освоїли прийоми маніпуляції, які мають подвійний вплив на читача у вигляді відкритого повідомлення і “закодованого” сигналу. На думку С. Кара-Мурзи, цей прихований вплив ґрунтується на “неявному знанні”, яким володіє адресат, на його здатності створювати в своїй свідомості образи, що впливають на його почуття, думки і поведінку. Мистецтво маніпуляції полягає в тому, щоб запустити процес уяви по потрібному руслу, але так, щоб людина не помітила прихованого впливу [3, с. 83–84]. Одним з інструментів впливу на мовну свідомість адресатів медіатексту є мова ЗМІ, в межах якої за допомогою різноманітних лінгвістичних засобів формуються оцінки подій, що відбуваються, транслуються соціальні уявлення, стереотипи поведінки тощо.

Як справедливо зазначає Є. Зінов'єва, у будь-якій культурі існує різне співвідношення компонентів ліберальної (феміністської, егалітарної) і традиційної (ієрархічної, андроцентричної) ціннісних систем. Оскільки в дискурсі глянцеви журналів конструювання гендерної ідентичності ведеться найбільш інтенсивно, вплив тієї чи іншої гендерної моделі поведінки позначається на пріоритетах у тематичному змісті медіатек-

стів і їх мовній реалізації. У підтексті більшості матеріалів глянцеви журналів закладена нормативна інформація про гендерні ролі: запропоновані зразки “справжньої” мужності і жіночності, наведені приклади, як мають поводитися чоловіки і жінки у різних ситуаціях. На сторінках глянцеви видань нові гендерні уявлення, що відображають перехід у взаєминах чоловіків і жінок від ієрархічної залежності до рівноправності, фіксуються за допомогою широкого спектра мовних засобів, семантичних полів, оцінок тощо.

На думку І. Денисової [7, с. 6–7], гендерні характеристики в мовленні виражаються через мовленнєву поведінку чоловіків і жінок та гендерну маркованість мовлення. Узагальнення досліджень свідчить про існування гендерної дихотомії у мовленнєвій поведінці в плані просодичних (наприклад, жінки частіше вдаються до вираження своїх емоцій інтонацією, в той час як чоловіки вважають за краще використовувати лексичні засоби), морфологічних (наприклад, жінки використовують більшу кількість суфіксів зі значенням зменшувальності, пестливості у порівнянні з чоловіками), лексичних (наприклад, жіноче мовлення, у порівнянні з чоловічим, відрізняє більш висока концентрація емоційно оцінних слів і конструкцій; у чоловічій мові частіше присутня стилістично нейтральна оцінна лексика) і синтаксичних рис (наприклад, чоловіки дотримуються одноманітності синтаксичних конструкцій, частіше вживають складносурядні пропозиції; жінкам більш властиве використання емоційних конструкцій, окликів, пропозицій, що виражають більшу емоційність).

Гендерна маркованість мовлення, як правило, розглядається на прикладі лексичних одиниць, так як гендерні характеристики найбільш виразно проявляються саме на лексичному рівні. Вирізняють наступні категорії такої лексики [7, с. 7]:

- особисті займенники;
- слова, співвідносні з чоловіками або жінками в силу своєї внутрішньої форми;
- слова і словосполучення, що мають в своєму складі одиниці з “гендерним компонентом”, що вказує на стать референта;
- слова, пов'язані з концептами “чоловік” і “жінка”.

Основним змістом гендерних стереотипів є розуміння концептів “маскулінність” і “фемініність”, які підтверджуються різною поведінкою, різним розподілом соціальних ролей і статусів та підтримуються психологічними потребами людини поводитися у соціально схвальній манері і відчувати себе цілісно и несуперечливо.

Як правило, ми, оцінюючи чоловіка або жінку, несвідомо співвідносимо їх з характеристиками традиційного образу. Чоловічі і жіночі образи, що транслуються гендерно орієнтованими виданнями, поєднують патріархальні риси і нові гендерні тенденції. Під впливом внутрішньої трансформації гендерних категорій в сучасній масовій культурі набули поширення терміни “нова маскулінність” і “нова фемініність” [3, с. 85].

“Новий чоловік” може поєднувати в собі “чоловічі” якості (силу, самодостатність, фінансову спроможність) і “жіночі” риси (емоційну відкритість, чуйність, чуйність). На думку дослідників, у концепті маскулінності можна виділити два крайні варіанти: гегемонію і природну маскулінність. Традиційно *гегемона маскулінність* передбачає абсолютне чоловіче домінування, владу і силу, ці якості закріплені в мові безліччю гендерних стереотипів. *Природна маскулінність* скасовує

обмеження, накладені на чоловіка гегемонною маскуліністю, він отримує право на емоційність, невпевненість, занепокоєння майбутнім, на участь у житті близьких людей. Коло інтересів такого чоловіка є типовим для глянцевого журналіста: автомобілі, чоловіча мода, секс, спорт, стосунки із жінкою і навіть кулінарія. Чоловік “нової маскуліності” слідує за своєю зовнішністю, його можна назвати метросексуалом [8, с. 17].

Образ сучасної успішної жінки, яка втілює “нову фемінність”, представлений в медіатекстах, присвячених красі і моді, відносинам із “сильною” статтю, професійним успіхам. Для “нової жінки” однаково значущою є самореалізація в сім’ї і кар’єрі [3, с. 86]. Така жінка з легкістю справляється зі своїми професійними обов’язками, а також з родинними зобов’язаннями, намагаючись робити це одночасно. Жінка “нової фемінності” є освіченою, полюбає займатись самоаналізом, захоплюється різними видами діяльності, відкрита до стосунків із чоловіками. Головною рисою фемінності є жіноча краса. Така жінка слідує за своїм здоров’ям, правильно харчується, займається спортом. У сучасному світі саме “нова фемінність” представляє собою образ “ідеальної жінки”, яку ми зустрічаємо на сторінках журналів.

В цілому **чоловічі журнали** репрезентують тип соціально активного чоловіка, що володіє почуттям власної гідності, досить високим рівнем інтелекту і прагненням до самовдосконалення в будь-яких своїх проявах. У англійських виданнях характерною рисою чоловічої поведінки є індивідуалізм, що складає основу особистісного позиціонування на Заході: *I am the only person who knows what is best for me* [10].

Мета життя героїні **жіночих журналів** полягає у постійному особистісному і фізичному самовдосконаленні: *When can I set out on the road to awesome? Honestly, the answer is 'Now'. There's no better time to begin than this very moment* [9]. Сучасна “нова” жінка досить незалежна від думок людей навколо неї: *I've learnt to write off the opinions of people who do not matter to me* [9].

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у більш ґрунтовному дослідженні гендерно маркованої лексики в інших глянцевого журналіста та інших ЗМІ.

Література:

1. Тихаева В. В. Специфика репрезентации гендера в медиатексте (на материале английского языка) // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2019. Том 12. Вып. 4. С. 68–71. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/spetsifika-reprezentatsii-gendera-v-mediadiskurse-na-materiale-angliyskogo-yazyka/viewer>
2. Сухова А. В. Основные функции заголовков он-лайн статьи (на примере французских и русских он-лайн изданий) // Актуальные вопросы переводоведения и практики перевода. 2015. URL: <https://www.alba-translating.ru/ru/ru/articles/2016/sukhova.html> (Дата звернення: 20.09.2020).
3. Зиновьева Е. С. Языковые механизмы конструирования маскулинности и феминности в дискурсе глянцевого журналы : дисс. ... канд. филол. н.: 10.02.19 – теория языка. Ярославль, 2018. 235 с.
4. Зиновьева Е. С. Современные аспекты изучения гендера в языкознании // Вестник Вятского государственного университета. Киров : Изд-во ВятГУ, 2016. № 1. С. 73–78.

5. Добросклонская Т. Г. Масс-медийный дискурс как объект научного описания // Научные ведомости БелГУ. Серия: Гуманитарные науки. 2014. № 13 (184). Вып. 22. С. 181–187.
6. Григорян А. А. Состояние и перспективы гендерной лингвистики на западе в конце XX – начале XXI веков : дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19 – теория языка. Иваново, 2005. 372 с. URL: <https://www.dissertcat.com/content/sostoyanie-i-perspektivy-gendernoi-lingvistiki-na-zapade-v-kontse-xx-nachale-xxi-vekov>
7. Денисова И. В. Особенности передачи гендерного аспекта в переводе художественного произведения : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание. Челябинск, 2011. 20 с.
8. Пучкова М. К. Гендерные стереотипы в женских журналах: Вып. квал. работа: спец. “Журналистика”. Санкт-Петербург, 2017. 81 с. URL: <https://nauchkor.ru/pubs/gendernye-steriotipy-v-zhenskih-zhumalah-5a6f88387966e12684eea37a>
9. Cosmopolitan. 2018. URL: <https://www.cosmopolitan.com/> (Дата звернення: 10.10.2020).
10. Maxim. 2018. URL: <https://www.maxim.com/> (Дата звернення: 10.10.2020).

Sovyetna A. Development of gender stereotypes in glossy journal media texts

Summary. The nomenclature means of language involved in the implementation of gender characteristics in the titles of English media texts are defined. English glossy magazines: ‘Cosmopolitan’, ‘Maxim’ were analysed. Gender issues in the context of modern linguistic research are identified, the concept of gender stereotype and some language means that explain the gender aspects of communication are defined. An analysis of the manifestations of gender specificity in the titles of media texts, taking into account the peculiarities of the actualization of gender characteristics in men’s and women’s periodicals are represented, the impact of gender stereotypes on the perception of media texts is described. After analyzing 130 headlines in women’s and men’s magazines it was found that almost every article contains elements of explicit and implicit advertising, creating a certain image of a woman or man, to which each reader aspires. The article deals with gender manifestation in modern English discourse. Generalization of the best research on the existence of gender behavior in speech behavior in terms of prosodic (for example, women often resort to confirmation of their emotional intonation, while men prefer to use lexical means), morphological (for example, women use more suffixes with the meaning of diminutiveness, tenderness compared to men), lexical (for example, female speech, compared to male, has a higher concentration of emotionally evaluative words and constructions; male language is more stylistically neutral evaluative vocabulary) and syntactic features (for example, men adhere to the uniformity of syntactic constructions, more often use compound sentences; women are more likely to use emphatic constructions, exclamations, sentences that express greater emotionality). Since gender characteristics are most clearly manifested at the lexical level, the categories of such vocabulary are given. The concepts of “masculinity” and “femininity” are analyzed, which are the main content of gender stereotypes and are confirmed by different behaviors, different distribution of social roles and statuses and are supported by psychological needs.

Key words: mediatext, gender, headlines, glossy magazines.

*Стройкова С. А.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри німецької філології**Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

ПРОПОЗИЦІЙНО-АСОЦІАТИВНА МОТИВАЦІЯ НІМЕЦЬКИХ НАЙМЕНУВАНЬ РИБ

Анотація. Статтю присвячено когнітивно-ономасіологічному аналізу німецьких номенклатурних назв риб пропозиційно-асоціативного різновиду мотивації, які є композитами або складеними найменуваннями. Цей тип мотивації характеризується поєднанням в ономасіологічній структурі синтаксично несумісних компонентів, один з яких застосовано у пряму значенні, а інший – у метафоричному. Залежно від місця фіксації метафоричного складника в ономасіологічній структурі німецьких іхтіонімів виокремлено дві групи. Першу, найчисленнішу групу, утворюють німецькі іхтіоніми, в ономасіологічній структурі яких ядерний компонент представлено пропозиційним гіперонімом, а залежні компоненти є метафоричними знаками і мають переважно гештальтну природу уподібнення. Метафоричні мотиватори цієї групи німецьких іхтіонімів є простими іменниками у складі композитних назв і запозичені з різних донорських зон: ЛЮДИНА, ІНША ТВАРИНА, АРТИФАКТ, НАТУРФАКТ. Із донорської зони ЛЮДИНА застосовано позначення осіб за родом занять. Донорська зона ІНША ТВАРИНА постачає свої знаки на підставі зорових гештальтів. Предмети, запозичені з донорської зони АРТЕФАКТІВ, використано на позначення тіла риб або його частин на підставі зовнішньої схожості за формою. Донорська зона НАТУРФАКТ постачає метафоричні мотиватори гештальтного різновиду. До другої групи належать німецькі номенклатурні найменування риб, в яких ядерний компонент містить метафоричний мотиватор разом із пропозиційним у складі композита. Залежний складник таких номенклатурних назв риб може бути локативом на позначення місця перебування риби. Локатив наявний у складі ядерного складника композита диференціює позначену рибу від тварини, позначення якої використані для творення відповідної номенклатурної назви. У німецьких номенклатурних найменуваннях риб пропозиційно-асоціативного різновиду номінатори надають назві певного класифікаційного статусу та диференціюють видові назви шляхом вибору мотиваторів із різних донорських зон.

Ключові слова: іхтіонім, донорська зона, когнітивно-ономасіологічний аналіз, ментально-психонетичний комплекс.

Постановка проблеми. Сучасне мовознавство загалом зорієнтоване на висвітлення проблеми взаємозв'язку мови і свідомості, виявлення співвідношення концептуальної й мовної, наукової й наївної картин світу. Найменування риб відображають складну взаємодію наукових і наївних уявлень певного народу про світ. Отже, актуальність дослідження зумовлена потребою повного аналізу взаємодії наукової й наївної картин світу у німецькій іхтіологічній номенклатурі, а також спрямованістю нашого дослідження на перспективні галузі лінгві-

стики: когнітивну лінгвістику, лінгвоконцептологію, когнітивне термінознавство тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення найменувань іхтіофауни в науковій лінгвістичній літературі здійснено в різних аспектах. Номенклатурні назви риб (іхтіоніми) було розглянуто в лексико-семантичному та словотвірному ракурсах на матеріалі татарської мови О. Н. Бятіковою, узбецької мови З. М. Мірхаліковим, марійської мови Е. І. Пекшеєвою, російської мови Н. Ю. Меркуловим та Ю. В. Халюковим; у лінгвокультурологічному висвітленні на матеріалі слов'янських мов Р. Дайнюсом, у російській та слов'янських мовах в етимологічному та мотиваційному аспектах К. О. Березовською, А. С. Гердом, В. Т. Коломієць, В. В. Усачевою, у порівняльному висвітленні на матеріалі французької, англійської та української мов Н. В. Швець, а також у складі лексики рибальства в ономасіологічному, лексикографічному та дериваційному ракурсах в українській мові А. А. Берлізовим та І. Г. Липкевичем. У германістиці описано особливості номінації та варіювання найменувань об'єктів іхтіофауни в австралійському варіанті англійської мови (В. А. Коваленко). Однак номенклатура іхтіофауни в сучасній німецькій мові ще не була предметом дослідження, зокрема й в обраному нами когнітивно-ономасіологічному аспекті, що увиразнює актуальність нашого дослідження.

Метою нашої статті є комплексний аналіз механізмів пропозиційно-асоціативної мотивації німецьких найменувань риб.

Матеріалом дослідження послужили 236 пропозиційно-асоціативно мотивованих німецьких номенклатурних назв риб, вилучених шляхом суцільної вибірки з німецькомовних довідників “Die Meeresfische Europas” (упорядники Bent J. Muus і Jörgen G. Nielsen) та “Atlas der Meeresfische” (упорядники Rudie H. Kuiter і Helmut Debelius).

Головним методом аналізу пропозиційно-асоціативної мотивації німецьких іхтіонімів є методика когнітивно-ономасіологічного аналізу, розроблена О. О. Селівановою й апробована представниками її наукової школи на матеріалі різних мов (Я. В. Браницька, І. І. Казимир, В. В. Калько, О. В. Коновалова, Г. В. Кочерга, І. М. Литвин, Н. С. Рибалка, Г. А. Єрмоленко та ін.).

Когнітивно-ономасіологічний аналіз німецьких номенклатурних назв риб має два етапи: інтерпретацію ономасіологічних структур, яка потребує, насамперед, з'ясування номінативного статусу німецьких іхтіонімів. За номінативним статусом ці найменування представлені непохідними одиницями, дериватами, композитами та складеними найменуваннями. На другому етапі встановлено когнітивну модель у вигляді ментально-когнітивного комплексу (МПК), із якої реконструйовано моти-

ваційну базу німецьких назв риб [1, с. 383]. Мотиваційна база може відповідати пропозиції (на кшталт таксономії риб або предикатно-аргументної структури, яка описує життєдіяльність риби), а також метафоричній моделі асоціативно-термінальної частини МПК, відповідно до якої мотиватори найменувань риб є знаками інших донорських зон, а також модусного компонента оцінки, пов'язаною з чуттєвою сферою МПК. Залежно від статусу обраного мотиватором компонента МПК у масиві німецьких іхтіонімів ми, слідом за О. О. Селівановою, виокремили пропозиційно-диктумний, асоціативно-метафоричний, модусний та змішаний типи мотивації.

Виклад основного матеріалу. Змішана мотивація німецьких найменувань риб характеризується вибором мотиваторів різних фрагментів МПК [1, с. 485]. Цей тип мотивації встановлено щодо німецьких найменувань, одну ономасіологічну ознаку яких обрано із предикатно-аргументної частини диктуму пропозиції, що відображає істинну інформацію про риб; іншу – з модусу чи асоціативно-термінальної частини структури знань про позначене. З огляду на це, у складі змішаної мотивації ми виокремлюємо пропозиційно-модусний, пропозиційно-асоціативний та пропозиційно-асоціативно-модусний різновиди.

Пропозиційно-асоціативний різновид змішаної мотивації властивий німецьким номенклатурним назвам риб, одну ономасіологічну ознаку яких обрано з диктуму пропозиції, а іншу – з асоціативно-термінальної частини МПК. Ономасіологічна структура таких назв характеризується поєднанням синтаксично несумісних компонентів, один з яких застосовано у прямому значенні, а інший – у метафоричному, що потребує уточнень при декодуванні. Залежно від місця фіксації метафоричного складника в ономасіологічній структурі німецьких іхтіонімів ми виокремлюємо дві групи [2, с. 402].

Першу, найчисленнішу групу, утворюють німецькі іхтіоніми, в ономасіологічних структурах яких ядерний компонент представлено гіперонімом пропозиційного типу, а залежні компоненти є метафоричними знаками і корелюють із терміналами асоціативної частини МПК, мають переважно гештальтну природу уподібнення. Метафоричні мотиватори цієї групи іхтіонімів є простими іменниками у складі композитних назв і запозичені з різних донорських зон [там само].

Позначення осіб за родом занять застосовано із донорської зони ЛЮДИНА. Наприклад, у німецькій назві *Doktorfisch* (“Ihr Name berührt auf einem Merkmal, das sie klar von anderen Familien unterscheidet: die Dorne jeder Skalpelle an den Seiten des Schwanzstiels, eines oder mehrere an jeder Seite” [3, с. 668]) метафоричний мотиватор ґрунтується на уподібненні виросту на тілі риби до скальпеля хірурга, а у німецькому іхтіонімі *Mönchsfisch* (“Der Rumpf ist von auffallend großen, dunkel umrandeten Schuppen bedeckt, ausgewachsene Tiere sind kastanienbraun, juvenile leuchtend blau” [4]) застосовано гештальтну подібність риби до стереотипного образу монаха.

Донорська зона ІНША ТВАРИНА постачає свої знаки на підставі зорових гештальтів. Так, у німецькій назві *Fuchshai* гіперонім інтегрується з метафоричним компонентом *Fuchs* з огляду на зовнішню подібність частини тіла риби до хвоста лисиці (“Oberlappen der Schwanzflosse extrem verlängert und fast so lang wie der restliche Körper” [5, с. 47]). У німецькому найменуванні *Schlangentachelrücken* (“Sehr schlanke und

langgestreckte Fische mit einer langen Rückenflosse, die aber vor der Schwanzflosse endet” [5, с. 209]) використано зорову подібність тіла риби до змії. Метафоричний мотиватор у німецькій назві *Wespenfische* (“...bekamen ihren Namen von den überdimensionalen Brustflossen” [3, с. 186]) ґрунтується на схожості великих черевних плавців риби до крил осі.

Предмети, запозичені з донорської зони АРТЕФАКТИВ, використано на позначення тіла риб або його частин на підставі зовнішньої схожості за формою. Так, метафоричний мотиватор німецької назви *Gabeldorsche* (“Sie haben ihren Namen von den langen, dünnen, am Ende gegabelten Bauchflossen” [4]) ґрунтується на схожості роздвоєного черевно-плавця риби до виделки.

Донорська зона НАТУРФАКТ також постачає метафоричні мотиватори гештальтного різновиду. Приміром, залежний компонент німецької назви *Regenbogenfisch* мотивований метафоричним знаком на підставі візуальної подібності переливчастих смуг на тілі риби до веселки (“Rötlich schillernder Strich verläuft entlang jeder Körperseite. Dunkle Flecken auf Kopf, Körper, Rücken” [5, с. 106]). У німецькій назві *Sonnenbarsche* (“Завдяки строкатому забарвленню й переливчастій лусці названі “сонячними окунями” [4]) використано гештальтну подібність забарвлення тіла риби сонцю.

У цій групі в німецьких іхтіонімах нерідко застосовано одночасно два чи три метафоричні компоненти з різних донорських зон. Наприклад, у німецькому номенклатурному найменуванні *Grasnadel* використано кореляцію двох метафоричних компонентів донорських зон АРТЕФАКТИВ на підставі зовнішнього уподібнення за формою тіла та НАТУРФАКТ з огляду на подібність забарвлення риби до кольору трави (“Der Grasnadel hat einen sehr langgezogenen, dünnen Körper und wird bis zu 30 Zentimeter lang. Die Schnauze mit dem oberständigen Maul ist pipettenartig verlängert und seitlich abgeflacht. Der Rücken und die Flanken sind grün bis grau gefärbt” [4]). Інтеграцію трьох метафоричних компонентів застосовано у назві *Faltenknurrhahn*, мотиваційною базою якої є поєднання мотиватора *Hahn* з дієсловом *knurren* на підставі аналогії зорових гештальтів для першого компонента (забарвлення риби нагадує забарвлення півня), другого – слухових гештальтів (риба видає звуки схожі на буркотіння) (“Körper mit deutlichen, senkrechten Hautfalten überzogen, die von der Seitenlinie ausgehen. Mittels spezieller Muskeln kann die Schwimmblase zum Vibrieren gebracht werden, und die so erzeugten, dumpf knurrenden Laute gaben der Familie ihren Namen” [5, с. 169–172]) [6].

Гештальтна природа змішано мотивованих німецьких номенклатурних назв риб здебільшого представлена суміщенням предметних сфер на рівні партитивів, тобто частини тіла риб уподібнено до частин тіла іншої тварини (*Schlangenkopffisch* – “Der wegen großen Mauls und der großen Schuppen als schlangenartig erscheinende Kopf ist etwas abgeflacht, der Unterkiefer steht etwas vor” [4], а також *Löwenkopfcichlide*); артефактив (*Beilbauchfische* – “Der Name stammt von der ungewöhnlichen Körperform” [3, с. 361]; *Schildzahnhai* – “Die Zähne beider Kiefer haben eine lange, zentrale Spitze, und mehrere kleine Nebenspitzen. Die Zähne des Unterkiefers sind auch bei geschlossenem Maul sichtbar” [4]); натурфакту (*Blattschuppiger Schlingerhai* – “Kräftige Dorne vor den Rückenflossen. Ober- und Unterkieferzähne von unterschiedlicher Gestalt, aber alle einspitzig” [5, с. 54]).

Партитиви структури знань про позначене представлено метафоричними знаками донорської зони ЛЮДИНА й корелюють з рівнем якості (так, у залежних компонентах німецьких назв *Dicklippige Meeräsche* (“Oberlippe etwa so dick wie der Puppillendurchmesser und bei großen Tieren mit hornigen Knötchen an der Unterkante” [5, с. 146] та *Dünnlippige Meeräsche* (“Oberlippe dünner als Augendurchmesser und ohne hornige Knötchen bei großen Tieren” [5, с. 147]) реалізовано поєднання пропозиційного та метафоричного різновидів мотивації з огляду на візуальну подібність тонких або товстих губ риби до губ людини) або кількості (наприклад, у залежному компоненті німецького найменування *Verbärtelige Seequappe* складник рівня кількості поєднаний із соматизмом людини за аналогією будови частини тіла (“Eine Kinnbartel, 2 zusätzliche Barteln auf der Schnauze” [5, с. 140]).

Неметафоричні партитиви можуть ускладнюватися за рахунок поєднання в композитній структурі з метафоричним знаком на позначення частини забарвлення тіла риб на підставі гештальтного типу метафоризації. Приміром, у німецькій назві *Sternflecksalmmler* (“Ein auffälliger Schulterfleck ist von tiefschwarzer Farbe. Die Rücken-, After- und Bauchflossen tragen einen schwarzen Fleck der zum Körper zitronengelb und zur Flossenspitze weiß abgegrenzt wird” [4]) пропозиційний партитив *Fleck* інтегрується з мотиватором донорської зони НАТУРФАКТ з огляду на зовнішню подібність цяток на тілі риби до зірок. У німецькому іхтіонімі *Goldstreifenbarsch* (“Bei einer Größe von fünf Zentimeter haben sie drei, ab einer Länge von acht Zentimeter sechs gelbe Längsstreifen” [4]) пропозиційний партитивний компонент *Streifen* корелює з метафоричним мотиватором, обраним з донорської зони НАТУРФАКТ, предметної сфери МЕТАЛ на підставі схожості зорових гештальтів. Мотиваційна база німецького найменування *Silberstreifen-Panzerwels* (“Die Männchen sind etwas kleiner und intensiver gefärbt; die Rückenflosse ist höher und spitzer; die Weibchen werden etwas größer und haben eine vollere Bauchpartie” [4]) представлена поєднанням пропозиційного партоніма на позначення забарвлення риби з мотиваторами донорської зони НАТУРФАКТ.

До другої групи пропозиційно-асоціативного різновиду змішаної мотивації належать німецькі номенклатурні найменування риб, в яких ядерний компонент містить метафоричний мотиватор разом із пропозиційним у складі композита.

У межах цієї групи переважають німецькі іхтіоніми, в яких метафоричний мотиватор суміщений в ономаціологічній структурі з мотиваторами партитивного та кількісного рівнів. Так, в ономаціологічній структурі німецької номенклатурної назви *Großäugiger Ährenfisch* (“Augendurchmesser größer als Schnauzenlänge” [5, с. 148]) ядерний складник інтегрує гіперонім та знак, запозичений з донорської зони РОСЛИНА за аналогією забарвлення тіла риби. У німецькому найменуванні *Langflossen-Fledermausfisch* (“Jungfische haben sehr lang ausgezogene und Rücken- und Afterflossen. Adulte Fische bekommen eine mehr diskusförmige Gestalt, die Flossen sind im Verhältnis zum Körper nicht mehr so hoch, der Körper wird silbergrau” [4]) пропозиційно мотивований компонент представлено партонімом на позначення частини тіла риби, а метафорично мотивований компонент з донорської зони ІНША ТВАРИНА спирається на візуальне уподібнення цих риб до кажанів.

Залежний складник таких номенклатурних назв риб може бути локативом на позначення місця перебування риби. Приміром, у німецькому іхтіонімі *Nil-Kugelfisch* локативний мотиватор із значенням безпосереднього середовища перебування риби (“Herkunft: Ägypten, Nilmündung, bis Zentral- und Westafrika” (6)) поєднано з метафоричним знаком, транспонованим з донорської зони АРТЕФАКТИВ з огляду на деяку зовнішню схожість з іменованою рибою (“Das auffälligste Merkmal dieser Familie ist ihre gedrungene, rundliche Körperform und ein endständiges Maul mit einem kräftigen Gebiß aus einer Zahnplatte” [3, с. 702]). Локатив як позначення континенту, у водах якого водиться риба у німецькій назві *Arktischer Laternenfisch* поєднано з метафоричним мотиватором, який ґрунтується на візуальній подібності світлових органів цієї риби до ліхтарів (“Die beiden letzten Leuchtorgane unten vor Schwanzflosse sind weit abgesetzt von den übrigen entlang Bauchkante” [5, с. 111]).

Іноді локатив наявний у складі самого ядерного складника композита й диференціює позначену рибу від тварини, позначення якої використані для творення відповідної номенклатурної назви. Приміром, використання пропозиційно мотивованого локатива як позначення типу водойми, в якому водиться риба, у німецькій назві *Seewolf* поєднано з метафоричним мотиватором, запозиченим з донорської зони ІНША ТВАРИНА, який ґрунтується на візуальній подібності цієї риби до вовка (“Goßwüchsige Fische mit länglichem Körper, großem Kopf, breit gerundeter Schnauze und massiven, kräftigen Zähnen” [5, с. 211]). Локативний мотиватор у німецькому найменуванні *Seepapageien* демонструє місце поширення риби (“...bewohnen in großen Gruppen ausschließlich tropische Meere” [4]), а метафоричний знак *Papagei* вказує на подібність цієї риби до папути на базі аналогізації зорових гештальтів (“Ihre Kieferzähne sind zu einem Schnabel verwachsen” [4]). Такий самий механізм мотивації спостерігається в номенклатурній назві *Meerrabe*, в якій локатив репрезентує місце розповсюдження риби (“Er lebt am Kontinentalschelf Westeuropas und Westafrikas zwischen Südeuropa und -irland und Senegal, bei den Kanaren und den Kapverden, ferner im Mittelmeer (nördliche Küsten, südliche nur bis Algerien) und auch noch im westlichen Schwarzen Meer – bis in ca. 200 m Tiefe” [4]), а метафоричний мотиватор спирається на подібність забарвлення риби до ворони (“Seine Färbung ist ein dunkles (Oliv-)Braun mit violetter Schimmer” [4]).

Гештальтний різновид метафоризації опосередковує мотивацію найменування *Virginia-Grünzer*, у якому локатив (“Er lebt im tropischen, westlichen Atlantik von den Bermudas bis Brasilien, in der Karibik und an der östlichen Küste Mittelamerikas” [4]) поєднано з асоціативно мотивованим ядерним компонентом, що вказує на подібність цієї риби до свині на базі аналогізації слухових образів (“Seinen deutschen Namen verdankt er seiner Fähigkeit, mit Hilfe der Schlundzähne und der Schwimmblase grunzende Töne von sich zu geben” [4]).

Отже, у німецьких номенклатурних найменуваннях риб пропозиційно-асоціативного різновиду змішаної мотивації номінатори надають назві певного класифікаційного статусу та диференціюють видові назви шляхом вибору мотиваторів із різних донорських зон. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у когнітивно-ономаціологічному аналізі мотивації всього спектра німецьких найменувань риб з метою з’ясування цілісного погляду на відповідний фрагмент наукової картини світу німецького народу.

Література:

1. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : “Довкілля-К”, 2010. 844 с.
2. Стройкова С. А. Пропозиційно-асоціативна мотивація німецьких іхтіонімів // Україна і світ: діалог мов та культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 30 березня – 1 квітня 2016 року. Київ, Вид. центр КНЛУ, 2016. С. 401–403.
3. Rudie H. Kuitert. Atlas der Meeresfische. The Czech Republic: KOSMOS Verlag, 2009. 728 S.
4. Wikipedia: Die Frei Enzyklopädie [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.wikipedia.de>
5. Bent J. Muus. Die Meeresfische Europas. Stuttgart : KOSMOS Verlag, 1998. 336 S.
6. Стройкова С. А. Змішана мотивація німецьких іхтіонімів // Вісник Черкаського університету. Серія “Філологічні науки”. 2014. Вип. 300. С. 58–62.

Stroykova S. Propositional-associative motivation of the German fish namings

Summary. This article concentrates on the peculiarities of the German fish namings’ onomasiological structures revealed by means of the cognitive-onomasiological analysis. Such nomenclature fish namings are either composites or compound words, characterized by the propositional-associative type of motivation. This type of motivation comprises syntactically incompatible components in its onomasiological structure, one of which is used in its direct meaning, and the other component

functions in its figurative meaning. Two groups of the German ichthyonyms are explained on the basis of the metaphorical component fixation in the onomasiological structures. The first, most numerous, group represents the German ichthyonyms that are characterized by the propositional hypernym in the nuclear part of their onomasiological structures. Dependent components in these structures are metaphorical signs that predominantly have gestalt nature of association. Metaphorical motivators in this group of the German ichthyonyms are simple nouns in the composite namings and they are borrowed from various source domains, such as HUMAN BEING, ANIMALS, ARTEFACTS, NATURFACTS. These domains help to properly name fish body or their parts based on the outer similarity, gestalt, and visual associations. The second group encompasses the German nomenclature fish namings with metaphorical motivator in parallel with the propositional motivator in the nuclear component of the composite. The dependent component of these German nomenclature fish namings serves as a locative to highlight fish location. Locative in the nuclear component of composites differentiates the named fish from animal; in this case namings are used to form certain nomenclature terms. Nominators of the German nomenclature fish namings that are characterized by propositional-associative type of motivation give a certain classification status to the namings and differentiate them by means of choosing motivators from various source domains.

Key words: ichthyonyms, source domain, cognitive-onomasiological analysis, mental-psychonetic complex.

*Sushkevych O. V.,**PhD in Linguistics, Associate Professor,
Department of the English Language and Methodology
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University*

COMMUNICATIVE LEADERSHIP IN BRITISH POLITICAL DISCOURSE: TACTICS INVOLVING THE PUBLIC

Summary. The paper presents the analysis of basic communicative leadership models with corresponding tactics employed by British speakers in a situational political context. In this respect, we take into account societal value orientations, people's demands and needs. The material of our research is experts' interaction with the audience in the daily programme "Politics Live" (2018–2021). Communicative exchange in TV programmes is targeted at winning the more supporters possible that demands from politicians and experts to reveal their leadership talents. During the research, we have singled out 5 basic communicative leadership involving tactic models which speakers operate to attract the audience, their support and potential votes. The models verbalize such sort of interaction, which is based on national priorities in external and internal affairs, general, social values and, correspondently, people's needs and demands. The key to reaching the public lies in leading people being of the same kind they are: thinking, feeling, and speaking the same way ordinary citizens do but with deep expertise and knowledge of the matters under discussion or debate, in our case, in "Politics Live". Besides, speakers can switch the kinds of communicative leadership in the context, depending on their goals, pragmatic style of interaction with people. Thus, communicative leadership can be leader-centred, shared or mixed. Communicative leadership is a pragmatic component of a politicians' or experts' behaviour in public discussions, the dynamics of which predetermine the outcomes of events and the image of a political force. Being dynamic, this phenomenon largely depends on a speaker's goals, intentions and motives, and situational context. In TV political programmes, communicative leadership develops in interaction with the audience, opponents, and supporters.

Key words: communicative leadership, political discourse, "Politics Live", speaker, involving tactics, models, interaction.

Introduction. Political communicative exchange in front of a large audience of viewers, opponents and an anchor has become a format of revealing points of view concerning topical issues of internal and external affairs. Such an interaction reaches a wide circle of TV viewers with various political beliefs, high level of social needs and demands [1]. Thus, political TV shows, on the one hand, permit political forces to present attitudes and deeds, on the other hand, to form people's opinions about political leaders and power, the state of affairs in the country and abroad.

Analysis of relevant literature. Enough, the format of TV shows presents "a battlefield" of verbal acts. Every time the speaker has to "fight" for the right to express the ideas of some political force and influence the audience. Once the right got, the speech needs to be effective, up to the point, and the goal [2]. Therefore, everything a large audience knows about political trends in society is associated with some politician who presents them in front

of TV cameras, involving people in active or passive discussions. This process is an interplay of interests, influences and stimuli (Fairhurst, 2007 [3]; Balconi, Venturella, 2017 [4]; Bäckström, Ingelsson, Johansson, 2016 [5]).

Thus, the notion of "communicative leadership" comes in front presupposed by the needs to be ahead of rivals influencing the audience and involving them in discussions and taking actions, thus, reaching definite pragmatic goals. This phenomenon belong to softskills [6, p. 91]. Correspondently, "a communicative leader" is a person who engages people "<...> in dialogue, actively shares and seeks feedback, practices participative decision making, and is perceived as open and involved" [7, p. 147]. Being a communicative leader means being a political leader, forming or supporting some force.

Complex research character of communicative leadership emerges at the crossroads of humanities, thus, having interdisciplinary character. It is the field of studies for philosophy, sociology, psychology, philology, pedagogics, politology, history etc.

It should be noted that although communicative leadership is quite a "fresh" term in modern humanities, scientific minds have turned to it from the times of Socrates and Aristotle. Significantly due to the fact, that outstanding orators and leaders have always been changing the humankind and planet from the very early pages of recorded history.

The first works which directly introduce communicative leadership in scientific operation appear in the 1970–90s (Burns, 1978 [8]; Smircich, Morgan, 1982 [9]; Bass, 1985, 1990 [10], and others). They discuss this notion from the point of view of its organizational, managerial, and discursive potential and value for society. Starting from the 2000s scientists have made a significant contribution to the development of communication leadership, namely, to optimize the productivity and performance of organizations due to adequate use of communicative leadership styles and kinds (leader-centred, shared or mixed) (Alvesson, Sveningsson, 2003 [11]; Balconi, Venturella, 2017 [4]; Balogun, J., 2006 [12]; Barge, Fairhurst, 2008 [13]; Hamferord, 2011 [14]) and others. Researchers also address communicative leadership as the phenomenon causing social transformations in the given context (Días-Sáenz, 2011 [15]; Fairhurst, 2005 [16]; Brummans, Hwang, Cheong, 2013 [17]; Vizeu, 2011 [18]) and others.

In Ukraine, recent research on communicative leadership addressed the issues of facilitating better models of administration at different levels in education (Kalashnikova, Orzhel, 2019 [19]); comparative analysis of shaping the image of political leaders (Chorna, 2013 [20]). To crown it all, the British Council in Ukraine together with the Institute of Higher Education, NAES launched 3 waves of Leadership Development Programme for HEIs in Ukraine.

Although, humanities have provided fundamental insights into communicative leadership, still, the tactics of involving British ordinary people in political discussions, decision-making and taking actions have not been fully revealed so far.

The objective of our research is to model and analyze basic communicative leadership involving tactic models developed by speakers in the situational political context. In this respect, we take into account societal value orientations, people's demands and needs (according to Maslow's pyramid (1987)). The objective presupposes the following tasks. On the one hand, we aim at grasping functional peculiarities of models use within contextual relativity of objective reality with a definite set of values and national priorities typical for modern British society. On the other hand, we observe the dynamics of tactic models in context and conclude what kind of communicative leadership is dominant – *leader-centred*, *shared* or *mixed*.

Methods, Techniques and Materials of Research. In our research, we operate both *general research methods* and *specific ones* according to the objective and tasks of our study. Thus, we made use of *the method of modelling* and *the descriptive method* to single out basic communicative leadership involving tactic models in the discourse, their peculiarities in political interaction. *Methods of analogy* and *deduction* were applied to provide a complex analysis of the strategic models in the situational context. These methods allowed us to define the peculiarities of speakers' communicative behaviour, to ground its pragmatic reasons and consequences.

With the help of *distributive analysis*, we established the spread of involving tactic models of communicative leadership distinguishing linguistic markers characteristic for each model. To define the speaker's intentions, motives and pragmatic goals we turned to the *method of pragmatic discourse analysis*. The elements of *mathematic statistics* and *quantitative analysis* were essential while tracing the frequency of models and their markers as well as clichés occurrence in experts' speeches within each model.

In our research, we have analyzed the national tendencies in communicative leadership in the political battlefields presented by the British political programme "Politics Live" (BBC2) [21] which presents daily stories. We have used 235 series from September 2018 till January 2021.

The Results of the Research and their Discussion. On having analyzed the TV daily political discussions and debates, we have found out that experts develop several basic involving tactic models of communicative leadership.

The first use definite linguistic clichés with the reference to ordinary people on the other side of TV screens, e. g.:

Inclusive WE / I (political force) = **PEOPLE**.

The following integrating clichés are intertextually incorporated into the speeches of politicians. They also enrich their discourse with synonymous words and phrases to *people: crowd, protesters, supporters, a group, the whole country, all of the people, all over the country, the majority of voters, etc.*

Belonging to people, their goals and needs is also supported by creating a "proper circle" with referential pronouns *our, us*, e. g. *our goal; our struggle; listen to us*, etc [20: 11]. The occurrence proves that this tactic model is the top for politicians to create *shared communicative leadership*.

Such an approach is a supporting pillar to refer to people's interests and rights rather than of a political force. In other words, the more a political leader represents ordinary people, the more he/she creates a network of followers, the bigger the influence of a political force is. The postulate "I'm the one like you" is indirectly decoded being the main point for politicians. Moreover, this tactic model is the way of building relationships with people as if helping and assisting them with their problems, worries, showing commitment. It creates the illusion that people are not left alone or isolated face to face with problematic issues.

Tactic model 2. Gaining followers by criticism of opponents

In British political interaction, two main political forces – The Conservative Party and the Labour Party – are constantly trying to win the votes of people. That is done quite emotionally, sometimes, directly attacking the opponents with arguments, urging tone, remembering stories of success or failure. In this respect, both sides are sure to win some percentage of supporters: one group of people will support the criticism, another – the complexity of a problem, thus, opponents.

The opponents are denoted by the intertextual inclusive **THEY** who are not like I / **WE** / **PEOPLE**, for example:

"*The more we safer, the more they get*" (Politics Live, 08.04.2019).

"*They make us feel foreigners in our own country*" (Politics Live, 08.02.2021).

The British strategy of criticism has several components:

Criticism = *revealing the situation* → *demanding actions / accusing opponents*.

Opponent's reaction: *expressing regrets/worries / showing a deep understanding of the situation* → *presenting other factors that influence the problem* → *suggesting the steps to overcome the situation*.

Molly Scott, Cato MEP: "*The leaders promised us impossible. It diminished our reputation because we had a very high reputation as being good at politics and it severely damaged that*". (Politics Live, 17.05.2019).

This model is of leader-centred and shared character. On the one hand, speakers employ it to demonstrate their strong side in contrast to a concurrent's weaknesses, lousiness, incompetence resulting in empty promises and failure. On the other hand, the model allows turning to public urging to take actions, to unite around a problematic situation. This model is based on the elements of the previous one.

Tactic model 3. Creating the image of a good/bad leader

As the studio invites leading professionals in the field of the topic for discussion, their points of view are valuable, authoritative and trustworthy. That is the reason why their opinions about

Table 1

Basic involving tactic models of communicative leadership in political discourse

<i>Tactic model</i>	<i>Coefficient of verbal markers representing a model</i>	<i>Frequency of markers and clichés in a broadcast per minute</i>
<i>Model 1</i>	0,7 (6)	8–28
<i>Model 2</i>	0,82	0,5–2
<i>Model 3</i>	0,47	0,8–1
<i>Model 4</i>	0,4 (1)	0,6–7
<i>Model 5</i>	0,38	0,4–10

Tactic model 1. Creating a network of supporters by self-identification with them.

In this respect, politicians directly associate themselves with the electorate to be closer to them as if representing their interests.

current or ideal leaders become of importance forming the targeted audience's vision.

Experts turn to several techniques to evaluate the leader, directly or indirectly identifying proper qualities of such a person, for example, they employ praise and recognition or disapproval. In other words, it is some sort of reaction to what kind of leader a person is, should be or might be, e. g.:

"Corbyn was unfit to be a leader"

"Corbyn will be the leader forever" (Politics Live, 02.04.2019).

Another technique to form people's opinion on leadership is to provide a personal understanding of this notion, for instance:

"Being a leader we mean taking action and having responsibility". (Politics Live, 05.04.2020).

"Which leader, which combination of a leader can unite the party?"

One more tool which reveals the essence of a leader, is the reaction to the leader's promises with their further expressive interpretation, for example:

Tom Harwood, Guido Fawcens: *"Remember what was said by Theresa May? That we are not afraid to leave with no deal. And I was shocked, surprised and afraid of that notion. It's such a sad, sad position to be in <...>. It's so astonishing that they have such contempt for the British people"*. (Politics Live, 17.05.2019).

Although this model is not that frequent it is rather effective as it puts a real leader on the scales with an ideal leader. Correspondently, it can be regarded as a tool to develop leader-centred, shared or mixed communicative leadership depending on the speaker's intentions and motives.

Tactic model 4. Being clear and understandable for people

The state of internal or external affairs, as well as the processes in these fields, may seem quite confusing for the ordinary public, especially from a diachronic perspective. Thus, explaining the situation in a very simple manner using the language usual people speak is the way to optimize the communication and leading position in society for political forces.

The British experts usually employ a range of introductory phrases, which help involve the audience in the reflections about the issues being discussed. In some cases, explanations go hand in hand with the personal emotional evaluation of the issues under consideration. Such an approach attracts the attention of a listener stimulating sympathy. Speakers sound quite emphatic:

"It's a dangerous and slippery slope <...>" (Politics Live, 08.02.2021).

"I'm not happy with that <...>" (Politics Live, 07.11.2019).

"They have failed to <...>" (Politics Live, 05.06.2020).

"Why don't we have more <...>?" (Politics live, 21.06.2019).

"It's depressing and upsetting <...>" (Politics Live, 08.04.2019).

Damian Collins MP: *"<...> Astra Zeneca vaccine <...> has a very, very high success rate protecting people." "<...> turning deadly virus to a nasty bug"* (Politics Live, 07.02.2021).

The model is a working tool for political personalized interaction with people. It helps establish common grounds and understanding, narrowing the distance between experts, the matters they discuss and ordinary citizens. It works for developing leader-centred, shared or mixed communicative leadership.

Tactic model 5. Creating an alternative scenario

The current political situation is an issue for discussions as it may develop in different ways according to the decisions approved

and realized. It means that there are several scenarios of potential development. Experts from different fields have their vision of what might be proper in this or that case, presenting their ideas as a possible alternative reality. Such an imaginary development of events finds the supporters in the general public as the TV programme gives the audience a chance to choose the way which is closer for them. Correspondently, the political force suggesting a new scenario based on people's values, expectations and needs influence the latter "dragging" them into their followers.

Typical clichés with emotional personal colouring can be met in "Politics Live" while formulating alternative ideas.

Speaking to people's minds with arguments:

The logics suggest... The process to get there is... Let's have a look at what can happen... If they do...

Speaking to people's hearts using personal emotive judgements:

It is enough to shift opinion... I don't really believe that everyone wants that... I don't believe people don't want to... It's going to be so far away from what we were promised... It's a lifetime thing influence generations... It's a disaster if it goes...

A bright example in modern British society is the so-called *Brexit deal*, a document, which is supposed to regulate the conditions of leaving the EU by the UK and regulations on their further relations. The idea of this legendary document "was born" 40 years ago with the first talks about this issue. Since that time up to nowadays, it has grown in its strategic importance and necessity for both the EU and the UK. Some imaginary scenarios have been developed ever since, for example:

Miatta Fahnbulleh, New Economics Foundation: *"Whether it is written up positively or negatively depends on certain decisions (out of our control), depends on what Boris Johnson does in negotiations <...> whether Boris Johnson takes the country forward <...>"* (Politics Live, 31.12.20).

This tactic model performs the function of involving people with a much better vision of possible reality than they are living now or frightening the public with a negative outcome and perspectives in case the opponent's plans are realized.

Conclusions. Summing up the results of our research, we conclude that communicative leadership is a pragmatic component of a speaker's behaviour in public discussions, the dynamics of which predetermine the outcomes of events and the image of a political force. Being dynamic, this phenomenon largely depends on a speaker's goals, intentions, motives, and situational context. In TV political programmes, communicative leadership develops in interaction with the audience, opponents, and supporters. Experts tend to base their leader-oriented intentions on people's needs, values, high level of demands as well as national strategic interests of Great Britain.

Politicians and experts from various areas of the economy try to "talk" to the general public's hearts and minds. Speakers turn to five basic involving tactic models to reveal their communicative leadership. Employing these models makes political forces closer to the general public, which is achieved due to:

Identifying politicians with the audience; sharing the same worries and problems; showing commitment; being emphatic and sympathetic; being impatient about the kind of leadership in the country and its future; being on the same grounds with people.

British experts reveal all three types of communicative leadership in their speeches (leader-centred, shared, and mixed) with the tendency to switch among them according to the context of discussions or debates.

References:

1. Спиридовский О. В. Авторитетность в политической коммуникации. *Авторитетность и коммуникация. Аспекты языка и коммуникации*. Том 4. Воронеж : ВГУ, 2008. 216 с.
2. Hamrin S. Communicative leadership and context: Exploring constructions of the context in discourses of leadership practices. *Corporate Communications*. Volume 21. Issue 3, 2016. P. 371–387.
3. Gail T. Fairhurst. *Discursive Leadership: In Conversation with Leadership Psychology*. NY : SAGE Pub., 2007. 256 p.
4. Balconi M., Venturella I. Neuromanagement and leadership. *Ricerche di Psicologia*. Volume 40. Issue 3, 2017. P. 337–348.
5. Bäckström I., Ingelsson P., Johansson C. How communicative leadership influences co-workers' health – a quality management perspective. *International Journal of Quality and Service Sciences*. Volume 8. Issue 2, 2016. P. 143–158.
6. Кабрина В. И., Высокочкова В. С., Прудников И. О. Структура когнитивно-креативного потенциала лидерства как базовой компетенции будущего профессионала. *Сибирский психологический журнал*. 2020. № 76. С. 91–104.
7. Johansson C., Miller V. D., Hamrin S. Conceptualizing communicative leadership: A framework for analysing and developing leaders' communication competence. *Corporate Communications*. 2014. Volume 19. Issue 2. P. 147–165.
8. Burns J. M. *Leadership*. NY : Open Road Media, 1978. 530 p.
9. Smircich L., Morgan G. Leadership: the management of meaning. *The Journal of applied behavioral science*. 1982, Volume 18. Ed. 3. Stamford : Jai Press Inc. P. 257–273.
10. Bass B. M. Bass & Stogdill's handbook of leadership: Theory, research, and managerial applications. 3rd edition. NY : Free Press, 1990. 1182 p.
11. Alvesson M., Sveningsson S. Managers doing leadership: The extraordinarization of the mundane. *Human Relations*, 2003. 56 (12). P. 1435–1459.
12. Balogun J. Managing Change: Steering a Course between Intended Strategies and Unanticipated Outcomes. *Long Range Planning*, 2006. 39 (1). P. 29–49.
13. Barge J. K., Fairhurst G. T. Living leadership: A systemic constructionist approach. *Leadership*, 2008. 4 (3). P. 227–251.
14. Hamrefors S. Communicative leadership. *Journal of Communication Management*, 2010. 14 (2). P. 141–152.
15. Dias-Sáenz H. Transformational leadership. In Bryman A., Collinson D., Grint K., Jackson B., Uhl-Bien M. (Eds.), *The Sage Handbook of Leadership*. NY : Sage Publ., 2011. P. 299–309.
16. Fairhurst G. T. Reframing. The Art of Framing: Problems and Prospects for Leadership. *Leadership*, 2005. 1 (2). P. 165–185.
17. Brummans B. H. J., Hwang J. M., Cheong P. H. Mindful Authoring through Invocation: Leaders' Constitution of a Spiritual Organization Management. *Communication Quarterly*, 2013. Volume 27, Issue 3. P. 346–372.
18. Vizeu F. An approach between the transformational leadership and the theory of communicative action. *Revista de Administracao Mackenzie*, 2011. Volume 12, Issue 1, 53–81.
19. Kalashnikova S., Orzhel O. University leadership development: lessons from Ukraine. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, 2019. Issue 2 (8). P. 133–143.
20. Чорна О. О. Комунікативні засоби творення іміджу політичного лідера (на матеріалі українського, російського та англійського політичного дискурсу) : автореф. дис. ... канд. філ. наук: 10.02.15. Одеса. 24 с.
21. Politics Live. (2018–2021). BBC2. URL: <https://www.bbc.co.uk/programmes/b0bjf8p5>

Сушкевич О. Комунікативне лідерство у британському політичному дискурсі: тактики залучення громадськості

Анотація. Стаття присвячена моделюванню та аналізу основних тактик комунікативного лідерства мовця, які використовуються ним для залучення громадськості в ситуативному політичному контексті. У цьому відношенні ми враховуємо соціальні ціннісні орієнтації, вимоги та потреби аудиторії. Матеріалом нашого дослідження є взаємодія експертів із аудиторією у щоденній програмі “Politics Live” (2018–2021). Комунікативний обмін у телепрограмах спрямований на завоювання якомога більшої кількості прихильників, що вимагає від політиків та експертів розкрити свої лідерські здібності. Під час дослідження ми виділили 5 основних тактичних моделей комунікативного лідерства, які мовці використовують для залучення аудиторії до обговорень та дій задля підтримки та отримання потенційних голосів. Моделі вербалізують такий тип взаємодії, який базується на національних пріоритетах у зовнішніх та внутрішніх справах, загальних, соціальних цінностях і, відповідно, потребах і запитах людей. Ключ для досягнення прихильності громадськості полягає у досягненні ідентичності з людьми у способі мислення, вираженні почуттів та у манері висловлюватися. Так само, як це роблять звичайні громадяни, але з глибоким досвідом та знанням питань, які обговорюються у “Політиці у прямому ефірі”. Крім того, мовці можуть змінювати види комунікативного лідерства у контексті спілкування, залежно від своїх цілей, прагматичного стилю взаємодії з людьми. Таким чином, комунікативне лідерство може бути орієнтованим на лідера, розподіленим між усіма учасниками або змішаним. Комунікативне лідерство – це прагматичний компонент поведінки політиків чи експертів у громадських дискусіях, динаміка яких зумовлює результати подій та імідж політичної сили. Будучи динамічним, це явище значною мірою залежить від цілей, намірів та мотивів мовця та ситуаційного контексту. У телевізійних політичних програмах комунікативне лідерство розвивається у взаємодії з аудиторією, опонентами та прихильниками.

Ключові слова: комунікативне лідерство, політичний дискурс, “Політика у прямому ефірі”, мовець, тактики залучення, модель, взаємодія.

Тележкіна О. О.,

доктор філологічних наук,

професор кафедри мовної підготовки, педагогіки та психології
Харківського національного університету міського господарства

імені О. М. Бекетова

Берестова А. А.,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри мовної та фундаментальної підготовки
Національного фармацевтичного університету

ПАРОНОМАЗІЯ ЯК ФОНОСТИЛІСТИЧНИЙ ПРИЙОМ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ II ПОЛОВИНИ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ)

Анотація. У пропонованій статті розглянуто паронімазію (паронімічну атракцію) як яскравий прийом звукопису, активно представлений в українській поетичній мові II половини XX – початку XXI століття.

Мета дослідження – схарактеризувати способове і функційне вираження паронімічної атракції в поетичній мові II половини XX – початку XXI століття.

За результатами аналізу автори визначають, що в проаналізованих поетичних творах широко представлені зразки паронімічної атракції, що реалізуються в таких структурних типах, як вокалічний, консонантний, епентетичний, метатетичний. Ці структурні пари можуть поєднувати слова тільки з конкретним значенням або тільки з абстрактним значенням, чи і з конкретним, і з абстрактним значенням. Окрім того, зафіксовано, що між атрактантами ситуативно встановлюються синонімічні та антонімічні відношення. За формально-синтаксичною будовою близькозвучні пари є словосполученням або членами речення, як однорідними, так і неоднорідними, що розміщені контактно чи дистантно.

Звукокореляційні пари – це органічні складники тканини поетичних творів сучасних українських авторів і виконують функції метафоризації, римотворення, а також смислотвірну, образотворчу й людичну (мовна гра) функції, утілюючи авторську інтенцію того чи того митця, що вказує на розширення можливостей реалізації аналізованого фоносемантичного явища.

Уживання близькозвучних пар слів уможливує створення своєрідного ритмічного акценту й важливого смислового навантаження, що сприяє поглибленню змісту усього поетичного твору. Отже, паронімічні атрактанти становлять підґрунтя особливій внутрішньої організації віршових текстів: слугують маркерами потаємних смислів, породжують нові образи, увиразнюють метафоричні сполуки, викристалізують риму.

Здійснене дослідження названої фоностилістичної фігури накреслює перспективу її подальшого вивчення, зокрема, окреслення прагматичних функцій означеного засобу в поетичних і прозових текстах.

Ключові слова: поетичний твір, структурний тип, функція, паронімазія, паронімічна атракція, авторська інтенція.

Постановка проблеми. Нерозгадана природа слова і прагнення сказати інакше, ніж було сказано дотепер, спонукали митців до “подолання споконвічного способу висловлення” (за В. Григор’євим), до пошуку відповідності форми та змісту і звуку та смислу як їхніх виразників. Результатом шукань стало використання близькозвучних слів із метою досягнення додаткових смислових ефектів. Такий прийом у науковій літературі отримав назву “паронімазія”, або “паронімічна атракція”.

Аналіз останніх досліджень. Від кінця XX століття до питання реалізації близькозвучних слів як фоностилістичного і фоносемантичного засобу в поетичному тексті зверталися вітчизняні (Н. Дашенко [1], Л. Оліфіренко [2], Р. Ріжко [3], Г. Сютя [4] та ін.) і зарубіжні дослідники (зокрема J. Grądział-Wójcik [5], A. I. Nasser [6], J. Wilker [7]). Незважаючи на значний науковий доробок у царині звукопису, аналіз паронімічної атракції як активного прийому втілення мистецького задуму потребує удокладнення, що й обґрунтовує актуальність пропонованої розвідки.

Мета статті – схарактеризувати способове і функційне вираження паронімазії в поетичній мові II половини XX – початку XXI століття.

Виклад основного матеріалу. Спостереження засвідчили, що паронімічна атракція як стилістичний засіб активно представлена в українській поезії II половини XX – початку XXI століття і зреалізована за допомогою таких структурних різновидів.

Вокалічний тип (консонантний склад паронімічних атрактантів незмінний, а голосні звуки варіюються). Найчастіше представлені зразки, де заміна голосного відбувається в середині слова: *За чужим плечем набряка плечем / і не зна – чи воно [життя – О. Т.] ще є* (В. Базилевський); *Така самотність у білій пустелі пстелі* (І. Калинець); *Дорога розгубилась, / і розгубилась на дорозі ми / із давньою і дивною любов’ю* (С. Йовенко); значно рідше – у кінці слова, де голосний “чергується” з нулем звука: *Щоб виріс ліс – повинен дощ іти... / То ж не таїсь, Таїсо, із коханням* (О. Різників).

Подоколи виявляється ускладнення вокалічної паронімії одночасною заміною голосних і їхньою перестановкою: *Звідки взялись ми, в якій оселі осілу* (І. Калинець) або заміною

і випадінням: **самотніші** й **сму́тніші** / приходять покоління (І. Малкович).

Консонантний тип (співвідносний консонантний склад і факультативна відповідність голосних). В обстеженому фактичному матеріалі здебільшого спостерігається заміна одного консонанта в парних квазікоренях: *Любове, ми щасні: наш **терец** і **терем**, / у **бутді** тернівка, **бутці** терцини. / Трохи терпіння – і вірш на папері, / і на терезах розважена щирість* (І. Калинець); *Тисячі **снів** і вагань, / тисячі **снів** і зітхань* (С. Йовенко); *на плесі неба – / світла **випин** / на тілі ночі – / тиші **вигин*** (І. Шувалова); *Свій чорний сухар / У протічній воді розмочу / І вірші, / Не гірші, ніж ситі поети, / **Музичу**; / **Музичу** про себе* (І. Низовий); *І брязкоти мечів, / і неба мокра хвища, / і **тлум**, / і **тлум**, / і **свалт*** (В. Базилевський); *Де є **гриці**, бува і **гриці** там; / той блажен, хто радий крихтам* (Л. Хворост); *війна радикальний засіб / від **голоду** **голоду** / безробіття* (М. Рябчук); *Темна сила, суца **сатана** – / Ненаситна, хижка **сарана*** (М. Луків).

Проте інколи трапляються кореляти із заміною “один приголосний – два приголосні”: *Скупа зима на **сніг**, / Скупа душа на **сміх**. / Ступай, душе, в барліг* (В. Базилевський); *Знов пригадав, як поді взявся мити її / зашкарублі, / порепані руки: милом, піском, содою, / сіллю, золою / і знову милом, піском... / бо на ранок із самої Москви, / з-під кремлівських курантів, / сподівався **столичних**, **столичких** гостей* (С. Майданська); *Ти захищаєшся тим, що не смієш кохати; / я ж – **звіря**, я – **змія**, я – **стрила*** (Л. Хворост).

Неактивними є моделі заміни кількох приголосних в обох атрактантах при незмінному складі голосних: а) у межах одного складу: *Як став – то вплав, / як **брід** – то **вслід**, / як мур – то хоч нуриця* (В. Стус); б) у різних складах: *Між чужих людей, / між чужих речей / **цидіє** **житіє*** (В. Базилевський).

Епентетичний тип (додавання одного приголосного чи групи приголосних у квазікорінь одного з атрактантів): *тільки там вони зможуть / цвісти і літати / **невцинно** й **невинно*** (В. Кордун); *Каже Скворода: / – **Поясни** мене, **Маріє-Оранто**. / – **Проясни** мене, **Маріє-Оранто*** (В. Боровий).

Спостерігаються також приклади епентетичних нарощень звукосполук (найчастіше це поєднання голосного і приголосного, що становлять склад). Таке приєднання можливе як на початку одного з корелятивів: *До перших сивин у своїх “малюків” – / **одвічна** і **вічна** страждальниця* (В. Тимченко); всередині: *І поколінням, котрим завтра жити, / Лишили наші **звіти** й **заповіти*** (М. Луків); так і в його кінці: *Романівка і Рильський, **вир** і **вирій**... / Зі всім у змові юність онімла. / <...> / Романівка і Рильський, **вир** і **вирій**... / Осіння далечінь сумної Сквири* (О. Гордон).

Інколи митці удаються до застосування відразу двох різновидів епентетичної трансформації – одночасне додавання складу і приголосного: *А може, все збулося – тільки / Залишилися ми – скінченні. / Чотири сходинок до неба, / Чотири сходинок – і там... / І там побачимо. А поки – / Ми **злічені** і **незлічені**, / Ми **знищені** і **незнищені*** (І. Шувалова). Наведена епентетична атракція ускладнюється акцентним розподіленням квазіодиниць.

Метатетичний тип (переставлення окремих звуків чи їх груп у межах парних квазікоренів). Зафіксовані поодинокі ілюстрації цього структурного типу паронімічної атракції, як-от: *в порожній рамі, в літньому світланні / квітучих вербах, **грабах***

на **горбі** (М. Рябчук). Це спостереження дозволяє стверджувати, що такий різновид звукосмислових кореляцій непродуктивний у поезії досліджуваного періоду.

Проте, окрім описаних “чистих” різновидів паронімічних пар, були засвідчені зразки їх комбінування. Найчастішим виявилось поєднання вокалічного й консонантного типів звукової атракції, що виражається в “чергуванні” а) голосного звука зі складом: *Стоять **сиди** холодної **слюди** / В одезі білій з чорними руками...* (Н. Білоцерківець); *Опадає любов моя віршем, як вересень листям, / **присипає** стежки, / **присипляє** стежки...* (Л. Хворост); б) двох складів як на початку слів зі спільних коренем: *Єдина моя – і **знемога**, й **спромого** – / Ранкова дорога, вечірня дорога* (А. Мойсієнко), так і псевдоспільнокореневих слів: *Невтішні **новини** – **провини** минулого часу* (В. Кузан); *Сто дзеркал спрямовано на мене / в **самоту** мою і **німоту*** (В. Стус); *Ми – **сліпота** і **глухота*** (І. Шувалова); а також у кінці слів, що утворюють близьковзвучну пару: *Ні шиб, ні стін. І навіть впала рама. / На місці **раму** – **прямокутна рана*** (М. Рябчук).

Значно рідшими є зразки, у яких зафіксована одночасна вокалічна й епентетична трансформація: *Барви **пастельні**, мов тіні навіяні, / Серед **пустелі** сади линуть співами* (В. Захабура); *Ти тут. Ти тут. Вся біла, як свіча – / так **полахко** і тонко **палахкочем*** (В. Стус). Остання ілюстрація є прикладом звукового епаналепсису, в основі якого паронімічна атракція.

Так само маловживаним є поєднання вокалічного, епентетичного й метатетичного різновидів звукосмислової кореляції: *І йшли мисливці. Йшли хорти за ними. / Спускались **граби** з **пагорба** в долину...* (М. Рябчук); *Відлебеділо лібідо* (Ю. Позаяк); чи епентетичного й метатетичного типів: *Дай нам силу ідолів знімати / З н'єдесалів чорної олжі, / Бурити **казарми** й **каземати*** (Д. Павличко); *Над ким **тополі** **попіл**, мов бальзами?* (С. Сапеляк).

Подколи трапляються приклади, де консонантний квазікорінь одного з членів паронімічної пари ділиться між двома словами: *Та не чуши ти, **Піснелове**, / як тебе ота **пісня** **лове*** (О. Різників); *Дорога в **гори** й **вгору**. / Бетонка, наче вістря / і, мов церковні хори, / Дзвенить, співа повітря* (В. Слапчук) – при цьому спостерігається і заміна одного голосного всередині або наприкінці компонентів пари. В одному з творів М. Холодного ужито подібну звукокореляційну пару із заміною другого голосного і подвійним розмежуванням того самого квазікореня: *Маріє Петрівно, гряде **Погребище** / в театр до столиці в модернім “Ікарусі”. / А ми на Поділлі мчимо **по гриби** **ще**, / в театрі на верхньому виспавишся ярусі.* О. Різників розділяє одну із псевдоморфем без заміни складу голосних і приголосних: ***ви**, **бранці** змінної потреби, / **вибранці** волі, часу й неба... / Степ знає все. Тому й мовчить, чим досягає особливої гостроти звучання віршових рядків.*

Аналіз лексико-граматичної структури паронімічних сполук засвідчив можливість звукового зближення смислових груп: слів із конкретним значенням: *Ой, хмелю, хмелю, де зазимував ти, / в яких **снігах**, **пекучих**, **ніби сіль**, / в яких **зілках?** в яких **голках?*** (О. Різників); *Я забуваю про **голод** і **холод**, / Я не хочу пам'ятати / Злого й поганого* (М. Луків); слів з абстрактним значенням *Там, наче масло, свічка тане / від **глухоти** і **сумоти***: (П. Мовчан); і до днів сімох неосвячених і освячених / **божєвіллям** **савілля** / **скелети** і **коріння** / **ще** **промовляють** (С. Сапеляк); слів із конкретним і абстрактним значенням:

Де є *гріш*, бува і *гріх* там; / той блажен, хто радий крихтам (Л. Хворост); *Розсипало тепло. / І з сірості та сирості отой / дощі громові в полі пролило* (О. Різників).

Наведені приклади ілюструють можливість утворення близькозвучних пар зі слів, що належать до загальних назв, однак власні назви так само можуть виступати компонентами паронімічної пари. Здебільшого спостерігаються сполуки загальна назва + власна назва, за участю антропонімів: *Овідій на овиді майже невидимий в білій констанці* (В. Кордун); *Й збираючись у клубах на свята і на паради, / на засідання китайської марксистської громади, / вони співатимуть: Мао! / Ми на місці, Мао! / Китайців ніколи не буває замало* (С. Жадан); ойконімів: *Під містечком Берестечком / Глибокі могили* (М. Луків); *Прекрасне місто і нещасне: / Кам'янець – у серці камінець...* (І. Драч); гідронімів: *І Тясмину тісно од трупу козацького й крові* (В. Стус); урбанонімів: *Банкова – в бантиках, / в бункері спрут* (В. Базилюк); геортонімів: *До Успіння усніти, уснинути скласти хорал* (А. Тимченко); *Та споши ми Господи / Слово благе / і благословення / на Благовіщення* (С. Сапеляк). Проте трапляються зразки досліджуваних утворень, де обидва атрактанти – антропоніми, як-от: *Набиті черева і вола / Не розуміють Чорновола / І посміються з долі Стуса, / Що схожа з долею Ісуса* (М. Луків).

Дослідники відзначають, що “звукова подібність створює загальне сприятливе тло для формальної і семантичної близькості мовних одиниць, на основі якого можливе встановлення відношень контекстуальної синонімії та антонімії” [1, с. 10].

В опрацьованому фактичному матеріалі синонімічні відношення були виявлені між різними членами речення, що становлять звуко-семантичну корелятивну пару, виражену такими повнозначними частинами мови, як: іменник: *Та як нема болячки – тоді нема балачки* (М. Сом); *У передвіччі безтями й нестями* (С. Сапеляк) – однорідні додатки; *Куми одесну і ошую. / А шум! А гам! <...> / А сміх і гріх! Дев'ятий вал! / Велике таїнство вершу я* (І. Світличний) – головні члени односкладного речення; прикметник: *Стобальним, стоглобальним болем / До неба дибиться душа* (М. Вінграновський) – узгоджені означення; дієслово: *Наша столиця / така багатоліцця / колісь пречиста / тепер потопас / у смітниках / по ній ходять / <...> / товчуться / топчуться* (Д. Чердиченко); *Солдатиків вже спаковано, вже поховано, / солдатиків вже не вб'ють, бо вони – лежачі* (І. Шувалова) – однорідні присудки; *Сутеніло. Сатаніло. Погляд сховає кров'ю...* (М. Вінграновський) – головні члени односкладних речень; дієприкметник: *Я люблю / любов'ю жадібною й гострою, / без застережень і без остраху – / але Ти інший, / але Ти не я: / ретельно змірена любов Твоя, / з вагами змірена любов Твоя <...>* (Л. Хворост).

Антонімічні відношення між атрактантами спостерігаються значно рідше, ніж синонімічні. Найчастіше з-поміж них виділяються пари, які за своїм семантичним наповненням є контрастивними, як-от: *Ніхто мені не винен, але аз / і винен, і повинен, і не раз / ввійти і вийти крізь тригранну призму* (П. Біливода); *Коли шеф-кухар ховає руки у діжку з тістом, / коли залізи – уже не штука, а штука – злізи...* / понизить голос, підвищить градус – на вдих і видих... (О. Бражнік). І зрідка трапляються антонімічні атрактанти, які виникають ситуативно: *Боже, не літості – лютості, / Боже, не ласки, а мсти, / дай розірвати нам пута ці, / ретязі ці рознести* (В. Стус), де один із компонентів – авторський новотвір.

За формально-синтаксичною будовою близькозвучні пари можуть становити словосполучення, а можуть виступати членами речення, як однорідними, так і неоднорідними, що розміщені контактено або дистантно.

З-поміж словосполучень в аналізованих поетичних творах використовуються підрядні утворення, де головним словом найчастіше виступає іменник: *Кружеляють тіні з гратами на тілі* (С. Сапеляк); *А я від втекла, сховалася удама, / бо тут є тиша, й чай, і тіні на стіні* (А. Тимченко); *Ще часом смакує нам зречення недогризок, / коли вже одною ногою на березі березня* (І. Калинець); дієслово: *Така вже нація пішла, / Що довог йде, / Що довог дума, на все дмуха / І конструктивно чуха вуха / Об все тверде* (І. Драч); *Така самотність у білій пустелі постелі, / де понад нами стелою стеляться міражі* (І. Калинець); або займенник: *Мій безуме, – о, ти зі мною, ти й зимою* (М. Рябчук); сурядні утворення, до складу яких входять іменники: *Є тільки ти, неначе суд і суть, / несуть тебе метелики на крилах* (М. Рябчук); прикметники: *Мій безуме, <...> / палючим і палаючим полоном / ведеш мене дорогою земною* (М. Рябчук); предикативні утворення, де і підметом, і присудком виступають іменники: *горе мені / горе мені / терни мої / перли* (С. Сапеляк); *Місто – намисто, розвіяне вітром* (В. Захабура).

Зафіксовані зразки вживання близькозвучних слів ілюструють можливість використання їх парами, проте подеколи українські митці уводять у поетичний твір паронімічний “ланджок” із трьох компонентів, де атрактанти поєднуються послідовно – 1 + 2 і 2 + 3, як-от: *Куми одесну і ошую. / А шум! А гам! А шал! А шквал! / <...> / Дев'ятий вал! / Велике таїнство вершу я* (І. Світличний); *Вони із тих, що не здаються / Й братів по вірі не здають. / Високі ясени не гнуться – / Вогнем і полум'ям стають!* (Л. Тома). Такий прийом уможливує створення ефекту відлуння, що сприяє досягненню ритмічної стрункості віршових рядків.

Спостерігаються також випадки утворення звукокореляційної пари з повтором другого атрактанта, як-от у поезії М. Шевченка: *Я зрозумів, що промину / І боли ці, і цю леваду, / І те, що тихо душу краде, / І цю солодку, ніжну зраду, / І зраду, зраду, зраду – / На себе сам візьму вину* чи Л. Хворост, де повторюються і перший, і другий складники ситуативної паронімічної пари: *Між нас – завіса снігова: / мете, мете, мете... / Він розсипав легкі слова – / не те, не те, не те...* Такий спосіб використання звуковиражального прийому має “подвійну силу”: близьке звучання слів викликає в читача додаткові асоціації, а повторення цих слів сприяє насиченості звучання і зосередженню думки на головному, підкресленому цим повтором.

Близькозвучні слова митці використовують як основу смислової організації своїх творів, як-от в О. Різниківі спостерігається вживання двох пар близькозвучних слів, які мають ситуативне протилежне значення: *Ми ростемо у нім [у прачасі – О. Т.], як дерева, / і наші душі в нім укоренили, / верхів'я у захмар'ї нам зацвіли, / бува в міжчасі стовбур і трива. / Від поховань – до світлич поривань, / від пороху – до поруху і сили* – обидві пари ситуативних антонімічних паронімів є “серцевиною” формулювання висновку, оскільки вживаються у двох фінальних рядках твору, і несуть основний акцент: розвиток не припиняється ніколи і минуле, теперішнє й майбутнє нерозривно пов'язані: від давнього – *поховань, пороху* – до прийдешнього – *поривань, поруху*. Сказане дово-

дять, що звукокореляційні пари у віршовому творі виконують смислотвірну функцію.

Ще одним способом функційної реалізації паронімічної атракції є створення образу, як-от у М. Рябчука: *Упала рама. Як завіса – впала! / І ти сама – в холодному полудні. / І ти одна – при хутряній полуді. / Одна-однісінька – у голізни опаловій... / В опальній голізни!.. Ну, пощо ти / в цій самоті, само-самотуванні.* Близькозвучні слова *полудні – полуді* й *опаловій – опальній* сприяють витворенню асоціативного образу ліричної героїні – самотньої, беззахисної, вразливої. Цей образ підкріплюють й інші стилістичні фігури такі, як анномінативне утворення, яке ґрунтується на повторенні спільнокореневих слів із відповідним значенням: *одна-однісінька*, і емфатичний епаналепсис, ужитий в останньому рядку: в *цій самоті, само-самотуванні*, де корінь *сам-* є підтримкою і підкресленням кореня *одн-*. Такий спосіб уживання звукокореляційних пар засвідчує, що з їх допомогою можуть створюватися нові образи, відповідно до інтенції автора, а отже, виконують образотворчу функцію.

У рядках Г. Крук *А ти устям уст, / горла гирлом, / ламкими пальцями / не належала жодному / в цілому світі / коханцеві* ужиті паронімічні пари *устям уст* і *горла гирлом* виступають метафоризованими сполуками, що надають фоносемантичного поживлення віршовому тексту і виступають елементами мовної гри, оскільки вжиті не в узвичаєному поєднанні, а мовна гра будується на неординарному вживанні мовних одиниць. Подібний зразок метафоризації виявлено у творі О. Різників: *Якщо в душі у тебе біль, / коли навколо веселяться, / а в запобігливості й ласці / почувши гіркоту і сіль – / тікай звідтіля і звидусіль, / від халабуд і від палаців / на лоно лану, простір піль, / до невибагливої праці, де вокалічна звукова атракція посилює образність метафоричної сполуки. Можливість такого способу реалізації атрактантів вказує на те, що розглядувані одиниці виконують функцію метафоризації.*

Паронімізм виступає активним засобом творення рими. Найчастіше в римуванні трапляються зразки таких типів: консонантного, як-от у творах М. Рябчука: *А на Олімп – як на олімпіаду, / Як на Голгофу – на безглуздий глум, / На вічне свято п'яних конокрадів, / На двотретинний божественний сум;* чи Б. Олійника: *Ти, заміром темним здобувши вінець / І гетьманську владу підступно. / Затям, що по всьому надійде кінець, / Бува, що й на лаві підсудних;* вокалічного, як, наприклад, у В. Тимченка: *В моє розчинене вікно / усе разом – і сонце, й вітер. / Не розкисав я вже давно, / а тут сльозу раптово вцїтер;* чи Л. Хворост: *Кого я жду, тому, либонь, / вільниш на самоті; / для кого я несла вогонь, / той грітись не схотів... / Я привела б його сама, / але не до снаги, / коли за вікнами зима / і на шляхах сніги;* епентетичного, як у Д. Павличка: *Як хочеш ворога свого любити, / Іди в святі, люби його, та знай, / Що за любов тебе він буде бити, / На лицях рвати дротяний нагай.* Таке вживання близькозвучних пар слів уможливило створення своєрідного ритмічного акценту й важливого смислового навантаження, що сприяє поглибленню змісту усього поетичного твору.

Висновки. Викладене дозволяє стверджувати, що вживані в українських поетичних творах II половини XX – початку XXI століття структурні, лексико-граматичні й формально-граматичні різновиди звукової атракції засвідчують розширення можливостей реалізації аналізованого фоносемантичного

явища. Окрім того, компоненти звукосемантичних корелятивних пар можуть бути ситуативно близькими і протилежними за значенням, що сприяє додатковому увиразненню художнього смислу поетичного твору.

Досліджувані фоносемантичні одиниці виступають органічним складником тканини поетичних творів сучасних українських авторів і виконують функції метафоризації, римотворення, а також смислотвірну, образотворчу й людичну (мовна гра) функції, втілюючи авторську інтенцію того чи того митця.

Отже, результати здійсненого аналізу доводять, що паронімізм є своєрідним мовно-виражальним засобом звукопису, який активно реалізується в українській поезії II половини XX – початку XXI століття.

Перспективи подальших пошуків. Здійснене дослідження паронімізму як стилістичної фігури накреслює перспективи вивчення прагматичних функцій цього засобу в контексті поетичного дискурсу.

Література:

1. Дашенко Н. Л. Паронімічна атракція в українській поезії 60–80 рр. XX ст. : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 1996. 196 с.
2. Оліфіренко Л. В. Стилістична роль паронімічної атракції у поезії В. Стуса [Електронний ресурс]. *Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція у світову наукову думку: матеріали наукової конференції.* Режим доступу: <http://intkonf.org/category/arhiv/1-suchasnist-nauka-chas-23-25-listopada-2011-r/filologichni-nauki/>
3. Рішко Р. Л. Паронімічна атракція як домінанта українського поетичного дискурсу кінця XX – початку XXI століття. *Лінгвістика.* 2011. № 1. С. 169–182.
4. Сютя Г. М. Паронімічна атракція в ідіостильовій системі Емми Андіївської. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* Серія “Філологічні науки” (мовознавство і літературознавство). Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 1. Кн. 1. С. 67–72.
5. Grądziel-Wójcik Joanna. Poetyki I lektury momentalne. Między materia a metafizyką, czyli o paronomazji na przykładzie poezji kobiet [Zasób elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.researchgate.net/publication/320283892>
6. Nasser Ahmed Ismail. Rhetorical devices in mamlūk poetry: the case of paronomasia [Electronic resource]. *Quaderni di Studi Arabi. Nuova serie.* 2014. Vol. 9. Pp. 131–143. Access mode: <https://www.jstor.org/stable/24640437>
7. Wilker Jessica. Rime et paronomase: indications ludiques vers “l’absente de tous bouques” (L’Allusion chez Mallarme et Rilke) [Ressource électronique]. *L’allusion en poésie.* Clermont-Ferrand, 2002. Pp. 447–462. Mode d’accès: <https://books.google.com.ua/books?id=Od7hRHDTX7cC&pg=PA447&lpg=PA447&dq=paronomase+en>

Tieliezhkina O., Berestova A. Paronomasia as a phonostylistic method (on the material of Ukrainian poetry of the second half of the XX – beginning of the XXI century)

Summary. In the offered article paronomasia (paronymic attraction) is considered as a bright way of sound recording, actively presented in the Ukrainian poetic language of the second half of the XX – the beginning of the XXI century.

The aim of the research is to characterize the methodological and functional expression of paronymic attraction in the poetic language of the second half of the XX – beginning of the XXI century.

According to the results of the analysis the authors have determined that in the analyzed poetic works are widely

represented samples of paronymic attraction which are realized in such structural types as vocal, consonant, epentetic and metathetic. These structural pairs can combine words only with a specific meaning or only with an abstract meaning, or with both a specific and an abstract meaning. In addition, it is recorded that synonymous and antonymous relations are situationally established between the attractors. According to the formal syntactic structure, close-sounding pairs are phrases or members of a sentence both homogeneous and inhomogeneous which are placed in contact or distance.

Sound correlations are organic components of modern Ukrainian authors' poetic works and perform the functions of metaphorization, rhyming, as well as meaningful, visual and human (language game) functions, embodying the author's

intention of an artist which indicates the expansion of the analyzed phonosemantic phenomenon.

The use of close-sounding pairs of words makes it possible to create a kind of rhythmic accent and important semantic load which contributes to the deepening of the content of the whole poetic work. Thus paronymic attractors are the basis of a special internal organization of poetic texts: they serve as markers of secret meanings, generate new images, emphasize metaphorical compounds, crystallize rhyme.

The study of this phonostylistic figure outlines the prospects for its further study, in particular, outlining the pragmatic functions of this tool in poetic and prose texts.

Key words: poetic work, structural type, function, paronomasia, paronymic attraction, author's intention.

*Тодорова Н. Ю.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Військової академії*

*Лапін М. О.,
викладач кафедри іноземних мов
Військової академії*

СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ У СКЛАДІ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Анотація. Статтю присвячено аналізу семантичних характеристик військової лексики у складі англійських фразеологічних одиниць. Корпус аналізованого матеріалу склали фразеологічні одиниці, у структурі яких зафіксовано одну або декілька лексем на позначення понять і реалій різних аспектів військової діяльності, зокрема, військової науки і техніки, озброєння і оснащення, військової стратегії і тактики, ведення бойових дій і операцій, організації та життєдіяльності військ тощо. З'ясовано, що більшість фразеологічних одиниць містить один компонент, належний до військової сфери.

З урахуванням екстралінгвальних чинників, розроблено тематичну класифікацію військової лексики, вилученої зі складу англійських ФО, згідно з якою утворене тематичне поле “Військова справа”, розпадається на три тематичні групи: “Озброєння і оснащення”, “Стратегія і тактика” та “Особовий склад”. Тематична група “Озброєння і оснащення” характеризується кількісною перевагою та складною структурою, інкорпорує 8 тематичних підгруп: “Зброя”, “Споруди”, “Техніка”, “Символіка”, “Документація”, “Уніформа”, “Тилове забезпечення” та “Ритуали”, серед яких тематична підгрупа “Зброя” демонструє значне кількісне наповнення і продуктивність, зокрема лексема *gun* є компонентом 17 фразеологічних одиниць. Найвищий ступінь продуктивності виявляє друга за об'ємом і складністю структури тематична група “Стратегія і тактика”, утворена тематичними підгрупами “Застосування зброї”, “Військовий стрій”, “Бойові дії”, “Маневрування” і “Збройний конфлікт”. Належна до тематичної підгрупи “Застосування зброї” лексема *shot* зафіксована у складі 24 фразеологічних одиниць. Тематична група “Особовий склад” поступається попереднім як за кількісним, так і за якісним наповненням, об'єднуючи лише дві нечисленні тематичні підгрупи: “Військовослужбовці” та “Організація і структура збройних сил”.

Встановлено, що фразеологічні одиниці можуть містити два або три компоненти військової сфери. Вища кількість компонентів таких фразеологічних одиниць належить до однієї тематичної групи, здебільшого “Стратегія і тактика”.

Ключові слова: військова лексика, англійська мова, фразеологічна одиниця, семантичні характеристики, тематична класифікація.

Постановка проблеми. Оскільки мова, виконуючи функцію основного засобу комунікації, віддзеркалює матеріальний і духовний світ окремого етносу та швидко реагує на будь-які

зміни позамовної реальності, її лексичний склад знаходиться у безперервному процесі розвитку, що становить значний науковий інтерес для філологічних студій. Особливої актуальності набувають дослідження військової лексики, як однієї з “адаптивних мікросистем”, яка “зазнаючи впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, пристосовується до умов свого існування, що робить її рухомою та динамічною”, “а в періоди трансформації суспільства кількісні та якісні зміни в ній найпомітніші” [1, с. 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Англомова військова лексика неодноразово поставала об'єктом наукових розвідок вітчизняних і зарубіжних філологів, зокрема, розвиток її структури та складу досліджували Д. В. Василенко [2], Ю. А. Зацний [3], М. М. Лату [4], В. В. Погонєць [5], С. Торн [6], військовий сленг – В. В. Балабін [7], П. Диксон [8], ключові військові лексеми – Д. О. Александров [9], військові терміни – В. М. Шевчук [10], військові омофрази – В. Л. Вигівський [11]. Попри значний доробок науковців, військова лексика у складі англійських фразеологічних одиниць (далі ФО) не була об'єктом окремого лінгвістичного дослідження. На нашу думку, аналіз семантики лексем-компонентів ФО, належних до військової сфери, має значну теоретичну і практичну цінність, оскільки його результати є вагомими для англійської фразеології, лінгвокультурології та етнолінгвістики і можуть бути використані у викладанні практичного курсу англійської мови у вищих військових навчальних закладах, що сприятиме розвитку іншомовної комунікативної компетенції курсантів.

Постановка завдання. Отже, мета пропонованої статті полягає в описі семантичних характеристик військової лексики у складі англійських ФО. Її досягнення передбачає послідовне розв'язання наступних завдань: встановлення корпусу ФО, у структурі яких присутні компоненти-лексеми військової сфери; розробка тематичної класифікації таких компонентів та виявлення в її межах найпродуктивніших тематичних груп й окремих лексичних одиниць.

Матеріалом аналізу слугували 298 англійських ФО, вилучені методом суцільної вибірки з друкованих та електронних лексикографічних джерел.

Виклад основного матеріалу. Склад та структура військової лексики досі залишаються дискусійним питанням, внаслідок існування різних підходів до визначення її меж та об'єму. Оскільки зазначена лексична мікросистема є однією з найдавніших, що формується і функціонує під ваговим впливом інтра-

та екстралінгвальних чинників, у нашому дослідженні вважаємо доцільним послуговуватися запропонованим Н. О. Яценко широким визначенням цього поняття, згідно з яким військова лексика – це сукупність моногалузевих і полігалузевих спеціальних найменувань, що відповідають поняттям і реаліям військової сфери й утворюють відповідну фахову підсистему [12, с. 17]. Така об'ємна дефініція дозволяє залучити до корпусу досліджуваних одиниць ФО, у складі яких є номени понять і явищ усіх аспектів військової справи, як-от військова наука і техніка, озброєння і оснащення, військова стратегія і тактика, ведення бойових дій і операцій, організація та життєдіяльність військ тощо.

Під час аналізу емпіричного матеріалу встановлено, що досліджуваний матеріал ділиться на дві групи: ФО з одним компонентом, належним до військової лексики (256 ФО), і ФО з декількома відповідними компонентами (42 ФО). Як свідчать квантитативні показники, перша група кількісно значно домінує над другою, складаючи 86 % від загальної кількості досліджуваних одиниць.

ФО з одним компонентом, належним до військової лексики. Аналіз компонентного складу ФО цієї групи виявив, що 256 ФО утворено із залученням 115 лексем військової сфери, належними до різних аспектів військової діяльності. Це свідчить про семантичне різноманіття військової лексики у складі англійських ФО і вимагає її систематизації.

Вироблені у сучасній лінгвістиці класифікації військової лексики свідчать про те, що існує декілька параметрів щодо групування її лексичних одиниць в об'єднання, які можна узагальнити у межах двох підходів: інтра- та екстралінгвальному. Оскільки військові номени за своєю суттю є мовними знаками на позначення певної сукупності ідеальних і матеріальних денотатів, вважаємо доцільним урахувувати зв'язки військової лексики з позамовними явищами, які вона вербалізує, і класифікувати досліджувані одиниці з урахуванням екстралінгвальних чинників. Отже, в основу розробки тематичної класифікації військової лексики у складі англійських ФО покладено широке визначення військової справи як “сукупності галузей військової теорії і практики, пов'язаних із військовим будівництвом, стратегією і тактикою ведення бойових дій, дій збройних сил в умовах мирного та воєнного часу, а також історії військового мистецтва, військової думки, війн і збройних формувань” [13]. Відповідно, утворене військовою лексикою, вилученою зі складу англійських ФО, тематичне поле “Військова справа”, розпадається на три тематичні групи: “Озброєння і оснащення” (47 %), “Стратегія і тактика” (45 %) та “Особовий склад” (8 %), які в свою чергу діляться на тематичні підгрупи. Така тематична класифікація уможливіло встановлення парадигматичних відношень між лексемами у межах груп і аналіз системності досліджуваної лексичної підсистеми загалом.

Тематична група “Озброєння і оснащення”. Найбільш численна і семантично різноманітна тематична група “Озброєння і оснащення” інкорпорує 8 тематичних підгруп: “Зброя” (66,7 %), “Споруди” (13 %), “Техніка” (5,6 %), “Символіка” (5,6 %), “Документація” (3,7 %), “Уніформа” (1,8 %), “Тилове забезпечення” (1,8 %) та “Ритуали” (1,8 %) і є доволі продуктивною (114 ФО).

Тематична підгрупа “Зброя”, яка кількісно і якісно значно домінує над іншими, включає лексичні одиниці на позначення загального поняття *зброя*, різновидів зброї, її конструктивних частин та боєприпасів.

Кількісні дані свідчать, що у складі англійських ФО найвищої представленості набувають номени холодної зброї, серед яких лексема *sword* характеризується високим ступенем продуктивності, утворюючи 9 ФО: *to hold a sword at someone's throat* ‘to exert undue pressure on another person in an endeavor to achieve a result which would otherwise not be forthcoming’ [14, с. 415]; *to beat swords into ploughshares* ‘if people beat swords into ploughshares, they spend money on humanitarian purposes rather than weapons’ [15]; *to have a sword of Damocles hanging over one* ‘to be in imminent danger despite normal activity going on all around one’ [14, с. 415]. У складі 4 ФО зафіксовано лексеми *knife*: *get (or stick) the knife into (or in) someone* ‘do something hostile or aggressive to someone’ [16, с. 162]; *before you can say knife* ‘if something happens before you can say knife, it happens very quickly’ [15]. Лексема *dagger* є компонентом 3 ФО: *cloak and dagger activity* ‘secret activity’ [14, с. 411].

Якісне різноманіття також демонструють номени боєприпасів, серед яких найпродуктивнішими є лексеми *bullet* (7 ФО) та *bomb* (5 ФО): *to have a bullet which can be fired* ‘to have available an effective response which can be used at will’ [14, с. 411]; *sweat bullets* ‘be extremely anxious or nervous’ [16, с. 283]; *to put a bomb under someone* ‘to induce a person to take some action’ [14, с. 411]; *go down a bomb* ‘be very well received’ [16, с. 32].

Особливістю підгрупи є факт надзвичайної продуктивності лексем на позначення вогнепальної зброї, зокрема лексема *gun* зустрічається у 17 ФО: *to be great guns at something* ‘to be very skilled at something’ [14, с. 412]; *with (your) guns blazing* ‘if you do something, especially argue, with guns blazing, you do it with a lot of force and energy’ [17, с. 168]; *top gun* ‘a (or the) most important person’ [16, с. 132]; *to stick to one's guns* ‘to continue to hold certain beliefs notwithstanding opposition by others’ [14, с. 412].

Номени захисної зброї (*different sides of the same shield* ‘two different, contrary, or opposite perspectives about or aspects of something’ [18]), метальної зброї (*to draw a long bow* ‘to state a conclusion which while possible is unlikely on the known facts’ [14, с. 410]), конструктивних частин зброї (*with both barrels blazing* ‘with great intensity’ [14, с. 410]) та загального поняття *зброя* (*to use all the weapons at one's disposal* ‘to utilize all available advantages’ [14, с. 415]) характеризуються доволі низькою продуктивністю.

Тематична підгрупа “Споруди” утворюється 7 лексичними одиницями на позначення різних типів фортифікаційних споруд для ведення вогню і захисту особового складу та фортифікаційних укріплень, жодна з яких не виділяється високим ступенем фразотворення, наприклад: *to be back in the trenches* ‘to be made to carry out menial tasks’ [14, с. 415]; *hold the fort* ‘take responsibility for a situation while someone is absent’ [16, с. 146]; *to go to the barricades* ‘strongly protest against a government or other institution or its policy’ [16, с. 16].

Характерною рисою тематичної підгрупи “Техніка” є наявність лише номенів військових кораблів у складі англійських ФО: *enough to sink a battleship* ‘more than sufficient’ [14, с. 410]; *gunboat diplomacy* ‘if a country uses gunboat diplomacy, it uses the threat of military force to make another country obey it’ [17, с. 167]; *a standard bearer* ‘a highly visible activist for a cause’ [14, с. 410].

У межах тематичної підгрупи “Символіка” домінують лексеми на позначення прапору: *come through/pass with flying*

colours 'to pass an examination with a very high score or to complete a difficult activity very successfully' [17, с. 143]; *show your (true) colours* 'reveal your real character or intentions, especially when these are disreputable or dishonourable' [16, с. 59]; *show the flag (of a naval vessel)* 'make an official visit to a foreign port, especially as a show of strength' [16, с. 108].

Тематичні підгрупи "Документація" (*to be mentioned in dispatches* 'to be favorably mentioned (refers to military recognition for bravery)' [14, с. 412]), "Уніформа" (*to earn one's stripes* 'to deserve promotion' [14, с. 415]), "Тилове забезпечення" (*come up (or be given) with the rations* '(of a medal) be awarded automatically and without regard to merit' [16, с. 238]) та "Ритуали" (*to drum someone out of some organization* 'to terminate in ignominy a person's employment or membership' [14, с. 412]) є вкрай нечисленними.

Тематична група "Стратегія і тактика". Майже рівноцінна за кількісним наповненням з вищеописаною структурною одиницею аналізованого тематичного поля тематична група "Стратегія і тактика" поступається їй у якісному різноманітті, адже до її складу входять лише 5 тематичних підгруп: "Застосування зброї" (53,9 %), "Військовий стрій" (19,2 %), "Бойові дії" (11,5 %), "Маневрування" (7,7 %) і "Збройний конфлікт" (7,7 %), але переважає щодо продуктивності (129 ФО).

Зокрема, в межах найбільш об'ємної тематичної підгрупи "Застосування зброї" лексема *shot* зустрічається у складі 24 ФО: *to have a shot at someone* 'to use subtly chosen words implying friendly criticism but designed to embarrass another person' [14, с. 414]; *be shot to hell* 'informal to be destroyed or in a very bad condition' [17, с. 348]; *to give one's best shot* 'to make the best attempt possible' [14, с. 414]; *like a shot* 'if someone does something like a shot, they do it quickly and eagerly' [17, с. 349]; *to beat by a long shot* 'to defeat very convincingly' [14, с. 414]; *take a shot at sth* 'to try to do something, often for the first time' [17, с. 349].

Також, достатньо продуктивними є такі компоненти ФО, як *shoot (shoot straight)* 'to be honest, straightforward, and fair in one's dealings' [18], *fire (to draw fire)* 'to encounter criticism' [14, с. 412]) та *blow (blow something sky-high)* 'destroy something completely in an explosion' [16, с. 30].

Крім лексичних одиниць, які описують процес застосування зброї у межах підгрупи наявні одиниці, які вербалізують результат її використання, наприклад: *open old wounds* 'if you open old wounds, you revive a quarrel or problem that caused a lot of trouble in the past' [15]; *when the smoke clears* 'when sufficient time has passed' [14, с. 414].

Тематична підгрупа "Військовий стрій" включає компоненти англійських ФО, які надають опис розташуванню військовослужбовців або їх підрозділів. Найчастіше у складі ФО зустрічається лексема *line* (6 ФО): *to fall into line* 'to conform with others' [14, с. 413]; *hold the line* 'not yield to the pressure of a difficult situation' [16, с. 146]. Достатньо продуктивними є лексеми *rank* та *column*: *to close ranks* 'to sink minor differences in order to present a unified front to a common enemy' [14, с. 413]; *fifth column* 'an organized group of people sympathizing with and working for the enemy within a country at war or otherwise under attack' [16, с. 105].

У межах тематичної підгрупи "Бойові дії" продуктивністю відрізняється лексема *battle* (10 ФО): *a battle royal* 'a fight or argument with many simultaneous participants' [14, с. 410]; *a battle of wits* 'a situation in which two people or groups try to defeat each

other by using their intelligence' [17, с. 24] *half the battle* 'an important step towards achieving something' [16, с. 17]

Тематична підгрупа "Маневрування" об'єднує компоненти ФО на позначення організованого переміщення військ у процесі виконання певних військових завдань. Лексема *march* є найчастотнішою в англійській фразеології (3 ФО): *be on the march* 'if a dangerous or unpleasant political idea is on the march, it is becoming more popular' [17, с. 246]; *in the course of a day's march* 'while carrying out one's normal activities' [14, с. 413].

В складі тематичної підгрупи "Збройний конфлікт" продуктивною лексемою є *war* (5 ФО): *a war of nerves* 'a struggle in which opponents try to wear each other down by psychological means' [16, с. 307]; *war chest* 'a war chest is a fund that can be used to finance a campaign like an election or for use in emergencies or unexpected times of difficulty' [15].

Тематична група "Особовий склад". Тематична група "Особовий склад" поступається попередній як за кількісним, так і за якісним наповненням. До її складу входять лише 2 тематичні підгрупи: "Військовослужбовці" (78 %) та "Організація і структура збройних сил" (22 %), а її лексичні одиниці виявлені у складі лише 13 ФО.

До тематичної підгрупи "Військовослужбовці" включено мовні знаки на позначення військовослужбовців різних рангів та звань, серед яких домінують номени представників рядового складу. Наприклад, *trooper* зустрічається у 3 ФО (*to be a real trooper* 'to be a person willing to try anything' [14, с. 415]); *soldier* – у 2 ФО (*to be a brave soldier* 'to be brave' [14, с. 414]).

Вкрай нечисленна тематична підгрупа "Організація і структура збройних сил" об'єднує компоненти ФО, пов'язані зі структурною та ієрархічною організацією війська, найпродуктивнішою серед яких є лексема *rank* (2 ФО): *rise through (or from) the ranks* 'advance from a lowly position in an organization by your own efforts' [16, с. 237]; *pull rank* 'take unfair advantage of your seniority or privileged position' [16, 237].

ФО з декількома компонентами, належним до військової лексики. Аналіз корпусу досліджуваного матеріалу виявив 38 ФО з двома і 4 ФО з трьома компонентами-лексемами військової лексики.

Цікавим є той факт, що більша кількість компонентів таких ФО належить до однієї тематичної групи (66 %), здебільшого "Стратегія і тактика". Зокрема, вони можуть бути семантично пов'язаними із застосуванням зброї (*to fire a volley at someone* 'to send a series of angry messages to someone' [14, с. 415]); бойовими діями (*fight a losing battle* 'be fated to fail in your efforts' [16, с. 105]; військовим строем (*the line of least resistance* 'option which avoids difficulty or unpleasantness; the easiest course of action' [16, с. 174]); маневруванням (*march to the beat of a different tune* 'consciously adopt a different approach or attitude to the majority of people; be unconventional' [16, с. 183].

Також, ряд лексичних одиниць у складі таких ФО входить до тематичної групи "Озброєння і оснащення", наприклад, позначає конструктивні частини зброї (*lock, stock, and barrel* 'including everything; completely. Lock, stock, and barrel refers literally to the complete mechanism of a firearm' [16, с. 176]) або зброю та її частини (*to look down the barrel of a gun* 'to be given little choice in a matter' [14, с. 412]); зброю з боєприпасами (*a gun with no bullets* 'something incomplete and therefore useless for the desire purpose' [14, с. 411]) або боєприпаси й амуніцію

(*an arrow in the quiver* ‘one of a number of resources or strategies that can be drawn on or followed’ [16, с. 9]).

У складі решти ФО (34 %) компоненти відносяться до різних тематичних груп, переважно “Стратегія і тактика” та “Озброєння і оснащення”: *bring a knife to a gunfight* ‘if someone brings a knife to a gunfight, they are very badly prepared for something’ [15]; *fire a shot across sb’s/the bows* ‘if you fire a shot across someone’s bows, you do something in order to warn them that you will take strong action if they do not change their behaviour’ [17, с. 348]; *go down with (all) guns firing* ‘fail or be beaten, but continue to offer resistance until the end’ [16, с. 124]. У незначній кількості ФО один із компонентів належить до тематичної групи “Особовий склад”: *to have a field marshal’s baton in one’s kit* ‘to be ambitious’ [14, с. 410]; *march to (the beat of) a different drummer* ‘consciously adopt a different approach or attitude to the majority of people; be unconventional’ [16, с. 183].

Висновки і пропозиції. Військова лексика характеризується високим ступенем продуктивності у межах англійської фразеології. Більшість англійських ФО містять один компонент-лексему військової сфери. Зафіксовані у складі ФО лексеми формують тематичне поле “Військова справа”, яке розпадається на 3 тематичні групи: “Озброєння і оснащення”, “Стратегія і тактика” та “Особовий склад”. Тематична група “Озброєння і оснащення” є найбільш численною та семантично різноманітною, інкорпорує 8 тематичних підгруп. Найвищу продуктивність продемонструвала тематична група “Стратегія і тактика”, а саме, тематична підгрупа “Застосування зброї” і лексична одиниця *shot* у її складі. ФО з декількома компонентами військової сфери містять лексеми, належні як до однієї тематичної групи, так і до різних. Запропоновані результати закладають перспективи подальшого аналізу військової лексики у складі англійських ФО, зокрема дослідження її образотворчого потенціалу.

Література:

- Литовченко І. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд) : монографія. Кривий Ріг, 2016. 206 с.
- Василенко Д. В. Розвиток словникового складу англійської мови військової сфери ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Донецьк, 2008. 24 с.
- Защний Ю. А. Антитерористична боротьба і поповнення словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя, 2013. 220 с.
- Лату М. Н. Англоязычная военная терминология в ее историческом развитии: структурносемантический и когнитивно-фреймовый аспекты : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Ростов на Дону, 2009.
- Погонець В. В. Поповнення військової лексики та фразеології англійської мови : лінгвальний та соціолінгвальний параметри : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2019. 224 с.
- Thorne S. The Language of War. London : Routledge, Taylor & Francis eLibrary. 2006. 122 p.
- Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2002. 24 с.
- Dickson P. War Slang : American Fighting Words & Phrases Since the Civil War. Third Edition Courier Corporation. 2014. 64 p.
- Александров Д. О. Ключові лексеми військової лексики англійської мови. *Актуальні проблеми іноземної філології : лінгвістика та літературознавство*. Бердянськ, 2012. Вип. VII, Ч. 1. С. 27–33.
- Шевчук В. Н. Производные военные термины в английском языке. Москва, 2003. 231 с.
- Вигівський В. Л. Структурно-семантичні, стилістичні та прагматичні особливості військових омофраз (на матеріалі англомовної військової фразеології) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2009. 20 с.
- Яценко Н. О. Формування назв військового одягу в українській мові : монографія. Київ, 2009. 179 с.
- Велика українська енциклопедія : website. URL: <https://vue.gov.ua/> (дата звернення: 22.03.2022).
- Renton N. E. Metaphorically Speaking: A Dictionary of 3.800 Picturesque Idiomatic Expressions. New York, 1992. 528 p.
- Dictionary of English Idioms & Phrases. UsingEnglish.com : website. URL: <https://www.usingenglish.com/reference/idioms/cat/32.html> (дата звернення: 24.03.2022).
- Oxford dictionary of Idioms / ed. by J. Siefring. New York, 2004. 340 p.
- Cambridge International Dictionary of Idioms / ed. by E. Walter. Cambridge, 2002. 587 p.
- Farlex Dictionary of Idioms. Farex, 2015. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com> (дата звернення: 25.03.2022).

Todorova N., Lapina M. Semantic characteristics of military vocabulary in structure of phraseological units

Summary. The article focuses on the analysis of the semantic characteristics of the military vocabulary in the structure of English phraseological units. The corpus of the analyzed material consists of the phraseological units in the structure of which there is one or more lexemes denoting the concepts of the various aspects of the military activities, such as military science and technology, weapons and equipment, military strategy and tactics, combat actions and operations, organization and vital functions of troops, etc. It has been found out that the highest number of the phraseological units contains one component belonging to the military vocabulary.

Taking into account extralingual factors, we have developed a thematic classification of the components of the phraseological units associated with the military sphere. They form a thematic field “Military Affairs” which is divided into three thematic groups: “Weapons and equipment”, “Strategy and tactics” and “Personnel”. The thematic group “Weapons and equipment” is characterized by a quantitative advantage and a complex structure, incorporating 8 thematic subgroups: “Weapons”, “Buildings”, “Technology”, “Symbols”, “Documentation”, “Uniform”, “Logistics” and “Rituals”. Among them, the thematic subgroup “Weapons” demonstrates significant quantitative content and productivity, in particular the lexeme *gun* is a component of 17 phraseological units. The highest level of productivity is manifested by the second thematic group “Strategy and Tactics” which is formed by the thematic subgroups “Use of weapons”, “Military formation”, “Combat actions”, “Maneuvering” and “Armed Conflict”. The lexeme *shot* belonging to the thematic subgroup “Use of weapons” is found in 24 phraseological units. The thematic group “Personnel” is inferior to the previous ones in both quantitative and qualitative aspects, as it incorporates only two small thematic subgroups: “Servicemen” and “Organization and Structure of the Armed Forces”.

It has been determined that phraseological units can contain two or three components belonging to the military sphere. The higher number of the components of such phraseological units belongs to one thematic group, mostly “Strategy and Tactics”.

Key words: military vocabulary, English language, phraseological unit, semantic characteristics, thematic classification.

Томусяк Л. М.,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

АТРИБУТИВНІ КОМПОНЕНТИ З ОБСТАВИННОЮ СЕМАНТИКОЮ

Анотація. Стаття присвячена з'ясуванню семантики та функційних особливостей атрибутивних компонентів з синкретичним значенням. З'ясовано семантичні особливості досліджуваних структур та виокремлено різні відтінки їх значень. Визначено моделі, які утворюють синонімічні ряди з узгодженими означеннями, та проаналізовано їх функційне навантаження у художньому мовленні.

Предметом нашого аналізу є атрибутивні компоненти з додатковим обставинним значенням – один із найскравіших граматичних засобів вираження складної семантики. Вони багаті узгоджених атрибутивних компонентів і за структурою, і за значенням: якщо узгоджені означення однозначні у вираженні атрибутивності, то неузгоджені поряд з атрибутивним значенням уміщують інші семи. Актуальність статті полягає в тому, що проблематика другорядних членів речення не має завершеного висвітлення і призводить до перегляду традиційних критеріїв їх класифікації та появи нової термінологічної системи. Аналіз неузгоджених означень є частиною цієї складної, неоднозначної проблеми. Атрибутиви з обставинним компонентом значення характеризуються різноманітністю способів вираження: вони можуть бути репрезентовані як змінними словоформами – іменниками в непрямих відмінках без прийменників, а найчастіше з прийменниками, так і незмінними формами: інфінітивом і прислівником. Безприйменникові відмінкові конструкції з атрибутивної функції з обставинним значенням досить поширені в сучасній українській мові. Вживання неузгоджених означень дозволяє у більшості випадків точніше охарактеризувати предмет. Всупереч поширеній думці про тотожність словосполучень із узгодженим та неузгодженим означеннями, наш аналіз показав, що між узгодженими та неузгодженими атрибутивними компонентами завжди є відмінність – в одних випадках більш явна, в інших – менш. Обставинний елемент у семантиці неузгоджених означень формується під впливом лексико-граматичних властивостей словоформ, якими представлені неузгоджені атрибутиви.

Ключові слова: атрибутивний компонент, неузгоджене означення, означальний поширювач, локативна семантика, темпоральна семантика, синкретизм, синхронна перехідність, дуплексив, словоформа.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Атрибутивні компоненти у позиційній структурі речення є досить вагомими: не виконуючи структурної функції, вони надзвичайно важливі в семантичному плані, оскільки, уточнюючи, конкретизуючи означуваний предмет вказівкою на його ознаки, означення виконують функцію референції і сприяє

глибшому сприйняттю і відображенню властивостей предметів і явищ реальної дійсності. Як відомо, означальні поширювачі називають ознаку предмета й підпорядковані іменникові. І. Р. Вихованець зазначає, що, “виражаючи означальні відношення, означення у традиційному тлумаченні супроводжується обов'язковою умовою: воно залежить від іменника” [1, с. 87]. Учений виокреслює такі його диференційні семантичні й формальні ознаки: 1) виступає другорядним членом; 2) виражає означальні відношення; 3) залежить тільки від іменника; 4) має спеціалізовані засоби вираження; 5) у типових випадках стоїть перед означуваним іменником; 6) поєднане з означуваним словом підрядним зв'язком (найчастіше узгодженням); 7) співвідноситься з позицією атрибута в семантико-синтаксичній структурі речення; 8) не виявляє позиційної закріпленості при актуальному членуванні речення (може входити до складу як теми, так і реми) [1, с. 87].

Шляхом використання означень відбувається більш детальна й точна ідентифікація предмета. Напр.: *Парубок стинив коня і довго вдивлявся на вершину кручі, де стриміла у небо триповерхова дзвіниця з колонами на кожному ярусі...* (Р. Іванчук). Узгоджене та неузгоджене означення сприяють розгортанню денотативного компонента значення іменника дзвіниці і характеризують предмет за розміром і зовнішнім виглядом. У художньому тексті означення стають певними ступенями конкретизації денотата. Крім цього, точно віднайдене означення-епітет стає потужним засобом художньої виразності, образності, вагомим компонентом семантики речення.

Атрибутивність як синтаксична категорія має різні форми вираження і може узгоджуватись чи неузгоджуватись з означуваним словом. Предметом нашого аналізу є неузгоджені означення з додатковим обставинним значенням – один із найскравіших граматичних засобів вираження складної семантики. Вони багаті узгоджених означень і за структурою, і за значенням: якщо узгоджені означення однозначні у вираженні атрибутивності, то неузгоджені поряд з атрибутивним значенням уміщують інші семи. Наприклад, у реченні *До Калнишевського підійшов непоказний молодий Сіромаха у короткому каптані з телячої шкіри* (Р. Іванчук) синтаксема *зі шкіри* суміщує атрибутивне значення із об'єктивним (який?, з чого?). Неоднозначність, багатоплановість, широка синкретична семантика неузгоджених означень робить їх досить виразними засобами синтаксису простого речення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Неузгоджені означення не раз поставали предметом наукових розвідок, однак залишаються в полі зору синтаксистів і сьогодні через свою складну природу. Зокрема, питання про

неузгоджені означення частково було розглянуто в працях І. Р. Вихованця, В. Д. Горяного, Н. В. Гуйванок, М. М. Богдана, В. В. Явір, С. Я. Єрмоленко, К. Ф. Шульжука та інших.

У вирішенні зазначеної проблеми одні мовознавці опираються на структурні, формальні критерії, інші – на семантичні. Як наслідок – немає спільної концепції, яка б задовільнила як вчених-теоретиків, так і викладачів-практиків, оскільки одноаспектний підхід проблему не вирішить, про що свідчить історія вивчення неузгоджених означень. Інше висвітлення неузгоджених означень пропонує теорія синхронної перехідності, розроблена в межах структурно-семантичного напрямку у працях В. В. Бабайцевої, А. П. Загнітка та ін.. Синхронна перехідність – це такий вид перехідності у сучасній системі мови, при якому зв'язки і взаємодія між опозиційними центральними категоріями (різновидами, розрядами тощо) утворюють зону синкретизму [2, с. 27]. Саме такий підхід уможливорює глибший опис цього перехідного явища у синтаксисі.

Актуальність статті полягає в тому, що проблематика другорядних членів речення не має завершеного висвітлення і призводить до перегляду традиційних критеріїв їх класифікації та появи нової термінологічної системи. Аналіз неузгоджених означень є частиною цієї складної, неоднозначної проблеми.

Мета дослідження – дослідити синкретизм значення неузгоджених означень, репрезентувати їх як багатозначні члени речення з ознаками атрибутивності й додатковими іншими значеннями.

У позиційній структурі речення атрибутивні компоненти нерідко мають синкретичне значення, суміщуючи атрибутивну семантику з об'єктною чи обставинною. Саме такими є неузгоджені означення. Вони характеризуються різноманітністю способів вираження, що зумовлює їхнє семантичне розмаїття.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Будучи багатозначними, атрибутиви з додатковим обставинним значенням поєднують диференційні ознаки означення та обставини. Диференційними ознаками обставини, безперечно, є наступні: 1) зазвичай обставина не входить до структурної схеми речення (є другорядним членом); 2) виражається прислівниками, дієприслівниками, відмінковими і прийменниково-відмінковими формами іменників (з тенденцією незмінності, що виявляється різною мірою); 3) спосіб зв'язку – прилягання та слабке керування; 4) займає різні позиції, частіше – постпозитивні; 5) прилягає до дієслівної словоформи; 6) позначає обставини (або ознака ознаки: дії та ознаки); 7) може входити до складу теми (“даного”) та реми (“нового”); може бути самостійною темою чи ремою.

До перелічених ознак можна додати ще дві: 1) односторонній характер синтаксичної залежності та семантичної віднесеності до пропозиції; 2) входження до складу однієї інтонаційної групи з членом речення, що поширюється. Ці дві ознаки дозволяють відмежувати типові обставини від дуплексивів і відокремлених обставин, які завжди мають синкретичну семантику.

За відсутності деяких диференційних ознак обставин та заміну їх диференційними ознаками інших членів речення виникає синкретичний, багатозначний член речення. Наприклад: *А ще його очі жагуче пасли вхід до церкви, наче звіди повинно було випорхнути його особисте жадане щастя* (Р. Іваничук); *Одного разу восени ми сиділи на лавці біля клумби і розмовляли* (Р. Іваничук); *Стефанії сільрада видала відріз на*

спідницю – подарунок (В. Лис.); *Останній день перед Різдом пройшов метушливо* (Р. Іваничук). Словоформи *до церкви, біля клумби, на спідницю, перед Різдом* підпорядковані не дієслівному компоненту, а іменникам з конкретно-предметним категоріальним значенням (*вхід, на лавці, відріз, день*), що характерно для означень. Зазначені синтаксеми мають не лише обставинну семантику місця (*до церкви, біля клумби*), мети (*на спідницю*), часу (*перед Різдом*), а й позначають ознаку предмета. Тому до них можна поставити два питання: *вхід (який? куди?) до церкви, на лавці (якій? де?) біля клумби, відріз (який? для якої мети?) на спідницю, день (який? коли?) перед Різдом*. Перше питання засвідчує наявність атрибутивного компонента семантики, друге виявляє обставинне значення. Поєднання диференційних ознак означення та обставини обумовлює синкретизм семантики названих вище словоформ і дозволяє кваліфікувати їх як багатозначні другорядні члени речення – неузгоджені означення з додатковим обставинним значенням.

Атрибутиви з обставинним компонентом значення характеризуються різноманітністю способів вираження: вони можуть бути репрезентовані як змінними словоформами – іменниками в непрямих відмінках без прийменників, а найчастіше з прийменниками, так і незмінними формами: інфінітивом і прислівником. Безприйменникові відмінкові конструкції у атрибутивній функції з обставинним значенням досить поширені в сучасній українській мові.

Узагальнивши та систематизувавши словоформи з атрибутивно-обставинним значенням, можна виділити такі семантичні групи:

1. Означення, що поєднують атрибутивне значення з локативним:

а) означення, що позначають ознаку предмета щодо його належності до певного місця, території тощо (*люди з міста, гості з України, вихідці з-під Києва, бабуся з села* тощо): *Я – утікач зі Слобожанщини; Виходьте, люди, на мітинг, виженемо вельможного пана президента з насидженого фотеля – того цура з большевицьких підворотень, вбицю проклятого!* (з тв. Р. Іваничука).

б) означення, що позначають ознаку предмета за місцем його перебування (*будиночок біля моря, запах у лісі, бої під Донецьком*): *Дівоча пісня попливла за водою, а залишила по собі, ніби пісок на березі, терпку згадку про купальське свято над Дніпром* (Р. Іваничук);

в) означення, що характеризують предмет у просторовому відношенні: за положенням у просторі, за напрямом у просторі (*торба за плечима, клумба перед будинком, кабінет навпроти, будинок біля школи тощо; квиток до Луцька, повернення з відрядження, дорога до лісу, спуск до річки, дорога від станції до селища* та ін.): *Ось забіліла станція в долині, і ні про що він (Пугачов) уже не думає, лише про менших сестер, що залишилися без нього напризволяще, а назустріч іде якась лахмітна постать з торбою за плечима; Й Антошко Дзівак почав розповідати про свого військового побратима й офіцера, якому підлягав у поході на Київ, – як кажуть, від Адама і Єви* (Р. Іваничук).

2. Означення з темпоральним значенням (*час від обіду до вечері, газети за лютий, час між зустрічами, відпустка минулого року* та ін.):

...Мені потрібно взяти копію з судової ухвали від другого березня (З розм.)

3. Означення з каузативним значенням (*непрацездатність через хворобу, смерть від голоду, відсутність через непорозуміння та ін.*): *Смерть від голоду лякала найбільше* (Р. Іваничук).

4. Означення з відтінком цільового значення/призначення (*сарай для дров, засіб проти грипу, таблетки від кашлю, печиво до чаю, продукти в дорогу тощо*):

У кімнаті пахло порошком від молі та новими шкіряними черевиками... (В. Лис).

5. Означення з відтінком обставини способу дії (*догана без попередження, пальто за зростом, пісня в тон хуртовини, сніданок на англійський манер, вишивка хрестиком та ін.*): *Вишивка хрестиком приваблювала очі Ориси* (Р. Іваничук).

6. Означення з відтінком обставини міри /ступеня (*коса до пояса, дзеркало від стелі до підлоги, хмара в півнеба, трави до пояса тощо*): *Пам'ятаю важкі оксамитові штори, стіл на всю сцену і офіційно-суворих офіцерів, що сидять за ним* (Р. Іваничук).

7. Означення з відтінком уподібнення, порівняння (*сережки у вигляді півмісяця, ліки на кшталт касторки, люди типу Обломова, накидка на зразок плаща, краватка мотузкою*): *Красуні з зачісками у вигляді кошиків, гвардійці в трикутних капелюхах, придворна знать з напудреними бруклями – сотні гостей князя Таврійського поштиво розступилися* (Р. Іваничук).

8. Означення, ускладнені семою “обстановки” (ситуації) (*голоси в тиші, блиск на сонці, робота в шумі тощо*): *Вона [Олюня] потерла об коліно ланцюжок, помилювалася його яскравим блиском на сонці...* (П. Загреб.).

9. Означення, ускладнені семантикою обставини стану (*перебування у стані сум'яття, спокою, людина у стані афекту, дерева в інеї та ін.*): *Моє перебування в стані занепокоєння тривало недовго; Людина у стані афекту дуже небезпечна* (3 розм.).

Бувають випадки, коли означення з додатковою обставинною семантикою ускладнюються ще й об'єктним значенням. Тоді в одній словоформі поєднуються властивості відразу трьох другорядних членів речення. До таких словоформ можна поставити питання і означення, і додатка, і обставини, як-от: *Одного осіннього туманного ранку мій господар... побіг у крамницю навпроти за молоком* (яким? з якою метою? для кого?) *для дітей; Іван тесав дишель* (який? навіщо? для чого?) *для підводи* (В. Лис).

Неузгоджені означення, ускладнені ознаками і додатка, і обставини, по-різному поєднують об'єктну та обставинну семантику. Виокремлюються такі означення, у яких обставинне значення яскравіше, ніж об'єктне або навпаки, як-от: *“Крізь просвіти (які?, де?, між чим?) між яблунями прозирали зелені бані Мгарського монастиря...”* (Р. Іваничук); *Антошко мовчав, не знаючи, на чий бік стати: у сім'ї проклався водорозділ, і передчував бляхар, що миру між дітьми (якого?, між ким?, де?) він не дочекається* (Р. Іваничук). Домінування обставинного чи об'єктного значення залежить від лексико-граматичного значення іменників та функціональної семантики прийменників. Атрибутивне значення переважає, коли неузгоджене означення поєднується насамперед з конкретно-предметним іменником. У такому випадку при поєднанні стрижневого слова та неузгодженого означення встановлюються атрибутивні синтаксичні відношення. Субстантивні семи головного слова підтримують властивості означення залежної словоформи.

При встановленні співвідношення атрибутивного та обставинного значень у неузгодженому означенні слід враховувати, що одним із маркерів атрибутивного значення є можливість трансформування неузгодженого означення в узгоджене: *двері на балкон – балконні двері, шафа для книг – книжкова шафа; ліс взимку – зимовий ліс, хатинка в лісі – лісова хатинка, дядько з Києва – київський дядько; вокзал у Львові – львівський вокзал тощо*.

Тотожності значень у зазначених паралельних конструкціях немає. Найзагальніша відмінність полягає в тому, що конструкції з неузгодженими означеннями дають нам можливість усвідомити відношення між двома предметами, оскільки і головні, і залежні словоформи в таких конструкціях зберігають категоріальне значення іменника – значення предметності. У синонімічних словосполученнях із узгодженими означеннями усвідомлюємо один предмет: *лісові звуки, сільський день, міські вулиці, березове листя тощо*.

Атрибутивна семантика при заміні неузгодженого означення узгодженим посилюється, а послаблюється обставинне значення, яке втрачає свою синтаксичність та виражається лексично (за допомогою кореня). Не завжди можлива заміна неузгодженого означення узгодженим (пор.: *вода в річці, в морі – річкова, морська вода, але вода в ставку; двері на балкон, в кімнату – балконні, кімнатні двері, але двері у вітальню*). Різні причини можуть перешкоджати заміні:

1. Заміна неузгодженого означення узгодженим неможлива, коли у мові відсутній відповідний однокореневий прикметник: *Вода у струмку прозора... Вода у ставку почорніла...* (від прийменниково-відмінкових поєднань у струмку, у ставку не можна утворити прикметники).

2. Заміна неможлива, якщо однокореневий прикметник не підходить за значенням: *Двері в спальню були замкненими*.

3. Навіть коли можливі трансформації, вони найчастіше не зберігають вихідного значення. Так, наприклад, узгоджене означення може внести в характеристику предмета якісний відтінок, якого не мало вихідне неузгоджене означення. Пор.: *людина з міста – міська людина; театр у місті – міський театр; зима в Києві – київська зима; магазин для жінок – жіночий магазин*. Прийменниково-відмінкові форми визначають предмет за місцем, а в останньому прикладі – за призначенням, не даючи при цьому якісної характеристики. У словосполученнях з прикметниками на перший план виступає якісна характеристика предмета. Наприклад, у словосполученні *людина з міста* іменник характеризується за належністю до певного міста. Атрибутивні синтаксичні відношення ускладнюються обставинною семантикою простору. При трансформації в словосполученні *міська людина* обставинна семантика значно послаблюється і з'являється якісно-оцінне значення: при характеристиці людини вже важливо не місце її проживання як таке, словосполучення *міська людина* перш за все викликає в нас уявлення про ті специфічні риси характеру, яких набуває людина, проживаючи в певному місті – у місті. Таким чином, після трансформації в узгодженому означенні превалюючим стає атрибутивне, якісно-оцінне значення.

Найчастіше при трансформації втрачаються деякі відтінки обставинних значень вихідних неузгоджених означень. Прикметники в атрибутивній функції не можуть з необхідною точністю передати все розмаїття обставинних відтінків значення. Наприклад, у реченні *Компаньйони... виїхали на вокзал*

до кийського поїзда виділене узгоджене означення виконує функцію референції, визначаючи предмет за місцем, оскільки у лексичному значенні прикметника кийський є локальні семи. Проте необхідна точніша ідентифікація предмета відсутня: кийський поїзд – це поїзд із Києва чи поїзд до Києва? Неузгоджені означення, виражені приєднаниково-відмінковими словоформами з Києва і до Києва, дозволяють точніше ідентифікувати предмет, оскільки у формуванні обставинного значення приєднаниково-відмінкової словоформи бере участь не тільки лексичне значення іменника, але і граматичне значення відмінка, а також функційна семантика приєднання. Саме приєднання допомагають передати необхідні відтінки обставинних значень. Узгоджені означення у багатьох випадках мають ширшу, узагальненішу семантику порівняно з неузгодженими означеннями.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Отже, вживання неузгоджених означень дозволяє у більшості випадків точніше охарактеризувати предмет. Всупереч поширеній думці про тотожність словосполучень із узгодженим та неузгодженим означеннями, наш аналіз показав, що між узгодженими та неузгодженими означеннями завжди є відмінність – в одних випадках більш явна, в інших – менш.

Обставинний елемент у семантиці неузгоджених означень формується під впливом лексико-граматичних властивостей словоформ, якими представлені неузгоджені атрибутивні компоненти. Окремі словоформи можуть мати обставинну семантику незалежно від синтаксичного оточення. Наприклад, поза контекстом ми усвідомлюємо локативне значення словоформ на березі, з лісу тощо. При поєднанні словоформ, які мають обставинне значення, з іменниками у складі речення формуються синтаксичні зв'язки, які зумовлюють виникнення нового, атрибутивного значення (будинок на березі, ялинка з лісу). При цьому зберігається і їхнє споконвічне обставинне значення. Як наслідок – утворюється синкретичний член речення.

Перспективним вважаємо дослідження атрибутивних компонентів із додатковим об'єктним та суб'єктним значенням, з'ясування їх функційного навантаження у художньому тексті.

Література:

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
2. Бабайцева В. В. Явления переходности в грамматике русского языка. М. : Дрофа, 2000. 640 с.

Tomusiak L. Attributive components with circumstantial semantics

Summary. The article is devoted to elucidating the semantics and functional features of attributive components with syncretic meaning. The semantic features of the studied structures are clarified and different shades of their meanings are singled out. Models that form synonymous series with agreed meanings are identified, and their functional load in artistic speech is analyzed.

The subject of our analysis is inconsistent attributes with additional circumstantial meaning which are one of the most striking grammatical means of expressing complex semantics. They are richer than the agreed meanings both in structure and in meaning: if the agreed attributes are unambiguous in the expression of attributiveness, then the inconsistent ones, along with the attributive meaning, contain other seme. The relevance of the article is that the issue of secondary parts of the sentence has not been completed and leads to a revision of the traditional criteria for their classification and the emergence of a new terminological system. Analysis of inconsistent attributes is part of this complex, ambiguous problem. Attributes with a circumstantial component of meaning are characterized by a variety of ways of expression: they can be represented as variable word forms i. e. nouns in indirect cases without prepositions, and often with prepositions, and invariant forms: infinitive and adverb. Prepositional singular constructions in the attributive function with circumstantial meaning are quite common in the modern Ukrainian language. The use of inconsistent attributes allows in most cases to more accurately describe the subject. Contrary to popular belief that phrases with consistent and inconsistent attributes are identical, our analysis has shown that there is always a difference between agreed and inconsistent definitions (in some cases more obvious, in others less so). The circumstantial element in the semantics of inconsistent meanings is formed under the influence of lexical and grammatical properties of word forms, which represent inconsistent meanings.

Key words: attributive component, locative semantics, temporal semantics, syncretism, synchronous transition, duplex, word form.

*Khabarova I. V.,**PhD, Senior Lecturer of Hainan Tropical Ocean University (China)**Wang Zhizi,**PhD, Senior Lecturer of Hainan Tropical Ocean University (China)*

SOCIO-CULTURAL ADAPTATION OF CHINESE IDIOMATIC EXPRESSIONS IN RUSSIAN AND UKRAINIAN TRANSLATIONS

Summary. The article focuses on the analysis of sociocultural adaptation of traditional Chinese idiomatic expressions in Russian and Ukrainian languages. Sociocultural adaptation is required for two main groups of Chengyu including phraseological units, which meaning is understood in the target language, and expressions that require full explication in the target languages due to cultural, political, and other lacunas and realia. It was identified that the vast majority of Chengyu is translated by means of an adaptive strategy of cultural substitution aimed at achieving functional equivalence of idiomatic units in source and target languages. The article reached the conclusion that a certain part of Chinese idioms partially retains its constituents in Russian and Ukrainian translations, namely, one or two lexemes of a phraseological unit are preserved, which are key in the meaning denoted by the idiom. There are some differences between translations of partially reconstructed Chengyu in Russian and Ukrainian: unlike the Russian functional equivalents, the Ukrainian phraseologies more often retain the component structure of the phraseological expression at the level of denotative semantics while the semantically identical expressions in Russian correlate with the idiom of the source language in terms of the connotative component of their meaning. The second identified group of Chengyu involves idiomatic expressions, which figurative meaning can only approximately be reproduced in Russian and Ukrainian. Sociocultural adaptation of such phraseologies to the target languages is carried out by means of translation transformation of compensation when phraseological units in the original language are replaced by non-isomorphic units of the target language with partial correspondence of the source and target languages idioms only at the connotative level of their meaning. When translating both groups of idioms, transformations of an omission of lexical unit combined with addition and using a paraphrase are applied as adaptive techniques. All analyzed examples demonstrate the application of the basic socio-cultural strategy of domestication.

Key words: sociocultural adaptation, Chinese Chengyu, Russian and Ukrainian languages, phraseologies, translation transformations.

Introducing the problem. The translation of idiomatic expressions invariably attracts the attention of researchers, since it is directly related to the specifics of the conceptual world pictures of different peoples, their sociocultural realities and the need to overcome, in this regard, cultural semantic lacunae.

Particular difficulties arise in translations of idioms when the source and target languages belong to different morphological types and are not related by genealogical classifications. Such languages are represented, in particular, by Chinese, on the one hand and by Russian and Ukrainian, on the other hand.

Translation of Chengyu into these languages represents the greatest difficulty as such idiomatic expressions are characterized by the indivisibility and figurativeness of their meaning. To reproduce the shades of semantics of such idiomatic their literal translation must be added by free translation or interpretation, which implies the need for sociocultural adaptation.

The concept of sociocultural adaptation remains one of the debatable in modern translation studies [1–6], which determines the relevance of this article.

Analysis of the previous literature. Sociocultural adaptation is defined in translation studies as ‘translating means’ with ‘comparing cultures’ [7, p. 34; 8] and as a kind of ‘cultural filtering’ [9].

According to the Chinese linguist Zixia Chang [10, p. 95] sociocultural adaptation can be triggered by a number of factors, including:

- (a) different temporal and spatial perception of reality,
- (b) a tendency to generalize notions, or a tendency to use abstract notions in different linguistic cultures,
- (c) difference in syntactic and discourse organization of languages (in contrast to the Russian and Ukrainian languages, Chinese tends to use parallel short sentences, connection between which is shown implicitly by context),
- (d) difference in the choice of lexical meaning.

Among the main factors that determine the need for sociocultural adaptation, researchers identify [11, p. 105] (a) cultural lacunas and realia specific for a particular nation, (b) names which may sound unnatural for the target reader, (c) ‘idioms’, understanding of which requires, as a rule, some cultural background, (d) play upon words, (e) translation of culture-specific gestures, etc.

With that in mind, idioms in the source text are one of the main factors that make it necessary to use sociocultural adaptation in the target texts. Moreover, for the translation of Chinese idioms, the criteria of cultural lacunas and realia specific for a particular nation are no less relevant. The same applies to the criterion ‘names which may sound unnatural for the target reader’.

For example, the idiom 愚公移山 [yúgōng yíshān] [12], which conveys the meaning ‘patience and hard work to get everything’, literally is translated as ‘Yugun moved the mountains’. Such an idiom can be translated into Russian and Ukrainian only with the help of a free translation. The functional equivalents of the Chinese idiom would be ‘терпение и труд все перетрут’ and ‘терпіння і труд все перетруть’ (patience and work will grind everything).

The purpose of the research consists in identifying the features of the socio-cultural adaptation of Chinese phraseological units in their translation into Russian and Ukrainian languages.

Materials and methods. The problem has been studied using a corpus of traditional Chinese idiomatic expressions, taken from An Annotated Frequency Dictionary of Common Chinese Idioms [12]. Chinese-Russian phraseological dictionaries and teaching aids for teaching Chinese phraseology served as additional sources of illustrative material [13–18]. The research methodology includes comparative translation analysis, definitive analysis and elements of componential analysis.

The main body. The analysis of the material has displayed that the sociocultural adaptation is required for two main groups of phraseological units, i.e.

(a) idiomatic expressions, which meaning is understood in the target language but can be translated only approximately. For example, the meaning of Chinese idioms [dan xiao ru shu] (timid, like a mouse) and [zhīyào gōngfū shen, tié chu mo chéng zhen] (if you work hard enough, you can grind even an iron rod down to the size of a needle) and their Russian and Ukrainian equivalents “трусливый как заяц” / “боягузливий як заєць” (cowardly like a hare) and “терпение и труд все перетрут” / “терпіння і труд все перетруть” (it is dogged that does it) are semantically identical, but differ in their componential structure reflecting various linguistic and cultural realities;

(b) idiomatic expressions, which meaning is not understood in the target language due to cultural, political, etc. lacunas.

Most of the identified idiomatic units belong to such a type of phraseological units as Chengyu – a type of traditional Chinese idiomatic expression, which is semantically monolithic and distinguished by generalized figurative meaning that is expressive and conveys some collected wisdom, the experiences and moral concepts of the Chinese culture.

The high degree of idiomaticity of Chengyu is due to the compression of the underlying image and the complexity of motivating figurative meaning, as well as to the nature of such idioms lexical components (archaisms, historicisms, necroticisms) [13, c. 75].

The paper has revealed that the vast majority of Chengyu is translated using an adaptive strategy of cultural substitution aimed at achieving functional equivalence of idiomatic units in source and target languages.

For convenience of analysis, all identified idioms are divided into two main groups.

The first group the paper singled out includes idioms, the translation of which partially preserves the componential structure of the phraseological unit.

For example, 两面三刀 [liǎng miàn sān dāo] literally means “two sides, three knives”. The functional equivalents of this Chengyu in Russian and Ukrainian are, correspondingly, “двойная игра” and “подвійна гра” (double game). Thus, in the componential structure of phraseological units in Russian and Ukrainian both the meaning of quantity and the quantitative numeral adjective for its designation are preserved.

Let's give examples of other idioms representing this group

伸手不见掌 [shēnshǒu bùjiàn zhǎng] means in word-by-word translation

“You stretch out your hand, your palms are not visible”, which may be adopted to target languages with use of expressions “ни зги не видно” and “ні зги не видно” / “хоч око виколи” (as dark as midnight; as dark as pitch).

一言为定 [yī yán wéi dìng] to denote “every word is solid” is reproduced in Russian and Ukrainian as, respectively, “твердое

слово” and “тверде слово”, that is, sociocultural adaptation in the target languages is achieved through the strategy of omission of lexical unit combined with using a paraphrase. At the same time, two key lexemes “solid” and “word” are preserved in the componential structure of both East Slavic languages.

The idiomatic expression 少年老成 [shàoniánlǎochéng] literally means “In his younger years he became old” or “not by age an adult and respectable”. The functional equivalents of the Chinese idiom in Russian and Ukrainian include phraseological units such as “умный не по годам” (smart beyond his years) and “молодий роками, та розумний розумом” (Young for years, and smart in mind).

Such expressions correlate with the idiom of the source language in terms of the usual-connotative component of their meaning, since the lexeme “old” contains in its semantics the seme “smart”. It is this component of meaning that is reproduced in Russian and Ukrainian translations with the help of the transformation of the addition of lexical units “умный” and “розумний” (smart). Moreover, in the Ukrainian translation this seme is duplicated, resulting in a pleonastic meaning (розумний розумом).

It should also be noted that, unlike the Russian functional equivalent, the Ukrainian proverb partially retains the component structure of the phraseological expression at the level of denotative semantics, since both the Chinese and Ukrainian variants contain the lexeme “young”.

The second group of the identified Chengyu involves idiomatic expressions with generalized figurative meaning, which is only approximately can be rendered in Russian and Ukrainian, with the replacement of all lexical units. Sociocultural adaptation to the target language is carried out through the use of translation transformation of compensation when phraseological units in the original language are replaced by non-isomorphic units of the target language. Only the conventional connotative level of phraseologism remains unchanged.

The idiomatic expression 强弩之末 [qiáng nǔ zhī mò] denotes in Chinese “an arrow fired from a powerful crossbow on takeoff”. In its semantic scope, such idiomatic expression tends to mean “on the border, the forces are running out”. Thus, its functional equivalents in target languages may be Ukrainian idiom “на межі сил” and Russian phraseological unit “на пределе сил”. Both options are, unlike the original Chinese idiom, more general to overcome the lack of specificity in source language. In addition, they are more expressive stylistically.

In all the examples of idiomatic expressions illustrating the second group, the sociocultural strategy of domestication is used by means of free translation with the help of functional equivalents. Domestication is understood in this paper as an adaptive strategy, which consists in the translator's desire to adapt the source text or certain linguistic units to the norms of the host culture [3]; as a type of translation taking into account the cultural realities of the recipient of the text or discourse [4].

It is also appropriate to use the strategy of domestication for the translation of the following phraseological units.

Idiomatic expression 井底之蛙 [jǐng dǐ zhī wā] literally means “a frog in the bottom of the well” while its figurative meaning is “a person with limited outlook”. So, in Russian and Ukrainian the closest functional equivalents would be “узколобий человек” and “вузколоба людина”.

The idiom 海誓山盟 [hǎishìshānméng] denoting the literal meaning “the oath of the seas and mountains” figuratively means

the solemn oath of love and fidelity to the grave. In Russian and Ukrainian such a phraseological unit can only be translated allegorically, using the method of translation adaptation to the linguistic culture of the target text. The closest functional equivalents are, in our opinion, such idiomatic expressions as “любовь до гроба” and “любов до труни” (love to the grave), which can be interpreted as love until the end of life.

In the translation into Russian and Ukrainian, the seme “eternity”, which is the connotative seme of the lexemes “sea” and “mountains”, is lost, as well as the denotative meaning “oath”, which, however, is present at the level of the “usual” connotative meaning in Russian and Ukrainian translations, since “Love to the grave” is the oath that the newlyweds recite in front of the altar.

Conclusions. Thus, the performed analysis makes it possible to conclude that Chéngyǔ are usually translated into Russian and Ukrainian languages by means of the sociocultural strategy of domestication as an adaptive strategy of cultural substitution aimed at achieving functional equivalence of idiomatic units in source and target languages. A certain part of Chinese idioms partially retains one or two key constituents in Russian and Ukrainian translations.

However, most Chengyu possess figurative meaning, which can only approximately be reproduced in Russian and Ukrainian. Sociocultural adaptation of such phraseologies to the target language is carried out by means of translation transformation of compensation when phraseological units in the original language are replaced by non-isomorphic units of the target language with partial correspondence of the source and target languages idioms only at the connotative level of their meaning.

Further research can be carried out to analyze the specifics of translation adaptation of Chinese idioms in their functioning in the literary source text in Chinese and target texts in Russian and Ukrainian.

References:

1. Демецька В. В. Адаптація як поняття перекладознавства й культурології. *Вісник СумДУ. Серія Філологія*, 2007. Випуск 1 (2). С. 96–102.
2. Щичко В. Ф. Китайський язык. Теорія і практика перекладу. М.: Восток-Запад, 2004. 223 с.
3. Domestication and Foreignization in Translation Studies. M. Jänis, H. Kemppanen & A. Belikova (eds.). Frank & Timme GmbH, 2012. 231 p.
4. Bowker L., Cronin M., Kenny D., Pearson L. Unity in diversity. Current trends in translation studied. Routledge, 2016. 208 p.
5. Venuti L. The Scandals of Translation : Towards an Ethics of Difference. L. : Routledge, 1999. 210 p.
6. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. Routledge, 1995. 353 с.
7. Nord Ch. Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained. London: Routledge, 2018. 166 p.
8. Nida E. Contexts in Translating. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2001. 125 p.
9. Chesterman A., Wagner E. Can theory help translators? A dialogue between the ivory tower and the wordface. Manchester: St. Jerome Publishing, 2002. 148 p.
10. Chang Z. A Cognitive-Pragmatic Model for Translation Studies Based on Relevance and Adaptation. *Canadian Social Science*, 2009. Volume 5, No. 1. Pp. 88–111.
11. Birdwood-Hedger M. Tension between Domestication and Foreignization in English-language Translations of Anna Karenina. Edinburgh: University of Edinburgh, 2006. 296 p.

Sources of illustrative material:

12. Jiao L., Kubler C., Zhang W. 500 Common Chinese Idioms: An Annotated Frequency Dictionary (Kindle ed.). London & New York : Routledge, Taylor & Francis Group, 2011. 328 p.
13. Войцехович И. В. Практическая фразеология современного китайского языка. М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. 509 с.
14. Ван Цинь. Фразеология китайского языка. URL: Скачать 王勤 汉语熟语论 Ван Цинь. Фразеология китайского языка [PDF] – Все для студента (twigrx.com).
15. Корнилов О. А. Жемчужины китайской фразеологии. КДУ, 2010. 346 с.
16. Готлиб О. М., Му Хуанн. Китайско-русский фразеологический словарь. Около 3500 выражений. 2-е изд., стереотип. Иркутск : Изд-во ИГУ, 2019. 596 с.
17. Курдюмов В. А., Скворцов А. В. Китайские фразеологизмы типа “чэньюй” : учебно-методическое пособие. М. : Изд-во МГПУ, 2018. 112 с.
18. Толмац К. В. Китайско-русский фразеологический словарь: около 2000 словосочетаний с иллюстративными примерами. М. : Вост. кн., 2009. 504 с.

Хабарова І., Ван Чжици. Соціокультурна адаптація китайських ідіоматичних виразів у перекладах російською та українською мовами

Анотація. Стаття присвячена аналізу соціокультурної адаптації китайських ідіоматичних виразів російською та українською мовами. Соціокультурна адаптація застосовується для двох основних груп Chengyu, включаючи фразеологічні одиниці, значення яких є зрозумілим у перекладі, і ідіоматичні вирази, які потребують цілковитої заміни одиницями цільових мов, оскільки містять культурні, політичні та інші лакуни та реалії. Виявлено, що переважна більшість Chengyu перекладається за допомогою адаптивної стратегії субституції, спрямованої на досягнення функціональної еквівалентності ідіоматичних одиниць у вихідній та цільових мовах. Стаття дійшла висновку, що певна частина китайських ідіом частково зберігає свої компонентні складові в російському та українському перекладах, а саме зберігаються одна-дві лексеми фразеологічної одиниці, які є ключовими у значенні, що позначається ідіомою. Існують певні відмінності між перекладами Chengyu російською та українською мовами: на відміну від російських функціональних еквівалентів, українські фразеологізми частіше зберігають компонентну структуру фразеологічного виразу на рівні денотативної семантики, тоді як семантично ідентичні вирази російською мовою співвідносяться з ідіомами мови джерела з точки зору конотативного компонента їхнього значення. До другої виділеної групи Chengyu належать ідіоматичні вислови, переносне значення яких можна лише приблизно відтворити російською та українською мовами. Соціокультурна адаптація таких фразеологізмів до мов перекладу здійснюється шляхом перекладацької трансформації компенсації, коли фразеологічні одиниці в мові оригіналу замінюються неізоморфними одиницями цільової мови з частковою відповідністю ідіом вихідної та цільової мов лише на конотативному рівні їхньої семантики. При перекладі обох груп ідіом як адаптивні прийоми застосовуються трансформації опущення лексичної одиниці в поєднанні з трансформацією додавання і використанням парафразу. Всі проаналізовані приклади демонструють застосування базисної соціокультурної стратегії доместифікації.

Ключові слова: соціокультурна адаптація, китайські Chengyu, російська та українська мови, фразеологізми, перекладацькі трансформації.

*Шульська Н. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри соціальних комунікацій**Волинського національного університету імені Лесі Українки**Римар Н. Ю.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри славістичної філології, педагогіки та методики викладання**Білоцерківського національного аграрного університету*

ЛЕКСИЧНА КУЛЬТУРА МІСЦЕВИХ ЗМІ: АНАЛІЗ ТИПОВИХ ЛІНГВОАНОРМАТИВІВ

Анотація. У статті акцентовано увагу на тому, що лексична культура журналістських публікацій в електронних і друкованих ЗМІ постає чи не найважливішою проблемою в контексті якісного представлення інформаційного простору. Адже медіа сьогодні мають високий рівень довіри серед населення як з погляду змісту, так і форми, оскільки дуже часто малокомпетентні у сфері лінгвістики читачі беруть за зразок правильності те, що написали професійні медійники. Наша розвідка присвячена комплексному дослідженню лексичної культури й редакторської гігієни сучасного регіонального медіапростору на прикладі друкованих та електронних ЗМІ Волині. У публікації проаналізовано типові помилкові місця на рівні лексики для редакцій медіа; запропоновано власні рекомендації журналістам і редакторам для підвищення лексичної культури представлення текстового контенту ЗМІ. З'ясовано, що серед власне лексичних аномативів найбільшу частотність мають плеоназми (46 %) та семантично модифіковані сполуки (29 %). Загалом же кількість виявлених власне лексичних аномативів у медіатекстах на рівні регіональних видань становить 54 %. Установлено, що поширені в друкованих та електронних ЗМІ також синкретичні помилки. Їх наявність свідчить про зловживання журналістами експресивними засобами, що здебільшого концентрують увагу читача на формі повідомлення, а не на його змісті. Зауважено, що покращенню процесу редагування та підвищенню комунікативної ефективності журналістського тексту має сприяти використання медіапрацівниками протипомилкового апарату, що містить дані про аномативні місця, які ми окреслили у своєму дослідженні, а також подали найбільш вживані лексичні неточності на сторінках періодичних видань. Основними характеристиками кваліфікованого медіапрацівника є освіченість, високий рівень мовної грамотності, а також глибока обізнаність у сфері едиторики, а саме на етапах редагування медіаматеріалів.

Ключові слова: мовна культура, лексична помилка, аноматив, ЗМІ, Волинь.

Постановка проблеми. Успішний професійний портрет працівника медіа, який безпосередньо має справу з текстовим контентом, формують не лише базові кваліфікаційні знання із журналістики, а також мовна освіченість фахівця як свідомого виконавця своїх національних обов'язків. У час потужної інформатизації суспільства, підвищення статусу рідної мови у світі особливо важливим компонентом професійного успіху

медійника є також мовна компетентність. Адже навіть побіжно переглядаючи журналістські матеріали сучасних інтернет-видань (частіше) чи друкованих ЗМІ (рідше), миттєво натрапляємо на порушення медійниками норм у поданні різних мовних явищ на орфографічному, лексичному, граматичному рівнях. На жаль, різнопланових текстових аномативів у наших ЗМІ сьогодні дуже багато. А лінгвокартина сучасних інтернет-медіа викликає велике занепокоєння. У зв'язку з цим постає необхідність фіксації і дослідження мовних помилок, зокрема на прикладі місцевих ЗМІ, що зумовлює актуальність запропонованої розвідки. Ця публікація є частиною комплексного наукового дослідження мовної культури друкованих та онлайн-ЗМІ Волині. Усього до аналізу залучено приблизно 1000 аномативних одиниць, вилучених методом суцільного обстеження із журналістських текстів. З них 42 % припадає на правописні, 40 % – на граматичні помилки і 18 % – на лексичні. Наша стаття присвячена дослідженню саме лексичних помилкобезпечних місць на сторінках волинської періодики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лексична помилка неодноразово була об'єктом наукового вивчення таких дослідників, як Т. Бондаренко [1–8], Л. Боярської [8], М. Волошак [9], А. Капелюшного [10; 11], О. Сербенської [12], Н. Шульської (наші попередні розвідки до теми) [13–15].

Головною причиною появи лексичних аномативів науковці вважають семантичну модифікацію лексем – лексико-семантичний процес, у результаті якого слово втрачає свою семантику і набуває властивостей, що нормативно йому не притаманні [7, с. 14]. Помилкобезпечне місце журналістських матеріалів становлять і функціонально-стилістичні неточності, що найвиразніше виявляються саме на лексичному рівні. Найяскравіше це проявляється при невідповідності стилю певних вживаних слів, що може полягати в засміченні іншомовними, професійними та жаргонними лексемами, штампами, надмірно пафосними чи метафоричними репліками тощо.

Про засмічення мови журналістських матеріалів росіянізмами й інтерферамами як наслідок міжмовних контактів на лексичному рівні пише Т. Бондаренко [2]. Дослідниця також аналізує інші лексичні порушення в текстах друкованих ЗМІ [3; 5; 6]; зауважує про плеонастичні конструкції як негативне явище в публікаціях журналістів [4]; а також аналізує процеси семантичної модифікації лексем у мові ЗМІ [6]. Досліджуючи зазначений аномативний пласт, науковці до вивчення залуча-

ють також синкретичні помилки як різновид мовних неточностей на лексичному рівні [16].

Постановка завдання. Мета наукової розвідки – здійснити комплексне дослідження лексичної культури й редакторської гігієни сучасного регіонального медіапростору на прикладі друкованих та електронних ЗМІ Волині; укласти банк даних типових помилкових місць на рівні лексики для редакцій медіа; запропонувати власні рекомендації журналістам і редакторам для підвищення лексичної культури представлення текстового контенту ЗМІ.

Джерельна база дослідження. Для вирішення поставлених у науковій праці завдань фактичний мовний матеріал дібрано способом суцільного обстеження 5 друкованих та 14 онлайн-вих ЗМІ Волині упродовж 2015–2020 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Журналісти часто нехтують лексичними правилами і послуговуються ненормативними словами чи словосполученнями. Помилко-небезпечні лексичні явища присутні в регіональних виданнях, хоча серед усієї кількості зафіксованих лінгвоанормативів такі помилки загалом не частотні.

Майже у всіх проаналізованих друкованих ЗМІ трапляються порушення, пов'язані із вживанням слова *відтак* ('потім, згодом; далі' [17] замість *отже*: *Відтак, доки Ігор Корольчук і Володимир Гунчик залишені главою держави на посадах, які займають, то Ігор Гузь, окрім роботи в парламенті, буде змушений відвідувати судові засідання, аби доводити істинність свого виступу з трибуни Верховної Ради України, адресований безпосередньо Президентові Порошенку* ("Волинська газета" 31.03.2016, 13); *Відтак автобус – без великої надобності* ("Волинська газета" 31.03.2016, 2) та ін.

Частіше виявлено такі помилки: *при синдромі нічного апное артеріальна гіпертензія зустрічається у понад 60 % випадків* ("Віче" 12–18.03.2015, 8); *Ти хіба не зустріла села?* ("Віче" 26.02–4.03.2015, 13), де використано замість *трапляється* (натрапила) ненормативне для цього контексту слово *зустрічається* (зустріла) за аналогією до російського *встречаются*.

Інший різновид лексичних помилок у журналістських текстах – плеоназми, або надлишкові слова, які структурно обтяжують фразу і є семантично порожніми [7, с. 15]. Т. Г. Бондаренко виділяє два типи цих анормативів: сполуки, одним із компонентів яких є лексема іншомовного походження; конструкції, складовими яких є власне українські слова [7, с. 15]. Ці ненормативні явища спостерігаються як у підрядних словосполученнях, так і в сурядних.

У волинських виданнях переважають помилки на рівні підрядних словосполучень: *наша особиста справа* ("Луцький замок" 12.03.2015, 12); *висловлюватися нецензурною лайкою* ("Сім'я і дім" 29.01.2015, 2); *поділися планами на майбутнє* ("Віче" 26.02–4.03.2015, 3); *з його особистого рахунку* ("Сім'я і дім" 12.02.2015, 3); *став своєрідним меморіалом пам'яті* ("Віче" 26.02–4.03.2015, 7); *переважну більшість голосів* ("Волинь-нова" 17.01.2015, 4); *продовжує успішно процвітати* ("Луцький замок" 12.03.2015, 5); *в історичне минуле* ("Віче" 26.02–4.03.2015, 7); *повинні згуртуватися, об'єднуватися, подавати одне одному руку* ("Луцький замок" 12.03.2015, 12); *переважна більшість цих пам'яток* ("Луцький замок" 28.04.2016, 10) тощо. У цих конструкціях однієї лексеми можна уникнути загалом, адже в усіх випадках фіксується дублювання вже сказаного. Після чого наведені конструкції могли б

набрати, наприклад, такого вигляду: *наша справа, висловлюватися лайкою (або нецензурною лексикою), поділися планами, з його рахунку, став своєрідним меморіалом, більшість голосів, продовжує процвітати (або успішно розвиватись), в минуле, повинні об'єднуватися, подавати одне одному руку, більшість цих пам'яток*. Ще простежено такий анорматив на рівні сурядного словосполучення: *в стратегії і тактиці своїх дій* ("Сім'я і дім" 29.01.2015, 3), зміст якого обтяжують два семантично близькі слова; *про тендітних жінок і дівчат* ("Волинські новини" 17.03.2019); *свою особистість та індивідуальність* ("Волинські новини" 17.03.2017), у яких теж доречно було б позбутися однієї з лексем.

Багатослів'я виникає здебільшого через незнання семантики слів іншомовного походження або ж у зв'язку з концентрацією уваги мовця на однакових ознаках того ж предмета, явища, як зазначила дослідниця Т. Г. Бондаренко [7, с. 15]. Цього порушення можна уникнути шляхом системного аналізу значення кожної мовної одиниці.

У ЗМІ частотні випадки повторення в межах одного речення спільнокореневих слів, які збіднюють мовлення та є проявом тавтології: *серед варіантів, що розглядає Саакашвілі, є варіант створення власного проекту* ("Волинські новини" 17.03.2016) (загалом можна уникнути слова *варіант* в другому випадку); *Збір національної збірної в Киргизії одночасно працював* ("Волинські новини" 17.03.2016); *Унікальні малюнки Наполеона Орди були літографовані Алоїзом Місеровичем у літографічній майстерні Максиміліана Фаянса у Варшаві [...]* ("Луцький замок" 28.04.2016, 10) (дієслово *літографовані* можна замінити на *вилиті*); *Тож відмова саме від них допомагає стримувати тіло, а це стримування виховує силу волі* ("Волинські новини" 17.03.2016) (можна уникнути іменника *стримування*); *з виплати заробітної плати* ("Волинські новини" 17.03.2017); *Відставка уряду має ще й іншу функцію поміж інших [...]* ("Волинські новини" 17.03.2018); *шкідинок поширилася на волинські ліси з лісових насаджень Житомирщини* ("Волинські новини" 17.03.2016) (означення *лісових* можна уникнути); *Наприклад, якщо це туберкульоз суглоба – біль у суглобі, його припухлість; якщо це туберкульоз лімфатичного вузла – припухлість у його ділянці* ("Волинь-нова" 2.04.2016, 6) (таке речення доцільно взагалі переробити); *Висівають насіння у рядки з міжряддям 5–6 см* ("Віче" 12–18.03.2015, 8) – варто було б подати так: *Висівають насіння у рядки з відстанню 5–6 см*; *Молитва за воїнів, які йдуть на війну* ("Віче" 12–18.03.2015, 11) – треба: *Молитва за бійців, які йдуть на війну*; *За правилами змагань, свою рибальську вправність рибалки мали демонструвати у два тури* ("Віче" 26.02–4.03.2015, 8) – прикметника можна було б загалом уникнути: *За правилами змагань, свою вправність рибалки мали демонструвати у два тури*; *Сірі хмари звіриними лапами мчать по чорному небу, намагаючись затьмарити тьмяне світло місяця* ("Віче" 26.02–4.03.2015, 13) – краще було б подати так: *Сірі хмари звіриними лапами мчать чорним небом, намагаючись затьмарити неясне світло місяця*; *Поки тривала дегустація свіжої рибальської юшки, рибні експерти ретельно підраховували бали і визначали переможців* ("Віче" 26.02–4.03.2015, 8) – треба: *Поки тривала дегустація свіжої рибальської юшки, експерти ретельно підраховували бали і визначали переможців* тощо. Майже половину негативних прикладів виявлено в газеті "Віче".

Високий ступінь лінгворизику в цій групі помилок мають пароніми. Сплутування семантики паронімів зумовлюється кількома причинами: структурною та фонетичною подібністю таких лексем, неточним розумінням значення компонентів паронімічної пари тощо. На сторінках регіональних видань зафіксовано такі приклади цього аномативного явища: *Ми можемо вибирати з широкої лінійки тарифних пропозицій, що саме ми хочемо дивитися* (“Сім’я і дім” 12.02.2015, 4) (лінійки замість потрібного лінії); *Місяць добре висвітлював ліс* (“Віче” 26.02–4.03.2015, 13) (висвітлював замість освітлював); *не провели коштів* (“Сім’я і дім” 22.01.2015, 2) (вочевидь замість не перевели, хоча нормативно тут було б вжити не переклали, тому цю лексему можна розглядати і як інтерферему); *Куля зайшла між лопаткою і хребтом, зламала кілька хребців, пробила легеню* (“Луцький замок” 12.03.2015, 7) (зайшла замість пройшла) та ін.

Виникнення та функціонування деяких лексичних аномативів спричинене впливом російської мови. З огляду на цей чинник Т. Г. Бондаренко чітко виокремлює поняття “інтерферемі”, “росіянізму” та “суржикового утворення” як негативних фактів мовної системи [2, с. 16].

Росіянізми – це слова чи звороти, утворені за зразком російських мовних форм, що можуть зазнавати часткової адаптації до фонетичного складу чи словотворчих особливостей української мови [2, с. 15]. У волинських виданнях виявлено такі лінгвоодиноці, що засвідчують вказане помилкове явище: *виключно охолоджувальним ефектом* (“Віче” 26.02–4.03.2015, 12), якому відповідає нормативна українська лексема *винятково*; *Діти активно включилися в цю роботу* (“Сім’я і дім” 12.02.2015, 3) (потрібно: *Діти активно долучилися до цієї роботи*); *більшевицьких командирів, большевиків* (“Віче” 12–18.03.2015, 6) замість *більшовицьких, більшовиків*; *в’язні совєцьких концтаборів* (“Волинь-нова” 24.01.2015, 3) замість *радянських*; *поздоровити випускників* (“Волинська газета” 12.03.2015, 3) (треба: *привітати*); *без надобності* (“Волинська газета” 31.03.2016, 2) (нормативно: *без потреби*); *знадобиться два сонячних дні* (“Волинська газета” 31.03.2016, 14) (потрібно); *не включили у мережу навчальних закладів* (“Волинські новини” 17.03.2017) (треба: *не долучили*) тощо.

Також на сторінках друкованих ЗМІ було виявлено інтерферемі – “лінгвоодиноці, утворені шляхом буквального перекладу з урахуванням фонетико-вимовних норм мови, що зазнає впливу” [2, с. 15]. У текстах волинської періодики вони представлені такими прикладами: *Однак пообіцяти гроші у найкоротші строки* (треба: *терміни*) *не змогли* (“Волинська газета” 12.03.2015, 11); *Стояли під проливним дощем* (“Волинська газета” 12.03.2015, 10) – можна замінити на: *Стояли під зливою*; *на грядущій сесії* (“Волинська газета” 12.03.2015, 10) (на найближчій сесії); *великі празники* (“Волинь-нова” 24.01.2015, 5) замість *великі свята*; *дівчина вияснила, що це реальна ціна* (“Віче” 12–18.03.2015, 12) (треба: *дівчина з’ясувала*); *поміняю місце проживання* (“Віче” 12–18.03.2015, 11) (потрібно: *зміню місце проживання*); *суміщає світські та церковні функції* (“Волинські новини” 17.03.2016) (варто замінити на *поєднує*) тощо.

Частотним в аналізованих виданнях є вживання невластивого українській мові вислову з точки зору: з точки зору моралі (“Луцький замок” 12.03.2015, 5); з точки зору соціального забезпечення (“Сім’я і дім” 29.01.2015, 3); з медичної точки

зору (“Сім’я і дім” 12.03.2015, 8); з філософської та наукової точки зору (“Віче” 12–18.03.2015, 5); з точки зору мистецтва (“Волинь24” 9.04.2020) тощо, який слід було б замінити на нормативне з погляду. Аналогічно і зі сполуками в тому числі та тієї чи іншої, які вживають майже не в кожному виданні: в тому числі, і в стані правоохоронців (“Волинські новини” 8.04.2019) та тієї чи іншої (“ВолиньОнлайн” 9.04.2018), коли нормативно *тієї чи тієї*.

Отже, серед власне лексичних аномативів найбільшу частотність мають плеоназми (46 %) та семантично модифіковані сполуки (29 %). Загалом же кількість виявлених власне лексичних аномативів у газетних текстах на рівні регіональних видань становить 54 %.

Численними є “строкати” речення, у яких простежуємо низку жаргонізмів, просторічної лексики, вульгаризмів тощо. У журналістських матеріалах Волині часто трапляються конструкції типу: *А через два дні генеральний прокурор України Віктор Шокін наклав на папір позитивну резолюцію* (“Волинська газета” 12.03.2015, 13) (лексема *наклав* не доречно у цьому контексту); *Наші земляки вкотре продемонстрували високий клас та довели, що є одними із найсильніших в Україні* (“Волинські новини” 12.03.2015, 5) (вислів *продемонстрували високий клас* звучить штамповано і зовсім невиправдано в наведеному тексті).

Велика кількість “строкатих” конструкцій, які доцільно було б подати декількома реченнями: *Чи брали участь у благодійних акціях, коли населення жертвує свої крєвно зароблені гривні на закупівлю бушлатів, касок, бронезилетів, берців, інших необхідних речей для учасників антитерористичної операції?* (“Волинь-нова” 12.03.2015, 9) (окрім того, у цьому випадку порушено узгодження часів); *Класична емблема Дня закоханих – червоні троянди, які, відповідно до античної легенди, з’явилися завдяки грецькій богині Афродіті, яка, постішаючи до коханого Адоніса, наступила на куц білих троянд, і її божественна кров пофарбувала їх у червоний колір* (“Сім’я і дім” 12.02.2015, 14); *В очах тих небагатих волинських народних депутатів, які зняли свої ділові костюми, одягнули камуфляж та постійно приїжджають до нас, привозячи необхідної допомоги на мільйони гривень* (“Віче” 26.02–4.03.2015, 7). Остання конструкція звучить надмірно пафосно і в дієприслівниковому звороті невиправдано порушено прямий порядок слів. У реченні: *Так, інвентаризацію підприємства довелося здійснювати із застосуванням засобів злому замків* (“Сім’я і дім” 22.01.2015, 2) чотири останні слова починаються на одну і ту ж літеру, що вказує на бідність мови автора, а також невмотивовано використано іншомовну лексему *інвентаризацію*.

Ненормативними на лексичному рівні є і такі конструкції: *Бо у нього було тільки й мови про підарсів-генералів, які використовують солдатів як гарматне м’ясо* (“Сім’я і дім” 22.01.2015, 2); *Виходив на сцену Юрій Чайка зі своїм “Канітошка я малий, мені все пофіг – я дурний”, і зал вибухав реготом* (“Сім’я і дім” 15.01.2015, 8); *Працевдатність опускається нижчеплінтуса* (“Сім’я і дім” 15.01.2015, 10); *Таз КВНунепішли: це роки по тому консультували молодші команди, допомагали “не загнутися” шкільному КВНуну* (“Сім’я і дім” 15.01.2015, 8); *Тупенький дядько трапився* (“Віче” 12–18.03.2015, 5); *Ти шукав нових емоцій, просто тобі набридли гламурні кури, як сам ти їх називав, і ти вибрав добру ніжну натуральну милу дівчинку – мене* (“Віче” 12–18.03.2015, 12); *Бо у нас люди такі тупі* (“Сім’я і дім” 12.03.2015, 5); *Петька – звичайнісінький галайда, проте*

неймовірний красень – користувався попитом у дівчат. Всі знали, що він безтолковий хлопець, несерйозний, проте проти краси, як-то кажуть, не попреш (“Віче” 26.02–4.03.2015, 10); Реальні проукраїнські пацани внесли в Держдуму Росії законопроект (“Віче” 26.02–4.03.2015, 15); В очі ліпить яскраве світло сонця з вікна (“Віче” 26.02–4.03.2015, 13); Скінчилися дурні гроші (“Сім’я і дім” 12.03.2015, 4); Але нічого: наловчилась (“Волинська газета” 12.03.2015, 8); Ні, це треба бути лохом, щоб стільки платити (“Волинь-нова” 2.04.2016, 2); Ні обурюватися, ні дивуватися нема резону (“Волинь-нова” 2.04.2016, 2); Щоправда, кінцівку першої 10-хвилики волиняни, як кажуть, змазали і на перерву суперники пішли за нічийного рахунку – 24:24 (“Волинь-нова” 2.04.2016, 10); затримані сепари (“Луцький замок” 28.04.2016, 4); злиняв із передової (“Луцький замок” 28.04.2016, 4) тощо.

Використано діалектні вкраплення розмовного стилю у таких сполуках: *Заходь і облаштовуйся, все одно в неї нікого не було, то нікому вона й не тра* (“Волинська газета” 31.03.2016, 14); *У нас майже свято було, коли цей нужник зносили* (“Луцький замок” 28.04.2016, 3) та ін. Не відповідає контексту і зменшено-пестлива форма прислівника в такому реченні: *Цієї події довелося чекати дуже довго, адже документи та необхідні подання були запропоновані центральній владі давненько* (“Волинська газета” 31.03.2016, 2).

“Цікавою” вбачаємо таку конструкцію: [Наполеон Орда] *свої художні твори присвятив Литві й Україні, Англії і Шотландії, Голландії і Португалії, Іспанії, Скандинавії, Алжиру, а всього здійснив 13 великих подорожей, у які відправлявся з планшетом, олівцем і фарбами* (“Луцький замок” 28.04.2016, 10), де йдеться про початок XIX століття, тобто про такий винахід, як планшет, ще навіть не було відомо, тому, вочевидь, автор щось переплутав, можливо, там варто було написати про папір (зошит, записник тощо).

Отже, помилки на стилістичному рівні дуже поширені в друкованих та електронних ЗМІ. Їх наявність свідчить про зловживання журналістами експресивними засобами, що здебільшого концентрують увагу читача на формі повідомлення, а не на його змісті. Надмірне використання повсякденного побутового мовлення або ж “інтелектуального” далеко не завжди є вдалим вибором для того, щоб “достукатися” до реципієнта чи продемонструвати свою професійну майстерність. А недоречні засоби образності та емоційності справляють негативний ефект на сприйняття журналістських матеріалів.

У газетних матеріалах трапляються і синкретичні помилки. Це такі аномативи, що відзначаються синтезом в одній ненормативній одиниці ознак порушення різних мовних норм [7, с. 17]. Такі явища не поширені на сторінках друкованих ЗМІ. Проте ми віднайшли декілька випадків, які можна кваліфікувати як синкретичні аномативи. Здебільшого вони наявні у важких для сприйняття реченнях, у яких загалом порушена будь-яка логіка викладу.

На прикладі волинських ЗМІ теж було виявлено такий негативний матеріал. Приміром, таке синтаксичне ціле: *Чи можна зробити висновок, що за цим стоїть рука Кремля? Не знаю. Ця рука поки захована в кишені. Однозначно лише те, що все, що для нас погано – їй на руку* (“Сім’я і дім” 29.01.2015, 4), у якому зафіксовано постійне дублювання лексеми *рука* (тавтологія – лексичний аноматив), а також пунктуаційну помилку на рівні складнопідрядного речення (не виділено з обох сто-

рін комами підрядну частину *що для нас погано*). Ми вважаємо наведений уривок було б доцільно переоформити так: *Чи можна зробити висновок, що за цим стоїть рука Кремля? Не знаю. Вона поки захована в кишені. Однозначно лише те, що все, що для нас погано, – їй на користь*. Синкретичною помилкою вважаємо конструкцію *Не може виконуючи обов’язки проводити кадрові зміни, то – компетенція виключно керівника* (“Волинська газета” 31.03.2016, 4), словосполучення *виконуючи обов’язки* можна розглядати як синтаксично недоречно вжитим (у ролі дієприслівникового звороту), або ж як ненормативна одиниця з погляду орфографії (технічна помилка – опущено букву *й* – *виконуючий*, проте *й* за умови такого виправлення конструкція не буде правильною, оскільки вживання дієприкметників активного часу в українській мові суперечить нормі, потрібно замінити на *виконувач обов’язків*).

Ненормативним із цього погляду можна розглядати речення: *Постарайтеся не з’ясовувати стосунків із діловими партнерами та начальством* (“Сім’я і дім” 12.03.2015, 15), де на лексичному рівні допущено відразу два аномативи (*із діловими партнерами та начальством*): по-перше, використано росіянізм *начальство*, якому є український відповідник *керівництво*, а по-друге, це плеонастичне словосполучення, оскільки керівництво теж відноситься до ділових партнерів. Одночасно три помилки зафіксовано в конструкції *Відтак автобус – без великої надобності* (“Волинська газета” 31.03.2016, 2), з них дві на рівні лексики. Перша – слово *відтак* вжито у невластивому йому значенні як синонім до *отже*, друга – невмотиване тире (пунктуаційна), третя – інтерферема *надобності* та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загалом наша розвідка підтверджує раніше проведені студії щодо ступеня лігворизику конкретних негативних випадків. Так, на сторінках аналізованих ЗМІ лексичні аномативи мають середній інтервал помилко небезпечності. Із-поміж порушень лексичних норм простежено тенденцію до власне лексичних помилок (80 %), зокрема поширені плеоназми та семантично модифіковані лексеми. Синкретичні помилки є найбільш складними для сприймання сполуками, проте в аналізованих ЗМІ вони представлені одиничними випадками.

Перспективними в цьому напрямку можуть бути студії, спрямовані на детальне дослідження типів лексичних аномативів, зокрема власне лексичних хиб, інтерферем, синкретичних помилок тощо.

Література:

1. Бондаренко Т. Г. До проблеми феномена помилки. *Вісник Черкаського університету*. Педагогічні науки. Черкаси : ЧДУ, 2001. Вип. 23. С. 10–13.
2. Бондаренко Т. Г. Інтерферми і росіянізми як наслідок міжмовних контактів на лексичному рівні. *Наукові записки Ін-ту журналістики*. Київ, 2002. Т. 9. С. 106–111.
3. Бондаренко Т. Г. Лексические ошибки в средствах массовой информации (на материале украиноязычных газет). *Актуальные проблемы изучения гуманитарных наук : межвузовский тематический сборник*. Баку : BSU Nesriyati, 2002. Вып. 2. С. 10–19.
4. Бондаренко Т. Г. Плеонастичні конструкції як конденсатор надлишкової інформації (на матеріалі мови ЗМК). *Вісник Черкас. ун-ту*. Вип. 60 : Філологічні науки. Черкаси, 2004. С. 31–38.
5. Бондаренко Т. Г. Порушення лексичних норм української мови (на матеріалі друкованих ЗМІ). *Мова у слов’янському культурному просторі : тези доп. та повідомл. Міжнародної наук. конф. (Умань, 23–25 травня 2002 р.)* Умань : Графіка, 2002. С. 52–54.

6. Бондаренко Т. Г. Процеси семантичної модифікації лексем у мові ЗМІ. *Українська філологія: теоретичні та методичні аспекти вивчення* : збірник праць науково-практичних читань до 80-річчя Г. Р. Передрій. Черкаси : Брама-Україна, 2005. С. 271–278.
7. Бондаренко Т. Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2003. 18 с.
8. Боярська Л. В. Мовні помилки на сторінках ЗМІ (дослідження-моніторинг). URL: http://journalib.univ.kiev.ua/Movni_pom_na_st_zmi.pdf
9. Волощак М. Неправильно – правильно: довідник з українського слововживання (за матеріалами засобів масової інформації). Київ : Видавничий центр “Просвіта”, 2000. 128 с.
10. Капелюшний А. Редагування в засобах масової інформації : навч. посіб. Львів : ПАІС, 2005. 304 с.
11. Капелюшний А. Росіянізми в телевізійному мовленні і в газетному тексті. *Телевізійна й радіожурналістика* : зб. наук.-метод. праць. Львів : [б. в.], 2002. С. 29–36.
12. Сербенська О. Суржик: “низька мова”, безлад чи мовна патологія. *Телевізійна й радіожурналістика* : зб. наук.-метод. праць. Львів : [б. в.], 2001. С. 16–20.
13. Шульська Н. М. Анормативні інтерференції у мові журналістських текстів. *Збірник матеріалів XXI Міжнародної науково-практичної конференції з проблем функціонування і розвитку української мови “Мова. Суспільство. Журналістика”* (3 квітня 2015 р.) / ред.-упоряд. А. Мамалига, Д. Данильчук; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка; Ін-т журналістики. К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2015. С. 104–108.
14. Шульська Н. М. Власне лексичні анормативи в мові українських ЗМІ. *International research and practice conference “Contemporary issues in philological sciences: experience of scholars and educationalists of Poland and Ukraine”* : Conference Proceeding (April 28–29). Lublin, 2017. P. 218–222.
15. Шульська Н. М. Редакторська культура сучасного медіатексту: лексичні анормативи. *Теоретична і дидактична філологія* : зб. наук. пр. Серія “Філологія”. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 28. С. 253–260.
16. Шитик Л. В., Бондаренко Т. Г. Синкретичні помилки: до постановки проблеми. *Вісник Черкаського університету. Філологічні науки*. Черкаси : ЧДУ, 2002. Вип. 29. С. 52–57.
17. Словник української мови : в XI томах. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

Shulska N., Rymar N. Lexical culture of local media: analysis of typical linguistic errors

Summary. The article emphasizes that the lexical culture of journalistic publications in electronic and print media is perhaps the most important problem in the context of quality presentation of the information space. After all, the media today have a high level of trust among the population both in terms of content and form, because very often incompetent readers in the field of linguistics take as a model the correctness of what was written by professional media. Our research is devoted to a comprehensive study of lexical culture and editorial hygiene of the modern regional media space on the example of print and electronic media in Volyn. The publication analyzes common misconceptions at the level of vocabulary for media outlets; offered their own recommendations to journalists and editors to improve the lexical culture of presenting textual content of the media. Pleonasms (46 %) and semantically modified compounds (29 %) were found to have the highest frequency among lexical anomalies. In general, the number of lexical norms found in media texts at the level of regional publications is 54 %. It was found that syncretic errors are also common in print and electronic media. Their presence indicates the abuse by journalists of expressive means, which mostly focus the reader’s attention on the form of the message, rather than on its content. It was noted that the use of an anti-error device by media workers, which contains data on anormative places, which we outlined in our study, as well as the most common lexical inaccuracies in the pages of periodicals, should help to improve the editing process and increase the communicative efficiency of journalistic text. The main characteristics of a qualified media worker are education, high level of language literacy, as well as deep awareness in the field of editors, namely at the stages of editing media materials.

Key words: language culture, lexical error, non-normative, mass media, Volyn.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

*Gafarova Samangul Husu,**Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor
Baku Slavic University*

FOLKLORE MOTIVES IN LITERARY EXAMPLES

Summary. The paper is devoted to the folklore motives in literary examples in Azerbaijan literature. From the first day when their artistic thinking sparked, the people did not forget to imitate the spiritual needs and aesthetic tastes of their children, who were the continuation of their lives, and created for them a valuable, full and rich vocabulary. In general, the people are not only great artists, but also great teachers. From the first day of the establishment of the world to the present day, the people's artistic thinking has not forgotten its future, the spiritual needs and aesthetic tastes of its children, and has created a valuable artistic wealth for it. If we look a little earlier, we can once again confirm our opinion that all this – in fairy tales, songs, riddles, delusions and so on. It has always been in the center of attention for the education and upbringing of the child, for him to grow up as an intelligent, capable, understanding person who understands life and the world. Everything is dedicated to the formation of our future children. The story is not only a sweet spiritual food of the child's free time, but also a means of learning about life. According to the wise grandmothers and wise elders, along with the imagination, simplicity, purity and imagination of childhood, the wisdom of the elders was imbued. The use and enjoyment of folklore has not been uncommon in Azerbaijani children's prose. The descriptions and expressions, the clear, figurative thinking, which flowed from the living colloquial language of the people, were reflected in the best examples of children's prose. The use of folklore in the works of our writers did not remain at the level of fairy tales, did not lead to its imitation and repetition. On the contrary, writers brought new ideas and motives to folklore through the use of folklore. The qualities of folklore have always been in the center of attention of written literature, and the most successful works reflect the spirit of the people flowing from folk art. Prominent artists have always appreciated this great power of folk art, and called on artists to benefit from this inexhaustible treasure.

Key words: folklore, Azerbaijan literature, interests of children, folklore genres, poetry.

Formulation of a research problem. This rich wealth created by our people is very valuable in terms of covering the interests of children. This valuable field has always been valued as a powerful, rich field. Researchers have always recommended using this area. One of the great masters of Russian literature, K. Chukovsky, noted that the only compost for all writers is folk poetry [1, p. 7]. The use of this field in Azerbaijani children's literature was multifaceted and consistent. Significant revival in the collection, publication and research of folklore samples has been visible since the beginning of the last century. Samples of Azerbaijani folklore in various genres were published in both the Russian and national press. In particular, the wide range of opportunities available to the press at the beginning of the century aroused interest in the collection of folklore materials and popularized them. During these years, the purpose and system of collecting folklore samples were clear. In 1898, Suleyman Abdurrahmanbeyov published his

collected tales for children under the title "Tatar children's tales". Sultan Majid Ganizadeh and H. Mahmudbeyov wrote an application to the Governor of Bakl on May 26, 1896 to publish a children's magazine called "Nubar" stating that they would publish children's tales, fables and riddles in the magazine. At a time when there was a great need for useful reading books, the Nijat newspaper recommended collecting samples of folklore, working on them in accordance with the level of children, and publishing them in the form of a booklet.

The purpose of the work is to show folklore motifs and their evolution in the work of children's writers and poets of Azerbaijan using the example of literary texts.

Statement regarding the basic material of the research.

The book "Gifts for Children" compiled and published by Firudin bey Kocharli was welcomed as a significant event. He wrote on the first page of the book: "A nation that loves its history, its way of life, its homeland and its language, carefully collects these works and keeps them as a valuable investment, and begins the first training and education of its children by teaching them" [2, p. 3]. Sayyid Hussein called the book "Gifts for Children" the first book in the Caucasus: "It introduces us to our village and arouses a national feeling in our past". Oral folk literature is generally considered to be the beginning of the art of speech, as well as the first source of children's literature. Children's literature, based on this source, has developed throughout its history through the use of progressive traditions of folklore.

The foundation of aesthetic taste, artistic education, admiration for beauty and humanistic qualities that will be strengthened in the future are laid with these mother's songs, lullabies as important as breast milk. The People's Poet of Dagestan Rasul Hamzatov writes that lullabies and mother lullabies are the most sacred poetry, the first artistic food of human life: "Mother's song is the beginning of all human songs, the beginning of all human songs. Were it not for the mother's songs, there would be no separate songs in the world. Mother songs are the first source of poetry, the first seed of poetry sown in our hearts" [3, pp. 213–216].

The rich vocabulary of our people is very rich in terms of materials covering the interests of children. Layla is the first window to beauty in a child's heart. While breast milk protects the physical perfection of the baby, lullabies are one of the main means of raising a mute baby. The second proof of the impossibility of influencing the child verbally is the achievement of folk pedagogy. The lullabies sung by the mother in a sweet and melancholy language, the moral value for the formation of an aesthetic sense from infancy, the uncomposed music of the lullaby, the rhythm, harmony and melody and the repetition of "lay-lay" expressions create the incentive to form a sensitive attitude to the world. In Azerbaijani children's poetry, a series of poems written in the style of layla. R. Afendiyev, A. Shaig, A. Sahhat, M. Seyidzade,

S. Rustam, Z. Jabbarzade, R. Rza, M. Dilbazi, A. Jamil, T. Elchin, A. Karim, M. Gulgun and other poets Poems written in the style of Layla are typical examples of this series. In the sense of using folk poetry in children's works, K. Talibzadeh emphasizes the activity of A. Sahhat "sometimes he included separate bayats or parts of songs in his poems" [4, p. 109]. The common denominator for all of these poems, which have different content and description, is that the spirit of Layla, the love of children, the hymn of great faith in the future of the child increase the importance of the traditional type in serving the idea of modernity. Looking at one of the verses in M. Dilbazi's poem "Layla", we can once again confirm our opinion:

Hamı yatdı, sən də yat, // Dincəl, quzum, tez boy at, // Sübhün xeyrə açılısın,

Sənə gülsün bu həyat, // Yat, canım, gözüm, laylay! // Qurbanın özüm laylay!

The poem "Laylay" written by A. Jamil in 1943, in the woods, in the fire, in the military field hospital, was widely spread in the literature of that time, in families and had a strong influence. This work, written in the language of the mother of a soldier who fought in the fiery times of the war, strengthened the determination to win and created a spirit among the soldiers:

Laylay, gülüm, gözlərindən öpsün ay,

Laylay, quzum, laylay, balam, a laylay!

After laylay, similes, playful words, riddles, and short tales are small types of folklore suitable for different age groups of children. The mother throws her child, observes with interest the process of crawling and walking. In all three cases, the mother expresses her love for the child in parables. With these verses, the mother reveals her purpose. That is, he may express his desire, or cherish it, or imitate it. Therefore, this desire is called similarity in terms of genre. In this regard, prof. P. Efendiyev says: "It is a general name given to the genre. However, among them there are examples that differ from each other in terms of their content, and it would be correct to call them as wishes, nourishments, entertainments, pamperings" [5, p. 80].

The lyrics are lyrical and playful, directly affecting the child's feelings. Along with aesthetic pleasure, he instills in children the most noble moral qualities. It is because of this aesthetic and moral-educational significance that our children's poets refer to this plot in their works. For example, Rahim Ramzi's satirical resemblance to "This Baby Sacrifice" is the result of this creative use. Let's pay attention to one point from the lion:

Barsız budaqlar, // Qorxaq uşaqlar, // Bütün yaltaqlar // Bu balama qurban!

Similarities are developing like other types of folklore. As long as there is life, a person is born, babies are loved and cherished, and they are passed on to future generations: Dağların qarı, // Deyingən qarı, // Qırmızı narı // Bu balama qurban. // Dağlarda quzu, // Ellərin qızı, // Ananın özü, // Bu balama qurban.

As we have said, one of the most interesting and important types of small folklore is tongue-twister. They are one of the main tools in the existing literature to teach children to speak fluently and correctly from infancy. Tongue-twister require both mental clarity and frequency of thought, as well as fluency and pronunciation. Let's pay attention to the following misconceptions of our children's poets T. Elchin: Qız qazı, qaza tutdu, // Qazı qız ütdü. // İki bükü kükü yedim, Yedim iki bükü kükü.

Continuing his work on the stages of children's age, Teymur Elchin achieved the goal of smoothing children's speech, using

conciseness and alliteration in the language of poetry. Examples of such works are "Goats", "Insects", "Fruits", "Tree", "Pumpkin", "Goose and girl", "Fox fur", "Kosa":

Keçilər köçürdülər, // Küçədən keçirdilər, // Küçük qaçdı küçəyə // Keçilərin kiçiyi // Keçi dedi küçüyə, // Hamı güldü keçiyə.

Within children's folklore, riddles are of great importance to help children's mental development, expand their horizons, and increase their thinking ability.

They also wrote poems using the genre of riddles, called "Mathematics of Thought", "Treasure of Knowledge for the Mind". R. Efendiyev wrote a riddle poem "About the chapters". A. Shaig's poem "Song of riddles" is an example of this:

Səhər çağında, // Gilas bağında, // Uçardı bir quş, // Edərdi: "cik-cik" Tapın görək nə, // Edərdi: "cik-cik"? [5, p. 14]

M. Dilbazi's "Find and see which bird", T. Elchin's "Little factory", "Bigger than an elephant", "Floating in water, sinking in water", H. Alibeyli's "What do I see?". His poems are typical examples of modern children's folklore. Well-known specialist in folk pedagogy Aliheydar Hashimov summed up the importance of riddles in the field of mental education as follows: "Among folklore materials, the most powerful means of mental education is a riddle" [6, p. 243]. Like other types of children's folklore, other children's authors are children's writers. As the first swallow, R. Afandiyev's extensive activity in this field is noteworthy. He wrote "When it's spring", "Flower", "Crane", "Rain", "About the seasons", "Violet" and others. His poems are based on folk lyric poems. For example: "When it's summer" is based on the motif of the famous song "Yar bizə qonaq gələcək".

The relatively extensive use of folklore materials in the field of children's poetry is first encountered in the work of S. Azim. S. Azim substantiates his ideas with folk wisdom and folk legends in his reminders, verse stories, tales, fables, allegories, decorates them with anecdotes and jokes, and adorns them with various examples of folk literature. "The King and the Gardener", "Selling Logman", "The End Will Come to the Graveyard", "The One Who Does Not Say Good", "The Ruler of Hamadan", "The Old Man and His Son", "The Caliph and Bahlul".

M. A. Sabir's poems "Old gardener", "Molla Nasreddin's blanket", "Ant", "Child and ice", "Child and money", "Lying shepherd", "Buffalo and flood", "Doctor and patient" is typical. The well-known poem "Child and Ice" is based on a small branch of the folk tale "Who is stronger" used by many writers.

The connection with folk literature, the use of folklore motifs is more evident in the works of A. Sahhat and A. Shaig. A. Sahhat's usually delicate feelings, naturalness, fluidity, children's poems, which are liked by everyone, were further formed and sweetened with examples of folklore. A. Sahhat's poems "Two children", "Two calves", "Thief and mother", "Chef and cat" were written in that style. In the poem "Two children" we once again feel the influence of proverbs.

A. Shaig himself writes in "My Memories": "Studying folklore taught me the folk language, folk tastes, folk customs and traditions". Abdulla Shaig wrote his first verse stories such as "Tik-tik khanum", "Fox goes on a pilgrimage", "Good back" on the basis of this folklore. He wrote oriental songs based on folk melodies. The east of "Jan, gulum" can be an example of this, where it was able to transfer the spirit of joy, optimism and joy to poetry. Undoubtedly, one of the leading fields of Azerbaijani children's literature is fiction. After F. Kocharli published folk

tales and legends together with other genres in the form of a book under the title "Gift to children", some of our writers also created works under the influence of folklore motifs. Fairy tales also gave their traditional beginning to children's prose. Many examples of children's prose begin with the phrase, "one was, one was not", as in fairy tales. For example: "Ahmad and Maleyka", "Nureddin", "Ashraf", "Shalaguyruq", "Shepherd's condition". The child prose writer is an educator, he knows well the purpose of a specific historical period, pedagogical requirements and how to convey the material of folklore. Therefore, they give the necessary formula to reveal their goals. For example, Suleyman Sani Akhundov's story "Ashraf" expresses the proverb "Man is a slave of the motherland". At a time when children's interest in life, observations are expanding, their dreams and creative imagination are developing, they have a great passion for fairy tales. A. Jamil's one line characterizes this as a whole: "Dear grandmother, tell a story".

A. Mirzayev's book "Tales of Ali Baba" in the poem "Child and fairy tale" says about the fairy-tale world of children and the importance of fairy tales:

Uşaq aləminin öz marağı var, / Nağılpərəst olur bütün uşaqlar [7, p. 47].

Both in the first years of the revolution and in the subsequent period of development and rise, our children's poets used folk tales a lot, wrote many verse tales based on them, and effectively used the rich treasury of folklore. M. Seyidzade's "Bald Samed", "Nargiz", "Eagle", "Three apples", "Sparrow", "Magic pomegranate", "Beautiful Sabayel", "Sun grandfather", "Spring of beauty", M. Mushvig "Shangul, Shungul, Mangul", M. Dilbazi's "Woodcutter", N. Rafibeyli's "Peasant and wolf tale", M. Gulgun's "How strong are you?", H. Alibeyli's "Wolf's tale", B. Azeroglu's "Wolf and lamb", "Rooster tale", A. Bashlibelli's "Journey and snake" and others. The themes of verse tales are entirely derived from folklore. Sometimes, prominent artists have created completely original works using the style of folklore, the general features of folklore.

The creative use of the style of folk literature in original and modern fairy tales is reflected in the works of M. Dilbazi and M. Seyidzade.

In M. Seyidzade's verse tales "Nargiz", "Jeyran", "Sabayel gozeli", "Three apples", "Magic pomegranate", "Alexander and the shepherd", "Shah and servant" and M. Dilbazi's tale "Honey bee and donkey bee", "The Tale of the Sun, the Wind, the Water and the Snake", tales "Muy-muy, haf-haf, cik-cik, kah-kah and Telli's tale", "Father's longing for water" they wanted to convey to children with educational ideas, sweet descriptions of literature, full of ideas and succeeded.

Azerbaijani folklore is also rich in historical heroic legends. "The Legend of Astyages", "The Legend of Tomris", "The Legend of Mete" and others are widespread in our literature. Azerbaijani folklore, Azerbaijani moral thought is rich in legends and myths, which are an example of great patriotism. One of the works whose roots are connected with our ancient legends and myths, our national sources is N. Khazri's "Poet and Shah". In the legend, moral values such as poet and wisdom, poet and example attract attention. Here, the power of truth, justice, the victory of words and morality are emphasized. The plane tree planted on the tomb of the king with the kindness of the poet was presented as a symbol of kindness and greatness. In terms of artistic reality, historical reality is a clear example of commitment to folk literature. N. Khazri tried

to keep the moral weight and powerful past of the people alive in such legends. The fact that goodness and oppression will never be forgotten is sung in a lively, emotional language. The disappearance of the Shah's tomb and the turning of the plane tree into a place of worship are a poetic expression of the immortality of humanity, which stands on the highest place, and the poet's usefulness for the human race. The artistic imagination and hymn of our nation have been tested by Nabi Khazri in several works in this style. From this point of view, in the legend dedicated to a wise issue with the artistic pattern and shade "Horse, son and land", he spoke about the sacred, great land – a valuable gift of our ancestors, the psychological victory of folk wisdom. By the power of folk legends, he entrusted the future of the land to the children who would be our future. Doesn't the root of our success today benefit from it?!

N. Khazri, who is related to folklore in terms of content and content, uses folklore sources, is a living embodiment of ethical criteria, zealous expression of Azerbaijani femininity, learns from the pearls created by the people, understands the value of our national and spiritual values in the improvement of society. In accordance with his ideology, the rock of ethical criteria created his poem "Burla Khatun". In this poem, created using the "Dada Gorgud – book", despite the great importance of love, the praise of wisdom and courage, using the sources of oral folk literature, praised, revived and introduced a just, brave, courageous people.

Another work that our people have benefited from is the poem "Sword pierced the ground". A poet who is faithful to his traditions and beliefs, using the rich pearl values of the people, is the embodiment of zeal and wisdom of this people. It is true that in order to convey any artistic material to children, it is possible to carry out certain pedagogical operations on it. There is a definite pedagogical purpose here. In folklore, naming beings has its own poetics. We also accept naming fiction as a receptive to folklore. For example: Piri baba, Garaja qiz, Shelaguyruq, Tik-tik khanum, Mastan rooster, Cik-cik, Khalli it, Gizil it are such names. The name of Divan bey oglu's story "Snake" is a folklore character. "Snake" is a realistic story. The writer acquaints the younger generation with the insignificance of naive ideas and distances them from erroneous beliefs. "Snake" is one of the most valuable examples of children's prose.

The sweetness of the events in A. Shaig's story "Migration", the sad and calm language, the wide-ranging fantasy, the fact that the memory engraves what looks like a fairy tale in the touch of life are convincing proof of its connection with folk literature. There are serious similarities between the story of the "Golden Dog" in the story and the plot of the folk tale "Faithful Friends". Azerbaijani writers have always skillfully used the opportunities of folklore. Folklore cultivates high and noble human feelings. The role of folklore does not end there. The use of folklore to create works of their own, unique in style and artistic thought, is a clear example of the fact that the son of man and the human spirit in fairy tales always strive for extraordinary and miraculous. Mikayil Rzagulzadeh used the themes of his works such as "Elgucu", "Mother's heart is a mountain flower", "Deli Ozan" from the epics "Kitabi – Dada Gorgud". In the saga, the heroes of the people are commemorated with a special respect and love. Not only heroism, but also motherly love and zeal of the people were emphasized here. He wrote the beauty of Azerbaijani nature, his poetic thoughts about magical forces, the honor of our brides, the heroism of our brave sons in a mysterious language. He also wrote in a language that children could understand, with new ideas, without disturbing

the unity and harmony of the past. That is, in the words of M. Gorky, the writer is three times; reflected the past, present, and future. In the language of Bugaj, the story sits in the place of the enemy, and the love of our people for the land is once again exaggerated. After Mikayil Rzaguluzade, Mehdi Huseyn wrote the stories “Fiery Sword”, Ilyas Efendiyev wrote “Snow Mountain”. Here, too, the views we have just expressed are taken as a basis.

The story “Blood Spring” written by Suleyman Sani Akhundov in 1923 is also based on an interesting legend. The subject of the story is a blood feud between feudal tribes. In the finale of the story, the author puts forward the protests of two young people against the ugly traditions of the old world as the main idea, but the bloody enmity between Misir khan and Surkhay khan cannot be saved. The help of nature, the revenge of nature, forces them to regret their actions. The collapse of two mountains as a result of the earthquake took both young men, victims of the feudal world, in their arms. From there, the water boils a red spring. This spring, called “Blood Spring”, immortalizes the tragedy of young people.

Ali Valiyev’s “Epic of Madar” is also based on folk tales. People’s writer Ali Valiyev’s work is rich in folklore colors and style. He expects this again in his works for children. The story instills in children such moral qualities as belief in the power of science, fearlessness, struggle, endurance in the face of adversity, courage, and determination. Heroes who oppose oppression and injustice in Azerbaijani folk tales always win in their struggles and achieve their goals, albeit at the cost of great difficulties. It is not difficult to observe these features in the fairy tale “The Epic of Madar”. The story highlights the idea of the invincibility of the people’s power, the intelligent, prudent, noble and militant Azerbaijani woman.

Folklore traditions have played a significant role in the formation and development of Azerbaijani children’s literature. The motifs, images and plots of fairy tales and epics formed a lyrical-romantic, legendary-romantic style and genre in children’s literature. In particular, “Kitabi-Dada Gorgud”, an ancient and immortal monument of Azerbaijani folklore and scientific literature, had a positive and effective impact on children’s literature, including prose and poetry, and enriched children’s prose and poetry.

Conclusion. Azerbaijani children’s literature has benefited from advanced traditions in fulfilling its creative tasks. When talking about the traditions of children’s literature, we must first of all consider the traditions of folklore, the oral literature of the people. The artistic wealth of the people is a real school of creativity. Talented poets and composers studying at this school become geniuses in their works when they communicate with folk art and apply to its treasury. Folklore is an inexhaustible source and inspiration for written literature. Tales and legends, which are the product of the people’s artistic thinking, reflect, first of all,

the people’s history of struggle, spiritual world and philosophy, morals, traditions and hopes for a better life.

References:

1. Azərbaycan məhəbbət dastanları. Bakı, 1979.
2. Köçərli F. Balalara hədiyyə. Bakı, 2013.
3. Həmzətov R. Mənim Dağıstanım. II hissə. Bakı, 1977.
4. Talıbzadə K. Abbas Səhhət. Bakı, 1955.
5. Əfəndiyev R. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, 1981.
6. Həşimov Ə. Azərbaycan xalq pedaqogikasının bəzi məsələləri. Bakı, 1970.
7. Mirzəyev Ə. Ali babanın nağılları. Bakı, 1998.

Гафарова С. Фольклорні мотиви в літературних прикладах

Анотація. Стаття присвячена фольклорним мотивам у літературних прикладах азербайджанської літератури. З першого дня, коли зародилося їхнє художнє мислення, народ не забував наслідувати духовні потреби та естетичні смаки своїх дітей, які були продовженням їхнього життя, створювали для них цінний, повний і багатий словниковий запас. Взагалі люди не тільки великі художники, а й великі педагоги. Від першого дня становлення світу і до сьогодні художнє мислення народу не забуло свого майбутнього, духовних потреб та естетичних смаків своїх дітей, створило для нього цінне художнє багатство. Якщо зазирнути трохи раніше, то ще раз підтвердимо нашу думку, що все це – у казках, піснях, загадках, мареннях тощо. Вона завжди була в центрі уваги для навчання і виховання дитини, щоб вона виросла розумною, здібною, розуміючою людиною, яка розуміє життя і світ. Все присвячено становленню наших майбутніх дітей. Розповідь – це не лише солодка духовна їжа вільного часу дитини, а й засіб пізнання життя. За словами мудрих бабусь і мудрих старців, поряд з фантазією, простотою, чистотою та уявою дитинства просякнута мудрість старших. Використання та насолода фольклором не були рідкістю в азербайджанській дитячій прозі. Описи й вислови, чітке, образне мислення, що впливало з живої розмовної мови народу, знайшли відображення в найкращих зразках дитячої прози. Використання фольклору у творчості наших письменників не залишилося на рівні казки, не призвело до його наслідування та повторення. Навпаки, за допомогою фольклору письменники внесли у фольклор нові ідеї та мотиви. Якості фольклору завжди були в центрі уваги писемної літератури, а найвдаліші твори відображають дух народу, що витікає з народної творчості. Видатні митці завжди цінували цю велику силу народної творчості, закликали митців користуватися цим невичерпним скарбом.

Ключові слова: фольклор, азербайджанська література, інтереси дітей, фольклор, поезія.

Генц А. В.,
*асистентка кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка
Львівського національного університету імені Івана Франка, аспірантка*

ІСТОРИОГРАФІЧНА “ФІЗИОНОМІЯ” ЛЕСІ УКРАЇНКИ: ПОЧАТКОВИЙ КОД

Анотація. У статті окреслено ключові концепти рецепції творчості Лесі Українки в історіях української літератури XIX – першої половини XX століття. Зосереджено увагу на парадигматичній історіографічній методології дослідників, трактуванні тематично-проблемних та філософських аспектів творчості письменниці. Досліджено форми критичного дискурсу та методологічних принципів селекції художніх текстів письменниці. Проаналізовано інтерпретацію стрижневих маркерів поетичного ідіостилу Лесі Українки в літературній історіографії, а також трактування генези й естетичних передумов її творчості. У статті вивчено теоретичні та методологічні засади історико-літературних синтезів Лесі Українки у контексті загальноєвропейських історіографічних традицій, окреслено етапи розвитку історії письменства в українському літературознавстві. Зактуалізовано мотиви текстів Лариси Косач, жанрово-родові та ідейно-тематичні засади її творів. Осмислено нарративні принципи істориків літератури XIX–XX століття, а також методологію історіографів, яка передовсім базується на біо-бібліографічному, естетичному, соціологічному та текстуально-аналітичному підходах. У статті зацентровано на питанні історіографічного вивчення художніх творів Лесі Українки, а, головне, на розкритті змісту і форми інтерпретації текстів мисткині через ідейно-художню, культурно-історичну призму історико-літературного доробку означеного періоду. Висвітлено проблему феміної ідентифікації та соціальної емансипації на основі історіографічного нарративу Івана Франка. Також визначено стрижневі історико-літературні підходи Лесі Українки в контексті українського та західноєвропейського наукового дискурсу. Доведено, що літературна історіографія української літературознавчини загалом є синтезом численних історіографічних модусів, методологічних історико-літературних принципів, результатом консенсусу різних естетичних та філософських спрямувань XIX–XX століття. У статті проартикульовано ідейно-культурологічні основи вітчизняного письменства, його ретроспективне підґрунтя та мотив національної ідентичності у розвідках Лесі Українки.

Ключові слова: Леся Українка, історія літератури, історіографія, наукова методологія, історико-літературна інтерпретація.

Постановка проблеми. “Поетеса зламу століть” [1, с. 264], – так пише про Леся Українку сучасна дослідниця В. Агеєва. Прикметно, що творчість письменниці не лише відображає художньо-стильову еволюцію української літератури, але й засвідчує видозміну національно-культурного коду в нових хронологічних вимірах. Саме тому ідейно-естетичні доміанти творчості Лесі Українки важливі передовсім для осмислення історіографічно-методологічних аспектів вивчення українського письменства XIX – першої половини XX століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному літературознавстві є чимало розвідок, у яких окреслено рецепцію письменницького доробку Лесі Українки в історико-літературному дискурсі. Вони головне базуються на осмисленні індивідуального авторського нарративу крізь призму методології окремих істориків національного письменства, тому існує потреба сучасного узагальнення та системного аналізу поглядів історіографів XIX–XX століття на літературну постать Лесі Українки. Тож, основним джерелом для вивчення інтерпретації творчості письменниці в історико-літературних оглядах XIX–XX століття є передовсім напрацювання як із літературної історіографії окресленого періоду (Ом. Огоновського, І. Франка, С. Єфремова, М. Зерова, К. Меннінга), так і лесезнавців XX–XXI століття (С. Павличко, О. Забужко, В. Агеєвої).

Постановка завдання. Рецепція творчості кожного письменника в історіографічному дискурсі, безперечно, є не лише синтезом різнопланових критичних нарративів, поєднанням методологічних принципів селекції художніх текстів, але й певним чином ідейного консенсусу літературознавчих течій. Тому метою статті є систематизація історико-літературних поглядів XIX – першої половини XX століття на письменницькі напрацювання Лесі Українки.

Виклад основного матеріалу. Уперше на творчості Лариси Косач в історико-літературному контексті зосередився Ом. Огоновський в “Історії літератури руської”, започаткованій у 1886 році. Дослідник, застосувавши біо-бібліографічну та формально-естетичну методологію, зазначав, що стиль письменниці тяжіє до романтизму, але у ньому “добачаємо больше новїйший напрямъ словесности” [2, с. 1128]. Окрім цього, історіограф не оминув прозової творчості та перекладацької діяльності письменниці.

Значно більшої уваги заслуговує аналіз художніх текстів Лесі Українки в історико-літературній парадигмі І. Франка, який, до слова, був редактором та видавцем її першої збірки “На крилах пісень” (1893). У своєму історіографічному огляді “Южно-русская литература”, написаному в 1904 році на прохання А. Кримського для “Енциклопедичного словника” (1890–1907) Брокгауза і Єфрона, Франко серед ліричних творів XX століття головне виокремив “сильный талант Леси Украинки (псевдоним), у которой нота глубокой гражданской скорби сливается с энергической решимостью бороться за осуществление высоких идеалов и несколько аскетичным отречением от личных удовольствий” [3, с. 154]. Фактично повторивши цю тезу в “Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.” (1909), дослідник додав: “Артистка в повнім значенні цього слова, вона, однак, не сторонить від сучасного життя, живе його інтересами, гаряче відчуває його болі і завжди вміє знайти сильний, пластичний вислів для свого чуття”

[4, с. 520]. Де-факто наскрізним було Франкове наголошення на поєднанні різноманітних жанрово-родових та ідейно-тематичних засад у творчості Лесі Українки.

Важливою для вивчення історіографічної рецепції художніх текстів письменниці є **“Історія українського письменства”** (1924) С. Єфремова. Дослідник, окресливши постать Лесі Українки як одну з центральних в історії української поезії кінця XIX – початку XXI століття, влучно зауважив: *“надзвичайно тонкої організації, інтелігентна, чула душа поетеси однаково озивається як на громадянські мотиви, з великою силою оспівуючи болі рідного краю та надії на перемогу в громадській боротьбі, так і на інтимні почування душі сумовитого інтелігента-сучасника, що перетворюються під її рукою в тонке мереживо чистої лірики”* [5, с. 402]. Історик літератури виокремив стрижневі наративи її творів: мотив самотності, проблему правди і краси, питання природи творчості, становище одиниць проти громади. Та все ж, ключовим чинником, який інтенсифікував літературний розвиток поетеси, головно вважав соціальну екзистенцію, бо *“занадто міцним ланцюгом прип’яла вона себе до сучасності, щоб могла од неї одірватись; тривоги й запити сьогочасного інтелігента чутно скрізь, хоч би в яку далеку од сучасної дійсності пуцу завела її творча фантазія”* [5, с. 405–406].

Показовою і характеристичною також є рецепція творчості Лесі Українки в історико-літературних напрацюваннях М. Зерова. Критикуючи періодизацію українського письменства авторства С. Єфремова, наступник зауважив, що той *“немов накидає читачеві враження, ніби Леся Українка є найхарактернішою представницею поезії 80-х”* [6, с. 14], бо, *“розподіляючи письменників по десятилітніх періодах, він (С. Єфремов – А. Г.) виходить звичайно з дати їх першого – друкованого або прийнятого до літературного канону – твору”* [6, с. 14]. Властиво, що М. Зеров, проаналізувавши мотиви, які виокремив його попередник, окреслив лінійний рух від ліричних до драматичних форм, де Леся Українка *“з’являється поетом індивідуальних змагань, краси і сили прометеївськи настроєної одиниці”* [7, с. 272]. Дослідник стверджував, що особлива заслуга поетеси в її загальнолюдському та європейському спрямуванні. Зауважимо, що М. Зеров у курсі лекцій **“Від Куліша до Винниченка. Нариси з новітнього українського письменства”** (1929) критикує і Франкову характеристику-перифраз Лесі Українки (*“одинокий мужчина на всю соборну Україну”* [8, с. 271]), позаяк *“це формула, яку треба приймати cum grano salis”* (з перебільшенням – А. Г.) [9, с. 118], бо вона дає *“не зовсім вірний образ поезії, мужньої – в значінні чоловіцької, далекої від характерних виявів жіночої психіки”* [9, с. 118]. Незважаючи на те, що І. Франко твердив про *“талант сильний, наскрізь мужній, хоч не позбавлений жіночої грації й ніжності”* [9, с. 118], М. Зеров вважав, що *“вона тим і сильна, що завжди поєднувала в собі пристрасні, прометеєвим огнем поійняті пориви з нотами ніжності, з прославленням жіночого героїзму, терпіння й самопожертви”* [9, с. 119]. З опініями Франка справедливо не погоджується й сучасна дослідниця О. Забужко, вважаючи, що він *“поставив її (йдеться про Лесю Українку – А. Г.) “за творчий приклад м’яким та рознервованим” сучасникам-чоловікам: акурат ці останні й склали “цільову аудиторію” його славнозвісного полемічного випадку про “одинокого мужчину”, а самому йому, либонь, і в гадку не клалося, що жінка може бути не конче*

й підлецена, коли її вживають на таке “педагогічне” порівняння...” [10, с. 17]. Справді, йдеться про заперечення загальнокультурної системи цінностей (зокрема її гендерної детермінації), яку визначали лише маскуліною типологією. Властиво, що ідеї Забужко суголосні з екзистенційними поглядами французької дослідниці Симони де Бовуар, яка критикувала думку, що *“жінку характеризує те, що відрізняє її од чоловіка, але не навпаки: він – головний, вона – другорядна. Він – Суб’єкт, він – Абсолют. Вона – Інша”* [11, с. 27]. Тож, концепт “іншої” у Франка, на жаль, не лише резонує з фемінною ідентифікацією, але й частково суперечить з визначенням емансипації на різних рівнях соціуму.

Натомість “класичну” рецепцію творчості Лесі Українки крізь призму прорадянської ідеології бачимо в **“Історії української літератури”** у 2-ох томах (1955). Вульгарно-соціологічна методологія призвела до абсурдних висновків, буцімто *“літературу Леся Українка ставила в залежність від політики, вважала політичну діяльність для себе як для літератора обов’язковою”* [12, с. 639], саме тому *“обстоювала матеріалістичну концепцію прекрасного”* [12, с. 640], а *“своє пристрасне і високопоетичне слово поставила на службу народові, стала другом робітників”* [12, с. 642]. Безсумнівно, що найкращим запереченням цих тверджень, є слова поетеси, адресовані І. Франкові у листі від 13–14 січня 1903 року. Звернувши увагу на дискусійні моменти його статті “Марія Копорніска”, зокрема – зосередженість лише на громадянській ліриці польської письменниці, Леся Українка зауважила, що *“на ліричних поетах-громадянах відбивається упертість особисто людської натури, що не дає себе заглушити навіть найміцнішими і найцивілішими загальнолюдськими інтересами”* [13, с. 12]. Лариса Косач, звісно, ніколи не заперечувала соціальної місії письменства, утім вважала його певним надсусупільним досвідом, часто ірраціональним та алогічним.

Іншим вагомим недоліком “Історії української літератури” є переконання упорядників, що *“російська література була джерелом найпередовіших ідей”* [13, с. 641] того часу. Цікаво, що схожий погляд на “благотворний” вплив літератури метрополії частково “прижився” і в західній історіографії. Зокрема, американський історик літератури К. Меннінг у своєму історіографічному огляді **“Ukrainian Literature: Studies of the Leading Authors”** (1944) зазначив, що розвиток неоромантизму насамперед пов’язаний з російським письменством, представники якого наприкінці XIX століття *“почали вимагати для себе тих прав, що й інші країни”* [14, р. 89]. Втім, дослідник зауважив, що *“хоч ті самі віяння були в українській літературі, українські автори ніколи не схилили коліно перед тим особливим типом російського лібералізму, який зневажав право України на існування”* [14, р. 89]. Загалом, історико-літературний аналіз Меннінга базується на біографічній методології, позаяк історіограф був переконаний, що літературні таланти Лесі Українки насамперед *“допомогли змінити монотонність тих місяців страждань, коли поетеса була прикута до ліжка”* [14, р. 89]. До слова, О. Забужко справедливо заперечує пошанування її творчості *“за те, що важко хворіла й мужньо терпіла біль”* [10, с. 13], натомість справедливо стверджує, що *“духовно Леся Українка являє собою таки одну з “найздоровіших” постатей в українській культурній історії”* [10, с. 17]. Саме тому переконливо, що творчість Лесі Українки К. Меннінг вважав *“кінцем того старого етнографічно-політич-*

ного періоду [14, р. 96], точкою відліку для нової літератури, “яка мала адаптувати для України загальноєвропейські ідеї та вивести інтелігенцію в новий світ” [14, р. 96].

У контексті українського та західноєвропейського наукового дискурсу слід також згадати історико-літературні статті Лесі Українки, зокрема: “**Два напрямлення в новейшій італіанській літературі**”, опубліковану в “Ілюстрованому зборнику Киевского літературно-артистического общества” в 1900 році; “**Писателі-русини на Буковині**”, яку було надруковано в газеті “Буковина” за 14, 16, 19 квітня 1900 року; “**Малорусские писатели на Буковине**” для журналу “Жизнь” (1900); “**Заметки о новейшей польской литературе**”, уперше опубліковані у журналі “Жизнь” 1901 року. Загалом, у розвідці “**Малорусские писатели на Буковине**” дослідниця аргументувала своє бачення розвитку письменства, яке пояснювала лише “*присутствием в данной литературе сильных и оригинальных талантов*” [15, с. 62], що частково суперечило поглядам І. Франка, за яким національна література – “*се витвір колективної праці духовної, назрілих загальних змагань усієї суспільності, а не одрізнені прояви поодиноких, самотніх, хоч би й великих талантів*” [16, с. 18]. Власне, у цій розвідці Леся Українка вперше окреслила модернізм як новий літературний період, що протиставлений народницькій течії, як певне “*заперечення ілюзіоністсько-натуралістичної практики в художній царині, обґрунтованої філософією позитивізму*” [17, с. 457].

Напрочуд суголосні погляди письменниці в контексті формування політичного і державницького світогляду нації і з ідеями історика літератури П. Куліша. У статті “**Не так ті вороги, як добрі люди**” (1897) Леся Українка переконувала, що “*у нас на Україні перш усього треба здобути собі інтелігенцію, вернути нації її “мозок”, – аби не було так, що є над чим робити, та нема кому...*” [18, с. 22]. Ті ж погляди пропагував П. Куліш, який вважав, що перш за все українська культурна еліта повинна бути дієвою силою для пошуку і побудови власної національної ідентичності. Безперечно, недаремно літературознавчиня С. Павличко переконувала, що українська література в баченні Лесі Українки “*не є літературою з правильним розвитком. Однак включивши до свого канону нові явища, українська література має шанс дістати “правильний розвиток”*” [19, с. 41]. Сама Лариса Косач не лише заперечувала інерційність консервативний догматизм попередніх історико-літературних етапів, але й наголошувала на потребі пошуку нових мистецьких форм та шляхів розвитку белетристики.

Висновки. Таким чином, можемо стверджувати, що вже в історіях української літератури XIX століття (спорадично), а в історіографії XX століття (комплексно) відтворено не лише художній феномен творчості Лесі Українки, але й національний та філософський зміст поглядів письменниці. Безсумнівно, що важливе значення для розуміння й окреслення якості й особливостей її “фізіономії” в історії національної й загальноєвропейської літератури мають літературно-критичні статті мисткині про історію та методологію письменства. Властиво, особливою і визначальною в історіографічному дискурсі Лесі Українки була також співпраця і полеміка щодо історіографічних проблем з Іваном Франком.

Література:

1. Агеєва В. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в пост-модерній інтерпретації. Київ : Либідь, 1999. 264 с.

2. Огоновський О. Історія літератури руської [української] / фотопередрук з післясловом О. Горбача. Мюнхен, 1992. Ч. III (1–2). Вік XIX (Проза). 1337 с.
3. Франко І. Южно-русская литература. *Зібрання творів у 50 т.* Київ : Наук. думка, 1979. Т. 41. С. 101–161.
4. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. *Зібрання творів у 50 т.* Київ : Наук. думка, 1980. Т. 41. С. 194–470.
5. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ : Femina, 1995. 538 с.
6. Зеров М. Періодизація і схеми нового українського письменства. *Українське письменство / упоряд. М. Сулима; післям. М. Москаленка.* Київ : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. С. 11–15.
7. Зеров М. Леся Українка (3 нагоди нового видання творів). *Українське письменство / упоряд. М. Сулима; післям. М. Москаленка.* Київ : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. С. 266–274.
8. Зеров М. Леся Українка. *Від Куліша до Винниченка. Нариси з новітнього українського письменства.* Київ : Культура, 1926. С. 104–141.
9. Франко І. Леся Українка. *Зібрання творів у 50 т.* Київ : Наук. думка, 1979. Т. 31. С. 254–274.
10. Забужко О. Notre Dame D’Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ : Факт, 2007. 638 с.
11. Бовуар де С. Друга стаття: у двох томах / пер. Н. Воробійова, П. Воробійов, Я. Собко. Київ : Основи, 1994. Т. 1. 390 с.
12. Історія української літератури: у 2-х томах / ред. О. І. Білецький (голова) та ін. Київ : вид-во АН УРСР, 1955. Т. 1. 731 с.
13. Українка Леся. Лист до І. Франка (від 13, 14 січня 1903 р.). *Зібрання творів у 12 т.* Київ : Наук. думка, 1979. Т. 12. С. 11–20.
14. Manning C. A. Ukrainian Literature, Studies of the Leading Authors. Jersey City : Ukrainian National Association, 1944. 126 р.
15. Українка Леся. Малорусские писатели на Буковине. *Зібрання творів у 12 т.* Київ : Наук. думка, 1977. Т. 8. С. 62–75.
16. Франко І. Метод і задача історії літератури. *Зібрання творів у 50 т.* Київ : Наук. думка, 1984. Т. 41. С. 17–23.
17. Літературознавчий словник-довідник / ред. Р. Т. Громяка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ “Академія”, 2007. 752 с.
18. Українка Леся. Не так ті вороги, як добрі люди. *Зібрання творів у 12 т.* Київ : Наук. думка, 1977. Т. 8. С. 19–25.
19. Павличко С. Теорія літератури. Київ : Основи, 2002. 679 с.

Hents A. Historiographical “physiomy” of Lesia Ukrainka: initial code

Summary. The article singles out the key concepts of the reception of Lesya Ukrainka’s work in the histories of Ukrainian literature of the XIX – first half of the XX century. The focus is on the paradigmatics of historiographical methodology of researchers, interpretation of the thematic-problematic and philosophical aspects of writers’ work. Forms of critical discourse and methodological principles of selection of literary texts of writers are investigated. The interpretation of the core marks of the head of the poetic idiosyncrasy Lesya Ukrainka in literary historiography, as well as the interpretation of the genesis and aesthetic preconditions of her work are analyzed. The article studies the theoretical and methodological principles of historical and literary synthesis of Lesya Ukrainka in the context of European historiographical traditions, outlines the stages of development of the history of writing in Ukrainian literary criticism. The motives of Larysa Kosach’s texts, genre-genus and ideological-thematic principles of her works are formulated. The narrative principles of historians of literature of the XIX–XX centuries, as well as the methodology of historiographers, which is primarily based on bio-bibliographic, aesthetic, sociological and textual-analytical approaches, are comprehended. The

article focuses on the issue of historiographical study of Lesya Ukrainka's works, and, above all, on the disclosure of the content and form of interpretation of the artist's texts through the ideological-artistic, cultural-historical prism of historical and literary works of this period. The problem of feminine identification and social emancipation on the basis of Ivan Franko's historiographical narrative is highlighted. Lesya Ukrainka's core historical and literary approaches in the context of Ukrainian and Western European scientific discourse are also identified. It is proved that

the literary historiography of the Ukrainian literary critic in general is a synthesis of numerous historiographical modes, methodological historical and literary principles, the result of the consensus of different aesthetic and philosophical trends of the XIX–XX century. The article articulates the ideological and cultural foundations of national literature, its retrospective basis and the motive of national identity in the intelligence of Lesya Ukrainka.

Key words: Lesya Ukrainka, history of literature, historiography, scientific methodology, historical-literary interpretation.

Голубішко І. Ю.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германських мов і зарубіжної літератури
Камянець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Лаврова А. О.,
кандидат філологічних наук, доцент

АНГЛОМОВНА ПОЕЗІЯ НІГЕРІЇ ПРО ГРОМАДЯНСЬКУ ВІЙНУ 1967–1970 РОКІВ

Анотація. У статті відзначено безумовну своєрідність поетичного слова, особливість таланту нігерійських авторів, які посідають завдяки своїй діяльності важливе місце в культурному та соціальному житті цього континенту. Метою даної розвідки є аналіз поетичних творів нігерійських авторів, присвячених подіям громадянської війни у цій країні (1967–1970 рр.). Мета визначає завдання – розглянути жанрово-тематичне розмаїття поетичних творів, відображення національної ідентичності у поезіях. Актуальність даної статті визначила недостатня вивченість творів африканських поетів (і нігерійських зокрема).

Нігерійська поезія, безсумнівно, збагатила нашого читача цінностями культури африканського континенту і дала йому змогу краще пізнати надбання молодих літераторів, що працювали в умовах війни і безпосередньо після неї, зрозуміти внутрішній світ ліричних героїв та заохотити читачів до глибшого проникнення в поетичну скарбницю Африки. Поезія Нігерії – це екзотика та африканські барви, немов би послання українцям здалека, але з іншого боку – в цих текстах багато реалій, близьких українському суспільству: військовий стан, перегуки між складними ситуаціями у суспільстві, мовні сутічки зокрема.

Поезія про незалежність Нігерії часом висловлює не ворожість між різними регіонами країни, а радше відчуття визволення від колоніального рабства. Такий матеріал культивує почуття нігерійства, оформлене з точки зору переліку різних компонентів країни, їх якостей і характеристик.

Отже, воєнна поезія Нігерії періоду громадянської війни значною мірою є частиною похвали, очорнення і оповідних традицій, таких типових для нігерійської літературної традиції. Як правило, саме військове керівництво обох сторін є предметом цих поезій.

Поезія виражає відчуття важливості збереження Федерації та наполягає, що цілісність нації підтверджується жертвами війни. У зв'язку з цим таку поезію можна розглядати ширше – у контексті змін у вираженні самототожності.

Ключові слова: вірш, англомова поезія, Нігерія, національна ідентичність, громадянська війна.

Постановка проблеми. Колишня колонія Великої Британії Нігерія у ХХ ст. пережила жакливу громадянську війну, людські втрати від якої склали близько 3 млн загиблих з обох сторін. Конфлікт став результатом економічних, етнічних, культурних та релігійних стосунків між народами Нігерії. Країна була штучною структурою, яку створила Великобританія, яка не враховувала лінгвістичні, етнічні та релігійні відмінності. Конфлікт тривав з 6 липня 1967 р. до 15 січня 1970 р. Сепаратисти проголосили незалежну республіку Біафру і з цього моменту розпочалися бойові дії. Громадянська війна Нігерії поряд із В'єтнамською війною вважається найбільш кровопролитним конфліктом 1960-х років. Безумовно, ці події не могли не відбитися у нігерійській літературі як цього періоду, так і у подальшому. Отже, *метою* даної розвідки є аналіз поетичних творів нігерійських авторів, присвячених подіям громадянської війни у цій країні (1967–1970 рр.). Мета визначає завдання – розглянути жанрово-тематичне розмаїття поетичних творів, відображення національної ідентичності у поезіях; відзначити безумовну своєрідність поетичного слова, особливість таланту окремих авторів, які посідають завдяки своїй діяльності важливе місце в культурному та соціальному житті цього континенту.

Аналіз джерел. Слід зауважити, що африканській літературі присвячено не так багато студій і розвідок у вітчизняній літературознавчій науці, не зважаючи на те, що серед письменників Нігерії є і лауреат Нобелівської премії Воле Шойнка (Аківанде Олуволе Бабатунде Соїнка), і перший англомовний поет-модерніст Африки Габріель Імомотімі Окара, і один з найталановитіших поетів Крістофер Іфеканду Окігбо, що загинув під час бойових дій у віці 35 років. Серед публікацій українською мовою можемо відзначити низку перекладів у журналі іноземної літератури “Всесвіт” (1959–1990 рр., поезія Нігерії представлена у № 9 1973 року і № 12 1975 року) [1], антологію “Поезія Африки” [2], яку було видано 1983 року та статтю О. Б. Паньківа “Поезія Африки мовою Тараса Шевченка” [3] (однак ця стаття присвячена, перш за все, перекладацьким студіям щодо африканської поезії). У своєму дослідженні літературознавець підкреслював, що “поезія Африки, безсумнівно, збагатила нашу літературу цінностями культури африканського континенту і дала змогу читачам краще пізнати надбання африканських літератур, зрозуміти внутрішній світ ліричних героїв і заохотити перекладачів до глибинного проникнення в поетичну скарбницю Африки” [3, с. 83]. Дещо більше розвідок, присвячених саме англомовній літературі Африки і, зокрема, Нігерії, зустрічаємо в англомовних [4; 5; 6; 7] та російських академічних виданнях [8; 9]. Саме така недостатня вивченість творів африканських поетів (і нігерійських зокрема) і визначила актуальність даної статті.

Матеріали дослідження. В останні роки у Нігерії популярними стали воєнні мемуари, статті, що присвячені подіям і особистостям громадянської війни в країні, поезії, написані у роки війни (1967–1970).

Домінуючою характеристикою віршів (поряд із осудом, що своїм корінням іде в традицію суду і дидактизмом, який розвився з традиції релігійного вірша) є похвала. Тут перед публікою були представлені якості крупних діячів федеральної армії та уряду – самого Якубу Говона, Маммана Шува, Усмана Хасана Каціна та інших. Зазвичай їхні особистісні якості (хоробрість, стійкість, лідерство) склали стандартну тему [10, с. 219]:

*Leader of the age, my heart bids me
make this song for you. Major Yakubu Gowon, great one,
leader of soldiers.
The world recognises you, your zeal and your honesty.
Your patience is very great. You have no elder, only younger
brothers among
all the soldier-governors.
You have no fear, only respect for others. If any man opposes
you or acts shamelessly, compel him to return to the road,
commander of the host of soldiers.
fader of the centre here in the north, Hassan, lion,
your fearless nature is a wonder. We enjoy the fruits, you
labour at them.
You it is that train our soldiers.
Your great zeal, Mamman Shuwa has long been known,
and now today I shall include ii in this account or
the soldiers.
I too would like to learn – I refuse to swerve from the road;
give me the form to sign, Muhammadu Shuwa, who holds
the reins of the
soldiers.
Like a great steed that fills the eye, Murtala, leader of men,
you who set brave men to work, to cook – not tuwo but
soldiers cannon.
Major Yakubu Dan Juma, lenfold greetings!*

Тоді як наведений приклад відображає типовий зміст більшої частини хвалебної поезії того періоду, адресованої “великим людям”, Акілу Алію також використовує той самий стиль в оспівуванні рядового солдата [10, с. 220–221]:

*And now, very soon, I wish to turn my attention
to great men, calling them and praising them, without
distinguishing rank,
brave men, men of sheer courage, wholesalers of fire,
soldiers.
Pioneers in the battlefield! Those who make strong men
hospital patients!
Those who turn while cloth into check cloth! Those who
teach lepers to drive!
Those who lay strong men low – soldiers!
Crawling, going into holes or sinking deep in water,
now that Ojukwu has gone too far in his eagerness,
strike him down, harry him ceaselessly.
Most surely no sluggard can be a soldier.
Well, my fine young men, today there can be no more
enjoying an easy life.*

Поет орієнтується на людину, граючи зі стосунками між цією людиною і роллю або статусом, що очікується від нього/неї. Персоналізований характер традиції похвали також означає, що її зворотній бік, очорнення, також спрямований особистісно, цього разу на Оджукву (Чуквуекека Одумегву-Оджукву – нігерійський політичний і військовий діяч, засновник

частково визнаної держави Біафра у роки громадянської війни в Нігерії, що належав до народу іґбо) [10, с. 221]:

*Soldiers who leave no malicious attack unavenged; who
fear no quarrel;
it is you who subjugate the shameless one the one who has
deviated far from the right way.
Toss him and catch him like a stone in carabke.
Give him your sort of cola-nuts, that he has asked for!
And since he has provoked you, do your duty by him.
Don't let Ojukwu get away with it, soldiers.
Hey Ojukwu! You lie! Your guessing game
and your soothsayers are both given the lie.
Brave men are after you and they
will catch you, the soldiers.
What's the matter with you, Ojukwu? I see you frown,
and increase the intensity of your screaming.
Has some calamity come upon you?
Yes you've met the rage of the soldiers.
Don't be afraid! A grown man does not cry at the razor.
Wherever you are, inside or outside, slow down and go
and seek peace from the soldiers.*

Більшість віршів базуються на такому чергуванні похвали і очорнення. Значна частина поезії спрямована проти іґбо, у деяких випадках очорнення Оджукву змальовує картину, в якій він несе відповідальність за те, що збив з вірного шляху народ іґбо. Наприклад, у вірші поетеси Алхаджі Яр Шеху [11, с. 15]:

*God is not unjust, and He abhors discord,
He ordained authority, whereby the one who does ill will
be held,
And brought to justice without hostility.
You were invited to come and reach an accommodation,
but you turned away in enmity,
You were coaxed and encouraged,
in order to calm the situation and reach agreement,
But you said you did not know Nigeria.
Ojukwu it was who was inciting you, trying to blind your
sense of reason,
He split you from your government, in preparation for your
desiruction,
In order to ruin our great nation. Nigeria.
He called you to hand over yourselves, your children
and your wealth,
With which to purchase a whole load of trouble; a few
transport planes
Will do you little good in the fight.*

У низці поезій репрезентовано хронологію подій, що призвели до початку бойових дій, і нарис ходу війни на момент написання. Наприклад, “Падіння Енугу”, “Історія війни в Нігерії з моменту її початку 27/5/67 до 7/10/67” Муді Спікіна, де автор викладає своє розуміння послідовності подій, що призвели до відокремлення, тим самим обґрунтовуючи відповідальність Оджукву за війну. Поема детально описує хід наступу і відступу, наземні і повітряні атаки, а також розташування федеральних сил та їх старших офіцерів.

Фонова оповідь у низці віршів Альхаджі Яр Шеху містить у собі картину Нігерії до початку війни, в якій кожна частина країни вносила ресурси до цілого: північ – зернові культури, бавовну, металообробку, шкіру; південь – нафту, пальмову олію, горіхи коли та багато іншого.

В уявленні про жертви і хоробрість солдат, такого розповсюдженого у поезії, лежить поняття “Єдина Нігерія”, що є викуваним з боротьби та болю; концептуально це не формулюється напрому, але проявляється у кілька способів та, найочевидніше, у посиланнях на участь нігерійських солдат у попередніх війнах [10, с. 225]:

*Yours is great heroism, and the world knows it
no one doubts it. If they speak of courage, they speak of you,
soldiers.*

*You performed thus in far-off lands, your zeal spreading far
and wide.*

*Then how much the more here at home – how can anyone
imagine you might fail us?*

Not I for one can think such a thing of the soldiers.

Warriors, this is your day! Your fellow-soldiers know you.

The enemy know you.

*You're not pleasant opponents, you, who lay strong men
low, soldiers.*

Тут варто відволіктися від громадянської війни, щоб подивитися на артикуляцію нігерійської ідентичності по відношенню до інших артикуляцій, які можна помітити у більш ранній поезії. Це вираження ідентичності як нігерійця на противагу Біафрану контрастує з ранішніми ідентифікаціями як північного у порівнянні з південним або навіть як штату Кано порівняно з іншими штатами. В уривку з “Арени” поета Сааду Зунгура “Північ, республіка чи монархія?” є чітке уявлення про антипівденні настрої, якими просякнуті дебати у період до здобуття незалежності, які засновані на страху потрапити під політичний контроль Півдня після здобуття незалежності. Однак у випадку з поемою Сааду Зунгур це виражається у заклику до представників Півночі провести радикальні реформи з метою покращення соціальних і політичних умов у межах захисту від панування Півдня. Інший, більш прямий і типовий вираз північної солідарності в опозиції до Півдня, містить наступний уривок з поезії Ібрагіма Каціни “Попередження мешканцям півночі” [11, с. 24]:

*In the name of God I write this poem,
I beseech you Lord to grant me skill in speech,*

My earnest entreaty is

That no stranger ensnares our North,

And makes it his, it is ours alone.

My fellow people of the North,

I bend my knee to you,

To you in love and respect,

In solidarity without ill will,

May God show us all the way.

Let us put on our armour down to our buttocks,

And drive out our enemies, they are our foes,

Let them cross the Niger and the Benue,

And go back there, leaving us alone

In our North.

Поезія про незалежність Нігерії часом вражає іншим тоном, що висловлює не ворожість щодо Півдня, а радше відчуття визволення від колоніального рабства. Такий матеріал дає відчуття нігерійства, оформлене з точки зору переліку різних компонентів країни, їх якостей і характеристик, а також індивідуального внеску до складу Нігерії, але у тій самій степені без прихильності до Однієї Нігерії, народженої жертвою, яку можна побачити у віршах про громадянську війну. Тим не

менш, одна з тем, яку можна побачити у політичних віршах ранішнього періоду, полягає у тому, що досягнення самоврядування у 1959 р., а згодом і незалежності у 1960 р. відбулося завдяки боротьбі і зусиллям лідерів певних партій. Можливо, тому нову поезією Нігерії відкриває “Пісня свободи” Гарба Ебісіді Фунтува [11, с. 56–57]:

All four regions I will talk of,

No major town will I leave out,

I do not joke,

Says Garba Ebisidi,

Who wrote this poem.

Northerners come hither,

Come to this place with goodwill,

Take the soap and sponge,

And my hope is, my desire is

That you will wash yourselves entirely clean.

You in the West come quickly,

I will give my gifts and more,

Since we have settled on the division.

We can have no more demands,

Let there be praise and praise again.

You in the South set your minds,

Now that the way has been set before us,

The time for wrestling is now over,

The time for new life is here,

There is nothing to flee from in this land.

In Lagos the city of business,

We know you were always active,

And that is why we are now free,

In Nigeria, let us not forget.

Since I see the country is one,

And things have come together,

That is why there are things I want to say,

In this poem I will not leave it,

Rather come out and say it openly.

Висновки. Воєнна поезія Нігерії періоду громадянської війни значною мірою є частиною похвали, очорнення і оповідних традицій, таких типових для нігерійської літературної традиції. Як правило, саме військове керівництво обох сторін є предметом цих поезій.

Поезія виражає відчуття важливості збереження Федерації та наполягає, що цілісність нації підтверджується жертвами війни. У зв'язку з цим таку поезію можна розглядати ширше – у контексті змін у вираженні самототожності. Можливо, помилкою було б думати про поступове розширення масштабу міста-держави до Північного регіону, Нігерії і Африки. Альтернативні, а інколи і врівноважуючі вираження ідентичності публічно формулюються у поезіях залежно від обставин, у яких пишуться і читаються вірші. Дослідження поезії африканського континенту є надзвичайно перспективним, тому в наших подальших розвідках буде цікавим висвітлення питань переосмислення у сучасній африканській літературі міфічних трансформацій, пошук перетинів з європейською та азійською міфологічною традицією.

Література:

1. *Всесвіт*. Київ. 1959–1990.
2. Ляхович А. Некоторые особенности развития англоязычной литературы Нигерии (1952–1991). *Вестник СПбГУ*. Сер. 13. 2015. Вып. 1. С. 73–80.
3. Мокрушина З. В. “Фортетьяно и барабаны”: нигерийские литераторы о неокOLONIALИЗМЕ. *Вестник СПбГУ*. Сер. 13. 2016. Вып. 2. С. 30–40.
4. Паньків О. Б. Поезія Африки мовою Тараса Шевченка. *Наукові праці. [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”]. Сер.: Філологія. Літературознавство*. 2012. Вип. 181. Т. 193. С. 83–87.
5. Поезія Африки : антологія. Київ : Дніпро. 1983. 182 с.
6. Genis G. *South African Great War Poetry 1914–1918: A Literary-historiographical Analysis*. Univ. of South Africa Press, 2014. 378 p.
7. Hiskett M. *An Anthology of Hausa Political Verse*. Hausa Edited Texts and Annotated. London : SOAS, 1977. 80 p.
8. Kola E. War and Nigerian Poetry: Peter Onwudinjo as a Case in Point. *Okike : Chinua Achebe Memorial Edition*, 2000. P. 279–295.
9. Okoye Ch. Poetics of Pathos: Achebe’s War Poetry. *Mgbakoigba, Journal of African Studies*. Vol. 5. No. 1. December 2015. P. 1–8.
10. Skinner A. N., Galadanci M. K. M. Qatar Soja – a Hausa poem on the Civil War. *Spectrum*, 1973. № 3. P. 97–125.
11. Smith M. G. The social functions and meaning of Hausa praise-singing. *Africa*. 1973. № 27. P. 26–45.

Holubishko I., Lavrova A. Nigerian english poetry on the 1967–1970 civil war

Summary. The article deals with the unconditional originality of the poetic word, the peculiarity of the talent of Nigerian authors, who take an important place in the cultural and social life of this continent. The purpose of this research is

to analyze the poetic works of Nigerian authors on the events of the civil war in this country (1967–1970). The goal defines the task – to look at the genre-thematic diversity of poetic works, the reflection of national identity in poetry. The relevance of this article was determined by the lack of study of the works of African poets (Nigerian in particular).

Nigerian poetry has undoubtedly enriched our readers with the cultural values of the African continent and given them a better understanding of the achievements of young writers who worked during and after the war, understand the inner world of lyrical characters and encourage readers to delve deeper into Africa’s poetic treasury. Nigerian poetry introduces us to Africa’s colours and originality, like a message to Ukrainians from afar, but on the other hand – in these texts there are many realities close to Ukrainian society: martial law, echoes between difficult situations in society, language clashes in particular.

Poetry about Nigeria’s independence sometimes expresses not hostility between different regions of the country, but rather a sense of liberation from colonial slavery. This material cultivates a sense of Nigeria, designed in terms of a list of different components of the country, their qualities and characteristics.

Thus, Nigeria’s military poetry during the Civil War is largely part of the praise, denigration, and narrative traditions so typical of the Nigerian literary tradition. As a rule, the military leadership of both sides is the subject of these poems.

Poetry expresses a sense of the importance of preserving the Federation and insists that the integrity of the nation is confirmed by the victims of the war. In this regard, such poetry can be considered more broadly – in the context of changes in the expression of identity.

Key words: poetry, English poetry, Nigeria, national identity, civil war.

*Журба С. С.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
Криворізького державного педагогічного університету*

ХУДОЖНЯ ТВОРЧІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ У КРИТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ МИКОЛИ ЗЕРОВА

Анотація. У статті окреслено методологічні підходи до аналізу художніх текстів в історико-літературних розвідках Миколи Зерова. Основну увагу зосереджено на аналітичних оглядах розвитку української літератури у 1922–1923 роках, характеристиці поезії, жанрового та ідейно-тематичного спектру творів критиком. Результати дослідження показали, що естетичний та формалістичний підходи до аналізу творів дозволили вченому вказати на основні домінуючі аспекти поезії Михайля Семенка, В. Сосюри, М. Рильського, П. Тичини, прози Григорія Косинки, Миколи Хвильового та інших. На основні критеріїв естетичного рівня творів письменників 20-х років ХХ століття, літературознавець визначає здобутки літературної техніки, жанру.

Акцентовано на інтерпретації збірки П. Тичини “Вітер з України” в контексті розвитку історії української літератури та творчості поета. Критична рецепція поезій Д. Загула, рецензії на збірки “З зелених гір”, “Наш день” репрезентують компаративний підхід до аналізу творів; вказують на типологію спільних мотивів у віршах поета та російській поезії. При дослідженні поезії віршів акцент дослідника зроблений на освоєнні Д. Загулом фольклорної традиції, інтерпретації біблійних образів і мотивів, використанні верлібру, мелодійності строфіки, своєрідності індивідуального стилю.

Аналіз художніх творів П. Тичини, Д. Загула критиком дозволив прочитати українську літературу в контексті світової, вказати на поезику стилю, своєрідність індивідуально-стильової манери митців. Акцентуючи на традиції вітчизняної літератури, М. Зеров виокремлював напрямки, які, на його думку, визначають духовний та мистецький розвиток у 20-х роках ХХ століття: національний ґрунт, орієнтація на європейську культуру. Вказано на проблемі історичних іманентних та контекстуальних змін в історії української літератури у працях науковця.

Ключові слова: М. Зеров, науково-критична рецепція, історико-літературна концепція, формалізм, естетизм.

Постановка проблеми. Науково-критичне осмислення літературного процесу початку ХХ століття репрезентували І. Франко, В. Перетц, С. Єфремов, Л. Білецький та молодше покоління дослідників – М. Драй-Хмара, М. Зеров, П. Филипович. Теоретичний, критичний, історико-літературний погляд на художній процес та окремі постаті у працях дослідників 20-х років ХХ століття Л. Білецького, О. Білецького, С. Єфремова, М. Зерова, П. Филиповича, Д. Чижевського формують цілісну картину розвитку української літератури. Завдяки цим літературознавцям “усталився погляд на відносну окремішність літературної критики, історико-літературних досліджень

і теоретико-естетичних узагальнень” [1, с. 16]. Літературна критика 20-х років ХХ століття була суголосною модерному оновленню літератури та реалізувалася “за парадигмою, яку висунув І. Франко на основі європейських традицій” [1, с. 12]. Домінуючим аспектом художності літературного тексту у літературознавчих студіях неокласиків був естетичний підхід – синтез “форми слова” та “любви до слова”.

На думку Г. Грабовича у цей період “в українському літературознавстві маємо два досконало екстремні зразки альтернативних підходів до історії літератури” [2, с. 29], які пов’язані з історіями літератури С. Єфремова (естетичний підхід), О. Дорошкевича, В. Коряка (соціологічний метод). У контексті літературознавчих здобутків слід виокремити працю Л. Білецького “Основи української літературно-наукової критики”, в якій наголошено на дотриманні дослідником методологічних підходів до оцінки історико-літературних фактів, визначено два етапи наукової творчості: інтуїтивне відкриття нових обріїв у певній галузі науки; методологічне обґрунтування інновацій [3]. Погляди Л. Білецького близькі до тез, окреслених у працях М. Зерова, П. Филиповича (всі вони були учнями семінару В. Перетца). 20-ті роки характеризуються зближенням публіцистики та наукової критики, що вказує на репрезентацію наукового підходу до аналізу художнього тексту.

Аналіз останніх досліджень. Творчий та науковий доробок київських неокласиків став предметом зацікавлення В. Башманівського, Н. Бернадської, В. Брюховецького, І. Дзюби, М. Жулинського, Л. Зіневич, Ю. Коваліва, Д. Наливайка, Л. Темченко та інших. В останні десятиліття з’явилися розвідки в яких окреслено літературно-критичні та історико-літературні погляди М. Зерова: генезу естетичних поглядів науковця досліджував В. Івашко [4]; літературно-критичний нарис ідей вченого зробив В. Брюховецький [5]; літературознавча рецепція творчості В. Сосюри, Є. Маланюка, М. Рильського в оцінці М. Зерова стала предметом дослідження О. Томчука [6]. Серед сучасних ретельних аналізів творчої та наукової спадщини вченого слід виділити праці О. Гальчук, Л. Демської-Будзуляк, В. Зварича, В. Івашка, Н. Котенко, В. Ніколенко, І. Сацка, О. Томчука, Н. Якубчак та інших. Літературознавчі розвідки М. Зерова, порівняно з художніми творами та перекладами, менше були предметом зацікавлення науковців, саме тому його критичний спадок потребує ґрунтовнішого дослідження. **Мета статті** – окреслити найважливіші підходи М. Зерова до аналізу творів своїх сучасників в історико-літературних розвідках 20-х років ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Історико-літературна концепція М. Зерова пов'язана з дискурсом модернізму у літературі та реалізована у працях “Від Куліша до Винниченка”, “До джерел”, “Нове українське письменство”. У науковій розвідці “До джерел” дослідник окреслив художні здобутки поезії, прози та драматургії XIX – 20-х років XX століття. Проголошуючи естетизм головним принципом мистецької практики (як змісту, так і форми), вчений поширює це поняття на культуру. Науковий світогляд літературознавця зорієнтований на традицію української літератури, демонструючи розширення духовно-культурного простору та перспективи розвитку в європейському контексті. Беручи участь у літературній дискусії 1925–1928 років, він звернувся до питання змісту й форми в літературі та оборони європейського дискурсу національної культури. Для літературно-критичної спадщини М. Зерова важливим є “встановлення ідентичності національної літератури, а також створення “високого канону” цієї літератури. Вчений планував написати чотири томи історії української літератури і там закріпити цей високий канон” [7, с. 274]. Сучасні дослідники спадщини науковця однотайні в тому, що після П. Куліша та І. Франка він був (та й залишається) одним із найяскравіших українських професійних критиків. Звісно, його історико-літературна діяльність розгорталася “в загальному дискурсі української філологічної школи та українського літературознавства того часу загалом, в оточенні таких вчених, як Л. Білецький, І. Айзеншток, С. Єфремов, Б. Якубський, П. Филипович, М. Драй-Хмара та ін.” [7, с. 273].

Літературно-критичні статті та рецензії М. Зеров почав друкувати на сторінках журналу “Світло” у 1912 р. З наступного року регулярно виступає в газеті “Рада”. Спочатку зацікавленнями студента Київського університету стають історико-літературні та історіографічні праці, пізніше звертається до сучасної йому літератури: однією з перших є рецензія на книгу Михайля Семенка “Prelude”. Співпраця у журналі “Життя і революція” була плідною: за 1925 рік надрукував 17 оглядів, статей та рецензій. Критичні оцінки М. Зерова визначили об'єктивність суджень щодо творів В. Еллана-Блакитного (“Василь Елланський”), М. Рильського (“Літературний шлях Максима Рильського”), В. Сосюри (“Володимир Сосюра – лірик і епік”); історико-літературних розвідок про А. Головка М. Бажана, О. Копиленка, В. Мисика, Михайля Семенка, Олексу Слісаренка, Ю. Яновського та інших. У літературознавчих студіях М. Зеров, “окрім безпосередніх обов'язків критика (синхронне прочитання художніх творів) та історика літератури (її осмислення в діахронному зрізі), розробляв і утверджував нові й доволі продуктивні мистецькі ідеї та концепції, пропагував естетичні пріоритети в мистецтві як визначальні, що на них, як відомо, особливо дражливо реагували пролетарські критики” [8, с. 90].

Зацікавлення літературознавця стосуються аналізу художніх творів представників різних стилевих течій – символістів, неокласиків, панфутуристів, неоромантиків. Осмислюючи певні теоретичні аспекти літератури (більше – культури), він все ж залишався істориком, а відтак “сприймав більшість змін у літературному процесі з точки зору історичної перспективи або ж історичного досвіду” [7, с. 273]. Історико-культурна концепція М. Зерова зумовлена розгортанням у 20-х роках модернізму (особливо неокласицизму та російського акмеїзму). Зеров-критик демонстрував широку культурну ерудицію, що

сприяла визначенню міжтекстових зв'язків української та світової літератури; свободу мислення щодо аналізу літературних творів. О. Томчук акцентує на тому, що “літературно-критичну діяльність лідера неокласиків організували, за його ж словами, “три речі”: ґрунтовне засвоєння світового культурного фонду; з'ясування й переоцінка національної літературної традиції; підвищення мистецької вибагливості й технічних вимог до початківців” [6, с. 91].

У розвідках “Українська література в 1922 році”, “Українська література в 1923 році” М. Зеров здійснив огляд творчості як представників старшого покоління, так і молодих митців – Б. Антоненка-Давидовича, А. Головка, О. Копиленка, П. Панча. У статтях-оглядах літератури 20-х років критик акцентує на формуванні молоді революційної літератури, представлені іменами Майка Йогансена, Григорія Косинки, Я. Мамонтова, Т. Осмачки, В. Підмогильного, В. Поліщука, В. Сосюри, Миколи Хвильового, Гео Шкурупія; емігрантів – С. Маланюка, Олександра Олеса. Аналізуючи твори письменників в огляді “Українська література 1922 року” літературознавець вказував на поетику стилю символістів – Д. Загула, Я. Савченка, П. Тичини; новачі жанру новели “Шуми весняні” М. Івченка, Григорія Косинки “На золотих богів”; тематичну зорієнтованість поезії П. Филиповича та М. Рильського. Розкриваючи “таємниці” літературного обличчя митців, М. Зеров володів чуттєвим даром охоплювати найсуттєвіше та емоційним насиченням характеристики, вдало підмічаючи не тільки творчий стиль, а й внутрішню сутність митців: “Хвильовий трохи розтріпаний, занадто нервовий, але різноманітний у виявленнях; Сосюра – чіткий і строгий, але трохи однотонний з своїм шестистопним ямбом; Йогансен блідий, але тонкий, з хорошим теоретичним ґрунтом і вибагливістю майстра” [9, с. 346]. Критик вказував на оживлення літературних видань українською мовою та збагачення літературної продукції видавництвами “Час”, “Друкар”, “Спілка”, “Слово”; журналів: “Книга”, “Червоний шлях”, що прийшов на зміну “Шляхам мистецтва”; друк газет: київський “Більшовик”, харківські “Вісті”, “Нова громада”, “Рада”. Відчуваючи потребу професіоналізму, науковець виступав проти фактографізму, критики формалістичними методами (хоча сам пройшов шлях від захоплення французькими символістами та російськими акмеїстами до формальних пошуків ОПОЯзу).

Стаття “Українська література в 1923 році” привертає увагу поглядом на проблему історичних іманентних та контекстуальних змін в історії української літератури. Рік 1923 М. Зеров називав роком врожаю. Серед поетичних здобутків виділяв поему-симфонію “Сковорода” П. Тичини, збірку Майка Йогансена “Крокове коло”, збірку “Цен-Цан” М. Терещенка, звернув увагу на вдосконалення форми вірша В. Сосюрою, відзначав специфіку творчої манери Т. Осмачки, П. Филиповича, М. Рильського, Михайля Семенка, Олекси Слісаренка, Гео Шкурупія. Проза, на думку критика, репрезентована оригінальними творами: збірками “Сині етюди” Миколи Хвильового, “Степи горять” М. Івченка, оповіданнями і новелами В. Підмогильного, Григорія Косинки; з дебютів відзначено А. Головка “Можу” (“чи не проти винниченківської назви “Хочу?”) і “Червоний роман” (“чи не проти “Блакитного роману” Михайличенка?”) [9, с. 361]. Серед драматичних творів критик не виокремив нічого яскравого. Одним із принципів нової мистецької практики літературознавець проголошував

естетизм, але не лише змісту, як це робили його попередники, а й форми. Основна увага вченого стосувалася перш за все питання полеміки між панфутуристами, неокласиками та гартянами (“політиками” та “корифеями” різних мистецьких груп) щодо тематичної спрямованості творів (“переживання національно-романтичних тем олесівської лірики” [9, с. 356] – зауваження до неокласиків), ідейної невиразності – відгомін народництва, сентименталізм (ставили на карб гартянам).

Майже вся українська література початку 20-х років була у полі зору вченого, він підтримував все цікаве й талановите. Огляди літературного року здійснював у цей час й О. Білецький: “У пошуках нової повістярської форми” (1923), “Двадцять років нової української лірики (1903–1923)” (1924), “Про прозу взагалі та про нашу прозу 1925 року” (1926), “Українська драматургія післяжовтневої доби” (1926). Літературно-критичні розвідки М. Зерова перегукуються з працями О. Білецького та С. Єфремова (останній розділ “Історії українського письменства”) щодо оцінки ранніх творів Григорія Косинки, В. Підмогильного, П. Тичини, Михайля Семенка, Миколи Хвильового та інших. Крім загальних оглядів слід відзначити низку аналітичних портретів молодих письменників того часу: Д. Загула, Є. Маланюка, М. Рильського, Я. Савченка, Михайля Семенка, П. Тичини, Ю. Яновського.

Рецепція збірки “Вітер з України” П. Тичини була першою статтею М. Зерова, надрукованою у 1924 році видавництвом “Червоний шлях”. Цю збірку критик назвав новим етапом у поетичному доробку поета. Присвята програмного вірша Миколі Хвильовому прочитується у контексті майбутньої літературної дискусії та її основних питань. Ідеологічне обличчя книжки доповнюється стилістичним – ритмомелодика фрази, звукові образи, звернення до народно-поетичної традиції, що визначають поетику символізму. Як неокласику, М. Зерову імponує емоційно-змістова символіка (“Плач Ярославни”), народнопісенна образність, традиційність. Прочитує збірку літературознавець у контексті російської поезії доби (твори І. Еренбурга). Прикметно, що Тичина познайомився з Еренбургом у 1935 році на Міжнародному конгресі письменників на захист культури, що відбувся у Парижі (український поет був у складі радянської делегації). Проводить паралелі критик поезій “Вітер з України” з поезією у прозі “Замість сонетів і октав”. Високо оцінюючи вірші, відзначаючи художні здобутки щодо строфіки (гекзаметр), зазначав, що “в “Клеоні та Діодоті” його (Тичини – С. Ж.) гекзаметр немов перехоплює звук гомерівського гекзаметра” [9, с. 420], але звинувачував П. Тичину у використанні русизмів, “перемішання слів і образів із ритмом далеких одна від одної сфер” у циклі “В космічному оркестрі” [9, с. 420]. Науковець звертав увагу на формотворчу складову тексту, використовуючи методологію формалістів, хоча заперечував приналежність своїх досліджень до цього методу аналізу текстів. Композиція, тропи, стилістичні фігури віршована техніка була предметом зацікавленень літературознавців-неокласиків, які розмежовували “формальний” та змістовий аспекти твору [8, с. 63]. Формалізм у літературознавстві, попри негачії (виходив за межі літературності, наближався до соціологічних студій), мав позитивне значення, оскільки акцентував на взаємовідносинах, взаємодії літературного факту та трансформації історичної дійсності. Генетична детермінація твору не визначається історичною добою чи соціально-економічними умовами певної доби.

У рецензіях М. Зерова знаходимо оцінки та оригінальні висновки щодо інтерпретації літературних текстів сучасників, що означають зміну горизонту розуміння української поезії внаслідок простеження типології явищ українського та світового мистецтва. Визначальною ознакою рецензій поезій Д. Загула стала орієнтація на європейську літературну традицію (Гайне і Бальмонта) та дослідження національної ідентифікації (народно-поетичні мотиви). Збірка “З зелених гір” (Київ, 1918) Д. Загула показова як вияв раннього символізму. Критик відзначав “легкість музичного вірша” молодого поета з Буковини, який тільки входив у літературу. Зауваги стосувалися тематики інтимної лірики – мотивів смутку, “споминів колишнього”, меланхолійності (“загальний тон – традиційний сум”) [9, с. 210]. При дослідженні поетики віршів акцентовано на освоєнні Д. Загулом фольклорної традиції, що було типовим для символістів. Питанню використання мотивів та образів усної народної творчості у поезії тієї доби приділив увагу й сам Д. Загул у статті “Сучасна українська література” (1919). Виявляючи академічну стриманість і коректність, М. Зеров вказував на слабкість перекладів з К. Бальмонта, але відзначав вдалі переспіви з Біблії, вважаючи, що “переклад “Еклезіяста”, не зважаючи на деякі хиби з боку мови, можна поставити з кращими українськими переспівами з Біблії, як переспіви Руданського або й Куліша” [9, с. 212]. Як один із найкращих перекладачів античних творів, критик вказував і на технічні помилки у перекладах. Оцінюючи збірку досить стримано, дослідник сподівається на розвиток таланту буковинця, якого доля закинула в Східну Україну не дарма. Подібні міркування стосовно збірки, визначаючи незасвоєність поетики символізму в ній, висловив О. Білецький у загальному огляді творчості Д. Загула: “в дуже незначній мірі виявляє себе як символіст. Символізм, яко поезія відтінків, натяків, що шукає суто-емоціонального впливу на читачів, що намагається стерти межі між поезією і музикою, не даючи певних слів-назв речам, а закорінюючи лише “ідею” про них, символізм Верленів і Меляме, символізм Тичини доби “Сонячних кларнетів” – був ще чужий Загулові, насиченому вражіннями від німецької романтики, що по-своєму переспівував любовну лірику Гайне і перекладав українськими віршами біблійну мудрість Еклезіяста та жагучі строфи “Пісні пісень”, і не завжди глибоку “співучість” Бальмонтову” [10, с. 13–14]. Розгортання естетичних та світоглядних пошуків поета у напрямі символізму близькі до ідей романтиків, які засвоїв український поет.

У рецензії на третю збірку Д. Загула “Наш день” (Харків, 1925) критик вказував, що ліричний герой вже не стоїть “на грані” (екзистенційність прочитується у назві), а є відкритим для світу. Пророцтва, символіка – фольклорна, християнська (радіше апокаліптична) – наповнюють поезію грою символів, культурними кодами, вказують на роздвоєність ліричного героя. Прочитуючи творчість Д. Загула у контексті тодішньої поезії (Я. Савченка, Олекси Слісаренка), критик відзначав своєрідність індивідуального стилю митця. Данина революційній тематиці – оди “жовтневому вихору”, “гімни-прокламації” [9, с. 435] зменшувала вагу слова поета, який був щирий і артистично сильний у ранніх віршах. Акцентуючи на мелодійності строфіки, використанні вільного вірша (вбачаючи права цієї віршованої форми на існування), зверненні до латинської поезії, науковець вказував, що “стара начитаність, привична символіка, лексикон виразно показують у ньому (Загулі –

С. Ж.) людину іншого літературного виховання” [9, с. 435] – класичної літератури.

Як теоретик, М. Зеров не оминув увагою “Поетику” (Підручник по теорії поезії для факсоцвхів, педагогічних курсів, профтехнічних шкіл, технікумів та для самонавчання” (Київ: Спілка, 1923) Д. Загула, відзначаючи, що книга є другою спробою дати системний курс теорії поезії (поряд із “Короткою історією письменства” С. Єфремова та теоретичних екскурсів в “Українській літературі” О. Дорошкевича). Дослідник окреслив форми, жанри лірики, епосу та драми, подав докладний огляд тропів та фігур і теорії вірша (ритміки, строфіки, евфонії) підручника. Критик виокремив найсильніші та найслабші розділи книги. Даючи характеристику літературним жанрам, науковець акцентував на прикладах з творів, “цілком свіжих”, з “нових українських поетів” – Миколи Хвильового, М. Йогансена, В. Сосюри, П. Тичини, В. Еллана-Блакитного, П. Филиповича, М. Рильського та інших. Відзначено у рецензії психологічну, соціальну та національну складову при характеристиці образів. Серед недоліків: сухий перелік класичних творів з європейської літератури, нечіткість визначень термінів. Все ж вважав, що ця книжка є “корисною новиною нашого книжкового торгу” [7, с. 351]. Секрет Зерова-критика полягає у тонкому чутті художнього тексту, в інтелектуальному вимірі та аргументованому вислові. Його публікації приваблювали розважливостю міркувань, аналітичним плином думок, широтою інтерпретованого матеріалу, ґрунтовністю занурення у глибину тексту, позначені “художньою креативністю, легкістю стилі і думки” [5, с. 270]. Це дає підстави вважати, що критична праця була для нього творчим процесом.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.

Специфіка літературознавчого мислення М. Зерова полягала в осмисленні постатей молодих митців пореволюційного десятиліття у контексті доби й визначенні їх ролі в історії української літератури. Зауваження науковця стосувалися як форми, та і змістового наповнення творів, актуальності тем у літературі 20-х років минулого століття. Зеров-критик демонстрував широку культурну ерудицію, що сприяла визначенню міжтекстових зв'язків української та російської літератур; свободу мислення щодо аналізу літературних творів. Акцентуючи на традиції вітчизняної літератури, дослідник виокремлював напрямки, які, на його думку, визначають духовний та мистецький розвиток у 20-х роках ХХ століття: національний ґрунт, орієнтація на європейську культуру, літературна конкуренція. Історико-літературні праці М. Зерова залишаються предметом подальшої дослідницької роботи і відкривають перспективи для ґрунтового вивчення рецепції творів науковцем у компаративному аспекті.

Література:

1. Гром'як Р. Українське літературознавство у контексті світової культури ХХ століття: тенденції розвитку, проблеми функціонування, дискусія, дискусія. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/60834296.pdf>
2. Грабович Г. До історії української літератури. Дослідження, есе, полеміка. Київ : Основи, 1997. 604 с.

3. Білецький Л. Основи української літературно-наукової критики. Київ : Либідь, 1998. 408 с.
4. Івашко В. Микола Зеров і літературна дискусія (1925–1928). 20-і роки: літературні дискусії, полеміки. Київ : Дніпро, 1991. С. 69–89.
5. Брюховецький В. С. Микола Зеров : літературно-критичний нарис. Київ : Радянський письменник, 1990. 309 с.
6. Томчук О. Ф. Науково-критичний дискурс у спадщині київських неокласиків. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2016. Вип. 35. С. 89–95.
7. Демська-Будзуляк Л. Реконструкція літературознавчого канону: прологомени до вивчення наукової спадщини Миколи Зерова. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2012. Вип. 21. С. 267–275.
8. Котенко Н. Рецепція формалістичних ідей у колі київських неокласиків. *Слово і час*. 2006. № 11. С. 58–69.
9. Зеров М. Українське письменство. Київ : Основи, 2002. 1301 с.
10. Загул Д. Мотиви. Поезії збірка IV (1923–1926). Київ : ДВУ, 1927. 182 с.

Zhurba S. Artistic works of Ukrainian writers of the 1920s in the critical reception of Mykola Zerov

Summary. The article outlines the methodological approaches to the analysis of literary texts in the historical and literary explorations of Mykola Zerov. The main attention is focused on analytical reviews of the development of Ukrainian literature in 1922–1923, characteristics of poetics, genre and ideological-thematic spectrum of works by critics. The results of the study showed that aesthetic and formalistic approaches to the analysis of works allowed the scientist to point out the main dominant aspects of poetry by Mykhail Semenka, V. Sosyura, M. Rylsky, P. Tychyna, prose by Hryhoriy Kosynka, Mykola Khvylovy and others. Based on the main criteria of the aesthetic level of the works of writers of the 1920s, the literary critic determines the achievements of literary technique and genre.

Emphasis is placed on the interpretation of P. Tychyna's collection “Wind from Ukraine” in the context of the development of the history of Ukrainian literature and the poet's work. Critical reception of D. Zagul's poems, reviews of the collections “From the Green Mountains”, “Our Day” represent a comparative approach to the analysis of works; indicate the typology of common motives in the poems of the poet and n poetry. In studying the poetics of poetry, the researcher's emphasis is on D. Zagul's mastery of folklore tradition, interpretation of biblical images and motifs, use of verlibre, melodic stanzas, originality of individual style.

Analysis of the works of P. Tychyna, D. Zagula critic allowed to read Ukrainian literature in the context of the world, to point to the poetics of style, the uniqueness of individual style of artists. Emphasizing the traditions of national literature, M. Zerov singled out areas that, in his opinion, will determine the spiritual and artistic development in the 20s of the twentieth century: national soil, focus on European culture. The problem of historical immanent and contextual changes in the history of Ukrainian literature in the works of the scientist is pointed out.

Key words: M. Zerov, scientific-critical reception, historical-literary concept, formalism, aestheticism.

*Ісаєв Хуршид Байрам оглу,**доктор філологічних наук,**професор відділення слов'янських мов і літератур
Кавказького університету (м. Карс, Туреччина)**Дем'янюк А. А.,**кандидат філологічних наук,**доцент відділення слов'янських мов і літератур
Кавказького університету (м. Карс, Туреччина)*

ВІДОБРАЖЕННЯ ТУРЕЦЬКОГО МІСТА КАРС У ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. У статті проаналізовано особливості зображення образу Карса в російській літературі, представлено своєрідність художніх творів про Карс і Карську область у творчості російських авторів. Актуальність статті обумовлена тим, що тема Карса і Карської області недостатньо вивчена в сучасному літературознавстві. Починаючи з XVIII ст. Карс широко відображається у дорожніх записках мандрівників, російській військовій прозі, мемуарах, звітах, щоденниках, картинах, віршах, оповіданнях, повістях, романах і картинах. У цих творах здебільшого описані подробиці Російсько-Турецької війни, поряд із батальними сценами розкриваються стосунки між російськими та турецькими солдатами, описуються побут, традиції та умови життя місцевого населення. Розглянуті літературні джерела про Карс і Карський регіон можна умовно поділити на дві частини. До першої частини відносимо документи, звіти, листи, спогади, військові збірники та щоденники, в яких автори на перший план висували політичні та військові інтереси держави. У таких роботах в основному описувались свідчення про кількість убитих, поранених і захоплених в полон військових. Російські автори показували також силу духу, хоробрість і патріотизм турок нарівні з російськими військовими. До другої частини відносимо подорожі, оповідання, повісті, романи, вірші та твори мистецтва. У статті проаналізовано твори О. С. Пушкіна, М. Ю. Лермонтова, О. С. Грибоєдова, В. О. Потто, В. С. Гіппіуса, М. О. Некрасова, І. В. Нікітіна, І. Л. Леонтьєва-Щеглова, В. О. Тихонова, Р. Івнєва, В. С. Пікуля, О. І. Тонконоженка, картини В. В. Верещагіна, В. М. Васнецова та оркестровий марш М. П. Мусоргського, в яких знаходить відображення Карс та Карська область. Нами наведено достатню кількість прикладів із творів названих вище авторів. Вивчення теми Карса в російській літературі дає можливість згадати минуле та розглянути твори російської літератури про це місто, написані в різний час. Зазначено, що на даний час Туреччина та Росія є історичними сусідами, співпраця яких має важливе значення для вивчення і дослідження історико-літературних та культурних зв'язків. Найважливішим, на наш погляд, є порівняльне дослідження проблеми відображення теми війни в російській та турецькій літературах.

Ключові слова: Карс, Російсько-Турецька війна, твори російських авторів, тема війни, історико-літературні джерела.

Постановка проблеми. Проблеми міжкультурної взаємодії останнім часом дуже актуальні, це стосується і літератури, оскільки розгляд творів літератури різних країн сприяє сприй-

няттю цілісності світового літературно-культурного процесу. Відносини Росії і Туреччини охоплюють досить тривалий період часу. Незважаючи на те, що між державами відбувалися численні війни, Туреччина залишалась у центрі уваги російських дипломатів, істориків, письменників і художників. Карс і Карська область як східна частина Туреччини теж були джерелом багатьох російсько-турецьких воєн. Невипадково, починаючи з XVIII століття і до наших днів, місто Карс широко відображено в дорожніх нотатках російських мандрівників, російській воєнній прозі, мемуарах, звітах, щоденниках, картинах, віршах, оповіданнях, романах та картинах. Вивчення теми Карса в російській літературі дає можливість згадати минуле та розглянути художні твори про це місто, написані в різний час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема Карса і Карської області недостатньо вивчена в сучасному літературознавстві, що обумовлює актуальність даної статті, хоча в різні періоди були опубліковані художні твори та спогади про Карс. Особливо значимими є такі науково-дослідні роботи: монографія Є. В. Бахревського, І. О. Свистунової “Образ России в Турции. Историческое развитие и современное состояние” (2019), де автори залучили достатню кількість історичних джерел, віршів та дастанів ашугів, присвячених Карсу і Карському регіону; документальна повість Р. Н. Іванова “Оборона Баязета: правда и ложь” (2005); статті О. І. Іванова “Русско-Турецкая война 1877–78 гг. в отечественной литературе XIX века (В. В. Верещагин, И. Л. Леонтьев-Щеглов, В. А. Тихонов): от изображения к постижению” (2004); Б. Куліченко “Роман Валентина Пикуля “Баязет” сегодня” (2008); О. А. Гокова “Отражение личностей офицеров в их мемуарах на примере воспоминаний о Русско-Турецкой войне 1828–1829 гг.” (2012); Д. Ю. Плотнікова “Сокрушение против измора: блокада Карса в 1855 г. в свете стратегических представлений русского и английского командования” (2018); дисертаційне дослідження А. А. Малишева “Художественная баталистика в русской литературе второй половины XIX века” (2006); автореферат Є. О. Сучалкіна “Русско-турецкая война 1887–1878 гг.” (2013).

Мета статті – дослідити особливості зображення Карса в російській літературі, представити своєрідність художніх творів про це місто на основі вивчення творчості російських авторів.

Вклад основного матеріалу. Ще в записках російських мандрівників середньовіччя Афанасія Нікітіна, Федота Котова, Василя Гагари, Арсенія Суханова відображено турецькі

міста Карс, Ерзурум, Ардахан. Мандрівник Ф. Котов побував у Малазгірті, Ерзурумі та Амасії, дав необхідну інформацію про ці місця і наголосив, що ці землі завжди були турецькими: *“Малазгірт стоїть над річкою над Карсом. Тут проходить межа між шахськими землями та землями турецького султана”* [1, с. 96]. Мандрівник В. Гагара був у Ардахані, Карсі, Ерзурумі, зібрав значні цінні відомості про ці місця [2]. У записах А. Суханова *“Проскінітарій. Ходіння будівельника старця Арсенія Суханова до Єрусалиму...”* згадуються Ардахан, Карс, Ерзурум. Під час третьої подорожі до Єрусалиму в 1651 р. мандрівник пройшов через Туреччину та Кавказ. Карс виявився останнім східним містом Туреччини, яке він відвідав [3].

У пропонованій статті досліджено романи, повісті, оповідання, вірші російських письменників і поетів про російсько-турецькі війни в Карсі та Карській області. У більшості цих творів розкрито подробиці війни, описано побут регіону та умови життя місцевого населення під час війни.

Розглянуті твори про Карс і Карський регіон можемо умовно поділити на дві частини. До першої частини належать документи, звіти, листи, спогади, військові збірники та щоденники. Друга частина творів – подорожі, оповідання, романи, вірші та твори мистецтва. До таких робіт відносимо фундаментальну працю видатного воєнного історика, генерала російської армії В. О. Потто *“Кавказская война в отдельных очерках, эпизодах, легендах и биографиях”* (1889); *“Стихотворение”* (1910) В. О. Потто, присвячене російським воїнам, котрі загинули на війні; історичний очерк В. С. Гіппіуса *“Осады и штурм крепости Карса в 1877 г.”* (1885); вірші І. В. Нікітіна *“На взятие Карса”* (1855), М. О. Некрасова *“На взятие Карса”* (1855) та *“Осень”* (1877); оповідання І. Л. Леонтьєва-Щеглова *“Первое сражение”* (1881) і *“Поручик Поспелов”* (1887), В. О. Тихонова *“Денщик”* (1889) і *“Первое впечатление”* (1892); вірші Р. Івнєва *“В развалинах Ани”* (1912), *“Мой Карс”* (1913), *“Ара-рат”* (1936), повість Р. Івнєва *“У подножия Мтацминды”* (1973); романи В. С. Пікуля *“Баязет”* (1960) та О. І. Тонконоженка *“Карсь: проклятая память”* (2010); картини відомих художників В. В. Верещагіна *“Празднование взятия Карса и Плевны солдатами”* (1881) і В. М. Васнецова *“Известия о взятии Карса”* (1878). У 1880 р. композитор М. П. Мусоргський написав урочистий оркестровий марш *“Взятие Карса”*. Цей марш належить до маловідомих творів композитора.

Як відомо, О. С. Пушкін брав участь у Російсько-Турецькій війні 1828–1829 рр. як громадянська особа. Поет побував у Карсі, відвідав турецьку лазню, захоплювався величиною непереможної Карської фортеці. І не випадково О. С. Пушкін назвав свою кохану Наталю Гончарову неприступною Карською фортецею. Поет у листі до С. Д. Кисельова від 15 листопада 1829 р. пише: *“Скоро ли, боже мой, приеду из Петербурга в Hotel d'Angleterre мимо Карса? По крайней мере мочи нет – хочется”* [4]. В *“Путешествии в Арзрум”* О. С. Пушкін описав свої враження про Карс, в який прибув увечері 12 червня 1829 р.: *“Я поехал по широкой долине, окруженной горами. Вскоре увидел я Карс, белеющийся на одной из них. Турок мой указывал мне на него, повторяя: Карс, Карс! и пускал вскачь свою лошадь; я следовал за ним, мучаясь беспокойством: участь моя должна была решиться в Карсе”* [5, с. 392].

Перебуваючи на Кавказі, М. Ю. Лермонтов проявляв великий інтерес до культури Сходу, до тюркської мови і фольклору. Азербайджанський дастан *“Ашик-Керіб”* М. Ю. Лермонтов

назвав турецькою казкою. У сказанні йдеться про те, що закоханий Ашик-Керіб за допомогою Хадеріліяза (св. Георгія), щоб дістатися до своєї коханої, іде через турецькі міста Ерзінджан, Ерзурум і Карс. При цьому він бере саз і співає: *“Утренний намаз творил я в Арзиньянской долине, полуденный намаз в городе Арзруме; пред захождением солнца творил намаз в городе Карсе, а вечерний намаз в Тифлизе”* [6, с. 453].

О. С. Грибоедов, будучи активним учасником російської зовнішньої політики, у листах часто згадував Карс, Ахалцих, Ардаган. У листі І. Ф. Паскевичу від 6 вересня 1828 р. з Тифліса А. С. він писав про свою наречену Ніну Чавчавадзе: *“Вы говорите, что я слишком озабочился моею женитьбою. Простите великодушно, Нина мой Карс и Ахалцих, и я поспешил овладеть ею, так же скоро, как ваше сиятельство столькими крепостями”* [7, с. 596].

Відомий російський військовий історик, генерал російської армії В. О. Потто 4-й том 5-титомної фундаментальної праці присвятив Російсько-Турецькій війні 1828–1829 рр. Історик зазначав, що Карс був узятий штурмом, але, всупереч військовим діям того часу, місто не було віддано на пограбування, жителям оголошено амністію, а судові справи передані мусульманському духовенству. В. О. Потто описував битви при Ардахані, Байбурті, Баязеті та Ерзурумі [8].

Карс і Карський регіон всебічно описуються в історичних нарисах В. І. Гіппіуса *“Осады и штурм крепости Карса в 1877 г.”*. Автор дав історичні відомості про область, топографічний опис місцевості, широкі сцени блокади і штурм Карса. В. І. Гіппіус підкреслював, що війна сама по собі є жахом, де супротивники в масовому порядку готові вбивати один одного, їх вчинки набувають дикого, нелюдського, безжального характеру: *“Казачи и милиционеры <...> давно уже успели обшарить все углы. В некоторых улицах лежали груды домашнего скарба, состоящего из одеял, подушек, перин, разной медной и деревянной посуды, около них шел торг и переторжка, стояли кругом кучки солдат, пересматривая и перецупывая каждую вещь... За некоторыми вещами бегут турки, слезно умоляя оставить их пожитки”* [9, с. 512].

Тема російсько-турецької війни займає важливе місце і в російській поезії. У деяких віршах читаємо хвалебні слова на адресу російської армії та російських солдатів при взятті Карса. Так, у вірші В. О. Потто *“Взятие Карса”* (1910) йдеться про важкі умови природи під час взяття Карса, про снігопад, який цьому перешкодив, про загибель незліченних російських солдатів на війні:

При штурме Карса смерть витала!

В ущельях гор, среди снегов,

Россия много потеряла

Храбрейших, преданных сынов [10].

Класик російської літератури XIX ст. М. О. Некрасов написав про Карс два ліричні твори. Перший вірш *“На взятие Карса”* присвячено Російсько-Турецькій війні 1853–1855 рр., коли Карс був узятий російськими військами. У цьому досить великому вірші автор вихваляє Росію і російські війська:

В борьбе с чужжими племенами

Ты возмужала, развилась

И над мятежными волнами

Скалой громадной поднялась [11].

Другий вірш М. О. Некрасова *“Осень”* є відгуком на Російсько-Турецьку війну 1877–1878 рр. Він написаний після взяття

фортеці Карса російськими військами. У поезії, на відміну від численних газетних статей, присвячених взяттю Карса російськими військами в 1877 р., поет, звертаючись до цієї війни, минаючи батальні сцени, підкреслює наслідки війни:

*И бойка ж у нас дорога!
Так увечных воят много,
Что за ними на бугре,
Как проносятся вагоны,
Человеческие стоны
Ясно слышны на заре* [12].

Серед ліричних творів поета І. Нікітіна виділяється вірш “На взяття Карса”, присвячений Російсько-Турецькій війні 1853–1855 рр. Цей хвалебний вірш свого часу не був опублікований, а надрукований лише в 1869 р. “после трагического финала Севастопольской обороны, который воспринимался русским обществом очень болезненно” [13]. У вірші читаємо:

*По суше, по морю гул битвы пошел, –
И знамя Ислама позорно упало,
Над Карсом поднялся двуглавый орел.
Да здравствует наша родная держава* [13].

Автором багатьох спогадів і віршів про Карс був Рюрік Івнев. Поет, який прожив довге життя, ніколи не забував рідне місто Карс та його околиці. Він часто з любов’ю згадував про Карс у своїх романах, оповіданнях, віршах, повістях, щоденниках і спогадах: “...Так и было, но воспоминания удаляют пыль лучше, чем швабра самой дотошной хозяйки, и теперь Карс похож на ребенка, которого только что вымыли у меня на глазах. Старые стены замка, купола греческой церкви, листья деревьев и особенно красные и желтые розы губернаторского сада сияли на солнце” [14].

У творчості В. Верещагіна широко описується Російсько-Турецька війна 1877–1878 рр. У багатьох листах і нарисах він виступав проти війни і писав, наскільки жахливою та трагічною є війна для людини. Так, 2 січня 1878 р. у листі В. В. Стасову читаємо: “В редуте, что на нашем левом и на турецком правом фланге, масса набитых турок. Скобелев, посылая казанцев в атаку, сказал им: “Пленных, братцы, не берите”. Можете судить, как солдатики постарались, – буквально напицкан был мертвыми турками и редут и ров” [15].

Російсько-Турецька війна 1877–1878 рр. зайняла значне місце у творчості художників. В. В. Верещагін у художньому полотні “Святкування взяття Карса” (1881) та В. М. Васнецов у картині “Відомості про взяття Карса” (1878) відобразили моменти радості простих людей, котрі брали участь у війні.

У творчості І. Л. Леонтьєва-Щеглова зустрічаємо безліч сцен Російсько-Турецької війни. Основною перевагою творів автора є реалістичне зображення війни, без прикрас, без ідеалізації військових сцен. У повісті “Поручик Поспелов” описано, як після взяття фортеці Ардахан російські воїни святкували перемогу у місті Т. У творі немає батальних сцен, у ньому переважно розповідається про людські взаємини, про існуючі в армії несправедливості. В оповіданні І. Л. Леонтьєва-Щеглова “Перша битва” бачимо чудові картини Кавказу, велич гір Алагеза, Арарата (Агри), Кизил-Тапа і на тлі цієї краси подаються жахливі сцени війни. Молодий Альошин уперше побачив страшну бійню під укріпленням Кизил-Тапа, поблизу Карса, де “люди, лошади падали, как мухи” [16].

Помітний слід у літературі про Російсько-Турецьку війну 1877–1878 рр. залишив відомий письменник В. О. Тихонов,

учасник цієї війни. В його оповіданнях і спогадах широко відображені військові події, автор реалістично передав повсякденне життя російських солдатів та офіцерів. У розповідях В. О. Тихонова переважно всі події розгортаються у Карсі та Карській області. В оповіданні “Денщик” автор говорить про теплоту людських взаємин між командиром і його денщиком. Під час блокади Карса денщик Бунчук поводить себе як чесний, відданий своєму командиром солдат [17]. В оповіданні В. О. Тихонова “Первое впечатление” відображено батальні сцени війни в Карсі та Карській області. Герой оповідання дає реальні, часом навіть жахливі відомості про турецьке село Молламуса, захоплене і розграбоване вірменами [17].

Як відомо, майже в усіх російсько-турецьких війнах Баязет, як і Карс, був центром стратегічних інтересів обох держав. Мета роману “Баязет” В. Пікуля полягала у розгляді історичної хронології минулого з погляду сучасників. Однак, хоча книгу називають історичним романом, автор перевернув історичну реальність із ніг на голову; і захист Баязета, і перебіг війни подано в одному спотвореному напрямку. Роман відображено і в критичній літературі. У “Морській газеті” (2008) Б. Куліченко порівнює події, зображені в романі, з поточними подіями в Іраку, Сирії та виправдовує битви росіян на Кавказі, особливо на сході Туреччини [18]. Проте, історик і письменник Р. Іванов різко розкритикував роман В. Пікуля у повісті “Оборона Баязета: правда и ложь”, особливо підкреслив наклеп автора роману на турок [19].

Головна тема історичного роману О. Тонконоженка “Карсь: Проклятая память” (2010) – Російсько-Турецька війна 1877–1878 рр. У романі докладно розповідається про історію Карса та Карського регіону. Хоча в цьому історичному романі автор “витягує маловідомі або зовсім забуті історичні події” [20, с. 2], наприкінці твору подається великий перелік використаних науково-історичних і літературних джерел [20, с. 446–449]. Але, на жаль, письменник, не спираючись на ці наукові відомості, однозначно заявляє, що Карс був столицею давньовірменської держави і “корінними жителями Карса здебільшого були вірмени...” [20, с. 329]. На багатьох сторінках книги голосливо описуються безжалісні нелюдські стосунки між турками, курдами і вірменами. У романі О. Тонконоженка “Карсь: Проклятая память” надруковано вірші російських поетів М. Некрасова, В. Потто, вірші карських ашугів, перекладені російською мовою і присвячені війні, багато турецьких слів та ідіом.

Висновки. Багатвікова історія Росії та Туреччини породила велику кількість літературних творів різного характеру. Починаючи з XVIII ст. Карс широко відображається у дорожніх записках мандрівників, у російській військовій прозі, мемуарах, звітах, щоденниках, нарисах, віршах, оповіданнях, повістях, романах і картинах. У цих творах здебільшого описані подробиці війни. Поряд із батальними сценами розкриваються відносини між російськими та турецькими солдатами, описуються побут, традиції, умови життя місцевого населення.

Розглянуті літературні джерела можна умовно поділити на дві частини. До першої частини відносимо документи, звіти, листи, спогади, військові збірники і щоденники, в яких автори на перший план висували політичні та військові інтереси держави. До другої частини відносимо подорожі, оповідання, повісті, романи, вірші та твори мистецтва. У статті проаналізовано твори О. С. Пушкіна, М. Ю. Лермонтова, О. С. Грибедова, В. О. Потто, В. С. Гіппіуса, М. О. Некрасова, І. В. Нікі-

тіна, І. Л. Леонтьєва-Щеглова, В. О. Тихонова, Р. Івнєва, В. С. Пікуля, О. І. Тонконоженка, картини В. В. Верещагіна, В. М. Васнецова, оркестровий марш М. П. Мусоргського, в яких знаходить своє відображення Карс і Карська область.

У даний час співпраця Туреччини та Росії має важливе значення для вивчення і дослідження історико-літературних та культурних зв'язків. Найважливішим, на наш погляд, є порівняльне дослідження проблеми відображення теми війни у російській та турецькій літературах.

Література:

- Котов Ф. Хождение купца Федота Котова в Персию. М. : ЭКСМО, 2014. URL: http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=93631
- Решетова А. А. Паломник, посланник или негодянт? (исследование историко-литературной основы "Хождения" Василия Гагары). *Вестник РГУ имени С. А. Есенина*. Рязань, 2007. С. 130–147.
- Житенёв С. Ю. Русское православное паломничество к святыням Кавказа в XVII в.: путешествия купца Василия Гагары и иеромонаха Арсения (Суханова). *Кавказские научные записки*. М., РГТЭУ. 2011. № 4 (9). С. 139–155.
- Старк В. П. Наталья Гончарова. М. : Молодая гвардия, 2009. URL: <https://readli.net/chitat-online/?b=228283&pg=1>
- Пушкин А. С. Путешествие в Арзрум. Сочинения в 3 томах. Т. 3. М. : Художественная литература, 1986. 528 с.
- Лермонтов М. Ю. Соч. в 2-х томах. Т. 2. М. : Правда, 1990. 704 с.
- Грибоедов А. С. Сочинения. М. : Худ. литература, 1988. 752 с.
- Потто В. А. Кавказская война. Турецкая война 1828–1829 гг. Т. 4. М. : Центрполиграф, 2008. 770 с.
- Гиппиус В. И. Осады и штурм крепости Карса в 1877 г. Исторический очерк. СПб. : Тип. И. Н. Скороходова, 1885. 598 с.
- Потто В. А. URL: <https://tounb.ru/tulskij-kraj/istoriya-kraya/bijgraficheskije-ocherki/voenachalniki/1336-Potto-Vasilii-Aleksandrovich>
- Некрасов Н. А. На взятие Карса. URL: <https://www.culture.ru/poems/40256/na-vzyatie-karsa>
- Некрасов Н. А. Осень. URL: <https://www.culture.ru/poems/39818/osen>
- Никитин И. С. Полное собрание стихотворений. М.-Л. : Сов. писатель, 1965. URL: <http://www.litra.ru/fullwork/get/woid/0060385119>
- Ивнев Р. У подножия Мтацминды. М. : Советский писатель, 1981. URL: <https://www.libfox.ru/437551-ryurik-ivnev-u-podnozhiya-mtatsmindy.html>
- Верещагин В. В. Письмо В. В. Стасову от 2/14.01.1878. *Избранные письма*. М. : Изобразительное искусство, 1981. URL: <https://www.booksite.ru>
- Леонтьев-Щеглов И. Л. Первое сражение. 1887. URL: http://az.lib.ru/s/sheglow_i_l/text_1887_pervoe_srazhenie_olderfo.shtml
- Тихонов В. А. Военные и путевые очерки и рассказы. СПб. : Типография Н. А. Лебедева, 1892. 187 с.
- Куличенко Б. Роман Валентина Пикуля "Баязет" сегодня. *Морская газета*. 2008. URL: <http://gazetam.ru/no230601/st01.htm>
- Иванов Р. Н. Оборона Баязета: правда и вымысел. URL: https://nvo.ng.ru/history/2003-11-28/5_bayazet.html
- Тонконоженко А. И. Карсь: проклятая память. М. : Издательский дом "Российский писатель", 2010. 336 с.

Isayev K., Demianiuk A. Mapping of the Turkish city of Kars in literature

Summary. The article analyzes the features of the image of Kars in n literature, presents the originality of works of art about Kars and the Kars region in the works of Russian authors. The relevance of the article is due to the fact that the topic of Kars and Kars region is insufficiently studied in modern literary criticism. Since the XVIII century. Kars is widely reflected in travelers' travel records, Russian military prose, memoirs, reports, diaries, essays, poems, short stories, short stories, novels and paintings. These works mostly describe the details of the Russo-Turkish war, along with battle scenes reveal the relationship between Russian and Turkish soldiers, describe the life, traditions and living conditions of the local population. The considered literary sources about Kars and the Kars region can be conditionally divided into two parts. The first part includes documents, reports, letters, memoirs, military collections and diaries, in which the authors highlighted the political and military interests of the state. Such works mainly described evidence of the number of killed, wounded and captured soldiers. Russian authors also showed the strength of spirit, courage and patriotism of the Turks along with the Russian military. The second part includes travel, stories, novels, poems and works of art. The article analyzes the works of O. S. Pushkin, M. Yu. Lermontov, O. S. Griboyedov, V. O. Potto, W. S. Gippius, M. O. Nekrasov, I. V. Nikitin, I. L. Leontieva-Shcheglov, V. O. Tikhonov, R. Ivnev, V. S. Pikul, O. I. Tonkonozhenko, paintings by V. V. Vereshchagin, V. M. Vasnetsov and orchestral march M. P. Mussorgsky, which reflects the Kars and Kars region. We have given a sufficient number of examples from the works of the above authors. Studying the topic of Kars in Russian literature provides an opportunity to remember the past and consider works of Russian literature about this city, written at different times. It is noted that currently Turkey and Russia are historical neighbors, whose cooperation is important for the study and research of historical, literary and cultural ties. The most important, in our opinion, is a comparative study of the problem of reflecting the theme of war in Russian and Turkish literature.

Key words: Kars, the Russo-Turkish War, works by Russian authors, the theme of war, historical and literary sources.

*Калинчук А. М.,
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України*

РАННІ ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ МИХАЙЛА ВОЗНЯКА: ПРОЛЕГОМЕНИ

Анотація. На основі автобіографії та почасти спогадів Михайла Возняка проаналізовано його ранній шевченкознавчий період діяльності. Наголошено про науково-публіцистичний стиль викладу молодого вченого про Шевченкову спадщину, який він обрав свідомо, у такий спосіб популяризував твори поета серед галицької громадськості. Підкреслено, що критик зацікавився етапами поширення його текстів у Наддністрянську Україну та їх осмисленням у краї. Акцентовано актуальність заявленої теми, адже досі літературознавці не заглиблювалися в її інтерпретацію й обмежилися окремими згадками (як-от, Я. Гординський, Б. Загайкевич, О. Соколишин, І. Денисюк, М. Нечиталюк, М. Гнатюк, Б. Якимович, В. Микитюк та ін.). З'ясовано, що М. Возняк став тим дослідником, який зібрав та узагальнив відомі на початок ХХ ст. студії, замітки, згадки публіцистів про митця, зафіксував видання окремих його поезій в часописах або в збірках творів у Галичині. Розвідки критика проаналізовано відповідно до його плану підготовки заходів до Шевченкового ювілею 1914 р., де йшлося про необхідність наукового дослідження історичної доби, життєпису, лабораторії його творчості. Окреслено інтерпретацію М. Возняком певних рис світогляду митця, його українську й польську рецепцію 1840–1860-х рр. у Наддністрянській Україні, потрагування спільних мотивів у поемах “Czajki” (1830) Ю.-Б. Залеського й “Іван Підкова” (1839) та “Гамалія” (1842) Шевченка, визначено активне становлення його культу серед львівської університетської та гімназійної молоді, схожі настрої в Перемишлі, Тернополі, Станіславові та ін. містечках краю. Запропоновані спостереження про ранні розвідки М. Возняка вносять істотні корективи в історію науки про Шевченка, поезія вчений залучив тогочасні матеріали про поета, пов'язані з Наддністрянською Україною, уточнив або доповнив їх новими фактами, у такий спосіб підкреслено вагомий внесок ученого в розвиток шевченкознавства 1910-х років.

Ключові слова: Шевченко, поезія, видання, переклади, рецепція, культ, вшанування.

Постановка проблеми. Філологам Михайло Возняк (1881–1954) відомий як український літературознавець і критик, фольклорист і мовознавець, засновник франкознавства. Саме на початку 1910-х рр. науковець зацікавився етапами поширення Шевченкової спадщини в Наддністрянську Україну та її осмисленням галицькими діячами. Очевидно, що він став тим дослідником, який зібрав та узагальнив відомі на початок ХХ ст. студії, замітки, згадки про Шевченка галицьких публіцистів, зафіксував видання окремих його поезій в часописах або в збірках творів у Галичині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Зазначимо, що на сьогодні здобутки М. Возняка-шевченкознавця вивчено фрагментарно, зокрема ще дотепер належно

не поціновано його студії про митця, написані в 1910–1914 рр. Тож актуальність звернення до аналізу ранніх шевченкознавчих розвідок ученого визначається тим, що досі літературознавці не заглиблювалися в інтерпретацію названої теми й обмежилися її згадками (як-от, Я. Гординський, Б. Загайкевич, О. Соколишин, І. Денисюк, М. Нечиталюк, М. Гнатюк, Б. Якимович, В. Микитюк та ін.).

Мета статті – дослідити ранні шевченкознавчі розвідки М. Возняка, що понині докладно не вивчено; визначити його внесок в розвиток науки 1910-х рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. З автобіографії М. Возняка, опублікованої Р. Гораком, дізнаємося, що після закінчення сільської шестирічної школи юнак, погано знаючи німецьку мову, змушений був переїхати до м. Рава-Руська, де ще два роки вдосконалював іноземну мову в місцевій школі. Далі він навчався в Академічній гімназії у Львові, тоді ж підзаробляв репетиторством, у вищих класах отримував стипендію [1, с. 175]. У 1908 р. М. Возняк закінчив філософський факультет Львівського університету, де студіював слов'янську та класичну філологію у професорів О. Колесси й К. Студинського. Саме в 1911 р. за поданням останнього молодого критика обрали дійсним членом філологічної секції НТШ, проте її ухвалу не затвердили члени Товариства [докл. див.: 2, с. 131–132]. За автобіографією М. Возняка, з липня 1908 р. по серпень 1914 р. він викладав українську мову та літературу в Академічній гімназії. Досліджуючи згаданий період життєпису науковця, П. Сениця вказав, що австрійським урядом М. Возняка було зазідошено в “русифільстві” й вивезено до першого в Європі концентраційного табору Талергоф (тоді – Австро-Угорщина). Проте по дорозі до табору критик зміг утекти й перебрався до Відня та працював на коєдукаційних гімназійних курсах, які організував для української молоді І. Кокурудз [3, с. 138]. За твердженнями Л. Клебан, там само М. Возняк допомагав Союзу визволення України (1914–1918, утворено в Східній Галичині), спільно з В. Дорошенком і А. Жуком редагував, здійснював коректуру текстів журналу “Вістник Союзу визволення України” [2, с. 132]. За його автобіографією, влітку 1918 р. він повернувся до Львова, де активно долучився до роботи в НТШ, був членом “Українського бібліографічного товариства” [2, с. 132], утім вирішив займатися науковою діяльністю приватно [4, с. 181; 1, с. 161, 173, 175].

З Особової справи вченого відомо, що філологічні дослідження він почав у 1902 р. Так, свою першу помітну працю “Причинки до студій над писаннями Лаврентія Зизанія” літературознавець оприлюднив у 1908 р. М. Возняк – автор розвідок “Українські драматичні вистави в Галичині в першій половині ХІХ ст.”, «До історії видання Номисової збірки “Українські

приказки, прислів'я і таке інше» (обидві – 1909), “Студії над галицько-українськими граматиками XIX в.” (1909–1910), “Різдяні й великодні вірші-оразії зі збірника кінця XVII – початку XVIII в.”, “Філологічні праці Івана Могилицького” (обидві – 1910), “Віршові проби Юліана Величковського (До питання авторства Шашкевичевої “Читанки”)” (1911), численних дописів із історії української мови (1909, 1910, 1912, 1913), які друкував окремими виданнями або в “Записках” НТШ, Українського наукового товариства, в “Українсько-Руському архіві”, часописах “Діло”, “Неділя”, “Наша школа”, “Письмо з Просвіти”, “Україна” [1, с. 162–164]. Відтак Б. Романенчук наголосив, що тематика досліджень М. Возняка була різноманітною: давня українська література XI–XVIII ст. (опрацьовував стародруки, полемічне письменство, драматичну й віршову спадщину XVII–XVIII ст.), фольклор (вивчав рукописні збірники українських пісень XVII–XVIII ст. в українських і польських архівах). Згодом найважливіші матеріали критик опублікував у “Матеріалах до історії української вірші і пісні” в 3-х томах (Л., 1913–1925) [5, с. 242–243]. Саме Б. Романенчук визнавав, що Вознякові “естетичні погляди були по суті франківські, тобто суспільно-народні чи народницькі, а метода досліджування – біо-бібліографічна, яку він перейняв від своїх учителів, тому його праці мають документальну вартість, бо він аналізував знайдені матеріали й описував їх, не вдаючись у їх ідеологічну оцінку, а в висновках був завжди обережний і об’єктивний, часом навіть здержувався, для збереження об’єктивності, від власних висновків, зате наводив багато іншого матеріалу, який мав допомогти читачеві чи дослідникові робити власні висновки” [5, с. 243–244].

Водночас Б. Романенчук стверджував про багатогранні зацікавлення раннього М. Возняка до різних періодів історії української літератури, зокрема до творчості Маркіяна та Володимира Шашкевичів, Івана Вагилевича, Павлина Свенціцького, Тараса Шевченка, Михайла Коцюбинського та Івана Франка, до питань літературних взаємин Наддністрянської та Наддніпрянської України, галицького відродження: “опрацьовував не раз і зовсім випадково, залежно від матеріалу, який потрапляв йому в руки, та все-таки деякі теми й проблеми цікавили його постійно і від них він ніколи не відривався” [5, с. 244–245]. Пізніше аналогічну думку про дослідника висловив і Р. Горак [1, с. 170].

Услід за І. Кокорудзом, О. Колесою, К. Студинським, І. Франком, В. Щуратом та ін. галицькими критиками Шевченкова творчість привернула увагу і М. Возняка. Тож уперше ім’я поета він згадав в огляді альманаху “Сніп” (1841) [6]. Зокрема рецензент стверджував, що О. Корсун обіцяв друге видання збірника (а не 2-й вип.), де спроектував умістити Шевченкову “Мар’яну-черницю” з поправленим текстом поеми та рисунками до неї [6, с. 132], проте констатував, що смерть видавця в 1891 р. стала перешкодою втілити задум.

М. Возняк запропонував план підготовки заходів до Шевченкового ювілею: по-перше, наукове дослідження історичної доби, життєпису, лабораторії його творчості. Так, учений застеріг упорядників спадщини митця від фальсифікацій: не обходити невідомі місця в окремих поезіях або виправляти їх. Відтак учений виклав власну інтерпретацію окремих рис світогляду митця. За М. Возняком, Шевченко – “речник національної свідомості та національного відродження України” [7, с. 52], який показав світові нову українську націю, гостро

відчув дух історичної минувшини, відтворив її в різноманітних сюжетах поетичних і малярських творів. На думку критика, Шевченко обстоював національну відокремленість українського народу від російського та польського і “за свої сміливі думки відплатив десятилітнім засланням” [8, с. 98], але так і не зрадив своїх переконань. Водночас М. Возняк констатував байдужість знайомих митця до його долі в перші місяці заслання [9, с. 2]. Науковець сформулював гуманізм Шевченка як ідеал рівності всіх: “підніс так голосний протест проти пановання людини над людиною як над худобиною, відчув так тонко горе бідної жінки, її людську гідність і материнство, що став речником вселюдських ідеалів волі, правди й добра” [7, с. 50–52].

М. Возняк наголосив, що стаття “Где-що про українського співака Тараса Григоровича Шевченка” (С. 7–106) – перша в Галичині несплутана популяризаторська біографія поета, яку вміщено в додатку до книжки “Сонное виденіе або разговор духов о польской и о русской справе” (Л., 1862), підписаної криптонімом М. В. Р. (імовірно, автор – М. В. Розлуцький). Порівнявши її та розвідку Д. Тяничевича “Слівце правди...” (Вечорниці. 1862. № 35–39, 41–43; 1863. № 1–2), М. Возняк висноував, що останню викладено надто пишномовно [10, с. 48].

Відповідно до заявленого плану критик закликав популяризувати спадщину митця та його біографію серед найширших кіл українського суспільства. Відтак у перед’ювілейні роки літературознавець запрошував інтелігенцію докласти зусиль до того, аби познайомити галичан із Шевченковою творчістю в читальнях, гуртках, товариствах, роз’яснювати їм незрозумілі місця в його доробку [8, с. 99]. М. Возняк визнавав, що за життя митця громадськість Наддністрянщини мало знала його поезії та ще менше – біографію [10, с. 45]. Тож він зауважив, що вперше галичани змогли прочитати його твори в альманасі “Ластівка” (СПб., 1841). Наприклад, учений покликався на лист М. Шашкевича до М. Козловського від 1842 р. і зазначив, що саме в ньому письменник щиро радів із приводу виходу альманаху [докл. див.: 11, с. 127]. Водночас літературознавець констатував, що М. Шашкевич переписав відомі йому Шевченкові поезії [7, с. 49], зокрема серед його паперів збереглася рукописна копія балади “Причинна” [10, с. 45]. За інформацією М. Возняка, інтелігенція краю знала твори не лише з альманаху “Ластівка”, а й зі збірки “Чигиринський Кобзар і Гайдамаки” (СПб., 1844). Як стверджував критик, у 1849 р. для антології “Пчола малоруська” Я. Головацький включив поезії: “Думка” (“Вітре буйний, вітре буйний!..”), “На вічну пам’ять Котляревському” (обидві – з “Ластівки”), “Перебендя”, “Іван Підкова”, “До Основ’яненка”, “Думи мої, думи мої...” (1840), уривок із “Гайдамаків” (усі – з “Чигиринського Кобзаря”), проте зі зміною своїх поглядів упорядник задум не зреалізував [12, с. 1; 10, с. 45]. М. Возняк відзначив той факт, що І. Вагилевич найменше знав Шевченкові твори. Відтак у 1843 р., ухвалюючи план видати збірку статей про українську мову та укладаючи її, галицький письменник звернувся до Я. Головацького, щоб той виклав свої міркування та запропонував підбірку текстів з “Кобзаря” (1840) і поеми “Гайдамаки” (1841). На думку М. Возняка, І. Вагилевич міг знати ці видання спершу із заголовків, а в рукописі – поему “Кавказ” [12, с. 2; 10, с. 45]; у статті “Замітки о руськой літературе” (Дневник руський. 1848. 13 (25).X) він указав збірки: “Гайдамаки” (1841, 2-е вид. – 1844), “Тризна” (1844) і “Гамалія” (1844) [12]. У цьому ж контексті М. Возняк

нагадав, що 19 жовтня 1848 р. у Львові М. Устиянович виголосив «Промову на “Соборі учених руських”» [3, с. 48], в якій заявив: “аж хочемо узброїтися в кріпость, послухаймо громкого Шевченка” [13, с. 417].

Літературознавець констатував відсутність згадок про митця у Наддністрянщині 1850-х рр. [10, с. 46]. Вивчаючи рецепцію Шевченка в краї 1860-х рр., М. Возняк наголосив, що перші відомості про смерть поета подали галицькі часописи “Głos” (1861. 22.III) та “Слово” (1861. 15.III). Науковець зафіксував окремі неточності у фактажі замітки в додатку до 27-го числа “Слова” (29.IV): як-от, прізвище О. Корсуна хибно перенесено на назву поеми, як і вірш “Коханка” приписано Шевченкові, уточнив, що збірку “Кобзар” видано в 1860 р., а не в 1859 р. [12, с. 2]. Водночас він установив, що в тодішній польській пресі почасти тенденційно висловлювалися про українського митця: публікуючи поезії “Думи мої, думи мої...” (1840), “До Основ’яненка”, епілог “Стоїть в селі Суботові...”, “Тарасова ніч”, “Полякам”, “Сон” (“На панщині пшеницю жала...”) в газ. “Dziennik Literacki” (1861. Ч. 60; Ч. 62; Ч. 64), упорядники продемонстрували своє упереджене ставлення до спільного минулого. Відомо, що статтю “Szewczeńko – Sulima” в рубриці “Ruch umysłowo-polityczny Rusi” оприлюднено у тому ж часописі (Ч. 69) за підписом, імовірно, його редактора, В. Манецького [14, с. 683], де українського поета уважали “репрезентантом <...> автономно-польського, опертого на козацьких традиціях. У творах Шевченка є два визначні моменти: перший, так само прихильний Польщі, як і Москві, вірить у самостійність України (Rusi), другий прихильніший для поляків, пропагує деяке братерство, як було за часів Вишневецьких, Конашевичів” [12, с. 2]. Також український дослідник констатував негативний відгук автора студії про образ Гонти [12, с. 3].

М. Возняк – автор порівняльної замітки про спільні мотиви в поемах “Czajki” (1830) Ю.-Б. Залеського й “Іван Підкова” (1839) та “Гамалія” (1842) Шевченка [15, с. 6]. За науковцем, у польському творі вперше романтично возвеличено козацьчину в поетичній формі [15, с. 7], а постать П. Конашевича-Сагайдачного як союзника Польщі приваблювала Залеського рисами хоробрості й відваги [15, с. 6]. Відтак М. Возняк наголосив, що “гармонійна вдача Залеського не любила прикрих образів, вибрала з теми найвідповідніший для себе момент”, що позначився на сюжеті польської поезії без “образу боротьби, пожару та вбивства” [15, с. 6]. Зіставляючи зазначений твір із Шевченковим “Іваном Підковою”, критик указав на їх подібність (ішлося про епізод, коли провідник планував новий похід) [16, с. 123]; уважав, що Іван Підкова – історична особа, тоді як Гамалія – художній вимисел митця [15, с. 7]. Аналізуючи іншу Шевченкову поему, написану 1842 р., літературознавець підкреслив: “Гамалія” се неначе доповнене “Чайок”, розвинене їх помислу, поет вводить тут і зойки християнських невірників над Босфором, які чекають висвободження, і сцену вбийства і пожару, якої не хотів Залеський діткнути, бо була противною його артистичній натурі” [15, с. 7].

М. Возняк констатував, що з 1862 р. уперше в Галичині почали вшановувати Шевченка [7, с. 49; 12, с. 4], підкреслив активне становлення культу митця серед львівської університетської та гімназійної молоді, схожі настрої вбачав у Перемишлі, Тернополі, Станіславові та ін. містечках краю. Наприклад, критик зафіксував, що 14 (26) лютого 1862 р. у Львові

пройшов декламаторський вечір в українському товаристві “Руська бесіда”, де К. Климкович прочитав поему “Іван Підкова” [12, с. 4], відтоді подібні заходи відбувалися щороку. Ще науковець наголосив на ролі львівського купця М. Димети, який весною 1862 р. серед інших українських книжок, виданих у Російській імперії, привіз до міста й “Кобзар” (1860) [10, с. 50]. Учений стверджував, що, зважаючи на дефіцит останньої, галицька молодь активно почала переписувати Шевченкові поезії, серед них – і священник М. Михалевич [10, с. 50], а його рукописний “Кобзар” і твори, раніше надруковані в часописах “Вечорниці”, “Мега” й “Основа”, було використано в першій зб. “Поезії Тараса Шевченка” в 2-х томах (Л., 1867–1868) [10, с. 50].

М. Возняк – автор ряду рецензій. Так, він привернув увагу тогочасної громадськості до інтерпретації Л. Совінським другої редакції [Автобіографії] митця, опублікованої під заголовком «Письмо Т. Гр. Шевченка к редактору “Народного чтения”» (1860), та ряду його ранніх балад, переспівів і послань; наголосив, що публіцисту було складно викласти зміст чотирьох Шевченкових “Думок” [17]. За М. Возняком, письменник неоднозначно сприйняв історичні твори “Іван Підкова”, “Гамалія” й “Тарасова ніч” і спеціально переклав поему “Гайдамаки” польською мовою, щоб уникнути переказу змісту й у такий спосіб «влекшити <...> читачеві нагоду зазнайомитися з усіма хибамі й добрими прикметами “українського лірника”» [17, с. 5]. Підсумовуючи, М. Возняк підкреслив значення “Студії...” Л. Совінського для українських і польських дослідників спадщини митця [17, с. 5].

Також М. Возняк запропонував огляд видань Шевченкових поезій [18], зокрема тих, що виходили в Російській імперії та поза нею, підкреслив науковий рівень праць В. Доманицького, І. Франка, В. Яковенка, О. Колесси, О. Кониського, висловив сподівання на узагальнюючі дослідження в майбутньому. В іншій рецензії [19] М. Возняк показав найціннішу частину “Літературних начерків” В. Щурата [20] – студії про поета: замітки «Шевченків “Буквар”» і “Варшавський учитель Шевченка” потрагнував як фейлетонові реферати, не погоджувався з окремими думками автора в дописі “Пояснення деяких Шевченкових висловів” (без їх уточнення), визнав “нове освітлення” теми у розвідках «Шевченків “Іван Підкова”» та «Шевченкове послання “Гоголю”», спробував розкрити генезу першотвору “Подражаніє Едуарду Сові” у статті “Шевченко – Желіговський – Чечот” [19, с. 218–219].

У ще одному короткому відгуку [21] М. Возняк виклав свої думки про виставу “Назар Стодоля”, прем’єра якої відбулася 5 травня 1864 р. у Львові в постановці театру “Руська бесіда” (головні ролі в ній виконало подружжя Омеляна (Назар) і Теофілії (Галі) Бачинських). Зазначимо, що дослідник поділяв точку зору іншого рецензента про драму Шевченка (Слово. 1864. Ч. 33; без підпису): “розкрив перед видцями живий образ українського козацького світу, а саме вищих станів з 16 ст. Викінченими є тільки перші два акти п’єси, а третій лишився не вповні обробленим нарисом” [21, с. 15]. За М. Возняком, “мотиви розв’язки стираються вкінці в одній коротенькій сцені так несподівано, що се заставляє думати, що кінець драми в своїх подрібних частинах лишився накинутим тільки в першій нарисі” [21, с. 15].

Висновки. Отже, в ранніх шевченкознавчих студіях Михайла Возняка розглянуто рецепцію митця у Наддністрян-

ській Україні, вивчено витоки культу поета, проаналізовано видання його творів у XIX ст. Розвідки науковця цінні залученням уривків із першоджерел та архівними матеріалами про Шевченка, що уточняли або доповнювали його життєпис новими фактами. Уважаємо, що запропоновані спостереження про ранні дослідження М. Возняка вносять корективи в історію шевченкознавства другої половини XIX – перших десятиліть XX ст. Результати нашого дослідження будуть використані під час підготовки об'єктивної монографії про напрями та проблеми розвитку шевченкознавства першої третини XX ст.

Література:

- Горак Р. Університетська справа Михайла Возняка. *Українське літературознавство*. 2015. Вип. 79. С. 156–191.
- Клебан Л. Світогляд та наукові інтереси Михайла Возняка: формування і становлення. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2020. Вип. 21. С. 128–143.
- Сениця П. Професори Української Академічної гімназії. *Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові: На 100-річчя першого українського іспиту зрілості 1878–1978*. Філадельфія; Мюнхен: Український вільний університет, 1978. С. 121–235.
- Нечиталок М. “Честь праці!”: Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях. Львів: [б. в.], 2000. 424 с.
- Романенчук Б. Возняк Михайло. *Азбуковник: Енциклопедія української літератури*. Філадельфія: “Київ”, 1973. Т. 2. С. 241–245.
- Возняк М. До характеристики харківського гуртка українських письменників. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. 1910. Т. ХСІІІ. Кн. 1. С. 132–140.
- Возняк М. Літературні свята в 1911 і 1912 рр. *Календар товариства “Просвіта” на рік 1912*. 1911. Річник XXXV. С. 39–58.
- Возняк М. Шевченків рік зближається ... *Письмо з Просвіти*. 1912. Ч. 4 (Квітень). С. 97–100.
- Возняк М. В справі ювілею столітніх уродин Т. Шевченка. *Неділя*. 1912. Ч. 10. 9 березня. С. 1–2.
- Возняк М. Шевченко в галицькій Україні. *Українська жизнь*. 1914. № 3. С. 45–52.
- Шашкевич М. Листи. *Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст.* Київ: Дніпро, 1965. С. 122–128.
- Возняк М. Народина культура Шевченка в Галичині. *Неділя*. 1911. Ч. 11–12. 11 березня. С. 1–5.
- Устиянович М. Промова на “Соборі учених руських”. *Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст.* Київ: Дніпро, 1965. С. 414–417.
- Федорук О. Коментарі. *Тарас Шевченко в критиці*. Київ: Критика, 2016. С. 683.
- О. К. [Возняк М.]. Відгомін “Чайок” Б. Залеського в поезіях Шевченка. *Неділя*. 1912. Ч. 10. 9 березня. С. 6–7.
- Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12 т. Київ: Наукова думка, 2001. Т. 1. 784 с.
- Возняк М. Шевченків “Кобзар” 1860 року в світлі критики Совінського. *Діло*. 1911. № 54. С. 4–5.
- О. К. [Возняк М.]. Кілька слів про повні видання поезій Т. Шевченка. *Неділя*. 1912. Ч. 12. С. 5–6.
- Возняк М. [Рец.]. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. 1913. Т. СХV. Кн. 3. С. 206–219. – Рец. на кн.: Др. Василь Щурат. Літературні начерки. Львів, 1913, стор. 105.
- Щурат В. Перша оцінка Шевченка в Галичині. *Щурат В. З життя і творчості Тараса Шевченка*. Львів: З друкарні Наукового товариства ім. Шевченка, 1914. С. 28–32.
- М. В. [Возняк М.]. Перша вистава “Назар Стодоля” в Галичині. *Неділя*. 1911. Ч. 11–12. 11 березня. С. 15.

Kalynchuk A. Early Shevchenko explorations of Mykhailo Vozniak: prolegomans

Summary. The article analyzes the early period of Shevchenko’s research activity on the basis of Mykhailo Vozniak’s autobiography and some memoirs. Emphasis is placed on the scientific and journalistic style of presentation on Shevchenko’s legacy, which the young scholar consciously chose, thus popularizing the poet’s works among the Galician public. It is emphasized that he was interested in the stages of distribution of poetry texts in Transnistrian Ukraine and their understanding in the region. The urgency of the stated topic is emphasized because so far literary critics have not delved into its interpretation and limited themselves to individual mentions (such as J. Hordynsky, B. Zagaykevych, O. Sokolyshyn, I. Denysiuk, M. Nechytaliuk, M. Hnatyuk, B. Yakymovych, V. Mykytyuk and others). It was found that M. Vozniak became the researcher who collected and summarized the known at the beginning of the twentieth century. studies, notes, mentions of Galician publicists about the artist, recorded the publication of individual poems in magazines or collections of his works in Galicia. The intelligence critic was analyzed in accordance with his plan of preparations for the Shevchenko anniversary, which was a scientific study of the historical era, biography, laboratory of his work. M. Vozniak’s interpretation of certain features of the artist’s worldview, his Ukrainian and Polish reception of the 1840s–1860s in Galicia, the interpretation of common motives in the poems “Czajki” (1830) by Yu.-B. Zaleski and “Ivan Pidkova” (1839) and “Gamalia” (1842) by Shevchenko, determined the active form of the cult of the artist among the Lviv university and high school youth, similar sentiments in Przemyśl, Ternopil, Stanislaviv and others towns of the region. Opinions about the significant contribution of the critic to the development of Shevchenko studies in the 1910s are expressed. The proposed observations on the early explorations of M. Vozniak make some adjustments to the history of the science of Shevchenko, as the scientist drew contemporary materials about the poet related to Transnistria Ukraine, clarified or supplemented them with new facts.

Key words: Shevchenko, poetry, publications, translations, reception, cult, honoring.

*Кобзей Н. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри мовознавства**Івано-Франківського національного медичного університету*

АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ОБРАЗ ХУДОЖНИКА В ОПОВІДАННІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА “ОЛАФ СТЕФЕНЗОН”

Анотація. У контексті того, що у творчій спадщині В. Винниченка вагоме місце відведене образотворчій тематичі, та й сам письменник мав безпосереднє відношення до малярства, вважаємо за доцільне говорити про так званий автобіографізм аналізованого нами оповідання, адже аж надто багато спільних ознак виявляється між автором і його головним героєм.

Останній займає ту ж життєву позицію, що і його творець, схожими є їх характери, душевні переживання і картини світу. Автобіографічність проявляється у творі у багатьох формах: автор виступає прототипом героя, сюжет оповідання цілком можливо міг би бути взятий із життя самого Винниченка, і, безсумнівно, останній точно був свідком подій, що описувалися, бо довго жив у мистецькому середовищі Парижа, був знайомий з багатьма художниками, відвідував численні виставки, галереї, салони, належав до відомої школи живопису. Тобто, знав мистецьку кухню з середини. Винниченко, як і його Олаф, був прихильником нового мистецтва, симпатизував імпресіоністам і сам творив свої полотна у цьому ключі. Посилений інтерес до імпресіоністів спровокував активні обговорення як самого напрями так і різноманітних подій в живописі, спричинених їх появою. Тому й не дивно, що Винниченко переніс цю полеміку в свої художні твори, а його персонаж підхопив і продовжив дискусію.

В оповіданні звучать заклики до вдосконалення малярської техніки, до потрібності зображати на своїх полотнах людський матеріал, до орієнтації на враження, емоції, психологізм. Все, що думав Винниченко з цього приводу, він вклав в уста свого героя. Те ж саме стосується його принципу “чесності з собою”, ідей рівноваги і світової гармонії.

Беззаперечно, Олаф Стефензон співвідноситься з особистістю Володимира Винниченка. Однак, він не копіює свого творця, а є багатограним індивідом, наділеним багатьма рисами вдачі письменника.

Ключові слова: мистецтво, автобіографізм, психоаналіз, імпресіонізм, “філософія життя”, “чесність з собою”.

Постановка проблеми. Будь-який художній твір, як особлива форма буття літератури, прагне справити враження на читача і донести до нього творчий задум автора. Він характеризується багатоплановістю будови, змісту і виражальних форм, а також різноманітністю жанрових співвідношень. Жанр автобіографії передбачає, що головним героєм твору виступає сам письменник. Вона репрезентується переважно в мемуарах, щоденникових записках і листуванні, однак для нас важлива ще одна її форма – автобіографічний художній твір. У своїй розвідці ми акцентуватимемо увагу не на автобіографізм, як наповненості твору фактами власного життя В. Винниченка, нас цікавить насамперед автобіографізм, як присутність у “середовищі” тексту ліричного “я” автора (за О. Астаф’євим).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження автобіографічних творів завжди цікаве і актуальне для цілого ряду лінгвістів, літературознавців, соціологів і психологів. З-поміж багатьох можемо виділити праці М. Бахтіна, Ф. Лежена, Т. Черкашиної, А. Цяпи, С. Єрьоменка, тощо. Їхня діяльність направлена на вивчення характерних рис автобіографічних творів, їх структури, основних ознак і класифікацій.

Мета статті – виявити в оповіданні “Олаф Стефензон” елементи автобіографізму Володимира Винниченка, з’ясувати наскільки життєва філософія автора співзвучна із принципами головного героя.

Виклад основного матеріалу. Лише детальний аналіз автобіографічних творів дозволяє визначити характер і світокартину автора, окреслити сферу його зацікавлень, принципових позицій та душевних переживань. Існує декілька форм автобіографічного оприявлення: автор є прототипом героя, сюжет художнього твору взятий з його життя, він є безпосереднім свідком подій, що описуються. Усі зазначені форми більшою чи меншою мірою присутні в аналізованому оповіданні, присвяченому характеристиці нових віянь в образотворчому мистецтві часів Винниченка загалом і місця художника у цьому процесі зокрема.

Відомо, що художнє життя початку 1900-х років було надзвичайно бурхливим і строкатим. На протигагу найпрестижнішої мистецької виставці Франції – “Паризькому салону”, яка репрезентувала полотна традиційних художніх академій, було створено такий собі “Салон знедолених”, в якому “вигнані з Раю” митці виставляли виконані в “недбалій” манері картини. З легкої руки невідомого репортера гумористичної газети “Шаріварі” Луї Леруа з’явилася назва їх нового напрями в образотворчому мистецтві – імпресіонізм. Посилений інтерес до імпресіоністів спровокував активні обговорення як самого напрями так і різноманітних подій в живописі, спричинених їх появою. Тому й не дивно, що Винниченко переніс цю полеміку в свої художні твори, а його персонажі підхопили і продовжили дискусію. Чи не найкраще ці події репрезентовані в оповіданні “Олаф Стефензон”.

Значну частину свого життя Володимир Винниченко провів на “мистецькому Олімпі” в Парижі, в якому у 20-х роках вільно співіснувало щонайменше 40 тисяч відомих і не дуже світових художників, уживалися різноманітні стилі, напрями і школи, функціонували численні виставки і галереї. А сам письменник, захопившись живописом, належав до української хвилі “Еколь де Парі” і навіть “не маючи формальних і технічних засобів, не маючи великого професійного знання... ще з перших своїх малярських кроків дивував своїми досягненнями” [1, с. 62]. Щоденна наполеглива багатогодинна праця

принесла хороші результати і за кілька років, як авторитетно стверджував С. Гординський, Винниченко “володіє вже свobodно пензлем, і з його картин говорить до нас уже маляр, що має стільки сказати мовою пластики, що ми автоматично перестаємо думати про речі, що не стоять у безпосередньому зв'язку з малярством” [2, с. 402–403].

Зважаючи на вище сказане, оповідання “Олаф Стефензон” можна назвати автобіографічним. Адже аж надто схожими видаються нам художник Винниченко і художник Стефензон. Обидва вони – самоучки. Навіть більше, живопис для них був на перших порах лиш способом “заміщення” основної праці. Шукаючи спочинку від літературної та політичної діяльності, Винниченко пише в “Щоденнику”: “Сиджу стомлений. Знайшов собі нову біду – малювання. Простою з квачиками й палітрою перед якоюсь своєю нікчемною мазаниною годин по п'ять-шість і не можу одірватись. І тут пристрасть, захоплення до цілковитого безрозсудства. Кілька разів уже рішав викинути фарби й квачики, але ставало шкода” [3, т. 1, с. 211]. Олаф же – простий токар зі шведського містечка Норкепінга, який після виробничої травми потребував курсу реабілітації і не знайшов кращого способу оживити м'язи пальців, як малювання. Малярська спадщина Винниченка удостоєна високої похвали і визнання. Талант Стефензона теж був швидко помічений, “кинулись по меценатах і за якийсь місяць назбирали йому грошей на дорогу, улаштували щомісячну пенсію (трохи від фабрики за каліцтво, трохи від товаришів) і випроводили в Париж з наказом вернутись гордістю Швеції. Таким чином Стефензон зривався художником” [4, с. 624].

Як вже згадувалося, Винниченко був яскравим представником “Еколь де Парі” – французької колористичної школи. Олександр Федорук звертає увагу, що малярство останнього “чуттєво наближене до реалій, об'єкти зображення емоційно завищені... Форму Винниченко створює через поєднання двох-трьох основних кольорів, що в суміші з іншими складають напівтональні з'єднання, в яких зберігається домінанта основної плями. Вона посилює кольоровий стрижень, функціональність барви, здатної згрупувати довколо себе інші – допоміжні, зближуючі і доповнюючі. Це емоційність колірного вияву, де колір “оприлюднює” фактор світла і власні потенції виявляти його силу. Ця ствердна воля до активізації колірного поля, утвердження його на площині в повноті звучання” [5, с. 9]. Таке своєрідне чуття кольору вказує на імпресіоністичні вподобання письменника. На думку С. Гординського, Винниченко “завжди тримався реалізму, і то того реалізму, що, збагачений імпресіоністичним досвідом, уже вільніше ставився до природи і не копіював її сліпо. Те, що відносить Винниченкові картини понад будь-яке аматорство, це було постійне намагання творити чисто малярськими засобами безпосереднім і свіжим мазком, а це така притаманна ознака саме нового малярства, особливо французького” [2, с. 21].

У цьому ключі цікавим для нас є вираз “нове малярство”, адже “Олаф Стефензон” – це маніфест нового мистецтва! Один із героїв оповідання – художник Вальдберг. “Це геній, якого не зрозуміли. Так, так, це іменно з тих геніїв, яких не хотіли розуміти. З його картин сміються, глузують, їх не приймають на виставки, не купують. Нехай! Так і треба, так і слід, це є показчик, що його мистецтво не до смаку сучасному громадянству, що воно не розуміє Вальдберга; а через те уже одне – його ідея, його нове мистецтво є воістину нове,

воістину чуже розбещеній, переверненій, виродженій техніці господаря сучасного мистецтва – буржуа!” [4, с. 624]. Яка чудова паралель зі становищем імпресіоністів на початку їх становлення! Так от, уже відомий нам пристаркуватий пан Вальдберг, жертвуючи своїм стотисячним мастком, створив власну мистецьку школу, яка відкрила двері перед молодими талановитими художниками, натхненними ідеями нового живопису. Він “виховав і зробив малярами десятки людей, десятки невдячних льокаїв, які потім перші обплывували його ідеали. Вальдберг все життя своє віддав мистецтву” [4, с. 625]. Серед його вдячних учнів був Олаф. Він чітко бачив різницю між новим і класичним мистецтвом – “це була якась мішанина з реалізму, імпресіонізму, символізму і навіть примітивізму” [4, с. 626]. На думку Стефензона, сучасне мистецтво стало примітивним. Воно репрезентує інтереси багатих людей, які замовляють собі облюбовані теми і платять за них гроші. Малюнки стали технічними, а способи їх створення економними і швидкими. В ногу з часом! Однак, “це – мистецтво не людей, а якихсь учених псів. Так собака, кінь можуть малювати людей, а не люди. Який-небудь учений пес, коли б він захотів переказати фарбами, що він бачив з життя людей, намалював би якраз те, що малюють льокаї буржуа. Що може пес бачити у людей? Що приступно його розумінню? Ось на столі квіточки, яблука; он там сидить пані в білій сукні з книжечкою на коліні. Тут голі жінки (вони собак не соромляться, і йому легко їх малювати!), там хазяїн, тут півники, курочки, телятка пасуться. Більше собака не може побачить. Не можуть більше бачити і льокаї, які зуть себе художниками. Вони бачать і малюють з погляду собаки, коня, а не людей. Вони людського, того, що в собаки не може бути, чого собака не може побачити і зрозуміти, вони того не малюють” [4, с. 628]. Генерація ж нових митців закликала вдосконалювати техніку і зображати людський матеріал: “Людина – це рух переживання, це думка, радість, печаль, мрія, страждання, надія. Техніка? Форма? Давайте її сюди, давайте найкращу, найдосконалішу форму: імпресіонізм, примітивізм, натуралізм, чорт-біс, все, що може найкраще обкреслити людину, давайте все сюди!” [4, с. 628]. Сюжети полотен мають бути емоційними і високопсихологічними, фіксувати безпосередні враження, спостереження, співпереживання, оживати. Олаф спробував створити щось подібне, його картина вражала: “Там була й здригнена радість в блиснувших очах, і зразу ж, тут же, – сумнів, непевність, а в губах уже – гнів, лютий гнів чоловіка, якого хтось чи щось жорстоко обманув... Тут і передчуття можливого, і позасвідомий ряд хитань, і хижі звірячі нюхання повітря, і скажена робота сопоставлення, комбінації. Хочеться крикнути “ш-ш!”, і озирнутись, і слухати й собі, хвилюючись та напружуючись. Я дійсно ще не бачив таких картин. Дійсно в ній панувала людина. Все, що відносилось до неї, було зроблено любовно, бездоганно!” [4, с. 629]. У реальному житті Володимир Винниченко теж малював людей (“Автопортрет”, “Портрет дружини”, “Жіночий акт”, “Дівчина з квітами”, “На пляжі”, “Портрет дівчини”), концентруючи свою увагу на виразі обличчя, передаючи чекання, сподівання, внутрішній неспокій. Він “стає на шлях психологічного трактування образів, домагається виразності у передачі людського характеру, що робить художника уважним до способів використання живописних форм” [5, с. 9]. Такий підхід у малярстві був цілком очевидний для Винниченка,

адже у перші десятиліття XX століття домінуючі світоглядні орієнтири поступають “філософії життя”, провідними представниками якої у різних країнах стали А. Бергсон, В. Дільтей, Г. Зіммерль, Ф. Ніцше, О. Шпенглер та інші. А творчість великого українця прийнято розглядати в контексті провідних світових психоаналітичних течій XX століття. Найпоширенішими в цей період були вчення З. Фрейда, К. Юнга, Е. Фромма та багатьох інших мислителів, які істотно впливали на інтегрований розвиток психології, соціології, з одного боку, та мистецтва, літератури – з іншого. Винниченко, довгі роки живучи і працюючи за кордоном, перебував у єдиному, спільному із зазначеними філософами та психологами інтелектуальному середовищі. Тож нічого дивного немає в тому, що психологізм у творчості письменника був визначальним. В. Панченко, досліджуючи творчість В. Винниченка, одним із перших підмітив цей потужний вплив психоаналізу на літературну творчість і світогляд письменника: “Якщо З. Фрейд досліджував статевий потяг (лібідо) як могутній та універсальний чинник людської поведінки, якщо в “Нарисах із психології сексуальності” він брав під мікроскоп, так би мовити, “біологію любові”, то А. Бебеля “статеві” проблематика цікавила передусім з т. з. соціалістичної реорганізації суспільства. Винниченко-художник виявляв інтерес і до одного і до другого” [6, с. 59].

Відомо, що малярська спадщина Винниченка налічує більше ста полотен. З 2001 року вісімдесят дев’ять його робіт нарешті повернулися в Україну і знаходяться зараз в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, решта – ще й досі закордоном, частина навіть у приватних колекціях. Всі вони отримали високу оцінку мистецьких критиків. Однак сам Винниченко аж надто самокритично ставився до своєї роботи. У четвертому томі “Щоденника” читаємо: “Поки робиш якусь роботу, вір в себе як у генія. Коли скінчив, стався до неї, як до витвору твого ворога, не прощаючи ні одної помилки, ні найменшого недогляду” [7, т. 4, с. 189]. Тому то й і у Олафовій картині був недогляд, бо й “ліс, небо, повітря вже кричали дефектами, вражали мішаниною стилів, драгували відсутністю логіки, закономірності” [4, с. 629]. Напевно, дався взнаки Винниченків принцип “чесності з собою”, який не раз змушував його сумніватися у “якості” своїх прозових творів: “Старе знайоме явище: поки писав, здавалось цікавим, потрібним. Як кінчав, була навіть трохи звичайна гарячка, настрої був веселий, піднятий. А як прочитав Косі, так усе й зникло... А на душі стало погано, нудно, наче я гидко, без потреби, набрехав. Ах, якби я міг винищити три чверти того, що я написав!” [7, т. 4, с. 285]. Зважаючи на сказане, Олафові сумніви видаються нам цілком логічними: “Один раз йому здавалось, що краще не може бути, а другий – що вона не варта й плювка на неї (як бува за всіма авторами, котрі можуть бути ширими з собою)” [4, с. 650].

Життя Винниченка в Парижі було важко назвати безбідним. Постійна нестача грошей змусила його покинути столицю і переїхати на південь Франції у містечко Мужен поблизу Канн, щоб хоч якось зводити кінці з кінцями. Зі схожими проблемами стикалася переважна більшість художників-початківців, які приїжджали до Парижу, щоб вільно творити. Багатьом із них не вистачало грошей на оренду убогого ательє, на їжу і фарби. Вони “тріли” себе і своїх орендарів надією, що от-от розбагатіють і повернуть борги, адже час від часу відомі галереї прово-

дили серед художників конкурси і обіцяли переможцям чималу грошову винагороду. Щоправда, ці сподівання справджувалися рідко, адже вимогливе журі безжално відсіювало кандидатів. Тоді горе-мрійники опинялися на вулиці. Винниченко описує таку подію в житті свого героя-оповідача без лишніх емоцій, як щось буденне: “В цей час якраз трапилась мені досить звичайна, але нудна й непрємна історія: мене викидали з моєї робітні. Хазяїн будинку, де я жив, був чоловік нетерплячий і, крім того, абсолютний неук та нахаба. Він не хотів почекати, поки я доб’юся слави, і навіть дарував мені мій станок, чемодан з білизною та три бюсти товаришів, аби я тільки “очисти” йому ательє” [4, с. 618].

Винниченко, як добрий знавець людських душ, провадив далі свої експерименти. Він прагнув показати глибину переживань художника, коли той творить, “оголював” його нерви в стані найвищого напруження, коли межа між свідомим і безсвідомим зникала. Знаємо, що й сам автор часто творив у подібному стані, часом цілодобово, без перерви на їжу і сон. Його прототип Олаф “дрижав і працював з несамовитістю, заціпивши уперто зуби й майже не спочиваючи” [4, с. 648]. Йому поталанило, бо вже відомий нам меценат Вальдберг, методом відсіву, обрав серед своїх послідовників двох найдостойніших – Олафа Стефензона і Дієго дона Паблеса. Останній “був наш типічний “брат художник”. Він нічим не цікавився, крім мистецтва, та й то тільки свого власного; балакад на теми еротичні або малярські. Коли на еротичні, то поганенько-солодко сміявся, і сміх у його вилітав такими згуками: кях-ках-ках! Коли ж на малярські, то всіх лявав, а себе хвалив з такою одвертістю, що ставало навіть не ніяково, а дивно й трохи непокірно: чи не хворий цей добродій?” [4, с. 643]. Олаф же – “чоловік страшно гуманний, ідейний, добродійний, пренепорочний” [4, с. 620]. Тому, хто переможе в конкурсі, обіцяно було п’ять тисяч марок і руку Вальдбергової єдиної доньки, “звичайно, не без її згоди. Вона понад все ставить батькове мистецтво і за його розвій може дати себе всю на що хоче. Умова така: вона обіцяє десять літ ні разу не зрадити чоловікові, дбати про його, служити йому, як рабиня. Чи чоловік кохатиме її, чи ні – це ролі не грає великої: десять літ вона служитиме, а тоді чи лишиться з чоловіком, чи піде від його” [4, с. 625]. Вважаємо таку “винагороду” не випадковою, а ще одним експериментом Винниченка тепер уже з ідеєю “пробного шлюбу”.

Хто ж переміг у змаганні? Достойніший. Винниченко – раціоналіст. Роботи Олафа мало технічні, майже “хлопчачі”. Дієго ж вклав у свій талант дванадцять років праці, навчання в численних мистецьких школах, тисячі франків на матеріали для живопису. Його конкурсна робота вже з першого погляду викликала симпатію, вражала підбором кольорів і “соковитим” сюжетом: “Фарб уже не було помітно, вони десь зникли, але, без всякого сумніву, робили своє таємне діло, яке саме – я не знаю; можливо, що без такої їх комбінації не було б того чуття жаху, страшною тривоги, тоски, які чисто фізіологічне виникали в грудях. Я весь час уперто доводив собі, що це тільки малюнок, що це робота того самого Дієго, який стоїть он там з таким же самовдоволенням виразом лица, як і його рантє, що гупо хвилюватись, – і ніякого вражіння на мої чуття не робили мої міркування. Я почував виразно, як мені тоскно, тісно в грудях, як мені душить горло, як в моїй пахві щось не то ние, не то ніяково, як мені хочеться одвернутись, щоб не бачити цієї наступленої ніжки посинілої дитини. І в той же час я чув най-

щирішу, найгострішу ненависть до лица чоловіка з мертво-збухлим черевом. Я не знаю, чи в цій композиції було те, чого вимагав Вальдберг від своїх учеників, але тут була безумовна, надприродна, якась просто чародійна сила таланту” [4, с. 654].

Важливо відзначити, що попри усю очевидність, поразка для Олафа не стала фатальною. Так, він втратив все: визнання, славу, гроші, кохану жінку, але не зламався. Справа в тому, що В. Винниченко, захопившись психоаналізом З. Фрейда, визначальними для поведінки людини вважав сексуальні інстинкти, а не інстинкти самозбереження, як у позитивізмі. На його думку, людиною керує нереалізована сексуальна енергія, яка, відхилившись від прямої мети, може сублимуватися, скажімо, в енергію соціальних перетворень, наукової діяльності, художньої творчості чи філософського пізнання дійсності, а від біологічно детермінованого процесу перетворення сексуального інстинкту залежить психічний розвиток особистості. Винниченкові герої наділені “тілесно-емоційними первнями” (за Д. Наливайком), тобто стихійною життєвою силою, що виконує ту ж саму роль сексуальних інстинктів. Тому чи не в кожному творі письменника “маємо націленість на вияв і художнє вираження цієї іманентної життєвої стихії, що пробивається крізь повсякденні вчинки і справи, затерті думки і фрази, крізь все сміття буденності і творить красу й привабливість життя” [8, с. 127]. Таке життєлюбство не дозволяє опускати руки, а змушує виявити причини упадку і всі сили покласти на їх виправлення. Олаф детально проаналізував все, що сталося: “А ви знаєте, чого у Дієго так гарно вийшло? Ні? Тому, що він узяв те, що є, а я те, чого нема. От в цьому й є моя головна біда. Я брехав собі, коли писав, а він – ні...” [4, с. 662]. Не випадково Олаф говорить цю фразу – *я брехав собі*. Він допустився помилки. Одвічна Винниченкова “чесність з собою” висіла над ним, як Домоклів меч. Неможливо творити комусь на догоду, треба спочатку догодити собі. Це не легко, але можливо. Потребує детального аналізу і наполегливої праці. Винниченко завжди лишався оптимістом: “Єдина ясна точка це те, що чую в собі ще трохи сил, що спокують свої помилки, свій сором працю над собою, що напишу такі речі, за які не буде соромно ні одному українцеві. Присягаюся собі не скласти зброї, доки не буду переможцем над своїм соромом” [3, т. 1, с. 252]. Таким же оптимістом був і Олаф. Його прощальна записка тому доказ: “Надіюсь, що колись зустрінемось в Парижі. Але це буде при тій умові, що я тоді вже знатиму, як і що маю малювати, щоб не програти Дієгам свого...” [4, с. 663].

Висновки. Таким чином, не лишається сумнівів, що Олаф Стефензон співвідноситься з особистістю Володимира Винниченка. Однак, він не є його стопроцентною копією. Це багатогранний індивід з власним характером, слабкостями і живими емоціями, наділений багатьма рисами вдачі письменника. Саме через розкриття особистості свого літературного героя Винниченко показав, як важко бути письменником і художником одночасно, бути митцем-раціоналістом, філософом і активним членом нового суспільства, як важко жити в гармонії з собою і бути частиною своїх же експериментів. Важко. Але можливо. Ось в чому сила його таланту.

Література:

1. Володимир В. Статті й матеріали. Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США. 1953. 72 с.
2. Гординський С. Малярство Володимира Винниченка. Нові шляхи. 1931. Ч. 7–8. С. 402–403.
3. Винниченко В. Щоденник. Т. 1: 1911–1920. Едмонтон; Нью-Йорк : КТУС, УВАН. 1980. 499 с.
4. Винниченко В. Краса і сила. Київ : Дніпро, 1989. 750 с.
5. Федорук О. Винниченко – художник: У Державному музеї Т. Шевченка відкривається виставка малярських творів Володимира Винниченка. *Урядовий кур’єр*. 2001. 3 березня. С. 9.
6. Панченко В. “Проблема статі” в художній інтерпретації В. Винниченка (на матеріалі оповідань “Момент”, “Рабині справжнього”, “Чудний епізод”). *Наукові записки. Сер. Філологічні науки (українське літературознавство)*. Кіровоград : РВГ ІЦ КДПУ ім. В. Винниченка. 1998. С. 53–70.
7. Винниченко В. Щоденник. Т. 4: 1929–1934. Київ : Смолоскип. 2012. 339 с.
8. Наливайко Д. Проблема натуралізму в українській літературі. *Літературознавство : Матеріали III конгресу Міжнародної асоціації українців*. Київ. 1996. С. 118–130.

Kobzey N. Autobiographical image of the artist in Vladimir Vynnychenko’s story “Olaf Stephenson”

Summary. In the context of the fact that in Vynnychenko’s creative heritage an important place is given to art, and the writer himself was directly related to painting, we consider it appropriate to talk about the so-called autobiography of our story. After all, there are too many common features between the author and his protagonist.

The protagonist occupies the same life position as its creator, their characters, emotional experiences and pictures of the world are similar. Autobiography is manifested in the work in many forms: the author is a prototype of the hero, the plot of the story could well be taken from the life of Vynnychenko, and, of course, the latter was a witness to the events described, because he lived in the artistic environment of Paris. Many artists, visited numerous exhibitions, galleries, salons, belonged to the famous school of painting. That is, he knew art cuisine from the inside. Vynnychenko, like his Olaf, was a supporter of new art, sympathized with the Impressionists and created his own paintings in this way. Increased interest in the Impressionists provoked active discussions of both the direction and the various events in painting caused by their appearance. Therefore, it is not surprising that Vynnychenko transferred this controversy to his works of art, and his character picked up and continued the discussion.

The story calls for the improvement of painting techniques, the need to depict human material on their canvases, the focus on impressions, emotions, psychology. Everything that Vynnychenko thought about this, he put in the mouth of his hero. The same applies to his principle of “honesty with oneself”, the ideas of balance and world harmony.

Undoubtedly, Olaf Stephenson corresponds to the personality of Volodymyr Vynnychenko. However, he does not copy his creator, but is a multifaceted individual, endowed with many traits of the writer.

Key words: art, autobiography, psychoanalysis, impressionism, “philosophy of life”, “honesty with yourself”.

*Крупка М. А.,**кандидатка філологічних наук,**доцентка кафедри української літератури**Рівненського державного гуманітарного університету*

“ДІВЧИНА ЗІ СХОДУ”: ТИПИ ЖІНОК У РОМАНІ ІРЕНИ КАРПИ “ДОБРІ НОВИНИ З АРАЛЬСЬКОГО МОРЯ”

Анотація. Статтю присвячено темі репрезентації жіночих образів у сучасному літературному просторі. Нові типи героїнь діагностують подальше розмивання стереотипної гендерної ментальності, що є свідченням динамічності соціальних та культурних вітчизняних парадигм.

У романі “Добрі новини з Аральського моря” Ірена Карпа конструє чотири типи жіночих образів, кожен із яких має свою персональну історію, показану через сімейні зв’язки, професійний статус та любовний досвід. При тому в художніх концепціях героїнь складно простежити домінуючу ідентифікаційну складову особистості, оскільки продукується амбівалентний персонаж, що паралельно розбудовує множинний простір ідентичності.

Основним ціннісним орієнтиром для Рити є чоловік, тому наратив персонажа розкривається у любовних стосунках. Підлаштовуючись під кожного наступного партнера, жінка набуває відповідної ідентичності: попелюшка, фатальна жінка, стерва, жертва, домогосподарка, муза. Вона не здатна брати відповідальність за власне життя і, щоб самоствердитись, їй потрібен чоловік.

На контрасті з життєвою установкою Рити зображується образ Богдани, сюжетна історія якої розгортається через модус свободи, насамперед сексуальної. Героїня експлуатує власну тілесну спокусливість і використовує секс як інструмент досягнення цілей, демонструючи рольову модель повії. Ця неординарна особистість бунтує проти усталеної системи цінностей та гендерних стереотипів.

Образ Хлої увиразнено крізь призму творчості. Родинне виховання провокує розвиток комплексу меншовартості, що реалізується через поведінкову модель ескапізму. Внутрішня спустошеність породила в героїні бажання рятуватися втечею в музику. Любовна історія увиразнює нетрадиційну сексуальність Хлої, а її завершення – повернення в статус жертви.

Тип феміністки втілено в образі Маші. У творі зміщено акцент із соціальної діяльності у психологічну площину самоідентифікації особистості. Демонстративна поведінка та досконала тілесність маскують екзистенційну кризу, яку переживає героїня. Соціальний активізм бачиться способом вирішення особистих проблем.

Ключові слова: образ, тип, рольова модель, гендер, сексуальність.

Постановка проблеми. Трансформація соціально-політичної парадигми призводить до зміни ідентифікаційних моделей суспільства, в тому числі й гендерних ролей. Однією з перших ці процесів діагностувала О. Кісь. В опублікованій у 2003 році статті йдеться про відмову від закріпленого у радянському соціумі уніфікованого образу працюючої матері і формування нових типів (Берегиня і Барбі), що, попри кардинальну відмінність, однаково закорінені у патріархальній структурі [1, с. 57].

На сьогодні така типологія не втратила своєї актуальності, і лише доповнюється новими рольовими моделями, зокрема формується образ мілітарної жінки [2]. Так, О. Башкирова спостерегла у сучасній літературі “найширший спектр жіночих образів і пов’язаних із ними семантико-емоційних конотацій: від амбівалентної материнської постаті, котра може бути як “люблячою”, так і “жахливою”, до демонічної жінки, що втілює ірраціональні чоловічі страхи” [3, с. 77]. Проте ситуація змінюється, і у сучасному літпроцесі з’являються нові героїні, які діагностують подальше розмивання стереотипної гендерної ментальності, що є свідченням динамічності соціальних та культурних парадигм. Текстуальним прикладом такої тенденції може бути роман Ірени Карпи “Добрі новини з Аральського моря”, який, за словами авторки, є синтезом її особистого досвіду та історій реальних прототипів [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема типології сучасних жіночих персонажів є актуальною. Зокрема, окрім згаданих праць О. Башкирової, О. Кісь, С. Філоненко, власні образні схеми запропонували Н. Білоус, Ю. Коваленко, Т. Тебешевська-Качак, І. Накашидзе. Так, Т. Тебешевська-Качак виокремила типи жіночих образів, що функціонують у літературному просторі: героїні, які є носіями патріархальної свідомості (“дівчина, яка самореалізацію власного “Я” бачить у вдалому заміжжі”, “мати”, “пасивна жінка”); персонажі, які водночас втілюють традиційні уявлення і відкидають їх (“жінка – аристократка духу”, “жінка – романтик”, “жінка, що живе за законами свого часу”); образи, які заперечують стереотипні моделі й реалізують ідею жіночого самоствердження (“перехідний тип (від пасивної до активної) жінки”, “нова жінка”, “феміністка”) [5, с. 123].

Для нашого дослідження важливою є також культурософська стратегія типологізації постмодерних типів особистості соціолога З. Баумана [6].

Проза Ірени Карпи неодноразово ставала об’єктом уваги О. Ворожбит, Т. Дігай, А. Кривошишиної, Ю. Кушнерюк, О. Поліщук, Г. Улюри, Р. Харчук, Г. Черненко, проте твір “Добрі новини з Аральського моря” поки що проаналізовано частково. Зокрема О. Деркачова дослідила роман у контексті інших творів української літератури, “в яких автори переосмислюють як власний французький досвід, так і вміло поєднують художню вигадку з реальним містом, вигаданих персонажів з реальною топографією” [7]. У статті Р. Тхорук книгу проаналізовано з погляду суспільно-політичної проблематики, зокрема дослідниця виокремлює емігрантську тему як домінуючу [8, с. 96].

Формулювання мети статті. Виявленням і характеристикою типів жіночих образів у художньому світі Ірени Карпи визначається мета нашої статті, що реалізується через такі

завдання: вивести типологію образів жінок і розкрити особливості репрезентації характерів у межах одного тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Книга Ірени Карпи моделює чотири типи сучасних героїнь, що об'єднані спільними топосами народження та перебування. У французькому варіанті письменниці назвала роман “*Filles de l'est*” – “Дівчата зі Сходу”. “Такою фразою на Заході називають всіх зі Східної Європи – українок, польок, словачок, чешок. Ця назва трохи пейоративна, принизлива. Коли говорять “дівчата зі Сходу”, вони відразу уявляють, що це буде “елітескортсервіс”, якась хатня робітниця чи наречена через інтернет, – пояснила письменниця. – У моїй книжці – історії чотирьох емігранток зі Східної Європи, які абсолютно не відповідають цьому стереотипу” [9]. Отже йдеться про свідому установку авторки руйнувати узвичаєні культурні рецепції.

Постать Рити у художньому просторі розробляється через принцип мімікрії. У Парижі вона зовнішньо імітує французьку: худорлява стильна пані, вдягнута у все чорне, із короткою зачіскою.

За класифікацією З.Баумана, Рита найближча до ідентичності фланера, який займає позицію стороннього спостерігача, відтак “залежність розчиняється в свободі, а свобода прагне залежності” [6, с. 143]. Відповідний тип позбавлений чіткої життєвої орієнтації: “*Рита піймала себе на тому, що взагалі не до кінця розуміє, чого хоче від свого життя*” [10, с. 446]. Самоідентифікація героїні через професійну реалізацію завершується безрезультатно: робота не приносила жодних дивідендів, окрім матеріальних. Для характеристики Рити професія неважлива, оскільки у тексті не розкриваються жодні деталі її праці.

Діти також не визначають ідентичність жінки: не названо їхніх імен, не подано портретів, не окреслено характери. Ідентифікація героїні як матері є вторинною, оскільки безпосередньо вихованням дівчаток займаються няні, а Рита заради чоловіка допускає насилля над дітьми.

У образотворчій структурі твору Рита показана як коханка. Вона – ідеальна жінка для того чоловіка, з яким є поруч у конкретний момент, а оскільки вона одночасно перебуває у декількох стосунках, то, відповідно, повсякчас переживає шизофренічний стан.

Шлюбний партнер ідентифікується винятково як “*біологічний батько дітей*” [10, с. 105]. Ставлення до чоловіка як до функції уразливе особистісну незрілість дружини.

Любовну історію з наступним чоловіком, що, на відміну від офіційного, має владу й гроші, і до якого Рита переїжджає, покинувши улюблену працю в університеті (“*набридло бути розумницею за ті гроші, які вона отримувала за викладацьку роботу*” [10, с. 290]), героїня у підсумку називає “стокгольмським синдромом”. Ірена Карпа моделює цей персонаж крізь призму дихотомії, відтак героїня змінює декілька ролей, пристосовуючись до потреб чергового коханця. Спочатку “*вона почувалася гидкою попелюшкою, що припхалась на бал, забувши перевдягнути сукню*” [10, с. 86]; згодом перетворилася на вишукану світську красуню, яка підкреслювала статус компаньйона; намагаючись досягнути ідеалу в ролі домогосподарки, стала схожою на “*мадам Боварі*” [10, с. 286]; потім демонструє поведінку жертви: принижується та маніпулює; зрештою повертається до рольової моделі утриманки.

У паралельних любовних стосунках з французом Рита виступає в звичній ролі руйнівниці сім'ї, провокуючи агре-

сію його дітей та неприйняття родини, яка трактує подружжину як обмежену “*бабу зі Сходу*” [10, с. 115]. Натомість для Філіпа коханка стає музою і стимулом до творчої реалізації. З огляду на це, мірилом життєвих досягнень Рити уже традиційно постулюється чоловік.

Цей персонаж втілює топос жертви, оскільки визначальною характерологічною рисою героїні є залежність від чоловіка.

Крізь призму сексуальності формується образ Богдани, героїня “*списана з реальної студентки престижного вишу в Парижі*” [9]. Через фізичний контакт дівчина реалізує свої прагнення і забезпечує потреби. Секс є для неї всім – роботою, бунтом, розвагою, досвідом, тому саме тілесність складає основу самоідентифікації. Цілком обгрунтованим виглядає акцентування ідеальної зовнішності героїні: “*Маленька, зграбна, кучерява... з рожевими цоками, хитрим поглядом карих очей – така собі Шакіра з 15-го району*” [10, с. 191].

У цьому образі найвиразніше відлунують патріархальні українські стереотипи, всупереч яким героїня і вибудовує власну життєву позицію. “Богдана не просто зламала систему. Вона буквально виконала настанови Григорія Савича Сковороди про сродну працю”, – зауважує Т. Трофименко [11]. У творі змінюється оптика бачення гендерних схем, які вважалися непорушними для покоління батьків. Поведінкова модель Богдани – бунт проти правил, які нав'язують жінці топос страдниць. “*Вірні й віддані жінки-трудівниці, які чудово давали раду і тій роботі, що “робота”, і тій, що хатне господарство. /.../. Плюс дбати про чоловіка. Діти – само собою*” [10, с. 50]. За класифікацією З. Баумана ця героїня належить до типу туриста, який повсякчас шукає нових пригод та вражень і при тому має міцну прив'язаність до рідного дому, “яку б я маску не вдягнув, моє “істинне лице” незаплямоване і зберігається в надійному, захищеному від бруду місці...” [6, с. 146]. Так, у романі увиразнюється родинна вмотивованість вдачі героїні: з дитячих установок у характер інтегровано хазяйновитість, працьовитість та милосердя. У образі Богдани актуалізовано концепти національного менталітету, що, за спостереженням С. Філоненко, властиві персонажам жанру чикліт: “*відкритість слов'янської душі, вміння товаришувати з іншими і насолоджуватися життям*” [12, с. 333]. Подвійність характерології героїні виявляється через поєднання рис повії та господині.

Стиль свого життя Богдана декларує як “*побутове кочівництво*” [10, с. 196]. Вона активно шукає себе, прагнучи набутти найрізноманітнішого досвіду: “*однією з її мрій було стати сценаристкою (після того, як стала співачкою, моделлю, акторкою й чемпіонкою гри в гольф)*” [10, с. 283], та змінюючи декілька іпостасей: студентка, порноакторка, хостес, повія.

Більшість загальноприйнятих правил героїня ігнорує: “*Богдані було байдуже, де працювати, аби лише не нудно. І байдуже, з ким спати, аби лиш платив і не заважав їй жити у вільний від сексу час*” [10, с. 101–102]. У всіх стосунках виявляє ознаки домінування. Історія любові з першого погляду до неадекватного чоловіка у підсумку стає етапом її дорослішання. Стосунки з аристократом Тореодором ілюструють самодостатність героїні, що відмовляється грати роль Попелюшки і прагне якнайшвидше повернутися до звичного способу життя: жодних почуттів, лише секс за гроші. Любовні відносини з Хлоєю вибудовують нові реалії і для Богдани. Відчувши прив'язаність партнерки, вона спочатку діє за узвичаєною схемою: йде, розгромивши дім і зрадивши подругу, проте з часом переосмислює

ситуацію і планує з коханою спільне майбутнє. Постає Богдана змодельована у контексті еротичного нарративу, відповідно до узвичаєної рецепції дівчини зі Сходу.

На відміну від решти героїнь, Хлоя чітко усвідомлює своє призначення – бути музикантом. Саме творчість стала засобом самоідентифікації: простір сцени автоматично перетворював асексуальну істоту в харизматичну співачку – лідерку цілого покоління. Для Хлої мистецтво – паралельна (комфортніша) реальність: *“тоді в ній щось клацало й наче мінялася фаза, відкриваючи її нутрощі публіці, від чого та загінотизовано шаленіла”* [10, с. 241], куди втікала від огидного повсякдення. Зрештою, зрада сакрального запускає механізм помсти: їй хотілося зникнути, перед тим покаравши кривдників. Ірена Карпа зауважила, що Хлоя *“зробила те, що глибоко в душі (чи мілко в коментах у соцмережах) кожен із нас час від часу хотів зробити: порішити агресора, віднайти справедливість”* [4].

Париж як місце втечі також пов’язується з музикою. Зустріч на війні з Малюком, який упізнав у ній талановиту музикантку і запросив у Францію, задає Хлої новий вектор руху, і виявляється єдиним місцем, де її, можливо, чекають. З. Бауман окреслює відповідний тип героя як волоцюгу, що не має пункту призначення. *“Лише на перехресті волоцюга вирішує куди повернути, а привал вибирає за назвою дорожніх вказівників”* [6, с. 151]. Такий герой є чужим повсюди.

Особливе місце у сюжетній лінії Хлої посідає любовна історія, у якій вона здобула новий досвід бути близькою з іншою людиною. Художні концепції партнерок побудовані на принципі контрасту. Якщо Богдана – втілення жіночості, то Хлоя постає з розмитою гендерною ідентичністю і у стосунках перебирає чоловічу модель поведінки: *“Власне, як хлопець. Трохи закритий у собі, але сильний і впертий. Децю різкуватий і ревнивий”* [10, с. 284]. Зрада коханої стала для співачки черговою травмою і примножила переживання комплексу неповноцінності.

Родинний простір Хлої презентує образ мами-вчительки, яка повсякчас демонструвала категоричне несхвалення поведінки своєї дитини. Психологічне насилля приводить до зміни психіки і зумовлює низьку самооцінку дівчинки. І власне акт агресії проти викрадачів пісні стає водночас демонстрацією протесту проти гноблення, вивільненням роками накопичених дитячих образ. Відтак твір апелює до проблеми значення досвіду дитинства у житті дорослої людини. Материнська суворість та відчуженість провокують Хлою шукати власний простір – простір музики і слова, *“вона була неперевершеною ловчинєю снів – чи то пак мелодій”* [10, с. 176], тому її слово мало трансцендентну енергетику і магічний вплив на оточуючих. Дуже промовистим є той факт, що на війні співачка використовує мистецтво як зброю: заспокоює поранених колісковими. *“Саме за це Хлою в тій медчастині найбільше любили й цінували”* [10, с. 91]. Запис у французькій студії засвідчив талант Хлої, *“насправді вона співачка, а не якийсь шматок гівна на побігеньках”* [10, с. 472]. *“Пісня з англомовним приспівом, франкомовним текстом і акцентом дівчини зі Сходу”* [10, с. 569] стала дуже популярною. Глибокий внутрішній світ музикантки оприявнився в пісні і вразив слухачів. Грандіозний успіх став інструментом самоідентифікації та мотивацією подальших вчинків героїні: вона вирішує повернутися в Україну.

Авторська проекція образу Маші базується на критерії активізму. Героїня – членкиня феміністичної організації “Femen”.

С. Філоненко зауважує, що тип феміністки у сучасному літературному просторі часто зображується негативно [2], однак Ірена Карпа підходить до осмислення цього явища по-новому, зміщуючи акцент із соціальної у психологічну площину.

Буденний світ розглядається героїнею крізь маркер тимчасовості: *“Вона завжди вважала себе яскравою індивідуальністю, яка от-от розкриється на повну. Треба тільки дочекатися сприятливого часу, і як понесеться”* [10, с. 75]. Дезорієнтованість персонажа презентовано через мотив зміни професій: хореограф, юрист, культуролог, секретарка. У цьому контексті трактується і доручення до “Femen” – це стартова площадка для *“засвічення лиця”* [10, с. 49] з метою подальшого працевлаштування: телеведуча, співачка, акторка, політик. Дисгармонія між реальним життям та мріями веде до втрати життєвих орієнтирів.

За класифікацією З. Баумана Маша має сутність гравця – особистості, яка прагне виграти у світі, де не існує жодних законів. Герой лише чекає нагоди правильно використати шанс, *“маючи на руках фартову карту, можна забезпечити собі прогнозований вигреш правильною грою”* [6, с. 147]. Зрештою час для Маші ніби зупинився – вона живе у ситуації очікування, при тому любовні стосунки сприймає як гру, традиційні уявлення про роль і місце жінки та чоловіка в родині та соціумі також піддає ревізії. Відповідно її любовні історії виходять поза межі узвичаєного. У ролі утриманки, як *“довгоногий і довгокосий атрибут”* [10, с. 74], стає іграшкою божественного дідуся-француза. Паралельно закохується в одруженого поліцейського, проте розчаровується в статусі коханки.

Смисловим маркером образу Маші є типова зовнішність “дівчини зі Сходу”: *“Великі сіро-зелені очі, прямиий ніс, довге біляве волосся нижче плечей, акуратний рот, високі вилиці. За ними її безпомилково й визначали як fille de l’Est, ще до того, як Маша відкривала рота і проявлявся її акцент”* [10, с. 141]. Проте вона використовує тілесність не як еротичний засіб, а як інструмент політичної боротьби у складі групи “Фемен”: *“Феміністична політична мобілізація цієї тілесності для протесту мала сильний, вибухоподібний ефект /.../ активізм (часто з нульовим бюджетом, особливо на початку діяльності) був підричним і викличним”* [13]. Ідея соціальної активності значною мірою визначає життєвий вектор руху героїні. *“Маша любила бути послом знедоленого народу – це в неї було професійне”* [10, с. 387]. Громадська діячка живе у Франції нелегально, її судять за мітинг проти Путіна, проте Маша планує нову політичну акцію. Активізм є формою конструювання її ідентичності: *“Я автор, я творець і борець”* [10, с. 17]. Вона прагне здобути особистісне визнання, водночас прагне донести позицію постмайданного покоління *“втрачених активістів”* [10, с. 452]. Я. Шевчук у книзі “Номо ехсарранс: Герой сучасної польської та української “молодої” прози” визначає ескапізм як домінуючу характеристику сучасного літературного героя [14, с. 212]. Одним із видів втечі є залучення в ідеологію, що визначає життєву стратегію Маші і реалізується як здатність до насильницьких способів відстоювання своїх переконань.

Висновки. У романі “Добрі новини з Аральського моря” Ірени Карпи жодна з чотирьох історій героїнь не вкладається в рамки узвичаєного життя жінки, хоча й структурується на основі традиційних маркерів сімейних зв’язків, професійного статусу та любовного досвіду. Оперування новими образами діагностує динамічні соціополітичні процеси, що внесли сут-

теві корективи у культурні моделі сьогодення, відтак усталені гендерні ролі розмиваються і руйнуються поведінкові стереотипи. При тому в художніх концепціях героїнь складно простежити домінуючу ідентифікаційну складову особистості, оскільки продукується амбівалентний персонаж, що паралельно розбудовує множинний простір ідентичності: стерва і попелюшка, злочинець і жертва, повія і господиня, політик і утриманка і т. п.

У такій перспективі персонажі постають як проєкції травматичного досвіду, і цей ракурс може бути ключовим у подальших дослідженнях творчості Ірени Карпи.

Література:

- Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки. *І.* 2003. № 27. С. 37–58.
- Філоненко С. Образ жінки в сучасній культурі: як побороти стереотипи. URL: <http://www.old.discrimi.net/obraz-zhinki-v-suchasnij-kul-turi-yak-poboroti-steretotipi/>
- Башкирова О. Художня репрезентація жіночості в сучасній українській романістиці. *Слово і Час*. 2020. № 6 (714). С. 72–86.
- Трегуб Г. Ірена Карпа, письменниця: “Ми завжди пишемо про себе, якщо хочемо, щоби це торкнуло інших”. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2019/05/25/irena-karpa-11/>
- Тебешевська-Качак Т. Художні особливості жіночої прози 80–90-х рр. XX століття : Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. 192 с.
- Бауман З. От паломника к туристу. *Социологический журнал*. 1995. № 4. С. 133–154.
- Деркачова О. Майже Париж, майже по-українськи/ URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2019/07/30/181527.html>
- Тхорук Р. Тероризм, війна та еміграція в романі Ірени Карпи “Добрі новини з Аральського моря”. *Україна у Світових війнах та локальних конфліктах XX – на початку XXI ст. : зб. матеріалів*. Харків : ХНУРЕ, 2019. С. 95–98.
- Зеник Х. Ірена Карпа: “Важливо, щоб читачі відкривали для себе хорошу літературу”. URL: <https://nasze-slowo.pl/irena-karpa-vazhливо-shhob-chitachi-vidkrivali-dlya-sebe-horoshu-literaturu>
- Карпа І. Добрі новини з Аральського моря. Київ : Книголав, 2019. 592 с.
- Трофименко Т. (Не)стерва. (Не)Ярославна. (Не)Жанна. Як у сучасній українській літературі жінки пишуть про жінок. URL: https://texty.org.ua/articles/98421/Nesterva_NeJaroslavna_Nezhertva_Jak_u_suchasnij_ukrajinskij-98421/
- Філоненко С. Масова література в Україні : дискурс / гендер / жанр. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2011. 432 с.
- Маєрчик М., Плахотнік О. Радикальні “Фемен” і новий жіночий активізм. URL: <https://m.krytyka.com/ua/articles/radykalni-femen-i-novyy-zhinochyy-aktyvizm>
- Шевчук Я. Homo exsarpans: Герой сучасної польської та української “молодої” прози. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 350 с.

Krupka M. “Girl from the East”: types of women in Irena Karpa’s novel “Good News from the Aral Sea”

Summary. The article is dedicated to the theme of representation of female images in the modern literary space. New types of heroines diagnose further erosion of the stereotypical gender mentality, which is the evidence of the dynamism of social and cultural national paradigms.

In “The Good News of the Aral Sea”, Irena Karpa constructs four types of female characters, each with its own story, shown through family ties, professional status, and love experiences.

The main value for Rita is a man, so the concept of the heroine is revealed in love affairs. By mimicking each of the following partners, the woman acquires an appropriate identity: Cinderella, a fatal woman, a bitch, a victim, a housewife, a muse. She is unable to take responsibility for her own life and needs a husband to assert herself.

In contrast to Rita’s life attitude, Bohdana is portrayed, whose storyline unfolds through a mode of freedom, primarily sexual. The heroine exploits her bodily temptation and uses sex as a tool to achieve goals, demonstrating the role model of a prostitute. This extraordinary person rebels against the established system of values and gender stereotypes.

Chloe’s image is expressed through the prism of creativity. Family upbringing provokes the development of a complex of inferiority, which is realized through the behavioral model of escapism. The inner devastation gave rise to the heroine’s desire to escape to music. The love story emphasizes Chloe’s unconventional sexuality, and its ending is a return to the status of a victim.

The type of feminist is embodied in the image of Masha. The text shifts the emphasis from social activity to the psychological plane of self-identification. Demonstrative behavior and perfect physicality mask the existential crisis that the heroine is experiencing. Social activism is seen as a way to solve personal problems.

Key words: image, type, role model, gender, sexuality.

Лях Т. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри громадського здоров'я і гуманітарних дисциплін
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”

НОВЕЛА МАРКА ЧЕРЕМШИНИ “НЕЧАЯНА СМЕРТЬ” У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ ТРАДИЦІЇ ТА НОВАТОРСТВА

Анотація. Український літературний процес кінця XIX – початку XX століть значну роль надавав людині, котра прагне віднайти себе у світі. Митці відображали як реалії життя людини, її психологічні стани за певних обставин, так і внутрішнє ество, почуття та настрої персонажа, що було ознакою модернізму. Творчість Марка Черемшини формувалася під впливом сучасних йому культурно-історичних реалій, європейської філософії. Ранній період творчості письменника відзначається лірико-імпресіоністичною стильовою манерою, тут спостерігаємо поєднання народнопісенних мотивів, фольклорного декорування з естетикою модернізму, що позначилося на подальшому розвитку стильової манери автора. У контексті взаємодії традиційності і новаторства в українській новелі кінця XIX – початку XX століть досліджено новелу Марка Черемшини “Нечаяна смерть” (1897). Проаналізовано критичну рецепцію творчої спадщини письменника щодо взаємодії традиції і новаторства у контексті літературного процесу окресленого періоду. З’ясовано джерела творчого мислення автора, що беруть початок від фольклору, світогляд письменника. Досліджено поетику новели “Нечаяна смерть” Марка Черемшини, її жанрово-стилістичну специфіку, образи, художні деталі, а також художнє втілення в новелі філософування автора, зокрема питання сенсу людського буття. Новела “Нечаяна смерть” репрезентує Марка Черемшину як письменника-модерніста. Шопенгаверівська проблема волі, топос міста, імпресіоністична поетика та філософський підтекст роблять новелу завершеним модерністським твором. Вплив модернізму позначився і на наступних творах автора. Аналіз творчості Марка Черемшини у контексті взаємодії традиції і новаторства дозволив виявити оригінальність і самотність прози митця, що розвивалася в руслі жанрово-стильового оновлення літератури модернізму. Дослідження накреслює подальші аспекти вивчення української новели кінця XIX – початку XX століть.

Ключові слова: традиція і новаторство, жанрово-стильові тенденції, модернізм, новела, композиція, образ, імпресіонізм.

Постановка проблеми. Кінець XIX – початок XX століть – важлива епоха в українському літературному процесі, позначена оновленням мистецько-філософської парадигми, естетичних орієнтирів. Зміни світоглядних принципів відбувалися як під впливом західноєвропейської філософії, яка на зламі минулих століть на перший план висуває ірраціональні мотиви людської поведінки, так і завдяки національним процесам українського письменства, адже в означений період, за словами І. Франка, “розвивалася сила нашого національного чуття” [1, с. 471]. Українські автори намагалися творчо переосмислити та засвоїти традиційні моделі національної культури

й цим піднести українську літературу на якісно вищий рівень. На жанрово-стильових тенденціях розвитку новелістики кінця XIX – початку XX століть позначилося намагання митців показати внутрішній світ людини, її психіку аж до вияву в ній несвідомих процесів. Внаслідок цього у прозі посилюється психологізм, суб’єктивність викладу тощо.

У кінці XIX – на початку XX століття традиційні форми вичерпують себе, і письменники шукають нових шляхів оновлення літератури. Гурт митців, які творили у відмінній від старої стильовій манері І. Франка назвав “новою генерацією”: “виросла тепер найновіша генерація, яка прагне цілком модерним європейським способом зобразити своєрідність життя українського народу. Як найвизначніших представників цієї генерації слід тут назвати Ольгу Кобилянську, Василя Стефаника, Леся Мартовича, Антона Крушельницького, Михайла Яцківа та Марка Черемшину” [2, с. 142].

На думку вченого, нове, що вносили в літературу письменники, лежало “не в темах, а в способі трактування тих тем, у літературній манері, або докладніше – в способі, як бачать і відчують ті письменники життєві факти” [3, с. 107]. До формально-стильових рис оновленої манери письма І. Франко відносив “брак довгих описів та трактатів у їх творах”, “переможну хвилю ліризму”, “наклін до ритмічності й музикальності” [3, с. 108].

Новела набула значного розквіту на зламі минулих століть не лише через свою здатність влучно передавати напругу “нервового часу”, а й тому, що її жанрова своєрідність уможливило поєднання традиційних національних форм та європейських стильових тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У руслі оновлення жанрово-стильових тенденцій української новелістики кінця XIX – початку XX століть і розвивалася проза Марка Черемшини. Письменник належить до тих авторів, котрі починали творити нові форми, використовуючи розмаїття жанрів малої прози та стилів, що зароджувалися наприкінці XIX століття. Марко Черемшина намагався творчо переосмислити та засвоїти традиційні моделі національної культури й цим піднести українську літературу на якісно вищий рівень. Поєднання власне авторської манери письма з новітніми художніми прийомами сприяли виробленню оригінального стилю автора.

У творчості Марка Черемшини виявилася тенденція поєднувати традиційні і модерні форми, що відразу помітили критики. М. Грушевський чи не першим зазначив вплив модернізму на творчість автора, яку загалом уважав реалістичною. За словами дослідника, “перша й основна прикмета його літературної творчості – реалізм, народолюбний – демократичний і гуманний реалізм”. Водночас критик відзначає: “Його

духовний і літературний розвій припадає таким чином на часи розвою нашої галицької модерні, і творчість Семанюка стоїть в тісній зв'язку з нею, а в де чим можна бачити таки й виразні впливи її на нього” [4, с. 129]. До таких впливів він зараховує “суб’єктивну закрутку”. Дослідник досить критично оцінює прикмети модернізму в новелах Марка Черемшини. На його думку, новеліст “далеко сильніший там, де пише якнайбільше об’єктивною, чисто реалістичною манерою” [4, с. 130].

Чітко означив риси, що відрізняють новеліста від “старої” школи і характеризують його як письменника-модерніста, М. Зеров. Насамперед це “його поступ, його відхід від давньої етнографічної прози. Його користування народньо-поетичним скарбом незрівняно багатше; його тематика різноманітніша і сильно позначена індивідуальністю письменника [зовсім по-своєму трактовані у нього ерос і стать, глибоко зачеплена у нього селянська психіка]” [5, с. 187].

Новелістику Марка Черемшини в контексті оновлення української та європейської літератури кінця XIX – початку XX століть простежив А. Музичка. Його ґрунтовна праця “Марко Черемшина (Йван Семанюк)” була першою монографією, присвяченою творчій постаті письменника. Дослідник відзначав, що Черемшині притаманне як “захоплення імпресіоністичним декадентизмом і наслідування його, наслідком чого маємо його поезії в прозі, так перекладні, як і оригінальні”, так і «відступлення від поезії в прозі й повернення до “мужиків”, а з тим і зміни тем і художнього опрацювання, що їх маємо у збірці “Карби»» [6, с. 157–158].

За радянського часу в літературознавстві під впливом соціологічної критики панувала думка про утвердження Марка Черемшини на позиціях критичного реалізму. Однак на сучасному етапі дослідники Н. Мафтин, М. Насенко, Р. Піхманець, М. Ткачук та ін. розглядають творчість письменника у модерністському дискурсі кінця XIX – початку XX століття. Так, Г. Грабович веде мову про письменників “покутської трійці”, “кожен із яких більшою або меншою мірою (а Стефанік – таки великою мірою) належить до модерністів” [7, с. 533]. Дослідник уважає значним недоліком усувати цих письменників з модерністської літератури через перевагу в їхній творчості “селянської” тематики: “якщо для Кафки було природним писати про Прагу, а для Джойса – про Дублін, то чому ж треба вважати неприродним, тобто фактично “немодерністським”, те, що Стефанік пише про своїх селян?” [7, с. 533].

Заглиблення західноукраїнських митців, зокрема й Марка Черемшини, у психологію селянина, міфологію та фольклор стало міцним підґрунтям у формуванні власного стилю в модерністському дискурсі. Н. Мафтин констатує, що “самобутній гуцульський фольклор <...> послуговував моделлю художнього світосприйняття для Марка Черемшини, моделлю, в якій органічно поєдналися складові реалізму, імпресіонізму з неоромантизмом” [8, с. 20].

Також дотримується думки про розвиток творчості новеліста в руслі неоромантизму Р. Піхманець, вважаючи це наслідком впливу традицій Ю. Федьковича: “без сумніву, становлення Марка Черемшини як творчої особистості відбувалося на ґрунті романтизму – передусім через засвоєння художньо-творчого досвіду Юрія Федьковича” [9, с. 236].

Поєднання у новелістиці Марка Черемшини традиційного та модерного відзначає М. Ткачук, за словами якого, “новеліст не повстав проти реалістичної художньої культури як такої, але

прагнув створити таке мистецтво, яке було б справжнім виразом української душі гуцула, відбивало його ментальність. З цією метою він звертається до поезики експресіонізму” [10, с. 296].

Н. Шумило вважала, що «Марко Черемшина поєднав у своїй творчості епічний реалізм із “імпресіоністичним” ліризмом і пройшов приблизно таку ж літературну еволюцію, як М. Коцюбинський від “Ціпов’язя” до “Intermezzo»» [11, с. 278].

Мета статті. Творчість Марка Черемшини викликає зацікавлення з боку критики та літературознавства. Незважаючи на значні досягнення у вивченні творчого доробку письменника, залишаються малодосліджені та недосліджені аспекти його малої прози. Поглибленого вивчення потребує новелістика письменника в контексті новаторських пошуків українського модернізму, що передбачає визначення її проблемно-тематичних та стильових тенденцій у контексті естетичних пошуків української літератури кінця XIX – початку XX століть. Мета пропонованої статті – на прикладі новели “Нечаяна смерть” (1897), яка належить до раннього періоду творчості Марка Черемшини, з’ясувати процес становлення його індивідуального стилю в контексті взаємодії традиції та новаторства, а також – жанрово-стильові особливості творчої манери автора.

Виклад основного матеріалу дослідження та обґрунтування отриманих наукових результатів. Початок творчого шляху Марка Черемшини відзначається жанрово-стильовим розмаїттям. Письменник був у творчих пошуках: він займається перекладацькою діяльністю, друкує в 1898 р. у журналі “Дзвінок” кілька творів для дітей (дидактично-повчальна байка “Муха”, казка “Сльоза”), пише новели і драму “Несамовиті”.

Якщо у своєму першому прозовому творі – оповіданні “Керманіч” (1896), автор реалістично відображає життя гуцулів, тут помітний вплив Ю. Федьковича, а традиції української соціально-побутової прози XIX століття переплітаються з елементами романтизму, то новела “Нечаяна смерть”, написана у Відні, є цілком новаторським твором, що відповідає канонам модернізму. Саме модерністське мистецтво Відня, на думку А. Музички, великою мірою вплинуло на те, що “рівночасно вже в цій оповіданні, чи ескізі, маємо ми вплив імпресіоністичної літератури”. Ознаки цього стилю в новелі дослідник убаचाє насамперед у тому, що “бере Черемшина так, як це робили письменники-імпресіоністи, вудмане чи дійсно сенсаційне оголошення з газети про графову смерть на вулиці й на цій підставі малює свої враження, як це могло статися” [6, с. 167].

Марко Черемшина назвав свій твір “ескізом із великоміського життя” [12, с. 250]. Драматизм, внутрішній сюжет, який відображено в передачі переживань персонажів, а також сенсаційна новина про “нечаяну” смерть відповідають жанру новели. Сюжет твору суголосний модерністській прозі кінця XIX – початку XX століть. Граф К. виходить нічної пори на вулиці міста, щоб “самому собі вволити волю та й своє вдовецьке спання проміняти на інше” [12, с. 250]. На вулиці він зустрічає дівчинку-сирітку Льолю, яку забирає до себе і виховує як доньку. Минають роки, дівчина стає красунею, і старий граф бере шлюб зі своєю годованкою. Льоля не перечить, “як баченько велів, так і зробила”. “Однак серце своє право знає”, дівчина закохується в сина графового приятеля Едгара. Після викриття їхніх стосунків граф вигнав дружину і розірвав шлюб. Незвикла до праці Льоля стає повією. Через роки, такої ж нічної пори і на тій самій вулиці, графові назустріч виходить повія. Упізнавши в ній Льолю, чоловік падає мертвий.

Марко Черемшина майстерно відтворює психологію персонажів, учинками яких керують несвідомі бажання. Внутрішній конфлікт графа відбувається між чуттям, інстинктами і розумом, силою волі: “Хоч п’ятдесятка літ виринала йому перед вічі, то все ж таки невичерпаний фонд багатого спадщини підпомагав забаганкам, що взяли верх над силою волі” [12, с. 250]. Через багато років так само, керуючись своїми потягами, а не моральними принципами, граф одружиться зі своєю вихованкою: “Дивувалися знайомі, що дід з дитиною повінчався, та що ж йому людські поговірки!” [12, с. 251].

Льоля також перебуває у вирі своїх бажань. Спочатку отримує віху від своєї “симпатичної судьби”, матеріальних гараздів графа. Згодом на зміну одних бажань приходять інші: “Ії серце запалало любов’ю, а любити нікого, бо подружжя хоть добряче і люб’яче, та все ж не до пари. Вона пізнала свою неволю” [12, с. 252]. Неволю для дівчини – неможливість задоволення своїх бажань, адже граф – “не до пари”. Льоля розуміє, що з волею можна пізнати бідність і поневіряння. Така перспектива страшить її, “так і замикає вона всі свої гадки словом “судилося”...”. Марко Черемшина поглиблює конфлікт між розумом і серцем: “Та оно лишень дати серцю волю, то з розумом тоді попрощайся. Як же Льолі поводитись розумом при яснім сонечку Едгарі? Золотокрила мотилька упивається солодощами цвітів та й не зважає на те, що не раз отрую може спити. Льоля потурала серцю!...” [12, с. 252]. Потяги взяли гору над розумом, і дівчина починає таємно зустрічатися з Едгаром.

Концепт волі набуває у творі кілька значень: свобода, незалежність та сила волі, вміння керувати своїми бажаннями. В останньому значенні відчувається вплив на Марка Черемшину ідей Шопенгауера та Ніцше, зокрема їхньої філософії Волі як визначальної ознаки екзистенції людини. Граф не зміг керувати своїми потягами, бажаннями, тому зрештою поплатився життям. Льоля піддалася спокусі розкошів, і сила волі виявилася занадто слабкою, щоб заради свободи відмовитися від матеріальних статків. Слабкодухність штовхає дівчину на дно суспільства.

Імпресіоністичний образ крапельок мряки, частина з яких потрапляє на світло, а частина – в темряву, проектує долю героїні, котра спочатку стає графіною, а згодом – повією: “Довкола світла вуличної лампи ігралися дрібнесенькі крапельки мряки. Ті, що дотиснулися ближче самого сяйва, становилися рядом у срібляві промені й неначе б глузували собі з тих, що осталися позаду та й попали в бідаву, мертвецьку краску” [12, с. 251].

Важливу змістову функцію в новелі виконує концепт часу, символом якого є ратушевий годинник: “Дзвінки удари ратушевого годинника, що проголосив одинадцятую годину вночі, прискорили хід деяких людей, а тим самим і хвилювання осінньої мряки, що залягала просторі вулиці столиці Австрії” [12, с. 250]. Л. Мацевко-Бекерська справедливо відзначає, що “час тут виступає провідним чинником смислотворення, майже перебираючи на себе антропоморфні ознаки, включно з діяльною активністю” [13, с. 364].

Для автора час – не просто фізична величина. Він символізує плинність життя, долю людини, тому письменник створює свій концепт “часу людського життя”: “Дивний той час людського життя. Кому дається він узнаки своєю довготою, кому пливе бистрою хвилею гірської ріки” [12, с. 251]. Для кожного персонажа новели час виступає мірилом долі. Так, граф

не відчував швидкоплинності часу: “Графові К. були ці удари дзвона байдужі” [12, с. 250], його життя було одноманітним. Навіть після розлучення “не придатний до життя був граф К., доки час не втихомирив зворушених пристрастей” [12, с. 253]. Натомість для Льолі час минав швидко, вона “й не оглянулася, як її на сімнадцятий рочок поступило” [12, с. 251]. За свій ще недовгий час життя вона зазнала і сирітської недолі, і життя в достатках, і падіння на дно суспільства.

Наявні в новелі “Нечаяна смерть” ознаки імпресіонізму посиляться у подальшій творчості письменника. Передумовою цього стали його переклади імпресіоністичних поезій у прозі західноєвропейських модерністів Оттона Канови, Жюльє Ренара, Роберта Шая, Йоганна Бойєра, Петера Егго та ін.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Новелістика Марка Черемшину поєднує традиційні і модерністські форми, що було відзначено критиками і дослідниками. Ранній період творчості письменника відзначається лірико-імпресіоністичною стильовою манерою, тут спостерігаємо поєднання народнописемних мотивів, фольклорного декорування з естетикою модернізму, що позначилося на подальшому розвитку стильової манери автора. Новела “Нечаяна смерть” репрезентує Марка Черемшину як письменника-модерніста. Шопенгаверівська проблема волі, топос міста, імпресіоністична поетика та філософський підтекст роблять новелу довершеним модерністським твором. Вплив модернізму позначився і на наступних творах автора. Аналіз новел Марка Черемшину у контексті взаємодії традиції і новаторства дозволив виявити оригінальність і самобутність прози митця, що розвивалася в руслі жанрово-стильового оновлення літератури модернізму. Дослідження накреслило подальші аспекти вивчення української новели кінця XIX – початку XX століть.

Література:

1. Франко І. З останніх десятиліть XIX в. *Франко І. Твори: у 50 т. Т. 41.* Київ, 1984. С. 471–529.
2. Франко І. Українська література. *Франко І. Твори: у 50 т. Т. 33.* Київ, 1982. С. 142–143.
3. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі. *Франко І. Твори: у 50 т. Т. 35.* Київ, 1982. С. 91–111.
4. Грушевський М. Йван Семанюк (Марко Черемшина) – Карби, новелі з гуцульського життя, Чернівці, 1901, ст. 141. *Літературно-науковий вісник. Річник V. Т. XIX.* Львів, 1902. С. 128–134.
5. Зеров М. Марко Черемшина. Черемшина Марко. Твори: у 3 т. Київ, 1937. Т. 3 : твори [повне видання за ред. Євгена Юліяна Пеленського]. 1937. С. 178–189.
6. Музичка А. Марко Черемшина (Іван Семанюк). Одеса, 1928. 280 с.
7. Грабович Г. Екзорцизм українського модернізму. *Грабович Г. До історії української літератури. Дослідження, есеї, полеміка.* Київ, 2003. С. 522–534.
8. Мафтин Н. Неоромантична модель гуцульського дивосвіту (про новелістику Марка Черемшину). Слово і час. 1999. № 6. С. 20–24.
9. Піхманець Р. В. Із покутської книги буття. Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшину і Леся Мартовича. Київ, 2012. 580 с.
10. Ткачук М. П. Наративні моделі українського письменства. Тернопіль, 2007. 464 с.
11. Шумило Н. Під знаком національної самобутності : українська художня проза і літературна критика кінця XIX – поч. XX ст. Київ, 2003. 354 с.

12. Черемшина Марко. Новели; посвяти Василеві Стефанику; ранні твори; переклади; літературно-критичні виступи; спогади; автобіографія; листи. Київ, 1987. 448 с.
13. Мацевко-Бекерська Л. В. Українська мала проза кінця XIX – початку XX століть у дзеркалі наратології. Львів, 2008. 408 с.

Liakh T. Short story “Nechaiana smert” by Marko Cheremshyna in the context of interaction of tradition and innovation

Summary. The characteristic features of Ukrainian literary process at the end of XIXth – the beginning of XXth centuries develop in connection with Modernism. Ukrainian writers reflected the realities of human life and psychological states, feelings of the characters. Marko Cheremshyna’s worldview was formed in the cultural context and philosophy of his time. The early period of the writer’s work is marked by lyrical-impressionistic stylistic manner, here we observe a combination of folk motifs, folk decoration with the aesthetics of Modernism. These tendencies are affected by the further development of the author’s stylistic manner. The article is devoted to the analysis of genre and stylistic tendencies of Marko Cheremshyna’s short story “Nechaiana

smert” (“Accidental death”) in the context of interaction of tradition and innovation in the short story genre in Ukraine at the end of XIXth – the beginning of XXth centuries. The critical reception of Marko Cheremshyna’s works have been analyzed. Peculiarities and poetics, structural features, genre stylistic specificity and imagery, time and space categories, the chronotope of Marko Cheremshyna’s short story “Nechaiana smert” have been studied. The short story “Nechaiana smert” represents Marko Cheremshyna as a modernist writer. Schopenhaver’s problem of freedom, the topos of the city, impressionist poetics and philosophical connotations make the novel a complete modernist work. The influence of modernism affected the author’s subsequent works. Analysis of Marko Cheremshyna’s short stories in the context of the interaction of tradition and innovation revealed the originality of the artist’s prose, which developed according to the genre-style renewal of modernist literature. The study outlines further aspects of studying the Ukrainian short story of the end of XIXth – the beginning of XXth centuries.

Key words: tradition and innovation, genre and stylistic tendencies, Modernism, short story, composition, image, impressionism.

*Матвеева О. О.,
кандидат філологічних наук,
науковий співробітник Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка
Національної академії наук України*

ІДЕЯ ЖІНОЧОЇ ЕМАНСИПАЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ПАНАСА МИРНОГО (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ “СКОЛИХНУВ”, “РОДИНА БОРОДАЇВ – ГОЛОВИХА – УЧИТЕЛЬКА”)

Анотація. У статті досліджено погляди Панаса Мирного на “жіноче питання”, розглянуто специфіку осмислення проблеми жіночої емансипації, яку письменник актуалізував у своїх щоденникових записах 1860-х рр. й художньо реалізував у творчості 1870-х рр. Наголошено, що в діаріуші письменник визначив ідеї рівноправності й звільнення жінок від соціальних стереотипів (ролі рабині, іграшки й прикраси для чоловіка), висловлював прогресивні думки стосовно зміни їхнього соціального статусу в суспільстві II половини XIX ст. З огляду на щоденникові нотатки зазначено, що Мирний позиціонував здатність жінок до громадянської активності, необхідність усвідомлення ними власної суспільної повноцінності, а також обґрунтовував їхні права на здобуття освіти, досягнення гендерної рівності, професійну самореалізацію й самовдосконалення, свободу індивідуального життєвого вибору й незалежність у шлюбі. З’ясовано, що ідеї, теми, образи, осмислені в щоденникових записах 1865–1870 рр., письменник згодом спроектував на художньо-образну площину. Зокрема в прозовому фрагменті “Сколихнув”, як і в трилогії “Родина Бородаїв” – “Головиха” – “Учителька” (написані в період 1870–1877 рр.), Мирний художньо втілює образ “нової” жінки, зорієнтованої на суспільно корисну педагогічну діяльність, сфокусував увагу на темі жіночої долі та її складному бутті в нерівноправному шлюбі, актуалізував шляхи вирішення проблем становища жіноцтва в тогочасних умовах (формування мотивації до праці й самоосвіти). У розвідці проаналізовано змодельовані Мирним у ранніх творах позитивні образи інтелігентів-реформаторів (Загірний, Погрібна), котрі визначили програму оновлення суспільного ладу за допомогою ідей боротьби за визволення, права, професійну освіту й працю жінок як основних засад емансипації. Підсумовано, що письменник осмислює в художніх творах інститут шлюбу з урахуванням принципу ієрархії влади, критикуючи патріархальний та матриархальний типи сім’ї. Ідею переформатування родинних взаємин Мирний висвітлює через утвердження еквалітарного, тобто рівноправного подружнього союзу.

Ключові слова: Панас Мирний, щоденник, фемінізм, жіноча емансипація, “жіноче питання”, образ “нової” жінки, гендерна рівність, професійна самореалізація, інститут шлюбу.

Постановка проблеми. Панас Мирний – видатний прозаїк, драматург, перекладач, з постаттю якого пов’язані витoki емансипаційного дискурсу в українській літературі XIX століття. У творах письменник прагнув художньо втілити образ безправної жінки, який виявився ресурсним і еволюціонував у його творчості – від ранніх драматичних начерків і прозових

творів (“Галя”, “Палійка”, “Жидівка”, “Лихий попутав”, “Як ведеться, так і живеться” та ін.) і до монументального роману “Повія” (загалом образ боски-повії становить один із засадничих у творчості Мирного). Рефлексії над жіночим питанням, відстоювання прав “слабкої статі” становили не лише предмет теоретичних зацікавлень письменника, висвітлених в щоденниках, епістолярній спадщині, публіцистиці, але й були художньо реалізованими у творчості, виявляли активну громадянську позицію письменника щодо актуалізованої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи ідеї жіночої емансипації в українській і польській літературах другої половини XIX ст., Б. Гончаренко зазначає, що особливе місце у формуванні й просуванні ідей емансипації в літературі й громадському русі другої половини XIX ст. належить представникам так званого чоловічого письменства, серед яких І. Франко, Панас Мирний, І. Нечуй-Левицький [1]. Як стверджував Л. Ушкалов, тема знедоленої жінки, пропащі повійниці становить одну з вічних “мирнівських” тем [2]. Позаяк незавершені твори Панаса Мирного явище малодосліджене в українському літературознавстві, то цікаві спостереження над цими текстами, готуючи до видання семитомне зібрання творів письменника, зробив М. Сиваченко. Зокрема текстолог констатував, що “серед матеріалів важливий історико-літературний інтерес становить незавершена проза Панаса Мирного”, яка містить багато цікавих задумів, а отже, в перспективі може розширити уявлення дослідника про Мирного – прозаїка, драматурга, перекладача, тематичну парадигму його доробку, виявить його в новому освітленні, дозволить краще пізнати його художню спадщину, осмислити ті причини, що зашкодили письменникові вповні виявити свої творчі сили, довести до остаточного завершення багато починань [3; 4]. У цьому контексті автор студії апелює до великих незавершених епічних полотен (“Сколихнув”, “Родина Бородаїв” – “Головиха” – “Учителька”), в яких зосереджено увагу на житті інтелігенції, актуалізовано “провідну для всієї творчості письменника” тему жіночого нещастя.

Мета дослідження. Відтак перспективною постає необхідність дослідження художнього оприявлення теми жіночої емансипації на матеріалі великих незавершених прозових фрагментів, з’ясування специфіки авторського постулювання емансипаційних ідей, що важливо для розуміння творчої еволюції Мирного, становлення його як письменника-реаліста, ознайомлення з його творчою лабораторією, простеження шляху удосконалення художньої майстерності письменника.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що Мирного хвилювали становище жінки в тогочасному суспільстві, проблеми жіночої емансипації. Він студіював літературні й критичні праці, в яких було актуалізовано “жіноче питання”, про що, передусім, нотував в щоденникових записках. Зокрема йдеться про статтю М. Соловйова, опубліковану в грудневому номері журналу “Епоха” за 1864 рік: “У полдня читал в № 12 “Эпохи” за [18]64 год статью Соловьёва “Женщинам”. Я никак не пойму этой статьи! С первого листа начинает говорить за женщин, затронутых литературой и чреватых современными идеями, отнимает у них самостоятельную готовность на разумное дело – они вообще податливы. Потом говорит, что развитие женщины задержано проституцией. Не понимаю этого слова, искал у словаре – нет” [5, с. 299]. У цьому контексті Мирний не погоджувався з думкою критика, що соціальної рівності між жінками й чоловіками не можна досягнути через відмінності у фізіології, а також дуже емоційно реагував на логіку трактування цим автором образу жінки в романі “Что делать?” М. Чернишевського: “Это, говорит, картина развращения благородной женской природы хитрыми теоретическими умствованиями!! И все это вытекает из того, что Лопухов заметя любовь Веры к Кирсанову, вел с ним теоретический разговор. Странно! Потом Писарева ставит между Рахметовым и Базаровым: “Это, – говорит, – середина”. Смешно! В романе этом автор выставил, как лучшие существа бывают ретроградны от врожденных предрассудков, а предрассудок у него и то что женщина восприимчива. Глупо!” [5, с. 300]. З огляду на щоденникові рефлексії, погляди Мирного на “жіноче питання” більше кореспондували з підходом Д. Писарева, головного опонента М. Соловйова в дискусії щодо ролі жінки в суспільстві на сторінках періодики 1860-х рр. [6], котрий відсутність належної правової визначеності статусу жіноцтва в суспільстві XIX ст. передусім пов’язував із загальносуспільним становищем й умовами виховання.

У щоденнику письменник актуалізував ідею рівноправності жінок, висловлював прогресивні погляди на її роль й соціальний статус. Симптоматично, що Мирний позиціонує здатність жінок до суспільно значимої діяльності, обґрунтовує їхні права на здобуття освіти, досягнення гендерної рівності, професійну самореалізацію, свободу життєвого вибору й незалежність у шлюбі: “задумуюсь над жіночою долею: та ж людина, а життя зробило з неї рабу-невільницю. Накипівша у серці туга, надломлююча душу біль від витребеньків свого повелителя... доноситься жіноча гірка жалоба на свою долю до вуха освітнього чоловіка: змилосоєрсься, брат! Та вже вона, сердешна, так звиклася з своїм життям-буттям, що дивиться на старшинство чоловіка як на давній дідівський закон, як на свою віру, як на свого бога” [5, с. 318]. З огляду на такі рефлексії, Мирний обґрунтовував вибір майбутньої дружини, визначав ідеал жінки, яка мала бути освіченою, з критичним мисленням й здатністю до самоаналізу, умінням брати участь в дискусії й висловлювати власну думку: “я не встрічав образованої! жінки ніде, ... вони все однакові – на слово вірять скоро, тим і я до їх не дуже охочий. Я люблю, щоб мої думки хто гудив, а всяка жінка не способна на це, так об чім же я буду говорити, коли зо всім зо мною согласна” [5, с. 305].

У цьому контексті автор розглядає проблему шлюбу, але передусім не як соціального інституту, а крізь призму народно-релігійної основи родинного союзу: “я думав за брак, це (без

розводу) не святе, а розпрокляте таїнство, котре іноді соединяє дві людини на вічні муки. ... треба лаяти люд, котрий під цим святим таїнством прикриває *порабощение личности*. ... ніхто не сміє зобичати другої людини, а найпаче жінки як помічниці своєї” [5, с. 307]. Відтак інструменталістська логіка в християнській релігії нівелює ідею шлюбу як священного союзу, руйнує його моральну основу, утверджує неправду й легітимізує гріх. Письменник критикує вживання такого підходу, позаяк сакральною сутністю Бога, християнськими заповідями, атрибутами віри чоловіки прикривають особисті інтереси, прагнення домінувати над жінкою: “вона [жінка – О. М.] від бога і должна покоряться йому [чоловікові – О. М.], як церков Христові кориться...” [5, с. 307]. Мирний критикує релігійні настанови щодо упокорення жінки перед чоловіком, під впливом філософії позитивізму сповідує інші аксіологічні орієнтири.

Прикметно, що ідеї, осмислені в щоденникових записках 1865–1870 рр., письменник проектує на художньо-образну площину. Зокрема вже в одному з незавершених великих прозових творів “Сколихнув” (два розділи “Вечорниця”, “Рід”), як і в трилогії “Родина Бородаїв” – “Головиха” – “Учителька” (обидва твори написані вірогідно 1871–1877 рр.), Мирний запропонував художню версію інтерпретації емансипаційної проблематики, актуалізував тему становища жінки в суспільстві II половини XIX ст., її складного буття в залежному шлюбі. Попри незавершеність, ці твори раннього періоду значно розширюють уявлення дослідників про тематику та ідейний зміст творчої спадщини Мирного, який тільки розпочинав працю над романом “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”. Зокрема на початку 70-х рр. XIX ст. його цікавила тема зображення діяльності прогресивної інтелігенції як носіїв передових ідей того часу. У творі “Сколихнув” письменник моделює позитивний образ інтелігента – пана Загірного, який обґрунтовує основні засади емансипації через зміну соціального статусу жінок, досягнення ними рівноправності. Так, на вечорницях Оріся, Варя та їхня подруга Галя згадують про висвітлену інтелігентом-реформатором на бенкеті програму оновлення соціально несправедливого ладу за допомогою утвердження ідей боротьби за визволення, освіти й суспільно корисну працю жінок, а також його історію про “відвоювання” жінками волі в якомусь краї в такий спосіб: дівчата й хлопці навчаються в спільних школах, а згодом здобувають освіту – стають вчительками: “з жінок більше вчителів, ніж з чоловіків, і вони краще ведуть діло, краще тямлять, ніж ці. ... в усьому їм [жінкам] воля, що хоче, те й робе, куди хоче, туди і йде, не питає нікого, як би й чоловік” [7, с. 131].

У творі Мирний аналізує інститут шлюбу, визначаючи три підходи до організації подружнього союзу з урахуванням принципу ієрархії влади: патріархальний, матріархальний, еквалітарний (рівність чоловіка й жінки). Так, Оріся дотримується консервативного погляду стосовно питання створення сім’ї: “найкраще чоловікові годити, щоб йому було покійно, добре завжди, щоб він не мав ні в чому недостачі”, відтак “ніколи вона [жінка] старша не може бути від його [чоловіка], а завжди менша” [7, с. 119–120]. Варя критикує сестру за її хибні пріоритети, захищаючи передусім інтереси жінок: “хай він мені годить, хай він мене пестить, а не я його” [7, с. 119]. У цьому контексті дівчина жорстко регламентує позицію: “хай лиш це жінка старша буде від чоловіка”, “ні старшинування чоловікового, ні рівні з ним, хай він буде менший” [7, с. 120]. Їхня подруга Галя обґрунтовує альтернативний сценарій створення

шлюбу, прагнучи спрямувати вирішення конфлікту у конструктивну площину: “краще було б, коли б ні чоловік не був старше жінки, ні жінка чоловіка, а обоє рівні. Тоді б у них завжди був і мир і щастя. Що не так, побалакали вони поміж себе, порадилися, поєдналися, як краще, – ото щастя. А то, коли чоловік старше, то жінка ховається з своїми нестачами, а то накриє – і пішла у них гризня та лайка, коли й жінка старша над чоловіка – то теж недобре” [7, с. 120].

Усвідомлення несправедливого ставлення до жіноцтва детонує прагнення дівчат реформувати суспільні порядки, змінити пріоритети у вихованні та навчанні жінок, розширити горизонти їхнього саморозвитку й самоосвіти, переосмислити погляди на “жіноче питання”. Саме в цьому напрямку й відбувається кристалізація емансипаційного вектору ідейних міркувань Панаса Мирного. Слід лише згадати приміряння Варю гендерної ролі чоловіка або її наміри служити в москалях, позаяк “коли рівні, то в усьому рівні”: “І чому я не вродилася хлопчиком? Оце б я була вільна, не було б мені ні в чому нездолу... Була б я оце або в місті, або в Києві, з людьми зознавалася, до товариства би бігала, жила б...” [7, с. 130]; “Я б сама, коли б брали у москалі, пішла б... Скільки б я земель перейшла, скільки б людей перебачила... світу... А там би зробили мене офіцером, у аполетах, на коні, з шаблюкою, – бережися ти! І яка б я немилосердна була на тих людей, хто жінок узапєрті держить, як от нас... Зараз би узяла та й голову тому й зчесала... Не держи, мов, жінки або дочки у неволі, бо вона така ж жива душа, як твоя!” [7, с. 131]. Зрештою, Галя і Оріся підтримують Варю, хоча й пропонують менш радикальні й ненасильницькі методи боротьби за визволення жінок: “(Галя) я б тільки налякала: коли, мов, не будеш давати волі жінкам, то ось ця шабля, а он то шия – так голова і злетить”; “(Оріся) я б повикрадала і жінок і дівчат, завезла б геть – живи, як хочеш!” [7, с. 131].

Письменник акцентує, що в жінок безперспективне майбутнє, адже вони не освічені й не адаптовані до самостійного життя, перебувають в соціальній ізоляції, позбавлені власного вибору й самореалізації, не мають плану дій у кризовій життєвій ситуації, позаяк в патріархальній родині залежать спочатку від батька, а після заміжжя – від волі чоловіка: “заперли у сю темницю, куди ні звір не забігає, ні птиця не залітає, ні чоловік не заходжає... Коли-не-коли у велике свято як побачиш чужого чоловіка, то тобі якось аж боязко його робиться, немов з іншого світу, іншого краю він залетів сюди... Поки то до його звикнеш... А там свята минули – знову повилося небо хмарами, зачинилися ворота нашої тюрми... Бідні ми, жінки! Безталанна наша доля, що з нами тільки не роблять, чого не витворяють? Через те ми й дурні, через те, коли не стане батька-матері, то ми не знаємо, де й подітися, що й почати... Бо чи ми світ бачимо? Чи з людьми поведимосся?” [7, с. 130]. Відтак “неемансипована” жінка без опіки й матеріальної підтримки представників чоловічого світу, без освіти й будь-яких професійних або практичних навичок приречена на сумний життєвий фінал.

Прикметно, що в автографі “Учителька” (трилогія “Родина Бородаїв” – “Головиха” – “Учителька”) Мирний зображує новий тип жінки – освічену представницю із середовища інтелігенції, вчительку Олександру Погрібну. Головна героїня осмислює розгортання “завжди невільної, завжди полоненої іншими” жіночої долі лише в трьох можливих на той час проєкціях: 1) доля панянки; 2) доля простої дівчини; 3) доля боски-повії. Однак кожен із трьох сценаріїв осмислюється нею

як безперспективний, позаяк всі варіанти безапеляційно вписуються в концепцію “життя – базар”, в якій жінку, її красу ідентифікують як “цінний товар”, котрий “беруть, міняють, продають” (ілюструє життєва історія Марини, матері вчительки) [7, с. 471]. У цьому контексті з’являється узагальнений образ нещасної жінки (“не живе – мучиться безталанна і проклінає життя гірко”), повійниці, яка, зрештою, загине від невиліковних хвороб (“немов плаче на могилі загубленої краси, незнамого ніколи щастя, сміється кисло, болізно... так, сміючись, і зотліє, так і розпадеться десь”). Погірна рішуче обирає альтернативний шлях – професійну самореалізацію, самоосвіту, працю на користь колективу, попри будь-які обставини чи опір противників. У такий спосіб письменник репрезентує власну модель емансипаційного руху, формуючи образ жінки-інтелектуалки, яка прагне брати активну участь в суспільному житті.

Учительці Мирний протиставляє образ Дарії Бородай, дружини голови, яка здобуває авторитет серед населення в місті, і спочатку навіть підтримує ідею народної школи для хлопців та дівчат, формуючи гурт прибічників жіночої освіти і висловлюючи ліберальні думки. Під час візиту до Олександри Погрібної “мати святого діла”, “ревнителька просвіти, волі” акцентує на важливій ролі жінки в змінах загального суспільного ладу життя: “Був той час, коли дивилися на жінок, як на красу, як на квітки, котрі затинав за свою шапку кожен з чоловіків. Минув той час навіки, життя розломило своїм напором той старечий погляд, і жінка стала повз руку чоловікові не як слуга або квітка, а як справжній помічник і товариш” [7, с. 442]. Дарія Бородай організує низку заходів, пов’язаних зі створенням школи й висвітлених за її ініціативи у місцевій газеті. Дружина голови влаштовує бенкет зі “слагою на всю Європу” на честь приїзду вчительки й заснування школи, який відбувається під гаслом “Жіноча воля, освіта і праця”. На ньому активна представниця жіноцтва виголошує урочисту промову, в якій критикує існуючі патріархальні кліше й пропонує жінкам опанувати нові соціально-культурні ролі: “досі була одна ще неволя, одна ще рабиня, котра несла на своїх руках важкі пута господарської, хатньої обузи і не сміла нарікати на свою гірку долю. Се жінка. Аж ось засвітило святе сонце волі, повіяв вітер простору і сонце спалило пута, а вітер розвіяв той попід, і жінка вийшла з вільними руками на широке поле і попросила своєї постаті. Годі їй сидіти взапєрті, годі їй бути прикрасою та рабинею свого чоловіка, годі їй знати одні хатні діла, дітей та наряди, хазяйство та кухню... Життя кличе і її, дає і їй у руки роботу. Аби хіть, а роботи досить. Правда, що ще довго буде вестися боротьба жінки за її волю, – ще ціла ватага за нею і поперед неї стоїть і хоче знову її закувати, знову її зневолити. Кращі люди сього віку, все молоде, свіже, розумне – за неї, все старе, неповоротне, що зжилося з такими установами життя, – проти неї. Старе – помре, грядуще – молодого, грядуще – жіноча воля! За волю жіночу! За її освіту! За її грядущу працю!” [7, с. 448]. Таким чином, необхідно боротися проти застарілих патріархальних норм, змінювати суспільну свідомість, уможливити жіноцтву доступ до громадянської діяльності, а передусім – не розглядати жінку лише як проєкцію майбутньої дружини, як певний атрибут чоловіка, не виховувати з неї невільницю, прикрасу, іграшку чоловіка.

Однак бенкет у голови міста лише ілюструє й ще більше увиразнює несправедливість ладу життя, що, як машина, знищує добрих людей, нівелює їхні благодійні наміри, поро-

джує ще більшу неволю, соціальну нерівність, ворожнечу, задрість, лють. Освічена вчителька усвідомлює, що пишній прийом становить лише декорацію нібито благородної справи на користь освіти, а насправді прикриває честолюбну і егоїстичну вдачу Дарії Бородай й інших жителів міста (слід згадати пліткування про вчительку нетверезих міщан, їхню аморальність й непристойні розваги на вечорі, безпричинну злість головихи на дівчат-школярок, безглузді сцени розпивання спиртних напоїв й поїдання святкового пирога із символічним написом “Жіноча воля і освіта” з ініціалами вчительки тощо). Згодом Дарія Бородай через конфлікт з противниками спільної народної школи для хлопців та дівчат, які хибно трактують навчальний заклад як підготовку до майбутнього громадянського шлюбу, притулок для розпусти (“спільна провіта – спільні постелі”, “в школі добра нема”), розриває контакти з вчителькою, відмовляється від програми визволення жіноцтва й подібних реформувань у сфері освіти.

Висновки. Отже, вже в ранніх щоденникових записах 1860-х рр. Панас Мирний осмислював “жіноче питання”, аналізував проблеми жіночої емансипації. Передусім письменник визначав ідеї рівноправності й визволення жінок від соціальних стереотипів (ролі невільниці, іграшки й прикраси для чоловіка), висловлював прогресивні думки стосовно зміни їхнього соціального статусу в суспільстві XIX ст. З огляду на діаріюш, Мирний позиціонував здатність жінок до громадянської активності, необхідність усвідомлення ними власної суспільної повноцінності, а також обґрунтовував їхні права на здобуття освіти, досягнення гендерної рівності, професійну самореалізацію й самовдосконалення, свободу індивідуального життєвого вибору й незалежність у шлюбі. Ідеї, теми, образи, осмислені в щоденникових записах 1865–1870 рр., письменник згодом спроектував на художньо-образну площину. Таким чином, в прозовому фрагменті “Сколихнув”, як і в трилогії “Родина Бородаїв” – “Головиха” – “Учителька” (написані в період 1870–1877 рр.), Мирний художньо втілює образ “нової” жінки, зорієнтованої на суспільно корисну педагогічну діяльність, сфокусував увагу на темі жіночої долі та її складному бутті в нерівноправному шлюбі, актуалізував шляхи вирішення проблем становища жіноцтва в тогочасних умовах, зокрема формування мотивації до праці, саморозвитку, самоосвіти. У ранніх творах Панас Мирний змодельовує позитивні образи інтелігентів-реформаторів (Загірний, Погрібна), котрі визначили програму оновлення суспільного ладу за допомогою ідей боротьби за визволення, права, професійну освіту й працю жінок як основних засад емансипації. Осмисливши в художніх творах інститут шлюбу, письменник критикував патріархальний та матріархальний типи сім’ї. Ідею переформатування родинних взаємин для відновлення гармонії Мирний висвітлює через утвердження еквалітарного, тобто рівноправного подружнього союзу.

Література:

1. Гончаренко Б. Ідеї жіночої емансипації в українській та польській літературах другої половини XIX ст. / Київські полоністичні студії. 2013. Т. 22. С. 250–256.

2. Ушкалов Л. В. Реалізм – це есхатологія: Панас Мирний. Харків : Майдан, 2012. 184 с.
3. Сиваченко М. Є. Деякі підсумки та перспективи текстологічного вивчення й видання художньої спадщини Панаса Мирного / Над текстами українських письменників. К. : Наукова думка, 1985. С. 212–229.
4. Сиваченко М. Є. Дебют Мирного-прозаїка. З історії створення роману “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”. Панас Мирний і доля його літературної спадщини / Літературознавчі та фольклористичні розвідки. К. : Наукова думка, 1974. С. 235–336.
5. Панас Мирний. Поезія. Публіцистика. Епістолярій / Заг. ред. Н. О. Вишневської. К. : Наукова думка, 1971. Т. 7. 663 с.
6. Варламова Д. Полемика Н. Соловйова і Д. Писарева по женському вопросу / Вестник РГГУ. Серия “Литературоведение. Языкознание. Культурология”. 2018. № 1. С. 17–22.
7. Панас Мирний. Незавершена проза / Заг. ред. С. Д. Зубкова. К. : Наукова думка, 1970. Т. 4. 517 с.

Matvieieva O. The Idea of Female Emancipation in Panas Myrny’s Works (the Case of “Shaken up” (“Skolyhnuv”), “The Borodaev Family – Golovikha – Teacher” (Rodyna Borodaiv – Holovykha – Uchytelka))

Summary. The article deals with Panas Myrny’s vision of the “women’s issue” and considers the specifics of women’s emancipation problem, which the writer updated in his diary entries of the 1860s and artistically represented in the works of the 1870s. The writer claimed the equality of rights and women liberation from social stereotypes (a slave, toy, and jewellery for men) and expressed progressive thoughts about their new social status in the society of the second half of the XIXth century. The research indicates that Panas Myrny considered women’s ability to civic engagement, social usefulness and substantiated their rights to receive education, achieve gender equality, professional self-realization and self-improvement, freedom of individual life choice and independence. It is found that the ideas, themes, and images from the diary entries of 1865–1870 were subsequently projected onto the artistic figurative plane. In particular, in the prose fragment “Shaken up” (“Skolyhnuv”) and the trilogy “The Borodaev Family – Golovikha – Teacher” (Rodyna Borodaiv– Holovykha– Uchytelka) (1870–1875), Panas Myrny artistically embodied the image of a “new” woman, oriented towards socially beneficial pedagogical activity. The writer focused on the topic of women’s fate and her complicated life in unequal marriage and proposed some ways to solve those problems (the formation of motivation for work and self-education). The research analyzes the positive images of intellectual reformers (Zahymyi, Pohribna), who determined the program to renew the social system with the help of the ideas of the struggle for liberation, rights, vocational education and women work as the main principles of emancipation. It is summarized that the writer comprehended the institution of marriage in his works of art, taking into account the principle of the hierarchy of power, criticizing the patriarchal and matriarchal family types. Panas Myrny elucidated the idea of reformatting family relations by establishing an equal marital union.

Key words: Panas Myrny, diary, women’s emancipation, “women’s issue”, the image of a new woman, gender equality, professional self-realization, the institution of marriage.

Медвідь Н. О.,

доцент кафедри російської мови, зарубіжної літератури

та методики їх викладання

Сумського державного педагогічного університету

імені А. С. Макаренка

ДУХОВНІ ПІДТЕКСТИ ТВОРЧОСТІ О. ДОВЖЕНКА ДОВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Анотація. У статті проаналізовано творчість О. Довженка довоєнного періоду в контексті виражених у ній духовних цінностей. Аналіз здійснюється із залученням психологічного контексту, зокрема уявлень про людину вчених різних культурно-історичних епох. Робиться висновок про продовження українським письменником гуманістичних традицій на основі вираження загальнолюдського через неповторну особистість. Творчість О. Довженка довоєнного періоду розглядається як спроба художнього осмислення духовних основ буття українського народу. Об'єктом дослідження обрані кінотвори “Арсенал”, “Іван”, “Щорс”, “Тарас Бульба”, “Земля”. Актуальність розвідки зумовлюється необхідністю переосмислення не лише довоєнної, а й усієї творчості О. Довженка з правильних позицій, до чого сьогодні зобов'язують відкриті правдиві факти біографії й творчості письменника.

У статті стверджується, що, незважаючи на класовий контекст ранніх творів митця, у них переважають національні й загальнолюдські проблеми. Визначено духовні цінності творів довоєнного періоду через характеристику самобутності характерів їх героїв; виявлено особливості індивідуального бачення світу через заглиблення у специфіку національного буття. Доведено, що творчість О. Довженка означеного періоду складає основу дослідження й вивчення духовної культури українського народу. На досліджуваному матеріалі визначаються типові, суто національні риси українців: працьовитість, мудрість, доброта, волелюбність, природний артистизм, єдність з природою і рідною землею тощо. Герої розглядаються через призму світоглядних уявлень автора та національного світогляду.

Результати дослідження підкреслюють, що О. Довженко вже в довоєнній творчості накреслив нові форми духовного розвитку нації, серед яких важливе місце посідає формування національної самосвідомості українців, виховання почуттів національної гідності й морального обов'язку перед своїм народом, збереження традицій. У розв'язці конфліктів, як правило, виявляється перевага моральних норм, краса духовного світу героя.

Автор статті доходить висновків про національну самобутність творчості О. Довженка і бачить перспективи в її подальшому дослідженні й переосмисленні з нових ідеологічних та методологічних позицій.

Ключові слова: духовність, загальнолюдські цінності, гуманістичні традиції, українська вдача, національний характер, кінематографічні роботи.

Постановка проблеми. Творчість О. Довженка – видатного письменника, кіномитця, філософа, художника – була й залишається у центрі уваги науковців-дослідників. Назвемо лише

деяких авторів монографічних досліджень і окремих праць минулих років: Ю. Барабаша, О. Бабишкіна, К. Волинського, П. Панча, С. Плачинди, С. Коби та інших. Інша справа – коли та чи інша праця була опублікована і наскільки вона була препарована до політичних догм тоталітарної системи, від чого вивчення творчого доробку митця було неповним, спрощеним, ідеологічно заангажованим. Ситуація змінилась із здобуттям Україною незалежності, коли відкрилась можливість сповна долучитися до творчої спадщини О. Довженка, зокрема, до тих творів, які замовчувалися, а то й заборонялися. Постала вимога по-новому прочитати й осмислити набуток художника, дати об'єктивний, цілісний аналіз його творчості, позбувшись вульгарної ідеологічної акцентації. На сьогодні вже відбулися позитивні зрушення в цьому напрямку, що засвідчують ґрунтовні праці ряду науковців, як-то: Безручко О. В. Педагогічний метод О. П. Довженка : навчальний посібник. Вінниця : Глобус-Прес, 2008. 208 с.; Панасенко Т. Олександр Довженко. Харків : Фоліо, 2012. 119 с.; Новиков А., Троша Н., Максимчук-Макаренко С. Літературні пріоритети Олександра Довженка : монографія / за ред. проф. А. О. Новикова. Суми : Видавництво М. Д. Вінниченка, 2016. 212 с.; Небесьо Б. Німа кінотрилогія Олександра Довженка [пер. з англ. С. Мензелевського]. Київ : Національний центр Олександра Довженка, 2017. 199 с.; Курок О. Олександр Довженко в рецепції сучасної наукової думки : монографія / за ред. А. О. Новикова. Харків : ХІФТ, 2019. 415 с.; Перше десятиліття кінематографічної творчості Олександра Довженка / [упоряд. і авт. комент. В. Н. Миславського]. Харків : Дім Реклами, 2019. 526 с. та ін. Ми ж здійснювали таку спробу у ряді власних досліджень останніх років: Медвідь Н. О. Довженко і світ. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія / Збірник наукових праць. Випуск 20. Том 1.* Одеса, 2016. С. 32–34; Медвідь Н. О. Національна самобутність поезики воєнної прози О. Довженка (До 125-річчя з дня народження письменника). *Virtus: Scientific Journal / [Editor in chief M. A. Zhurba]*. Монреаль, Канада : Вид-во СРМ “ASF”, 2019. № 37. С. 206–209; Медвідь Н. О. Світ дитинства у творчості О. Довженка і М. Горького. *Кременецькі компаративні студії: [науковий часопис / ред.: Чик Д. Ч., Пасічник О. В.]*. Київ, 2020. Випуск 10. С. 25–36 та ін.

На часі бачиться дослідження духовних сфер буття й специфіки українського менталітету, виражених у довоєнній творчості О. Довженка, в чому полягає **мета даної статті**.

Виклад основного матеріалу. Духовні цінності у творах О. Довженка довоєнного періоду тісно пов'язані зі світоглядними уявленнями письменника про людину взагалі. Вже перші

кінематографічні роботи “Вася-реформатор”, “Ягідка кохання”, які засвідчили початок формування творчої індивідуальності митця, були спрямовані на утворення власної художньої концепції людини, що включає в себе систему художніх та ідейно-естетичних поглядів і оцінок з позиції певного ідеалу. У творенні образів письменник виходив зі світоглядних засад, закладених ще ученими-гуманістами епох Відродження, бароко, Просвітництва і наступних поколінь. Так, ще за часів Київської Русі “людина мислилась як частина великого цілого – суспільства і природи. Залежно від розуміння цього цілого вона будувала свою поведінку... як результат складної внутрішньої боротьби мотивів у виборі добра і зла” [1, с. 172]. З цього можна зробити висновок про те, що цінність і смисл людського життя у ті далекі часи тісно поєднувалися з виявленням пафосу гуманізму.

Значно далі розвивають учення про людину діячі епохи бароко. Так, Т. Гоббс в основу вивчення людської психіки, самопізнання людини вкладав розуміння природи її відчуттів. З цієї позиції він пояснював причини існування таких пристрастей, як надія, відчай, страх, добра воля, милосердя, жорстокість, мужність, велич духу, заздрість, свобода, щастя і т. д., не вирізняючи з цього ряду рис характеру, моральних вчинків. Учений вважав, що в результаті пізнання людиною самої себе вона зможе перебороти власні негативні пристрасті. “Лише той осягає всю психологічну глибину своєї істини, – зазначав Т. Гоббс, – хто знаходить у ній уселюдське” [2, с. 125].

Й. Гердер цінність життя людини ставив у пряму залежність від її духовних сил, а тому психологічні міркування німецького вченого доби Просвітництва були спрямовані на розвиток ідей людяності, про що докладно пише у своїх дослідженнях В. Роменець [3, с. 282–289]. Ці ж ідеї знайшли своє продовження і у філософії Й. Гете, який смисл і цінність людського життя пов’язував із пошуками уселюдського в людині, з почуттями й переживаннями її [3, с. 359–366].

Продовжуючи гуманістичні традиції вчених світу різних епох, О. Довженко пішов значно далі, відшукавши й виразивши вселюдське через неповторну особистість, індивідуальне бачення світу окремою людиною. Саме людині, на думку письменника, властиві від природи кращі моральні якості. Тому в житті, своїй поведінці й діяльності вона має керуватися духовними орієнтирами, щоб прожити повно, перетворивши дійсність на краще.

Початок уроку людяності О. Довженко дав уже в своїх перших кінематографічних роботах, створивши образи, характери, що втілюють у собі почуття любові й поваги до інших людей, української землі, свого народу. Скажімо, відчуття й розуміння О. Довженком людяності передається у творах довоєнного періоду через заглиблення автора у психологію українців як працюючих господарів, змалювання їх праці на рідній землі, відтворення високоморального способу життя українського народу, його внутрішньої краси у єдності з землею, природою і Космосом. Невипадково у кіноповісті “Земля” письменник змальовує образи діда Семена і його побратима з чумацьких літ діда Григорія, які є поетичним утіленням споконвічних національних традицій, внутрішнього злиття з рідною землею і Україною, на основі чого сформувалися почуття любові, віра в людину і ширий патріотизм. Про такі наслідки оформлення української душі під впливом внутрішнього єднання з рідною землею пише О. Кульчицький, підкреслюючи особливості світовідчуження українця: “Завдяки вчуттю в український крає-

вид людина зливається з ним унутрішньо, ... що залишає психічні наслідки, які оформлюють душу, ... розбуджують одну із форм “еросу”: схильність до почуття любові, до безкінечного, недосяжного й абсолютного” [4, с. 53]. Таке внутрішнє злиття українців з рідною землею передається О. Довженком через образи дідів, які, як наголошує письменник, усе своє життя працювали на рідній землі, долали негаразди, зберігли вірність у дружбі, побратимстві, таким принципам народної моралі й духовності, як правдивість, працьовитість і скромність. Ці якості О. Довженко підкреслює з метою відтворення багатого духовного світу українців, високоцінності та благородства їх життєвих принципів та ідеалів, а також таких характерних рис вдачі українського селянина, як споконвічна мудрість і простота, мрія про вільну працю на вільній землі. Письменник відтворює внутрішній зв’язок і залежність українців від землі, на якій вони жили споконвіку, де працювали діди і прадіди і яка є началом усіх начал, першоджерелом, з якого витікає все життя і до якого все повертається. А тому земля як художній образ-символ у структурі кіноповісті “Земля” проростає з усіх кадрів: з безмежного поля хлібів, із сторічного діда, що збирається вмирати, з немовля, що ласує плодами і якому ще довго жити, і, навіть, з труни Василя, яку несуть під розкішним гіллям яблунь, що обважніли від плодів, у яких утілена праця невтомних рук. Змальовуючи таке єднання героїв із землею, де народилися, живуть і працюють, О. Довженко тим самим розкриває духовне обличчя українського селянина, нації в цілому.

Б. Цимбалістий розглядає розвиток психічних якостей характеру людини у прямій залежності від природного оточення її з дитячих років [5, с. 78]. О. Довженко у свій час, цікавлячись цією ж проблемою, підкреслював, що саме в органічному зв’язку з землею українець убачав свою найсильнішу зброю. Під впливом цієї внутрішньої єдності з рідною схибою, на думку письменника, витворилося й відповідне ставлення селян-українців до життя, пов’язане з готовністю захищати її до кінця, як це робили Архип і Хома Білоконі в кіноповісті “Земля”. О. Довженко доводить, що колективна система господарювання відбирала у селян майно і землю і тим самим породжувала гнів, обурення і вбивства.

На сторінках творів довоєнного періоду О. Довженко ставить і розв’язує проблему насильного виселення селян-українців з рідної землі, що й допомагає глибше осягнути питання структури характеру, складу нації в цілому. І. Мірчук, аналізуючи світоглядну культуру українського народу, акцентує увагу на тому, що українцям властиве цілковите й рішуче відкидання усіх форм співжиття, передумовою яких є суворая дисципліна й повне підпорядкування волі вищого. Тому, як зауважує вчений, “український селянин готовий був вести і вів боротьбу на життя й смерть за збереження засад приватної власності” [6, с. 28]. Саме такий індивідуалістичний інстинкт керує вчинками Архипа Білоконя і його сина Хоми (“Земля”). Вони не можуть змиритися з новими порядками, а тому підривають колгоспний лад, нищать поголів’я худоби, приховують насіння і, навіть, готові піти на вбивство заради власних інтересів, щоб зберегти своє добро. Письменник підкреслює, що такий внутрішній світ з індивідуалістичними ознаками мислення його героїв – це типова національна риса, яка зумовлює відповідний стиль поведінки й спосіб життя українців. Більше того, він стверджує, що вільна праця на вільній землі для українця – це культурно-моральна традиція,

яку не можна порушувати грубою силою, примушуючи до спільного колективного ведення господарства.

Розкриваючи самотність національного характеру українців, О. Довженко також наголошує й на негативних рисах української вдачі, таких як: неквапливість, інертність, спостерігальна пасивність, відсутність вольових якостей і надмірна толерантність до ворогів. На подібні риси українців указував ще Є. Маланюк, розглядаючи проблеми розвитку нашої культури й нації. Зокрема, вказуючи на основні причини української бездержавності, поет відзначав наявність в українців “елліністичної” пасивності, брак “мужських державно-творчих” якостей, не вважаючи на всю об’єктивну трагічність української історії, провінційний егоцентризм хуторянського світовідчуження” [7, с. 13–15]. Причини невдач і поразок українців у боротьбі за волю цікавили й О. Довженка. Пов’язував ці причини письменник з негативними рисами української вдачі, які почали розкриватися в характерах героїв вже його перших кінематографічних робіт. Так, вітаючи національно-визвольний рух на Україні в кіносценарії “Арсенал”, О. Довженко визначає кволість, нерішучість, малоосвіченість повстанців. Ці якості в їх характерах, на думку письменника, зумовлені як соціальними причинами, так і типовими для українця негативними рисами характеру. Для виявлення таких рис, розуміння української вдачі взагалі змальовуються і образи рядових бійців загону Щорса і Богуня у кіносценарії “Щорс”, які були обдурені і засліплені передовими революційними гаслами, обіцянками світлого майбутнього. Характери цих героїв ще не досить виразно окреслені, що пояснюється початком формування і становлення художнього освоєння дійсності в ранніх творах письменника, пошуками у сфері змісту і форми, структури образу. А вже в кіноповісті “Земля” характери яскраво виділені. Наприклад, у характері так званого середняка Опанаса Трубенка відбуваються складні процеси, коли, перш ніж вступити до колгоспу, він довготривалий час придивляється, вагається, недовіряючи новим порядкам. Але потрапивши у силове поле нав’язуваних урядом змін і усвідомивши під його тиском і в наслідок обманних обіцянок їх неминучість і начебто закономірність, Опанас змиряється. Більше того, він навіть переконується у необхідності цих змін, і вже його не лякає переорювання споконвічних прадідівських меж.

Подібні характери змальовуються О. Довженком і у кіносценарії “Іван”. Письменник показує входження селян-українців у більшовицьку індустріалізацію як болісний процес, і в той же час, передає збіднілість їх світобачення внаслідок людиноненависницької державної політики соціалістичного уряду. Так, О. Довженко змальовує працьовитих українців, але в той же час малює світ, у кому людина в силу її інертної вдачі, почуття довіри до своїх ворогів та відсутності вольових якостей, у першу чергу, рішучості, керується середовищем, перетворюючись на людину-машину. Під цим кутом зору варто звернути увагу на образ матері, яка втратила на будові свого сина. Письменник передає стан матері після страшної звістки. Вона іде до вищого начальства шукати правди, нашттовхуючись по дорозі на залізні, дерев’яні й бетонні стіни, її переслідують крани, вагонетки, смертоносний ківш. Повертаючись від інженера, який по телефону ніби виправдовується за трагедію, що сталася, мати вгамовується, і вся будова у її очах вже наче оживає, скрізь панує натхненна праця. “Мій син Іван загинув для загального добра”, – говорить мати з трибуни, засліплена

оманливими ідеями, а присутні вітають її триразовим “ура”. Ця жертва принесена в ім’я майбутнього соціалізму, в ім’я чорного диявола, яким виявився цей соціалізм через роки. Письменник підкреслює, що така довіра досить часто оберталась трагедією для українців.

З іншого боку, О. Довженко втілює в образах своїх героїв і високі історично усталені риси українського національного характеру, серед яких героїзм, свободолюбність, почуття власної гідності, відповідальність за майбутнє свого народу й нації, зневага до смерті й оптимізм, сміливість і ненависть до ворогів. Так, у кіноповісті “Тарас Бульба” яскраво виділяється з-поміж інших образ Тараса Бульби. У ньому письменник утілює ідеал козака – виразника інтересів українців, який прагне до свободи й справедливості і служить утіленням таких якостей, як благородство й волелюбність, мужність і побратимство, ненависть до ворогів і зрадників. Лицарська мораль проймає всі грані життя Остапа – сина Тараса Бульби, курінних отаманів Кукубенка, Бородатого, рядових козаків Устима, Карпа Тихого, Опанаса Рубана. Ці образи у кіноповісті вже досить яскраво змальовані і виділяються серед інших. Світлий бік їх характерів складала шляхетне ставлення до людини, палка й всеперемагаюча любов до рідної землі, героїзм у захисті інтересів рідного народу, нетерпиме ставлення до зла й несправедливості, краса високих учинків, винахідливість, любов до особистої свободи, а тому перевагу надавали смерті, а не принизливому рабству. Так, виряджаючи сина на Запоріжжя, Тарас Бульба просить дружину, матір своїх дітей, благословення їх: “Моли Бога, щоб воювали хоробро, щоб боронили честь лицарську, щоб стояли за віру Христову, а як ні – хай краще пропадуть, щоб і духу їх не було на світі” [8, с. 241].

Змальовуючи козаків-воїнів, які захищали самі себе, свою духовну спадщину, відстоювали інтереси нації, О. Довженко показував високий рівень національної свідомості українців. Так, Тарас Бульба поступається власними інтересами, підкорюючи їх великій ідеї служіння інтересам України. Тому перед боєм він нагадує козакам-запорожцям про славні справи їх батьків і дідів на українській землі, про пишні міста і храми, про своїх князів, і про те, як все це знищили і забрали ляхи та бусурмани, осиротивши Україну. Він намагається сформувати у козаків твердість, витривалість, уміння долати труднощі і стояти до кінця за рідну неньку-Україну.

О. Довженко підкреслює, що не тільки чоловіки, а й жінки були сповнені бажання наблизити час перемоги. І тому в кіноповісті так яскраво змальований образ матері синів-запорожців. Проводжаючи синів у далеку дорогу, мати тужить за ними, бо своїм материнським серцем, мабуть, відчувала, що сини вже ніколи не повернуться у рідну домівку, що її мрії на їх щастя залишаться нездійсненими. Для матері це була найбільша трагедія її життя. Разом із тим вона добре усвідомлює, що боротьба за рідну землю – кривава і тяжка: вона вимагає багатьох жертв і страждань. Тому мати без вагань відправляє синів на героїчну боротьбу, щоб полегшити долю України й наблизити час перемоги й волі.

Духовне багатство героїв довоєнної творчості О. Довженка передається й через філософське, внутрішньо-почуттєве ставлення їх до навколишнього світу, до людей, оточення. Тому характери героїв, їх вдача набувають ознак емоційності, чутливості, вразливості, романтичності, мрійливості, природного артистизму. Так, на прикладі короткої долі Василя Трубенка

(“Земля”) письменник передає неповторність, духовне багатство і душевність українського народу. У характері Василя переплітаються парубочка романтичність і традиційна козацька сила та завзятість, артистичний хист і сором’язливість, розум і почуття господаря власної долі і життя. Крім того, і Василю, і діду Семену та діду Григорію, і Наталці властиві риси високої християнської моралі. А тому добро і честь, совість і справедливість, людська гідність і доброта, ввічливість і дружна приязнь стають основними ознаками їх характерів. Письменник доводить, що вони є ознакою української ментальності взагалі і свідчать про доброзичливість, життєрадісність, оптимістичність вдачі та аристократизм духу нашого народу.

Багатство духовного світу героїв-українців творів довоєнного періоду О. Довженка передаються через широкі художні описи, як-то маємо, наприклад, у кіноповісті “Земля”. Картини квітучої й родючої української землі з безмежними просторами золотого поля хлібів, нижніх плодів, сяянням соняшників підкреслюють надзвичайну працьовитість, хазяйновитість і талановитість українців. “Весь ясний соняшниковий світ стояв нерухомо, наче хор вродливих дітей, що втупили у височинь свої радісні обличчя. А над обличчям тихо снували покинуті дідом золоті бджоли” [8, с. 110], читаємо в кіноповісті. Крізь прекрасну природу, як підкреслює О. Довженко, переломлюється краса української душі. А тому широкі художні описи картин чудової, щедрої на барви української природи у довоєнних творах письменника сприяли відтворенню естетичних смаків українців, їх почуття прекрасного. Навіть описи деталей побуту, змалювання українського одягу, як-то маємо у “Землі”, дають матеріал для розуміння багатства духовного світу селян-українців, наводять на роздуми про їх душевність та людяність. Скажімо, змалюючи останню земну постіль діда Семена, О. Довженко зауважує, що дід лежав на білому стародавньому рядні, в білій сорочці. За народними уявленнями білий колір символізує душевну красу й багатство. Білий колір сорочки діда підкреслює чистоту, простоту, доброту цієї людини. Навіть у природі смерть діда не викликала ніяких змін: скрізь панувала тиша, спокій і гармонія. Таким чином, подаючи опис побутової картини у єдності з пейзажем, О. Довженко вказує на гармонію внутрішнього світу героїв з природою, навколишнім світом, Космосом у цілому.

О. Братко-Кутинський, досліджуючи питання триєдності світобудови, що лежить в основі світогляду українського народу, розглядаючи систему космічних впливів на людину через енергетичні поля, доводить, що космічна єдність і гармонія знаходять конкретне втілення і відображення у земних вимірах буття, пронизують усі аспекти життя людей від духовно-культурних до соціально-побутових. Учений наголошує на тому, що в результаті енергетичних контактів вищих систем Космосу з людиною відбувається розвиток її душі й тіла, забезпечується високий рівень релігійності [9, с. 186]. Беручи до уваги такі дослідження, можна стверджувати, що О. Довженко, зображуючи останні хвилини життя діда Семена на фоні тиші і спокою, тим самим підкреслював можливість енергетичного контакту душі діда з Богом. Отже, передаючи душевність і людяність діда, природний артистизм Василя Трубенка та інших героїв кіноповісті “Земля”, їх високоморальний спосіб життя, письменник наголошує на космічних вимірах їх характеру, підкреслюючи тим самим своєрідність менталітету українців взагалі.

Уведення в художню тканину кіносценарію “Арсенал” елементів українського фольклору, зокрема пісень “Ой було в матері три сини”, “Нема в матері трьох синів” підпорядковане авторському прагненню передати ширий ліризм, тепло серця українського народу, і в той же час, його трагедію, спричинену втратою членів родини через війну. А такі народнопоетичні роздуми, як: “За селом піски. Ось самотня хата. Чи повернеться до неї син або внук? Чи зотліють на чужих полях, під чужим небом? В безіменних братських могилах? Чи розлетяться прахом на грізних мінах і сліду від них не лишиться?” [8, с. 82] не тільки свідчать про глибокий філософський струмінь письма автора. Вони наводять на роздуми про тепло родинних стосунків в українській сім’ї, любов до рідної землі, отчого дому.

Висновки. Твори О. Довженка довоєнного періоду складають основу національної концептуальності усього доробку митця. Незважаючи на те, що духовне зростання письменника проходило в умовах надзвичайно складної історичної епохи, все ж уже його довоєнні твори засвідчили вивіщення національних та загальнолюдських проблем над класовими. Центральними у них все частіше поставали проблеми духовності і на цій основі поглиблювався психологізм у дослідженні характерів, українського менталітету загалом. У творах довоєнного періоду накреслились тенденції до соціально-психологічного аналізу явищ життя, характеристик духовного світу українців. Вони відображають духовне багатство життя й характеру українського народу, підтверджують, що українці – сильний, емоційний, чесний, гордий народ, якому властиві любов і співчуття, природний талант, здібності і мудрість. Світогляд українського народу став підґрунтям для художніх пошуків письменника.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні проблеми космізму й планетарності творчості О. Довженка.

Література:

1. Роменець В. Історія психології епохи Просвітництва : навч. посібник. Київ : Вища шк., 1988. 365 с.
2. Роменець В. Історія психології XVII ст. : навч. посібник. Київ : Вища шк., 1990. 365 с.
3. Роменець В. Історія психології епохи Просвітництва : навч. посібник. Київ : Вища шк., 1993. 366 с.
4. Кульчицький О. Світовідчужання українця. *Українська душа : зб. наук. праць / відп. ред. В. Храмова*. Київ : Фенікс, 1992. С. 48–65.
5. Цимбалістий Б. Родина і душа народу. *Українська душа : зб. наук. праць / відп. ред. В. Храмова*. Київ : Фенікс, 1992. С. 70–78.
6. Мірчук І. Світогляд українського народу. *Народна творчість та етнографія*. 1996. № 1. С. 20–28.
7. Маланюк Є. Книга спостережень: Статті про літературу. Київ : Дніпро, 1997. 430 с.
8. Довженко О. Твори: у 5 т. Київ : Дніпро, 1983. Т. 1. 439 с.
9. Братко-Кутинський О. Феномен України. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 224 с.

Medvid N. Spiritual contexts of O. Dovzhenko's work of the pre-war period

Summary. The article analyzes the work of O. Dovzhenko of the pre-war period in the context of the spiritual values expressed in it. The analysis is carried out with the involvement of the psychological context, in particular ideas about the person of scientists of different cultural and historical epochs. It is concluded that the Ukrainian writer continues the humanistic

traditions on the basis of the expression of the universal through a unique personality. O. Dovzhenko's work of the pre-war period is considered as an attempt to artistically comprehend the spiritual foundations of the Ukrainian people. The objects of the study are such films as "Arsenal", "Ivan", "Shchors", "Taras Bulba", "Earth". The relevance of the article is the need to rethink not only the pre-war, but also the whole work of O. Dovzhenko from the right positions, that open true facts of the biography and work of the writer require today.

The article argues that, despite the class context of the artist's early works, national and universal problems dominate. The spiritual values of the works of the pre-war period are determined through the characterization of the originality of the characters of its heroes; features of individual vision of the world through deepening in specificity of national existence are revealed. It is proved that the work of O. Dovzhenko of this period is the basis of research and study of the spiritual culture of the Ukrainian people. The researched material identifies typical, purely national

features of the Ukrainians: diligence, wisdom, kindness, love of freedom, natural artistry, unity with nature and native land, and so on. The characters are considered through the prism of the author's worldviews and national worldview.

The results of the research emphasize that in his pre-war work O. Dovzhenko outlined new forms of spiritual development of the nation, among which the main things are the formation of national self-consciousness of the Ukrainians, education of national dignity and moral duty towards people, preservation of traditions. Conflict resolution, as a rule, reveals the predominance of moral norms, the beauty of the spiritual world of the hero.

The author of the article draws conclusions about the national identity of Dovzhenko's work and sees prospects in its further study and rethinking from new ideological and methodological positions.

Key words: spirituality, universal values, humanistic traditions, Ukrainian character, national character, cinematographic works.

Слоневська І. Б.,*кандидат філософських наук,
доцент кафедри культурології та зарубіжної літератури
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії***Пірошенко С. Ю.,***кандидат філологічних наук,
доцент кафедри культурології та зарубіжної літератури
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії***Мартинюк Д. О.,***слухачка магістратури групи МФіл-51а
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії*

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРУ ОТФРІДА ПРОЙСЛЕРА “DIE KLEINE HEXE” У ДИСКУРСІ ПОРІВНЯЛЬНОЇ МІФОЛОГІЇ

Анотація. Авторками зазначається, що у структурі сучасного гуманітарного знання фольклористика належить до одного з найбільш інтерпретованих дискурсів, зумовленого посиленою увагою постмодерної та особливо пост-постмодерної гуманітаристики до проблем культурної ідентичності та тісно пов'язаної з цією проблемою сфери народної творчості, у вираженій в мові.

У статті проаналізовано класичний німецький науковий дискурс (К. Барч, Л. Бехштайн, брати Якоб та Вільгельм Грімм, В. фон Гумбольдт, Г. Ф. Крейцер та його послідовники Й. Геррес, В. Шварц, брати Август і Фрідріх Шлегелі), який став основою для всіх подальших досліджень у перспективному напрямі фольклористики, міфопоетики, етнології, лінгвокультурології, етнолінгвістики тощо.

Методологічною засадою статті визначено фундаментальні ідеї німецьких лінгвістів щодо проблеми детермінованого зв'язку культури народу та його мови, зокрема національного характеру та усної народної творчості, задекларовані ще у XIX ст. (Г. Ф. Крейцер, Я. та В. Грімм, брати Шлегелі) та продовжені в XX–XXI ст. – у таких напрямках міждисциплінарних наукових розвідок, як лінгвокультурологія, етнопсихолінгвістика, соціолінгвістика тощо.

Підкреслено, що особливе значення серед фольклорних творів світу має казка, яку авторки розглядають як своєрідну матрицю, що транслює колективні уявлення в фундаментальні засади світосприйняття, котре домінує в тій чи іншій культурі та виявляється в усіх вагомих аспектах буття, зокрема в мові.

Саме в контексті ідей міфологічної школи розглянуто казку як особливий феномен, що нерозривно пов'язаний із праосновами національної культури (народна казка) та відображає суть своєї епохи, корелює з літературними течіями і напрямками, співвідноситься зі світоглядом письменника і культурою, репрезентантом якої є автор (літературна казка). Матеріалом дослідження обрано казку Отфріда Пройслера “Die kleine Hexe”.

Дослідниками доведено, що твір Пройслера корелює з провідними ідеями класичної німецької міфологічної школи та має безліч алюзивних відсилок до германської міфології і відповідних ремінісценцій.

Ключові слова: фольклористика, порівняльно-міфологічна школа, народна казка, літературна казка, лінгвістичний аналіз тексту, елементи лінгвокультурологічного аналізу, різномірні мовні одиниці.

Постановка проблеми. Фольклористика постає перед нами науковою дисципліною, що вивчає культурну спадщину у найширшій інтерпретації цього поняття, з використанням різних методів та пам'ятаючи водночас про просторовий, соціально-історичний та лінгвістичний контекст культурних явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історично склалося так, що першість у вивченні фольклорно-міфологічної спадщини належить саме німецьким дослідникам, які ще з кінця XVIII століття започаткували традицію вивчення власної національної традиції, пов'язаної спершу з народними піснями (*Volkslieder*) та усними оповідями (*Erzählforschung*), але вже з 60-х та 70-х років XIX століття зорієнтованої на осмислення культурного потенціалу народної творчості, що відображає минуле та сьогодення нації. Німецький науковий дискурс, сформований у цей період (Людвіг Аурбахер, Карл Барч, Людвіг Бехштайн, брати Якоб та Вільгельм Грімм, Вільгельм фон Гумбольдт, Георг Фрідріх Крейцер та його послідовники Й. Геррес, В. Шварц, брати Август і Фрідріх Шлегелі) став основою для всіх подальших досліджень у перспективному напрямі фольклористики, міфопоетики, етнології, лінгвокультурології, етнолінгвістики тощо.

Зокрема, порівняльна міфологічна школа, в основі якої теорія братів Грімм, викликала значний науковий інтерес і протягом тривалого часу, особливо з 1850 по 1860 рр., вважалася у європейській науці провідною для гуманітаристики свого часу. Ідеї братів Грімм поширилися в багатьох європейських країнах: окрім Німеччини, де їх послідовниками стали А. Кун, В. Мангардт, Е. Шварц, порівняльна міфологічна школа стає популярною в Англії (Дж. Кокс, Ф. М. Мюллер,) Італії (А. де Губернатіс), Франції (М. Бреаль), Швейцарії (А. Пікте), Росії (О. М. Афанасьєв, О. Ф. Міллер, ранні роботи О. М. Пипіна та О. М. Веселовського, Ф. І. Буславєв).

Чи не провідну роль у світовій міфопоетичній творчості відіграє казка. У слов'янському науковому просторі казка була у фокусі наукових студій Н. М. Ведьорнікової, О. М. Веселовського, Р. М. Волкова, Н. Г. Єліної, Є. М. Мелегинського, В. Я. Проппа, Е. С. Томпсона. Серед українських дослідників вивчення казки у різні часи займалися Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський, Лідія Дунаєвська, Михайло Драгоманов, Зоряна Лановик, Микола Костомаров, Леся Мушкетик, Іван Франко тощо.

Формування мети статті – кризь призму засадничих ідей німецької фольклористики, зокрема, порівняльної міфологічної школи, здійснити аналіз сучасної німецької казки, виокрепивши її лінгвокультурні особливості (на матеріалі казки Отфріда Пройслера “*Die kleine Hexe*”).

Виклад основного матеріалу. Європейці, зокрема німці, мають давню традицію вивчення власної національної спадщини. З кінця XVIII століття, коли почалося збирання фольклору, вони з усією старанністю і наполегливістю підійшли до цього завдання, записуючи різноманітні свої пісні, казки, легенди, звичаї, обряди, вірування та багато іншого.

До першої половини XIX ст. німецький фольклор розвивався в основному на основі збирання народних епічних та поетичних текстів, звичаїв, ритуалів, описів ремесел та традицій, фіксації предметів побуту. Тривалий період часу фольклористика охоплювала лише елементарне коло проблем, маючи пріоритетом фіксування та аналіз усної народної творчості, звичаїв, особливостей побуту переважно сільського населення. Історично склалося так, що предметом фольклористики в німецькомовному науковому дискурсі є традиційні форми німецького фольклору: народні пісні (*Volkslieder*) та усні оповіді (*Erzählforschung*). Проте з 60-х та 70-х років XIX століття європейський, а разом із ним і німецький фольклор переживає відродження, яке пов'язане з осмисленням культурного потенціалу народної творчості, що відображає минуле та сьогодення нації. Розглянемо діяльність, напрями та особливості провідних фольклористичних шкіл.

Міфологічна школа у першій половині XIX ст. народилася на хвилі європейського романтизму. В її концептуальну основу закладено ідеї естетики Фрідріха Вільгельма Шеллінга та “романтичної школи” братів Августа і Фрідріха Шлегелів, які розглядали міфологію як “природну релігію” та передумову розвитку мистецтва [1]. На першому етапі вагомою стала “теорія символів” німецького вченого Георга Фрідріха Крейцера, який ввів ідею щодо природного походження міфу та його розуміння як символу природних явищ – сонця, неба, миру, зміни пір року та інших.

Проте остаточно філософські засади міфологічної школи увиразнилися після того, як у 1835 році Я. Грімм видав знамениту “Німецьку міфологію”, ключовою тезою якої стала ідея, що фольклор втілює колективну несвідому душу [2]. Погляди на німецьку міфологію викладено на основі аналізу німецької народної творчості. Згідно з цією теорією, всі жанри усної словесності, зокрема казка, виникли з міфу. У своїй праці брати Грімм застосували принципи порівняльно-історичного мовознавства, і на цій основі шукали спільні ознаки в усній народній творчості багатьох народів. Якоб Грімм вивчав лінгвістику, археологію, етнографію і на цій основі дійшов висновку, що існує тісний зв'язок між античною релігією, міфологією та її вираженням – поезією доісторичної людини. Основою для досліджень

міфологічно-порівняльних студій стала так звана “арійська теорія” Якоба Грімма, за переконанням якого, схожість сюжетів в усній народній творчості пояснюється наявністю спільного “праміфу”, спільною спадщиною від єдиного предка.

Таким чином, важливим кроком у концепції міфологічної школи стало виникнення напряму *порівняльної міфології*, засновниками якої були Вільгельм і Якоб Грімм. Теорія братів Грімм викликала значний науковий інтерес, і протягом тривалого часу, особливо з 1850 по 1860 рр. у європейській науці провідною вважалася порівняльна міфологічна школа, чії послідовники аналізували усну народну творчість кризь призму давніх спільних релігійних вірувань та уявлень, а також шукали у творах різних жанрів відлуння праміфів. Саме твори Крейцера, братів Грімм та їх учнів утворили засади для формування міфологічної школи у фольклористиці [3].

Послідовники міфологічної школи (Й. Геррес, М. Мюллер, В. Шварц та ін.) переконані, що персонажів у міфології небагато; символіка мови у всіх народів і ідентифікація релігійно-міфічних уявлень, міфів і мов окремих народів виступають як варіанти уніфікованого міфу і варіації єдиної мови. У концепції прихильників цього напряму переважає точка зору, що дії та мотиви усної народної творчості ґрунтуються на стародавніх таємних релігійних символах, що сягають давніх часів і передаються з покоління в покоління служителями давніх культів [4].

Ідеї братів Грімм поширилися в багатьох європейських країнах: Німеччині, Англії, Італії, Франції, Швейцарії, Росії, Україні (О. М. Афанасьєв, Ф. І. Буслаєв, М. Бреаль, О. М. Веселовський, А. де Губернатіс, Дж. Кокс, М. Костомаров, А. Кун, В. Мангардт, О. Ф. Міллер, Ф. М. Мюллер, А. Пікте, О. М. Пипін, О. Потєбня, Е. Шварц тощо).

Хоча в розвитку та трансформації міфологічної школи в Європі подекуди спостерігалися певні негативні риси (перебільшення значення природи та зв'язок фольклору з явищами навколишнього світу, переоцінка спільної спадщини від єдиного предка), проте ці пошуки та дослідження мали велике значення для інших фольклористичних студій. Завдяки діяльності їх представників активізувалося збирання спадщини, значно зріс науковий інтерес до давнього духовного життя народів, розширилися уявлення про міфологію, розвиток мови, філософських, морально-етичних, естетичних поглядів людей, їх життя та побут. У процесі становлення міфологічної школи засновано початок порівняльному аналізу фольклору, міфології та літератури різних народів, їх взаємозв'язку. Міфологічна школа заклала основу для всіх наступних міждисциплінарних досліджень у зазначеній науковій парадигмі.

Наступним етапом у розвитку світової науки про усну народну творчість стала *міграційна школа* (друга половина XIX століття). Її засновником у Європі був німецький вчений Т. Бенфей. Вивчаючи історію, життя та творчість народів Сходу, Т. Бенфей виявив, що подібні розповіді можна знайти в усній літературі народів незалежно від їхньої спорідненості [5].

Як альтернативу, Т. Бенфей відстоював теорію запозичення або “мандрів”, що була висунута на противагу арійській теорії. Суть цієї теорії полягала в тому, що сюжети, поширені серед багатьох народів, блукали в природі: прийшовши з Індії, вони “мандрували” в інші краї. Крім того, ці запозичення відбувалися не внаслідок доісторичної спорідненості народів, а через культурні та історичні зв'язки між ними. Власне теорія Т. Бенфея значно вплинула на подальший розвиток фольклористики

і отримала багато своїх послідовників, серед яких О. Веселовський, І. Вольте, М. Ландау, М. Мюллер, та інші [6].

Міфологія залишилася у фокусі наукової уваги і в ХХ століття. Міф у різних аспектах досліджують М. Еліаде, Е. Кассіер, Ф. Кессиді, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Строс, С. Мелетинський, Ф. Ніцше, Д. Фрейзер, З. Фрейд, К.-Г. Юнг. Надзвичайного поширення набуває неоміфологічна (ритуально-міфологічна) школа (К. Г. Юнг, Дж. Дж. Фрейзер, Р. Сміт, згодом А. Б. Кук, Д. Гаррісон, Ф. М. Корнфорд та інші дослідники, які спиралися саме на теорію архетипів). Феномен міфопоетичного мислення в літературі досліджують Дж. Кемпбелл, Е. Фромм, Н. Фрай.

Культурні традиції народу та його аксіосфера знаходять чи не найяскравіше відображення в царині мови, зокрема у сфері народної творчості, однією з граней якої є народна казка. Проте не менш цікавим феноменом з точки зору лінгвокультурного аналізу є літературна казка – особливий феномен, пов'язаний із основами національної ідентичності, репрезентантом якої є автор. Відповідно, предметом аналізу в контексті ідей міфологічної школи є літературна казка Отфріда Пройслера “Die kleine Hexe”.

“Die kleine Hexe” – пригодницька казкова повість Отфріда Пройслера, яку написано у 1957 році. Письменник, цілком у дусі постмодерного деконструктивізму, руйнує багато сформованих раніше стереотипів (так, Баба Яга постає юною, доброю та справедливою відмочкою, яка порушує та міняє правила, прийняті в суспільстві відьм; у неї нетиповий будиночок та помічник; неочікувані наміри та вчинки тощо). Водночас, Отфрід Пройслер, цілком у дусі традиційного німецького фольклору, створює яскравий міфологічний контекст, співвіднесений з німецьким етнокультурним простором, відтворює у казці різноманітні традиції та звичаї німецького народу, підкреслюючи актуальність базових цінностей німецької аксіосистеми: старанність, працьовитість, наполегливість, чесність тощо.

Зазначимо, що казка Пройслера має безліч алюзивних відсилок до германської міфології та ремінісценцій і корелює з провідними ідеями німецької міфологічної школи, активуючи в пам'яті освіченого читача ідею міфології як “природної релігії” (Ф. В. Шеллінг та брати Август і Фрідріх Шлегелі).

Звернемося до аналізу різнорівневих мовних одиниць, застосованих автором у тексті, та алюзивних відсилок до особливостей німецької культури.

У творі помітне відлуння праміфів. Разом з чаклункою живе ворон, який вміє говорити: пряма алюзія на воронів з давньої германської міфології, що сиділи на плечах Одіна, літали по всьому Мідгарду й повідомляли богу Одіну про події. Один наділив воронів здатністю говорити, і відтоді в символіці германських народів є традиція зображення ворона як джерела прихованих знань. “Die kleine Hexe besaß einen Raben, der sprechen konnte. Das war der Rabe Abraxas. Er konnte nicht nur “Guten Morgen!” und “Guten Abend!” krächzen wie ein gewöhnlicher Rabe, der sprechen gelernt hat, sondern auch alles andere. Die kleine Hexe hielt große Stücke auf ihn, weil er ein ausnehmend weiser Rabe war, der ihr in allen Dingen die Meinung sagte und nie ein Blatt vor den Schnabel nahm” [7].

Як відомо, в одному з традиційних тлумачень нордичних міфів Вальпургієва ніч є символом смертного часу бога Одіна, який намагався пізнати таємницю рун.

Про цю подію мріє юна відьма, – Вальпургієва ніч (die Walpurgisnacht). В німецькій мові зустрічається й інша назва

“Hexenbrennen”. В давніх германських переказах знайдемо свідчення про свято зустрічі весни, з ритуальними іграшками на горі Блоксберг. Легенди та перекази про святкування Вальпургієвої ночі зустрічаються в чисельних фольклорних джерелах та в інших провідних творах німецьких авторів (казки братів Грімм, “Сон у Вальпургієву ніч” в трагедії Гете “Фауст”, “Подорожі по Гарцу” Г. Гейне, роман Г. Майрінка “Вальпургієва ніч”, “Чарівна гора” Т. Манна тощо).

Пройслер не пояснює читачам історію виникнення свята, актуалізуючи факт, традиційний для німецького фольклору: легендарний збір відьом на горі Блоксберг (Auf den Blocksberg). “...daß heute Walpurgisnacht ist. Heute treffen sich alle Hexen zum Tanz auf dem Blocksberg” [7]. Топонім “der Blocksberg” – не вигаданий: це давня назва гори Броккен в Гарці (в Федеративній землі Sachsen-Anhalt), її найвища точка. Назва “der Blocksberg” частотно уживана в німецькому фольклорі: поняттям “der Blocksberg” узагальнюють будь-які гірські масиви, де збираються відьми та нечиста сила.

У казці Отфрід Пройслер звертає увагу читачів на ще одне традиційне німецьке свято – das Schützenfest (Свято стрільців). Це традиційний фестиваль, ярмарок, у якому особливе місце у програмі займають змагання по стрільянню у мішені, – важлива подія для всіх представників німецькомовної культури, тому в тексті зустрічаються улюблені фольклорні символи: віл, орел тощо. “Hoch!” riefen alle Leute und reckten die Hälse. Denn alle wollten beim Königsschießen dabei sein und sehen, wer nun den Ochsen gewinnen würde. Am Ende der Festwiese stand eine hohe Stange. Daran war hoch droben ein hölzerner Adler befestigt, den sollten die Schützen herunterschießen” [7].

Отфрідом Пройслером згадується й знакова подія традиційного німецького календаря – Карнавал (die Fastnacht). Беручи свої витоки з середньовічних містерій, карнавали й досі залишаються в Німеччині улюбленими народними святами, найвідомішими вважаються карнавали Кельну та Карнавал культур світу в Берліні.

Однією з провідних тез міфологічної школи є утвердження культурного потенціалу народної творчості, що детермінує культурні традиції та аксіосферу. У цьому вимірі цікавою видається змістова особливість казки Пройслера: Баба Яга постає перед читачами зовсім не досвідченою відьмою, а дівчинкою, яка наполегливо вчиться “Etwa sechs Stunden am Tage verbrachte die kleine Hexe damit, sich im Hexen zu üben. Das Hexen ist keine einfache Sache. Wer es im Hexen zu etwas bringen will, darf nicht faul sein. Er muß zuerst alle kleineren Hexenkunststücke lernen – und später die großen. Seite für Seite muß er das Hexenbuch durchstudieren, und keine einzige Aufgabe darf er dabei überspringen. Die kleine Hexe war erst auf Seite zweihundertdreizehn des Hexenbuchs” [7].

Автор наголошує на тому, що старанність – основа в досягненні мети, ментальна особливість німецького народу, який традиційно вважається дуже працьовитим, з ідеальним порядком та чітким регламентом правил. Пройслер акцентує, що успіх у великих справах починається з маленьких ретельних самостійних кроків. “У всьому має бути порядок!” (“Ordnung muß sein!”) – говорять чаклунки, підтверджуючи знову ж таки ментальну прихильність німецької нації до порядку.

Безліч не нав'язливих, але дуже важливих моральних аспектів активуються доступним дитячим текстом, у якому винагороджуються старанність, працьовитість, упорядкова-

ність правил та норм і водночас готовність порушити їх, якщо мета того вартує. Дуже сучасними виглядають у казці акценти у ставленні до родини та власного вибору. Автор звертає увагу читача на динаміку сімейних цінностей, боротьбу добра зі злом, тему природи та захисту довкілля, що є характерною ознакою сучасного етичного німецького континууму.

Казка апелює до традиційних німецьких цінностей, але розглядає їх у новому соціокультурному контексті, що простежується і у змісті тексту, і в його мовних особливостях. У кожному розділі порушується певна актуальна проблема: автор звертає увагу читача на руйнацію стереотипів, збереження сімейних цінностей, тему природи та захисту довкілля, одвічну боротьбу добра зі злом. Висновок традиційний: добро перемагає зло, справедливість торжествує, а гарні вчинки – це цінність навіть для відьми.

Висновки. Отже, казку Отфріда Пройслера можна розглядати як мовнокультурний феномен з позицій культурної ідентичності самого автора та у контексті нової доби, адже сьгодні фольклористичні дослідження мають на меті аналіз культурних та соціальних змін, що знаходять своє відображення у всіх аспектах людської буттєвості. А ідентичність людини, зумовлена культурою, реалізується у різних системах взаємовідносин зі світом та має чітку кореляцію з міфологічно-фольклорним простором, увиразненим, зокрема у мові.

Аналіз казки як ядра культури крізь призму провідних ідей німецьких фольклористів засвідчує, що і народна, і літературна німецька казка представляє собою унікальний мовнокультурний феномен тексту, у якому відтворено стійку національну картину світу з мовними та ментальними знаками німецької культури.

Таким чином, літературна казка Отфріда Пройслера засвідчує невщухаючий інтерес європейського гуманітарного дискурсу до фольклору як своєрідної матриці, що детермінує становлення та розвиток культури і знаходить відображення в етномовній картині світу, виступаючи яскравими маркерами національної культури, засвідченими в тексті.

Література:

- Schmoll F. Die Fermessung der Kultur. Der Atlas der deutschen Volkskunde und die Deutsche Forschungsgemeinschaft 1928–1980. Stuttgart, 2009. 331 S. URL: <https://www.hsozkult.de/publicationreview/id/reb-13113> (дата звернення: 15.02.2022 р.).
- Jacob Grimm. Deutsche Mythologie (drei Bände). Berlin : Drei Lilien Verlag, 1992. 1586 S.
- Georg Friedrich Creuzer. Zur Geschichte der griechischen und römischen Literatur. Hamburg: Abhandlungen, 1854. 535 S. URL: https://books.google.de/books?id=qkYQAAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 15.02.2022 р.).
- Білецький Л. Основи української літературно-наукової критики. Київ : Либідь, 1998. 408 с.
- Theodor Benfey. Geschichte der Sprachwissenschaft und orientalischen Philologie in Deutschland seit dem Anfange des 19. Jahrhunderts mit einem Rückblick auf die früheren Zeiten. Leipzig: Bohn – January 1, 2020. URL: <https://www.amazon.com/Geschichte-Sprachwissenschaft-orientalischen-Deutschland-Jahrhunderts/dp/B089SHP5G9> (дата звернення: 12.02.2022 р.).
- Theodor Benfey. Panchatantra. Fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen. Leipzig. 1859. 805 S. URL: <https://archive.org/details/pantschatantraf01benfuoft/page/viii/mode/2up> (дата звернення: 15.02.2022 р.).
- Otfried Preußler. Die Kleine Hexe. URL: <https://libcat.ru/knigi/detskaya-literatura/skazka/171459-otfried-preu-ler-die-kleine-hexe.html> (дата звернення: 20.01.2022 р.).

Slonevska I., Piroshenko S., Martyniuk D. Linguistic and cultural features of Otfried Preussler's work "Die kleine Hexe" in the discourse of comparative mythology

Summary. The authors note that in the structure of modern humanitarian knowledge, folkloristics belongs to one of the most interpreted discourses, due to the increased attention of postmodern and especially post-postmodern humanitarianism to the problems of cultural identity and the sphere of folk art, expressed in a language that is closely related to this problem.

The article analyzes the classical German scientific discourse (Karl Bartsch, Ludwig Bechstein, brothers Jakob and Wilhelm Grimm, Wilhelm von Humboldt, Georg Friedrich Creuzer and his followers Johann Joseph Görres, Ernst Schwarz, brothers August and Friedrich Schlegel), which became the basis for all further research in the promising field of folkloristics, mythopoeitics, ethnology, linguoculturology, ethnolinguistics, etc.

Fundamental ideas of German linguists concerning the problem of the determined connection between the culture of the people and its language, in particular – the national character and oral folk art, declared in the XIX century (Georg Friedrich Creuzer and Jakob and Wilhelm Grimm, the Schlegel brothers) and continued in the XX–XXI centuries – in such areas of interdisciplinary scientific research as linguoculturology, ethnopsycholinguistics, sociolinguistics, etc. are defined as the methodological basis of the article.

It is emphasized that a fairy tale is of particular importance among the folklore works of the world, which the authors consider as a kind of matrix that translates collective ideas into the fundamental principles of worldview, which dominates in a particular culture and manifests itself in all significant aspects of being, in particular in language.

It is in the context of the ideas of the mythological school that the fairy tale is considered as a special phenomenon that is inextricably linked with the proto-foundations of national culture (folk tale) and reflects the essence of its era, correlates with literary trends and directions, and with the worldview of the writer and the culture represented by the author (literary fairy tale). Otfried Preussler's fairy tale "Die kleine Hexe" was chosen as the research material.

It is proved that Preussler's work correlates with the leading ideas of the classical German mythological school and has many allusive references to Germanic mythology and corresponding reminiscences.

Key words: folkloristics, comparative mythological school, migration school, cultural identity, literary fairy tale, elements of linguoculturological analysis, allusion, multilevel linguistic units.

Сорока Бояджиоглу Л. Т.,

викладач кафедри іноземних мов

Національного університету "Львівська політехніка"

ПОВЕРНЕННЯ ДО АНТИЧНОЇ МІФОЛОГІЇ У ТВОРАХ ЕПОХИ РЕНЕСАНСУ

Анотація. У статті розглянуто значення і вплив міфу на художні твори періоду Ренесансу. Проаналізовано його роль і місце в античній літературі. Особливу увагу присвячено висвітленню міфологічних елементів в англійській літературі епохи Відродження. У висновку узагальнено основні результати досліджень.

Як стверджують дослідники, безпосередній взаємовплив міфів та літератури відбувається постійно. В кожну епоху письменники черпали із скарбниці античності образи, сюжети, мотиви і вводили в тканину своїх творів. Міф "перетікає" у літературу як у вигляді сюжетно-композиційних схем так і окремих елементів. Вплив міфів на літературу може бути як безпосередній, так і опосередкований, через інші види мистецтва. Тому тема взаємопроникнення міфу і літератури передбачає широке поле для досліджень і є дуже актуальною та цікавою.

Розглядаючи присутність міфу у літературі, вчені намагаються окреслити певний термінологічний апарат, розмежувати певні теоретичні поняття. Зокрема в контексті цього виділяють такі поняття, як міф, міфема, міфологема, архетип, легенда, а також основні елементи запозичення: образ, мотив, сюжет. Відомими в цих питаннях є такі праці: Вишина М. Ю. "Парадигма ключових понять міфологічного аналізу художнього тексту" [1]; Гладій О. Б. "До проблеми поняття "міф" у сучасному літературознавстві" [2]; Турган О. Д. "До проблеми шляхів міфологізації літератури" [3] та ін.

Особливої актуальності тема міфу у літературі набуває, коли її розглядати в контексті епохи Відродження, для якої основною естетичною засадою було повернення до античних джерел, до античної міфології.

У творах письменників Відродження дуже часто можна зустріти алюзії на різні міфи. Простір творів наповнений міфологічними персонажами, образами, топосами, сюжетами, які дуже часто автори по-своєму переосмислюють, надаючи їм нового звучання.

Ключові слова: міф, Відродження, сюжет, мотив, античність.

Постановка проблеми. Епоха Відродження була періодом певного повернення до первісних джерел духовної культури: звернення не тільки до античної культурної спадщини, але культурної спадщини взагалі в пошуках подальшого формування нового світогляду, в якому моральна порядність і художня вишуканість поєднувалися би з оптимістичним світобаченням та індивідуальним підходом до кожної людини, утвердженням принципів реалізму, раціоналістичного бачення природи, формування нової системи цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Міфологізм як спосіб поетичної реалізації міфу у творах оригінальної літератури останнім часом викликає активне зацікавлення дослід-

ників. Зокрема з цього питання відомі праці П. Рихла, С. Стоян, О. Турган, Т. Шадріної та ін.

В епоху Відродження образи давньогрецької міфології знову починають цікавити письменників, художників, музикантів різних країн, які почали брати їх як сюжети до своїх творів або безпосередньо, або по-своєму переосмислюючи. В літературі цього часу можна помітити велику кількість паралелей з античністю. Це відобразилось і у творчості таких англійських митців Відродження як Едмунд Спенсер, Крістофер Марло, Філіп Сідні, Вільям Шекспір та ін., творчість яких пронизана сюжетами та образами античної міфології.

Ренесансні митці буквально "сакралізували" античну культуру, запровадили античні категорії, образи, топоси, цитати у картину власного світорозуміння. Досить велика кількість культурних паралелей з класикою у різних національних моделях Відродження, включно з англійським, засвідчує масштабність і поліфонічність цього діалогу. Тому його багатоаспектність заслуговує ретельного дослідження.

Метою статті є окреслити і проаналізувати поняття міфу у літературі та пов'язаних з ним понять міфем, міфологеми, міфологічного сюжету та ін. А також охарактеризувати основні засади епохи Відродження, зацентрувавши увагу на поверненні до античності, як на основному естетичному принципі цієї доби.

Виклад основного матеріалу. Античні сюжети, серед яких більша частина міфологічних, у всі часи яскраво проявлялися у літературі, живописі, музиці. Як стверджують дослідники, в часи Середньовіччя "в поєднанні з куртуазними ідеалами вони були своєрідно переосмислені в лицарських романах античного циклу – про Александра та Енея, про Фіви і Трою, що знайшли відбиток у творчості таких авторів, як Кретьєн де Труа, Бенуа де Сент Мор, Гвідо де Колумна, Гайнріх фон Фельдеке" [4, с. 33].

Особливого поширення в літературі і, зокрема, в англійській, античні сюжети набули в епоху Відродження, одним з головних естетичних завдань якої було, як зазначає П. Рихло, "освоєння античної культурної спадщини". В цей час античні сюжети набувають надзвичайного поширення. "В латинських трактатах, – пише дослідник, – Ф. Петрарка переказує біографії прославлених римлян – від легендарного Ромула до Цезаря, а також Александра Македонського і Ганнібала ("Про знаменитих мужів"), а Дж. Бокаччо демонструє обізнаність з Античними сюжетами не тільки в трактатах ("Про генеалогію богів", "Про знаменитих жінок", "Про фатальну долю знаменитих мужів"), але й у поемах ("Філострато", "Тезеїда"). Дж. Чосер створює поему на гомерівський сюжет ("Троїл і Крессіда"), сюжети античних драматургів використовують Г. Сакс ("Цариця – вбивця Клітемнестра", "Вірна дружина Алкеста", "Нещасна цариця Іокаста"), Х. Марло ("Трагедія

Дідони, цариці Карфагенської”), Б. Джонсон (“Змова Катіліни”), Камоенс (“Амфітріон”). Рання “Комедія помилок” В. Шекспіра є своєрідною парафразою комедії Плавта “Близнята” (“Менехми”), а римські трагедії (“Юлій Цезар”, “Антоній і Клеопатра”, “Коріолан”) засновані на життєписах Плутарха. Античні сюжети втілює Шекспір в трагедіях “Перікл”, “Троїл і Крессіда”, “Тимон Афінівський”, поемах “Венера і Адоніс”, “Лукреція” [4, с. 32].

У “Лексиконі загального та порівняльного літературознавства” зазначається, що “синтезуючи античні та середньовічні традиції, Ренесанс не тільки сформував оригінальний якісно новий тип культури, але й створив плідні стимули подальшого культуротворення, накреслюючи магістральні шляхи багатовікового розвитку європейської цивілізації. Іманентна сутність ренесансного типу культури зумовлена тим, що створюючи зону взаємного контакту двох основоположних начал європейської духовності (античності та християнства), він постає водночас і як тип перехідний, і як тип новаторський... Ренесанс характеризується універсалізмом (міцною спаяністю, відносною не розчленованістю культурних аспектів), а також певними просторово-регіональними та хронологічними відмінностями національних проявів” [5, с. 94].

Дослідники, характеризуючи епоху Ренесансу як провідний напрям європейської літератури XIV – поч. XVII ст., сходяться на думці, що однією із головних ознак цього часу є велике зацікавлення античністю, що проявлялося у всіх видах мистецтва як використання античних сюжетів, античної міфології. Сам термін “Відродження” в своїй основі має значення відродження античної культури, повернення до джерел античності.

“Для абсолютної більшості ренесансних літератур Західної та Центральної Європи, – пише Н. Торкут, – характерні спільні риси – культ античності, орієнтація на зображення повноти земного життя, інтерес до реальної людини...” [5, с. 96].

М.Петров зазначає: “Ренесанс – цей найпарадоксальніший у світовій історії тип культурного процесу – надає греко-римській древності високого культурного статусу, оновлює її здобутками Середньовіччя, здійснюючи при цьому надзвичайно потужний ривок уперед, зберігаючи культурну орієнтацію назад” [5, с. 96].

За словами дослідників “ренесансні митці, змальовуючи реальний світ як самоцінний, оригінальним чином поєднували реалістичне, життєво-правдиве та міфологічне, містичне в єдину цілісність (М. Ігнатенко), яка поставала і органічно-гармонійною, і, водночас, сповненою внутрішнього діалогізму. Адекватне розуміння специфіки художнього мислення Відродження, яке визначає характер образотворчості (“на реальне падає відблиск ідеального, а ідеальне ніби набуває реального буття” – Д. Наливайко), не можливе без урахування концептуальної сутності таких принципово важливих для ренесансного мисленнєво-психологічного континууму моментів як роля античності та Середньовіччя” [5, с. 96].

Н. Торкут зазначає, що у дослідженнях В. Руттенбурга, Б. Пуришева, А. Горфункеля, К. Шахової, Л. Наливайка, М. Баткіна та ін. переконливо продемонстровано “потужні культуротвірні потенції ренесансної орієнтації на античність, виявлено й проаналізовано ті евристичні зрушення, що відбулися у семантичному арсеналі культури Новочасся завдяки відродженню античної топіки” [5, с. 96].

Косіков Г. К. у праці “Середньовіччя і Ренесанс. Теоретичні проблеми” теж висловлюється про впливи античності на творчість епохи Ренесансу: “...Ренесанс здійснив тотальну контамінацію античної і середньовічної топіки, або навіть зовсім відмовився від останньої і безпосередньо спроектував сюжетні, жанрові і т. д. канони античності на живу сучасність. Це була епохальна зміна літературної традиції, відродження чужої і частково забутої мови культури, спроба серйозно заговорити на цій мові про навколишню дійсність. Поети-гуманісти зробили античні міологічні архетипи реальністю свого художнього мислення і значною мірою інтерпретації світу. ... При цьому, однак, відбувався і зворотній процес – перетворення античної топіки відповідно до запиту часу, бо якщо для самої античності міфологічна образність була органічною мовою (вони вірили в своїх богів), то для поетів-гуманістів – тільки метафоричними знаками абсолютно розумного життя, але знаками, без яких неможливо обійтися. Ось чому взаємовпливи сучасності і античності призвели не до штучної гальванізації мертвої, за своєю суттю, літератури, а до народження нової, життєздатної естетики, яка сформувалася в надрах гуманізму і пізніше розцвіла такими епохальними літературними напрямками як класицизм і бароко” [6].

Термін Відродження (з французької – Ренесанс) уперше запровадив Джорджіо Базарі, італійський митець і біограф XVI ст. Його вживалося для визначення перехідної епохи в історії європейської культури від Середньовіччя до Нового часу.

Якщо порівняти впливи античності в епоху Середньовіччя та Відродження, то, на відміну від Середньовічних діячів культури, які брали з античності, так би мовити, “уламки”, тобто окремі знання, сентенції, коментарі, багатьох діячів Відродження, як пишуть дослідники, “цікавить як довершена форма твору античного автора, так і його суть, його світський, хай навіть язичницький дух, образ мислення, волелюбні ідеї... Культурна спадщина античних авторів стала тією опорою, що допомогла трансформувати песимістичний світогляд західного Середньовіччя у бік більш життєрадісного сприйняття земної дійсності і утвердити нові ідеї й нові культурні традиції, які дещо несподівано для самих діячів ренесансної культури сприяли її десакарлізації (“розтаємниченню”), а з плином часу – і знеціненню” [7, с. 151–152]. Але разом з тим неможливо було, при всьому бажанні, опинитися у вповні античному (тобто давньому) культурному середовищі, і більшість діячів Відродження це добре розуміли. Про те, щоб відкинути християнську культуру та її здобутки, не було ніякої мови. Звідси і виникає отой синкретизм античності та християнства.

В Англії Відродження розпочалося пізніше, ніж в інших країнах Західної Європи і було нетривалим, але більш інтенсивним. Англійські гуманісти вчилися у гуманістів континентальних. Вони знаходилися під впливом італійського гуманізму. Багато англійців їздили до Італії, щоб особисто познайомитися з життям передової країни тогочасної Європи. На розвиток англійського гуманізму вплинула і творчість Еразма Роттердамського, який довго жив і працював в Англії. Пізніше в Англію став проникати французький гуманізм. Особливо велику роль відіграла творчість М.Монтеня, філософія якого знайшла відображення у творчості Шекспіра.

Англійська література епохи Відродження була представлена жанрами ліричної поезії, психологічної прози і драматургії, яка була найбільш розвинутою, особливо трагедії. Їй був властивий демократизм, оптимізм, реалістичні тенденції.

Серед творчих постатей цього періоду були: Томас Мор (“Історія Річарда III”, “Утопія”, а також його віршовані твори, епіграми та переклади), поет і драматург Крістофер Марло (“Дідона, цариця Карфагену”, “Трагічне життя доктора Фауста”, “Тамерлан Великий”, “Мальтійський єврей”, “Паризька різанина” “Едуард II”) Філіп Сідні, (цикл сонетів “Астрофіл і Стелла”, “Аркадія”); Едмунд Спенсер (“Пастуший календар”, “Королева фей”), Томас Лінакре, Вільям Шекспір.

Якщо говорити про проникнення міфу у літературу, то слід сказати, що безпосередній взаємовплив літератури та міфів відбувається постійно. Міф “перетікає” в літературу у вигляді сюжетно-композиційних схем та окремих елементів. Але міф не завжди переходить у літературний твір в своєму первісному вигляді, а набуває різноманітних інтерпретацій. Як зазначається у “Літературозначому словнику-довіднику”, “Значення міфу в літературному творі не тотожне його семантиці у першозразку й залежить від культури епохи, задуму письменника, жанру твору. Перехід міфичного образу в поетичний пов’язаний з усвідомленням відмінності між суб’єктивністю процесу пізнання та об’єктивністю дійсності. Один і той же міфологічний мотив, опрацьований протягом багатьох віків, набуває у кожній епосі нових значень, служить способом втілення нової проблематики й може з часом повністю втратити архаїчний елемент або ж здобути його нове, символічне вираження” [8, с. 451].

Якщо говорити про наявність міфологічних елементів у літературному творі, то вчені в цьому контексті розрізняють такі ключові поняття, як міфема та міфологема. “Під міфемою, – зазначає дослідниця М. Вишина, – розуміємо використання в літературі імен міфологічних героїв, а також певних міфологічних фактів. Під міфологемою – наявність у літературному творі відомого міфологічного сюжету або мотиву. Таким чином, порівнявши ці два поняття, можемо констатувати те, що перше з них має вужчий характер: міфема виконує образотворчу функцію (викликає в уяві читача певні асоціації), не змінюючи перебіг сюжету, а міфологема – формотворчу, структуруючи сюжет усього твору” [1, с. 141].

Згадуючи характер запозичення того чи іншого міфологічного сюжету, мотиву чи образу, то, враховуючи різноманітні фактори, зокрема повноту запозичення, форму викладу, авторське бачення та ступінь творчості, вчені виділяють такі рівні запозичення міфів: “переказ, наслідування, трансформація, адаптація, порівняння, варіація тощо. Використання будь-якого рівня запозичення, передусім, зумовлено художньою метою, якої прагне досягти автор” [1, с. 142].

Переказ і наслідування – зводиться до переказу відомого сюжету, мотиву чи образу, і має за мету залучити до твору світової літературної традиції.

Трансформація, це коли, беручи за основу відомий міф, автор творчо підходить до його трактування, трансформуючи або варіюючи сюжетну лінію, окремий мотив чи образ. При цьому автор має зберегти певні характеристики міфу-основи задля його пізнаваності.

Адаптація полягає у пристосуванні запозиченого міфу до художнього задуму певного твору, перенесенні на інший ґрунт (у іншу культурно-історичну епоху, форму світогляду, систему цінностей тощо).

Порівняння певного міфологічного сюжету, мотиву чи образу в межах одного твору здійснюється, з метою створення

єдиного літературного простору, демонстрації наступності художніх традицій.

Варто зазначити, як стверджує М. Вишина, що важливу роль у міфологічному аналізі художнього тексту, відіграє також виділення та розрізнення основних елементів запозичення: образ, мотив, сюжет. “Це пов’язано з тим, – пише дослідниця, – що під час запозичення автори по-різному працюють з міфом-основою (або міфом інваріантом), вдаючись до його повного (відтворення сюжету, ідентичного з інваріантом) або часткового запозичення (наприклад, залучення до оповіді окремого міфологічного мотиву або образу)” [1, с. 141–142].

Сюжетне запозичення, це коли у запозиченому матеріалі легко впізнається відомий мотив та основні образи, характер і зміст яких розкривається у певній послідовності подій.

Найширшим із цих понять, на думку дослідниці, є сюжет, що передбачає у собі наявність двох інших – мотиву та образу. У випадку встановлення суттєвої різниці між джерелом запозичення та самим запозиченням йдеться лише про образну аналогію або використання певного мотиву. Мотив чи образ виступає, зазвичай, як елемент відомого сюжету, який окреслює й певним чином зумовлює наступне розгортання сюжету.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, можна сказати, що античні мотиви, сюжети ніколи не втрачали своєї популярності, а навпаки, завжди викликали зацікавлення митців. Кожна епоха по-своєму звертається до скарбниці античності. Якщо говорити про епоху Ренесансу, то тут античність набуває ключового естетичного значення. Вже сам термін Відродження вказує на це, що означало відродження античності, звернення до античної культури. У скарбниці світової, зокрема англійської літератури є достатня кількість художніх творів, які варто розглянути через призму античних мотивів. Це, в свою чергу, зумовлює актуальність подальших досліджень міфологічних сюжетів у творах даної епохи.

Література:

1. Вишина М. Ю. Парадигма ключових понять міфологічного аналізу художнього тексту. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. Вип. 55. С. 140–143.
2. Гладій О. Б. До проблеми поняття “міф” у сучасному літературознавстві. *Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки*. 2002. №. 3. С. 45–49.
3. Турган О. Д. До проблеми шляхів міфологізації літератури. *Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки*. №. 2. 2002. С. 129–133.
4. Рихло П. Античні сюжети: Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова, О. Бойченка та ін. Чернівці : Золоті литаври, 2001. С. 32–34.
5. Торкут Н. М. Відродження: Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова, О. Бойченка та ін. Чернівці : Золоті литаври, 2001.
6. Косиков Г. К. Средние века и Ренессанс. Теоретические проблемы. Зарубежная литература второго тысячелетия. 1000–2000 : учеб. пособие / Л. Г. Андреев, Г. К. Косиков, Н. Т. Пахсарьян и др. М., 2001. С. 8–39. URL: <http://www.philology.ru/literature3/kosikov-01.htm> (дата звернення: 09.02.2022).
7. Греченко В. А., Чорний І. В., Кушнерук В. А., Режко В. Історія світової та української культури : підруч. для вищ. закл. освіти. К. : Літера, 2000. 464 с.
8. Михайлов О. Г. Тантал: Антична література / за ред. С. В. Семчинського. К. : Либідь, 1993. С. 272.

9. Борискіна К. В. Англійський Ренесанс і античні історики: специфіка культурного діалогу. *Науковий вісник Волинського національного університету імені*. 2011. № 11. С. 8–13.
10. Зварич І. Міфи в літературі: Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова, О. Бойченка та ін. Чернівці : Золоті литаври, 2001. С. 335–338.
11. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К. : ВЦ “Академія”, 2007. 752 с.
12. Скорина Л. П. Персефона: Антична література / за ред. С. В. Семчинського. К. : Либідь, 1993. С. 220–221.
13. Стоян С. П. Міфологічна традиція в літературній творчості ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філос. наук. Київ, 2002.
14. Торкут Н. М. Специфіка становлення й розвитку літературно-критичної традиції на теренах англійського ренесансу. *Ренесансні студії*. Вип. 4. 2000. С. 46–64.
15. Шаповалова М. С. Історія зарубіжної літератури: Середні віки та Відродження. Львів : “Вища школа”, 1982. 440 с.

Soroka Boyacioglu L. Bringing back ancient mythology in the Renaissance works

Summary. The article explores the significance and influence of myth on works of the Renaissance period. Its role and place in the ancient literature are also analyzed. Particular attention is paid to the presentation of mythological elements in English literature of the Renaissance. The main results of the research are summarized in the conclusion.

According to researchers, the direct interaction of myths and literature is constant. In each era, writers drew from the treasury of antiquity images, plots, motifs and introduced into the fabric of their works. The myth “flows” into the literature both in the form of plot-compositional schemes and individual elements. The influence of myths on literature can be direct and indirect (through other arts). Therefore, the topic of interpenetration of myth and literature provides a wide field for research and is very relevant and interesting.

Considering the presence of myth in the literature, scientists try to outline a certain terminological apparatus, to distinguish certain theoretical concepts. In particular, in this context, there are such concepts as myth, mytheme, mythology, archetype, legend, as well as the basic elements of borrowing: image, motif, plot. A lot of researchers have written works on these matters. The most known are Vyshyna M. [1]; Hladii O. [2]; Turhan O. [3] and others.

The topic of myth becomes especially relevant in literature when it is considered in the context of the Renaissance. For this era the main aesthetic principle was a return to ancient sources, to ancient mythology.

Allusions to various myths can often be found in the works of the Renaissance writers. The space of works is filled with mythological characters, images, motifs, plots, which very often the authors rethink in their own way, giving them a new sound.

Key words: myth, Renaissance, plot, motif, antiquity.

*Тендітна Н. М.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та літератури
ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”**Лисенко Н. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та літератури
ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”*

КУЛЬТУРА ОДЯГУ ТА ЙОГО НИЩЕННЯ В РОМАНІ ВАСИЛЯ ЗЕМЛЯКА “ЛЕБЕДИНА ЗГРАЯ”

Анотація. Як відомо, кожна нація має характерні особливості у традиції вдягання. Розповідаючи про будні українського села періоду колективізації, В. Земляк у романі “Лебедина зграя” звертає увагу не лише на приголомшливі події, які сталися в житті Вавилону та окремо кожного героя, але й показує, як ці нововведення відбиваються на культурі одягу. Саме одяг стає в письменника своєрідним засобом “розпізнавання”, ідентифікації одвічних українських цінностей та руйнування їх представниками нового ладу. Деталі вбрання постають соціально значущим доказом політичної орієнтації героя, його внутрішньої та зовнішньої трансформації до змін чи відвертого їх несприйняття. Моделюючи вбрання через сміхову характеристику, автор роману має можливість також висловити своє ставлення до героїв, проаналізувати їхнє ставлення до нового ладу.

Характеристика концепції нового ладу в художньому осмисленні письменника, характер її впливу на героїв розкривається через манеру та деталі одягу, фасону, аспектів її носіння, порушення традиційної кольорової гами. Бо письменник не тільки говорить про життєві орієнтири своїх героїв, але й переносить прихований зміст на виразні акценти в їхньому одязі, що допомагає реконструювати цілісне уявлення про “аномалію” розвитку в реальному конкретному соціумі, точно визначеної доби. Прозаїк за допомогою одягу героїв завуальовано пишається досягненнями радянської влади у створенні комуні, успішної боротьби з куркулями та віри в щасливе майбутнє. Але без охайного, дбайливого ставлення до своїх речей, яке є властивим українській культурі, неможливий адекватний, прогресивний розвиток характеру в будь-якій конкретній історичній добі, як окремої особистості, так і всього соціуму. Тоді скромність і водночас вишуканість, краса та практичність одягу поступаються місцем бунтарству, неохайності й втрачають ознаки гендерності, набуваючи нової якості – характеру символу. В. Земляк зумів за загальними принципами зображення вбрання відобразити саме ці деталі.

Автори статті також намагаються з’ясувати специфіку позиції одягу героїв у романі відносно таких понять, як традиція, самотність, індивідуальність порівняно до “уравниловки” та знеособлення, коли на зміну елегантною крою приходять здебільшого так звані “унісекс”.

Ключові слова: химерна проза, традиція, індивідуальність, вишиванка, колективізація, знеособлення.

Постановка проблеми. Як відомо, химерна проза відображає суто українську культуру та традиції, вивчення, попу-

ляризація та збереження яких на сьогодні є як ніколи актуальними та першочерговими. В. Земляк у романі “Лебедина зграя” чималу увагу зосереджує на одязі своїх героїв, який постає відображенням ментальності української нації, її цінностей, яку попри складність та невизначеність історичних подій, в добу яких живуть герої, вони намагаються зберегти, але під тиском обставин змушені поступово втрачати свою самотність та індивідуальність. Одяг ніби надає реалістичності химерній прозі, постає одним із елементів деталетворення доби. Бо саме ці складові, на думку Савлутинського, – це найвагоміші ознаки культури, європейськості не тільки окремої людини, але й народу в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема дослідження одягу та його елементів неодноразово перебувала в колі вивчення літературознавців. Адже одяг виконує в художньому творі різноманітні функції, які обумовлюються індивідуальним стилем автора, жанром твору та художнім напрямком, до якого він належить. Проте тема не втрачає своєї актуальності, бо кожен науковець знаходить свої грані вивчення: дизайн вбрання – Ю. Фещенко; сферу одягу – О. Істоміна; назви військової форми одягу – Н. Яценко; домінування типів одягу в сучасній українській мові – Г. Хмара. Та, на жаль, не маємо публікацій, які б відображали культуру носіння українського одягу та її поступове руйнування на сторінках химерної прози. Лише читаємо про символічне значення й одяг героїв у романі В. Земляка “Зелені млини” [1]. Тому саме цей аспект і зумовив актуальність теми статті.

Мета статті – з’ясувати властивості творчого методу Василя Земляка через аналіз функціонування та ролі одягу й окремих його елементів як засобу передачі й розкриття національних традицій, внутрішнього стану героїв, аналізу художньої своєрідності авторських характеристик у романі та їхнє функціональне призначення у загальному контексті художнього задуму, окресленого рамками химерної прози та руйнування цих одвічних традицій у зв’язку з революційними подіями та колективізацією.

Виклад основного матеріалу. Д. Харві вважав, що дослідники мають увесь час пам’ятати про одяг героїв, адже у романах багатьох періодів він може відігравати ключову роль при характеристиці героїв “тягнучи за собою шлейф більш широких значень”. Бо Н. А. Городнюк наголошує на тому, що одяг у літературі виконує соціокультурну, аксіологічну, гендерну, характерологічну та сюжетогенеруючу функції [2, с. 99].

В. Земляк, знайомлячи читача з героями свого роману, не досить прискіпливий до зовнішності. Він психологічно тонко змальовує перші знайомства починаючи з характеристики їхнього одягу та манери її носіння. Так, він ніби протиставляє яскравих представників двох “різних часів”. Говорячи про Андріяна він зауважує, що навіть смертельно хворий чоловік “лежав на ліжку... у білій сорочці, яка ніколи на ньому не м’ялась” [3, с. 13] й які “він не доношував до ганчір’я, бо не терпів латок на одежі” [3, с. 19]. На протигагу виступає презентація комунара Володі через його “пожитки” після смерті: “штани на зразок пушкінських, шкіряну курточку... черевики з виваленими, всохлими язиками” [3, с. 125].

Бо одяг у романі вказує не тільки на приналежність героя до певного соціального прошарку, але й є засобом індивідуалізації героя: “Щонеділі зодягав сорочку-вишиванку, поверх неї чорну касторову камізельку – єдине, що дісталось йому свого часу з панського гардероба, бриля для себе виплітав власноручно й отак розфранчений зранку ставав при воринах та міг непорушно стовбичити там, доки вважав се доцільним, вдаючи із себе бозна-якого хазяїна. Тим часом штани мав останньої ветхості... все те старанно приховувалося за вориньми, зате свою верхню частину він міг демонструвати скільки завгодно, і коли вітався з перехожими стримано та самоповажно, то їм, напевне, уявлялися гарні шаровари на Явтухові, ялові чоботи та добротний вовняний пояс у три кольори, як на вавилонських дідичах” [3, с. 68].

Та як не дивно, відсутність одягу також постає вагомим елементом характеристики: “Лікар спить голий, нібито ніяк не може одвикнути від студентської звички, коли доводилось економити на білизні. За ту нагість уже тут, у Глинську, його прозвано Марсіянином” [3, с. 124].

Скористуємося структурою підконцепту “одяг” Т. Ліщук, яка виділяє такі його мікроконцепти, як: “святковий (урочистий) одяг”, “буденний одяг”, “чоловічий / жіночий / дитячий одяг”, “верхній одяг”, “поясний одяг”, “спідне”, “взуття”, “частини одягу”, “прикраси”, “аксесуари”, “головний убір” [4, с. 67–68], з метою якомога ширше представити відображення українського одягу в романі.

В. Земляк наголошує, що для українця важливим є розмежувати спідній одяг: “Явтух у самій спідній білизні” [3, с. 51]; Стара Зінгерка “Стояла перед ним в полотняній сорочці з дванадцятки, в білій намітці” [3, с. 103].

Хатній: “Сьогодні Мальва... вихопилася сюди зовсім по-домашньому – боса, без косинки...” [3, с. 99].

Святковий: “почав лаштуватися на храмове свято... жовті хромові чоботи, новенькі, один раз лише взувані, старовинний верхній одяг – батькову спадщину...” [3, с. 145]. Та одяг, який носять на “вулицю”: Данько “одягся в лляну сорочку, взув нові чоботи зі скрипом, накинув на плечі кожуха, – так зодягався, коли йшов колись до Мальви на гойдалку” [3, с. 92];

Ритуальний одяг: Мальва “була в чорній газовій шалі” [3, с. 25]; “За нею йшли в чорному містичні вавилонські бабусі, щоб обмити небіжчика” [3, с. 230].

Сезонний одяг: “парусинові чоботи новенькі, пошив їх собі для жаркого літа” [3, с. 267]; “Йшов... Левко Хоробрий, у брилі Явтушковому” [3, с. 275].

В залежності від виду виконуваної праці розрізняють також різновиди робочого одягу: “брзентова роба, в якій він копав свої криниці” [3, с. 20]; “Пріся в білому фартушку порядку-

вала на вечері” [3, с. 45]; сировар “запнувся у білий фартух і заходився виважувати на терезах” [3, с. 35]; “вивів на моціон бугая... у кожушаних рукавицях” [3, с. 208].

Суттєву перевагу українці надають охайності одягу, ретельному догляду за ним. Насамперед це стосується взуття: Фабіян “скрутив віхтика з соломи й заходився змитати ним пилюку з чобіт” [3, с. 115]; “стягував чоботи, які потім мив, просушував під кошином, а вранці ще й здобрював дьогтем, аби не пропускали води” [3, с. 138]; “наглянцьовував шматинкою свої старенькі ялові чоботи” [3, с. 145]. А щоб продовжити термін експлуатації взуття, намагалися при можливості обходитися без нього: “зняла взуванці й пішла навпростець... Стерні низькі, колочі, а Мальва шурхотить боса по них” [3, с. 126].

А також першість на боці чистоти: “стояв посередині хати в спідній білизні, але вже в чистій, а стару мав під ногами” [3, с. 145]. Тому навіть збираючись у дорогу завжди дбали про свіжий, змінний одяг: “клав собі запасні чоботи та кожущка” [3, с. 110]; “приготуй скільки там сорочок на дорогу” [3, с. 192].

Герої В. Земляка шанують одяг: “був у дранті, у тому, в чому пішов на Йордань, бо гадав, що там доведеться битися з комнезамами навкулачки, й не міг для того брати одіж-пошанівку” [3, с. 232].

Через одяг спостерігається також “портретне” олюдження в змалюванні нової доби:

- страх: “ще на ганку познімали шапки” [3, с. 157];
- ритуал: «“Мир прахові твоєму”. Шапку зняв» [3, с. 243];
- зневагу: “заходилися місити чобітьми Павлука” [3, с. 227];
- емоційний стан: “до хреста когось ведуть зв’язаного, у самій сорочці, в галіфе” [3, с. 219];
- зовнішність: Рубан “Страшний, у пошматованій сорочці” [3, с. 230].

Вагомим значення набуває й оздоблення одягу: Соснін наводить “стрілочку на штанах, які сам прасував через день” [3, с. 27]; “Лук’яньо... вишиває червоним хрестиком для себе сорочку... пів-Вавилону в його вишиванках” [3, с. 38]. Крім цього, у чоловіків також це пояс: Бубела “був у солом’яному брилі, в гарній сорочці навипуск, оперезаний шовковим поясом із китичками” [3, с. 101]; “у... білій сорочці, підперезаній шовковим пояском з двома китичками. У Вавилоні ні в кого нема такого шляхетного плетеного паска, а може, нам просто не траплялося побачити на кому іншому” [3, с. 273].

Важливим є й матеріал, з якого виготовлено одяг: “Англіцьке сукно... А штани гарні, аж шелестять, прокляті. Пани дбали про себе...” [3, с. 250]. Та місце зберігання одягу: “дістала зі скрині своє святкове вбрання” [3, с. 233–234].

Пошаною користуються й майстри по виготовленню та оздобленню одягу: Лук’ян, який вишиває сорочки, й в яких ходить мало не весь Вавилон; глинський кравець, що “в нього обшиваються всі більш-менш заможні вавілоняни й ті, котрі тягнуться до них з останніх жил” [3, с. 38]; австріяк Шварц, який у Глинську найкраще шие літні чоботи.

В. Земляк зазначає, що традиційним для української культури є передавання одягу в спадок: “Відчинив скриню, дістав із неї... старовинний верхній одяг – батькову спадщину” [3, с. 124].

Автор підкреслює, що з усіх видів одягу вавілонці, як і українці загалом, виділяють вишиванку, яка є головною складовою національного костюму й по суті ідентифікує цілу

націю: “найбільша ганьба для вавілонянина вийти на люди в нікудишній сорочці... сорочка була своєрідною візиткою для тутешнього шляхетства, вже й так залишиться напевне довіку: в якій ти сорочці?” [3, с. 38].

Також варті уваги й штани. Тому Бубела дає гроші Явтушкові на обнову: “Не ганьби Вавилон. На тобі гроші та піді наברי собі на нові штани. Хоч чоловічок ти й нікудишній...” [3, с. 121].

Письменник акцентує увагу й на поважному ставленні до головних уборів: “Рузя підбрала шапку, взяла вбитого...” [3, с. 230]. Чи згадаймо історію із загубленою шапкою Бубели: “Бубела вірив у прикмети. Загубити селянинові шапку – однаково, що цареві загубити корону. Над усе йому не хотілося, аби та шапка опинилась у Глинську. Тривожився з того, що глинські експерти винюхають тепер усі його думки про них самих, про нову владу, про все, що потай і вголос думав про неї Бубела” [3, с. 191].

Складові цінності одягу можемо простежити також у сцені збирання Рузі: “одягла похачцем кожушка дубленого, нап’яла хустку, дістала зі скрині своє святкове вбрання, сорочку шовкову, все те зв’язала у вузлик” [3, с. 233–234].

В. Земляк наголошує, що одним із проявів доброзичливості в українця завжди було дарування одягу: “Даринка була в зелених шеврових чобітках, нещодавно справлених їй із люб’язної згоди обох братів, у кожушку та в хустці найтоншої роботи” [3, с. 200]; “...штани маю нові. Парфена подарувала” [3, с. 250].

Цим складовим автор протиставляє ворожі догми нового ладу: “А ви в такій запряній сорочці, що хочеться зняти її й піти з нею до річки, на кладку...” [3, с. 27]. Та героїв, яким відверто “не довіряє”: “там, у дорозі, мали його ні за що, дорікали за... брудні онучі” [3, с. 246]. Бо революція й події, які прийшли після неї на село, вносить зміни не тільки в щоденне життя, але й і в культуру носіння одягу. Так, на похороні Пріся ще з кількома жінками були “в білих робкоопівських хустинах” [3, с. 47]; “Клим Синиця ходив по кімнаті у шкірянци на опашки” [3, с. 157].

Колористика одягу в романі також залишається важливим способом розкриття культури його використання. Поява нетрадиційного “кумачевого” забарвлення викликає у читача відверту агресію.

Саме одяг чи його елементи почасти демонструє емоційний стан героя: закоханості, ненависті, помсти, самотності, розчарованості, безвихіддя, духовної обмеженості, чистоти та піднесеності. Водночас із тим реконструюючи й цілісне уявлення про свого власника, ніби роблячи традиційний поділ героїв на позитивних та негативних, той, хто сприймає нові часи, та тих, хто боронить свою самобутність. Так, навряд чи білосніжні сорочки Андріяна залишилися б такими, якщо б Мальва подарувала їх Левкові. А за гроші, які дав Бубела Явтушкові на нові штани, останній придбав верхній одяг для Прісі.

Через елементи гардеробу прозаїк передає психологічну характеристику героїв, коли незначні деталі вказують на опис глобальних змін у країні: “...вона не посміла залишити вузлика на возі, а мусила йти з ним через увесь Глинськ. Ану ж бо в тій одежині виросте колись ще один поет...” [3, с. 125].

Письменнику вдається майстерно фіксувати трансформацію портретних деталей одягу, зокрема Мальви, яка поступово набуває нового символічного значення, надзвичайно точно відтворюючи зміни душевного стану персонажа під впли-

вом соціальних явищ: “була в чорній газовій шалі, під якою сама чистота... її зеленої сукні, що облягла оті ідеальні лінії” [3, с. 25]; “сиділа в ногах пораненого у білому халатіку, в лікарнянських тапцях” [3, с. 122]; “У простих чоботях, у теплій картатій сукні, в хустині терновій і в плащі... явно з чужого плеча” [3, с. 139]; “У Костромі привчилася носити штани взимку, така незручність – чорті-що для жінки!” [3, с. 207].

Письменник змальовує й одяг, який ніби уособлюється з живими істотами, які існують окремо від людини і виконують певні дії: “насуплених шапок” [3, с. 178]; халяви випорскували з одерев’яних пальців” [3, с. 155]; “посадив собі шапку на сиву голову” [3, с. 173].

Письменник робить спробу представити “нових” людей того часу, далеких від української культури і підкреслює це колірними характеристиками разом із вказівкою на зношеність та нетрадиційність для української культури назви: “Володя Яворський “у кумачевій сорочці навипуск, у казенних штанах з ушитим галіфе” [3, с. 29]; “У Теслі... шинель... місцями протерта до дірок” [3, с. 267]. Далекі вони й від того, щоб дбати про естетику вбрання: “Після осінніх тічок у Глинську появляється кілька бекеш, підбитих однотонним хутром. І лише Максим Тесля не піддався моді й перебивається в потертій шинелі, в якій прибув з Краматорська, хоч та одежина вже давно не здатна приберігати хоч якесь тепло над душею” [3, с. 118]. Та неприродність використання одягу: “Лободиха зав’язала Мальві очі її ж хустиною” [3, с. 226]; “Рузя... взяла вбитого Джуру за комір кожушка... і поволокла додому” [3, с. 230].

Висновки і перспективи подальших досліджень. В. Земляк, щоб показати внутрішній світ свого героя, розлогі авторські відступи замінює деталями одягу, які у творчій манері письменника постають психологічними двійниками (білі сорочки Андріяна, шапка Бубели, вишиванки Лук’яна, засмальцьований кожушок Джури, штани Явтушка, білі онучі Рубана, білі хвартухи сироварів) своїх власників. Хоча одяг і не акцентує увагу читача ні на вікових змінах у зовнішності, ні на змінах у характері (адже герої часто користуються одягом подарованим (Лук’ян дарує Даринці материн одяг; бриль Явтушка, який носив Левко), експропрійованим (камізьелка Явтушка з панського гардероба) чи доношують за кимось (шкірянка Володі Яворського, яка дісталася йому від Сосніна), які б мали накладати суттєвий відбиток на емоційному стані, відтворюючи багатий духовний склад характеру української душі та підлий і нищий тих, хто стоїть цьому на заваді.

В. Земляк за допомогою одягу та його елементів накреслює традиційний образ українця, щоразу при нагоді підкреслюючи “чужородні” віяння нового часу, пов’язані з фасонами, матеріалом та манерою носіння: Клим Синиця “носив галіфе та синю вельветову сорочку з пояском” [3, с. 14], а Савка Чибис “франтить у ремінному кашкеті, либонь, ще з фронту” [3, с. 14]. Тому одяг постає ще й своєрідним засобом розмежування та розпізнавання “своїх” та “зайшлих”, далеких від української культури персонажів: “Раденькі в однакових рудих кожушках і в шапках решетилівських, а Гусакові дівки вирядилися, наче до свята, – в шовкові хустки, в чобітки сап’янові, в кожушки білі, як сніг” [3, с. 177].

Перевдягання символізує внутрішній стан героїв, пристосування до нових умов життя. Так, в одному з описів Мальва постає “в плащі зеленої парусини, довгому-предовгому, з рукавами закачаними, явно з чужого плеча” [3, с. 139]. А сцена спа-

лення одягу хворого Андріяна на початку роману – це не тільки жест небезпеки для односельчан, він ніби символізує остаточний розрив із традиційним українським селом і тотальний його перехід до колективізації. Бо як говорить один із героїв роману: “бо ж не маєш ніякісінького уявлення, що чекає на тебе в нових штанах” [3, с. 121].

У подальших публікаціях плануємо простежити та співставити традиційну культуру українського одягу та його нищення також у другій частині діалогії В. Земляка “Зелені млини”.

Література:

1. Фольклорні мотиви в діалогії В. Земляка “Лебедина зграя” та “Зелені Млини”. URL: <https://studfile.net/preview/7236768/page:4/>
2. Городнюк Н. А. Концепт одягу та семантика дендизму у романі Михайла Івченка “Робітні сили”. *Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту)*. 2012. Вип. 14. С. 98–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tkht_2012_14_15
3. Земляк В. Лебедина зграя. Київ : Рад. письменник, 1972. 276 с.
4. Ліщук Т. Д. Вербалізація концепту “зовнішність людини” в художньому мовленні XX – початку XXI ст. : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 (035). Хмельницький, 2018. 230 с.

Tenditna N., Lysenko N. The culture of clothes and its destruction in Vasyl Zemlyak’s novel “Swan Flock”

Summary. As you know, each nation has its own characteristics in the tradition of dress. Talking about the everyday life of the Ukrainian village during the collectivization period, V. Zemlyak in the novel “Swan Flock” draws attention not only to the amazing events that happened in the life of Babylon and each hero, but also shows how these innovations affect clothing culture. It is the writer’s clothing that becomes a kind of means of “recognition”, identification of ancient Ukrainian values and their destruction

by the representatives of the new order. The details of the outfit appear as a socially significant proof of the hero’s political orientation, his internal and external transformation to change or their outright rejection. Modeling outfits through a funny description, the author of the novel also has the opportunity to express their attitude to the characters, to analyze their attitude to the new system. Characteristics of the concept of a new order in the artistic understanding of the writer, the nature of its impact on the characters is revealed through the manner and details of clothing, style, aspects of wearing it, violation of traditional colors. Because the writer not only talks about the life goals of his characters, but also transfers the hidden meaning to the expressive accents in their clothes, which helps to reconstruct a holistic view of the “anomaly” of development in a particular society, a specific time. With the help of the heroes’ clothes, the prose writer is veiledly proud of the achievements of the Soviet government in creating a commune, successfully fighting the kulaks and believing in a happy future. But without a neat, caring attitude to their belongings, which is inherent in Ukrainian culture, it is impossible to adequately, progressive development of character in any particular historical era, both the individual and society as a whole. Then modesty and at the same time sophistication, beauty and practicality of clothing give way to rebellion, slovenliness and lose the signs of gender, acquiring a new quality – the character of the symbol. V. Zemlyak managed to display these details according to the general principles of the image of the dress. The authors of the article also try to clarify the specifics of the opposition of the characters in the novel regarding such concepts as tradition, identity, individuality compared to “leveling” and depersonalization, when the elegant cut is replaced mostly by so-called “unisex”.

Key words: bizarre prose, tradition, individuality, embroidered shirt, collectivization, depersonalization.

Chobanyuk M. M.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of Linguistic and Intercultural Communication
Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko
orcid.org/0000-0002-6047-4852

ARTISTIC SYNTHESIS: A VIEW OF CRITICISM

Summary. What is essential in today's literary works devoted to the turn of the century is the fact that researchers do not separate the masters of the word according to the poles, but seek to identify what connected the era into a single whole. The era of modernity, in particular the second half of the last century, has become a period of synthesis and interdisciplinary approaches in many areas of human life, in particular, in the light of literary trends. Recently, there has been a rethinking of critical approaches in literary criticism.

The relevance of the proposed work is connected with the substantiation of the thesis about the patterns of formation in the modern science of literature of new aesthetic and narrative principles, known as "conceptual artistic synthesis". The scientific literary world of the 21st century is still studying, analyzing, rethinking and interpreting the aesthetics of artistic creativity of the 20th century.

The article is devoted to the systematization of the latest synthetic complex approaches in literary criticism of domestic and foreign authors. The genesis of the emergence of this concept is traced, reflections on the nature and purpose of fiction are analyzed, and the characteristic features of the aesthetics of artistic synthesis are revealed. The functional aspects of artistic synthesis were due to the expansion of the boundaries of art, which arose as a need to find alternative solutions not only for the realization of one's own reflection in the literary situation of the beginning of the century, but also for the idea of multiplying cultural space. Artistic synthesis, to which true creativity always gravitates, encompasses all its types and forms. The study of this infinitely complex phenomenon is one of the most difficult and fundamental problems of modern literary criticism.

Key words: synthesis, artistic synthesis, conceptual artistic synthesis, nature of art, culture, concept, literature.

Statement of the problem. The scientific literary world of the 21st century is still studying, analyzing, rethinking and interpreting the aesthetics of artistic creativity of the 20th century.

The relevance of the research topic is due to the importance of studying the reaction of artistic consciousness to critical, crisis processes in culture. The modern world is going through a difficult stage of transformation of cultural paradigms, reassessment of spiritual values, which entails the seeming unpredictability of the processes of artistic development. From this point of view, the analysis of the deep trends in the evolution of art in the second half of the 20th – early 21st centuries takes on special significance. It allows you to reveal the "mechanisms" that correlate the loss of worldview foundations and the birth of new synthetic creative concepts.

At the same time, the modern world is also an integral unified system in which all phenomena exist in close connection with each other. This trend is reflected in the quest for synthesis. Synthesis

is carried out in the name of man, his spiritual energy and is associated with his desire to overcome the limited, closed world, to penetrate into the Creator's plans, into the secrets of the universe. "... That the delight of the creative bowl ... and the connection with the world has been established ..." [1, p. 37] said the well-known Russian classic Alexander Blok.

The purpose of the article is to rethink critical approaches in literary studies to the concept of "synthesis".

Analysis of recent research. The study of the theoretical concepts of synthesis and their artistic implementation within the framework of culturological problems makes it possible to significantly clarify the idea of the world-modeling potential of spiritual culture, which is an accurate barometer of the entire system of sociocultural evolution. An analysis of the concepts created at the turn of the century can form the basis of new research approaches to identifying the specifics of the contradictory dynamic transformations taking place in modern culture.

End of XX beginning of XXI centuries defined as the time when the processes of searching, comprehending and accumulating new artistic ideas and forms, attempts to synthesize different genres and types of art, traditions of different cultures, eras and styles were accompanied by a crisis of the system of scientific, ethical and aesthetic values that had formed by that time. The era of modernity, in particular the second half of the last century, has become a period of synthesis and interdisciplinary approaches in many areas of human life, in particular, in the light of literary trends. Recently, there has been a rethinking of critical approaches in literary criticism.

The concept of "synthesis", which is paired with analysis, is borrowed by literature from philosophy, where it was one of the stages of development in Hegel's theory along with thesis and antithesis. In accordance with the general philosophical concept of A. Losev, the concept of "synthesis" corresponds to (1) culture as a whole, (2) the interaction of different types of art, (3) the interaction of genera, types, genres in the context of one art. In the dictionary of aesthetic terms, "synthesis of arts" is interpreted as "an organic unity of artistic means and figurative elements of various arts", which is "realized in a single artistic image or system of images, united by a unity of design" [2]. Taking this definition as a basis, we extend it to the synthesis of genres, artistic styles, cultural epochs, and so on. In dictionaries and textbooks on the theory of literature, there is no concept of "synthesis", while in the 1990–2000s. artistic synthesis is increasingly becoming the subject of scientific research (L. Andreev, A. Mikhilev, R. Gromyak, I. Mineralova, G. Boeva, A. Sekrieru, M. Chernitsov, I. Frolova, I. Kondrashova). Based on the material of Russian and European literatures of the 19th – 20th centuries the synthesis of arts (V. Pottosina, S. Gorbovskaya,

M. Gorbatenko), the synthesis of genres (A. Gaponenkov, V. Vlasov), the synthesis of conventionality and lifelikeness (E. Kwon, N. Glinkina) and others.

Presentation of the main material of the research. Significant in the literary works of today, dedicated to the turn of the century, is the fact that “researchers do not separate the masters of the word at the poles, but seek to identify what connected the multi-colored and discordant era into a single whole” [3, p. 133]. Among such general, universal tendencies that make themselves felt in artistic creativity and literary criticism, belongs, first of all, artistic synthesis. The functional aspects of artistic synthesis were due to the expansion of the boundaries of art, which arose as a need to find alternative solutions not only for the realization of one’s own reflection in the literary situation of the beginning of the century, but also for the idea of multiplying cultural space. Artistic synthesis, to which true creativity always gravitates, encompasses all its types and forms. The study of this infinitely complex phenomenon is one of the most difficult and fundamental problems of modern literary criticism. “Without referring to it, it is no longer possible to judge the patterns of development of artistic creativity, the aesthetic nature of certain genre and style formations that arise in the process of interaction, their productivity and artistic value” [4, p. 174].

The very phenomenon of artistic synthesis acquires various characteristics, depending on the degree of stability or transition of the cultural-historical era. The concept of “artistic synthesis” in modern literary criticism is interpreted ambiguously. By synthesis they mean both syncretism, montage, collage, as well as the mechanical combination of various genres. Obviously, artistic synthesis is not a simple adjoining of one part to another, but is a process of mutual penetration of parts and their complex correlation in the whole work of art, while it should be remembered that there are no firm, established definitions of each of the genres, and that they are “constantly changing, criticizing themselves” [5, p. 65].

The thesis about the synthetic nature of a literary and artistic work was put forward in the second half of the 19th century. A. Potebnya. His linguo-philosophical concept is set forth in the work “Thought and Language”, which appeared in print in 1862. However, the work received a response not at the time of publication, but only from the 1890s, when Potebnya’s ideas became the object of an interested discussion and controversy. They were given particular importance by the Russian Symbolists, who interpreted the concept of the scientist “as an ‘academic’ confirmation of their similar views” [6, p. 347]. Potebnya draws an analogy between a word and a work of art on the basis of their tripartiteness and the same features: “The word <...> has all the properties of a work of art” [7, p. 182]. The scientist explains: “In a word, we distinguish: an external form, that is, an articulate sound, content objectified through sound, and an internal form, or the closest etymological meaning of the word, the way the content is expressed <...> “In the poetic, therefore, generally artistic, the work has the same elements as in the word: the content (or idea) corresponding to the sensual image or the concept developed from it; an internal form, an image that points to this content, corresponding to a representation (which also has meaning only as a symbol, an allusion to a certain set of sensory perceptions or a concept), and, finally, an external form in which the artistic image is objectified” [7, p. 146]. Thus, “a work of art is a synthesis of three moments (external form, internal form and content)” [7, p. 176].

The origin of the theory of artistic synthesis in the history of aesthetic thought (which took place much later than the practice of synthesis) is associated with the activity at the turn of the 18th–19th centuries. German romantics and the Jena school, in which Schelling was the main figure. The aesthetic theory of synthesis was formed in the middle of the 19th century. on the basis of late German romanticism in the concept of “Gesamtkunstwerk” by R. Wagner. In the 70s–80s. 19th century the theory of synthesis is developed in England mainly by W. Morris and J. Reskin, in France – by the symbolist poets Baudelaire and Verlaine. The last stage of development is associated with Russian symbolic thought (the end of the 19th – the first two decades of the 20th century), which “turned to the synthesis of arts as a theoretical problem much later than in Europe” [8, p. 84]. The forerunner of the romantic theory of synthesis, which will be formulated by the Schlegel brothers, Schelling, Wackenroder and others, L. Dudova calls I. Herder’s “Critical Forests”. The German philosopher refuses to classify the arts only on the basis of means of imitation and to divide the arts into spatial, temporal, and space-time. If G. Lessing not only recognized the functions of imitation of nature in art, but also raised the question of the perception and impact of art, then Herder emphasizes the idea of “synthesis of arts based on emotional impact and perception characteristics” [9, p. 50]. According to the theory of the latter, the arts are divided into expressive (emotional, expressive, temporal), pictorial (descriptive, pictorial, spatial) and synthesizing both principles in themselves.

A literary work reveals its synthetic nature at all levels of poetics. In our opinion, it is the attempts to reveal the mechanisms of synthesis in the literature that are associated with the development of mythopoetics, psychopoetics, the study of intertextuality and intermediality. Theoretical and practical study of the problem of synthesis in literary criticism is important for the development of problems of the integrity of the artistic world of the work and the creative individuality of the writer.

Poetry is a synthesizing art, since it gives a “representation of the subject”, “acting in time”, “being a “natural expression of passions” [9, p. 46]. Romantics believed that a person has lost organicity, integrity; life and art are separated from each other. We must restore the synthesis of art and life, art and man. The path to this restoration was seen in the synthesis of the arts. In the romantic community, “everything was seething with the will to synthesize all the arts with each other and to synthesize this synthesis with all the riches of abstract thought” [10, p. 22]. The Romantics understood synthesis as the doctrine of “all-culture”, as “the principle of universal interaction and mutual dissolution” [11, p. 12], which “is a universal form of connection and unification both in nature and in culture”, as “the principle of culture” [12, p. 12].

The German literary critic W. Kaiser, by the concept of “synthesis”, denotes the content of the work, while the subject layer, speech and composition are characterized as the main categories of analysis. Artistic content, emphasizes V. Khalizev, “is indeed the synthesizing beginning of the work. This is its deep foundation, which is the purpose (function) of the form as a whole” [13, p. 157].

The unity of form and content, the unity of external and internal, general and specific, individual and typical, represents the foundation of art, in which, according to N. Gay, “the fundamental prerequisite for artistic synthesis is already laid, which cannot be dispensed with when penetrating into the very essence of the image” [14, p. 73].

The essence of the artistic image and, more broadly, of art is not in the description, but “in the synthetic nature of the recreation of life” [14, p. 6], in the process of which the artistic image arises.

Considering various aspects of synthesis in the literature, scientists agree that synthesis is a multilevel phenomenon. It is understood as “the dominant, fundamental principle of organizing material at all levels of the artistic structure of a work, which determined its artistic integrity and its genre nature” [15, p. 5]. As a fundamental “principle of organizing a literary text”, “manifested at various levels <...> – from structural-compositional to poetic-stylistic” [15, p. 5], for example, a synthesis of poetry and prose is considered. Synthesis “as a constant of the art of the novel” determines “the dynamics of novel structures” [16, p. 4].

V. Ivanov considered artistic synthesis as a property isomorphic to the very nature of art. Speaking against the growing tendencies of the closure of art in small groups and schools, leading, in his opinion, to “the inevitable competition of one-sided truths and relative values”, he called for “the fusion of artistic energies in synthetic art, which should take into its focus all the spiritual self-determination of the people” [17, p. 36], and noted with pleasure “a number of symptoms that testified to the incipient attraction and reintegration of cultural forces towards their internal reunification and synthesis” [17, p. 39].

At the same time, A. Bely sees the completed synthesis in symbolism, and N. Berdyaev dreams of “synthetic popular art” [18, p. 248] in the book “Philosophy of Freedom” (1911), although here he admits that reality is far from the realization of this dream, because “neo-romantics the decadents, the symbolists, the mystics rebelled against all law, against all objectivism, against any appeal to the universal whole; they are interested exclusively in the subjective and individual; isolation from the universal organism, arbitrariness and illusory nature are elevated to the law of a new, better life” [18, p. 120]. Indeed, at that stage, the idea of artistic synthesis as a “fusion of artistic energies” of various artistic and aesthetic movements in the name of creating a nationwide, all-human, spiritually elevated art could not be realized, because, contrary to the predictions and calls of V. Ivanov, N. Berdyaev, A. Bely, “spreading” and “spraying” (N. Berdyaev) of art actively continued modernism. Each of its many currents (futurism, dadaism, surrealism, existentialist novel and existentialist drama, the “new novel”, the drama of the absurd, etc.) categorically proclaimed its principles and artistic techniques as the only true and last word in art.

The need for new approaches is heard in the works of many well-known aestheticians, culturologists, philosophers, sociologists, and literary critics. Synthesis tendencies appeared in the works of Yu. Borev and his theory of system-holistic analysis. He believed that “a work of art is a form of existence and implementation of art, a system of artistic images that make up the integrity, the most complex phenomenon of culture” [19, p. 236]. A follower of the same theory is also V. Udalov, who worked on the problems of the holistic-system methodology of science, the typology of the image, conflict, genre in literature and literary criticism, and a new reading of classical works.

Literature is a kind of art in which there are many possibilities of synthetic formations that are not amenable to “an unambiguous genre description”. In the theoretical and literary aspect, genre synthesis is understood as “an artistic synthesis of genre forms, a special combination, a combination of specific features of various

genres, forming in unity a new type of form, a deeper genre essence. Such a synthesis creates a qualitatively different whole than the sum of its constituent elements: it is characterized by artistic fusion, the organic nature of the whole, the developed state of the latter. Raising the question of the new quality of “synthetic forms” in comparison with traditional genres “directs research thought to the study of the most radical genre changes in the history of literature, to the identification of various types of genres” [20, p. 215].

The reflection of the ideas of synthesis was a collection of French authors who believe that “the crisis of the identity of the French novel coincides with the crisis of comprehension. One and the other accelerate the modern search for a paradigm that expands the cultural field in its entirety and that demonstrates its response in the face of current history and social mutations. The period is as stimulating as possible: critical discourse must rethink its own objects in an original polymorphic tension. From this, the task is set – to adapt critical discourse to the study of the works of his time” [21, p. 123].

Also, the principles of artistic synthesis are described in the works of L. Andreev, a follower of the Moscow philological school. Based on a large-scale analysis of the most significant phenomena in the world literature of the last century, reflected in the work of the largest writers of this period, L. Andreev [22] noted a number of characteristic phenomena that appear as certain regularities.

These patterns, according to the scientist, include, firstly, “the emergence of complex ideological and aesthetic systems, the very classification of which in many cases is difficult, whether it is realism, or modernism, or neo-baroque, or neoclassicism”; secondly, the growing interest of realism and non-modernist art in modernism (and postmodernism as its variety) as the latter “apparently languishes”; thirdly, the emergence of such peculiar phenomena as “postmodern romanticism”, “postmodern realism”, existential-realistic synthesis (an example of late Sartre’s work, marked by the desire to create a “universal method of cognition”) [22].

Taken together, these patterns lead to an understanding that in the artistic practice of the last half century, along with realism, modernism, postmodernism and mass literature, a new direction is being formed, a characteristic feature of which is the desire for integration, a kind of symbiosis of various narrative techniques and worldview orientations with the goal of the most complete and comprehensive reflection of the increasingly complex reality and human destiny.

This phenomenon, called by L. G. Andreev, an artistic or conceptual synthesis, was quite clearly manifested in the work of such world-famous writers as B. Shaw, B. Brecht, T. Mann, G. Hesse, W. Faulkner, L. Aragon, J.-P. Sartre, G. Bel, G. Grass, G. Marquez, J. Borges, A. Carpentier, J. Cortazar, M. Kundera, J. Fowles, W. Eco and some others. Another feature that unites these names is the humanism that illuminates their works, invariably showing through the sometimes extremely complicated poetics, which gives rise to those difficulties in interpreting the works of recent decades, about which L. G. Andreev speaks. He believed that postmodernism, as the main literary trend of the late twentieth century, does not carry anything new, replacing the living text with comments on it (an example of this is Peter Cornel and his book “The Way to Paradise”), various reasoning, play and reflection. Shifting artistic synthesis is often replaced by the term postmodernism, which makes it difficult to see a real creative breakthrough not only

in literature, but also in other forms of art-music, painting, sculpture and architecture.

Leonid Andreev believed that synthesis could be a conscious program and direction for literary movements. In literature, it is, first of all, the interaction of literary genres and trends. The critic traces the work of many authors over the past centuries, trying to determine “the unity of opposites, the merging of multidirectional creative energies into one channel, in one direction”. For example, the novel by Hermann Broch “The Death of Virgil”, the critic refers to the masterpieces of conceptual synthesis, while Thomas Mann previously ranked it as an “intellectual novel”.

Conclusions. Reflecting on the definition of “artistic synthesis”, we can state that this term covers a multifaceted education that manifests itself in all areas of modern culture: from philosophy and art to the ways of human activity and society as a whole. Artistic synthesis is a special spiritual state that characterizes the era, it is not only a crisis perception of the world, but also awareness of oneself in this troubled world.

Despite the careful attitude of scientists to the phenomenon of “artistic synthesis”, given the dynamic development of culture and understanding of the meaning of social relations adequate to modern cultural trends, the content of the concept remains such that it requires its constant clarification.

References:

1. Блок А. “Стихотворения 1912 года”. Москва, 1985. 237 с.
2. Синтез искусств. Режим доступа: <https://slovar.cc/isk/term/2477848.html> slovari.yandex.ua/...
3. Богун М. Поэтика романа “Завтрак для чемпионов” в свете теории концептуального художественного синтеза, “Вестник Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина” № 963 (2011). С. 133–137.
4. Переверзин В. Большая эпическая форма в русской литературе: пути жанрового изучения. Новосибирск, 2007. 274 с.
5. Фридендер Г. Поэтика русского реализма. Ленинград, 1971. С. 65.
6. Минералова И. Художественный синтез в русской литературе XX века. Москва, 1994. 467 с.
7. Потебня А. Слово и миф. Москва, 1989. 282 с.
8. Мазаев А. Проблема синтеза искусств в эстетике русского символизма. Москва, 1992. 284 с.
9. Дудова Л. У истоков романтической теории синтеза искусств (К полемике Гердера и Лессинга о границах искусств): Всемирная литература в контексте культуры. Москва, 1993. С. 50.
10. Сарабяно Я. Модерн. История стиля. Москва, 2001. 324 с.
11. Берковский Н. Романтизм в Германии. Москва, 2001. 312 с.
12. Мурина Е. Проблемы синтеза пространственных искусств: очерки теории. Москва, 1982. 312 с.
13. Хализев В. Теория литературы. М.: Высш. шк., 2002. 437 с.
14. Гей К. Художественный образ как категория поэтики. Москва, 1983. 173 с.
15. Кагарманова М. Идея исторического синтеза и ее художественное воплощение в романе-эпопее Л. Н. Толстого “Война и мир”. Екатеринбург, 1998. 255 с.
16. Власов В. Синтез поэзии и прозы в романе Б. Л. Пастернака “Доктор Живаго”. Кострома, 2002. С. 4.
17. Иванов В. Родное и вселенское. Москва, 1994. С. 36.
18. Бердяев Н. Философия свободы. Москва, 1989. 348 с.
19. Боров Ю. Эстетика. Смоленск, 1997. 576 с.
20. Каган М. Морфология искусства. Историко-теоретическое исследование внутреннего строения мира искусств. Ленинград, 1972. 414 с.
21. Soul la dir, de Bruno Blankeman, Jean-Cristophe Mollois: Le roman francais aujourd’hui transformations, perceptions, mythologies. Paris, 2004. P. 123.
22. Андреев Л. От “заката Европы” к “концу истории” в “На границах”. Зарубежная литература от Средневековья до современности. Москва, 2000. С. 240–255.

Чобанюк М. Художній синтез: погляд критики

Анотація. Істотним у літературознавчих працях сьогодні, присвячених пограниччю століть, є той факт, що дослідники літератури прагнуть виявити те, що пов’язує епоху в єдине ціле. Епоха сучасності, зокрема друга половина минулого століття, стала періодом синтезу та міждисциплінарних підходів у багатьох сферах людського життя, зокрема, у світлі літературних напрямів. Останнім часом спостерігається переосмислення критичних підходів у літературознавстві.

Вивчення теоретичних концепцій синтезу та їх художньої реалізації в рамках культурологічної проблематики дозволяє суттєво уточнити уявлення про світомоделюючий потенціал духовної культури, що є точним барометром усієї системи соціокультурної еволюції. Аналіз створених на межі століть концепцій може бути основою нових дослідницьких підходів до виявлення специфіки суперечливих динамічних трансформацій, які існують у сучасній культурі.

Актуальність пропонованої роботи пов’язана з обґрунтуванням тези про закономірність формування в сучасній літературознавчій науці нових естетичних та нарративних засад, відомих як “концептуальний художній синтез”. Науковий літературний світ XXI століття досі вивчає, аналізує, переосмислює та по-новому інтерпретує естетику художньої творчості XX століття.

Стаття присвячена систематизації новітніх синтетичних комплексних підходів у літературознавстві вітчизняних та зарубіжних авторів. Простежено генезис виникнення цього поняття, проаналізовано роздуми про природу та призначення художньої літератури, розкрито характерні риси естетики художнього синтезу.

Функціональні аспекти художнього синтезу були зумовлені розширенням меж мистецтва, що виникли як необхідність пошуку альтернативних рішень як реалізації власної рефлексії в літературній ситуації початку століття, а й ідеї примноження культурного простору.

Художній синтез, до якого завжди тяжіє справжня творчість, охоплює всі її види і форми. Вивчення цього нескінченно складного явища є однією з найскладніших і фундаментальних проблем сучасного літературознавства.

Ключові слова: синтез, художній синтез, концептуальний художній синтез, природа мистецтва, культура, концепція, література.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

*Барановська Л. М.,
студентка IV курсу кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету "Львівська політехніка"*

*Альбота С. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету "Львівська політехніка"*

ВИДИ ІСТОТ У ЖАНРІ ФЕНТЕЗИ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ (НА ОСНОВІ РОМАНУ ГОЛЛІ БЛЕК "ЖОРСТОКИЙ ПРИНЦ")

Анотація. У статті розглянуто методи та особливості перекладу творів жанру фентезі, зокрема назв вигаданих або запозичених із фольклорів різних країн істот у циклі романів американської письменниці Голлі Блек "Жорстокий принц". Для того, щоб переклад художнього тексту був адекватним та зрозумілим читачеві необхідно застосувати відповідну техніку художнього перекладу. Такий тип перекладу вважається найбільш дослідженим та гнучким. Характерними рисами художнього перекладу виступають новизна, своєрідність, а також застосування різноманітних мовних фігур та прийомів. Використовуючи техніку художнього перекладу важливо зберегти мовні фігури, які були подані в оригіналі, описи героїв, особливості їх мовлення та поведінки. Література жанру фентезі значно відрізняється від інших літературних жанрів, тому перекладачеві необхідно передати її автентичну атмосферу таким чином, щоб читач зміг зрозуміти задум автора. Зазвичай автори використовують фольклорні, жаргонні та діалектні фігури мовлення, які важко або неможливо перекласти. Переклад художніх творів не варто виконувати використовуючи техніку дослівного перекладу, оскільки існує велика вірогідність втратити особливе забарвлення твору, справжні емоції та почуття персонажів. Перекладачеві, працюючи з таким жанром літератури, необхідно не лише точно та вірно передати всі деталі твору, а також залишити у свідомості читача певний образ. Твори такого жанру необхідно виконувати з максимальним збереженням атмосфери сюжету та авторського стилю. Слід підкреслити, що не існує єдиного методу для перекладу власних назв у таких творах, перекладач повинен підібрати практичний відповідник у кожному випадку, враховуючи при цьому певні чинники, починаючи структурою утворення таких слів, закінчуючи цільовою аудиторією автора. Для аналізованого роману характерна велика кількість назв, що були створені авторкою для створення вигаданого світу, його героїв та оточення. У процесі перекладу англійських текстів жанру фентезі перекладач може зіткнутись із низкою труднощів, спричинених значними розбіжностями в структурі мов, оскільки лексичною та граматичною структурою англійська та українська мова відрізняються.

Ключові слова: переклад, калькування, міфологія, фольклор, підхід, транслітерація.

Постановка проблеми. Протягом останніх років література жанру фентезі набула популярності серед українських читачів. Необхідність якісного перекладу вимагає великого внеску перекладача, щоб донести до читача першочерговий

задум автора твору. Переклад таких творів змушує перекладачів присвячувати значну кількість уваги та креативності для передачі атмосфери оригіналу. Серед факторів, що можуть впливати на відтворення творів жанру фентезі є фольклорні ланцюжки, посилання, порівняння, стереотипи певних літературних образів, емоційна забарвленість тексту, або ж навпаки її відсутність. Фентезійна література є особливим літературним жанром, оскільки її сюжет може бути побудований досить специфічно. Автор створює власний світ, у якому існують закони, правила, положення, живуть найрізноманітніші незвичні істоти, присутність магії у таких творах є звичним явищем, і саме ця особливість вимагає використання певних стратегій та методик при перекладі з англійської на українську мову.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Література жанру фентезі, хоч і бере свій початок із легенд, міфів та казок, є доволі молодим літературним напрямком, який остаточно сформувався лише наприкінці ХХ століття. У поданій праці наша увага зосереджується на методах та підходах перекладу власних та загальних назв, а саме назв видів вигаданих істот, з англійської мови українською. Специфіка літератури жанру фентезі, її характерні ознаки, методи та способи відтворення дедалі більше привертають увагу мовознавців, перекладачів та літературознавців. У своїх наукових доробках цієї проблеми торкаються такі науковці, як Воробйова І. А. [1], Садуова Р. [2], Адама А. [3], Фернандеса Л. [4] та ін. Особливостям відтворення власних назв засобами цільової мови присвячено праці Болотова В. І., Щерби Л. В., Влахова С. І., Коломієць Л. В., Дробишева Т. В. та ін.

Перед перекладачем постає завдання справити на читача таке ж враження, як справляє оригінал тексту. Створення єдиного підходу, який б допоміг перекладачеві полегшити це завдання не є можливим, оскільки кожен випадок вимагає свого рішення та адекватно підбраного відповідника. Переклад відіграє посередницьку роль, тобто "перекодує його з мови оригіналу на мову сприймача" [5, с. 81].

Мета статті полягає у визначенні методів та підходів до перекладу назв вигаданих істот (з урахуванням походження цих назв) з англійської мови українською на основі перекладу Марією Пухлій роману-фентезі Голлі Блек "Жорстокий принц".

Рішення до запропонованої мети можуть бути досягнені шляхом виконання наступних завдань:

– висвітлення труднощів, що виникають під час перекладу літератури жанру фентезі з англійської мови українською;

– визначення та застосування перекладацьких трансформацій, які використовуються в процесі перекладу власних назв;
– виокремлення методів за допомогою яких вдається створити найбільш адекватний переклад назв вигаданих істот у романі-фентезі.

Об’єктом дослідження є назви вигаданих, або запозичених із фольклористики інших країн істот, використаних авторкою роману-фентезі “Жорстокий принц” Голлі Блек та їх відповідники, запропоновані українською перекладачкою Марією Пухлій.

Предметом праці виступають перекладацькі трансформації, які застосовує перекладачка, щоб передати автентичну атмосферу та створити адекватний переклад роману для українського читача.

Виклад основного матеріалу. Серед сучасних читачів твори жанру фентезі сьогодні набувають все більшої популярності. Якісний переклад такого жанру літератури на даний момент є дуже затребуваним, і тому перекладачеві насамперед необхідно розуміти, що таке фентезі та його основні риси. Дж. Роджерс стверджував, що фентезі – це нереалістична література, яка має на меті зобразити об’єкти, що не існують у реальному світі, і яка, на відміну від наукової фантастики, не пояснює походження та можливості існування таких об’єктів [6]. Найхарактернішими ознаками таких творів є:

- існування іншої реальності, що була створена уявою автора, не обмежена просторовими та хронологічними рамками;
- благородство, відчайдушність головних героїв, використання автором засобів, що дають змогу передати фантастичну реальність, а також часті пошуки протагоністами фізичних або духовних багатств;
- обов’язкова наявність магії та чаклунства у зображуваному світі, міфічні чи вигадані раси та народи, за твердженням Перумова Н. “створення вторинних світів, що існують за законами магії, – непорушний закон фентезі” [7, с. 470];
- феномени, які не існують та не є можливими в реальному світі, створіння, події, які не може пояснити жодна з наук.

За основу дослідження було обрано роман американської письменниці Голлі Блек “The Cruel Prince” [8] та його переклад українською “Жорстокий принц” Марії Пухлій [9]. Вибір саме цього твору був зумовленим зростанням зацікавленості українського читача до праць цієї авторки, а також до такого жанру як фентезі загалом. Варто зазначити, що події у творі відбуваються не лише у створеному письменницею вигаданому світі, а також у реальному світі людей, де діють усі закони фізики, і не існує магії.

У процесі перекладу літературних творів жанру фентезі перекладач повинен бути ознайомленим із низкою трансформацій, які застосовуються для передачі понять мови-джерела на цільову мову. Одним із найпоширеніших методів відтворення неіснуючих у вихідній мові або нових для неї елементів є транскодування. Це спосіб перекладу, при якому звукова або графічна форма слова мови-джерела передається за допомогою алфавіту цільової мови. До видів транскодування відносять транскрипцію (літери цільової мови передають звукову форму слова мови-джерела), а також транслітерацію (слово мови-джерела передається графічними засобами цільової мови) [10]. Першим за частотою вживання є прийом калькування, сенс якого полягає у тому, що слова та вирази мови-джерела будуть перекладені на цільову мову шляхом точного відтворення засо-

бами цільової мови, її морфемною чи словесною структурою [11, с. 56]. Цей метод відіграє неодмінну роль у процесі перекладу фантастичної літератури, що містить велику кількість власних імен, які можуть бути побудовані на основі гри слів чи натяків. У процесі перекладу фентезі також використовують описовий переклад, що є процесом, у якому слово, словосполучення чи фразеологізм може бути замінений у цільовій мові фразою, що адекватно передає значення цього слова або цієї фрази. Описовий переклад має відповідати низці певних вимог. Зокрема, він повинен точно передавати основний зміст вихідної поняттєвої одиниці. Опис не варто робити надмірно багатослівним і складним, так само як і структура фрази не повинна бути складною [12, с. 41].

При перекладі англійських назв для позначення предметів або істот необхідно особливу увагу приділяти статі позначуваного персонажа чи образу. Відомо, що в англійській літературі письменники часто створюють аморфних персонажів, тобто таких, чию стать неможливо визначити:

I sit on a cushion as an imp braids my hair back from my face [8].

Я сиджу на подушці, поки імпеца заплітає мені коси [9, с. 17].

У поданому варіанті перекладу українською мовою стать персонажа є очевидною, чого ми не можемо стверджувати щодо оригіналу тексту, чи це створіння є жінкою, чи чоловіком. Щоб відтворити слово *imp* перекладачка використовує поєднання транслітерації з адаптацією, тобто розширює образ персонажа, описуючи його як істоту жіночого роду, оскільки зазвичай жінці властиво заплітати коси. Україномовний читач не одразу зрозуміє, що означає подане слово, і тому, щоб не перенавантажувати основний текст перекладачка подає визначення цього слова у примітках:

Імпи – дрібні, непривабливі на вигляд міфічні істоти, схильні до збитої поведінки. Походять із германського фольклору [9, с. 17].

Одним із найвагоміших факторів, що впливає на процес перекладу творів жанру фентезі виступає винятковість та новизна, оскільки авторка створює неологізми та оказіоналізми. Зазвичай такі слова перекладаються за допомогою транскодування.

There are dozens of the Folk here, crowding around the entrance to the vast throne room, where Court is being held—long-nosed pixies with tattered wings; elegant, green-skinned ladies in long gowns with goblins holding up their trains; tricky boggans; laughing foxkin... [8].

Тут, біля входу до величезної тронної зали, де збирається Двір, скупчилися десятки представників Народу: довгоносі піксі з пошарпаними крильцями; елегантні зеленошкірі дами в довгих сукнях і гобліни, що підтримують їхні шлейфи; пустотливі ботани; сміхотливі лисолюди... [9, с. 25].

Назви *pixies*, *goblins* та *boggans* перекладені за допомогою транслітерації в основному тексті, перекладачка додатково подає пояснення до слів *pixies* та *boggans* у примітках:

Піксі – феїрі, що попри добродушну вдачу, полюбляють збивати мандрівників зі шляху; зазвичай дрібні та схожі на гарненьких дітей.

Ботан – дуже дрібна, забрюхана болотом істота з округлим тілом і тонкими кінцівками; також може зводити подорожувальників з дороги [9, с. 25].

На жаль, розширене пояснення слова *goblins* не було подано, і це може привести читача до неможливості зрозуміти, що це за істоти.

Для слова *foxkin* було застосовано калькування, і з отриманого перекладу досить чітко зрозуміло його значення. Варто зауважити, що граматична форма цього слова в оригіналі не подає жодного натяку на множину, проте воно було перекладено саме формою множини, очевидно, що перекладачка використала таку форму слова, щоб узгодити кількісні характеристики істот.

From there, we spot mermaids and merrows sunning themselves near craggy caves, their scales reflecting the amber glow of the late-afternoon sun [8].

Там ми бачимо, як неподалік від скелястих печер гріються на сонечку русалки та меров [9, с. 37].

Згадані у поданому прикладі назви істот були перекладені по-різному, слово *mermaids* відтворено методом калькування, і є зрозумілим читачеві за значенням; слово *merrows* відтворено за допомогою часткової транслітерації, форму множини у перекладі цього слова важко відстежити. Перекладачка також подає до нього пояснення у примітках, але як сукупного поняття:

Меров – аналог русалок в ірландському фольклорі [9, с. 37].

Метод застосування транскрипції до перекладу назв істот не є поширеним явищем, але його також можна зустріти:

I glance in the direction of the day's lecturer, but the elderly phooka has his nose buried in a book [8].

Я позираю в бік сьогоднішнього викладача, та цей літній фука заховав носа в книжку [9, с. 39].

Подане перекладачкою пояснення:

Фука – персонаж ірландського фольклору; дух, здатний набувати людиноподібного вигляду і обертатись на певних тварин, зокрема коней [9, с. 37].

Важливо зазначити, що існує ще варіант написання слова *phooka* – *phouka* [13]. Також існує декілька варіантів його перекладу: *пука* (від *pusa*), *фока* [14], *поука* [13], *пхука* [15].

Noggle, our instructor, is a kind but odd old Fir Darrig from up north, with huge eyebrows, a long beard... [8].

Ноггл, наш учитель, – добре, але дивакуватий старенький фір дарріг із півночі, з величезними бровами, довгою бородою... [9, с. 105].

Словосполучення *Fir Darrig* передано транслітерацією, проте перекладачка не зберігає його початкову форму, в оригіналі воно подане як власна назва, проте в перекладі українською, – загальна. Також подано в примітках опис-пояснення:

Фір дарріг – самотній фейрі з ірландського фольклору; оградна істота з темною волохатою шкірою, довгим писком і тонким хвостом. Полюбляє збиткуватися з людей [9, с. 105].

Існують ще наступні варіанти перекладу: *Фар Дарріг*, *Фір Дірг* [15].

При перекладі назв міфічних істот необхідно звертати особливу увагу та фонетичні та стилістичні характеристики, емоційну забарвленість слів, оскільки неправильно підібраний метод перекладу може створити оманливе уявлення в читача, і початковий сенс тексту буде втрачено [16]. Згідно з опрацьованим матеріалом, найпоширенішими стратегіями перекладу вигаданих, або запозичених із інших культур назв істот є транскодування (транскрипція, транслітерація), калькування, адаптація, винесення слова в примітку та його пояснення (експлікація).

Висновки та перспективи подальших пошуків. У літературі жанру фентезі письменники створюють власну реаль-

ність, унікальний світ, культуру, персонажів, навколо яких розгортаються події. Усі слова, які автор створив та використав для позначення певних явищ у цій реальності можна вважати реаліями. Відповідні поняття та назви набувають колориту того світу, у якому вони існують.

Саме тому основними труднощами у процесі перекладу власних та загальних назв є унікальні культурно-марковані елементи, з денотативним значенням яких читач може бути не ознайомленим, відмінне фонетичне звучання відповідників.

Зазвичай іншомовні назви транслітерують, а не перекладають, проте такий спосіб перекладу не є доцільним. У проаналізованому творі перекладачка вдається здебільшого до використання транслітерації та транскрипції для слів, що позначають назви міфологічних істот. Вибір такої стратегії ускладнює розуміння читачем значення слів, проте подана в примітках інформація допомагає краще зрозуміти та уявити образ.

У художніх творах власні назви використовуються для характеристики персонажа, створення унікального образу. Автори фентезійних романів вкладають додаткове навантаження на такі слова, тому вони мають своє унікальне значення. Використання тих чи інших фонетичних засобів мови також створює певне уявлення, позитивний чи негативний персонаж. Адекватний переклад будь-яких власних назв неодмінно має вплив на сприйняття твору, і тому підхід до їх перекладу має бути виваженим та обґрунтованим рішенням, наділеним на донесення образів до свідомості читача цільової мови.

Завдяки запропонованому дослідженню можна краще зрозуміти та оцінити як Пухлій М. використовувала ті чи інші прийоми перекладу власних та загальних назв у процесі перекладу роману Голлі Блек “Жорстокий принц”, і на основі цього проаналізувати найбільш доцільні методи та способи перекладу літературний творів жанру фентезі.

Перспективою дослідження виступає подальший аналіз не лише власних та загальних назв у романах-фентезі, а й лексико-стилістичних засобів у циклі романів Голлі Блек про Народ Повітря, удосконалення способів їх перекладу у художній літературі жанру фентезі.

Література:

1. Воробйова І. А. До проблеми адаптації реалій у перекладі творів жанру фентезі. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2016. Вип. 10. С. 103–106.
2. Saduov R., Vinczeová B. Translating fantasy literature into Russian and Slovak: The case study of Catherynne Valente’s “The Girl who Circumnavigated Fairyland in a Ship of her own Making”. SKASE Journal of Translation and Interpretation. 2017. Vol. 10. No. 1. P. 88–105.
3. Anikó Ádám. Traduire l’indicible, ou la poétique de l’ineffable dans la littérature fantastique. Revue d’Études Françaises. 2009. No. 14. P. 73–80.
4. Lincoln Fernandes. Translation of Names in Children’s Fantasy Literature: Bringing the Young Reader into Play. New Voices in Translation Studies. 2006. No. 2. P. 44–57.
5. Будний В., Льницький М. Порівняльне літературознавство : навч. вид. Київ : Вид. дім “Києво-Могила. акад.”, 2008. 430 с.
6. Gerhards J. The Name Game: Cultural Modernization and First Names. New Brunswick, NJ : Transaction Publishers, 2005. 157 p.
7. Перумов Н. Теплый свет далекой сказки: [Рос. фэнтези и творчество Н. Перумова]. Разрешенное волшебство. Москва : ЭКСМО. 1996. С. 466–471.

8. Read The Cruel Prince Online Read Free Novel. URL: https://onlinereadfreenovel.com/holly-black/43068-the_cruel_prince.html (date of access: 30.03.2022).
9. Блек Г. Жорстокий принц; пер. з англ. М. Пухлій: Віват, 2021. 400 с.
10. Albota S. M., Baranovska L. M. Realia in Steven King's novel "The Outsider": translation aspect. Нова філологія : збірник наукових праць. № 81, т. 1. 2021. С. 13–18.
11. Раренко М. Б. Основные понятия переводоведения. Терминологический словарь-справочник. 2010. 260 с.
12. Миклашук В. Лексичні та граматичні трансформації перекладу художніх творів з англійської на українську мову (на матеріалі трилогії Сюзанни Колінз "Голодні ігри"): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 035.041. Суми, 2020. 76 с.
13. Фука – вредная ирландская разновидность пака, боуги, или оборотня, нередко отождествляемая с самим дьяволом. *Новый Бестиарий: вымышленные животные и расы, мифологические и мифические существа, фантастические чудовища и даже монстры!* URL: <https://www.bestiary.us/fuka> (дата звернення: 30.03.2022).
14. Пука. *Енциклопедія*. URL: <https://uk.wikisko.ru/wiki/Пука> (дата звернення: 30.03.2022).
15. Пука. *Mythological Creations*. URL: <https://mythologicalcreations.fandom.com/ru/wiki/Пука> (дата звернення: 30.03.2022).
16. Альбота С. М. Мовні засоби втілення символу Фауст у Трагічній історії доктора Фауста Крістофера Марло. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2015. Вип. 3. С. 121–127.

Baranovska L., Albota S. Types of beings in the fantasy genre: translation aspect (based on Holly Black's novel "The Cruel Prince")

Summary. The article considers methods and features of translation of fantasy works, in particular the names of creatures invented or borrowed from the folklore of different countries in the series of novels by American writer Holly Black

"The Cruel Prince". In order for the translation of a literary text to be adequate and understandable to the reader, it is necessary to use the appropriate technique of literary translation. This type of translation is considered the most researched and flexible. Characteristic features of literary translation are novelty, originality, as well as the use of various language figures and techniques. Using the technique of artistic translation is important to preserve the linguistic figures that were presented in the original, descriptions of the characters, features of their speech and behavior. The literature of the fantasy genre is significantly different from other literary genres, so the translator must convey its authentic atmosphere so that the reader can understand the author's intention. The authors usually use folklore, slang and dialect figures of speech, which are difficult or impossible to translate. Translation of works of art should not be performed using the technique of literal translation, as there is a high probability of losing the special color of the work, the real emotions and feelings of the characters. The translator, working with this genre of literature, must not only accurately and correctly convey all the details of the work, but also leave in the minds of the reader a certain image. Works of this genre must be performed with maximum preservation of the atmosphere of the plot and author's style. It should be emphasized that there is no single method for translating proper names in such works, the translator must choose a practical counterpart in each case, taking into account certain factors, starting with the structure of such words, ending with the target audience. The analyzed novel is characterized by a large number of proper names that were created by the author to create a fictional world, its characters and surroundings. In the process of translating English texts of the fantasy genre, the translator may face a number of difficulties caused by significant differences in the structure of languages, as the lexical and grammatical structure of English and Ukrainian differ.

Key words: translation, tracing, mythology, folklore, approach, transliteration.

*Дегтяренко М. О.,**кандидат філологічних наук,**викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2**Національного технічного університету України**“Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”*

АНГЛОМОВНА НОМІНАЦІЯ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ТРАДИЦІЙНОЇ ОНОМАСТИКИ СВІТОВИХ ІНСТИТУЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

Анотація. Переклад та інтерпретація є проблемою не лише на межі мовознавства і перекладознавства, вона також охоплює усі професійні галузі, яких стосується. У статті досліджуються загальноприйняті методи і прийоми англомовної номінації та перекладу наукової термінології. Розглянуто проблему називання установ соціальної пам'яті та краєзнавчо-туристичної діяльності з огляду на характер експозицій, законодавчий статус установ, історичну політику держав. Назви соціально-культурних інституцій віддзеркалюють найвагоміші світові та локальні тренди через історію, економіку, політику та світобачення. Актуальність мого дослідження зумовлена необхідністю коректної презентації українських історичних установ англійською мовою у світі. Дана розвідка є лінгвістичним контрастивним дослідженням англомовної ономастики у перекладознавстві і є першою спробою висвітлити питання перекладу та передачі назв історичних українських музеїв англійською мовою. Проаналізовано назви національних історичних інституцій світу: Європи, Азії, Африки, Північної Америки Австралії. Серед них виокремлено ті, що присвячені історії сукупності народів та спільнот, які проживали на території сучасної країни так і ті, що присвячені становленню і розвитку панівної нації на сучасній території. Наведено загальносвітові тенденції формулювання та передачі назв інституцій соціальної пам'яті англійською мовою як в країнах, де англійська мова є рідною, так і тих, де вона є державною та/або іноземною. Серед проаналізованих назв українських установ виокремлені історичні музеї зі статусом “національний”, історичні музеї зі статусом “державний” та регіональні історичні музеї. Наведені приклади офіційної, затвердженої установами англомовної назви інституцій соціально-культурної пам'яті. У статті також надано пропозиції щодо органічної англомовної версії назв інституцій соціальної пам'яті та краєзнавчо-туристичної діяльності України.

Ключові слова: музей, музеї України, історичний музей, англомовна номінація, англомовний переклад.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Переклад та інтерпретація наукової термінології є проблемою на межі мовознавства і перекладознавства. Незважаючи на те, що наукова лексика вважається більш сталою, ніж розмовна, і не піддається швидким змінам, професіоналізми та звороти, що використовуються у науковому дискурсі часто важко перекласти дослівно або максимально точно. Це відбувається через відсутність відповідних однакових понять у двох робочих мовах або у зв'язку з тим, що, наприклад, дискурсивні норми

мов відрізняються за стилем. Виникає питання адекватного перекладу, найбільш точної інтерпретації понять, думок. Зрештою переклад користується попитом серед спеціалістів різних сфер, де взаємодія між науковцями є ключовою для найточнішої передачі тексту іншою мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. За останні роки було проведено декілька досліджень, що стосуються перекладу як загальної так і спеціальної термінології українською або іноземними мовами: Абабілова Н. М., Білокамінська В. Л., Сухачова Н. С., Герасімова О. М., Строченко Л. В., Хаботнякова П. С., Агібалова Т. М., Мірошніченко В. М., Плотнікова Н. В. і ін. Дослідники розглядають способи відтворення сучасних англійських термінів науково-технічної лексики українською мовою [1], укладають словники із менеджменту й економіки праці [2], вивчають прикордонний дискурс та способи перекладу відповідної термінології [3]. Будь-який переклад здійснюється за допомогою фонетичних, лексичних, лексико-семантичних, лексико-граматичних або лексико-граматичних трансформацій [4, с. 6]. Вчені також виділяють такі способи перекладу термінології: дослівний переклад, транскрибування, транслітерація, калькування, описовий переклад, переклад за допомогою використання різних прийменників тощо [5, с. 88]. Проте, такі методи і прийоми перекладу не застосовувалися у розвідках, присвячених номінації українських інституцій соціальної пам'яті. Крім того, дана стаття є першою спробою висвітлити питання перекладу назв українських музеїв англійською мовою.

Метою даної статті є аналіз світової практики називання історико-культурних інституцій (музеїв) англійською мовою, виокремлення загальних трендів та практик номінації та зіставлення результатів з особливостями номінації музеїв англійською мовою в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Переклад назв музеїв спирається на вивчення тенденцій номінації інституцій соціальної пам'яті та краєзнавчо-туристичної діяльності. Якщо виходити із визначення музею як “культурно-освітнього та науково-дослідного закладу, що збирає, вивчає, експонує та зберігає пам'ятки матеріальної й духовної культури, природничо-наукові колекції” [6], то назва інституції залежить, у першу чергу, від тематики (профілю), затвердженого обліку музейних предметів, що експонуються, та від статусу (класифі-

кації музеїв) у країні [7, с. 10–13]. У разі якщо музей експонує матеріальні артефакти загальнодержавного призначення, такий музей може мати статус національного, згідно з встановленим законодавством країни.

Різні світові музеї створювалися у різні часи та відповідно віддзеркалювали реалії (економічний розвиток країни, державну політику тощо) своєї епохи у структурі, концепції та назві. Наприклад, Музей Вікторії й Альберта (*Victoria and Albert Museum*), що у Великій Британії, було створено як виставку передового досвіду імперії, що пропагувала сімейні цінності, прогрес та монархізм [8]. Оскільки експозиція не має безпосереднього стосунку до представників аристократії, така номінація є радше самоствердженням аристократичної верхівки, яку знали і поважали або мали знати й шанувати усі. Постійна виставка музею складається на основі великої колекції образотворчого й ужиткового мистецтва великої кількості країн та періодів. Таким чином, у наведеному прикладі музей лише частково ілюструє цінності британського народу, доповнюючи традиційне “культурне ядро”, а не представляє його позачасові абсолютні цінності.

Якщо взяти до прикладу інші історичні музеї Великобританії, ми не знайдемо у назвах слова “національний” у значенні “присвячений одному народові”. Приміром, Британський музей (*The British Museum*), що є провідним музеєм країни, містить зібрання творів мистецтва та культурних надбань різних народів світу за 4–5 тисячоліть, більшість з яких не проживали на території британських островів і не мають ніякого відношення до країни [9]. Прикметник *British* (британський) вжито на позначення британського народу як власника, а не об’єкта експозиції. Отже, тут музей є радше державною колекцією світових артефактів, ніж представленням національних культурних цінностей місцевої спільноти.

Національний музей американської історії (*Smithsonian National Museum of American History*) експонує надбання США в різних сферах від часів європейських контактів з континентом по сьогодні [10]. У цьому випадку прикметник *American* (американський) вжито на позначення об’єкта історичної спадщини, яку розкриває експозиція. Незважаючи на багатозаровість американського суспільства в часи становлення інституції, сьогодні атрибут “американський” усоблює цінності, притаманні усім громадянам країни, котрі сприймаються як один народ.

У країнах Центральної та Східної Європи ситуації інакша. Якщо взяти до розгляду назви історичних музеїв українських сусідів: Білорусі, Польщі, Росії, можна простежити схожу тенденцію у номінаціях подібних установ. Приміром, нещодавно створений (у 2006 р.) Музей історії Польщі (*The Polish History Museum*) висвітлює польську історію за останню тисячу років і має на меті відтворення головних віх історії польської держави і нації [11]. Тут означення “польський” в англійському перекладі має більш ідеологічний характер. Виходячи зі стандартного польського національного історичного нарративу, такий термін (як і експозиція) охоплює період від початків польської державної традиції, від князівств Пястів, до Польщі сьогодні.

Натомість російський Державний історичний музей (*The State Historical Museum*) не має у назві етнонаціонального складника. Ця установа експонує артефакти за період від перших людей на теренах Російської Федерації до сучасності; починаючи із середньовіччя, концентрується на історії власне

Московії / Росії до початку ХХ ст. Як зазначено на офіційній сторінці музею, він “споруджений на славу вікового життя російського народу, розділив з країною героїчні і трагічні, радісні і сумні моменти її історії” та “зібрання музею є найважливішим джерелом вивчення історії і культури Росії” [12]. Ця інституція, хоч і не містить у назві “національного” прикметника, позиціонує свою колекцію як спадщину російського народу, що віддзеркалює його цінності.

Національний історичний музей Республіки Білорусь (*The National Historical Museum of the Republic of Belarus*) покликаний розкрити історію країни за період від перших людей на її теренах до сучасності. Ідея музею полягає у тому, що історія усіх народів, що перебували на території сучасної держави ототожнюється з історією Білорусі. На офіційній вебсторінці інституції зазначено, що тут представлені “предмети і колекції художнього, історико-археологічного і етнографічного характеру, що мають загальнореспубліканське значення”. Тобто історія держави прирівнюється до “історії території”, усіх етнічних та культурних груп, що було чітко відображено у попередній назві “Національний музей історії і культури Білорусі” (*the National Museum of History and Culture of Belarus*) [13].

Наведемо декілька прикладів офіційно затверджених самими установами назв історичних музеїв України англійською мовою:

- 1) історичні музеї зі статусом “національний”:
 - The National Museum of the History of Ukraine (Національний музей історії України) <https://nmiu.org/>;
 - The National Museum of the History of Ukraine in the Second World War Memorial Complex (Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс) https://www.warmuseum.kiev.ua/index_eng.php;
 - Dnipropetrovsk National Historical Museum named after D. I. Yavornitskiy (Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького) <http://www.museum.dp.ua/>;
 - The National Museum of Natural History at the National Academy of Sciences of Ukraine (Національний науково-природничий музей НАН України) <https://museumkiev.org/indexeng.html>;
 - The National Military History Museum of Ukraine (Національний військово-історичний музей України) <http://www.nvimu.com.ua/>;
 - The National Museum of Literature of Ukraine (Національний музей літератури України) <http://museumlit.org.ua/language/en/>;
 - The National Museum of Folk Architecture and Life of Ukraine / Museum of Folk Architecture and Folkways of Ukraine (Національний музей народної архітектури та побуту України) <https://www.pyrohiv.com/>;
 - The National Museum of Medicine of Ukraine (Національний музей медицини України) <http://nmmu.org/>;
 - M. F. Sumtsov Kharkiv Historical Museum (Харківський історичний музей ім. М. Ф. Сумцова) <http://museum.kh.ua/eng.html>;
 - The National Museum “Chernobyl” (Національний музей “Чорнобиль”) <http://chornobylmuseum.kiev.ua/en/mainpage/>;
 - Taras Shevchenko National Museum (Національний музей Тараса Шевченка) <https://museumshevchenko.org.ua/en/>;
 - The National Historical Memorial Preserve Babyn Yar (Національного історико-меморіального заповідника “Бабин Яр”) <http://babynyar.gov.ua/en/>.

2) історичні музеї зі статусом “державний”:

– State Historical and Architectural Reserve “Ancient Kyiv” (Державний історико-архітектурний заповідник “Стародавній Київ”) <http://ok.knmc.org.ua/uk/about-us>;

– Boryspil State Historical Museum (Бориспільський державний історичний музей) <http://boryspilmuseum.info/>;

– Кам’янець-Подільський державний історичний музей-заповідник.

3) регіональні історичні музеї:

– The Kyiv History Museum / Museum of Kyiv History (Музей історії міста Києва) <http://www.kyivhistorymuseum.org/en/>;

– Slavuta Historical Museum (Славутський історичний музей) <https://slavuta-museum.jimdofree.com>;

– Lviv Historical Museum (Львівський історичний музей) <http://lhm.lviv.ua/home.html>;

– Yahoty Historical Museum (Яготинський історичний музей) <https://yagotin-museum.at.ua/>;

– Музей історії Михайлівського Золотоверхого монастиря <http://www.archangel.kiev.ua/monastery/muzej.html>.

4) інші історичні музеї:

– The Museum of Ukrainian Diaspora (Музей української діаспори) <http://www.kyivhistorymuseum.org/en/museum-affiliates/museum-of-the-diaspora>;

– Making of the Ukrainian Nation Museum (Музей “Становлення української нації”) <https://www.museumsun.org/>;

– Музей історії урядів України <https://www.kmu.gov.ua/en>;

– The Museum of Theater, Music and Cinema of Ukraine (Музей театрального, музичного та кіномистецтва України) <https://www.tmf-museum.com/>;

– Музей книги і друкарства України <https://www.mkdu.com.ua/>.

Наведемо деякі інші приклади англійських назв музеїв у європейських та інших країнах, де англійська не є державною мовою:

– The Egyptian Museum (The Museum of Egyptian Antiquities / The Museum of Cairo) <https://www.egyptianmuseumcairo.com/egyptian-museum-cairo/>;

– The National History Museum of Latvia <http://lnvm.lv/en/>;

– The Germanisches Nationalmuseum <https://www.gnm.de/en/>;

– The Swedish History Museum <https://historiska.se/home/>;

– The National Museum of Romanian History <https://www.mnir.ro/>;

– The National Museum of Denmark <https://en.natmus.dk/>;

– The National Museum of Anthropology (Мексика) <https://www.mna.inah.gob.mx/>;

– The National Museum of Japanese History <https://www.rekihaku.ac.jp/english/>;

– Tokyo National Museum <https://www.tnm.jp/>;

– The National Museum of Taiwan History <https://www.nmth.gov.tw/en/>;

– The Museum of the History of France (Versailles) <https://www.versailles-tourisme.com/>;

– The Historical Museum of Bosnia and Herzegovina <http://museu.ms/museum/details/278>;

– Sekin Mansion: National Museum of Contemporary History of Slovenia <https://www.muzej-nz.si/en/>.

Порівняймо ці назви із низкою найменувань музейних установ в країнах з англійською мовою як державною / офіційною:

– The Canadian Museum of History <https://www.historymuseum.ca/>;

– The North Carolina Museum of History <https://www.ncmuseumofhistory.org/>;

– (Smithsonian) National Museum of American History <https://americanhistory.si.edu/>;

– The National Museum of African American History and Culture <https://nmaahc.si.edu/>;

– Weitzman National Museum of American Jewish History <https://nmajh.org/>;

– The National Museum of Australia <https://www.nma.gov.au/>.

Як можна зрозуміти із порівнянь, первинна номінація, як і згодом переклад назв історичних музеїв англійською мовою, мають свої закономірності у світовій практиці. Національні історичні музеї (або подібні інституції) різних країн світу можна класифікувати таким чином за нарративною моделлю їхніх постійних експозицій:

1. Музеї, присвячені історії сукупності народів та спільнот, які проживали на території певної сучасної країни (наприклад, The National Museum of Anthropology).

2. Музеї, присвячені становленню і розвитку конкретної (зокрема, “титульної”) етнонаціональної традиції (зокрема, етногенезу та державотворенню). Як правило, експозиція таких музеїв відтворює панівний національний нарратив і є втіленням історичної політики держави або групи населення (наприклад, The Swedish History Museum).

У першому випадку історія людей і країни розглядається як така, що складається з історій окремих людських спільнот і держав, які коли-небудь існували на сучасній території. Простіше кажучи, це історія території. У такому варіанті окремі історії не “присвоюються” країні, де розташовано музей, і не підпорядковуються історії “титульної” нації, а виступають на рівних. У другому випадку постійна експозиція присвячена простеженню історію одного народу / нації і охоплює значно коротший (порівняно з першим варіантом) проміжок часу [14]. Також існують і численні “змішані” чи “перехідні” форми, де поєднуються риси обох окреслених вище. Від цієї перспективи залежать назви історичних музеїв різних країн та їхній переклад.

Оглянемо під таким кутом зору, наприклад, назву “Національний музей історії України”, провідного державного музею, що зараз офіційно звучить англійською як *The National Museum of the History of Ukraine*. Назва установи впродовж більше ніж століття змінювалася тринадцять разів, що було зумовлено як внутрішніми (науково-організаційними), так і зовнішніми (політичними) чинниками. Розділи постійної експозиції музею представлені такими заголовками: Давня історія; Пізнь середньовіччя і ранній модерн; Україна у ХХ ст. та Доба незалежності.

З опису першого періоду, що охоплює близько мільйона років, спільноти, які проживали на території України описані як “тогочасні народи, які з’являлися та зникали на території України”. Усі представлені в цьому розділі артефакти присвячені історії окремих народів, спільнот, які проживали на українській території. Починаючи з 1 тис. н. е. “на землях сучасної України з’явилися археологічні культури, які стали підґрунтям для формування слов’янських племен” [15]. З цього моменту історія приймає більш національний характер і концентрується

¹ Див. інші назви світових історичних музеїв: Historical Museum // Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Historical_Museum (дата звернення: 01.12.2020). – Назва з екрана.

на етнічній та державній історії одного (українського) народу, ілюструючи різні фази його розвитку.

Як видається, експозиція НМІУ і офіційна назва музею відповідають радше “змішаний” формі, де при висвітленні одних періодів (здебільшого давнини) переважає історія України як території, а інших (найбільшою мірою – модерної доби) – історія українців. Ідеї історії України як території більше відповідало б англійське формулювання “history of Ukraine”, тоді як “вузькій” власне українській історії – “Ukrainian history”. Водночас поєднання двох історичних перспектив дещо ускладнює прийняття першого або другого формулювання і спонукає до пошуку інших моделей англійського найменування музею. Зважаючи на чітко окреслений Конституцією України курс на євроінтеграцію та декларовані незворотні зміни радянських традицій у сфері культури, збереження калькованої назви музейної інституції національного рівня, подібні якій фігурують виключно на пост-радянському просторі, видається лінгвістично та геополітично невиправданим. Природніший більш органічний переклад мусить враховувати як сучасні мовні тенденції англофонного світу, так і ідейний зміст установи та формат експозиції [16]. не слід дивуватися, що при цьому можуть бути пропущені деякі слова української назви (як-то “історичний” або “України”), оскільки не йдеться про буквальный (калькований) переклад. З огляду на світові традиції найменування аналогічних інституцій можна було б запропонувати такі варіанти перекладу офіційної назви НМІУ англійською мовою: The National Historical Museum of Ukraine; The National Museum of Ukraine; The National Museum of History або The Historical Museum of Ukraine.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Різноманітність форм назв українських історичних музеїв англійською мовою лише частково пов’язана зі специфікою закладів. Наведено декілька прикладів: *The National Museum of the History of Ukraine in the Second World War*, *The Museum of Folk Architecture and Folkways of Ukraine*, *The Ukrainian National Chernobyl Museum*. Іншою причиною варіативності є суто лінгвістичні принципи (не завжди коректні), з яких виходили при офіційному перекладі. З лінгвістичної точки зору і зважаючи на сучасні тренди мови, можна виокремити такі світові тенденції формулювання музейних назв англійською:

1. Означений артикль *the* вживається разом із назвами музеїв, галерей та етнічних груп (*The National Museum of Anthropology*, *The British Museum*). Артикль зазвичай не вживається на початку, якщо назва установи починається з імені засновника (*Victoria and Albert Museum*, *Smithsonian National Museum of American History*). Часто у заголовках артикль не вживається з метою актуалізації назви у змісті статті, вебсторінки. Така тенденція стає все частішою [17].

2. Всі слова у назві музею, що є самостійними частинами мови, передаються великими літерами. І якщо за правилами, з великої літери може починатися як перше слово в назві, так і всі слова, що входять у назву, то на практиці з великої букви пишуться усі слова, крім сполучників, прийменників, часток, інколи артикль. Наприклад, *The National Museum of Australia*, *Cekin Mansion: National Museum of Contemporary History* [18].

3. Багато світових музеїв мають подвійну/множинну номінацію, що спричинено усталеною традицією називання музею

у країні або закордоном. Приміром, кайрський історичний музей з офіційною назвою *The Museum of Egyptian Antiquities* частіше називають *the Egyptian Museum* або *Museum of Cairo*. Також часто скорочують назви інституцій, наприклад, *The North Carolina Museum of History* у регіоні може просто мати назву *Museum of History* або *NC Museum* [19].

4. Послідовні звороти *of... of...* найчастіше зустрічаються у країнах з радянським минулим, є буквальный перекладом, “калькою” з російської мови. Наприклад, *The National Museum of the History of Ukraine* (Україна), *The National Museum of the History of Azerbaijan* (Азербайджан). Такий вибір перекладу є ознакою приналежності до пост-радянського дискурсу. Такі складні формулювання не характерні для носіїв англійської мови. Прикладом того можуть слугувати численні назви історичних музеїв Європи, Сполучених Штатів та інших розвинених країн. Багато офіційних установ у державах, що належали до колишнього соціалістичного табору, вже змінили назви музеїв на більш “органічні” з точки зору англійської мови. До прикладу, *The Historical Museum of Bosnia and Herzegovina* (Боснія та Герцеговина), *The National Museum of Romanian History* (Румунія) тощо.

5. Музеї, що названі у відповідності до традицій англійської мови та світових тенденцій, якщо присвячені народу або названі на честь науковця, починаються із означуваного, наприклад, прикметника *Canadian* на позначення народу, *Smithsonian* на позначення прізвища дослідника тощо.

6. Також варто зазначити, що багато історичних музеїв не мають у назві атрибуцію “історичний”. Вважається, що організаційно такі музеї були присвячені минулому або розвитку країни, а отже по суті експозиції присвячені історії – і немає потреби акцентувати на цьому увагу (*The National Museum of Australia*, *The German National Museum*).

Перспектива подальших досліджень полягає у з’ясуванні лінгвістичних стратегій і тактик творення назв історичних музеїв та особливостей перекладу їх англійською мовою.

Література:

1. Абабілова Н. М., Білокамінська В. Л. Особливості перекладу термінів українською мовою. *Науковий журнал “Молодий вчений”*. Херсон, 2015. Вип. 2 (17). С. 126–128.
2. Сухачова Н. С. Особливості перекладу термінів англійської терміносистеми менеджменту. *Науковий журнал “Молодий вчений”*. Херсон, 2017. Вип. 12 (52). С. 266–270.
3. Герасімова О. М. Особливості перекладу термінів (на прикладі прикордонного дискурсу). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія”*. Одеса, 2016. Вип. 22. С. 180–182.
4. Сітко А. В. Використання результатів контрастивних досліджень у перекладознавстві. *Наукові записки. Серія “Філологічні науки (мовознавство)”*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2021. Вип. 52. Т. 1. С. 4–7.
5. Агібалова Т. М., Мірошніченко В. М., Плотнікова Н. В. Структурно-семантичний потенціал економічної термінологічної системи англійської мови: особливості перекладу номінативних одиниць *Вісник Національного технічного університету “ХПІ”*. *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. Харків: Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”, 2020. Вип. 1. С. 81–89.
6. Музей // Словник української мови. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/muzej> (дата звернення: 30.03.2022).

7. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство. – Київ : Знання, 2008. – 428 с.
8. Victoria and Albert Museum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.british-history.ac.uk/survey-london/vol38/> (дата звернення: 30.03.2022).
9. The British Museum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.britishmuseum.org> (дата звернення: 30.03.2022).
10. Smithsonian National Museum of American History [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://americanhistory.si.edu/> (дата звернення: 30.03.2022).
11. Muzeum Historii Polski, <https://muzhp.pl/pl/> (дата звернення: 30.03.2022).
12. История музея // Государственный исторический музей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://shm.ru/kollektsii-i-muzeyny-kompleks/museum_history/istoricheskiy-muzei/history/ (дата звернення: 01.12.2021).
13. Національні гістарычны музеі рэспублікі Беларусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histmuseum.by/en/> (дата звернення: 01.12.2021).
14. Прицак О. Що таке історія України? *Вісник Міжнародної асоціації українців*. Вип. 1. Київ, 1991. – С. 44–54.
15. Експозиції // Національний музей історії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nmiu.org/exposition> (дата звернення: 30.03.2022).
16. What's in a name? The reactions to Icom's proposed museum definition show us what is really at stake // Museum Associations [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.museumassociation.org/museums-journal/opinion/2019/09/02092019-whats-in-a-name/#> (дата звернення: 30.03.2022).
17. Web Content Writing. Faculty and Staff Training. West Chester University [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wcupa.edu/infoservices/training/documents/courses/Specials/WebContentWriting_Handout.pdf (дата звернення: 30.03.2022).
18. Straus J. Capitalization Rules // The Blue Book of Grammar and Punctuation. 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ndu.edu.lb/Library/Assets/Files/WritingCenter/GrammarHandouts/1.10.pdf> (дата звернення: 30.03.2022).
19. Historical Museum // Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Historical_Museum (дата звернення: 30.03.2022).

Degtiarenko M. English nomination of the museums of Ukraine in the context of traditional onomastics of the world institutions of social memory

Summary. Translation and interpretation are issues in the margins of linguistics and translation studies. These questions also refer to all related professional fields. The article studies the generally recognized methods and techniques of the English nomination and translation of scientific terminology. The problem of the institutional naming of the organizations of social memory, local lore and tourism takes into account the nature of the expositions, legislative status of the organizations as well as the historical policy of the states. The names of the socio-cultural institutions reflect the most important global and local trends through history, economics, politics and worldview. The relevance of my research is due to the need for the correct English presentation of the Ukrainian historical institutions in the world. This research is a linguistic contrastive study of the English onomastics in translation studies and is the first attempt to shed light on the translation and interpretation of the names of the Ukrainian historical museums in English. The names of the national historical institutions of the world are analyzed, from Europe, Asia, Africa, North America and Australia. Among them there are those dedicated to the history of the peoples and communities that lived and inhabited the modern country's borders, and those dedicated to the formation and development of the ruling nation in current territory. The global trends in the translation and interpretation of the names of the institutions of social memory in English are illustrated both in the countries where English is a native language and those ones where it is either a state and/or foreign language. Among the analyzed names of the Ukrainian institutions, the historical museums with the "national" status, historical museums with the "state" status and regional historical museums are singled out. The examples of the official or institutionally approved English names of the organizations of socio-cultural memory are given. The article also provides suggestions for the organic English nomination options of the names of the institutions of social memory, local history and tourism in Ukraine.

Key words: museum, museums of Ukraine, historical museum, English nomination, translation to English.

*Ковтун О. В.,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземної філології
Національного авіаційного університету*

*Гармаш Т. А.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології
Національного авіаційного університету*

*Хайдарі Н. І.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології
Національного авіаційного університету*

ВІДТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕКСТУ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА ПРИКЛАДІ НОВЕЛІСТИКИ О. ГЕНРІ)

Анотація. У статті окреслено лінгвостилістичні засоби і композиційні риси, що забезпечують жанрову своєрідність новел О. Генрі та особливості їх відтворення українською мовою, оскільки зазначена проблема досі залишається відкритою. Під новелою розуміємо невеликий за обсягом прозовий епічний твір про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом. Здебільшого новела фокусується на одній події; має одну сюжетну лінію і незначну кількість персонажів, події в ній розгортаються в одному місці впродовж короткого проміжку часу. Використання саме такого жанру в американській літературі уможливило опис подій, національного колориту та особливості характеру героїв. Новели О. Генрі добре відомі чудовими неочікуваними фіналами, грою слів і дотепністю, а лексика і синтаксис у новелах автора є основою для вираження авторського світогляду.

До лінгвостилістичних засобів, що домінують у новелах О. Генрі, належать: надмірне використання стилістично маркованих слів (книжних і просторічних слів, сленгізмів, архаїзмів, діалектних слів, фразеологічних одиниць та ін.); застосування метафори, метонімії, порівнянь, епітетів тощо. З'ясовано, що для стилю О. Генрі характерне поєднання нейтральних слів з піднесеними або розмовно-грубими; індивідуалізація мовлення персонажів; використання фразеологізмів і оцінної лексики; гра слів; використання метафори, метонімії, порівняння, епітетів, гіперболи, антитези, іронії.

Дослідження підтвердило, що відтворення жанрової своєрідності новел О. Генрі українською мовою здебільшого відбувається шляхом застосування перекладачами тих самих лінгвостилістичних засобів, що були використані з цією метою в оригіналі (близько 65%). У випадку неможливості використання аналогічних стилістичних прийомів, перекладачі вдаються до перекладацьких

трансформацій (лексичних, граматичних, комплексних лексико-граматичних і лексико-семантичних замінів).

Ключові слова: новела, переклад, лінгвостилістичні засоби, жанрова своєрідність, ефект комічного, трансформації.

Постановка проблеми. Питання адекватного відображення жанрової своєрідності літературного твору в перекладі завжди були дискусійними. Оскільки жанр пов'язаний зі стилем, який як система охоплює всі аспекти мови, відтворення в перекладі його особливостей вимагає значних зусиль і пов'язане з цілою низкою труднощів. Літературні твори вбирають в себе накопичений століттями інтелектуальний потенціал нації та вказують на унікальний ідіостиль кожного письменника, який становить надзвичайну складність для перекладача художньої літератури. Особливо це стосується творів комічної спрямованості, у яких самобутнє почуття гумору, тонка авторська іронія та веселий народний сміх не завжди адекватно зберігаються в текстах перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвостилістика творів О. Генрі неодноразово привертала увагу дослідників. Серед наукових доробків, присвячених цій проблематиці знаходимо праці таких авторів: Ф. Золотаревська [1], В. Самохвалова [2], І. Мисоченко [3] та ін.

Не зважаючи на те, що полеміка про сутність комізму як про предмет літератури і лінгвістики сягає ще часів античності, проблеми відтворення комічного в перекладі й досі привертують увагу дослідників перекладацької віхи науки. Серед сучасних досліджень, що ставили на меті знайти найбільш ефективні способи відтворення комічного в перекладах варті уваги роботи Дж. Вандаеля [4], О. Жука [5], Р. Колесника [6], О. Соделя [7], І. Феллаур-Ленц [8] та ін.

Однак досі наявна необхідність проведення перекладознавчих досліджень у сфері відтворення комічного, зокрема подальшого вивчення лінгвостилістичних засобів творення комічного, властивих окремим авторам та їх творам, у перекладі.

Загальновідомо, що втрата комічного у перекладах текстів із чіткою авторською інтенцією на комічне робить переклад більш неадекватним, аніж навіть втрата певного елемента чи форми.

Мета статті – з'ясувати природу лінгвостилістичних засобів, що створюють жанрову своєрідність новели, і способів їх відтворення українською (на матеріалі новел О. Генрі у перекладах Ю. Іванова, О. Логвиненка, М. Дмитренка, В. Мусієнка, М. Рябова, М. Тупайло, Т. Тихонова).

Виклад основного матеріалу. Новелістика О. Генрі – це особлива сторінка в історії американської та світової літератури, тому що, як зазначає Л. Лисенко, саме цей письменник “вперше наблизив повсякденне життя до читачів, показавши, що в ньому поєднуються і трагедія, і комедія, що люди, як актори в театрі, залежать від великого режисера – долі, і що, коли вони нарешті знімають свої маски, їм відкриваються високі духовні цінності та справжній смисл буття” [9, с. 341].

Лексичний склад оповідань О. Генрі охоплює загальнолітературні, розмовні, просторічні висловлювання, діалектизми, сленг, що повідомляють читачеві про соціальний стан героїв. Ці вирази наділені хитромудрою дотепністю, але при цьому надають розповіді достовірності події (*to be about to die* – помирати, а *crack on a head* – давати ляпаса, *nix cum rous* – з боку колесо до воза, *to blow in one's money* – продувати гроші, *to snap one's fingers* – показати дулю). Використання літературної мови у контрасті з розмовною лексикою порушує цілісний зміст оповідань, натомість створює комічний ефект і виконує відповідну стилістичну функцію – функцію впливу.

Для стилю О. Генрі характерне поєднання нейтральних слів з піднесеними або розмовно-грубими, що завжди створює бажаний ефект, як от: *On the sidewalk Soapy began to yell drunken gibberish at the top of his harsh voice. He danced, howled, raved, and otherwise disturbed the welkin.* Так описує О. Генрі нову спробу бродяги Сопі привернути до себе увагу поліцейського. З синонімічного ряду *sky – welkin – heaven* письменник вибирає поетичний архаїзм *welkin*, який у поєднанні зі словами розмовної лексики *to yell, to hawl* і словосполученням *drunken gibberish* надає висловам іронічну інтонацію. Таким чином, вибір слів у письменника завжди мотивований ідейно-художнім завданням твору.

Діалогічні вкраплення виконують не тільки логіко-інформаційну, але й експресивну функцію. Найчастіше автор у діалозі відображає соціальний статус героя, його емоційний стан, ставлення до предмету розмови, отже, діалог насичений різноманітною лексикою – жаргонізмами, сленгізмами, колоквіалізмами, що активно беруть участь у створенні мовної поведінки і, тим самим, мовного портрета персонажів [5]. Особливу емоційність текстам оповідань О. Генрі надають фразеологізми і оцінна лексика, значне місце серед яких займають компаративні одиниці. Дуже важливо, що при цьому такі мовні засоби зовсім не виявляються в художньому тексті чужорідними: їх вживання задано художнім задумом письменника, системою образних засобів кожного цілого твору. На лексичному рівні метафори, метонімії, порівняння, епітети істотно розширюють семантичні можливості слова [3].

Метафори О. Генрі різноманітні: окремі слова, словосполучення, цілі речення (*a disturber of the piano keys* – порушник фортепіанних клавіш, *demon rum* – віскі, *great Cotham* – великий Гот-Хем, *It did not exactly beggar description, but it certainly had that word on the look-out for the mendicancy squad*).

Авторські порівняння є одним із продуктивних способів впливу на читача (*On Broadway, Raggles, successful suitor of many cities, stood bashful, like any country swain. Even in the shadowed hansom her eyes shone like stars at night*).

Епітети виражають індивідуально-оцінне ставлення автора до предмета думки (*But this grim, abject, specious, subservient, burr-like wreck of a man would not be shaken off. Silent, grim, colossal, the big city has ever stood against its revilers*).

Такі виразні засоби стилю письменника, як гіпербола, антитеза, збагачують мову автора, роблять її більш виразною. Архаїзми, історизми підкреслюють історичний колорит.

Синтаксичні особливості ідіостилю О. Генрі також грають важливу роль у створенні експресії у новелах письменника. Численні повтори дозволяють читачеві загострити увагу на певній деталі. Звернення, спонукальні речення створюють ілюзію безпосереднього спілкування. Однорідні члени формують більш повну картину подій, персонажів. Прийом градації, що полягає в додаванні все нових ознак, фактів, явищ, сприяє посиленню прагматичного потенціалу тексту оповідань.

Таким чином, лексика і синтаксис у новелах О. Генрі є основою для вираження авторського світогляду. Специфіка індивідуального стилю О. Генрі відбивається в його умінні комплексно використовувати різні образотворчі засоби і вміло їх варіювати для створення емоційної оцінки, посилення суб'єктивної модальності тексту, прагматичного потенціалу художнього мовлення, комічного ефекту.

Вивчення творів цього автора дозволяє окреслити характерні особливості новели як жанру малої форми, висвітлити специфіку категорії комічного як конституційного елементу новели, а також розглянути перекладацькі трансформації як інструмент відтворення комічного в новелі.

Важливим є вивчення способів перекладу мовних засобів комічного і їх критичний аналіз, що, поза сумнівом, сприяє більш глибокому, всебічному пізнанню оригіналу, художніх цінностей народу і, врешті, розумінню його менталітету через художню культуру. Оскільки стиль як система охоплює всі аспекти мови, то передача в перекладі комічного вимагає великих зусиль і пов'язана з цілою низкою труднощів.

Однією з найбільш характерних рис новел О. Генрі є **іронія**. Для вираження іронії в стилістиці існує спеціальний прийом – **антифразис**, сутність якого полягає в невідповідності значення слова контексту його вживання. Мовні засоби для вираження іронії у О. Генрі дуже багаті і різноманітні. Досить часто в якості антифразису використовується слово, наприклад:

Which instigates the moral reflection that life is made up of sobs, sniffles, and smiles, with sniffles predominating (“*The Gift of the Magi*”) [54]. – З цього маємо дійти повчального висновку, що життя складається з сліз, зітхань, усмішок, причому зітхання переважають (“*Дари волхвів*”) [10].

Як бачимо з прикладу, номінативне значення та узуальна оцінка, що реалізовані іменником *smiles* – посмішки, перебуває в повному протиріччі з номінативним значенням і узуальною оцінкою, що реалізовані іменниками *sobs* – сльози і *sniffles* – зітхання. Причому в контексті негативна оцінка реалізована переважанням лексичних одиниць *sobs* – сльози, *sniffles* – зітхання, номінативне значення яких висловлює негативну оцінку. Іронічний образ актуалізується в межах контексту одного речення на лексико-семантичному рівні. Як бачимо в перекладі використано **словникові відповідники**, оскільки

досягнення комічного ефекту за рахунок застосування антифразису в цьому реченні було цілком можливим.

У наступному прикладі засобом, завдяки якому досягається ефект комічного, є **розгорнуте мовлення героя**.

Наведемо приклад, комічне в якому також засновується на розгорнутому мовленні героя:

New Yorkers can be worked easier than a blue rose on a tidy. The only thing that bothers me is I know I'll break the cigars in my vest pocket when I get my clothes all full of twenties ("Babes in the Jungle") [11]. – *Обчухрати нью-йоркців легше, ніж вишити на дитячому слинявчику голубу троянду. Мене тільки одне турбує: щоб не поламати сигар, коли кишені будуть напхані двадцятками ("Немовлята в джунглях")* [10].

Очевидно, що в перекладі засновано таку лексико-граматичну трансформацію, як **антонімічний переклад**, коли відбувається заміна стверджувальної форми в оригіналі на негативну форму в перекладі або, навпаки, негативної на стверджувальну.

Дуже часто засобами, що конструюють контекст і визначають його оцінне поле, виступають в новелах різні тропи, в цьому випадку оцінка також створюється імпліцитно. Серед тропів улюбленим прийомом О. Генрі є **метафора**.

Розглянемо такий приклад:

So, I gets on my bronc and pushes the wind for Uncle Emsley Telfair's store at the Pimienta Crossing on the Nueces ("The pimienta pancakes") [11]. – *Отож я сідаю на свого малюка і лечу до крамниці дядечка Емслі Телфера, що примостилась на Пімієнській переправі через Нуесес ("Пімієнські млинці")* [10].

Як бачимо, і автор, і перекладач вдалися до такого лінгвостилістичного засобу, як метафора. У перекладі спостерігаємо застосування трансформації **контекстуальної заміни**.

Гумористичний ефект **зевгми** заснований на суперечності між подібністю синтаксичної структури утворених таким чином сполучень і їх семантичною різноманітністю. Підхід до перекладу зевгми зумовлений тим, що в українській мові на відміну від англійської, зевгма є різким порушенням літературної норми і зустрічається вкрай рідко. Розглянемо такий приклад.

'No one,' said I, 'whom I have ever known knows as well as you do how to place properly belt buckles, semi-colons, hotel guests, and hairpins ("The pimienta pancakes") [11]. – *Я не знаю нікого, – відповів я, – хто вмів би краще вас поставити на місце кому і постоляцьів у готелі ("Пімієнські млинці")* [10].

У наведеному прикладі дієслово *to place* реалізується в чотирьох різних значеннях: застібати реміні, бути грамотним, розміщувати гостей і робити зачіску. Таким чином, дієслово вжито як у прямому, так і в переносному значенні в рамках одного речення, що надає тексту очевидний гумористичний ефект. У перекладі також застосовано лексичний стилістичний прийом зевгма, проте перекладач через лексичні особливості української мови мусив добігати такої трансформації як **вилучення**, зокрема було вилучено такі елементи вихідного речення, як *to place properly belt buckles, ... and hairpins*.

Використовуючи образне **порівняння**, можна схарактеризувати один об'єкт, зіставляючи його з іншим об'єктом, що належить до цілком протилежного семантичного класу.

William Pry was the first on the spot. He was an expert at such gatherings. With an expression of intense happiness on his features, he stood over the victim of the accident, listening to his groans as if to the sweetest music ("A Comedy in Rubber") [11]. – *Уільям Прай примчав на місце події першим. Він був знавець у таких*

видовищах. Сяючи від радості, він стояв над жертвою нещасливого випадку і слухав її стогін, мов найсолідішу музику ("Комедія цікавості") [10].

Варто зауважити, що **фразеологізми, сленг та просторіччя** теж зустрічаються у багатьох творах О. Генрі, оскільки з їх допомогою автор характеризує героїв своїх новел, а також описує події, що розгортаються у творі.

У дослідженні було з'ясовано, що створення ефекту комічного досягається за допомогою так званого **вклинювання** – уведення між початковим і кінцевим компонентами фразеологізму якого-небудь оказіонального елемента. Для О. Генрі найбільш характерним є вклинювання якогось одного слова, як у такому прикладі:

It was out in Arkansas I made the wrong turn at a crossroad, and drives into this town of Peavine by mistake ("The Man Higher up") [11]. – *На одному перехресті я звернув не туди, куди треба, і помилково потрапив у містечко Півайн ("Хто вище?")* [10].

Актуалізація ефекту комічного відбувається в межах контексту одного речення на лексико-семантичному рівні. Цей ефект досягається на сюжетно композиційному рівні, який представляє читачеві опис однієї з життєвих ситуацій знаменитого злодюжки, який став на "невірний шлях". У перекладі бачимо використання трансформації **експлікації**, елемент *the wrong*, що був "вклинений" О. Генрі у фразеологізм *make a turn*, відтворено описовим шляхом *не туди, куди треба*.

У структуру фразеологізму може вклинитися компонент іншого фразеологізму, наприклад:

'When me and Bill Basset was left alone I did a little sleight-of-mind turn in my head with a trade secret at the end of it' ("The Man Higher up") [11]. – *Коли я залишився з Біллом Басетом наодинці, мені прийшла в голову одна комбінація, яка містила в собі маленьку таємницю ("Хто вище?")* [10].

У цьому прикладі жартуючи над невдалими злодійськими комбінаціями головних героїв оповідання "Хто вище?", О. Генрі використовує два фразеологізми *to do a little turn in one's head* – приходити в голову і *sleight-of-mind* – думка, комбінація, причому другий фразеологізм є компонентом першого. комічний образ актуалізується в межах одного речення на лексико-семантичному рівні. В перекладі спостерігаємо **контекстуальну заміну** – фразеологізм *sleight-of-mind* було відтворено словом *комбінація*, яке в цьому контексті є цілком доречним, бо більш влучно відображає "хитрі" наміри мовця.

Оновлення фразеологізмів може відбуватися шляхом **додавання оказіональних компонентів: слів, словосполучень, речень**. Цей прийом знаходить широке застосування в новелах О. Генрі. Так, у наступному реченні О. Генрі використовує фразеологізм *to give smth for smth* – давати що-небудь за що-небудь, що не несе ніякого експресивного навантаження, але оновлює образність цієї одиниці шляхом додавання цілого речення, яке має більш конкретний зміст:

I told Bill Basset once more to put his money in his pocket. I had never had the respect for burglary that some people have. I always gave something for the money I took, even if it was only some little trifle for a souvenir to remind 'em not to get caught again ("The Man Higher up") [11]. – *Я знову кажу Біллу Бассету, щоб він сховав свої гроші в кишеню. Я ніколи не виявляв до крадіжки зі зломом тієї поваги, яку дехто виявляє до неї. Я ніколи не брав з людей гроші задарма, завжди давав їм що-небудь нато-*

мість – маленький дріб'язковий сувенір, хоча б для того, щоб навчити їх не потрапляти в друге ("Хто вище?") [10].

У перекладі, як бачимо, дещо змінено вихідну конструкцію, спостерігаємо застосування трансформації **перестановки** та **антонімічного перекладу**.

Наведемо інші приклади, де комічне досягається О. Генрі завдяки використанню фразеологізмів.

Have I been sodded down with Johnson grass by a pink-eyed snoozer, or what? ("The pimienta pancakes") [11]. – *Мабуть, цей червоноокий лайдак нагодував мене якоюсь блекотою, як ти гадаєш? ("Пімієнські млинці")* [10].

... what was all this zizzaroola he gives me about pancakes? ("The pimienta pancakes") [11]. – *А що ж він мені спаземі на вуха вішав про якісь млинці? ("Пімієнські млинці")* [10].

Висновки. Отже, новела – це невелике оповідання, часто з гумористичним чи сатиричним забарвленням, що передавало "новини дня". Стрімкого розвитку такий жанр набув в кінці XIX ст. Використання саме такого жанру в американській літературі дозволяло точніше описувати події, національний колорит та особливості характеру героїв. Оскільки для новели характерна парадоксальність, у ній завжди має місце сатиричний чи комічний пафос, іноді він набирає драматичного, а то й трагічного відтінку.

Новелам О. Генрі притаманна іронічність, динамічність, структурність та витончений авторський стиль. Комічна новела О. Генрі за рахунок своєї стислості рясніє різноманітними стилістичними, експресивними засобами. Вивчення творів цього автора дозволяє окреслити характерні особливості новели як жанру малої форми, висвітлити специфіку категорії комічного як конституційного елементу новели, а також розглянути перекладацькі трансформації як інструмент відтворення комічного в новелі.

Лінгвостилістичні особливості новел О. Генрі реалізуються у широкому використанні сленгу, просторічних слів та зниженої лексики. Сленгові вирази відрізняються від нейтральної лексики літературного стандарту етико-стилістичною зниженістю різної якості: від жартівливо-іронічної, невимушеної експресії повсякденного спілкування до нищівної експресії і різко негативної емоційної оцінки при фамільярому спілкуванні.

При відтворенні лінгвостилістичних ознак новел О. Генрі українською мовою перекладачі вдаються до низки перекладацьких перетворень: 1) при перекладі власних назв і географічних назв перекладачі користуються транслітерацією, враховуючи при цьому історичні традиції вимови імен та назв; 2) замінюють одні фразеологізми іншими, що мають той самий ефект; 3) вилучають те, що може видатися надлишковим у перекладі, або вводять пояснювальні слова, якщо без них певне місце в перекладі залишилося б незрозумілим читачеві; 4) речення часто перебудовуються відповідно до синтаксису української мови, жодне бажання зберегти граматичні конструкції або стилістичні прийоми оригіналу не можуть служити виправданням порушень норм мови, якою здійснюється переклад; 5) частотною у відтворенні новел є трансформація лексико-семантичної заміни; 6) переклад новел супроводжується застосуванням граматичних трансформацій, з-поміж яких найбільш частотними є трансформації заміни частини мови, заміни члена речення, заміни типу речення, об'єднання і членування речень.

Література:

1. Золотаревская Ф. О. Генри и его новеллы / Ф. О. Золотаревская // О. Генри. Избранные произведения. М. : Правда, 1991. С. 3–11.
2. Самохвалова В. И. Творчество О. Генри : дисс. ... канд. филол. наук: 10.03.01 / В. И. Самохвалова. М., 1973. 176 с.
3. Мысоченко И. Ю. Способы структурно-семантического обновления фразеологизмов (на примере использования комического образа в произведениях О. Генри) / И. Ю. Мысоченко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://e-koncept.ru/2014/54753.htm> (дата звернення: 04.02.2022).
4. Vandaele J. Introduction: (Re-)Constructing Humour: Meanings and Means. Translating Humour. Manchester : St. Jerome Publishing. 2002. P. 149–170.
5. Жук Е. Е. Особенности изучения языковых средств комического и их перевода (на примере произведений О. Генри и П. Г. Вудхауса) / Е. Е. Жук [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://e-koncept.ru/2014/54754.htm> (дата звернення: 25.01.2022).
6. Колесник Р. С. Відтворення комічного у художньому перекладі (на матеріалі перекладів творів німецькомовних авторів XX століття). Київ, 2011. 259 с.
7. Содель О. С. Застосування лексико-семантичних перекладацьких трансформацій як способів відтворення семантичних особливостей англійськомовних анекдотів. Інтернаука. 2018. № 16 (56). С. 22–34.
8. Fehlauer-Lenz I. Von der übersetzten Ironie zur ironischen Übersetzung : Diss. ... Dr. phil. / Ingrid Fehlauer-Lenz. – Halle-Wittenberg : Martin-Luther-Universität, 2008. 339 S.
9. Лисенко Л. Новела О. Генрі в американській літературній традиції (до 150-річчя з дня народження видатного американського письменника) / Л. Лисенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/handle/123456789/755> (дата звернення: 24.01.2022).
10. Генрі О. Останній листок: Оповідання / О. Генрі: переклад з англ. Ю. Іванов, О. Логвиненко, М. Дмитренко, В. Мусієнко, М. Рябова, М. Тупайло, Т. Тихонова. К. : Молодь, 1983. 224 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ae-lib.org.ua/texts/ohenry_stories_ua.htm (дата звернення: 15.01.2022).
11. Henry O. Selected Stories / O. Henry. – М. : Progress Publishers, 1977. – 376 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.online-literature.com/o_henry/ (дата звернення: 20.01.2022).

Kovtun O., Harmash T., Khaidari N. Rendering comic potential of the text in artistic translation (based on novelistics by O. Henry)

The article outlines the linguistic and stylistic means and compositional features that ensure the genre originality of O. Henry's short stories and the peculiarities of their rendering in the Ukrainian language, as this issue is still open. A short story is a small volume of epic prose about an unusual life event with an unexpected ending. For the most part, the novel focuses on one event; has one story line and a small number of characters, the events in it unfold in one place for a short period of time. The use of this genre in American literature makes it possible to describe events, national colors and character traits of heroes. O. Henry's short stories are well known for their wonderful unexpected endings, play on words, vocabulary and syntax in the author's short stories are the basis for expressing the author's worldview.

Linguistic and stylistic means that dominate in O. Henry's short stories include: excessive use of stylistically marked words (bookish words and colloquialisms, slangisms, archaisms, dialect words, phraseological units, etc.); use of metaphors, metonymy, comparisons, epithets, etc. It has been found that O. Henry's style is characterized

by a combination of neutral words with sophisticated or colloquial ones, which always creates the desired effect. A defining feature of O. Henry's short stories is their comic effect, which is achieved through the use of a number of linguistic and stylistic means, among them: the combination of neutral words with sophisticated or colloquially rude; individualization of speech of characters; use of phraseology and evaluative vocabulary; play on words; use of metaphor, metonymy, comparison, epithets, hyperbole, antithesis, irony, etc.

The study confirmed that the reproduction of the genre originality of O. Henry's short stories in the Ukrainian language is mostly done by translators using the same linguistic and stylistic means that were used for this purpose in the source language (about 65 %). If it is impossible to use similar stylistic devices, translators resort to translation transformations (lexical, grammatical, complex lexical and grammatical and lexical-semantic substitutions).

Key words: short story, translation, linguistic and stylistic means, genre originality, comic effect, transformation.

Крайняк Л. К.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету*

Дуда О. І.,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету*

П'ятничка Т. В.,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету*

Рибіна Н. В.,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету*

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ СТРАТЕГІЇ

Анотація. Запропонована стаття присвячена виявленню мовних особливостей перекладу текстів англійської економічної літератури українською мовою, обґрунтуванню вибору перекладацької стратегії особливостями цього типу дискурсу. У дослідженні запропонована авторська дефініція поняття “економічного дискурсу”, якою визначається такий тип дискурсу, під час розгортання якого здійснюється процес мовлення на основі певних економічних ідей. У роботі здійснена спроба класифікації англомовного економічного дискурсу, як комплексного явища і родового поняття за інституційною та жанровою ознаками: дискурс у сфері страхування, податків, банківська сфера (за інституційною ознакою); дискурс пересічного громадянина у розмові на економічну тему та керівника фірми (за ознакою протиставлення персональний-інституційний дискурс); дискурс газетної статті на економічну тему, дисертації з економіки, наукової економічної аналітики (за жанровою ознакою). Аналіз сучасного розуміння економічного дискурсу дозволив виділити такі його особливості: складність та неоднорідність структури (основні комунікативно-мовленнєві сфери представлені професійною економічною діяльністю, на периферії знаходиться непрофесійна економічна діяльність); різноманітність учасників комунікації (вчені, спеціалісти, фінансисти, банківські працівники, біржові маклери, нефакхівці тощо); різноманітність ситуацій професійного спілкування. Тексти економічного дискурсу позбавлені суб'єктивної емоційності, їх основні якості – об'єктивність, логічність, доступність, узагальненість, абстрактний характер. Загальноприйнята стилістична характеристика тексту економічного дискурсу – його стандартизованість, тобто вибір запропонованого для даних умов комунікації клішованого мовного варіанту. Основна його особливість лексичного рівня – активне використання термінів. Виокремлено основну особливість стратегії перекладу тексту економічного дискурсу (обу-

мовлену об'єктивними та суб'єктивними факторами) – відтворення перекладачем вихідної моделі знання на базі інтерпретації та розуміння особливостей економічного концепту наукового і галузевого знання у вихідному тексті. Доведено, що основне завдання перекладача у виборі перекладацької стратегії під час перекладу тексту економічного дискурсу – це найбільш повна передача інформації, що міститься в ньому, та досягнення максимально можливої еквівалентності.

Ключові слова: економічний дискурс, перекладацька стратегія, еквівалентність, особливості економічного тексту, спеціальна теорія перекладу.

Постановка проблеми. В результаті розвитку міжнародних контактів на всіх рівнях та завдяки їхній зростаючій інтенсивності, перекладацька діяльність у всіх своїх різновидах набула небаченого раніше розмаху. Науково-технічний прогрес, що охоплює нові галузі життя, міжнародне співробітництво у різних сферах, очікуваний демографічний вибух та інші найважливіші явища цивілізації призводять до небаченого раніше розвитку різноманітних контактів, як між державами, так і між іншомовними спільнотами людей. За таких умов надзвичайно зростає роль перекладу як, обслуговуючого чинника економічних, суспільно-політичних, наукових, культурно-естетичних та інших відносин народів.

Аналіз попередніх досліджень. Як відомо, перекладознавство охоплює низку основних розділів – загальну теорію перекладу, часткові теорії перекладу, спеціальні теорії перекладу, історію перекладацької діяльності, критику перекладу, перекладацьку лексикографію, дидактику перекладу (методика навчання перекладу) [1; 2; 3]. Загальна теорія перекладу – розділ лінгвістичної теорії перекладу, що вивчає найбільш загальні лінгвістичні закономірності перекладу незалежно від особли-

востей конкретної пари мов, способу перекладу та конкретних особливостей акту перекладу. Положення загальної теорії перекладу стосуються всіх перекладів в принципі. Вона надає теоретичне обґрунтування і визначає основні поняття часткових і спеціальних теорій перекладу [4, с. 3–6].

Вітчизняна та зарубіжна перекладацька думка ґрунтується на засадах того, що загальна теорія перекладу займається перекладацькими універсалами, тобто явищами і категоріями, які властиві всім видам перекладу [5; 6; 7; 8]. Часткові теорії перекладу вивчають лінгвістичні аспекти перекладу в рамках двох конкретних мов. Спеціальні теорії перекладу розкривають особливості процесу перекладу текстів різних типів і жанрів, а також вплив на характер цього процесу мовленнєвих форм і умов виконання перекладу [9, с. 10]. Загальна теорія перекладу дає теоретичне обґрунтування та визначає основні поняття часткових та спеціальних теорій перекладу. Часткові та спеціальні теорії перекладу конкретизують положення загальної теорії перекладу стосовно окремих типів та видів перекладу [10; 11; 12].

До спеціального перекладу, поруч із військовим, юридичним, технічним і науковим, належить і економічний переклад, потреба у якому різко зростає останнім часом. Як область практичної мовної та мовленнєвої діяльності економічний переклад є одним із видів спеціального перекладу, об'єктом якого є різноманітні економічні матеріали, що використовуються для перекладу – різні за жанрами, стилями та функціями. Тому перекладачеві необхідно знати галузеві особливості економічного дискурсу, в межах якого він перекладає, позаяк будь-яка сфера цього дискурсу (банківська, фінансова, ринок цінних паперів, тощо) визначає підхід та вимогу до перекладу, впливає на вибір його прийомів та визначення ступеня еквівалентності перекладу оригіналу. Цілі та завдання перекладача виявляються різними залежно від жанрових та стилістичних особливостей текстів економічного дискурсу [12, с. 100–103].

В. М. Комісарів зазначає, що, по-перше, сама собою належність оригіналу до особливого дискурсу може впливати на характер перекладацького процесу і вимагати від перекладача застосування спеціальних методів і прийомів. По-друге, орієнтованість на подібний оригінал може визначати стилістичні характеристики тексту перекладу, а, отже, необхідність вибору таких мовних засобів, які характеризують аналогічний дискурс вже в мові перекладу, і, нарешті, в результаті взаємодії цих двох факторів можуть виявлятися власне перекладацькі особливості, пов'язані як із загальними рисами та відмінностями між мовними ознаками аналогічних дискурсів у вихідній мові та мові перекладу, так і з особливими умовами та завданнями перекладацького процесу цього типу [13, с. 246]. Іншими словами, спеціальна теорія перекладу вивчає вплив на процес перекладу мовних особливостей певного дискурсу у вихідній мові, аналогічного йому дискурсу у мові та культурі перекладу та взаємодію цих двох мовних явищ.

Актуальність вибору теми нашого дослідження полягає в тому, що теорія спеціального економічного перекладу, незважаючи на інтерес до неї в останні роки, залишається малодослідженою, проте дуже важливою. Практична значущість роботи полягає у можливому використанні результатів дослідження під час перекладу англійської економічної літератури українською мовою.

Мета нашої розвідки – виявити мовні особливості перекладу текстів англійської економічної літератури українською мовою, здійснити класифікацію англійськомовного економічного дискурсу, як родового поняття, обґрунтувати вибір перекладацької стратегії особливостями цього типу дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Спеціальна теорія перекладу поділяється на окремі підвиди перекладу за ознакою належності до певного дискурсу. Економічний переклад варто віднести до самостійного виду спеціального перекладу. Адже, незаперечність існування економічного дискурсу змушує замислитися про необхідність виділення особливої спеціальної теорії перекладу економічних текстів, оскільки такий переклад має свою виразну специфіку.

Під “дискурсом” у нашій роботі розуміється сукупність двох компонентів значення: динамічний процес мовної діяльності, вписаної в її соціальний контекст, та її результат (тобто текст) [14, с. 74]. Педагогічний, політичний, критичний, військовий, релігійний, науковий, навчальний, публіцистичний, рекламний та інші типи дискурсів найчастіше стають об'єктами лінгвістичних праць вітчизняних мовознавців [15; 16; 17; 18]. Оскільки об'єктом та темою дискурсу може бути будь-яка галузь людської діяльності, класифікаційний список має відкритий характер. Чільне місце у ньому займає економічний дискурс, який стрімко розвивається за останні роки.

Під поняттям “економічний дискурс” автори розуміють такий тип дискурсу, під час розгортання якого здійснюється процес мовлення на основі певних економічних ідей (наприклад, Bankruptcy, Fraud, Taxes). Змістовні аспекти економічного дискурсу актуалізуються такими базовими поняттями, як “товар”, “гроші”, “прибуток”, “ринок”, “інвестування”, “економіка”, “економічна діяльність” тощо. Як явище комплексне і як родове поняття, економічний дискурс може бути поділений на види за певною ознакою:

- дискурс у сфері страхування, податків, банківська сфера (за інституційною ознакою);
- дискурс пересічного громадянина у розмові на економічну тему та керівника фірми (за ознакою протиставлення персональний-інституціональний дискурс);
- дискурс газетної статті на економічну тему, дисертації з економіки, наукової економічної аналітики (за жанровою ознакою).

У нашій роботі економічний дискурс представлений насамперед текстами масової комунікації. Цей тип текстів належить до газетно-публіцистичного стилю і є пластом економічного дискурсу, що тяжіє до його ядра. Економіка пронизує всі сторони життя сучасної людини, і тому економічний дискурс охоплює тексти ділового листування, документи, презентації, газетно-журнальні статті на економічні теми, науково-популярну економічну аналітику. На підставі існування економічного дискурсу ми наголошуємо на необхідності виділення спеціальної теорії перекладу текстів економічного дискурсу, акцентуючи на тому, що переклад текстів даного типу має свою специфіку та свої особливості перекладу.

Аналіз сучасного розуміння економічного дискурсу дозволив виділити такі його особливості: складність та неоднорідність його структури (основні комунікативно-мовленнєві сфери представлені професійною економічною діяльністю, на периферії знаходиться непрофесійна економічна діяльність), різноманітність учасників комунікації (вчені, спеціалісти,

фінансисти, банківські працівники, біржові маклери, нефіхівці тощо), різноманітність ситуацій спілкування. Наукова та професійна економічна діяльність розрізняються цілями, предметом та умовами здійснення, які позначаються на текстоутворенні у даних сферах.

Інтегральними типологічними ознаками економічного дискурсу, на думку авторів, є:

- інформативність тексту та значна насиченість його галузевою лексикою, основну частину якої становлять економічні терміни;

- не завжди стандартна та послідовна манера викладу;
- домінування поєднань, ядром яких є іменник, особливо різних видів атрибутивних груп;

- широке використання метафор;
- розповсюдження фразеологічних еквівалентів загальнонаукових слів;

- наявність у текстах економічного дискурсу особливих ідіоматичних виразів та фразеологічних поєднань, які не вживаються або рідко вживаються у загальнолітературній мові;

- наявність деяких стилістичних відхилень від загальнолітературних норм, що подекуди є досить значними, а саме:

а) широке використання еліптичних конструкцій (скорочених, без артиклів), особливо в економічних документах, форма та зміст яких змінюються у незначній мірі (чеки, векселі, повідомлення, рішення, звіти);

б) наявність зворотів офіційного стилю у документах, що охоплюють загальні чи фінансові питання;

в) наявність скорочень, більшість із яких використовуються лише в економічних текстах та документах.

Тексти економічного дискурсу мають свої мовні особливості, вплив яких на результат і процес перекладу є значним. У першу чергу це лексико-граматичні особливості економічних матеріалів, де чільне місце займають термінологія і спеціальна лексика [19; 20]. Для успішного здійснення перекладу у розпорядженні перекладача є низка лексичних та лексико-семантичних трансформацій. На основі проведених досліджень можна дійти висновку, що домінуючим прийомом перекладу є калькування, тобто відтворення не звукового, а комбінаторного складу слова чи словосполучення, коли складові слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу. Наприклад: *economic growth* – економічне зростання, *global downturn* – глобальний економічний спад, *industrial production* – промислове виробництво, *gross domestic product* – внутрішній валовий продукт тощо. Часто зустрічається транслітерація: *export* – експорт. Транскрипція використовується у перекладі власних та інших назв: *Kaoru Yosano* – Каору Йосано, *Wall Street Journal* – Уолл-стріт джорнал. Прийом генералізації, тобто розширення значення одиниці мови, зустрічається дуже рідко під час перекладу економічних текстів, оскільки такі тексти ставлять за мету донести до читача певну інформацію з максимальною точністю та конкретністю. Конкретизація, тобто звуження вихідного значення також зустрічається в перекладі економічних текстів, наприклад, *manufacturing output* – не просто обсяги виробництва, а обсяги промислового виробництва. У текстах економічного дискурсу можливим є використання антонімічного перекладу, тобто заміна стверджувальної конструкції на негативну або навпаки: *It's coming, whatever governments do; but they can make it better or worse.* (Це буде, щоб уряди не робили, але вони можуть повернути ситуацію на краще чи на гірше).

Аналіз досліджуваного матеріалу показав, що також досить поширеними прийомами перекладу різножанрової галузевої літератури є такі, як додавання, вилучення, метонімічний переклад, компенсація, описовий переклад, тощо. Специфіка перекладу інформативних типів тексту описана спеціальною теорією перекладу, що вивчає три низки факторів, які необхідно враховувати, аналізуючи переклади цього типу [11, с. 25]. В. М. Комісарів зазначає, що “спеціальна теорія перекладу вивчає вплив на процес перекладу мовних особливостей певного функціонального стилю у вихідній мові, аналогічного йому функціонального стилю в мові перекладу і взаємодію цих двох рядів мовних явищ” [13, с. 71].

В рамках кожного функціонального стилю можна виділити мовні особливості, що впливають на переклад. Тексти економічного дискурсу позбавлені суб'єктивної емоційності, їх основні якості – об'єктивність, логічність, доступність, узагальненість, абстрактний характер. Загальноприйнята стилістична характеристика тексту економічного дискурсу – його стандартизованість, тобто вибір запропонованого для даних умов комунікації клішованого мовного варіанту. Основна його особливість лексичного рівня – активне використання термінів [20, с. 300]. Доперекладацький аналіз тексту неминуче призводить до вибору домінанти перекладу – основних елементів тексту оригіналу, які містять комунікативно значущу або релевантну інформацію, яку необхідно передати у перекладеному тексті. Ця домінанта залежить від переважаючої мовної функції тексту. Для передачі денотативної функції слід домагатися максимальної відповідності мові оригіналу з метою передачі інваріанта змісту з позицій вимоги перекладацької еквівалентності. Якщо провідна функція тексту – експресивна, перекладачу слід забезпечити адекватність його впливу на одержувача перекладу, тобто потрібно прагнути передавати як зміст, так і (образну) форму повідомлення. За неможливості передати мовну форму оригіналу часто доводиться вдаватися до стилістичної адаптації та навіть компенсації.

У всіх випадках задля передачі і денотативної, і експресивних функцій перекладач звертається до інтерпретації сенсу. Під час перекладу на четвертому та п'ятому рівнях перекладацької еквівалентності вираз сенсу в мовах є симетричним, тому в цих випадках використовуються готові відповідності. У перекладі на першому-третьому рівнях еквівалентності, у тому числі під час передачі стилістичних прийомів, перекладач вдається до інтерпретації, сприяє збереженню тотожності сенсу за допомогою структурно-сміслових перетворень.

Таким чином, ми можемо виділити таку особливість стратегії перекладу тексту економічного дискурсу (обумовлену об'єктивними та суб'єктивними факторами) – відтворення перекладачем вихідної моделі знання на базі інтерпретації та розуміння особливостей економічного концепту наукового і галузевого знання у вихідному тексті. Основне завдання перекладача у виборі цієї стратегії – найбільш повна передача інформації, що міститься в англійському економічному дискурсі та досягнення максимально можливої еквівалентності.

Висновки. Під поняттям “економічний дискурс” автори розуміють такий тип дискурсу, під час розгортання якого здійснюється процес мовлення на основі певних економічних ідей. Як явище комплексне і як родове поняття, економічний дискурс може бути поділений на види за певною ознакою: дискурс у сфері страхування, податків, банківська сфера (за інститу-

ційною ознакою); дискурс пересічного громадянина у розмові на економічну тему та керівника фірми (за ознакою протиставлення персональний-інституціональний дискурс); дискурс газетної статті на економічну тему, дисертації з економіки, наукової економічної аналітики (за жанровою ознакою). Аналіз сучасного розуміння економічного дискурсу дозволив виділити такі особливості: складність та неоднорідність його структури (основні комунікативно-мовленнєві сфери представлені професійною економічною діяльністю, на периферії знаходиться непрофесійна економічна діяльність); різноманітність учасників комунікації (вчені, спеціалісти, фінансисти, банківські працівники, біржові маклери, нефахівці тощо); різноманітність ситуацій професійного спілкування.

Основне завдання перекладача у виборі перекладацької стратегії під час перекладу тексту економічного дискурсу – найбільш повна передача інформації, що міститься в ньому, та досягнення максимально можливої еквівалентності.

Література:

- Агаркова Н. Э. Концепт “Деньги” как фрагмент английской языковой картины мира (на материале американского варианта английского языка) : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Иркутск, 2001. 171 с.
- Андрієнко Т. П. Стратегії і тактики перекладу: когнітивно-дискурсивний аспект (на матеріалі художнього перекладу з англійської мови на українську та російську) : монографія. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. 336 с.
- Бархударов Л. С. Язык и перевод. М. : “Просвещение”, 1975. 354 с.
- Брандес М. П., Провоторов В. И. Предпереводческий анализ текста. Москва : НВИ-Тезаурус, 2001. 224 с.
- Виноградов В. С. Перевод: Общие и лексические вопросы. М. : Высшая школа, 1971. 240 с.
- Вуколова В. О. Translation as a Component of Intercultural Communication. Формула компетентності сучасного перекладача: матеріали VII Міжнародної науково-методичної конференції. Київ, 4 жовт. 2016 р. К. : НТУУ “КПІ”. С. 50–52.
- Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. М. : Наука, 1981. 336 с.
- Ерогова А. М. Теория и практика перевода экономических текстов с английского языка на русский. М. : Просвещение, 2021. 122 с.
- Карасик В. И. О типах дискурса. Языковая личность: институциональный и персональный дискурс / В. И. Карасик : сб. науч. тр. Волгоград : Перемена, 2000. С. 5–20.
- Кибрик А., Паршин П. О понятии дискурс. URL: <http://www.krugosvet.ru/articles/82/1008254/1008254a6.htm> (дата звернення: 15.11.2019).
- Кияк Т. Р., Д’яков А. С., Куделько З. Б. Основы терминотворения. Київ : Наукова думка, 2000. 206 с.
- Кланцакова А. Ю. Метафора в структуре экономического дискурса: опыт комплексного исследования (на материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Иркутск, 2003. 286 с.
- Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : учеб. пособие. М. : ЭТС, 2002. 424 с.
- Макконнелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика. М. : ИНФРА-М, 1999. 974 с.
- Михайленко О. А. Понятия “перекладацькі стратегії” як складова стратегічної компетенції. Педагогічні науки. Харків, 2014. Вип. 121. С. 148–154.
- Ніколаєва Т. М. Перекладацькі стратегії в англо-українському просторі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Київ, 2018. № 1. С. 110–115.
- Ольховська Н. С. Специфіки тексту та стратегії перекладу. URL: <http://nimfilm.dpu.mozello.com/vseukrainska-internetkonferencija/perekladoznavstvo/params/post/1338438/> (Дата звернення: 15.08.2021).
- Скороходько Е. Ф. Сучасна англійська термінологія. Київ : Український інститут лінгвістики і менеджменту, 2002. 76 с.
- Федоров А. Ф. Основы общей теории перевода. СПб. : Филология ТРИ, 2002. 323 с.
- Черноватий Л. М., Липко І. П. Співвідношення стратегій перекладу та рівня перекладацької компетентності майбутніх фахівців у галузі міжнародних відносин. URL: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1469 (дата звернення: 15.08.2021).

Krainiak L., Duda O., Piatnychka T., Rybina N. Economic discourse as a determinant of translation strategy

Summary. The proposed article is devoted to identifying the linguistic features of the translation of the English economic texts into Ukrainian, to justifying the choice of translation strategy by features of this type of discourse. The study proposes the author’s definition of the concept of “economic discourse”, which defines the type of discourse, during the development of which the process of speech is carried out on the basis of certain economic ideas. The paper attempts to classify the English economic discourse as a complex phenomenon and generic concept on institutional and genre grounds : discourse in the field of insurance, taxes, banking (on institutional grounds); the discourse of the average citizen in a conversation on an economic topic with the head of the firm (on the basis of personal-institutional discourse opposition); discourse of a newspaper article on an economic topic, dissertations in economics, scientific economic analytics (by genre reference). Analysis of the economic discourse modern understanding allowed to highlight its following features: complexity and heterogeneity of the structure (the main communicative and speech areas are represented by professional economic activity, there is non-professional economic activity on the periphery); diversity of communication participants (scientists, specialists, financiers, bank employees, stockbrokers, non-specialists, etc.); variety of professional communication situations. Economic discourse texts are devoid of subjective emotionality, their basic qualities are objectivity, logic, accessibility, generalization, abstract nature. The generally accepted stylistic characteristic of the economic discourse text is its standardization, that is the choice of the clichéd language variant proposed for these conditions of communication. Its main feature of the lexical level is the active use of terms. The strategy main feature of translating the economic discourse text (conditioned by objective and subjective factors) – the translator’s creation of the output model of knowledge on the basis of interpretation and understanding of economic concept peculiarities within scientific and industry knowledge in the output text, is highlighted in the paper. It has been proved that the main task of the translator in selecting the translator’s strategy for translating the text of economic discourse is the most complete transfer of information contained in it, and achieving the maximum possible equivalence.

Key words: economic discourse, translation strategy, equivalence, the economic text features, special theory of translation.

*Пушик Н. В.,**старший викладач кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Анотація. У даній статті наведено розуміння сутності художнього перекладу. Зазначено, що переклад художнього тексту, як і будь-який вид перекладу, має свої особливості і вимагає багато знань та праці. Він вирізняється своєю особливістю, містить велику кількість різних мовних засобів з усіма стилістичними особливостями, сенсом та іншими деталями. Більше того, перекладач художнього тексту повинен бути обережним, оскільки в художній літературі зазвичай трапляється гра слів, яка повинна бути перекладена належним чином, передаючи ідею автора. Зауважено, що деякі перекладачі стверджують, що переклад повинен відображати стиль оригіналу, а інші зазначають, що переклад повинен передавати стиль перекладача. У статті сформувано основні вимоги до перекладу художньої літератури. Виокремлено, що твори художньої літератури протиставляються текстам інших стилів якраз тим, що для них домінують художньо-естетична функція. Описано часті проблеми, які трапляються при перекладі художніх творів. Висвітлено ряд особливостей під час перекладу прози, віршів, п'єс, сатиричних творів та лірики. Наведено основні функції художнього перекладу творів та різноманітні особливості і риси художнього перекладу стосовно інших видів перекладу. Проаналізовано технічні способи, до яких вдається перекладач під час процесу перевираження та описано їх у порядку зростання перекладацьких проблем. Зазначено, що у художньому перекладі важливі такі речі як збереження форми, змісту, структури та естетичного впливу оригіналу. Наголошено, що переклад художнього тексту здійснюють професійні філологи з урахуванням усіх мовних особливостей. Підкреслено факт про те, що справжнє досягнення будь-якого перекладача полягає в тому, щоб залишатися невидимим в очах цільового одержувача, який сприймає отриманий текст як нову конструкцію, а не як продукт, який зазнав процесу трансформації.

Ключові слова: художній переклад, твір, особливості, вимоги, адекватність, хороший перекладач.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У мультикультурному суспільстві робота перекладача як міжкультурного посередника набуває особливого значення. Сьогодні перекладачі стали тими професіоналами, які здатні поєднати реалії різних культур в одне єдине ціле. Хороший перекладач в змозі адаптувати зміст, висловлений мовою оригіналу, до мови перекладу, яка сформована абсолютно іншою культурою. Цю роботу фахівець здійснює так, що читач не помічає, що він стикається з перекладом, а не з оригіналом твору. З цієї причини справжнє досягнення будь-якого перекладача полягає в тому, щоб залишатися невидимим в очах цільового одержувача, який сприймає отриманий текст як нову конструкцію, а не як продукт, який зазнав процесу трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми художнього перекладу досліджували багато науковців, що

свідчить про багатогранність цього процесу, а також про невичерпність його проблематики. Щодо аналізу сучасних досліджень та публікацій, тут варто виокремити таких лінгвістів як Р. Зорівчак, В. Карабан, Л. Коломієць, О. Чередниченко, Т. Кияк, О. Ребрій, М. Іваницька та ін. Великий внесок у розвиток перекладознавства здійснили М. Лукаш, М. Рильський, О. А. Галич, А. А. Реформатський, Т. М. Онопрієнко, В. Коптілов та багато інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність цієї роботи полягає у практичному та теоретичному зацікавленні труднощами перекладу художнього тексту, до яких належить не лише збереження форми і змісту, а й здатність перекладача до розуміння та відтворення стилю письменника.

Метою статті є аналіз важливості належного перекладу та визначення мовних труднощів, з якими зустрічається художній переклад.

Виклад основного матеріалу. Протягом багатьох років процес перекладу був об'єктом аналізу та вивчення з метою закладання основ теоретико-практичного апарату, який би розмежував роль усних та письмових перекладачів. Під перекладом розуміється адаптація висловлювання з однієї мови на іншу таким чином, щоб кінцеве повідомлення, поки воно не стане бажаним результатом, зазнало ряд різноманітних трансформацій при цьому не втративши зміст та стиль. Переклад – це відтворення не слів, а смислів словами автора. У більшості випадків практично неможливо зберегти фонетичну та граматично-синтаксичну мовну форму тексту, а те, що зазвичай передається з однієї мови на іншу, є прагматичним змістом, тобто ми передаємо значення смислів шляхом адаптації значених понять культури за допомогою іншомовних термінів. Ще важливо звернути увагу на те, що у багатьох мовах певне слово означає різні поняття і значення. (Н-д: іменник “реклама” значить “голосно кричати, вигукувати” і має на меті привертання уваги до чогось. В той час існує “реклама” та “рекламація”, що походять від латинського “reclamo” і означають “засудження, протест”) [1, с. 257].

Часто переклад розуміють як складний процес перетворення тексту з однієї мови на іншу, що означає вираження одного і того ж тексту знаками іншої мови. Беручи до уваги, що кожен знак має площину вираження та площину змісту, сутність перекладу можна описати як зміну елементів площини вираження, в той час поки площина змісту залишається постійною. Однією з основних проблем при перекладі є те, що зміст усього тексту не складається із суми значень його елементів. Зміст тексту становлять слова, які характеризуються денотативним, конотативним значенням та стилістичним посиленням, синтаксичними значеннями речень та висловлювань, більших за речення, надсегментарними елементами та лексико-се-

мантичними зв'язками між словами та словосполученнями. Художній переклад включає всі різноманітні жанри літератури: прозу, поезію, фольклор, літературознавство та публіцистику. У художніх текстах містяться дві основні текстові функції: ударна та естетична. Від того, як і в якій формі матеріалізується зміст, залежить естетична цінність продукту та рівень емоційного та експресивного впливу на читача. У художніх текстах використовуються одиниці та інструменти всіх стилів, але всі ці стильові елементи включаються в особливу літературну систему і набувають нової естетичної функції. Загалом літературні тексти поділяються на відповідні літературні жанри [2, с. 287]. Кожен жанр має свою функціональну специфіку. Незалежно від жанру тексту, основне завдання перекладача художніх текстів – передати художньо-естетичний зміст оригіналу, створити повноцінний художній текст мовою перекладу. Твори художньої літератури протиставляються текстам інших стилів якраз тим, що для них домінантною є художньо-естетична функція. Основна мета будь-якого художнього твору – досягнення естетичного впливу, створення художнього образу. Така естетична спрямованість відрізняє художнє мовлення від інших актів мовленнєвої комунікації, інформативний зміст яких є первинним, самостійним [3, с. 145].

Стиль є невід'ємною характеристикою кожного твору, результатом особистості світосприйняття та світорозуміння письменника, а також його емоційним станом на момент написання твору. Що стосується питання перекладу стилю з оригіналу то думки фахівців розходяться. Деякі перекладачі стверджують, що переклад повинен відображати стиль оригіналу, а інші зазначають, що переклад повинен передавати стиль перекладача.

Труднощі, які виникають при перекладі художнього тексту насамперед пов'язані з великою кількістю засобів вираження та понять, емоційним забарвленням, використанням застарілих виразів та архаїзмів, великою кількістю стилістичних засобів, які вживає автор. До найпоширеніших проблем, які часто виникають при перекладі відносяться – художні тексти не повинні перекладатися дослівно та не може існувати двох абсолютно однакових перекладів. Один перекладач намагається зберегти авторський стиль, в той час, коли інший – підкреслити синтаксичну структуру. Отже, перекладач повинен мати власний стиль, повинен бути письменником і мати добре розвинену творчу уяву;

- переклад фразеологічних одиниць, які пов'язані із недостатнім словниковим запасом самого перекладача та незнанням особливостей мови оригіналу твору;

- переклад гумору чи сатири. Речі, які видаються смішними англійською мовою, можуть бути зовсім не смішними в українському перекладі, а іноді навіть недоречними;

- збереження передачі культури епохи коли було написано твір. Тут неможливо обійтися без постійного розширення свого світогляду, оскільки текст може стосуватися певного періоду часу, який повинен передаватися при перекладі.

У художньому перекладі виділяють певні підвиди, які відрізняються між собою. До них відносять: переклад прози, поезії, п'єс, сатиричних творів, лірики, тощо. Переклад поезії є одним з найскладніших завдань для кожного перекладача, оскільки не існує еквівалента “один до одного” при порівнянні двох мов. Навіть якщо перекладачі володіють глибокими знаннями мови оригіналу, вони не зможуть створити копію тексту

оригіналу. Поезія покликана виражати емоції та торкатися почуттів слухачів чи читачів. Поети часто вдаються до різноманітних засобів, застосовують різноманітні мовні конструкції, ритму, рими, тону, тощо. Переклад поезії передбачає збереження рими, образної мови та загального тону оригіналу. Цього неможливо досягнути, якщо перекладач не має особливого таланту та самоаналізу. Деякі поетичні переклади, настільки глибокі й досконалі, що вважаються кращими за оригінал. Поезію варто перекладати тим, хто глибоко цікавиться нею і володіє поетичним почуттям та відчуттям, на додачу до володіння іншою мовою. Чимало проблем при перекладі поезії пов'язані з граматичною відмінністю між мовами. Граматичні правила, які є обов'язковими для прози не є обов'язковими для віршів, поети не дотримуються їх суворо, тому перекладачеві зазвичай дуже складно перекладати такі твори [4, с. 151–156].

Переклад сатиричних творів. Сатира – це літературний жанр, який як правило, має на меті викривати недоліки людини чи суспільства через сміх, де при формально позитивній оцінці криється осуд. Основною метою сатири часто є конструктивна соціальна критика, яка використовує дотепність як зброю. Загальною рисою сатири є сильна іронія або сарказм, які часто сповідають схвалення тих самих речей, які хоче передати сатирик. Сатира сьогодні зустрічається у багатьох художніх формах вираження, включаючи літературу, п'єси, коментарі та засоби масової інформації. Сатиричні твори відіграють важливу роль в історичному вивченні будь-якої культури чи суспільства. Перекладачі взагалі неохоче беруться перекладати сатиричні твори, оскільки вони є складним завданням. Сатиру можна легко ідентифікувати, тому що вона вимовляється в мовленні за допомогою тону, міміки мовця та способу висловлювання, хоча визначити сатиричний коментар з друкованого тексту, написаного в більш ранній період, безумовно, є проблемою. Отже, перекладачам сатиричного твору необхідно уважно читати не лише текст оригіналу, а й його критику. Критичний аналіз такого твору може дати натяки на наявність сатири в діалозі деяких персонажів та підкреслити наміри авторів та деталі вад, які критикуються.

Переклад текстів пісень. Переклад пісень є складним через збереження рими. Перекладач потребує найглибшого розуміння культур обох суспільств, пов'язаних з мовами-джерелом та мовами-перекладачами, коли має справу з текстом. Значна відмінність може спостерігатися під час аналізу перекладу з одного й того ж джерела, здійсненого різними людьми. Насправді хороша перекладацька робота потребує творчості перекладача.

Таким чином можна простежити, що окрім знань мови, розуміння культури та усвідомлення людських почуттів, компетентні перекладачі також повинні мати у собі творчі здібності.

Проаналізуємо технічні способи, до яких вдається перекладач під час процесу перевираження, описавши їх у порядку зростання перекладацьких проблем. Їх використовують як незалежно, так і в поєднанні, до того ж в залежності від характеру перекладу – прямий (буквальний) і непрямий [5, с. 31].

Найпростішим способом перекладу є запозичення. Воно дає змогу вирішити перекладацькі проблеми металінгвістичного характеру. Перекладач вдається до нього тоді, коли хоче досягнути певного стилістичного ефекту. Наприклад, щоб відтворити місцевий колорит, можна скористатися чужомовними термінами “долар”, коли йдеться про Америку, чи “текіла”,

якщо про Мексику та “лазанья” – про Італію, “хамон” – Іспанію, “круасан” – Францію і т. д.

Наступним способом є калькування. Калькування це особливе запозичення – через буквальный переклад елементів певної синтагми. Ми калькуємо вираз шляхом використання або синтаксичних структур мови перекладу, або ж структур чужої мови, додаючи до мови перекладу нові конструкції, наприклад, Science-fiction (букв. “наука-фантастика”).

Дослівний переклад означає перехід від вихідної мови до мови перекладу, що має наслідком створення правильного тексту; від перекладача вимагається лише дотримання основних норм мови. Найчастіше дослівний переклад застосовують у перекладі науковотехнічних чи спеціальних (військових, дипломатичних) текстів.

Транспозиція – перехід слова з однієї частини мови в іншу або використання однієї форми мови у функції іншої. Цей спосіб може застосовуватися як в межах однієї мови, так і при перекладі [6]. Вперше теорію транспозиції розробив Шарль Баллі. Пізніше цією проблемою. Займалися О. Есперсен, А. Селе. Вони досліджували окремі аспекти транспозиції під назвою “трансляція”.

Модуляція – це варіювання повідомлення. Цей спосіб використовують тоді, коли очевидно, що дослівний чи транспонований переклад дає граматично правильне висловлення, однак воно суперечить духу мови перекладу.

Еквіваленція – це коли обидва тексти (вихідний і текст перекладу) описують ту саму ситуацію, використовуючи, однак, абсолютно різні стилістичні і структурні засоби. Її класичний приклад спостерігаємо в такій ситуації: незграбна людина, забиваючи цвях, вдярає себе по пальцях – тоді українською вона скрикне “Ой”, а англійською – “Ouch”.

Адаптація – тип перекладу з домінуючою прагматичною настановою та орієнтацією на стереотипи очікування носіїв мови-реципієнта та його культури. Цей спосіб доцільний у випадку, коли в мові перекладу не існує ситуації, про яку йдеться у вихідній мові. Її передають за допомогою еквівалентної ситуації [7, с. 79]. Максим Рильський дотримувався думки, що потрібно відчувати “творчу домінуючу автора” та за допомогою адаптації відтворити враження від оригіналу [8].

Переклад – це складний процес, у якому перекладач зобов’язаний вивчати оригінал та його контекст, приділяючи особливу увагу історичному моменту, в якому він відбувається, суспільству, в якому він з’являється, біографії автора оригіналу та всім соціально-економічним факторам, що оточують його. Це означає, щоб здійснити якісний переклад не достатньо добре знати мову та те, як вона функціонує. Робота перекладача полягає не тільки в тому, щоб забезпечити адекватну передачу змісту (перенесення ідей з одного тексту в інший, або з однієї культури в іншу). Перекладач бути здатним створити цей переказ і перетворити його на конструкцію (він приймає активну участь у побудові нового тексту). Ці дві точки зору, які не повинні бути суперечливими, зараз викликають велику дискусію на форумах перекладачів.

Отже, переклади художніх творів мають дуже специфічні характеристики, які роблять їх особливими. Варто враховувати й розрізняти галузі знання, в якій потрібно здійснювати переклад тексту, а також вміння застосовувати знання із різних наук, працювати з різними медіа. При перекладі варто особливу увагу звертати не тільки на текст (оригінал), а й вра-

ховувати контекст, культурно-історичні епохи та психоемоційний стан автора.

Література:

1. Пушик Н. В. Розуміння змісту при усному та письмовому перекладі. Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки: матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного симпозиуму, м. Івано-Франківськ, 15 травня 2020 року. Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2020. С. 256–260.
2. Rodríguez Muñoz, M^a Luisa. (2009). Tendencias actuales en la traducción de títulos de obras de arte plástico. *Entre Culturas*, 1, 285–299.
3. Комиссаров В. К. Теория перевода. В. К. Комиссаров. М. : Высшая школа, 1990. 253 с.
4. Засєкін С. В. Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту: монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 272 с.
5. Плющ Б. О. Прямий та непрямий переклад української художньої прози англійською, німецькою, іспанською та російською мовами : дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.16 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2016. 220 с.
6. Ожоган В. Транспозиція незайменникових слів до займенникових. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11462/Ozhohan_Transpozycja_nezaymennikovykh_sliv.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 20.03.2022).
7. Baker M., Saldanha G. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2003. 698 p.
8. Емілія Кулібаба. Максим Рильський – практик і теоретик сучасного перекладу. URL: <https://nspu.com.ua/novini/maksim-rilskij-praktik-i-teoretik-suchasnogo-perekladu/> (дата звернення: 30.03.2022).
9. Коптілов В. В. Актуальні питання українського художнього перекладу. К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1971. 131 с.
10. Коптілов В. В. Перекладознавство як окрема галузь філології. *Мовознавство*. 1971. № 2. С. 50–57.
11. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу : навч. посібник. К. : Вища шк., 1982. 166 с.; К. : Юніверс, 2003. 280 с.
12. Коптілов В. В. Художній переклад і структурна типологія. *Мовознавство*. 1969. № 5. С. 29–35.
13. Лановик М. Перекладознавчі проблеми компаративістики кризі призми літературознавчих теорій. *Літературознавча компаративістика*. Тернопіль, 2002. С. 272–309.
14. Линтвар О. М. До проблеми художнього перекладу. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*. Серія: Філологічна. 2012. № 30. С. 144–147.
15. Новий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад.: Радченко І. О., Орлова О. М. К. : ПП Голяка В. М., 2010. 768 с.
16. Пушик Н. В. Аналіз художнього тексту. Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки : матеріали V Всеукраїнського науково-практичного симпозиуму, м. Івано-Франківськ, 14 травня 2021 року. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2021. С. 196–200.
17. Селіванова О. Світ свідомості в мові. *Проблеми перекладознавства*. Черкаси : 2012. С. 445–470.

Pushyk N. Features of translation of artistic works

Summary. This article presents an understanding of the essence of translation. It is noted that the translation of the artistic text, as well as any kind of translation, has its own peculiarities and requests a lot of knowledge and labour. It is distinguished by its peculiarity, contains a large number of different language tools with all the stylistic features, meaning

and other details. Moreover, the translator of the artistic text must be careful, because there is a play on words in fiction, which must be translated properly, conveying the idea of the author. Some translators argue that the translation should reflect the original style, while others note that the translation should convey the style of the translator. The article forms the basic requirements for translation of the artistic texts. It is pointed out that artistic texts are contrasted with texts of other styles precisely because they are dominated by artistic and aesthetic function. Frequent problems that arise when translating such works are described. A number of peculiarities in the translation of prose, poems, plays, satirical works and lyrics are highlighted. The technical methods used

by the translator during the re-expression process are analyzed and described in the order of increasing translation problems. It is noted that such things as preservation of the form, content, structure and aesthetic influence of the original are important in the artistic translation. The translation of an artistic text is carried out by professional philologists taking into account all linguistic features. The fact that the real achievement of any translator is to remain invisible in the eyes of the target recipient, who perceives the received text as a new construction, and not as a product that has undergone a transformation process, is emphasized.

Key words: artistic translation, work, features, requirements, adequacy, a good translator.

*Сливка Л. З.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри германських мов і перекладознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ-НЕОЛОГІЗМІВ У ВІЙСЬКОВІЙ ГАЛУЗІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню основних способів перекладу військової термінології, англійських термінів-неологізмів та емоційно – забарвлених елементів військової лексики. Визначено труднощі перекладу багатоконпонентних термінів та скорочень. Проаналізовано особливості застосування перекладацьких трансформацій при перекладі військових текстів.

Військовий переклад є одним із видів спеціального перекладу з яскраво вираженою військовою комунікативною функцією. Крім цього військовий переклад є особливою лінгвістичною дисципліною з великими потребами щодо якості та точності перекладу, де помилки, у кращому випадку, можуть стати причиною непорозуміння під час переговорів, а, у гіршому, – можуть стати причиною серйозних матеріальних втрат або навіть коштувати комусь життя. Він потребує бездоганного володіння не лише іноземною військовою термінологією, але й відповідною українською термінологією, котра, окрім того, ще й регулярно поповнюється новими термінами – найменуваннями видів зброї, інноваціями у сфері матеріалів та спорядження, появою нових стратегій та методів ведення бою.

Визначена мета передбачає дослідження таких завдань статті: розкрити поняття “військового терміна”, окреслити стилістичні особливості перекладу військової термінології, окреслити лексико-синтаксичні особливості військової термінології, з’ясувати основні проблеми перекладу українською мовою англійських термінів-неологізмів у військовій галузі, проаналізувати особливості перекладу текстів військової тематики.

Всі військові матеріали відрізняються насиченістю спеціальною військовою лексикою, широким використанням військової і науковотехнічної термінології, наявністю певної кількості стійких словосполучень, характерних тільки для військової галузі, великою кількістю військової номенклатури і спеціальних скорочень, умовних позначень, котрі використовуються тільки у військових матеріалах. З точки зору синтаксису – широким використанням еліптичних і клішованих конструкцій, стислою формою висловлювання. Все це пов’язано з певним навантаженням, що характеризує військову сферу спілкування: стислість, чіткість і конкретність формулювань, точність і ясність викладу, що забезпечує логічну послідовність викладу, чітке відмежування однієї думки від іншої, легкість сприйняття переданої інформації. Для успішного здійснення військового перекладу військовий перекладач повинен не тільки добре володіти відповідними іноземними мовами й двомовною військовою термінологією, але і бути в достатній мірі людиною, обізнаною в галузі військової справи загалом, а також прекрасно знати особливості іноземних збройних сил конкретних держав. Без цих додаткових нелінгвістич-

них знань не може бути й фахівця в царині військової перекладацької діяльності.

Ключові слова: переклад, термін, військовий термін, терміннеологізм, військова лексика, скорочення, перекладацькі трансформ.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Тенденції розвитку України та прагнення до євроінтеграції відобразилось у перших спробах подолати застаріле відношення до перекладацької діяльності. Якість перекладу, у найбільш загальному значенні, залежить від рівня володіння перекладачем двома мовами, перекладацьких навичок та умінь, а також від наявності у свідомості перекладача відповідних фонових знань та пов’язаної з ними термінології [1, с. 5]. На передній план виходять питання якісного та адекватного перекладу. Досягнення адекватності перекладу є головним завданням перекладача. Адекватний переклад можна визначити як такий, що передає зміст оригіналу з дотриманням існуючих норм мови перекладу і досягається за допомогою вдалого застосування різних способів перекладу та перекладацьких трансформацій, щоб якнайточніше передати значення кожного терміна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Вивченням теоретичних питань термінології займалися як іноземні, так і українські науковці, а саме: А. Л. Міщенко, Е. Ф. Скороходько, Б. Н. Головін, А. В. Суперанська, Н. В. Васильєва, Н. В. Подольська, Л. А. Булаховський, Л. П. Білозерська, Н. В. Вознесенко, М. С. Зарицький. Військові терміни досліджували: В. Н. Шевчук, Г. М. Стрелковський, Л. Л. Нелюбін, І. М. Матюшин, Н. Д. Фоміна, Є. А. Еліна, Р. Х. Салимова, А. Т. Аксенова. Хоча на даний момент існує значна кількість досліджень текстів різного стилю, проте особливості текстів військової спрямованості та їх переклад аналізувалися недостатньою мірою. **Актуальність дослідження** обумовлена інтенсивним насиченням військової англійської термінології інноваційними термінами, що створюють суттєві труднощі при перекладі. Розглядаючи притаманні для військової галузі функціональні стилі, слід зазначити, що більшість характеризується великою кількістю термінів та понять, які можуть бути віднесені до інноваційних. Тож **об’єктом даного дослідження** обрано англійську інноваційну термінологію текстів, що пов’язані з військовою галуззю, а предметом аналізу – способи та особливості перекладу англійських термінів-неологізмів українською мовою.

На підставі викладеного вище сформульовано мету дослідження – виявлення найбільш продуктивних і активних способів перекладу англійської термінів-неологізмів військового дискурсу та аналіз особливостей їх застосування. Для досягнення згаданої мети було відібрано значну кількість інноваційних термінів з англомовних текстів наукового та офіційно-ділового стилів різних жанрів військової справи, які слугували матеріалом дослідження. Для відбору термінів-неологізмів використано оригінальні тексти військової галузі США, з якими доводиться працювати військовому перекладачеві-референту або військовому фахівцю. Зазвичай це – наукові, військово-наукові та військово-технічні матеріали, акти військового управління (різні військові документи), пов'язані з життям і діяльністю військ та військових установ Збройних сил.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На жаль, через відсутність єдиної точки зору на сутність поняття “термін” не існує й однозначної дефініції цього поняття, яка б визнавалася більшістю термінологів. Відомі й широко цитовані визначення терміна акцентують увагу на одній з його ознак, яку їх автори вважають основною [2, с. 21]. Спираючись на трактування поняття “термін”, яке є сумою ряду конструктивних ідей вітчизняних і зарубіжних науковців, розглядаємо термін як створене, запозичене або взяте із загальнонародної мови слово чи словосполучення, яке виражає поняття науки, спеціальних галузей знань і діяльності людини, покликане номінувати об'єкти і процеси й одночасно служити засобом пізнання навколишнього світу, має чіткі семантичні межі і входить у термінологічну систему [3, с. 172].

Сучасне поняття “нового слова” містить в собі широке розуміння неологізмів, як нових слів. Більшість вчених тлумачать “нові слова” як слова, значення та поєднання, що є новоутвореннями даного періоду, як зовнішні і внутрішні запозичення в ньому, а також слова і словосполучення, що стали актуальними в зазначений період [4, с. 16]. Разом з тим, багатьох вчених перестало задовольняти позначення всіх типів нової лексики терміном “неологізм”, як корінне, і все частіше звертаються до поняття “інновація”, що розглядається як новоутворення чи будь-яке лексико-семантичне нововведення [5, с. 8].

У даному дослідженні терміни “лексична інновація”, “неологізм” та “новоутворення” розглядаються як синоніми. Методом суцільної вибірки були відібрані терміни, що були віднесені до неологізмів, які потім було згруповано за категоріями, залежно від походження.

В результаті утворилося 7 груп:

- 1) афіксальні – суфіксальні (barrage – шквал, fighter – літак – винишувач), префіксальні (propellant – ракетне паливо, propulsion – силова установка), суфіксально-префіксальні (demining – розмінування);
- 2) терміни-композиції;
- 3) скорочення;
- 4) конверсійні терміни;
- 5) терміни-словосполучення – двокомпонентні (ballistic submarine – атомний підводний човен з балістичною боеголовкою), багатокомпонентні (rescue aircraft combat air patrol – літак з бойовою системою повітряного патрулю);
- 6) запозичення – повні (boxcar – вагончик) і часткові (herringbone – тканина “ялинка”);

7) терміни лексико-семантичного походження: семантичного поширення.

Найпродуктивнішим способом перекладу термінів афіксального походження є смисловий розвиток. З контекстуальних способів перекладу активними залишилися лише конкретизація та генералізація [6, с. 257]. Також широко використовуються такі прийоми перекладу, як транскодування, експлікація і калька застосовувалися в рівній мірі.

Найпродуктивнішим способом перекладу термінів-композицій також є смисловий розвиток. З контекстуальних способів перекладу активним залишається лише конкретизація, застосування якої обумовлено доцільністю уточнення значення новоутвореного військового терміну-композиції, що є схожими на загальнонародні (paratrooper – парашутист-десантник) [7, с. 6]. На відміну від афіксальних термінів, для термінів-композицій способи транскодування майже не використовуються, а на передній план виходять експлікація та калька. Використання експлікації зумовлено доцільністю пояснення терміну. Наприклад: drive-by – тактика “бий та тікай”.

Для скорочень найактуальнішими є контекстуальні способи перекладу. Необхідно відзначити найбільш різноманітне використання таких способів серед усіх категорій. Найефективнішими з них є конкретизація, аналогія та перестановка [8, с. 195]. Якоїсь певної закономірності, щодо використання способів транскодування не помічено, хоча доцільно зазначити, що воно типово застосовується переважно щодо однослівних військових термінів-скорочень.

Для перекладу термінів конверсійного походження найчастіше застосовувався смисловий розвиток. У цьому випадку використання такого способу перекладу можна пояснити специфікою утворення терміну і відсутністю в українській мові аналогічного дієслова чи прикметника, або ж за своїм змістом значення терміну не відповідає екстралінгвістичним обставинам [9, с. 43]. Наприклад, термін briefing не є характерним для постановки завдання військовим підлеглим в українських збройних силах.

Найпоширенішими способами перекладу термінів-словосполучень є калькування. Застосування такого способу найбільш характерно для двокомпонентних термінів, у більшості з яких один з компонентів передається за допомогою словникового відповідника, а інший – транскодується. Активним способом є й експлікація, яка застосовується переважно у випадках, коли словосполученням позначають щось єдине, або специфічне військове значення, чи близьке до фразеологізму, наприклад: blue helmets – голубі шоломи, surfaceto-air missile – ракета класу “земля – повітря”.

Контекстуальні заміни є найпоширенішими для передачі багатокомпонентних інноваційних термінів. З них, найбільш продуктивним є смисловий розвиток і конкретизація.

Особливістю застосування смислового розвитку є адаптування одного (або декількох) складових словосполучення до військового жанру тексту. Застосування конкретизації зумовлено необхідністю уточнення значень одного або декількох елементів словосполучення, що не пояснюють значення словосполучення загалом (ballistic submarine – підводний човен з балістичною боеголовкою) або не характеризують багатокомпонентний термін як військовий. Транскодування словосполучень майже не використовується. Разом з тим, використання транскодування має місце у разі неповного розуміння перекла-

дачем значення одного або декількох компонентів словосполучення (*lateral attack* – латеральна атака).

Найпоширенішим способом перекладу запозичених термінів є транскодування. Це можливо пояснити відсутністю у мові перекладу відповідних військових термінів та специфікою військової сфери діяльності й комунікації, де основними вимогами є точність та стислість (*bazooka* – базука (реактивний протитанковий гранатомет), *counterterrorism* – контртероризм). Найактивніше використовуються способи транскодування при перекладі повних запозичень. Доволі поширеним способом перекладу термінів-запозичень є калькування (*airmobile troops* – аеромобільні війська). Найбільш продуктивним калькуванням є при перекладі часткових запозичень. Використання кальки заохочується самою структурою часткового запозичення. Наприклад: *chieu-hoi* – “чі-хой” (безумовна капітуляція), *feint* – “фейнт” (хибна атака).

Найпоширенішим способом перекладу термінів лексико-семантичного походження є смисловий розвиток, що пояснюється вторинною семантичною номінацією терміна, тобто відбувається переосмислення дефініції з відомого терміну за певними ознаками, наприклад: *launcher* – пускова установка, в тексті перекладається, як “стартова позиція”, або за функціональною подібністю: *battle-taxi* (*unarmoured personnel carrier*) – бронетранспортер. Застосовують різні способи транскодування, обумовлені великою кількістю перенесення власних імен на назви предметів озброєння і бойової техніки. Наприклад, назва “Black Hawk” для певного кола реципієнтів миттєво асоціюється з багатоцільовим гелікоптером. Поширеним способом перекладу є експлікація, висока продуктивність якої обумовлена появою нових термінів, що виникають внаслідок інтенсивного розвитку науки і техніки. Наприклад, з появою нових моделей літаків четвертого-п’ятого покоління з високими технічними можливостями виникають нові маневри, які отримують певну назву: “Бочка”, “Сальто гепарда”, “Кобра” тощо. Описом значення, перекладені переважно терміни, що віднесені до фонологічних, зокрема, це лексичні одиниці, що несуть в собі дуже складний денотат, який потребує опису, чи пояснення для експліцитності інформації (наприклад, *embed* – журналіст, що висвітлює події у військовому підрозділі).

Для кращого розуміння проаналізуємо приклади, взяті з перекладу Взводної тактики піхоти [10, с. 83–85].

Стрілецька рота визначається як (“*rifle company*”) або частина роти зі штаб-квартирою (“*headquarters*”) та одним або кількома бойовими діями (“*combat attachments*”) до його нормального встановлення. Таким чином, група компаній може мати різні розміри – від компанії з МФС до компанії з повним спектром засобів бойового забезпечення (“*assets*”). Описана тактична доктрина не передбачає організаційні завдання та розглядає питання про зайнятість (“*employment*”) компанії та її ймовірні засоби бойового забезпечення у війнах високої інтенсивності.

Термін стрілецька рота (“*rifle company*”) наведено лише у спеціалізованих англо-українських словниках, тоді як термін бойові дії (“*combat attachments*”) не входить до жодного з доступних онлайн-лексикографічних ресурсів українською [11, с. 641]. І той, і інший термін, якщо перекладені слово в слово неправильно повідомляють задумане повідомлення, це особливо стосується терміну “*rifle company*”. Перекладач без

відповідної тематичної компетенції є більш схильний перекласти цей термін за аналогією до інших сполук, що мають компанію як головну іграшкову компанію, автомобільну компанію тощо як компанію, що виробляє гвинтівки (“*toy company, motor car company*”) [12, с. 175]. Однак у військовому контексті він має встановлений еквівалент “стрілецька рота”, єдиний адекватний варіант перекладу.

Українською мовою термін “*headquarters*” можна перекласти як штаб-квартира, офіс, військовий штаб. Таким чином, перекладаючи термін, перекладач повинен вибрати варіант цільової мови, що підходить у даному контексті. Така сама проблема може виникнути, якщо перекладач покладається на досвід економіки перекладаючи такі терміни, як “*assets*” та “*employment*” [13, с. 168]. Абревіатура МФС може мати 15 значень у військовій галузі, тож для того, щоб зробити точний переклад, перекладач не може покладатися лише на словник, а порада експерта є необхідною.

Надмірна літературність часто піддається при дослівному перекладі, що особливо видно у випадку використання кальки як методу узгодження нееквівалентних термінів. Термін “*soft skin vehicle*”, який позначає незахищені транспортні засоби (без броні) не має еквівалента українською мовою. У чорновій версії це було визначено як автомобіль з м’якою шкірою. В англійській мові компонент значення шкіра вживається метафорично представляючи захисний шар на транспортному засобі, тоді як в українській мові цей термін створює досить комічний ефект. Неадекватний переклад повинен бути усунутий на етапі редагування. Метафоричний компонент складного терміна замінено на елемент (неброньований). Отриманий термін може бути або “неброньована машина”, або “легкоброньований автомобіль”, обидва варіанти набагато точніші за змістом, ніж спочатку запропоновані кальки.

Ще одним прикладом цього є переклад терміну “*grease pencil*”, що входить до комплекту для розвідувальної місії є невдалою калькою. Восковий олівець – це олівець, виготовлений із жиру та пігменту, загорнутий в аркуш паперу; може використовуватися для письма на будь-якій поверхні. Якщо перекласти його буквально як “жировий олівець”, то цей термін буде незрозумілим і неоднозначним. Слід замінити “жировий олівець” восковим олівцем або кольоровим олівцем у перекладі.

Іншим прикладом дослівного перекладу є термін “*sleepers cells*”. Дане словосполучення в буквальному перекладі українською мовою звучить як сплячі клітини, що не є ні прозорим, ні точним. Для адекватного перекладу краще обрати варіант – “приховані терористичні групи”, що є більш точним.

Через відсутність відповідної компетентності, недосвідчені перекладачі часто вдаються до літературності, перекладаючи багатозначні джерельні терміни, вибираючи варіант перекладу, який на письмі є ідентичним або вимовляється так само цільовою мовою, а не варіант, який є точним в даному контексті. Це призводить до поширення фальшивих друзів перекладача та неоднозначності в перекладі.

Маючи справу з предметами нееквівалентної лексики, перекладачі часто приймають стратегію запозичення термінів (безпосередньо транскрипцію), або опосередковано за допомогою перекладу від слова до слова (кальку). Лексичний предмет “*comfort food*” часто називають “їжа для комфорту, зручності”, тоді як у військовому контексті більш точним перекладом є “їжа

для зменшення стресу”. Термін “drastic measures” часто перекладають фальшивим другом перекладача як “радісні заходи”, що, по суті, має значення, протилежне задуманому – “сильні дії, які потрібні для досягнення цілі”.

Ще один термін “mission” є військовим жаргоном, який перекладачі неправильно інтерпретують через його багатозначність.

Замість вибору варіанту перекладу, що має значення у військовому контексті, а саме, “бойовий порядок”, часто обирається інтернаціоналізм, який, хоча і може бути використаний для позначення завдання, має занадто багато значень в українській мові, щоб бути однозначним. Для того, щоб перекласти текст, що містить нові терміни, слід проконсультуватися з експертом у цій галузі для точного тлумачення. Наприклад, речення “He does not have a safety clearance”, перекладене за допомогою звичайного англо-українського словника, не має сенсу. Оскільки одиниця “safety clearance” перекладається як “відстань”, “митні формальності” тощо, але у військовому контексті це означає “доступ до конфіденційних чи секретних даних”.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Отже, як уже зазначалося, військовий перекладач не повинен обмежуватися лише тематичною компетенцією. Розширена лінгвістична компетентність та відповідні базові знання щодо військової діяльності необхідні для точного розшифрування військових текстів.

Неточний переклад військових текстів може мати несприятливі наслідки. Тому, розвиток компетенції у перекладі військових текстів може виявитися конкурентною перевагою для студентів-перекладачів, що спеціалізуються на різних галузях мови для спеціальних цілей.

Таким чином, проведене дослідження на матеріалі термінів-неологізмів військової галузі дозволяє зробити висновки, що збагачення військової термінології на сучасному етапі здійснюється переважно шляхом утворення термінів-словосполучень. Основним способом перекладу таких термінів є калькування, яке обумовлено прагненням до точності передачі інформації і “принципом найменшого зусилля”, що характерно саме для військової галузі. Автори нових термінів для формування складного словосполучення часто використовують відомі терміни з інших галузей, що спричиняє застосування калькування разом із транскодуванням.

Найбільш поширеними прийомами перекладу термінів-неологізмів військової галузі є контекстуальні лексико-семантичні заміни. Вирішення логічної задачі, при неможливості калькування, через розбіжності лексико-синтаксичної сполучуваності англійської та української мов, досягається модуляцією. Використання такого способу перекладу є найбільш характерним при перекладі термінів, що віднесені до категорій: афіксального походження, термінів-комполітів, а також термінів конверсійного та лексико-семантичного походження. При цьому адекватний переклад англійських інноваційних термінів військового дискурсу українською мовою вимагає знання тієї сфери військової справи, якої стосується переклад, розуміння змісту англійських термінів і знання термінології рідною мовою. Перспективу дослідження вбачаємо у розширенні термінологічної бази дослідження та залучення нових сфер військової галузі.

Література:

1. Головин Б. Н. Термин и слово. Термин и слово. Межвузовский сборник. Горький, 1980. С. 3–12.
2. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад. Вінниця : Нова Книга, 2010. 232 с.
3. Борисов В. В. Аббревиация и акронимия. Военные и научно-технические сокращения в иностранных языках. М., 2004. С. 132–135.
4. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) [Текст]. М. : Международные отношения, 1975. 240 с.
5. Андрусак І. В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу : автореф. дис. канд. філол. наук. К. : Київський нац. Ун-т ім. Т. Шевченка, 2003. 20 с.
6. Нелюбин Л. Л. Учебник военного перевода. Английский язык. М. : Воениздат, 1981. 379 с.
7. Нелюбин Л. Л. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней) : учеб. пособие. М. : Флинта : МПСИ, 2006. С. 6.
8. Василенко Д. В. Розвиток словникового складу англійської мови військової сфери ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2009. 239 с.
9. Юндіна О. В. Теорія та практика військового перекладу в Україні. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. 2007. Вип. 41: Іноземна філологія. С. 42–43.
10. Аристов Н. Б. Военно-морские силы США и Великобритании. М. : Воениздат, 2007. 202 с.
11. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. Joint Publication 1-02. US Department of Defense, 2009. 780 p.
12. Marchard the categories and types of present-day English word formulation. Alabama Linguistic and psychological series, 2010. № 13. XX. 379 p.
13. Cowie A. P. Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. Oxford : Oxford University Press, 2011. 272 p.

Slyvka L. Main problems of translation of English terms-neologisms in the military field into Ukrainian

Summary. The article is devoted to the study of the basic methods of translation of military terminology, English neologisms and emotionally colored elements of military vocabulary. The difficulties in translating multicomponent terms and abbreviations are identified in this research. The peculiarities of the use of translation transformations in the translation of military texts are analyzed in this article.

Military translation is a type of special translation with a pronounced military communicative function. In addition, military translation is a special linguistic discipline with great needs for translation quality and accuracy where mistakes can at best lead to misunderstandings during negotiations and at worst can cause serious material loss or even cost someone's life. It needs impeccable mastery not only of foreign military terminology, but also of relevant Ukrainian terminology which in addition is regularly updated with new terms – names of weapons, innovations in materials and equipment, the emergence of new strategies and methods of combat. Due to so rapid development of military science and especially military technology, new and new terms and terminological phrases appear, because the terminological layer of vocabulary is the most moving element of military literature.

In order to achieve the aim of the article, it is necessary to solve the following tasks: to reveal the concept of military term, to outline the stylistic features of the translation of military terminology, to outline the lexical and syntactic features of military terminology, to find out the main problems of translation of English terms-neologisms in the military field into Ukrainian, to analyze the features of the translation

of military texts. A detailed analysis of the problems of translation of English terms-neologisms in the military field into Ukrainian is provided.

Finally, all military materials are rich in special military vocabulary, extensive use of military and scientific and technical terminology, the presence of a number of stable phrases specific only to the military industry. All this is due to a certain load that characterizes the military sphere of communication: brevity, clarity and specificity of wording, accuracy and clarity of the statement, which provides a logical sequence of the statement, a clear distinction of one opinion from another, the facility of perception of rendered information. Thus, there are differences in the systems of concepts of peoples who speak different languages.

One nation may use certain concepts, but another may not use them at all, or another has a very slight differentiation of the same concepts in the absence of a generic concept to generalize or represent any fragment of reality. And for a successful military translation, a military translator must not only be fluent in relevant foreign languages and bilingual military terminology, but also be sufficiently knowledgeable in the field of military affairs in general, as well as well aware of the peculiarities of foreign armed forces of specific states. Without this additional non-linguistic knowledge, there can be no specialist in the field of military translation.

Key words: translation, term, military term, neologism (neologism term), military vocabulary, abbreviations, translation transformations.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

<i>Abramicheva O. M., Petrovsky M. V.</i> VERBAL IMPLEMENTATION OF THE PRECEDENT SITUATION OF COVID-19 PANDEMIC IN THE POLITICAL DISCOURSE.....	4
<i>Алексенко С. Ф.</i> ОНОМАСТИЧНА І СЕНСОРНА ЛЕКСИКА ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ПОРТРЕТА ПЕРСОНАЖА В РОМАНІ ДЖОАН ХАРРІС “ШОКОЛАД”.....	11
<i>Альбота С. М.</i> ВПЛИВ COVID-19 НА ЦИФРОВЕ СПІЛКУВАННЯ: ЛІНГВОСЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	15
<i>Бабиш М. Є., Слива Т. В.</i> ЧЛЕНИ АСОЦІАТИВНО-СЕМАНТИЧНИХ ГРУП У СКЛАДІ ІНШИХ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ПАРАДИГМ.....	19
<i>Бойчук М. В., Бойчук В. М.</i> СТАБІЛЬНІСТЬ І ДИНАМІЧНІСТЬ – ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ МОВНОЇ СИСТЕМИ.....	23
<i>Веремчук Е. О.</i> СТРУКТУРНИЙ ВИМІР АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВОЕТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ DIGNITY.....	26
<i>Holovnia A. V., Kovalenko S. S.</i> LINGUOSTYLISTIC MEANS OF THE PRAGMATIC INFLUENCE ON THE AUDIENCE (BASED ON THE SPEECH BY PRESIDENT OF UKRAINE VOLODYMYR ZELENSKYU IN THE KNESSET).....	30
<i>Гомон А. М., Заверющенко М. П., Писарська Н. В.</i> СПЕЦИФІКА ВЖИВАННЯ НАУКОВИХ ТЕРМІНІВ У СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ.....	34
<i>Давиденко А. О.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА PANDEMIC В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ.....	38
<i>Дейчаківська О. В.</i> ПРЕДИКАТИВНІ ПРИКМЕТНИКИ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ПОХВАЛИ.....	41
<i>Демченко І. В.</i> ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОФЕСІЙНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В АВІАЦІЙНІЙ ГАЛУЗІ.....	46
<i>Казимір І. С.</i> КАТЕГОРІЯ КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ СИНОНІМІЇ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТАФОРИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ГАЗЕТНИХ СТАТЕЙ).....	50
<i>Комарницька О. І., Карпушина М. Г.</i> ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ І ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ ПРО ВІЙНУ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛАХ ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛ).....	55
<i>Махачаєвілі Р. К., Семеніст І. В.</i> ІЛЛОКУТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ (НА МАТЕРІАЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА АЗІЙСЬКИХ ВАРІАНТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ).....	59
<i>Мельничук Н. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ АД'ЄКТИВНИХ ЕМОСЕМІЗМІВ ПОЗИТИВНОЇ СЕМАНТИКИ.....	65
<i>Микитюк О. Р.</i> “ВИХОВАННЯ ХАРАКТЕРІВ І НИЩЕННЯ БЕЗХАРАКТЕРНОСТІ” КРИЗЬ КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ДОНЦОВИХ ТВОРІВ.....	69
<i>Пантілеєнко К. С.</i> ПРЕЗЕНТАЦІЯ РІЗНОВИДІВ ЖИТТЯ У “ЩОДЕННИКУ СТРАЧЕНОЇ” МАРІЇ МАТІОС.....	73

<i>Калинчук А. М.</i> РАННІ ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ МИХАЙЛА ВОЗНЯКА: ПРОЛЕГОМЕНИ.....	148
<i>Кобзей Н. В.</i> АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ОБРАЗ ХУДОЖНИКА В ОПОВІДАННІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА “ОЛАФ СТЕФЕНЗОН”.....	152
<i>Крупка М. А.</i> “ДІВЧИНА ЗІ СХОДУ”: ТИПИ ЖІНОК У РОМАНІ ІРЕНИ КАРПИ “ДОБРІ НОВИНИ З АРАЛЬСЬКОГО МОРЯ”.....	156
<i>Лях Т. О.</i> НОВЕЛА МАРКА ЧЕРЕМШИНИ “НЕЧАЯНА СМЕРТЬ” У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ ТРАДИЦІЇ ТА НОВАТОРСТВА.....	160
<i>Матвеева О. О.</i> ІДЕЯ ЖІНОЧОЇ ЕМАНСИПАЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ПАНАСА МИРНОГО (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ “СКОЛИХНУВ”, “РОДИНА БОРОДАЇВ – ГОЛОВИХА – УЧИТЕЛЬКА”).....	164
<i>Медвідь Н. О.</i> ДУХОВНІ ПІДТЕКСТИ ТВОРЧОСТІ О. ДОВЖЕНКА ДОВОЄННОГО ПЕРІОДУ.....	168
<i>Слоневська І. Б., Пірошенко С. Ю., Мартинюк Д. О.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРУ ОТФРИДА ПРОЙСЛЕРА “DIE KLEINE HEXE” У ДИСКУРСІ ПОРІВНЯЛЬНОЇ МІФОЛОГІЇ.....	173
<i>Сорока Бояджиоглу Л. Т.</i> ПОВЕРНЕННЯ ДО АНТИЧНОЇ МІФОЛОГІЇ У ТВОРАХ ЕПОХИ РЕНЕСАНСУ.....	177
<i>Тендітна Н. М., Лисенко Н. В.</i> КУЛЬТУРА ОДЯГУ ТА ЙОГО НИЩЕННЯ В РОМАНІ ВАСИЛЯ ЗЕМЛЯКА “ЛЕБЕДИНА ЗГРЯЯ”.....	181
<i>Шобанюк М. М.</i> ARTISTIC SYNTHESIS: A VIEW OF CRITICISM.....	185

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

<i>Барановська Л. М., Альбота С. М.</i> ВИДИ ІСТОТ У ЖАНРІ ФЕНТЕЗИ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ (НА ОСНОВІ РОМАНУ ГОЛЛІ БЛЕК “ЖОРСТОКИЙ ПРИНЦ”).....	190
<i>Дегтяренко М. О.</i> АНГЛОМОВНА НОМІНАЦІЯ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ТРАДИЦІЙНОЇ ОНОМАСТИКИ СВІТОВИХ ІНСТИТУЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ.....	194
<i>Ковтун О. В., Гармаш Т. А., Хайдарі Н. І.</i> ВІДТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕКСТУ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА ПРИКЛАДІ НОВЕЛІСТИКИ О. ГЕНРІ).....	199
<i>Крайняк Л. К., Дуда О. І., П'ятничка Т. В., Рибіна Н. В.</i> ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ СТРАТЕГІЇ.....	204
<i>Пушик Н. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ.....	208
<i>Сливка Л. З.</i> ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ-НЕОЛОГІЗМІВ У ВІЙСЬКОВІЙ ГАЛУЗІ.....	212

CONTENTS

LINGUISTICS

<i>Abramicheva O. M., Petrovsky M. V.</i> VERBAL IMPLEMENTATION OF THE PRECEDENT SITUATION OF COVID-19 PANDEMIC IN THE POLITICAL DISCOURSE.....	4
<i>Aleksenko S.</i> ONOMASTIC AND SENSORY LEXIS AS A MEANS OF A PERSONAGE'S LITERARY PORTRAIT CREATION IN JOANNE HARRIS'S NOVEL "CHOCOLAT".....	11
<i>Albota S.</i> THE INFLUENCE OF COVID-19 ON DIGITAL COMMUNICATION: THE LINGUOSEMANTIC ASPECT.....	15
<i>Babych M., Slyva T.</i> MEMBERS OF ASSOCIATIVE-SEMANTIC GROUPS IN THE OTHER LEXICAL-SEMANTIC PARADIGMS.....	19
<i>Boichuk M., Boichuk V.</i> STABILITY AND DYNAMICITY AS DETERMINANTS OF LANGUAGE SYSTEM DEVELOPMENT.....	23
<i>Veremchuk E.</i> STRUCTURAL DIMENSION OF THE ENGLISH-LANGUAGE ETHICAL CATEGORY DIGNITY.....	26
<i>Holovnia A. V., Kovalenko S. S.</i> LINGUOSTYLISTIC MEANS OF THE PRAGMATIC INFLUENCE ON THE AUDIENCE (BASED ON THE SPEECH BY PRESIDENT OF UKRAINE VOLODYMYR ZELENSKYI IN THE KNESSET).....	30
<i>Homon A., Zaveriushchenko M., Pysarska N.</i> SPECIFICITY OF THE USE OF SCIENTIFIC TERMS IN MODERN ARTISTIC PROSE.....	34
<i>Davydenko A.</i> CONCEPTUAL METAPHOR PANDEMIC IN THE MODERN ENGLISH MEDIA DISCOURSE.....	38
<i>Deychakivska O.</i> PREDICATIVE ADJECTIVES AS A MEANS OF EXPRESSING PRAISE.....	41
<i>Demchenko I.</i> INTERCONNECTION OF PROFESSIONAL AND INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE AVIATION INDUSTRY..	46
<i>Kazymir I.</i> THE CATEGORY OF CONTEXTUAL SYNONYMY IN THE LIGHT OF CONCEPTUAL AND METAPHORICAL INTEGRATION.....	50
<i>Komarnytska O., Karpushyna M.</i> LEXICAL-STYLISTIC AND GRAMMATICAL FEATURES OF ENGLISH PUBLICISTIC TEXTS ABOUT RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE (BASED ON MATERIAL FROM INTERNET RESOURCES).....	55
<i>Makhachashvili R., Semenist I.</i> ILLOCUTIVE MODELLING OF INNOVATIVE EDUCATIONAL COMMUNICATION IN THE DIGITAL ENVIRONMENT (BASED ON EUROPEAN AND ASIAN ENGLISHES).....	59
<i>Melnychuk N.</i> THE PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF ENGLISH EMOTIVE ADJECTIVES WITH POSITIVE SEMANTICS...	65
<i>Mykytyuk O.</i> "EDUCATION OF CHARACTERS AND THE DESTRUCTION OF CHARACTERLESSNESS" THROUGH THE COGNITIVE ASPECT OF DONTSOV'S WORKS.....	69
<i>Pantileienko K.</i> THE PRESENTATION OF "LIFE" DIFFERENCES IN THE NOVEL "THE DIARY OF THE EXECUTED" BY MARIA MATIOS.....	73

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 54, 2022

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я. І.

Комп'ютерна верстка – Данильченко О. С.

Підписано до друку 02.03.2022 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 31,25, ум. друк. арк. 26,04.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0522/170.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Тел. +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua